GEORGE ELIOT

ADAM BEDE

REGÉNY

FORDÍTOTTA SZOBOTKA TIBOR

TARTALOM

Első könyv

ELSŐ FEJEZET
A műhely

MÁSODIK FEJEZET
A prédikáció

HARMADIK FEJEZET
A prédikáció után

NEGYEDIK FEJEZET
Otthon, bánatban

ÖTÖDIK FEJEZET
A nagytiszteletű úr

HATODIK FEJEZET
Az Úri Tanya

HETEDIK FEJEZET
A köpülőszoba

NYOLCADIK FEJEZET
Elhivatás

KILENCEDIK FEJEZET
Hetty világa

TIZEDIK FEJEZET
Dinah látogatása Lisbethnél

TIZENEGYEDIK FEJEZET
A kunyhóban

TIZENKETTEDIK FEJEZET
Az erdőben

TIZENHARMADIK FEJEZET
Este az erdőn

TIZENNEGYEDIK FEJEZET
A hazatérés

TIZENÖTÖDIK FEJEZET
A két hálókamra

TIZENHATODIK FEJEZET
Kapcsolatok

Második könyv

TIZENHETEDIK FEJEZET
Amelyben történetünk egy kissé megszakad

TIZENNYOLCADIK FEJEZET
Istentisztelet

TIZENKILENCEDIK FEJEZET
Adam egy munkanapja

HUSZADIK FEJEZET
Adam látogatása az Úri Tanyán

HUSZONEGYEDIK FEJEZET
Az esti iskola és az iskolamester

Harmadik könyv

HUSZONKETTEDIK FEJEZET
Készülődés a születésnapi ünnepségre

HUSZONHARMADIK FEJEZET
Az ebéd

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET
A felköszöntő

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET
A játékok

HUSZONHATODIK FEJEZET
A tánc

Negyedik könyv

HUSZONHETEDIK FEJEZET
Válság

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET
Dilemma

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET
Másnap reggel

HARMINCADIK FEJEZET
A levél átadása

HARMINCEGYEDIK FEJEZET
Hetty hálókamrájában

HARMINCKETTEDIK FEJEZET
Mrs. Poyser „megmondja a magáét”

HARMINCHARMADIK FEJEZET
Újabb kapcsolatok

HARMINCNEGYEDIK FEJEZET
Az eljegyzés

HARMINCÖTÖDIK FEJEZET
A titkolt rettegés

Ötödik könyv

HARMINCHATODIK FEJEZET
A reményteljes út

HARMINCHETEDIK FEJEZET
A reményvesztett út

HARMINCNYOLCADIK FEJEZET
A keresés

HARMINCKILENCEDIK FEJEZET
A hírek

NEGYVENEDIK FEJEZET
A keserűség vizei eláradnak
NEGYVENEGYEDIK FEJEZET
A tárgyalás előestéje
NEGYVENKETTEDIK FEJEZET
A tárgyalás délelőttje
NEGYVENHARMADIK FEJEZET
Döntés és ítélet
NEGYVENNEGYEDIK FEJEZET
Arthur visszatérése
NEGYVENÖTÖDIK FEJEZET
A börtönben
NEGYVENHATODIK FEJEZET
A szorongás órái
NEGYVENHETEDIK FEJEZET
Az utolsó percben
NEGYVENNYOLCADIK FEJEZET
Újabb találkozás az erdőben

Hatodik könyv

NEGYVENKILENCEDIK FEJEZET
Úri Tanyán
ÖTVENEDIK FEJEZET
A kunyhóban
ÖTVENEGYEDIK FEJEZET
Vasárnap reggel
ÖTVENKETTEDIK FEJEZET
Adam és Dinah
ÖTVENHARMADIK FEJEZET
Az aratók vacsorája
ÖTVENNEGYEDIK FEJEZET
Találkozás a dombon
ÖTVENÖTÖDIK FEJEZET
Menyegzői harangok

Epilógus

Első könyv

ELSŐ FEJEZET
A műhely

Az egyiptomi varázsló vállalja, hogy egyetlen tintacsepp tükrében bármely járókelőnek mélyrehatóan feltárja a távoli múlt jelenségeit. Ezt teszem én is szolgálatodban, olvasó. E tintacseppel tollam hegyén megmutatom majd neked Mr. Jonathan Burge ács és építőmester tágas műhelyét, Hayslope faluban, pontosan úgy, amint az a mi Urunk 1799. esztendejében június tizennyolcadikának a napján látható volt.

A délutáni nap melegen sütött arra az öt munkásra, amint ott szorgoskodtak ajtókkal, ablakkeretekkel és faburkolatokkal. A fenyőillat, melyet a nyitott ajtón túl sátorszerűen egymásnak támasztott deszkák árasztottak, összekeveredett a bodzacserjék illatával, melyek nyári havukat hintették közel a szemközti nyitott ablakhoz; a nap ferde pászmái átvilágítottak az egyenletesen mozgó gyalu előtt repkedő faforgácsokon, és lobbanó fényt vetettek a falhoz támasztott tölgyfa lemezek finom szemcséire. E puha gyaluforgács egy rakásán borzas szürke juhászkutya csinált magának kényelmes vackot, s míg orrát mellső lábai közé rejtve hevert, hébekorba homlokát ráncolta, és egy pillantást vetett az öt munkás legmagasabbikára, aki egy kandallópárkány közepére pajzsot faragott. Ennek a munkásnak erős baritonja túlszárnyalta a gyalu és a kalapács hangját:

Lelkem riadj, mert jő a nap,
Végezd el rád rótt dolgodat;
Ne légy tunya...

Itt most valamit méricskélni kellett, ami nagyobb, koncentrált figyelmet igényelt, s a csengő hang halk zümmögésbe ment át, de hamarosan megújult erővel tört ki megint:

Legyen igaz minden szavad,
Lelked fénye kristály-szabad.

Az ilyen hang forrása csak széles mellkas lehetett, s a széles mellkas egy nagy csontú, közel hat láb magas, izmos emberé, akinek háta oly egyenes volt, s feje oly jól ült a nyakán, hogy amikor kihúzta magát, és távolabbról pillantott munkájára, úgy festett, mint a pihenjben álló katona. Könyökön túl feltűrt ingujja olyan kart mutatott, mely könnyűszerrel nyerhetett volna díjakat mindenféle erőfitogtatásban, de hosszú, hajlékony keze, széles ujjbegyeivel, az ügyességet kívánó munkákra is alkalmasnak látszott. Adam Bede nyurga erőteljessége szász származásra vallott, és ugyanezt igazolta neve is; de szurokfekete haja, melyet az ellentét révén még jobban kiemelt könnyű papírsipkája, és a sötét szemek merész pillantása, amint kiragyogtak a markáns, dús és mozgékony szemöldök alól, kelta vérkeveredésre utalt. Az arc nagy volt és durván faragott, és amikor elernyedt, nem volt benne más szépség, mint az, amely a jóindulatú, becsületes értelem tartozéka.

Egyetlen pillantásra szembeötlő, hogy a következő munkás Adam fivére. Majdnem ugyanolyan magas; vonásai hasonlóak, hajának színe, arcának bőre típusában azonos a bátyjáéval, de ez a családi hasonlatosság csak annál kirívóbbá teszi a mind az alakban, mind az arcban megmutatkozó különbséget. Seth széles válla kissé meghajlik; szeme szürke; szemöldöke nem oly busa és kevésbé mozgékony, mint Adamé; pillantása pedig nemcsak hogy nem merész, hanem ellenkezőleg: nyájas és jóindulatú. Papírsipkáját ledobta, miáltal látható, hogy haja nem oly dús és sima, mint a bátyjáé, hanem vékony szálú és hullámos, így pontosan kivehető a homlok íve, mely határozottan uralkodik a szemöldök felett.

Lusta csavargók mindig biztosra vették, hogy Sethtől kaphatnak egy garast, míg Adamhoz alig is szólottak.

A szerszámok és Adam énekének koncertjét végül is Seth törte meg, aki felemelve azt az ajtót, amelyen nagy odaadással dolgozott, a falnak támasztotta, és azt mondta:

- No! Ezt a mai napra rendelt ajtómat mindenesetre bevégeztem.

Valamennyi munkás feltekintett; Jim Salt, egy termetes, vörös hajú ember, akit általában Vörhenyes Jimnek neveztek, megpihent a gyalulásban, Adam meg azt mondta Sethnek, miközben meglepett pillantást vetett rá:

- Mi a csoda! Tényleg azt hiszed, hogy befejezted az ajtót?

- Már hogy a manóba ne - felelte Seth ugyancsak meglepetten -, ugyan mi híja van?

A három másik munkás hangos hahotája miatt Seth zavartan nézett körül. Adam nem vett részt a nevetésben, de az ő arcára is futó mosoly szökött, amint - szelídebb hangon, mint előbb - azt mondta:

- De hiszen elfeledkeztél az ajtólemezekről.

A nevetés újra kitört, amint Seth fejét öklözte, és haja tövéig elpirult.

- Hurrá! - kiáltotta egy kis karcsú alak, akit Inas Bennek neveztek, azzal előreszaladt, és megragadta az ajtót. - Felakasztjuk az ajtót a műhely másik végére, és ráírjuk: „A metodista Seth Bede műve." Gyere csak, Jim, kerítsük elő a festékes csuprot.

- Ostobaság! - mondta Adam. - Hagyd abba, Ben Cranage. Eljöhet a napja, amikor magad is elkövetsz hasonló botlást, aztán akkor nevethetsz rajta tele szájjal.

- Azt várhatod, amíg ilyesmin rajtacsípsz, Adam. Az én fejemet ugyan nem kavarják meg a metodisták - mondta Ben.

- De az ivászat annál könnyebben, s a kettő közül ez a rosszabb.

Ben azonban addigra már megszerezte a festékes csuprot, s azon volt, hogy nevezetes felírását elkészítse, aminek kezdetéül egy képzeletbeli S-et pingált a levegőbe.

- Maradj már békén, légy szíves! - kiáltotta Adam, s lerakva szerszámait, nagy léptekkel Bennek tartott, s megragadta a jobb vállát. - Maradj békén, különben kirázom belőled a lelket.

Ben ugyan megrándult Adam vasmarkában, de amilyen merész kis ember, esze ágában se volt, hogy engedjen. A bal kezével kiragadta az ecsetet tehetetlen jobbjából, és olyan mozdulatot tett, mint aki baljával készül íráshoz. Adam egy pillanat alatt megfordította, megragadta a másik vállát is, és a falhoz taszigálta, neki is szegezte. De most Seth szólalt meg:

- Hagyjad, Addy, hagyjad. Ben csak tréfál. Meg aztán oka-joga van, hogy nevessen rajtam, én is alig állom, hogy ne nevessek magamon.

- Addig nem bocsátom el, amíg meg nem ígéri, hogy elhallgat az ajtóval - mondta Adam.

- Nocsak, Ben, édes fiam - szólt csillapító hangon Seth -, ne veszekedjünk már ezen. Tudod, hogy Adam nem enged abból, amit a fejébe vesz. Azt várni, hogy megmásítsa a szándékát, olyan, mintha az ember keskeny utcában akarna rakott szekérrel megfordulni. Hagyd már azt az ajtót, aztán legyen vége az egésznek.

- Engem ugyan meg nem ijeszt Adam - mondta Ben -, de nem bánom, Seth, szívesen megteszem, amit kérsz.

- No, ez aztán bölcs dolog tőled, Ben - mondta Adam, miközben nevetve elengedte.

Mindannyian visszatértek munkájukhoz, de Inas Ben, aki a mérkőzésben igencsak pórul járt, azon volt, hogy megaláztatását egy gunyoros tréfával egyenlítse ki.

- Ugyan melyikre gondoltál, Seth - kezdte -, a szép prédikátor arcára vagy a beszédjére, amikor elfeledkeztél a lemezekről?

- Gyere és hallgasd meg te is, Ben - mondta Seth jóindulattal -, a Réten prédikál ma este; megeshet, hogy valami olyasmit szedsz fel, ami önvizsgálatra késztet, s abbahagyod azokat a fertelmes dalokat, amiket oly igen szeretsz. Talán elnyered a hit jutalmát, s ez mindennél értékesebb bér lenne.

- Eljön annak is az ideje, Seth; gondolok is rá, amikor majd kedvem kerekedik megnősülni, de addig a legényembernek minek az ilyen gazdag bér. Az is lehet, hogy udvarolni és vallásoskodni egyszerre fogok, mint *te* is teszed, Seth, de annak nem örülnél, ha megtérnék, és olyanformán állnék közéd és a csinos prédikátor közé, hogy aztán el is ragadom?

- Ettől ne tarts, Ben. Alig hiszem, hogy akár te, akár én megnyerhetnők. Csak azt akarom, hogy gyere el, és hallgasd meg, aztán többé nem fogsz róla ilyen ledér hangon beszélni.

- Csakugyan azon jár az eszem, megnézem magamnak ma este, ha a Magyalbokorban nem jön össze jó társaság. Mi lesz a textusa? Talán te is meg tudod nekem mondani, Seth, ha esetleg nem érnék oda idejében. Netán az: Miféle látványért jöttetek ide? Prófétanőért? Én pedig azt mondom nektek, több ő, mint prófétanő... nem mindennapian csinos fiatal hölgy.

- Ejnye már, Ben - mondta komoran Adam -, hagyd te csak a bibliai igéket, most már igazán túl messzire merészkedel.

- Mi a manó! Már meg *te* is megtérőben vagy, Adam? Nem is oly régen, úgy hittem, még nagyon ellene voltál az asszonyi prédikátoroknak.

- Nem vagyok én megtérőben, az asszonyi prédikátorokat se kifogásoltam, azt mondtam, hagyd csak a Bibliát. Megvan neked a mókakönyved, amire olyan rátarti vagy, nem? Tartsd a piszkos kezed ezen.

- Nocsak, lassan olyan szent leszel te is, mint Seth. Ha ma este elmégy a prédikációt meghallgatni, azt hiszem, te leszel a vezérénekes. De azt már nem tudom, mit szól majd hozzá Irwine nagytiszteletű úr, ha a kedvence, Adam Bede metodista lesz.

- Ne emészd magad miattam, Ben. Éppoly kevéssé leszek metodista, akár te... ámbátor eléggé valószínű, hogy belőled még valami sokkal rosszabb válik majd. Irwine nagytiszteletű úrnak pedig megvan a magához való esze, hogy ne szóljon bele abba, ki miféle vallás híve. Ez egyedül az illetőre és Istenre tartozik, mint ahogyan azt már nekem a lelkész úr nemegyszer kifejtette.

- Igen, de mindazonáltal nem nagyon kedveli a disszentereket.[1]

- Lehetséges. Én se nagyon kedvelem Joshua Tod sűrű sörét, de nem akadályozlak meg benne, ha leszopod magad, és bohóckodni kezdel tőle.

Adam csípős megjegyzésére a többiek nevettek, csak Seth mondta nagyon komolyan:

- Nem, Addy, azt nem szabad mondanod, hogy bárki vallásos hite olyan, mint a sűrű sör. Te is hiszel abban, hogy a disszenterek és a metodisták éppen úgy eljutottak az igazság gyökeréig, mint az anglikánok.

---

[1] Protestánsok, akik nem hajlandók elfogadni az anglikán államegyház doktrínáit.

- Nem, Seth fiam, nem kívánok gúnyolódni senki emberfia vallásán. Kövessék csak a lelkiismeretük szavát, ez minden. De mégis úgy vélem, jobb volna, ha a lelkiismeretük ott marasztalná őket az anglikán egyházban... akad ott is megszívlelnivaló garmadával. Meg aztán létezik ám olyasmi is, hogy az emberben túlteng a buzgóság; másra is szükségünk van e világi életben, mint az Írásra. Nézzük csak a csatornákat, vízvezetékeket, bányagépeket, Arkwright szövőgyárát odaát Cromfordban; bizony, úgy vélem, az embernek még egy és mást tanulnia kell az Íráson kívül is, hogy efféléket létrehozzon. De ha az ember meghallgat egynémely ilyen prédikátort, azt hihetné, hogy egész életében egyebet se kell tennie, mint behunynia a szemét, és figyelgetni, mi történik odabenn a lelkében. Tudom én azt jól, hogy az embernek szüksége van Isten szeretetére a lelkében, és a Biblia Istennek a szava. De hát mit is mond a Biblia? Semmi egyebet, mint hogy az Isten belehelyezte az ő lelkét abba az emberbe, aki a szentélyt építette, hogy elkészíthesse a faragványokat, és mindazt, aminek a létrehozására ügyes kéz kellett. Én pedig így látom ezt: benne vagyon az Istennek lelke minden dolgokban és minden időkben; a hétköznapokban csakúgy, mint a vasárnapokban; s benne a nagy művekben és találmányokban és a számításokban és a gépezetekben. És Isten segít bennünket a fejünkben és a kezünkben éppen úgy, mint a lelkünkben; s ha az ember csak valami csekélyke munkát is végez a munkára szabott időn kívül, kemencét készít a feleségének, hogy ne kelljen a pékhez szaladgálnia, vagy kapirgál a kertjében és eléri, hogy egy burgonya helyett kettő teremjen, több jót tesz, és éppoly közel jut Istenhez, mint ha valami prédikátor után rohangál, imádkozik és nyögdécsel.

- Jól megmondtad, Adam! - szólt Vörhenyes Jim, aki abbahagyta a gyalulást, hogy odébbrakja a deszkáit, míg Adam beszélt. - Ez a legjobb szentbeszéd, amit hosszú idő óta hallottam. Azontúl pedig a feleségem agyongyötör már vagy egy éve, hogy csináljak neki kemencét.

- Van abban értelem, amit mondtál, Adam - jegyezte meg Seth komolyan. - De magad tudod a legjobban, hogy azoknak a prédikátoroknak a meghallgatása révén, akikben oly igen sok hibát találsz, nem egy lusta fickó vált szorgalmas emberré. A prédikátor miatt kiürülnek a sörházak; s ha az ember vallásossá válik, attól még nem lesz rosszabb munkás.

- Csak éppen lehagyja a lemezeket az ajtóról néha, mi, Seth? - mondta Inas Ben.

- Na, Ben, most aztán megtaláltad, amit egy életen át felhasználhatsz ellenem. Csakhogy nem a vallás hibázott az én esetemben; Seth Bede maga vétett, aki mindig is szórakozott fickó volt, s hogy a vallás sem gyógyította ki ebből, az csak annál nagyobb baj.

- Rám se bagózz, Seth - mondta Inas Ben. - Lemez ide vagy oda, derék ember vagy, s nem is állsz rögtön támadásra készen meresztett tüskékkel minden tréfaszóra, mint némelyik atyádfia, aki tán okosabb nálad.

- Seth fiam - szólt Adam, rá se hederítve a neki szóló vágásra -, ne hidd, hogy nem vagyok irántad jó szívvel. Nem rád céloztam azzal, amit most mondtam. Ki így látja a dolgokat, ki meg amúgy.

- Nem, nem, Addy, tudom én azt, hogy nem akarsz bántani - mondta Seth -, nagyon is jól tudom. Úgy teszel te is, mint a Gyp kutya: megugat néha, de mindig megnyalja a kezem utána.

Egy ideig mindenki csendben elmerült a munkájában, mígnem a templom órája elkezdte ütni a hatot. Még el sem halt az első hang, Vörhenyes Jim máris letette a gyaluját, és a zekéje után nyúlt; Inas Ben úgy hagyta a csavart, félig besrófolva, és a csavarhúzóját bevágta a szerszámoskosarába; a hallgatag Mum Taft, aki nevéhez illően csendben maradt az egész előbbi beszélgetés során, levágta a kalapácsát, amit éppen felemelni készült; s maga Seth is kiegyenesedett, és kezét a papírsipkája felé nyújtotta. Egyedül Adam folytatta a munkáját úgy, mintha mi sem

történt volna. De amikor észrevette a szerszámok tevékenységének a megszűnését, feltekintett, és méltatlankodó hangon azt mondta:

- Ide figyeljetek! Képtelen vagyok elviselni azt a látványt, amikor az emberek így hajítják el a szerszámaikat abban a minutumban, amikor az óra ütni kezd, mintha csak nem telne örömük a munkájukban, és attól félnének, hogy egy kalapácsütéssel többet végeznek a kelleténél.

Seth mintha a szívére vette volna e szavakat, és lassított távozási előkészületein, de Mum Taft megtörte hallgatását, és azt mondta:

- Aztán, Adam fiam, úgy beszélsz, mint egy ifjonc. Majd ha negyvenhat leszel, mint én, és nem huszonhat, nem heveskedsz annyira az ingyen munkáért.

- Szamárság - szólt Adam, még mindig dühösen -, ugyan mi köze lenne ennek a korhoz? Úgy vélem, még nem állt belétek a görcs. Gyűlölöm, ha látom, amikor valakinek a karja úgy lekókad, mikor még el se hangzott az óra ütése, mintha golyó érte volna, akárha semmi örömét vagy büszkeségét nem lelné munkájában. Még a köszörűkő is fordul egyet-kettőt, mikor már elengedték a nyelét.

- Eridj már, Adam! - kiáltott fel Inas Ben. - Ne birizgáld az embert! Az imént a prédikátorokat szapultad, de magad is nagyon kedveled a prédikálást. Lehet, hogy te jobb szereled a munkát a játéknál, de én meg a játékot szeretem jobban, ettől aztán neked is könnyebb, mert hogy több tennivalód marad.

Ezzel a végszóval, amelyet nagy hatásúnak tartott, Inas Ben vállára vetette kosarát, és eltávozott a műhelyből, Mum Taft és Vörhenyes Jim hamarosan követték. Seth még ott téblábolt, sóvárogva tekintett Adamra, mintha azt várná, hogy mond valamit.

- Hazamégy még, mielőtt elindulsz meghallgatni a prédikációt? - kérdezte Adam feltekintve.

- Nem, a kalapom és minden holmim ott van Will Maskerynél. Tíz előtt aligha leszek otthon. Elébb hazakísérem Dinah Morrist, ha ő is úgy akarja. Tudod, hogy Poyserék részéről senki sem jön vele.

- Akkor majd megmondom anyánknak, hogy ne várjon - mondta Adam.

- Te nem mégy Poyserékhoz ma este? - kérdezte Seth, kissé félénken, amint megfordult, hogy elhagyja a műhelyt.

- Nem, én az iskolába megyek.

Gyp eddig kényelmes vackán hevert, csak akkor emelve fel figyelően a fejét, és méricskélve Adamot közelebbről, amikor észrevette, hogy a többi munkás eltávozik. De alighogy Adam zsebre tette a vonalzóját, és elkezdte összetekerni a kötényét a dereka körül, Gyp előrerontott, és türelmes várakozással tekintett fel ura arcába. Ha Gypnek farka lett volna, kétségkívül csóválgatja, de mivel érzelmei kifejezésének ez az eszköze nem állott rendelkezésére, úgy tett, mint sok más értelmes lény: kénytelen volt flegmatikusabbnak tűnni, mint amilyennek a természet megalkotta.

- No, Gyp, viszed-e a kosarat? - kérdezte Adam, ugyanazzal a gyengéd hangvétellel, mint amikor Sethhez szólott.

Gyp felugrott, és rövidet vakkantott, mintha csak azt mondaná: „Hát persze.” Szegény ördög, kifejezési lehetőségei nem voltak éppen bőségesek.

A kosár azonos volt azzal, amely munkanapokon Adam és Seth ebédjét tartalmazta, s nincs az az ünnepi menetben haladó hivatalos személy, aki annyira ügyet se vetett volna ismerőseire, mint Gyp a kosarával, amint ott poroszkált az ura sarkában.

Amikor kilépett a műhelyből, Adam bezárta az ajtót, kivette a kulcsot, és odavitte a faraktárul szolgáló udvar másik oldalán álló házhoz. A ház alacsony volt, szürke zsúptetővel, sima, barnássárga falakkal, az alkonyi fényben hívogatónak és meghittnek látszott. Az ólomkeretes ablakok fényesek és makulátlanok, a küszöb meg oly tiszta, akár a fehér kavics apálykor. A küszöbön egy tiszta öregasszony állt, sötét csíkos vászonköntösben, vörös keszkenővel, vászon fejkötőben, a kendermagos szárnyas jószághoz beszélve, amelyeket holmi hideg krumpli vagy árpa csalóka elképzelése vonzott oda. Az öregasszony látása - úgy látszik - már homályos volt, mert nem ismerte fel Adamot elébb, mintsem megszólalt.

- Itt van a kulcs, Dolly, legyen szíves, vigye be helyettem a házba.

- Megteszem, de hát nem akar beljebb fáradni, Adam? Miss Mary odabe van, Mr. Burge meg mindjárt itthon lesz, aztán biztosan örvendeni fog, ha együtt fogyaszthatják el a vacsorát.

- Nem, Dolly, köszönöm, elindulok hazafelé. Jó éjszakát.

Adam hosszú léptekkel hagyta el a műhelyudvart, Gyp a nyomában, aztán rátért az országútra, mely a faluból lefelé vezetett a völgybe. Amint elért a lejtő aljára, egy idősebb lovas, aki útitáskáját maga mögé szíjazta, megállította a lovát, amint Adam elhaladt előtte, és megfordult, hogy még egy hosszú pillantást vessen a papírcsákós, bőrnadrágos és sötétkék horgolt gyapjúharisnyás izmos munkásra.

Adam, mit sem tudva arról, minő csodálatot keltett, csakhamar átvágott a földeken, és most már teljes erejéből rázendített arra a nótára, amely egész napon át ott bujkált a fejében:

Legyen igaz minden szavad,
Lelked fénye kristály-szabad;
Isten szeme mindent meglát:
Titkolt gondod, rejtett munkád.

MÁSODIK FEJEZET
A prédikáció

Háromnegyed hét tájban az izgalom szokatlan jelei mutatkoztak Hayslope faluban, végig a kurta főutcáján; a Donnithorne Címertől a temetőkapuig a lakókat nyilvánvalóan másvalami is előcsalogatta a házaikból, mint az, hogy az esti napfényben őgyelegjenek. A Donnithorne Címer ott állott a falu bejáratánál, és az a kis veteményes, valamint gazdasági udvar, amely az oldalán húzódott, és arra utalt, hogy még nagy darab telek tartozik a kocsmához, azzal biztatott, hogy utast is, lovát is jól tartják itt, ami néminemű kárpótlásul szolgálhatott azért, amiért a viharedzett cégér kevés tájékoztatást nyújtott az ősi család, a Donnithorne-ok heraldikai hagyományait illetően. Mr. Casson, a fogadós, jó ideje álldogált zsebre tett kézzel az ajtóban, sarkán és lábujjain egyensúlyozva magát, egy bekerítetlen földdarabra irányozva tekintetét, melynek közepén juharfa állt. Mr. Casson tudta, hogy ez a fa néhány komor tekintetű férfi és asszony úticélja, akiket időnként arra látott elhaladni a kocsmája előtt.

A fogadós amúgy sem volt abból a mindennapos emberfajtából való, akinek a közelebbi leírását elmellőzheti az ember. Szemközt nézve úgy látszott, hogy főleg két szférából áll, amelyek körülbelül úgy viszonyultak egymáshoz, mint a föld és a hold: ami annyit jelent, hogy durva becslés szerint az alsóbb szféra mintegy tizenháromszor nagyobb, mint a felső - ez bizonyos természetességgel látta el egy csatlós és hűbéres tisztjét. De itt aztán a hasonlat véget is ér, mert Mr. Casson feje egyáltalán nem volt szomorkás külsejű hűbéres, sem „pettyes glóbus”, mint aminek Milton tiszteletlenül a holdat nevezte; ellenkezőleg, fej vagy arc nem lehetett simább vagy egészségesebb, kifejezése pedig, amelyet pirospozsgás és kicsattanó orcák határoztak meg, és nem az említésre sem méltó csekélyke göb és folytonossági hiány, amit az orr és a szemek képviseltek, derűs elégedettséget sugárzott, s csupán a személyi méltóságnak az az érzete mérsékelte, mely általában tapasztalható volt Mr. Casson viselkedésében és magatartásában. A méltóságnak ez az érzete aligha mondható túlzottnak az olyan emberben, aki jelenlegi magas méltóságában szükségszerűen szoros kapcsolatban állott alantas személyekkel is. Hogyan is egyeztesse ezt a méltóságát úgy, hogy a kíváncsiságát is kielégítse, és nekivágjon a Rétnek, ezt a problémát hánytorgatta Mr. Casson az utolsó öt perc során elméjében; de amikor már részben megoldotta azzal, hogy két kezét kihúzta a zsebéből, és mellényének kivágásába akasztotta, fejét oldalra billentette, és a megvető közömbösség arculatát öltötte magára mindazzal szemben, amire pillantása rávetődhetett, gondolatait íziben elterelte annak a lovasnak a közeledése, akit kevéssel ezelőtt láttunk, amint félbeszakítja útját, hogy pillantását Adam barátunkra vesse, s aki most megállapodott a Donnithorne Címer ajtajánál.

- Kantározd le és itasd meg, lovász - szólt az utas egy ujjasban lézengő ifjonchoz, aki a lópaták csattogásának hangjára előjött az udvarból.

- Mi folyik ebben a szép faluban, fogadós? - kérdezte az utas, miközben leszállt a lováról. - Nagyon nagy a nyüzsgés.

- Metodista prédikáció készül, uram; hírül adták, hogy egy fiatal nő fog prédikálni a Réten - felelte Mr. Casson, vékonyan és lihegve, némileg finomkodó hangsúllyal. - Kíván-e belépni, uram, és fogyasztani valamit?

- Nem, tovább kell mennem Rosseterbe. Csak a lovamat akarom megitatni. És ugyan mit szól a papjuk ahhoz, hogy egy fiatal nő itt prédikál az orra előtt?

- Irwine nagytiszteletű úr nem lakik itt, hanem Broxtonban, túl a dombon. Az itteni lelkészlak nagyon romos állapotban van, nem alkalmas rá, hogy úrinép lakja. Vasárnap délutánonként ide szokott járni prédikálni a papunk, uram, aztán beköti hozzám a lovát. Szürke, zömök paripa, nagyon nagyra tartja, mindig is ide kötötte be, még mielőtt az enyém lett a Donnithorne Címer. Én nem erről a vidékről való vagyok, amit a kiejtésemről is meg lehet állapítani. Merthogy ezen a vidéken igen furán beszélnek, uram; az úrinépnek nagyon nehéz megérteni őket. Én magam úrinép közt nevelődtem, s még fiúkoromban megszoktam az ő nyelvjárásukat. Mert hát gondolja csak meg, uram, mit mondanak az idevalósi népek arra, hogy „nincs neked”... mert hiszen tudvalevő, hogy az úrinépek azt mondják: nincs neked. Hát az idevalósiak így mondják: nicsena. Ezt nevezik dilektusnak, már amit itt beszélnek, uram. Ezt hallottam igen gyakran Donnithorne uraságtól is: dilektus... azt mondja.

- Úgy, úgy - mondta az idegen mosolyogva. - Tudom, nagyon jól tudom. De hát bizonyára nem lehet errefelé valami sok metodista, ezen a mezőgazdasági vidéken? Azt hittem, egyetlenegyet sem találok itt. Maguk mind gazdák, nem? *Azokat* a metodisták nemigen tudják magukhoz csábítani.

- Hát uram, akad errefelé jó néhány munkásember is. Amoda át van Mr. Burge, övé a fatelep, jócskán vállal építkezést és javítást. Nem messze innen aztán ott van a kőbánya. Sokféle elfoglaltság akad errefelé. Treddlestonban meg bőven van metodista; ez az a kisváros, három mérföldre innen, ahol a piac van, talán keresztül is utazott rajta, uram. Akad vagy húsz most is a Réten, ezek onnan jöttek. Treddlestonból szivárog a metodizmus a mi népünk körébe is, habárha itt Hayslope-ban csak két metodista él: Will Maskery, a kerékgyártó, és Seth Bede, egy ifjú ember, aki az ácsműhelyben dolgozik.

- Ezek szerint a prédikátor Treddlestonból jön, nem?

- Nem, uram, Stonyshire-ből, közel harminc mérfölddel odábbról. De itt van látogatóban Mr. Poysernál az Úri Tanyán, ez amott van a sok csűr és a nagy diófák irányában, egyenesen balra. Poyser feleségének az unokahúga a prédikátornő, és nagyon megbosszantja majd Poyserékat azzal, hogy ilyen bolondot űz magából. De hát úgy hallom, semmi ezeket a metodistákat vissza nem tartja, ha egyszer a fejükbe vettek valamit: egynémelyikük belé is bolondul a vallásába. Ámbátor ez a fiatal nő bámulatosan nyugodt, már amennyire meg tudom állapítani, merthogy magam nem láttam.

- No, szívesen megvárnám, hogy lássam, de tovább kell haladnom. Ki is tértem az utamból már vagy húsz perce, hogy megnézzem, miféle birtok van itt a völgyben. Úgy gondolom, Donnithorne uraságé?

- Igen, uram, ez a Donnithorne Vadaskert. Szép tölgyei vannak, nem? Jómagam igencsak ismerem, mert komornyik voltam ott tizenöt éven keresztül. A birtok örököse Donnithorne kapitány, az uraság unokája. Most betakarításkor lesz nagykorú, akkor majd pompás ünnepségek lesznek. Minden föld Donnithorne uraságé ezen a tájon, úgy bizony.

- Bárki légyen is a birtokosa, szép vidék - mondta az utas, és felhágott a lovára -, meg jóképű fickók is akadnak errefelé. Ritkán láttam különbet, mint akivel az imént találkoztam, vagy fél órája, mielőtt nekivágtam a dombnak; ács volt, magas, széles vállú alak, szeme, haja fekete, úgy lépkedett, akár egy katona. Ilyenekre van szükségünk ahhoz, hogy elpáholjuk a franciákat.

- Az, uram, Adam Bede volt, kétségkívül, Thias Bede fia, mindenki ismeri őt mifelénk. Nagyon derék, keménykötésű legény, és ritka erős. Már ne tekintsen, uram, nagyotmondónak, de képes negyven mérföldet is megjárni egy nap, és egy mázsát felemelni. Az úrinép nagyon kedveli; Donnithorne kapitány és Irwine nagytiszteletű úr sokra tartja. De egy kicsit nagyra is van, és paprikás hangulatú.

- Hát jó estét, fogadós, tovább kell mennem.

- Alázatos szolgája, uram, jó estét.

Az utas ügetésre fogta a lovát, s úgy haladt a falunak fel, de amikor a Rét közelébe ért, a jobbra nyíló kilátás szépsége, a fura ellentét, amelyet a falusiak csoportja és köztük a metodisták köre a juharfa közelében képviselt, de még mindennél inkább az a kíváncsiság, hogy láthassa az ifjú prédikátornőt, erősebbnek bizonyult abbeli igyekezeténél, hogy mielőbb elérje útjának végcélját, és megállt.

A Rét a falu legszélén volt, ahonnan az út kétfelé ágazott, az egyik tovább vezetett a dombnak, a templom mellett, a másik szelíd hajlásokban kanyargott alá a völgy felé. A Rétnek azon az oldalán, mely a templom felé vitt, a zsúpfedeles kunyhók megtört vonala majdnem a temető kapujáig folytatódott; de a másik, északnyugati oldalon semmi sem zárta el a kilátást a lágyan domborodó mezőre, az erdőborította völgyre meg a távolabbi dombok tömör vonulataira. Loamshire-nek az a gazdag dombos vidéke, amelyhez Hayslope tartozik, közel fekszik Stonyshire zord szegélyéhez, amelyet a csupasz dombok úgy vesznek körül, mint ahogyan a csinos, viruló nővér gyakran látható kart karba öltve egy durva, nagyra nőtt, füstös képű fivérrel; két vagy három óra lovaglás után az utas a tar, fátlan vidéket, amelyet csak a szürke sziklák sora szabdal, felcserélheti egy másféléért, ahol az útja lombok oltalmában kanyarog vagy duzzadó domboknak vezet, amelyeket elborít az élő sövény, hosszúra nőtt mezei perje, dús gabona, s ahol az útnak minden fordulatánál valami kedves ódon udvarházra bukkan, mely a völgybe fészkelődik vagy a lejtőt koronázza, valami majorra, hosszúra nyúlt csűreivel és aranyló boglyáinak sokaságával, valami szürke toronyra, mely kibámészkodik a fák, zsúptetők és sötétveres cserepek tarka zűrzavarából. Valami ilyesfajta képet tárt a hayslope-i templom az utas elé, amint megindult felfelé azon a szelíd hajlaton, mely a nyájas felföldhöz vezetett, s most, hogy ott állott a Rét közelében, teljes egészében beláthatta ennek a kellemes vidéknek minden jellegzetes vonását. Messze, a láthatár szélén, ott magasodtak a dombok hatalmas kúp alakú tömegei, mint valami óriási földsáncok, hogy megvédjék e táj gabonáját és takarmányát az északi vad és mohó szelek ellen; nem helyezkedtek el oly távol, hogy bíborló titokzatosságba burkolózzanak, de sötétzöldes oldalukat juhnyájak pettyezték, amelyeknek mozgását tekintet fel nem fedte, csak az emlékezet idézte meg. E látvány adományáért a változó órák csengtek napról napra, de hiába - félelmetes és morcos maradt az mindörökre a reggel pírja után, az áprilisi dél szárnyaló sugárzásában, az érlelő nyári nap lementének búcsúzó bíborában. Közvetlenül a dombok alatt lenyúló erdők során pihent meg a szem, színét legelők és felszántott földek tarkasága törte meg; még nem borult rájuk a nyár egyforma, lombokból szőtt függönye, megmutatkoztak a fiatal tölgy meleg színárnyalatai és a kőris meg a hárs gyengédebb zöldje. Azután következett a völgy, ahol az erdő dúsabbá vált, mintha csak legörgött és összezárult volna a lejtőn itt-ott megmaradt darabokból, hogy szolgálhassák azt a nagy udvarházat, melynek mellvédje alant emelkedett, s mely ég felé küldte halványkék nyári füstjét a fák között. Bizonyos volt, hogy nagy park és széles tükrű tó is rejlik e kastély előterében, de a mező duzzadó hajlata elfedte utasunk szeme elől a rét felől. Amit ehelyett látott, az éppoly megnyerő volt - a vízszintes napsugarak átlátszó aranyként törtek át az árvalányhaj és a sóska gyengéden hajló szárai között, a bürök fehér ernyővirágai szegték a bozontos élő sövény alját. Az a perce volt a nyárnak, amelyben a sarlóköszörülés közben sóvárgó pillantásokat vetünk a rétek viráglepte bozótjaira.

Felfedezhetett volna az utas más szépségeket is a tájban, ha kicsit megfordul nyergében, és keletre néz, túl Jonathan Burge mezején és faraktárán, egészen az Úri Tanya zöldellő búzamezőire és diófáira, de szemmel láthatóan a közeli élő csoportozatok jobban érdekelték. A falu minden nemzedékének képviselője ott volt, kezdve a vén „Taft apó”-tól, barna kötött

hálósipkájában, már kétrét hajolva, de ahhoz elég szívósan, hogy még sokáig megtartsa a lába, kurta botjára támaszkodva, egészen a kisbabákig, akiknek kis kerek feje előrebukott a tűzdelt vászon fejfedővel együtt. Hellyel-közzel új jövevény érkezett; talán valami lomha munkás, aki, miután megette vacsoráját, kijött, hogy lassú pillantásával bejárja a szokatlan látványt, arra is készen, hogy meghallgassa, mi módon magyarázzák a történteket, de már ahhoz nem elég elevenséggel, hogy kérdezzen is valamit. Arra azonban mindannyian ügyeltek, hogy ne keveredjenek a Réten tartózkodó metodisták közé, nehogy ily módon azonosítsák magukat a várakozó hallgatósággal, mert nem volt közöttük egyetlenegy sem, aki el ne utasította volna annak feltételezését, hogy a „prédikátornő" meghallgatására jött ki - ők csak azért jöttek, hogy lássák, „mi esik errefelé". A férfiak főleg a kovácsműhely közelében gyülekeztek. De nem ám egy csomóban. A falusiak sosem csődülnek össze: a suttogás ismeretlen közöttük, és valami finomka hang kiadására legalább olyan képtelenek, mint a tehén vagy a szarvas. Az igazi paraszt hátat fordít a kéretlen beszélgetőnek, csak úgy a válla felett odavet egy kérdést, mint aki elfutni készül a válasz elől, s egy-két lépéssel odább megy, amikor a párbeszéd érdekessége tetőpontjára hág. Így aztán az a csoport, mely a kovács ajtajának szomszédságában helyezkedett el, semmiképpen nem volt tömör, s nem is alkotott holmi védőfalat Chad Cranage, a kovács előtt, aki az ajtófélfának támaszkodva állott, összefonva izmos fekete karjait, s hébe-korba harsogó nevetést hallatott, amellyel saját tréfáit jutalmazta; ezeket láthatóan többre becsülte, mint Inas Ben gunyoros megjegyzéseit, aki viszont a Magyalbokor örömeiről mondott le azért, hogy új formában tapasztalhassa meg az életet. Viszont Mr. Joshua Rann a tréfák mindkét formáját egyformán megvetéssel utasította vissza. Mr. Rann bőrköténye és alig leplezett szurtossága senkit sem hagyhatott kétségben afelől, hogy ő a falu vargája; állának és gyomrának kidüllesztése, hüvelykujjainak pörgetése meg az ennél is finomabb jelzések arra valók, hogy a kellően nem tájékozott idegent előkészítsék annak felfedezésére, hogy az egyházfi társaságában van. A „vén Joshua", mint szomszédai tisztelettelenül nevezték, a fortyogó méltatlankodás állapotában volt, de meg nem nyitotta ajkát egyéb szavak szólására, messze visszhangzó basszusban, akárha cselló rezdülne, mint ezekre: „Sehon, az amoriták királya; mert irgalma örökkévaló; és Og, Basan királya, mert irgalma örökkévaló...", mely idézetnek ugyan kevés köze volt az adott helyzethez, de - mint minden szokatlan esetben - a kellő tájékoztatás megtaníthatta az embert arra, hogy annak természetes következménye. Mr. Rann ugyanis szívében az Egyház méltóságát támogatta a metodizmus botrányos betörésével szemben, s mivel ez a méltóság szorosan fonódott a reszponzóriumok maga énekelte zengéséhez, magától értetődően sugalmazta azt a zsoltáridézetet, amelyet a múlt vasárnap délután olvasott.

A nőket élénkebb kíváncsiságuk egészen a Rét széléig vonzotta, ahol közelebbről vehették szemügyre a nőnemű metodisták kvékerjellegű ruházatát és különös viselkedését. A juhar alatt kis szekér állott, amelyet azért hoztak ide a kerékgyártótól, hogy szószékül szolgáljon, ekörül jó néhány padot, pár széket helyeztek el. A metodisták egynémelyike ezeken pihent, hunyt szemmel, mintegy imába vagy elmélkedésbe merülve. Mások továbbra is álldogáltak, és arcukat a falubeliek felé fordították, valamifajta szomorkás részvéttel, amelyet Bessy Cranage, a kovács pirospozsgás lánya, akit a szomszédok ezen a néven ismertek: Chad Besse, felette mulatságosnak talált, s el is csodálkozott azon, „miért vágnak ezek mindenféle képeket". Chad Besse azért volt a metodisták különleges részvétének tárgya, mert a haja, amelyet feltekerve hordott a feje búbjára tűzött sapka alatt, olyan ékességet tett láthatóvá, amelyre büszkébb volt, mint pirosló orcáira, nevezetesen egy pár nagy kerek fülbevalót, hamis gránátkővel a közepén, mely díszeket nemcsak a metodisták fitymálták, hanem tulajdon unokatestvére és névrokona, Timothy Besse is, aki sok rokoni melegséggel kívánta gyakorta, vajha „eme fülbevalók" rossz végre jutnának.

Timothy Besse, jóllehet megtartotta lánynevét bizalmasai körében, már régóta Vörhenyes Jim felesége volt, az anyai ékességek szép tárházának birtokában, melyek közül elég megemlíteni azt a nem könnyű csecsemőt, amelyet karján ringatott, és azt a tömzsi, ötesztendős fickót, térdnadrágban, vörös lábszárakkal, aki dobként rozsdás tejeslábast akasztott a nyakába, s akit Chad kis terrierje nagy óvatossággal került ki. Ez a fiatal sarjadék, aki Timothy Bess Benje néven vált közismertté, nagyon kíváncsi természetű lévén - amely kíváncsiság kielégítésében semminemű álszerénység nem gátolta - túlhaladt a nők és gyermekek csoportján, és megkerülte a metodistákat, tágra nyílt szemmel bámulva fel az arcukba, és botjával tejeslábasát ütögetve zenei kíséretképpen. De amikor az egyik idősebb nő lehajolt, hogy rosszalló arckifejezéssel vállon ragadja, Timothy Bess Benje előbb kirúgott feléje, azután nekiiramodva, apja lábai mögött keresett menedéket.

- Te gézengúz tacskó - szólt Vörhenyes Jim, nem minden apai büszkeség nélkül -, ha nem maradsz békén azzal a bottal, mindjárt elveszem tőled. Mi az ördögnek rugdalódzol itt?

- Add csak ide nekem a fiút, Jim - mondta Chad Cranage -, majd én megkötözöm és megpatkolom, mint a lovakat. Hát Mr. Casson - folytatta, amint a nevezett odasettenkedett a férfiak csoportjához -, hogy s mint van e jeles estén? Maga is eljött, hogy segítsen nyögdécselni? Mert azt mondják, mindenki nyögdécsel, amikor a metodistákat hallgatja, mintha a béle csikarna. Úgy vélem, ha majd olyan hangosan fogok nyögdécselni, mint a tehene tette a minap éjjel, a prédikátor azt fogja hinni rólam, hogy megtértem.

- Az a tanácsom, ne bolondozzék, Chad - mondta Mr. Casson, bizonyos méltósággal. - Poyser nem venné jó néven, ha azt hallaná, hogy a felesége unokahúgával tiszteletlenül bántak, még akkor is, ha nem nagyon szíve szerint való a prédikátorkodása.

- Az ám, és még milyen jóképű is hozzá a lány - mondta Inas Ben. - Magam nagyon is azzal tartok, hogy csinos nők prédikáljanak; biztos, hogy rám jóval nagyobb hatással vannak, mint a rút férfiak. Az se lepne meg, ha magam is metodistává lennék, mielőtt még az estének vége, s udvarolni kezdenék a prédikátornak, akár Seth Bede.

- Nohát, úgy vélem, Seth túl magasra vetette a szemét - mondta Mr. Casson. - Ennek a nőnek a családja nem venné jó néven, ha leereszkednék egy közönséges ácshoz.

- Ejha! - rikkantotta Ben elnyújtott magas hangon. - Aztán mi köze ehhez a rokonságnak? Semmi. Lehet, hogy Poyser felesége fenn hordja az orrát, és feledi azt, ami volt, de ez a Dinah Morris, úgy hallom, szegény, mint a templom egere; szövőgyári munkásnő, s keményen megdolgozik a mindennapiért. Egy jóképű ács, méghozzá kész metodista, mint Seth, nem lenne éppen rossz férj a számára. Meg aztán Poyserék olyan hűhót csapnak Adam Bede körül, mintha a tulajdon unokaöccsük volna.

- Locska beszéd, locska beszéd! - szólt Mr. Joshua Rann. - Adam és Seth két ember, bizony, nem húzhatod egy kaptafára őket.

- Hát az lehet - szólt megvető hangon Inas Ben -, de akkor Seth az én választott emberem, még ha duplán is metodista. Én aztán igazán odamondogatok Sethnek, mert hiszen ugratom azóta, amióta együtt dolgozunk, de ő ezt egy bárány türelmével viseli. Amellett még bátor szívű fickó is, mert mikor egyszer lángokban láttuk a vén fát, hogy éppen átvágtunk a mezőn éjszaka, és mindannyian azt hittük, lidérc, Seth nem sokat teketóriázott, hanem nekiugrott, akárcsak egy pandúr. De hiszen éppen itt jön ki Will Maskeryéktól, s mellette maga Will, olyan nyájas-szelíden, mint aki a szeget sem tudná kupán találni, hogy meg ne sértse. S aztán itt a szép prédikátornő! A szentségit, levette a főkötőjét. Hadd lépjek egy lépéssel közelebb.

Sok férfi követte Bent, s az utas is tovább ösztökélte lovát a Rét felé, amint Dinah meglehetősen sebesen, társai előtt haladva, a juharfa alatti kocsihoz közeledett. Seth magas alakja közelében még alacsonynak látszott, de amikor felhágott a szekérre, s megszűnt az összehasonlítás lehetősége, úgy tűnt, meghaladja a nők átlagos magasságát, noha ez nem így volt - ezt a benyomást annak köszönhette, hogy alakja karcsú, fekete szövetruhájának szabása pedig egyszerű. Az idegen visszahőkölt meglepetésében, amint közeledni, majd a kocsira fellépni látta - a meglepetést nem annyira megjelenésének finom nőiessége keltette, mint inkább magatartása, amelyből teljesen hiányzott mindenféle önteltség. Az idegen valahogy úgy képzelte, hogy kimért léptekkel fog közeledni, tekintetében kiszámított ünnepélyességgel; bizonyos volt benne, hogy arcát az öntudatos szentség mosolya fogja elborítani, vagy ha nem, vádló keserűség fagyasztja majd. Csak kétféle metodistát ismert - az eksztatikusat és az epéset. Dinah azonban olyan egyszerűen lépegetett, mintha piacra menne, és megjelenése külsőségeinek láthatóan annyira nem volt tudatában, akár egy kisfiú: semmi pír, semmi reszketés, mely mintha azt mondta volna: „tudom, hogy csinos nőnek néztek, aki még túl fiatal a prédikáláshoz”; semmi ájtatos szemforgatás, egymásra préselt ajkak, kitárt karok, melyek azt mondják: „úgy tekintsetek rám, mint egy szentre”. Kesztyűtlen kezében nem tartott könyvet, keze lazán összefűzve testén pihent, amint ott állt, és szürke szemének pillantását a tömegre vetette. Szemében nem volt sóvárgás; mintha inkább a szeretet fényét árasztotta volna, mintsem figyelgetne; az a csillogás volt benne, mely annak jele, hogy a lélekben több a magát kifejezni akaró, mint a szemrevételező szándék. Bal kéz felől az alábukó nap irányában állt, dús levelű ágak fedték el előle sugarait; de ebben a józan világításban arcának finom színei olyan nyugodalmas erőt árasztottak, akár a virágok este. Kis ovális képe volt, egyformán áttetsző fehérségű, orcája és állvonala tojásdad, a száj telt, de erős, az orrcimpa finom, az alacsony homlok merőlegesen helyezkedik ezekre, s felette a választék íve emelkedik sápadt-vöröses haj sima fürtjeiből. A lány haja ékesség nélkül simult a füle mögé, egy-két hüvelyk látszott belőle a homlok felett, a többit vékony szálú kvéker sapka fedte. Dinah szemöldöke ugyanolyan színű volt, mint a haja, horizontálisan helyezkedett el, erős rajzolattal, szempillája se volt sötétebb, de hosszú és sűrű; arcának egyetlen része sem volt elmosódó vagy bevégezetlen. Azon arcok egyike volt, mely fehér virágra emlékezteti az embert, tiszta szirmaikon a színek gyengéd leheletével. A szemekben nem tükröződött különleges szépség, a kifejezésén túl; pillantása oly egyszerű, tiszta, odaadással szerető volt, hogy mindenféle vádaskodó durcásság, mindenféle könnyű fintorgás elolvadt a fényében. Joshua Rann hosszan köhécselt, mintha a torkát tisztítaná annak érdekében, hogy új egyetértésre jusson önmagával; Chad Cranage megemelte bőrből való sipkáját, és megvakarta a fejét; Inas Ben meg azon álmélkodott, hogyan lehet Sethben annyi merészség, hogy ennek a lánynak teszi a szépet.

- Édes teremtés - szólt az idegen magában -, de a természet semmiképpen sem szánta őt prédikátornak.

Talán az idegen is azok közé tartozott, akik feltételezik, hogy a természetnek színházi sajátosságai vannak, s azzal a határozott szándékkal, hogy megkönnyítse a művészet és a pszichológia tevékenységét, „elkészíti” a jellemeit, hogy egyértelműségüket félre ne lehessen magyarázni. De Dinah szólni kezdett.

- Kedves barátaim - mondta tiszta, de azért halk hangon -, kérjük imádsággal Isten áldását.

Behunyta szemét, és kissé alácsüggesztve fejét, ugyanazon a fojtott hangon folytatta, mintha csak hozzá közelállóhoz beszélne:

- Bűnösök megváltója! amikor egy szegény asszony, akit elgyötört bűneinek súlya, kiment a kúthoz, hogy vizet hozzon, ott talált Téged ülve. Nem ismert, nem is keresett Téged, elméje setét volt, élete szentségtelen. De Te szólottál hozzá, Te oktattad őt, Te megmutattad neki,

hogy az élete nyitott könyvként fekszik előtted, s mégis kész voltál megadni neki azt az áldást, amelyet sohasem keresett. Jézus! itt vagy miközöttünk, és ismersz mindannyiunkat: ha vannak itt olyanok, mint ama szegény asszony volt, akiknek elméje setét, élete szentségtelen, ha úgy jöttek ide, hogy nem Téged keresnek, s nem áhítottak a tanításodat, bánj velük ingyenvaló kegyelmed szerint, melyet amaz asszonynak mutattál. Szólj hozzájuk, Uram, nyisd meg fülüket az én üzenetemnek, idézd fel elméjükben bűneiket, és tedd, hogy szomjúhozzák azt az üdvösséget, melyet Te készítesz számukra.

- Uram! Te most is népeddel vagy: látnak ők Téged éjente virrasztva, és szívük lángolva ég, mikor az út mentén szólasz hozzájuk. S közel vagy Te azokhoz, akik nem ismernek Téged: nyisd meg szemüket, hogy látva lássanak; lássák értük hullajtott könnyeid, hallják, amint mondod: „Jöjjetek hozzám, hogy elnyerjétek az életet", megpillantsanak a kereszten függve és szólva: „Atyám, bocsáss meg nékik, hiszen nem tudják, mit cselekszenek", és végezetül meglássanak Téged a Te dicsőségedben, amint eljössz, hogy megítéld őket amaz utolsó napon. Ámen.

Dinah ismét kinyitotta a szemét, és szünetet tartott, a falusiak gyülekezetére tekintve, mely most valamivel közelebb húzódott a jobbjához.

- Kedves barátaim - kezdte, kissé felemelve a hangját -, mindannyian voltatok már templomban, és hallottátok a papot, amint ez igéket olvassa: „Az Úr lelke van velem, mert felkent engem, hogy hirdessem az evangéliumot a szegényeknek." Jézus Krisztus mondotta e szavakat... ő mondotta, hogy azért jött, hogy a szegényeknek hirdesse az evangéliumot. Nem tudom, sokat elmélkedtetek-e e szavakról, de én elmondom nektek, mikor hallottam őket először. Ilyenféle estén volt, kis leányka voltam, és nagynéném, aki felnevelt, magával vitt, hogy meghallgassam egy jó ember szabadtéri prédikációját, amiként mi most együtt vagyunk. Jól emlékszem az arcára: igen öreg volt, haja hosszú, hófehér, hangja lágy és szépen szóló, ilyen hangot még soha, annak előtte nem hallottam. Kis leányka voltam, és alig is tudtam bármit, és ez az öregember olyannyira különbözőnek látszott bárki másféle embertől, akivel eddig találkoztam, hogy úgy gondoltam, talán egyenest az égből jött, hogy prédikáljon nekünk, így azt mondtam: „Nénikém, vajon vissza fog-e menni az égbe még ma éjjel, miként a képen a Bibliában?"

- Istennek ez az embere Mr. Wesley volt, aki ugyanúgy töltötte életét, mint a mi áldott Urunk, hirdetve az Evangéliumot a szegényeknek, nyolc évvel ezelőtt tért örök nyugalomra. Az évek során többet tudtam meg róla, de akkor még butácska, gondtalan gyermek voltam, és csak egyvalamire emlékeztem, amit szentbeszédében mondott. Azt mondotta, az Evangélium jó hírt jelent. Az Evangélium, mint tudjátok, annak foglalata, amit a Biblia Isten felől mond nekünk.

- Most fontoljátok meg csak! Jézus Krisztus valóban az égből szállott alá, miképpen én, együgyű gyermek, Mr. Wesleyről hittem; s azért jött, hogy a jó híreket elmondja Isten felől a szegényeknek. Nos hát, ti is, mint jómagam, kedves barátaim, szegények vagytok. Szegényes kunyhókban nőttünk fel, zablisztlepényen éltünk, nem éppen cifrálkodva. Nem sok iskolát jártunk, könyvet is alig olvastunk, s másról, mint ami éppen körünkben történik, alig is tudunk. Mi vagyunk azok, akik rászorulnak a jó hírek hallására. Mert ha az ember jósorban él, nem nagyon törődik azzal, hogy messzi vidékek híreit hallja; de ha a szegény ember vagy asszony bajban van, és kemény munkával keresi kenyerét, szívesen veszi azt a levelet, amelyben arról értesítik, létezik valahol egy barát, aki jó szívvel van iránta. Mert bizony még akkor is hírt kapunk Istenről, ha soha nem hallottuk hírét az Evangéliumnak, ama jó hírnek, melyet Megváltónk hozott a számunkra. Mert tudjuk, hogy minden Istentől való: hát nem mondjuk-e minden napon: „Ha Isten is úgy akarja, úgy ez és ez fog történni", vagy: „Hamarosan neki-

látunk a sarjú kaszálásának, ha Isten úgy akarja, és még egy kis napsütést ad”? Mindannyian tudjuk, hogy mindenestül Isten kezében vagyunk: nem magunk teremtettük magunkat, ha alszunk, életképtelenné válunk; a napfény, a szél, a búza, a tejelő tehenek... minden, ami a miénk, Istentől való. És ő adta a lelkünket, teremtett szeretetet szülő és gyermek, férj és feleség között. De csak ennyi az, amit meg kívánunk tudni Istenről? Tudjuk, hogy nagy és hatalmas, s tehet, amit akar: elveszünk, mint az áradó vizekkel küszködő, amikor elkezdünk gondolkodni felőle.

- De talán ilyen kétségek merülnek fel elmétekben: vajon Isten figyelmez-e ránk, szegény emberekre? Talán csak a hatalmasoknak, bölcseknek és gazdagoknak teremtette a világot. Nem kerül nagy megerőltetésébe, hogy azt a maroknyi táplálékot és cseppnyi ruházatot megadja nekünk; de honnan tudhatjuk, hogy több gondja van ránk, mint nekünk a férgekre és a kertben való dolgokra, mint ahogyan mi hagymát és répát termelünk? Vajon gondja lesz-e ránk Istennek, ha majd meghalunk? És van-e vigasza számunkra, ha bénák, betegek, magatehetetlenek leszünk? Talán haragszik is ránk, mert különben mért sújt üszöggel, rossz terméssel, lázzal; mindenfajta bajjal és fájdalommal? Mert bizony bajok sorozata az életünk, s ha Isten jót is küld, a rosszat sem vonja meg tőlünk. Hogyan lehet ez? Hogyan?

- Ó, kedves barátaim, szánalmasan szűkében vagyunk a jó híreknek Isten felől, és mit ér minden más jó hír, ha éppen ez hiányzik? Mert minden egyébnek vége szakad, s ha meghalunk, javainkat elhagyjuk. De Isten akkor is megmarad, ha minden más elmúlt. Mit tehetünk, ha Ő nem a barátunk?

Akkor Dinah elmondta, hogyan jött közénk a jó hír, és hogyan vált Istennek a szegények irányában tanúsított jóindulata nyilvánvalóvá Jézus életében, elidőzve a Megváltó szerénységénél és irgalmas cselekedeteinél.

- Így hát látjátok, kedves barátaim - folytatta -, Jézus úgyszólván egész életét a szegényekkel való jó cselekedetekkel töltötte; a szabad ég alatt prédikált nékik, barátságot kötött szegény dolgozókkal, tanította őket, és fáradozott velük. Nem mintha nem tett volna jót a gazdagokkal is, mert hiszen minden ember iránt égő szeretet élt benne, csak éppen tudta azt, hogy a szegényeknek több szükségük van a segélyére. Így meggyógyította a bénákat, a betegeket és a vakokat, csodákat tett, táplálva az éhezőket, mert, mint mondotta, szánta őket; és nyájas volt a kicsiny gyermekekhez, és vigasztalta azokat, akik elvesztették barátaikat, és gyengéden szólott azokhoz a szegény bűnösökhöz, akik megbánták vétkeiket.

- Ó, hát vajon nem szeretnétek-e ilyen embert, ha látnátok... ha itt volna a falutokban? Milyen gyengéd szíve lehet! Milyen barát, akire megpróbáltatásainkban támaszkodhatunk! Mennyire megnyerő, ha tanít bennünket.

- Nos, kedves barátaim, ki is volt *valójában* ez az ember? Csak jó ember-e, nagyon jó ember, és semmi több, mint a mi kedves Mr. Wesleynk, akit elvesztettünk?... Ő Istennek fia volt, „az Atya képében”, mint a Biblia mondja; ami annyit jelent: egylényegű Istennel, aki mindennek kezdete és vége... az az Isten, akit megismerni óhajtunk. Így hát mindaz a szeretet, amit Jézus a szegények irányában mutatott, ugyanaz, mint amellyel Isten fordul felénk. Megérthetjük, mit érzett Jézus, mert olyan testben jött el, amilyen a miénk, s oly szavakat mondott, amilyeneket mi szólunk egymáshoz. Megrettentünk annak elgondolásától, mi is volt az Isten kezdetben - az az Isten, aki teremtette a világot, az eget, a mennydörgést és a villámlást. Őt magát soha nem láthattuk, csak a teremtett dolgait, s közülük nem egy igen iszonyatos volt, hogy megreszketünk az Istennek még a gondolatára is. De a mi áldott Megváltónk olyan formában mutatta meg az Urat, hogy mi szegény tudatlanok is megérthetjük őt; megmutatta, milyen az Isten szíve, mik az érzései irányunkban.

- De vegyük szemügyre kissé közelebbről, mi végre jött el Jézus a földre. Egy más alkalommal azt mondotta: „Azért jöttem, hogy megkeressem és megmentsem azt, ami elveszett”; majd újra: „Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam el, hanem hogy a bűnösöket megtérésre.”

- Az elveszettek!... A bűnösök!... Ó, kedves barátaim, vajon mi nem ezek vagyunk-e?

Mind ez idáig az utast akarata ellenére helyéhez szegezte Dinah telt szopránja, amelyben a változatoknak oly sokasága mutatkozott meg, mintha finom zeneszerszámot érintett volna meg valaki a zenei érzék szinte öntudatlan ügyességével. Az egyszerű dolgok, amelyeket kimondott, újdonságként hatottak, mint ahogyan új érzéssel tölt el az a melódia, amelyet ifjú kardalos tiszta hangon énekel; a meggyőződés nyugodt biztonsága, amellyel szólt, önmagában véve bizonyossága volt igehirdetése igazságának. Azt is láthatta az utas, hogy tökéletesen lenyűgözte hallgatóit. A falusiak Dinah közelébe nyomultak; s most már egyéb se tükröződött arcukon, mint komoly figyelem. A lány lassan, ám folyamatosan beszélt, gyakran szünetet tartva egy kérdés után, vagy mielőtt egy másik gondolatra tért át. Magatartásában nem volt változás, nem gesztikulált; beszédének hatását egyedül hangjának modulációja idézte elő, s amikor ama kérdésfeltevéshez érkezett: „Vajon Isten gondunkat viseli-e majd, amikor meghalunk?” - a szavakat oly panaszos hangon ejtette, hogy egynémely megkeményedett szívű ember szemébe is könny gyűlt. Az utas most már nem kételkedett benne, mint ahogyan első pillantásra tette, hogy Dinah még durvább hallgatóinak figyelmét is le tudja kötni, de abban még mindig bizonytalan volt, vajon képes lesz-e felkelteni viharosabb érzelmeiket, ami minden bizonnyal metodista prédikátori elhivatottságának szükségszerű beteljesülése kell legyen, míg Dinah el nem jutott e szavakhoz: „Az elveszettek!... A bűnösök!” - mikor is nagy változás mutatkozott a lány hangjában és magatartásában. E felkiáltás előtt hosszú szünetet tartott, és ezt a szünetet mintha viharzó gondolatok töltötték volna ki, melyeknek jelenléte arcvonásaiban mutatkozott. Sápadt arca még sápadtabb lett, szeme alatt a karikák elmélyültek, mint olyankor szoktak, amikor ki nem ontott könnyek gyülekeznek; és a szelíden szerető szemek a döbbent szánalom kifejezését sugározták, mintha Dinah váratlanul pusztító angyal lebegését fedezte volna fel az egybegyűltek feje felett. Hangja méllyé és tompává vált, de még akkor sem gesztikulált. Semmi nem hasonlíthatott volna kevésbé az ágáló prédikátortípusra, mint Dinah. Nem úgy beszélt, mint ahogyan ezt másoktól hallotta, hanem egyenesen érzelmeinek kútfejéből merítve, egyszerű hitének sugallatára.

De most az érzelmek új áradata ragadta el. Magatartása nyugtalanabb lett, szava sebesebb és indulatosabb, amint megpróbálta megértetni az emberekkel bűneiket, a maguk választotta sötétséget, Isten iránti engedetlenségüket - amint a bűn gyűlöletességével, Isten szentségével, a Megváltó szenvedésével foglalkozott, mely utat nyitott az üdvösségre. Végül is úgy tűnt, mintha sóvárgó epekedése, hogy megnyerje az elveszett bárányokat, nem elégülhetne ki azzal, hogy egységes közösségként szól hallgatóihoz. Egyenként fordult hozzájuk, könnyekkel szemében esdekelve nékik, térjenek Istenhez, míg még van rá idő; ábrázolva előttük lelkük sivár magányát, amint elmerül a bűnben, a hitvány világ silány külsőségein csüggve, távol mennyei Atyjuktól; majd meg a Megváltó szeretetét írta le, aki áhítozza és várja visszatértüket.

Válaszként nem egy sóhajtás és nyögés hangzott el Dinah metodista atyjafiai részéről, de a falusi lélek nem lobban könnyen lángra, s csak valami halvány aggódás, mely könnyen elhamvadhat, volt Dinah prédikációjának pillanatnyilag legnyilvánvalóbb eredménye. De azért senki sem távozott el, a gyerekeket és a vén Taft apót kivéve, aki - mivel süketebb volt annál, hogy Dinah szavait megértse - kevés idővel ezelőtt visszavonult a kuckójába. Inas Ben nagyon kényelmetlenül érezte magát, s már-már azt kívánta, bárcsak el se jött volna, hogy meghall-

gassa Dinaht; úgy gondolta, amit mond, valamiképpen nyomon fogja követni mindétig. Mégis nem állotta, hogy ne tekintsen rá szívesen, és ne hallgassa, habár minden percben attól félt, hogy pillantását reá fordítja, és személyében fogja megszólítani őt. Vörhenyes Jimmel, aki most karjában tartotta kicsinyét, hogy könnyítsen a feleségén, már megtette ugyanezt, és a nagy darab, lágyszívű ember jó néhány könnyet dörzsölt el öklével a szemében, valami zavaros szándékával annak, hogy majd megjavul, kevesebbet jár a Magyalbokorba a kőbánya tájékán, és rendszeresebben tisztálkodik vasárnaponként.

Vörhenyes Jim előtt Chad Besse állt, aki szokatlan nyugalmat és állhatatos figyelmet mutatott, mióta csak Dinah elkezdte beszédét. Nem mintha a beszéd témája egyszeriben lenyűgözte volna, mert tépelődő mélázásba merült ama kérdés kapcsán, vajon miféle örömet és elégtételt nyerhet az életben egy olyan ifjú nő, aki a Dinahéhoz hasonló főkötőt visel. Miután ez irányú töprengését kétségbeesetten feladta, most Dinah orrának, szemének, szájának és hajának tanulmányozásához fogott, azt latolgatva, vajon mi jobb, ha az embernek ilyen sápadt orcája van, vagy kicsattanó pirospozsgás, mint neki, hasonlóképpen kerek fekete szeme. De lassan az egész helyzet általános komorsága rá is hatott, és Dinah szavai elhatoltak tudatáig. A szelíd hangvétel, a szerető meggyőzés nem érintette, de amikor komorabbra fordult a szó, megijedt. Szegény Bessyre mindig is úgy tekintettek, mint csintalan leányra; tudta is ő azt nagyon jól; ha okvetlenül jónak kell lenni, akkor bizony ő éppenséggel nem helyes úton jár. Nem találta helyét a templomban, mint Sally Rann; gyakorta kacarászott, amikor térdet hajtott Mr. Irwine előtt, s ezeket a vallás terén mutatkozó hiányosságokat kísérő jelenségként megfelelő erkölcsi lazaság egészítette ki, mert Bessy kétségen kívül ahhoz a fésületlen, rest női réteghez tartozott, akikkel lehet „egy tálból cseresznyézni". Mindezt ő maga tudta a legjobban, de eddig nem nagyon szégyenkezett miatta. Ám most egyszerre nagyon is azt kezdte érezni, mintha a pandúr jött volna érte, hogy megragadja és elhurcolja a bíró elé, aki majd valami bizonytalan vétkéért felelősségre vonja. Az a riasztó érzése támadt, hogy Isten, akit eleddig igencsak távolinak képzelt, nagyon is a közelében van, és Jézus is közvetlen közelről szemlélgeti, még ha ő nem is láthatja. Mert Dinahban benne lakozott Jézus látható megnyilvánulásának hite, ami nagyon is gyakori a metodisták között, és ezt a meggyőződését ellenállhatatlan erővel továbbította hallgatóinak; azt az érzést keltve bennük, hogy Jézus testileg is közöttük van, és meg is mutatkozhat előttük bármelyik pillanatban, méghozzá oly módon, hogy keserűséget és megbánást kelt a szívükben.

- Nézzétek - kiáltotta, balra fordulva, tekintetét egy szilárd pontra függesztve a tömeg feje felett -, nézzétek, hol áll a mi áldott Urunk sírva, zokogva, felétek terjesztve ki karját. Halljátok, amit mond: „Mily gyakran kívántalak összegyűjteni benneteket, miként a tyúk az ő csibéit kitárt szárnya alá, de ti nem akartatok jönni!... bizony nem akartatok!" - ismételte panaszosan szemrehányó hangon, tekintetét ismét az emberekre függesztve. - Lássátok meg a szögek nyomait drága kezén és lábán. A ti bűneitek miatt van az! És ó, mily sápadt és megviselt ez a Jézus! Micsoda gyötrelmeken ment keresztül ama kertben, amikor lelke bánatos volt mindhalálig, és a verejték nagy cseppjei vérként hullottak a földre. Megköpdösték és megvesszőzték, korbáccsal verték és kigúnyolták, súlyos keresztet raktak megtört vállára. Azután felszegezték. Ó, micsoda fájdalom! Ajka felrepedezik a szomjúságtól, és haláltusájában még mindig gúnyolják, de a szikkadt ajkakkal bántalmazóiért imádkozik: „Atyám, bocsáss meg nékik, mert nem tudják, mit cselekszenek." Aztán elborítja a rettentő sötétség borzalma, és ugyanazt érzi, amit a bűnösök, akik mindörökre ki vannak rekesztve az Úrnak köréből. Ez az utolsó csepp a keserűség poharában. „Én Istenem, én Istenem! kiáltja mért hagytál el engem?"

S mindezt értetek viselte el! Értetek s ti soha nem gondoltok Reá; értetek s ti hátat fordíttok Feléje; ügyet sem vettek arra, mi mindent állott ki miattatok. De Ő nem fárad bele, hogy buzgólkodjék érdeketekben; feltámadott a halálból, imádkozik mindenkiért az Istennek

jobbján: „Atyám, bocsáss meg nékik, hiszen nem tudják, mit cselekesznek”. S itt van a földön is, itt van miközöttünk, most is a közeletekben van; látom sebzett testét és szerető tekintetét.

Itt Dinah Bessy Cranage felé fordult, akinek viruló ifjúsága és nyilvánvaló hiúsága szánalmat keltett benne.

- Szegény gyermek! Szegény gyermek! Kérve könyörög hozzád, s te nem hallgatsz Rá. Fülbevalók, szép ruhák és főkötők járnak az eszedben, és soha nem gondolsz Megváltódra, aki meghalt, hogy drága lelkedet megmentse. Orcáid elfonnyadnak egy napon, hajad megőszül, szegény tested ösztövérré és botladozóvá válik! S majd akkor elkezded érezni, hogy a lelked nem részes a megváltásban: akkor úgy kell állnod Isten színe előtt, bűneidbe, rossz hajlandóságaidba és hiú gondolataidba öltözötten. És Jézus, aki készen áll, hogy most megsegítsen, nem fog segíteni akkor: mert nem akartad őt Megváltódként elfogadni; ítélő bíráddá válik majd. Most szeretettel és irgalommal tekint rád, azt mondja: „Jöjjetek hozzám, hogy elnyerjétek az életet”, de akkor el fog fordulni tőletek és így szól: „Távozzatok tőlem az örök lángok közé!”

Szegény Bessy tágra nyílt fekete szeme lassanként könnyekkel telt meg, nagy piros orcái és ajkai megsápadtak, arca meg úgy eltorzult, mint a kisgyereké, mielőtt kitör belőle a zokogás.

- Ó, szegény vak gyermek! - folytatta Dinah. - Gondold csak el, ha ugyanaz történnék veled, mint az Úr egy szolgálójával hiúságának napjaiban. Egyedül csipkés főkötőire gondolt, és minden megtakarított pénzét arra költötte, hogy megvegye őket; eszébe sem jutott, hogyan tehetne szert tiszta szívre és jó hajlandóságú lélekre, mindössze csak azt kívánta, legyenek szebb csipkéi, mint a többi lánynak. És egy napon, amikor feltette új főkötőjét, és beletekintett a tükörbe, töviskoszorús véres arcot látott benne. Ez az arc tekint most rád - itt Dinah közvetlenül Bessy elé mutatott egy bizonyos helyre. - Ó, tépd le ezeket az oktalan díszeket! Vesd el őket magadtól, akárha maró viperák lennének. Mert *csakugyan* marnak; megmérgezik a lelkedet, sötét feneketlen mélységbe vonnak alá, ahová mindörökre elsüllyedsz, mindörökre, mindörökre, távol a fénytől és az Istentől.

Bessy nem tudta tovább elviselni a szavakat, nagy félelem szállott reá, és kitépve fülbevalóit füléből, maga elé dobta őket, és hangosan zokogott. Apja, Chad attól ijedt meg, hogy még majd „ő is megtér”, mivelhogy a magából kikelt Bess olyasféle benyomást keltett benne, mintha csoda történt volna; így gyorsan eliszkolt, és az üllőjével kezdett el foglalatoskodni, e mormogó szavakkal igazolva tevékenységét: „Az embereknek szükségük van patkolt lovakra, prédikáció ide vagy oda, az ördög ugyan nem kaparinthat meg ezért.”

De most Dinah azokat az örömöket kezdte el ecsetelni, melyek a vezeklőre várnak, és a maga egyszerű módján azt az isteni békét és szeretetet írta le, melyekkel a hivő lelke eltelik - hogyan változtatja az Istenben való szeretet a szegénységet gazdagsággá, hogyan elégíti ki a lelket, hogy semmiféle nyugtalanító vágy nem háborgatja, félelem nem riasztja; hogyan oltódik ki benne legvégül a bűnre való kísértés, s kezdődik az ég a földön, mert nem férkőzik többé felleg a lélek és az Úr közé, aki a lélek örökös napfénye.

- Kedves barátaim - mondta végül -, fivéreim és nővéreim, akiket szeretek, mert meghalt érettetek a Megváltó, higgyétek el nekem, én tudom, miben áll ez a nagy üdvösséges érzés, s mivel tudom, azt szeretném, ha ti is részesülnétek benne. Szegény vagyok, miként ti: két kezem munkájával keresem meg kenyeremet, de nagyúri férfiú vagy dáma nem lehet oly boldog, miként én, ha nincs meg lelkében az Istennek szeretete. Gondoljátok csak el, miben is áll ez... hogy az ember egyedül a bűnt gyűlöli, hogy minden teremtmény iránt szeretet tölti el, hogy semmitől meg nem riad, hogy bizonyos benne: minden jóra fordul, hogy ügyet se vet a fájdalomra, mert az Mennyei Atyánk akarata, hogy tudja, semmi... még ha a föld felperzselő-

dik, vagy a vizek elárasztanak és megfojtanak is; semmi nem választhat el Istentől, aki szeret minket, és aki békességgel és örömmel tölti el lelkünket, mert bizonyosak vagyunk abban, hogy bármit is akar, szent az, igaz és jó.

- Kedves barátaim, jöjjetek és nyúljatok ez üdvösség után, mely íme felajánltatik nektek: az a jó hír az, hogy Jézus eljött szólani a szegényekhez. Nem hasonlít az e világi gazdagsághoz, amelyből ha az egyik többet kap, a másiknak kevesebb jut. Az Isten végtelen, végtelen a szeretete -

Szeretetéből annyi jut,
Hogy vége nem szakad;
A hívőnek, ki bízni tud,
Örök e bő patak.

Dinah legalább egy órán át beszélt, és záró szavainak a búcsúzó nap vöröslő sugara ünnepélyes hangsúlyt adott. Az idegen, aki beszéde iránt olyanformán érdeklődött, mintha egy dráma kibontakozása lett volna - mert valóban benne rejlik az effajta igézet lehetősége minden olyan spontán ékesszólásban, mely a szóló érzelmeinek belső drámáját tárja fel - most félrefordította a lovát, és folytatta útját, miközben Dinah azt mondta: „énekeljünk egy keveset, kedves barátaim”; s míg az utas folytatta kanyargós útját lefelé a lejtőn, utolérték a metodisták énekének hangjai, a lelkesedésnek és szomorúságnak abban a furcsa kuszáltságában hullámozva fel és alá, mely a zsoltár hanglejtésének tartozéka.

HARMADIK FEJEZET
A prédikáció után

Még egy óra sem telt el a fentiekben elbeszéltek óta, és Seth Bede ott lépkedett Dinah oldalán az élő sövénnyel szegett ösvény mentén, mely a mezőket és zöldellő búzaföldeket szegélyezte, melyek a falu és az Úri Tanya között feküdtek. Dinah ismét letette és kezében tartotta kis kvéker főkötőjét, hogy szabadabban élvezhesse a hűvös alkonyt, Seth pedig egészen tisztán láthatta arckifejezését, amint mellette lépdelt, miközben újra meg újra félénken latolgatta, amit mondani akart neki. Ez a kifejezés szelíd volt és komoly - az olyan gondolatokba való elmélyülés öntudatlan kifejezése, amelyeknek semmi kapcsolatuk nincs az adott perccel vagy Dinah személyiségével; olyan kifejezés volt, amely a szerelmes szívre nagyon is csüggesztően hat. Dinahnak még a járása is csüggesztő volt: olyan higgadt ruganyossággal lépdelt, mely nem szorul támaszra. Seth homályosan érezte is ezt, azt mondta magában: „túl jó és szent bárki ember fia számára, hát még nekem", és a szavak, amelyeket nagy nehezen összeszedett, hanyatt-homlok özönlöttek vissza, mielőtt még ajkát elérték volna. De egy más gondolat bátorságot adott neki: „nincs férfi, aki nálam jobban szeretné, és szabadabbá tenné az útját, hogy követhesse az Úr munkáját". Most már jó néhány perc óta hallgattak, miután befejezték a Bessy Cranage-ról szóló társalgást; Dinah mintha meg is feledkezett volna Seth ottlétéről, a járása pedig annyira meggyorsult, hogy Seth tudatára ébredt annak, már csak néhány percnyire vannak az Úri Tanya kapujától. Ez végül is bátorságot öntött belé ahhoz, hogy megszólaljon.

- Szóval végleg elszánta magát arra, hogy szombaton visszamenjen Snowfieldbe, Dinah?

- Igen - felelt Dinah nyugodtan. - Hivatásom szólít oda. Ez akkor vált bennem világossá, amikor vasárnap éjjel elmélkedtem, minthogy Allen nővérnek ereje hanyatlóban van, szüksége van rám. Olyan tisztán láttam őt, mint ahogyan mi most azt a vékony fehér felhődarabkát, amint felemeli árva keskeny kezét, és int nekem. S amikor ma reggel felütöttem a Bibliát útbaigazításért, az első szavak, amelyekre pillantásom esett, ezek voltak: „S miután megmutatkozott nekünk a látomás, tüstént felkerekedtünk, hogy Macedóniába induljunk." Ha az Úr nem mutatta volna meg ily nyilvánvalóan az akaratát, magam is húzódoznám az elmenéstől, mert szívem nénémhez és kicsinyeihez húz, s ahhoz a szegény tévelygő bárányhoz, Hetty Sorrelhez. Az utóbbi időben sokat imádkoztam érte, és ezt annak zálogául tekintem, hogy még lehet a számára kegyelem.

- Isten adja, hogy úgy legyen - mondta Seth. - Mert bizony Adam szíve úgy hozzábilincselődött, hogy aligha fordul már másvalakihez, s mégis szívből elszomorítana, ha feleségül venné, mert nem hiszem, hogy Hetty boldoggá tudná tenni. Mély titok ez... miképpen fordul a férfiember szíve egyvalaki felé mindazok közül, akiket csak itt e földön látott, s megkönnyíti neki, hogy hét évig fáradozzék miatta, miképpen Jákob Rákhelért, semhogy másvalaki megkérje. Gyakran jutnak eszembe e szavak: „Szolgála tehát Jákob Rákhelért hét esztendeig, s csak néhány napnak tetszék ez neki, annyira szereti vala őt." Tudom, hogy ezek a szavak az én esetemben is beigazolódnának, Dinah, ha reményt adna nekem arra, hogy hét év után elnyerhetem magát. Tudom, úgy véli, a férj túl sok gondolatát vonná el, mert Pál apostol is azt mondja: „Aki pedig férjhez ment, a világiakra visel gondot, mi módon kedveskedhessék a férjének", s az is lehet, hogy túl merésznek tart, hogy erről ismét szólok azután, hogy kifejtette véleményét múlt szombaton. De azóta éjjel-nappal csak ezt latolgatom, és imádkoztam azért, hogy ne vakítson el a vágyam, hogy átgondoljam, ami jó nekem, annak jónak kell lennie a maga számára is. S úgy tetszik, több textus szól a férjhez menés mellett, mint ellene. Mert más helyütt Pál apostol világosan azt mondja: „Akarom, hogy a fiatalabb nők férjhez

menjenek, gyermekeket szüljenek, háztartást vezessenek, és semminemű alkalmat ne adjanak az ellenségnek a szidalmazásra"; majd pedig: „Házasságban, kettesben éljenek, mert jobb házasságban élni, mintsem egyedül", és ez a házasságra éppen úgy érvényes, mint minden más dologra. Mert mi ketten, Dinah, egy szív és egy lélek lennénk. Mindketten ugyanazt a Mestert szolgáljuk, ugyanazokra a célokra törekszünk, és soha nem válnék belőlem afféle férj, aki olyan igényeket támasztana, melyek útjában állanának azoknak a teendőknek, amiknek végzésére az Úr elhívta. Megpróbálnám úgy alakítani a dolgokat, hogy gondoskodjam magáról mind házon belül, mind azon kívül, hogy több szabadsághoz jusson... többhöz, mint amennyi most van, mert most gondoskodnia kell a saját megélhetéséről is, én pedig elég erős vagyok, hogy mindkettőnkért dolgozzam.

Most, hogy Seth egyszer már nyomatékkal kifejezést adott lánykérő szándéka komolyságának, megfontoltan és némi sietséggel folytatta szavait, nehogy Dinahnak lehetősége legyen végleges dolgok kimondására, mielőtt még ő kifejtheti régen előkészített érveinek egész tárházát. Orcái lángba borultak, miközben tovább beszélt, szelíd szürke szeme könnyekkel telt meg, hangja remegett, mikor az utolsó mondatot kimondta. Két szikla között ama rendkívül keskeny ösvények egyikét érték el, amelyek kerítés-elzáróként szolgálnak Loamshire-ben, és Dinah megállt, mialatt Seth feléje fordult, és így szólt gyengéd, nyugodt szopránján:

- Seth Bede, köszönöm magának irántam való szeretetét, s ha volna férfi, akire más értelemben tudnék gondolni, mint testvéremre a Krisztusban, úgy azt hiszem, maga lenne az. De az én szívem nem szabad a házasságra. Jó ez más nők számára, és nagy és áldott dolog feleségnek és anyának lenni, de „ki-ki amiben elhivatott, atyámfiai, abban maradjon meg az Isten előtt". Az Isten másokat segíteni hívott el engem, nem a magam bánatára vagy örömére; azért hívott, hogy örvendezzek az örvendezőkkel, és sírjak azokkal, akik sírnak. Elhívott, hogy hirdessem igéjét, és munkám teljes egészében az övé. Nagyon egyértelmű jel kellene nekem ahhoz, hogy elhagyjam fivéreimet és nővéreimet Snowfieldben, akiknek az Úr igen keveset juttatott e világ javaiból; ahol fa is oly gyéren nő, hogy egy gyermek megszámlálhatná őket, és kemény az élet telente a szegénység számára. Megadatott nékem, hogy segítsem, vigasztaljam és erősítsem az ottani kis nyájat, és magamhoz szólítsak nem egy vándort; és az én lelkem el van telve e dolgok végzésével ébredésemtől lefekvésemig. Az életem túlontúl rövid, az Úrnak munkája pedig túlontúl sok, semhogy arra gondolhatnék, berendezem a magam földi otthonát. Nem fordultam süket fülekkel szavai felé, Seth, mert amikor megláttam, hogy szeretetét nékem adja, úgy gondoltam, a Gondviselés útmutatása ez, hogy megváltoztassam életutamat, és lehessünk társak a segítésben, s ügyemet az Úr elé terjesztettem. De valahányszor megpróbáltam elmémet a házasságra és az együttélésünkre irányítani, mindig más gondolatok merültek fel bennem... azok az idők jutottak eszembe, amikor betegek és haldoklók mellett imádkoztam, a boldog órák, amikor prédikáltam, amikor szívem eltelt szeretettel, és bőségesen áradt belőlem az Ige. Amikor pedig kinyitottam a Bibliát útbaigazításért, mindig tisztán értelmezhető szóra akadtam, mely megmondta, hol rejtezik a munkám. Hiszek abban, amit mond, Seth, hogy megpróbálna segítség és nem akadály lenni a munkámban, de úgy látom, házasságunk nem Isten akarata, másfelé vonja Ő a szívemet. Férj és gyermek nélkül óhajtok élni és meghalni. Úgy látszik, nincs hely a lelkemben a magam szükségletei és aggodalmai számára, mert Istennek úgy tetszett, hogy teljességgel betöltse a szívemet szegényeinek nélkülözéseivel és szenvedéseivel.

Seth képtelen volt a válaszra, és csendben haladtak tovább. Végül is, mikor már egészen a kapu közelébe értek, azt mondta:

- Nos, Dinah, erőért kell fohászkodnom, hogy mindezt elviseljem és kibírjam annak jegyében, hogy láthatom Őt, aki láthatatlan. De most érzem csak, mennyire gyenge a hitem. Úgy tűnik,

mintha a maga távozása után már nem lelhetném többé örömömet semmiben. Azt hiszem, az, amit maga iránt érzek, meghaladja az asszonyok szeretetét, mert még azzal is megelégedném, ha nem házasodnánk össze, csak magával élhetnék Snowfieldben, a közelében. Bíztam benne, hogy az erős szeretet, amelyet Isten belém öntött, mindkettőnk irányítója lesz, de úgy tetszik, csak próbatételemet szolgálta. Talán többet is érzek maga iránt, mint amennyit bármely teremtmény iránt éreznem kellene, mert gyakran nem állhatom, hogy ne ismételjem a zsoltár szavait:

Lehet sötétség napszaka,
Ha előttem vagyon:
Ő lelkem hajnalcsillaga,
És felkelő napom.

Lehet, hogy ez helytelen, és jobb útra kell térnem. De talán nem venné rossz néven, ha a dolgok úgy fordulnának, hogy itthagyom ezt a vidéket, és Snowfieldbe költözöm?

- Nem, Seth; azt tanácsolnám magának, hogy várakozzék türelmesen, és ne hagyja el könnyelműen szűkebb hazáját és családját. Semmit ne tegyen az Úr határozott parancsa nélkül. Kopár és puszta föld terül el arrafelé, nem mint itt ez a Goshen tájéka, amelyet megszokott. Nem kell elsietve megszabnunk és meghatároznunk sorsunkat, várnunk kell az útmutatásra.

- De azt csak megengedi, Dinah, hogy levelet írjak, ha valami mondanivalóm van a számára?

- Hogyne, feltétlenül, tudassa velem, ha bármikor bajban van. Szüntelenül imáimba foglalom.

Már elértek a kapuhoz, és Seth így szólt: - Én nem megyek be, Dinah, így hát Isten vele. - Szünetet tartott, és habozott egy ideig, mikor Dinah kezét nyújtotta neki, majd azt mondta: - Ki tudja, talán egyszer még mindent másként fog látni. Lehet, hogy új hang szól majd magához.

- Hagyjuk ezt, Seth. Helyes, ha az ember csak a jelenvaló percnek él, mint ezt Mr. Wesley egyik könyvében olvastam. Nem a mi dolgunk, hogy tervezzünk, nekünk csak engedelmeskedni és bízni kell. Isten vele.

Dinah megszorította Seth kezét, szerető szemében szomorúság volt, aztán áthaladt a kapun, mialatt Seth megfordult, hogy lassú léptekkel hazafelé induljon. De ahelyett, hogy a legrövidebb utat választotta volna, újra nekivágott azoknak a földeknek, amelyeket Dinahval együtt egy ízben már megjárt, s azt hiszem, kék vászon zsebkendője átnedvesedett a sok könnytől, mire rászánta magát, hogy lépteit hazafelé irányítsa. Mindössze huszonhárom éves volt, és most tanulta meg, mi a szerelem - az az imádat, amellyel egy fiatal férfi egy olyan nőnek áldoz, akit nagyobbnak és jobbnak ismer el magánál. Az ilyenfajta szeretet alig is különbözik a vallásos érzéstől. Milyen mély vagy érdemes rajongás nem ilyen? akár nőre vagy gyermekre, művészetre vagy zenére irányul. Cirógatásaink, gyengéd szavaink, őszi napnyugták keltette csendes elragadtatásaink, oszlopszerűen sorakozó fasorok, fenséges szobrok, Beethoven-szimfóniák mind annak felismerései, hogy merő hullámai és fodrozódásai a szeretet és szépség mérhetetlenül mély óceánjának; érzelmeink a legnagyobb kitörés percében a csend hamvába halnak, szerelmünk ekstázisában túlcsap a tárgyán, és elvész az isteni misztérium érzékelésében. S a tisztelő szeretet ez áldott ajándékát nem egy alázatos munkásember nyerte el a világ kezdete óta, miért csodálkoznánk tehát azon, hogy benne rejtezett fél századdal ezelőtt egy metodista ács lelkében, amikor még fakuló izzásban ugyan, de mégiscsak élt annak az időnek emléke és hatása, hogy Wesley és kézműves társai a cornwalli sövények csipkerózsáival és galagonyájával táplálkoztak azután, hogy testben-lélekben kimerültek a szegényeknek küldött isteni üzenet hirdetésében.

Ez a távoli izzás már régen kihamvadt, s az a kép, amelyet képzeletünkben a metodizmusról felrajzoltunk, nem zöld lombok amfiteátruma, sem a széles levelű szikomorfák mély árnyéka, ahol zord férfiak és megfáradt szívű asszonyok sokasága olyan hit italát fogyasztotta, amely egy kezdetleges kultúrát jelentett. Ez a kultúra egybefogta gondolataikat a múlttal, képzeletüket túlemelte a maguk szűkös életének hitvány aprólékosságain, és elborította lelküket egy könyörületes, szerető végtelen Jelenlét tudatával, mely édes, mint a nyár a fedél nélkül szűkölködőnek. Talán nagyon is lehetséges, hogy némely olvasómnak a metodizmus nem jelent mást, mint mocskos utcákon sorjázó bedőlt tetőket, kenetes szavú szatócsokat, ingyenélő prédikátorokat, álszent beszédet - ezeket az elemeket sok divatos körben úgy tekintik, mint a metodizmus alapvető tartozékait.

Ha így van, ez szomorú; mert nem állíthatom, hogy Seth és Dinah egyebek, mint metodisták - nem éppen abból a modern típusból valók, akik folyóiratokat olvasnak, és oszlopos előcsarnokú templomokba járnak, hanem nagyon is régimódiak. Ők még hittek a mindennapos csodákban, a rögtöni megtérésben, az álmok és látomások nyújtotta megvilágosodásban; sorsot húztak, és úgy keresték az Isten irányító szándékát, hogy találomra felcsapták a Bibliát; a Szentírást szó szerinti értelmében magyarázták, amivel a hivatalos kommentátorok egyáltalán nem értenek egyet, s nekem magamnak is lehetetlen, hogy beszédüket helyesnek, tanításukat szabadelvűnek ismerjem el. Mégis - ha jól tanulmányoztam a vallástörténetet -, hit, remény és szeretet nem mindig állt helyes arányban e három követelmény iránti érzékenységgel, és - hála Istennek! - lehetséges, hogy tévelygő elméleteket nagyon fennkölt érzelmek kísérjenek. A füstöletlen szalonna, melyet a tuskószerű Molly a saját szűkös készletéből tesz félre, hogy elvigye a szomszéd gyermekének, „hadd hagyja már abba az óbégatást", szánalmasan hatástalan gyógyszer lehet önmagában véve, de a jószomszédi szívélyességnek az a nemes lelkű ösztönzése, mely tettét sugallta, oly jótékony kisugárzású, hogy soha meg nem semmisülhet.

Mindezeknek megfontolásával aligha hihetjük, hogy Dinah és Seth nem méltóak rokonszenvünkre, bármennyire is megszoktuk, hogy a szaténcipellőt és krinolint viselő hősnők fennköltebb bánatán fakadjunk sírva, és oly hősökén, akik tüzes paripákat lovagolnak, magukat meg még tüzesebb szenvedélyek sarkantyúzzák.

Szegény Seth! az ugyan nem ült lovon életében, egyetlen alkalmat kivéve, amikor apróság volt, és Mr. Jonathan Burge felvette őt maga mögé, odaszólva neki, „fogóddz meg jól". Seth most, ahelyett, hogy vad vádló kitörésekben ostromolná az Urat és a sorsot, úgy dönt, amint a szelíd csillagfény záporozásában hazafelé tart, hogy úrrá lesz szomorúságán, hogy nem törekszik a maga akaratának érvényesítésére, hanem inkább a mások javára él, amint azt Dinah teszi.

NEGYEDIK FEJEZET
Otthon, bánatban

Zöld völgy mélyét patak szegi, amely szinte túlcsordul a partján, annyi eső duzzasztotta mostanában a medrét, föléje alacsony szomorúfűz borul. Rávetett deszka keresztezi a patakot, e deszkán lépdel Adam Bede szilárd léptekkel, nyomában a kosarat vivő Gyp; nyilvánvaló, hogy útja a zsúptetős ház felé visz, amelynek oldalán farakás van, mintegy húszlépésnyire innen a szemközti lejtőn.

A ház ajtaja nyitva áll, idős nő néz ki rajta, de nem méláz el az alkonyi napfényben; homályos pillantása azt a fokozatosan nagyobbodó pontot figyeli, amelyről az utolsó néhány percben már biztosan tudja, hogy kedvelt fia, Adam. Lisbeth Bede annak a szeretetével csügg a fián, akinek elsőszülöttje későn érkezett. Nyugtalan, vékonydongájú, de azért erőteljes öregasszony, tiszta, mint a hóvirág. Őszülő haját takaros vászon főkötő alá fésülte, fekete szalag fűzi össze, széles mellkasát barnás kendő fedi, ezalatt pedig rövid rékli látható kék mintájú vászonból, mely dereka körül rögzül, és lenyúlik csípőjéig, innen hosszú darócszoknya ereszkedik alá. Mert Lisbeth magas, és más tekintetben is sok hasonlóság fűzi őt Adam fiához. Sötét szeme némileg fénytelen már - talán a túl gyakori sírástól -, de erősen kirajzolt szemöldöke még fekete, fogazata ép, s amint ott áll, szaporán és szinte öntudatlanul kötve munkában elnyűtt kezével, egyenes tartása olyan, mint amikor vizes korsót visz a fején a forrástól hazafelé. Anyának és fiúnak ugyanaz a testalkata, ugyanolyan tevékeny a temperamentuma, de Adam nem anyjától örökölte okosan domborodó homlokát, sem arcának nyílt észre valló kifejezését.

A családi hasonlóság gyakran mély szomorúságot rejt. A természet, a nagy tragikus drámaíró, csonttal-izommal összefűz, de gondolkodásunk finom szövevényével szétválaszt; egybeolvasztja a sóvár vágyat és a taszító idegenkedést, és szívünk szorongó érzéseivel köt azokhoz is, akik minden mozdulatunkra civakodással felelnek. A magunk hangján kimondva hallunk olyan gondolatot, melyet megvetünk; tekinteteket látunk - ó, mennyire az anyánkét ismerjük fel bennük! -, melyek hideg ellenségeskedéssel fordulnak el tőlünk, és drága gyermekünk azzal rettent meg, hogy felfedezzük benne annak a húgunknak magatartását és gesztusait, akitől hosszú évekkel ezelőtt haraggal váltunk el. Az apa, akitől a legjobbat örököltük - a természetes ösztönt, a harmónia iránti élénk érzékenységet, a formázó kezek szinte tudattalan ügyességét -, keserűséget kelt bennünk, és naponta megszégyenít hibáival; régen elvesztett anyánk, akinek arcát egyre sűrűbben fedezzük fel a tükörben, amint ráncaink sokasodnak, valamikor felbosszantotta ifjú lelkünket aggályoskodó hangulatával és értelmetlen makacsságával.

Ilyen becézően aggályoskodó anyai hang ezúttal Lisbeth ajkáról szól:

- Hát, fiam, az órán már elmúlt hét. Te aztán mindig addig maradsz, amíg az utolsó csecsemő is meg nem születik. Biztos vagyok benne, hogy már nagyon rád fér a vacsora. De hát hol van Seth? Talán megint templomozik?

- Ugyan már, anyám, Sethtel nincs baj, efelől biztos lehetsz. De hol van apám? - mondta Adam nyomban, amint belépett a házba, és abba a bal oldali szobába pillantott be, amelyet műhelynek használtak. - Hát nem csinálta meg a koporsót Tholer számára? Az anyag úgy áll ott a sarokban, ahogyan reggel itthagytam.

- Mármint a koporsót? - ismételte Lisbeth, Adamot követve, és nem hagyott fel a kötéssel, jóllehet aggodalmaskodón nézte a fiát. - Bizony, fiam, apád még délelőtt elment Treddlestonba, azóta sem jött meg. Nyilván megint a Felborult Szekeret kerülgeti.

A düh pírja borította el hirtelenében Adam arcát. Nem szólt semmit, de ledobta zekéjét, és ismét ingujját kezdte felgyűrni.

- Te mit akarsz, Adam? - kérdezte anyja riadt hangon és pillantással. - Csak nem újra munkához látni anélkül, hogy egy falatot is ettél volna?

Adam mérgesebb volt annál, semhogy beszélni tudjon, csak bement a műhelybe. De anyja ledobta kötését, és utánasietett, megragadta a karját, és panaszos szemrehányással azt mondta:

- Nem, fiam, édes fiam, nem maradhatsz vacsora nélkül; krumpli van mártással, úgy, amint szereted. Neked tettem félre. Gyere már, és edd meg.

- Hagyjál! - mondta Adam indulatosan, lerázva anyját, és megragadva a falnak támasztott deszkák egyikét. - Majd éppen a vacsoráról tárgyalunk, mikor azt ígértük, hogy holnap reggel hétre Broxtonban lesz a koporsó; már ott is kellene lennie, és még egy szeg sincs a helyén. A torkom elszorul, nemhogy enni tudnék.

- Ugyan már, úgyse lesz készen ez a koporsó - mondta Lisbeth. - Csak halálra fárasztod magad. Az egész éjszakád rámegy a munkára.

- Hát aztán, mit számít az, mennyi idő megy rá? Nem ígértük meg a koporsót? Eltemethetik azt az embert koporsó nélkül? Inkább kopjon el a munkában a jobb kezem, mintsem hazugsággal vezessek félre bárkit. Felbőszülök még a gondolatára is. Egyszer itthagyok csapot-papot, elegem van már mindenből.

Szegény Lisbeth nem először hallotta ezt a fenyegetést, s ha lett volna benne bölcsesség, szó nélkül odébbáll, és még egy óráig néma marad. De azt az asszonyok a legritkább esetben tanulják meg, hogy dühös vagy részeg férfihoz ne szóljanak. Lisbeth is leült a tőkére, és sírni kezdett, s mikorra már annyit sírt, hogy a hangja egészen nyúlóssá vált, e szavakra fakadt:

- Ugyan már, édes fiam, csak nem akarsz elmenni, összetörni anyád szívét, átengedni a romlásnak apádat. Csak nem akarod, hogy úgy vigyenek ki a temetőbe, hogy te nem ballagsz utánam. Nem lesz nyugovásom a síromban, ha nem látlak utolsó percemben; meg aztán hogyan is tudod meg, hogy haldoklom, ha messzi vidékre mégy munkát keresni, Seth is feltehetően követ téged, apádnak meg úgy reszket a keze, hogy már a tollat se tudja fogni, de fogalma se lesz róla, hol talál meg? Meg kell bocsátanod apádnak... nem szabad, hogy oly haragos légy iránta. Jó apád volt, mielőtt rákapott az italra. Ügyes munkás, jól megtanított a dolgodra, ezt ne felejtsd, engem meg nemhogy veréssel, de még egy rossz szóval se illetett, nem, még akkor sem, ha italos volt. Csak nem akarod, hogy apád a szegényházban végezze, a tulajdon apád, aki valamikor olyan daliás volt, és ügyes mindenben, majdnem, mint most te magad vagy, huszonöt esztendővel ezelőtt, amikor te még csecsszopó voltál.

Lisbeth hangja egyre erősebb lett, zokogás fojtogatta: valamilyen üvöltő jajveszékelésben tört ki, mely a legidegesítőbb minden hang közül ott, ahol igazi szomorúságot kell elviselni, és igazi munkát végezni. Adam türelmetlenül vágott közbe:

- Jaj, anyám, ne sírj, és ne beszélj így. Nincs elég bajom enélkül is? Mi a haszna olyan dolgok felől szólni nekem, amik amúgy se mennek ki a fejemből soha? Ha nem fontolgatnám az érveidet folyton, ugyan mért tennék, ahogyan teszek, csak hogy itt valahogyan rendben tartsam a dolgokat? De utálom az értelmetlen beszédet: beszéd helyett munkára tartogatom a lélegzetemet.

- Tudom én azt, fiam, hogy megcsinálsz te olyat is, amit senki más. De ne légy olyan kemény-szívű az apádhoz, Adam. Ha Sethről van szó, semmit nem rósz fel neki: rám förmedsz, ha valamiért hibáztatom. De apádra oly mértéktelenül dühös vagy, dühösebb, mint bárki másra.

- Jobb az, mintha szelíd szóval engedi az ember, hogy a dolgok rossz irányt vegyenek, vagy nem? Ha nem lennék szigorú hozzá, minden faanyagot eladna az udvarból, csak hogy italra költse. Tudom, vannak kötelességeim apám irányában, de az nem kötelességem, hogy arra biztassam, menjen fejjel a falnak. Sethnek meg mi köze mindehhez? Amennyire én tudom, a fiú tökéletesen ártalmatlan. De hagyj békén, anyám, hadd folytassam a munkát.

Lisbeth nem mert többet mondani, felkelt, és Gypet hívta, úgy gondolva, azzal vigasztalja majd magát, amiért Adam visszautasította a vacsorát, melyet abban a szerető reményben tálalt fel, hogy nézheti, amint eszik, hogy Adam kutyáját eteti majd rendkívüli nagyvonalúsággal. De Gyp ráncolt homlokkal, fülét hegyezve a gazdáját figyelte, nem értette, miért alakulnak a dolgok ilyen szabálytalanul, s jóllehet rápillantott Lisbethre, amikor szólította, mellső lábait nyugtalanul meg is mozgatta, nagyon jól tudva azt, hogy Lisbeth vacsorához invitálja, lelke mégis megoszlott, s ott maradt ülve, újra csak gazdájára függesztve aggodalmas tekintetét. Adam észrevette Gyp lelki konfliktusát, és bár haragja a szokottnál keményebbre hangolta anyjával szemben, abban nem gátolta, hogy éppoly gyengéd legyen kutyájához, mint rendesen. Készek vagyunk rá, hogy kedvesebbek legyünk a szerető állatokhoz, mint a bennünket szerető nőkhöz. Vajon azért van ez, mert az állatok némák?

- Eridj, Gyp, eridj csak, fiam! - mondta Adam, a bátorító parancs hangján; Gyp pedig, nyilvánvalóan megelégedve azzal, hogy a kötelesség egybeesik az élvezettel, követte Lisbethet a tisztaszobába.

Ámde még fel sem lefetyelte vacsoráját, máris visszament gazdájához, miközben Lisbeth egymagában ült le, hogy kötése felett elsírdogáljon. Azok a nők, akik sohasem keserűek és durcásak, gyakran a legnyafkábbak, és ha Salamon olyan bölcs volt, mint amilyennek a híre tartja, bizonyos vagyok benne, amikor a veszekedő asszonyt egy nagyon esős nap állandó csepegéséhez hasonlította, nem valami komisz teremtés járt az eszében - valami fúria, akinek hosszú a karma, rossz a kedve és önző. Higgyék el nekem, valami jóságos teremtésre gondolt, akinek egyébben sem telik öröme, mint szeretteinek boldogságában, akiket azzal hoz feszélyező helyzetbe, hogy félreteszi számukra a jó falatokat, magának meg nem tart meg semmit. Ilyen nő példának okáért Lisbeth - egyszerre türelmes és panaszolkodó, lemondó és igényes, aki egy teljes napon át el tud töprengeni azon, mi is történt ma, és mi fog történni holnap, s aki egyforma készséggel sír a jón és a rosszon. De Lisbethnek Adam iránt táplált bálványozó szeretetében valami tisztelet is megbújt, és amikor Adam azt mondta: „hagyjál békén”, mindig elcsendesült.

Így teltek az órák, a vén óra hangos ketyegése és Adam szerszámainak nesze közben. Végül is Adam lámpást kért, és egy ital vizet (mert sört csak ünnepnapokon ittak a házban), és Lisbeth megkockáztatta, miközben a kért dolgokat beadta, hogy így szóljon: - A vacsorád készen áll, amikor csak akarod.

- Ne maradj fenn, anyám - mondta Adam gyengéd hangon. A munkában már kifüstölte mérgét, és valahányszor nagyon kedves kívánt lenni az anyjához, egyszeriben tájszólásra váltott, amely egyébkor nem színezte beszédét oly intenzíven. - Majd én apám után látok, ha visszatér; talán ma éjjel haza se jön. Jobban fogom magam érezni, ha ágyban tudlak.

- Nem, várakozok, amíg Seth megérkezik. Gondolom, hamarosan itt lesz.

Akkor az óra, amely mindig sietett, már kilencnél többet mutatott, s mielőtt elütötte a tízet, lenyomódott a kilincs, és Seth belépett. Amint közeledett, meghallotta a szerszámok hangját.

- Mi a csoda, anyám - mondta -, hogy van az, hogy apánk még ilyen későn is dolgozik?

- Nem az apád dolgozik, tudhatnád magadtól is, ha a fejedet nem tömné meg a templomozás... a bátyád végez el megint mindent, mert ugyan ki más dolgozna helyette.

Lisbeth még folytatta is, mert Sethtől nem tartott, s rendszerint rázúdította mindazt a panaszát, amit az Adam iránti tisztelet beléje fojtott. Seth soha életében kemény szóval nem illette az anyját, de a félénk emberek mindig a szelídeken bosszulják meg a rosszkedvüket. Ám Seth, aggodalmas pillantást vetve, átment a műhelybe, és azt mondta:

- Mi van itt, Addy? Talán elfeledkezett apánk a koporsóról?

- Á, fiam, a régi mese; de majd én elvégzem - mondta Adam feltekintve, és élénk pillantást vetve az öccsére. - Hát veled mi van? Bajban vagy?

Seth szeme kivörösödött, és mély szomorúság árnya borult szelíd arcára.

- Abban, Addy, de el kell viselnem, nem lehet segíteni rajta. Szóval akkor nem is voltál az iskolában?

- Az iskolában? Nem, az várhat - mondta Adam, újra nekilátva a kopácsolásnak.

- Hadd folytassam én, te meg eridj ágyba - szólt Seth.

- Nem, fiam, majd én csinálom, hamar belefogtam. Segíthetsz nekem, átvinni a koporsót Broxtonba, amikor elkészül. Napkeltekor felébresztelek. Eridj, és edd meg a vacsorádat, aztán tedd be az ajtót, hogy ne halljam anyánk beszédét.

Seth tudta, hogy Adam mindig komolyan gondolja azt, amit mond, és nem lehet rávenni arra, hogy elhatározását megmásítsa. Így, nehéz szívvel bár, de befordult a tisztaszobába.

- Adam hozzá sem nyúlt az ételhez azóta, hogy hazatért - mondta Lisbeth. - Te meg, gondolom, már vacsoráztál valahol a metodistáknál.

- Nem én, anyám - szólt Seth. - Még nem vacsoráztam.

- Hát akkor egyél - mondta Lisbeth -, de meg ne edd a krumplit, mert Adam talán majd megeszi még, ha otthagyom. Szereti a krumplit bő lével. De olyan feldúlt és haragos volt, hogy nem akarta megenni, hiába tettem félre neki. S megint azzal fenyegetőzött, hogy majd elmén - folytatta siránkozva -, és magam is azt hiszem, egy hajnalon útnak indul, mielőtt még felkelek, anélkül, hogy előbb szólna nekem, és vissza se jön többé. És jobb is lett volna, ha sohasem születik fiam, akivel pedig fürgeség és ügyesség dolgában más ember fia fel nem veheti a versenyt, s még a legkarakánabb emberek is megsüvegelik; magas és sudár, mint a nyárfa, és hogy én csak így elszakadjak tőle a soha viszont nem látásra.

- Ejnye már, anyám, ne emészd magad hiába - mondta Seth csillapítóan. - Félannyi okod sincs arra, hogy azt hidd, Adam elhagy, mint arra, hogy marad. Lehet, ha dühbe gurul, mond effféléket, s minden oka megvan rá, hogy dühös legyen, de a szíve nem engedi, hogy fenyegetését beváltsa. Csak gondolj rá, hogy állt ki mindannyiunkért, amikor ez nem is volt olyan könnyű, megtakarított pénzén váltva meg engem a katonáskodástól, jövedelmét apánknak vett faáruba fektette, holott jócskán lett volna egyéb helye annak a pénznek, és bizony sok magafajta fiatalember már rég megházasodott és letelepedett volna. Soha az le nem rombolja és oda nem hagyja a munkája eredményét, hiszen egész életével a helytállását bizonyította.

- Ne szólj nekem a házassága felől - mondta Lisbeth, újólag sírásra fakadva. - Az a Hetty Sorrel lakik a szíve közepében, aki ugyan soha egy fillért meg nem takarít, és csak gőgösen elnéz majd az Adam öreg anyjának a feje fölött. S ha elgondolja az ember, hogy megkaphatta volna Mary Burge-ot, aztán társak lehettek volna az apjával, és ugyanúgy parancsolgathatott volna az alája beosztott munkásoknak, mint maga Mr. Burge, ezt Dolly nemegyszer meg-

mondta nekem, ha nem azt a süldő lányt foglalja a szívébe, akinek nem vehetni több hasznát, mint a falra pingált gránátszekfűnek. Ezt teszi az, aki annyira ért az íráshoz-számoláshoz, aztán mégse jut eszébe jobb!

- De hát anyám, tudhatnád, nem azt szeretjük, akit mások jelölnek ki a számunkra. Csak Isten ura az emberi szívnek. Magam is azt szerettem volna, ha Adam mást választ, de nem tennék neki szemrehányást olyasmiért, amiről nem tehet. Azt sem tudom biztosan, nem próbál-e úrrá lenni érzelmein. De az egész ügy olyan, hogy nem szereti, ha beszélnek róla, én pedig csak imádkozni tudok az Úrhoz, hogy áldja meg és irányítsa őt.

- No, az imádságra mindig kapható vagy, de nem vettem észre, hogy sokra jutottál volna vele. Erre mifelénk nem duplázza meg a jövedelmet. A metodisták még fél olyan embert se faragnak belőled, mint a bátyád, akármennyit prédikálnak is neked.

- Ebben, anyám, részben igazad van - mondta szelíden Seth.

- Adam bizony jóval előttem jár, és többet tett értem, mint amennyit én valaha is tehetnék érte. Isten a maga belátása szerint osztja a tehetséget mindenkinek. De azért ne becsüld le az imádságot. Lehet, hogy nem hoz pénzt, de meghozza azt, amit pénzen nem vehetünk meg: a bűntől való tartózkodás képességét és a megnyugvást Isten akaratában, bármit is bocsásson ránk kegyelméből. Ha te is imádkoznál Istenhez segedelemért, és bíznál jóságában, nem lennél oly békétlen.

- Békétlen? Hát nincs okom arra, hogy békétlen legyek? Éppen *te* mutatsz példát arra, mit jelent az, ha valaki sohasem békétlen. Elprédálod, amit keresel, és semmit nem törődöl azzal, hogy rossz időkre is legyen valamid félretéve. Ha Adam is ilyen békés lett volna, mint te, soha nem jutott volna pénze arra, hogy fizessen helyetted. Ne légyen gondod a holnapra, ezt hajtogatod mindegyre, s mi sül ki belőle? Hogy Adamnak kell gondja legyen rád.

- Ezek a szavak a Bibliából valók, anyám - mondta Seth. - Nem azt jelentik, hogy legyünk restek. Azt jelentik, hogy ne aggályoskodjunk, ne gyötörjük magunkat avégett, hogy mi lesz holnap, hanem tegyük meg kötelességünket, a többit pedig bízzuk Isten akaratára.

- Az ám, így gondolkodol te: temérdek Bibliát így váltasz át a magad szavaiban gyűszűnyi igazságra. Ugyan honnan tudnád, hogy a „ne légyen gondod holnapra” éppen azt jelenti? Meg aztán a Biblia oly igen nagy könyv, te meg keresztül-kasul olvashatod, válogathatsz a szövegek között, el nem tudom képzelni, miért nem lelsz jobb igéket, amiknek a jelentése nem tér el ennyire a szövegétől. Adam nem ezt választotta; azt a szöveget, amit ő hajtogat, nagyon is jól megértem: „Aki magán segít, azt Isten is segíti.”

- Ez, anyám - mondta Seth -, nem bibliai szöveg. Ezt Adam egy olyan könyvből szedte, amit Treddlestonban halászott ki egy könyvesbódéban. Tudós, de nagyon is világi ember írta, attól tartok. De azért a mondásban van némi igazság, mert a Biblia is azt mondja, együtt kell munkálkodnunk az Úrral.

- Hát én honnan tudhatnám, hogy nem Biblia? Éppen úgy hangzik. De mi van veled, fiam? Egy falatot, nem sok, ha legyűrtél. Nem akarsz többet abból a zablisztlepényből? Olyan fakó vagy, mint a méhviasz. Mi bajod?

- Semmi, anyám; éppen csak nem vagyok éhes. Majd újra bepillantok Adamhoz, s meglátom, nem engedi-e, hogy folytassam a munkáját a koporsóval.

- Nem akarsz egy kis meleg levest? - kérdezte Lisbeth, akinek anyai érzései mostanra már erőt vettek locsogásán. - Két-három gallyal egy perc alatt begyújtok.

- Nem, anyám, köszönöm, nagyon jóságos vagy - mondta Seth hálásan, s a gyengédség e megnyilvánulásán felbátorodva, folytatta: - Hadd imádkozzak egy keveset veled apáért, Adamért s mindannyiunkért... talán jobban meg fog nyugtatni, mint magad is gondolnád.

- Hát, nem szólok ellene semmit.

Lisbeth, akiben megvolt a hajlandóság, hogy Sethtel való beszélgetéseiben mindig a tagadást képviselje, nagyon elmosódottan bár, de úgy érezte, van némi vigasz és biztonság Seth jámborságában, és valahogyan felszabadítja őt annak terhe alól, hogy maga tartson kapcsolatot az éggel.

Így aztán anya és fia együtt térdelt le, Seth pedig imádkozott a szegény kóbor apáért, s azokért, akik odahaza búslakodnak miatta. S amikor azért fohászkodott, soha ne kerüljön sor rá, hogy Adam messzi országban verje fel sátorfáját, hanem helyette földi zarándokútján anyja részesüljön jelenléte örömében és vigaszában, Lisbeth készséges könnyei újra megindultak, s hangosan zokogott.

Miután térdelő helyzetükből felállottak, Seth ismét felkereste Adamot, és azt mondta: - Nem akarsz egy-két órára lefeküdni, hogy azalatt én dolgozzam?

- Nem, Seth, nem. Vedd rá anyánkat, hogy feküdjön le, s dőlj le magad is.

Eközben Lisbeth megtörölgette a szemét, s most Sethet követte, kezében tartva valamit. Az a barna-sárga tálka volt, amely a sült krumplit és a mártást tartalmazta, némi húscafatokkal, amelyeket Lisbeth innen-onnan levagdosott és elkevert a krumplival. Drága idők jártak akkoriban, a búzakenyér és a friss hús csemegeszámba ment a dolgozó emberek körében. Lisbeth némileg félénken tette le a tálat Adam mellé a padra, és azt mondta:

- Munka közben fel-felszúrhatsz egy falatot. Majd még hozok egy korty vizet.

- Igen, anyám, hozzál - mondta kedvesen Adam. - Nagyon megszomjaztam.

Fél óra múlva minden elcsendesedett; más hang nem hallatszott a házban, mint a vén óra hangos ketyegése és Adam szerszámainak csengése. Az éjszaka nesztelen volt: amikor Adam kitárta az ajtót, hogy éjfélkor kitekintsen, az egyetlen mozgás a ragyogó, sziporkázó csillagok közt mutatkozott; minden fűszál aludt.

A test hajszája és kimerültsége gondolatainkat rendszerint túlontúl is érzelmeink és képzeletünk kegyelmére hagyja; nem volt ez másként ezen az éjszakán Adammal sem. Míg izmai duzzadva dolgoztak, elméje oly passzív volt, mint egy vetített állókép szemlélője: a szomorú múlt és a feltehetően szomorú jövő jelenetei lebegtek előtte, gyorsan követve egymást.

Látta, hogyan is lesz ez holnap reggel, miután elszállította a koporsót Broxtonba, és ismét odahaza van, reggelizve: apja talán bejön, azt is szégyellve, hogy pillantása a fiáéval találkozzék - leül, miközben még öregebb és reszketőbb, mint akár tegnap volt, fejét lecsüggeszti, a kőpadlót véve szemügyre; ezalatt Lisbeth arról faggatja, mit képzel, hogyan készült el a koporsó, amit odahagyott befejezetlenül, mert Lisbeth volt az mindig, aki a dorgálást elkezdte, noha Adamnak hányta szemére, mennyire kemény az apjához.

„Így folytatódik majd, mindegyre rosszabbul - gondolta Adam -; ha az ember egyszer elkezd lefelé gurulni a lejtőn, sem megállni, sem felfelé haladni többé nem lehet." Aztán emlékezetében visszatért az a nap, amikor kicsi fiú volt, s apja mellett rohangált, büszkén rá, hogy őt is elviszi munkába, s még büszkébb apjának dicsekvését hallva, aki munkatársai előtt azzal kérkedett: „A csöppségnek páratlan érzéke van az ácsmesterséghez." Milyen remek, tevékeny ember volt akkoriban az apja! Amikor Adamtól megkérdezték, kinek a kisfia, némi fennhéjázással válaszolta: „Thias Bede fia vagyok" - mert bizonyos volt benne, hogy Thias Bede-et

mindenki ismeri: hát hiszen ő készítette a csodálatos galambdúcot a broxtoni lelkészlakban. Boldog napok voltak ezek, kiváltképpen amikor Seth, aki három évvel volt Adamnál ifjabb, maga is kezdett kijárni munkára, s Adamból egyszeriben tanító és tanuló lett. De aztán jöttek a szomorúság napjai; amikor Adam még csak a tízes éveiben járt, Thias rákapott a csellengésre a kocsmák táján, Lisbeth a siránkozásra odahaza, és panaszainak özönét zúdította apjukra a fiúk füle hallatára. Adam még emlékezett a szégyen és gyötrelem amaz éjszakájára, amikor először látta apját szinte nekivadulva és együgyűen részeg cimborái között éktelenül hadonászva a Felborult Szekérben. Egy ízben, amikor még csak tizennyolc esztendős volt, megszökött hazulról, a hajnal gyér világosságában kelve útra, kis kék batyuval a vállán, és a mértékeket tartalmazó könyvvel a zsebében, miközben elszántan hajtogatta magában, hogy az otthon nyugtalanságait nem bírja tovább - elindul szerencsét próbálni, a keresztutaknál leszúrta botját, és arra irányította lépteit, amerre az dűl. De mire már Stonitonba ért, annak gondolata, hogy odahagyta anyját és Sethet, tűrjenek el mindent nélküle, oly zaklató lett, hogy megingott elhatározásában. A következő napon visszament, de anyját azóta se hagyta el annak a nyomorúságnak és riadalomnak az emléke, amit e két nap alatt kiállt.

- Nem - mondta Adam magában ezen az éjszakán -, ennek többet nem szabad megtörténnie. Bizony rosszul fog állani a szénám a végítélet napján, ha szegény öreg anyámat megbántom. A hátam elég széles és erős; gyáva lennék, ha megszöknék, és azokra hagynám a bajok elviselését, akik félannyi erővel se rendelkeznek. „Az erőseknek kell a gyengék erőtelenségét viselni, nem pedig elégülten terpeszkedni.” Ehhez a szöveghez nem kell gyertyafény, hogy világossá váljék: fénylik az a maga erejéből. Nyilvánvaló, hogy az ember rossz útra téved, ha hol ez, hol meg amaz után szaladgál, csak hogy könnyebbé és kellemesebbé tegye a maga számára az életet. A disznó beletúrhat az orrával a vályúba, miközben semmi egyébre nem gondol, de ha férfiszív és lélek lakozik benned, nem vetheted meg könnyedén a magad ágyát, elnézve, hogy mások köveken feküsznek. Nem, nem, én soha ki nem vonom fejemet az igából, és nem hagyom, hogy a terhet a gyengék húzzák. Súlyos kereszt rajtam az apám, s valószínűleg az is lesz még hosszú eljövendő éveken át. Hát aztán? Van egészségem, ép tagjaim és lelkem, hogy elviseljem.

Ebben a percben finomka koppanás, mintha fűzfavesszővel ütögetnék, hallatszott a házajtó felől, Gyp pedig, ahelyett, hogy ugatott volna, mint ez várható lett volna tőle, hangosan felüvöltött. Adam, megriadva, tüsténT az ajtóhoz ment, és kinyitotta. Semmit sem talált ott; éppoly csend fogadta, mint amikor egy órával ezelőtt nyitotta ki; a levelek mozdulatlanok voltak, és a csillagok fényében a patak mindkét partján, a békés mezők közt, kihunyt az élet. Adam megkerülte a házat, s még most se látott egyebet, csak egy patkányt, amely a lépéseire a fészerbe ugrott. Tűnődve újra visszament a szobába; a hang oly sajátságos volt, hogy a pillanat, amelyben felhangzott, az ajtót ütögető fűzfavessző képét idézte fel. Önkéntelenül megborzongott egy kissé, amikor eszébe jutott, hányszor emlegette az anyja, éppen ilyenféle hang jelzi, amikor valaki meghal. Adam nem volt olyanféle ember, aki képzeleg és babonás, de nemcsak kézműves, hanem paraszti vér is csordogált az ereiben, márpedig a paraszt éppoly kevéssé tehet arról, hogy hisz a hagyományos babonában, mint a ló arról, hogy megremeg, ha tevét lát. Amellett Adamban megvolt az a szellemi kombináció, amely egyszerre alázatos a misztérium és élesen figyelő a tudomány területén; ennek az alázatnak és józan eszének kettősségéből tevődött össze az az állásfoglalása, hogy nem hajlott a doktriner hit felé, és gyakran szakította félbe Seth érvelő spiritualizmusát azzal: „Eh, az egész nagy titok, erről keveset tudsz.” És így történt, hogy Adam egyszerre volt éles eszű és hiszékeny. Ha egy új épület összeomlik, és azt mondják neki, ez az Úr büntetése, azt feleli rá: „Lehet, de a tető és a falak teherbíró képessége nem volt megfelelő, különben nem omlott volna össze a ház”; mindazonáltal hitt az álmokban és az előrejelzésekben, és holta napjáig visszakapta kissé a

lélegzetét, amikor elmondta a fűzfavessző kopogásának történetét. Úgy mondom el azt, ami megesett, amint tőle hallottam, nem próbálva az eseményt lecsupaszítani természetes elemeire: mohóságunkban, hogy megmagyarázzuk benyomásainkat, gyakran elveszítjük azt a megértést, amelynek révén felfoghatóak.

De a képzeletbeli rettegés legjobb ellenszere annak szükségessége volt, hogy folytassa munkáját a koporsón, és a következő tíz percben kalapácsütései szüntelenül dobogtak, hogy az túltett minden más hangon, ha volt is valamilyen. Ám amikor kénytelen volt elővenni a vonalzóját, szünet állott be, és most újra hallatszott a furcsa kopogás, Gyp is újra üvöltött. Adam egyetlen percnyi késedelem nélkül az ajtónál termett, de megint minden csendes volt, és a csillagfényben látszott, hogy semmi egyéb nincs a ház előtt, mint a harmattól megdőlt fű.

Adamnak egy pillanatra kellemetlen érzése támadt az apját illetően; de az már évek óta nem járt haza besötétedés után Treddlestonból, és Adamnak minden oka meg volt arra, hogy azt higgye, a részegségét alussza ki éppen a Felborult Szekérben. Amellett Adam felfogása a jövőről oly elválaszthatatlanul egy beszövődött apja szívszorító képével, hogy valami végzetes baleset félelmét kizárta az a még mélyebb rettegés, amit apjának feltartóztathatatlan züllése jelentett. A következő gondolata arra bírta Adamot, hogy kibújjék cipőjéből, óvatos léptekkel felsurranjon, és a hálószobaajtóknál hallgatózzék. De mind Seth, mind az anyja szabályosan lélegeztek.

Adam újra munkához látott, azt gondolva magában: „Nem nyitom ki többet az ajtót. Nincs értelme elbámészkodni azon, hogyan pillanthatnék meg egy hangot. Lehet, hogy van egy olyan világ körülöttünk, amelyet nem láthatunk, de a fül gyorsabb, mint a szem, és hébe-korba elkap egy hangot belőle. Némelyek úgy vélik, hogy látják is ezt a világot, de azok többnyire olyanféle emberek, akiknek a szemük egyéb látványra se való. Részemről jobb szeretem jó beállításban látni a mérőónomat, mint valami kísértetet."

Az efféle gondolatok egyre inkább erőre kapnak, amint a világosság elhomályosítja a gyertyalángot, és a madarak danolásba fognak. Mire a vörös napfény rátűzött a rézszegekre, amelyek a koporsófedélen a kezdőbetűket formázták, a fűzfavessző hangjának még ott lebegő sejtelmessége alámerült abban az elégtételül szolgáló érzésben, hogy a munka elkészült, és betartották az ígéretet. Seth szólítására nem is volt szükség, mert odafent már mozgott is, és egykettőre lejött.

- Hát most, fiam - mondta Adam, amint megpillantotta -, a koporsó kész, átvihetjük Broxtonba, és még vissza is érünk fél hét előtt. Eszem egy falás zablisztlepényt, aztán indulhatunk.

A koporsó hamarosan a két fivér széles vállára került, ők pedig útjukra indultak, nyomukban Gyppel, ki a fás udvarból a ház végén elterülő keskeny útra. Másfél mérföldet tett ki a távolság Broxtonba a szemközti lejtőn keresztül, s útjuk kellemesen kanyargott dűlők, mezőségek között, ahol a halvány lonc és a vadrózsa tette illatossá az élő sövényt, a madarak meg a tölgyek és szilfák hatalmas leveles ágain csiripeltek-trilláztak. Különös összetételű kép volt - a nyári reggel üde ifjúsága, paradicsomi békéjével és derűjével, a két fivér robusztus, erős alakja kopott munkaruhájukban, és a hosszú koporsó a vállukon. Utoljára egy kis tanyánál pihentek meg Broxton előtt. Hat órára elvégezték munkájukat, a koporsó leszegezve, s Adam és Seth megindult hazafelé. Erre rövidebb utat választottak, amely átvág a földeken és a ház előtt folydogáló patakon. Adam nem szólt Sethnek arról, mi történt az éjszaka, de magában megőrzött annyit az éjszakai események mély benyomásából, hogy azt mondja:

- Seth fiam, ha apánk nem tér haza addig, amíg megreggeliztünk, azt hiszem, helyes lesz, ha átmégy Treddlestonba, és megkeresed, ugyanakkor beszerezheted a rézdrótot is, amire szükségem van. Arra ne legyen gondod, hogy egy órát veszítesz a munkaidődből, majd bepótoljuk. Mit szólsz ehhez?

- Rendben van - mondta Seth. - De nézd csak, mennyi felhő türemlett össze azóta, hogy elindultunk. Úgy vélem, megint esni fog. Nehezen megy majd a szénakaszálás, ha a mezőket újra elönti az ár. A patakmeder most éppen teli van: ha még egy napot esik, a víz elsodorja a deszkahidat, és az út felé kell kerülnünk.

Éppen a völgyön haladtak át, és arra a mezőre értek, amelyen a patak folyt keresztül.

- Ugyan mi akadt ott fenn a fűzfánál - folytatta Seth, meggyorsítva lépteit. Adam szíve a torkában dobogott: az elmosódó aggodalom, amelyet apjáért érzett, most már rettegéssé vált. Nem is válaszolt Sethnek, hanem előrefutott, a nyugtalanul ugató Gyp után; két perccel később ott volt a hídnál.

Ez volt tehát a baljós jel megfejtése! És amikor felhangzott, ősz apja, akire még néhány órával azelőtt is egyfajta nehezteléssel gondolt, mint aki örök tüske marad az oldalában, talán éppen ott küszködött a vízi halál rémével! Ez volt az első gondolat, mely átsuhant Adam lelkiismeretén, mielőtt még ideje volt megragadni apja kabátját, és kivonszolni a hatalmas, súlyos testet. Seth az oldalán termett, hogy segítse, s amikor a test már a parton pihent, a két fiú az első percekben letérdelt, és néma áhítattal bámulta a megüvegesedett szemeket, elfeledkezve arról, hogy sürgősen cselekedni kell - elfeledve mindent azon kívül, hogy apjuk holtan fekszik előttük. Adam szólalt meg elsőnek.

- Elrohanok anyánkhoz - suttogta fennhangon. - Percek múlva visszatérek hozzád.

Szegény Lisbeth szorgalmasan készítette a fiúk reggelijét, és zabkásájuk már ott gőzölgött a tűzhelyen. Konyhája mindig ragyogott a tisztaságtól, de ezen a reggelen még a szokottnál is jobban ügyelt rá, hogy tűzhelye és terített asztala kellemes és hívogató legyen.

- Éhesek lesznek a fiúk - mondta félig hangosan, miközben megkavarta a kását. - Jó ugrásnyira van ide Broxton, és a dombon járásban megéhezik az ember, hát még ezzel a nehéz koporsóval. Most még nehezebb, hogy szegény Bob Tholer benne fekszik. Viszont egy csipetnyivel több kását főztem ma, mint máskor. Egy idő múltán apánk is hazatér. Nem mintha az sok kását fogyasztana. Hat penny ára sört iszik, aztán fél penny ára kását fal be... így értelmezi ő a takarékosságot, ahogy ezt már nemegyszer megmondtam neki, s nyilván még ma újra elmondom. Hát a szegény ember elég békén viseli el a szemrehányásaimat, ez tagadhatatlan.

De most Lisbeth meghallotta a futó léptek súlyos dobbanását a gyepen, és amint sietve az ajtó felé fordult, meglátta a belépő Adamot, aki oly sápadt és letört volt, hogy Lisbeth felsikoltott, és eléje rohant, mielőtt még szóhoz juthatott volna.

- Ne ijedj meg, anyám - mondta Adam, kissé rekedten. - Apánk a vízbe bukott. Talán magához térítjük. Sethtel ketten hazahozzuk. Keríts egy lepedőt, és melegítsd meg.

Valójában Adam meg volt győződve arról, hogy apja halott, de tudta, nincs más mód arra, hogy visszafojtsák anyja jajveszékelését, csak ha valami tevékenységet kívánó feladattal kötik le, amiből reményt meríthet.

Visszafutott Sethhez, és a két fiú szomorú terhét szívszorító csendben emelte fel. A tágra nyílt, üveges szemek szürkék voltak, akárcsak Sethéi, és egykor szelíd büszkeséggel pillantottak azokra a fiúkra, akik előtt most már Thiasnak szégyenkezve kellett alácsüggesztenie a fejét. Sethben főleg a megdöbbenés és bánat érzése dúlt, hogy apja lelkét ily váratlanul ragadta el a halál, de Adam gondolatai visszafelé rohantak a múltba, engesztelődést és irgalmat sugallva. Amikor a halál, a nagy Békítő eljön, sohasem gyengédségünket bánjuk meg, hanem szigorunkat.

ÖTÖDIK FEJEZET
A nagytiszteletű úr

Tizenkét óra előtt néhányszor végigpatakzott a zuhogó eső, s a víz mély csatornákat vájt a broxtoni paplak kavicsos útjainak két oldalán. A nagy provánszi rózsákat kegyetlenül megtépázta a szél, megostorozta az eső, a finom szálú virágok az ágyások szélén leverődtek, és nedves földdel mocskolódtak. Búskomor volt a reggel - mert bár közelgett a szénakaszálás ideje, úgy látszott, a réteket elönti az ár.

De akiknek kellemes otthonuk van, szert tehetnek olyan házi szórakozásokra, amelyekről nem is álmodnának, ha nem esne az eső. Ha a reggel nem olyan nedves, Mr. Irwine nem tartózkodott volna az ebédlőben, sakkot játszva az anyjával, márpedig mindkettőt, az anyját is és a sakkot is eléggé szereti ahhoz, hogy néhány borongós órát könnyűszerrel eltöltsön a segítségükkel. Hadd vezessem be önöket ebbe az ebédlőbe, hogy bemutassam nagytiszteletű Adolphus Irwine-t, Broxton papját, Hayslope és Blythe vikáriusát, olyan pluralistát, akire a legszigorúbb egyházreformátor se nézhetne fanyalogva. Lábujjhegyen lépünk be, és megállunk a nyitott ajtóbejáróban, anélkül, hogy felébresztenők a fényes szőrű barna szettert, amely a tűzhely előtt fekszik kinyújtózva, mellette két kölyke: vagy a mopszlit, amely szundikál, fekete orrát olyanformán tartva felfelé, mint egy álmos elnök.

A szoba nagy és tágas, egyik végén bordázott ablakfülkével; a falak szemmel láthatóan újak és még festetlenek; de a bútorzat, bár eredete szerint drága fajta, öreg és hiányos, az ablakon nincs függöny. A nagy ebédlőasztalon a foszlott karmazsinvörös terítő eléggé kellemes ellentétet képez a fal vakolatának halottas árnyalatával; viszont e terítőn masszív ezüsttálca van - rajta egy kancsó víz -, ezen ugyanaz a mintázat látható, mint két még nagyobbon, amely a tálalóasztalra támaszkodik, közepén feltűnő címerrel. Az ember tüstént gyanítja, hogy e szoba lakóinak több jutott a nemes vérből, mint a vagyonból, és nem is lepődik meg azon, hogy Mr. Irwine-nek finoman metszett orrlyuka és felső ajka van, jóllehet pillanatnyilag csak azt látni, hogy a háta széles, és rengeteg rizsporozott haját hátrafésülve viseli, fekete szalaggal összefogva - ez a ruházkodásnak olyan maradiságát árulja el, mely arra vall, hogy Mr. Irwine már nem fiatal. Talán majd idővel megfordul, addig is megbámulhatjuk a méltóságteljes öreg hölgyet, az édesanyját, szép, érett korú barna nőt, akinek árnyalt arcszínét kellően kiemeli a hófehér gyolcs és csipke többszörös burka a feje és nyaka körül. Kellemes teltségében oly szálegyenes, mint Ceres szobra; sötét arca pedig, finom sasorrával, büszke, erős szájával és átható pillantású, apró fekete szemével oly eleven és gunyoros kifejezésű, hogy az ember önkéntelenül behelyettesíti a sakkfigurákat egy pakli kártyával, és azt képzeli, jövendőt mond. A kis barna kéz, amellyel a királynőjét emeli fel, csupa gyöngy, gyémánt és türkiz; főkötője tetején gondosan odahelyezett nagy fekete fátyol díszeleg, mely éles ellentétet képez fehér nyakfodraival. Bizony, nagy időbe telhet, míg ezt az öreg hölgyet reggel felöltöztetik! De mintegy természeti törvény, hogy az öltözéke ilyen legyen: szemmel láthatóan azon fenséges szülöttek egyike, akik sohasem kételkedtek isteni előjogaikban, de nem is találkoztak olyasféle lehetetlen személlyel, aki ezeket a jogaikat kétségbe vonta volna.

- Nos, Dauphin, erre adj magyarázatot! - mondja a ragyogó öreg hölgy, miközben királynőjét lelki nyugalommal lerakja, majd összefűzi a karját. - Nem szívesen szólnék egyetlen szót is, amely érzékenyen érint.

- Ah, maga boszorkány-anya, maga varázsló! Hát nyerhet keresztyén ember játszmát maga ellen? Szenteltvízzel kellett volna meghintenem a sakktáblát, mielőtt a játszmába fogtunk. Mert nem istenes eszközökkel nyert, ezt ne is állítsa.

- No persze, mindig ezt mondják a legyőzöttek a nagy győztesről. De lásd, éppen a napsugár egy pászmája hullik a táblára, hogy világosabban megmutassa, milyen ostoba lépést tettél azzal a gyaloggal. Akarsz egy újabb játszmát?

- Nem, anyám, átengedem magát a lelkiismeretének most, hogy az idő kezd kiderülni. Nekiindulok, és egy kicsit felverjük a sarat, nem, Juno? - E szavakat Mr. Irwine a barna szetterhez intézte, amely a hangok hallatára felugrott, és hízelkedve ura térdére fektette a fejét. - De előbb fel kell mennem, hogy egy pillantást vessek Anne-ra. Éppen oda készültem, amikor elhívtak Tholer temetésére.

- Hiába is mégy, fiam; nem tud beszélni veled. Kate azt mondja, rettenetes fejfájása van ma reggel.

- Ó, akkor is örül, ha felkeresem; olyan rosszul soha nincs, hogy ezt ne fogadná szívesen.

Ha valaki tudja, hogy az emberi beszédnek milyen lényeges része fakad pusztán céltalan rögtönzésből vagy szokásból, nem csodálja, ha azt mondom, ez a kifogás százszor elhangzott, és százszor részesült hasonló válaszban ama tizenöt év során, amióta Mr. Irwine nővére, Anne betegeskedett. A ragyogó öreg hölgyek, akik órákon át öltözködnek reggel, gyakran nagyon kevés rokonszenvet mutatnak gyengélkedő lányuk iránt.

De míg Mr. Irwine még mindig ült, hátrahajolva székében és Juno fejét cirógatva, a szolgáló belépett az ajtón, és jelentette: - Ha fogadja őt, uram, Joshua Rann szeretne önnel beszélni.

- Vezesd be - mondta Mrs. Irwine, felemelve kötését. - Mindig kedvemet lelem abban, ami mondanivalója Mr. Rann-nek van. A cipője biztos sáros lesz, de legyen rá gondod, Carroll, hogy letörölje.

Két perc múlva Mr. Rann megjelent az ajtóban, hódoló hajlongások közepette, melyek azonban egyáltalán nem békítették meg Pugot: élesen felugatott, és keresztülszaladt a szobán, hogy kikémlelje az idegen lába szárát, míg a két kölyökkutya, Mr. Rann terjedelmes lábikráját és bordázott kötött harisnyáját harapósabb okból szemlélve, nagy élvezettel ráugrált és megmorogta. Ezenközben Mr. Irwine megfordította székét, és azt mondta:

- Hát, Joshua, mi újság Hayslope-ban, hogy ezen a borús reggelen átjött? Foglaljon helyet, foglaljon helyet. Ne törődjék a kutyákkal, rugdalja meg őket barátságosan. Helyedre, Pug, te csibész!

Némelyik emberre nagyon kellemes rátekinteni, ha megfordul; oly kellemes, mint a váratlan meleg légáram télen, vagy a tűz fellobbanása borzongató homályban. Ilyen ember volt Mr. Irwine. Ugyanolyan fajta hasonlóságot mutatott az arca az anyjával, mint amilyet kegyeletes emlékezetünk őriz bennünk egy barátunkról: vonásai nagylelkűbbek voltak, mosolya derűsebb, kifejezése szívélyesebb. Ha arcvonásainak szabása kevésbé finom, azt lehetett volna mondani róla: joviális; ez azonban nem lett volna megfelelő szó a jó kedély és előkelőség e különös keverékére.

- Köszönöm szépen, nagytiszteletű uram - felelte Mr. Rann, iparkodva olyan látszatot kelteni, mintha rá se hederítene a lábszáraira, de felváltva rázogatva őket, hogy távol tartsa a kutyakölyköket. - Majd inkább állni fogok, ha meg tetszik engedni, merthogy illendőbb. Remélem, ön is és Mrs. Irwine jól vannak, és Miss Irwine... és Miss Anne is éppoly jól van, mint mindig.

- Igen, Joshua, köszönöm. Láthatja, anyám milyen pompás színben van. Mi fiatalabbak a nyomába se érünk. De hát mi szél hozta felénk?

- Hát, uram, az a helyzet, azért jöttem Broxtonba, hogy némi munkát leszállítsak, de méltányosnak találtam, hogy felkeressem, és tudassam önnel azokat az eseményeket, amelyek

a falunkban történnek, s amilyenekhez foghatókat még életemben nem tapasztaltam, márpedig jövő Szent Tamáskor hatvan esztendőt éltem meg mint gyermek és férfi, s gyűjtöttem a húsvéti járandóságot Mr. Blick számára, még mielőtt nagytiszteletűséged ebbe az egyházközségbe került húztam a harangot mindétig, ástam a sírokat szüntelen, énekeltem a kórusban, jóval előbb, hogysem Bartley Massey idecseppent az isten tudja, honnan, a maga kihívó dalaival és fitogtató dicséreteivel, amik mindenkit zavarba hoznak, csak őt nem... az egyik ember úgy veszi át a másiktól, mint birka a bégetést. Tudom én, mi az, egyházfinak lenni, és azt is tudom, nagytiszteletűséged ellen vétenék a kötelező megbecsülésben, de az Egyház és a király ellen is, ha szó nélkül hagynám a történteket. A dolgok váratlanul értek, előzetesen mit sem tudtam róluk, aztán olyan izgalomba jöttem, tisztára mint aki elveszítette a szerszámait. Az elmúlt éjszaka négy órát nem sok, ha aludtam, azt is lidércnyomásosan, úgyhogy fáradtabban ébredtem, mint ahogy lefeküdtem.

- De hát mi történt, Joshua? Talán megint tolvajok törték fel a templomperselyt?

- Tolvajok! Nem, uram... és mégis, *bizonyos* értelemben azt lehet mondani, tolvajok, akik csakugyan kifosztják a templomot. Mert úgy fest a dolog, hogy a metodisták igyekeznek megkaparintani a főhatalmat az egyházközségben, ha nagytiszteletűséged és Donnithorne uraság nem mondják ki a tiltó szót. Nem mintha én akarnék bármit is előírni önnek, uram; nem feledkezem meg annyira magamról, hogy bölcsebb kívánnék lenni az elöljáróimnál. De bölcs vagyok-e vagy sem, annak semmi köze a dolgok lényegéhez; amit meg szeretnék mondani, megmondom... az a fiatal metodista nő, aki Mr. Poysernál lakik, múlt este a Réten prédikált és imádkozott, s ez olyan biztos, mint hogy most itt állok nagytiszteletűséged előtt.

- Még hogy prédikált a Réten! - mondta Mr. Irwine, meglepetten, de azért nyájasan. - Hogyan, az a sápadt csinos ifjú nő, akit Poyseréknál láttam? Azt a ruhájáról leolvastam, hogy metodista vagy kvéker, vagy valami efféle, de azt nem tudtam, hogy prédikátor.

- A színigazat mondom, uram - válaszolt Mr. Rann, félkör formára szorítva össze a száját, és oly hosszú szünetet tartva, hogy az felért három felkiáltójellel. - A Réten prédikált múlt este, és annyira megfogta Chad Bessét, olyan erősen, hogy a lány azóta is görcsökben fetreng.

- Nohát, Bessy Cranage elég kicsattanó küllemű fruska, biztos vagyok benne, hogy majd magához tér, Joshua. Kapott-e még valaki görcsöt?

- Nem, uram, senki más. De nem lehessen tudni, mire jutunk, ha hetente lesznek hasonló prédikációk... lehetetlen lesz a faluban élni. Mert ezek a metodisták elhitetik a néppel, hogy ha felhajtanak egy korsót a jóérzés végett, a pokolra kerülnek érte, oly biztosan, mint hogy megszülettek. Én nem vagyok korhely vagy iszákos, ezt senki se mondhatja rólam, de húsvétkor vagy karácsonytájt magam is felhörpintek egy keveset, mint ahogy természetes is, amikor a kórus körbejár, és a nép ingyen kínál; vagy amikor az illetékeket hajtom be; meg a pipám mellé kedvelek egy pintet, mint ahogyan kedvelem olykor a jószomszédi beszélgetést Mr. Cassonnál, mert Istennek hála, az anglikán egyházban nevelkedtem, és harminckét éve egyházfi vagyok: tudom, mi az egyház hivatalos álláspontja.

- Nos, mit tanácsol, Joshua? Mi történjék?

- Hát, nagytiszteletű uram, nem vagyok azon, hogy lépéseket tegyünk a fiatal nő ellen. Az csak prédikáljon; amúgy is hallom, hogy hamarosan visszatér az otthonos vidékére. Mr. Poyser tulajdon unokahúga, én meg nem kívánok semmi tiszteletlent mondani az Úri Tanya-i családról, minthogy én veszem a cipőjük mértékét, apróságokét éppúgy, mint a felnőttekét, mióta csak mester vagyok. De itt van az a Will Maskery, uram, a legzabolátlanabb metodista, aki csak elképzelhető, és nem kételkedem benne, hogy ő tüzelte fel a fiatal nőt a múlt esti prédikációra, s majd még áthoz más népeket is Treddlestonból prédikálni, ha oda nem sózunk

neki egyet; véleményem szerint az lenne a helyes eljárás, ha tudatnánk vele, hogy egyházi kocsi vagy kelléke készítésére és javítására ne is számítson, de arra sem, hogy tovább lakhat Donnithorne uraság házában és telkén.

- No de hiszen éppen maga mondja, Joshua, hogy még soha nem hallotta azt, hogy valaki annak előtte prédikált volna a Réten, hát akkor miért gondolja, hogy újra jönnek? A metodisták nem mászkálnak el olyan kis falvakba prédikálni, mint Hayslope, ahol csak egy maroknyi munkás van, azok is túlságosan fáradtak ahhoz, hogy meghallgassák őket. Ugyanannyi joggal elmehetnének a bintoni dombvidékre. Will Maskery maga meg, úgy hiszem, nem szónok.

- Az ugyan nem képes felfűzni a szavakat könyv nélkül; úgy beleragadna a szövegbe, akár a tehén a nedves agyagba. De ahhoz van nyelve, hogy tiszteletlenül beszéljen a szomszédokról, mert azt mondta, elvakult farizeus vagyok... még hogy arra használni fel a Bibliát, hogy csúfneveket találjon benne olyanok számára, akik öregebbek és különbek nála! S ami még rosszabb, hallották, hogy nagyon nem illő szavakkal szólt a nagytiszteletű úr felől; mert elővezethetem ide azokat, akik megesküsznek rá, hogy „néma kutyának" nevezte önt, uram, meg „rest pásztornak". Már megbocsásson, hogy elismétlem ezeket a szavakat.

- Jobb, ha nem teszi, Joshua, jobb, ha nem. Hadd múljanak ki a gonosz szavak, mihelyt elhangzottak. Will Maskery pedig még sokkal megátalkodottabb fickó lehetne, mint amilyen. Valamikor vad, iszákos gazember volt, aki elhanyagolta a munkáját, és verte a feleségét, mint mondják; most takarékos és jó magaviseletű, és a feleségével békén él együtt. Ha bármi bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy beavatkozik a szomszédai dolgába, és nyugtalanságot kelt, mint pap és mint békebíró egyaránt kötelességemnek fogom tartani, hogy beavatkozzam. De megfontolt emberekhez, amilyenek mi ketten vagyunk, nem illő, hogy semmiségeket felfújjanak, mintha azt hinnők, veszélyben az Egyház, mert Will Maskery ostobán fecseg vagy egy fiatal nő komoly beszédet mond egy maroknyi embernek a Réten. „Élni és élni hagyni", Joshua, ez a jelszó a vallás terén csakúgy, mint minden más téren. Maga végezze tovább a kötelességét, mint egyházfi és sírásó, ahogyan eddig is tette, és készítsen pompás csizmát a szomszédainak, a dolgok pedig nem fognak rosszul alakulni Hayslope-ban, ezt higgye el nekem.

- Nagytiszteletű uram igen jóságos, hogy ezt mondja, de mivel maga nem lakik az egyházközségében, attól tartok, az én vállamra több teher nehezedik.

Ez igaz, csakhogy éppen azért gondja kell hogy legyen az Egyházra, le ne alacsonyodjék a nép szemében amiatt, hogy apró-cseprő ügyektől félti, Joshua. A továbbiakban megbízom az ép érzékében, hogy ügyet se vet többet arra, mit mond Will Maskery, akár magáról, akár rólam. Maga és szomszédai fogyasszák csak a korsó sörüket továbbra is, józan határok között, ha befejezték napi munkájukat, derék templomjáró emberekhez illően; ha pedig Will Maskery nem csatlakozik magukhoz, hanem ehelyett Treddlestonba jár imaórára, ehhez semmi közük, amíg a maguk dolgát nem akadályozza. Ami végül azt illeti, hogy egyesek ezt-azt fecsegnek rólunk, ezzel nem kell jobban törődnünk, mint a vén templomtorony törődik a körötte károgó varjakkal. Will Maskery minden vasárnap délután eljön a templomba, hétközben serényen űzi a kerékgyártó mesterségét, márpedig amíg így tesz, békén kell hagynunk.

- Igen, uram, de ha bejön a templomba, ott ül, és rázza a fejét, ha meg énekelünk, savanyúan és kihívóan néz, úgyhogy legszívesebben lekennék neki egy pofont... Isten bocsássa meg, és Mrs. Irwine is, meg a nagytiszteletű úr, hogy így szólok előttük. Meg azt is mondta Maskery, hogy a karácsonyi éneklésünk nem különb annál, mint amikor a rőzse ropog a fazék alatt.

- Hát rossz a hallása, Joshua. Ha valaki botfülű, azon nem lehet segíteni. Amíg maga továbbra is olyan jól énekel, mint eddig, addig Maskery nem sok embert fog meggyőzni Hayslope-ban állítása igazságáról.

- Igen, uram, de kifordul az ember béle, ha ilyen meghamisított formában hallja az írást. Éppen annyit ismerek a Biblia szövegéből, mint Maskery, és ha álmomból felráznak, elfújom a zsoltárokat, de azt is tudom, hogy nem használhatom fel őket a magam mondókájának a megszövegezésére. Akkor hazavihetném az úrvacsora szent kelyhét, hogy az étkezésekhez használjam.

- Ez okos megjegyzés volt magától, Joshua, de amint az imént mondottam...

Miközben Mr. Irwine beszélt, csizmás láb koppanása és sarkantyúpengés hallatszott az előcsarnok kőpadlója felől, és Joshua Rann sietősen odábbvonult az ajtóból, hogy helyet adjon valakinek, aki ott megállt, és csengő tenor hangon azt mondta:

Arthur van itt, a keresztfia... szabad-e bejönnöm?

- Gyere csak, gyere, keresztfiam! - felelte Mrs. Irwine, abban a mély, félig férfias hangnemben, mely az erőteljes öreg hölgyhöz hozzátartozott, és belépett egy fiatalember lovaglóöltözékben, jobb karja felkötve; belépését a nevető megjegyzések, kézfogások, „hogy s mint vagy”-ok kellemes zűrzavara követte, amelybe elkeveredett a család kutyatagjainak rövid, éles, örömteli vakkantása, farkcsóválása, mely mind azt jelezte, hogy a látogató igen szívélyes viszonyban van a meglátogatottakkal. A fiatalúr Arthur Donnithorne volt, akit Hayslope-ban így ismertek: „a fiatal földesúr”, „az örökös”, „a kapitány”. Csak a loamshire-i milícia kapitánya volt, de a hayslope-i bérlők számára meggyőzőbben az, mint minden fiatalúr, aki ezt a rangot őfelsége reguláris hadseregében viselte - fényével úgy túlragyogta őket, mint a Jupiter bolygó a Tejutat. Ha önök részletesebben kíváncsiak a külsejére, idézzenek fel emlékezetükben valami szőkés pofaszakállú, barna fürtös, világos arcszínű fiatal angolt, akivel egy külföldi városban összeakadtak, s akire büszkék voltak mint honfitársukra - kimosdott, jól nevelt, fehér kezű, de azért mégis olyan külsejű, aki fél kézzel is földhöz tudja teremteni az emberét; nem akarok annyit szabóskodni, hogy fárasszam a képzeletüket ruházata különlegességeinek leírásával, elég a csíkos mellény, hosszú szárnyú kabát, alacsony szárú csizma.

Miközben megfordult, hogy elhelyezkedjék egy széken, Donnithorne kapitány azt mondta: - Nem akarom félbeszakítani Joshua dolgát... valami mondanivalója van.

- Alázatosan kérem nagyságod bocsánatát - mondta Joshua, mélyen meghajolva -, egyvalamit akartam mondani a nagytiszteletű úrnak, amit más dolgok kiűztek a fejemből.

- Ki vele, Joshua, egykettő! - szólt Mr. Irwine.

- Valószínűleg mit sem hallott róla, uram, hogy Thias Bede meghalt; vízbe fulladt ma reggel, azaz inkább még az éjjel, a Fűzfa patakban, a ház előtti fahídnál.

- Ó! - kiáltott fel mindkét úr egyszerre, mintha ez az értesülés nagyon is közelről érintette volna őket.

- És Seth Bede nálam járt ma reggel azzal, hogy kéri, mondjam meg nagytiszteletű uramnak, bátyja, Adam igen hálásan venné, ha apját a Fehér Csipkebokor mellé temethetné, mert ezt az anyja nagyon a szívén viseli, egy bizonyos álma miatt; és hogy maguk is eljöttek volna megkérni erre nagytiszteletű uramat, de hogy oly igen sok dolguk van a halottkémmel meg egyebekkel; és hogy az anyjuk felettébb izgatott emiatt, mert attól fél, talán másvalaki is igényli a helyet. És ha nagytiszteletűséged jóváhagyja a kérésüket, tüstént odaküldöm az

inasfiút, hogy közölje velük, mihelyt hazaértem; és hát ezért bátorkodtam itt szólni a nagyságos úr jelenlétében.

- Feltétlenül, Joshua, feltétlenül, hadd legyen az övék a sírhely. Magam is odalovagolok majd Adamhoz, és meglátogatom. De addig is küldje el az inasát, hogy övék a sír, hátha én esetleg csak később indulhatok. Most pedig, Joshua, jó napot, menjen a konyhába, és igyék egy kupa sört.

- Szegény öreg Thias! - szólt Mr. Irwine, mikor már Joshua elment. - Azt hiszem, az ital is segített a pataknak, hogy belefulladjon. Jobban örültem volna annak, ha Adam barátom válláról kevésbé fájdalmas módon kerül le a teher. A derék fiú nagy támasza volt bukdácsoló apjának az utolsó öt-hat évben.

- Ez az Adam remek ember - mondta Donnithorne kapitány. - Amikor én még kisfiú voltam, Adam pedig jóvágású tizenöt éves kamasz, és az ácsmesterségre tanított, mindig azt gondoltam, ha egyszer gazdag szultán leszek, Adamot kinevezem a nagyvezíremnek. És ma is azt hiszem, a rangemelést éppoly jól bírná, mint bármelyik szegény bölcs ember valami keleti mesében. Ha valaha nagybirtokos leszek, nem pedig olyan szegény ördög, mint most, akinek a zsebpénzére is jelzálog van bekebelezve, jobbkezemül veszem Adamot magam mellé. Ő lesz az erdeim intézője, mert valahogy jobban ért hozzá, mint bárki, aki eddig az utamba akadt; és biztos vagyok benne, hogy kétszer annyi pénzt fog belőlük kihozni, mint a nagyapám, akinek ez a nyavalyás öreg Satchell az intézője, noha annyit ért a faáruhoz, mint a tyúk az ábécéhez. Az ügyet már egyszer-kétszer felemlítettem a nagyapám előtt, de valami oknál fogva nem kedveli Adamot, *én* meg nem tehetek semmit. De hát, nagytiszteletű uram, nem lenne hajlandó kilovagolni velem? Remek az idő odakinn. Ha tetszik, együtt mehetünk Adamhoz, de útközben be akarok nézni az Úri Tanyára is, mert érdekelnek a kutyakölykök, amiket Poyser nevel a számomra.

- De előbb ebédelj meg velünk, Arthur - mondta Mrs. Irwine. - Már csaknem két óra van. Carroll mindjárt hozza az ebédet.

Én is el akarok menni az Úri Tanyára - mondta Mr. Irwine -, hogy újra szemügyre vegyem azt a kis metodistát, aki ott lakik. Joshua mesélte, hogy múlt este a Réten prédikált.

- Jupiterre! - szólt Donnithorne kapitány nevetve. - De hiszen olyan jámbornak látszik, mint egy egérke. Bár van benne valami lenyűgöző. Egész elszégyelltem magam, amikor először láttam: a varrása fölé hajolva ült a napsütésben a ház előtt, én meg arra lovagoltam, és odaszóltam, észre sem véve, hogy idegen: „Odahaza van Martin Poyser?" Meg kell mondanom, hogy amikor felkelt, és rám tekintett, és csak annyit mondott: „Azt hiszem, odabent van a házban, mindjárt kihívom", egészen elröstelltem magam, hogy ilyen foghegyről beszéltem vele. Olyan volt, mint Szent Katalin kvéker ruhában. Ilyen típusú arcot az ember ritkán lát itt a mi közönséges népeink között.

- Szeretném látni a fiatal nőt, Dauphin - mondta Mrs. Irwine. - Találj ki valami ürügyet, hogy ide jöjjön.

- Ezt, anyám, nem tudom, hogyan tudnám elintézni: nem nagyon illő hozzám, hogy egy metodista prédikátort patronáljak, még akkor sem, ha ő hozzájárulna, hogy egy rest pásztor patronálja, ahogyan Will Maskery nevezett. Kár, hogy nem jöttél egy kicsivel hamarabb, Arthur, hallhattad volna, miképpen vádaskodik Joshua a szomszédja, Will Maskery ellen. Az öreg azt akarja, hogy átkozzam ki a kerékgyártót, aztán adjam át a polgári hatóságoknak, azaz a nagyapádnak, hogy házából-telkéből kiűzzék. Ha belekeveredem ebbe az ügybe, több se kell a metodistáknak: a gyűlölet és üldöztetés legáhítottabb példájaként idézhetnek a lapjuk legközelebbi számában. Nem kerülne sok fáradságomba, hogy rábeszéljem Chad Cranage-t és

még egy fél tucat bikafejűt, hogy jó szolgálatot tennének az Egyháznak, ha kötélvéggel, vasvillával kiűznék a faluból Will Maskeryt; aztán akkor, ha a nagy megerőltetés után fél aranyat adnék nekik, hogy alaposan rúgjanak be, olyan komédiát tetőznék be, mint amilyent még egy lelkésztársam se produkált az egyházközségben az utolsó harminc évben.

- Azért igazán szemtelenség ettől az embertől, hogy „rest pásztornak" és „néma kutyának" nevezzen - mondta Mrs. Irwine. - Én, hajlamom szerint, egy kicsit megdorgálnám miatta. Te túl elnéző vagy, Dauphin.

Csak nem gondolja, anyám, hogy a méltóságom épségét szolgálná, ha igazolást keresnék Will Maskery rágalmai ellen? Amellett azt sem tudom biztosan, *igazán* rágalmak-e. *Valóban* lusta fickó vagyok, elnehezültem a nyergemben; arról nem is szólva, hogy többet költök, mint amennyit megengedhetek magamnak, úgyhogy feldühödök, ha egy sánta koldus hat pennyt kér tőlem. Bizony ezeknek a szegény sovány vargáknak, akik azt hiszik, újjáteremtik az emberiséget, ha hajnaltájt prédikációba fognak, mielőtt még napi munkájukat elkezdenék, joggal lehet gyatra véleményük rólam. No de lássunk neki az ebédnek. Kate nem jön le?

- Miss Irwine azt mondta Bridgetnek, hogy vigye fel az ebédet a szobájába - mondta Carroll -, nem hagyhatja magára Miss Anne-t.

- Jó. Mondja meg Bridgetnek, mindjárt megyek, és felkeresem Miss Anne-t. Már egészen jól tudod használni a jobb karodat, Arthur - folytatta Mr. Irwine, észrevéve, hogy Donnithorne kapitány kihúzta karját a kötésből.

- Igen, eléggé jól, de Godwin ragaszkodik hozzá, hogy egy ideig még felkötve hordjam. Mindamellett remélem, hogy augusztus eleje tájt módomban lesz az ezredemhez kerülni. Csüggesztően unalmas, ha az ember be van csukva a nyári hónapok alatt a Vadaskertbe, ahol igazában se vadászni, se egy lövést leadni nem lehet, amitől az ember kellemesen elálmosodnék estére. De július harmincadikára elképesztjük még a visszhangot is. Erre az egy alkalomra nagyapám *carte blanche*-ot[2] adott, én pedig megígérhetem, a mulatság méltó lesz az alkalomhoz. A világ nem lesz még egyszer tanúja nagykorúságom ünnepének. Azt hiszem, majd magas trónust állíttatok keresztanyámnak, vagy inkább kettőt: egyet a gyepen, a másikat a bálteremben, hogy úgy ülhessen és tekinthessen le ránk, akár egy olimpuszi istennő.

- A legszebb brokátruhámat szándékszom felvenni, amit még húsz esztendővel ezelőtt a keresztelődön viseltem - mondta Mrs. Irwine. - S úgy lehet, ott fogom látni szegény anyádat is, amint fehér ruhájában tovalebben, mely már azon a napon is olyannak tűnt nekem, mint a szemfedő; és még három hónap se telt belé, *csakugyan* a szemfedője lett; a kis főkötődet és keresztelőruhácskádat is vele együtt temették el. Ez volt a szíve vágya a drága léleknek! Hála Istennek, az anyád családjára ütöttél, Arthur. Ha amolyan vézna, kákabélű, pergamenarcú csecsemő lettél volna, én ugyan nem vállalom a keresztanyaságot. Biztos lettem volna felőle, hogy Donnithorne válik majd belőled. De olyan holdképű, dagadó mellű, ordító lurkó voltál, hogy tudtam, minden ízedben Tradgett vagy.

- De itt könnyen elkönnyelműsködhette volna a véleményét, anyám - mondta Mr. Irwine mosolyogva. - Nem emlékszik Juno kölykeire legutóbb? Egyikük kiköpött anyja volt, mindazonáltal két-három sajátosságát az apjától vette át. A természet elég ügyes ahhoz, hogy még magát is becsapja, anyám.

- Ostobaság, gyermekem! A természet sohasem formál menyétet szelindeknek. Sohasem fogsz meggyőzni arról, hogy nem vagyok képes megmondani egy ember külseje alapján, kiféle. Ha

[2] Fehér lapot, értsd: szabad kezet.

nekem nem tetszik valakinek a külleme, megbízhatsz benne, sohasem fogom szeretni az *embert* sem. Éppoly kevéssé kívánok rút és kellemetlen embereket megismerni, mint olyan ételeket megízlelni, amelyek nem étvágygerjesztőek. Ha első pillantásra megborzongatnak, azt mondom, hordják el előlem. Belebetegszem a csúf, malacszerű vagy haljellegű pillantásba; olyan az, mint a rossz szag.

- Ha már pillantásokról beszélünk - mondta Donnithorne kapitány -, eszembe jut, hogy van egy könyvem, amit szerettem volna elhozni keresztanyámnak. A minap kaptam csomagban Londonból. Tudom, hogy szereti a különös, varázslatos történeteket. Ez egy verseskötet, *Lírai Balladák* a címe; legnagyobb része merő locsogás, de az első darab valami más; ennek a címe: A vén tengerész balladája. Mint történet merő zagyvaság, de van benne valami furcsa, meghökkentő. Majd átküldetem keresztanyámnak; meg aztán van néhány más könyvem is, amit talán *ön* látna szívesen, Irwine... pamfletek az antinominianizmusról és az evangelicizmusról; hogy ezek mik, nem tudom. Nem értem, minek küldi ezeket nekem a kereskedő. Megírtam azt az óhajomat, hogy a továbbiakban ne küldjön olyan könyvet vagy pamfletet, amiben valami *izmus* van.

- Hát azt magam sem tudom, nagyon kedvelem-e az *izmusokat*, de azért majd vetek egy pillantást a pamfletekbe, legalább tudom, mi folyik a világban. Még van valami kis elintéznivalóm, Arthur - folytatta Mr. Irwine, aki felkelt, hogy elhagyja a szobát -, aztán készen állok, hogy útnak induljak veled.

Az a kis elintéznivaló, amelyre Mr. Irwine hivatkozott, elvezette őt a vén Kőlépcsőkhöz (a háznak egy része erősen ódon volt), és megállította egy ajtó előtt, amelyen halkan kopogott. - Tessék - mondta egy női hang, és Mr. Irwine belépett egy szobába, amelyet annyira elsötétítettek a rolók és a függönyök, hogy Miss Kate-nek, annak a sovány középkorú hölgynek, aki ott állott az ágy mellett, nem lett volna elegendő világossága egyéb munkára, mint arra a kötésre, amely ott feküdt mellette egy kis asztalon. De most valami olyat csinált, amihez nagyon kevés fényre volt szükség - a párnán fekvő fájós fejet friss ecettel borogatta. A szegény szenvedő arca aprócska volt; talán egykor még csinos is, de most csak megviselt és fakó. Miss Kate odament a bátyjához, és azt suttogta: „Ne szólj hozzá, ma nem képes elviselni a beszédet.” Anne szeme csukva volt, homlokára olyan ránc véződött, mintha nagy fájdalmai lennének. Mr. Irwine odament az ágya széléhez, felemelte az egyik finom kezet és megcsókolta; a kicsiny ujjak alig érezhető nyomása jelezte, hogy érdemes volt feljönni lentről e művelet elvégzésére. Mr. Irwine még ott lebzselt egy darabig, húgára nézve, aztán megfordult, és elhagyta a szobát, halk léptekkel - mielőtt feljött, levetette a csizmáját, és papucsot húzott. Ha valaki felidézi, mennyi mindent nem tett meg Mr. Irwine még azért sem, hogy a maga kedvében járjon, nemhogy a csizmáját fel- vagy lehúzza, nem fogja ezt az apróságot elhanyagolhatónak tartani.

Pedig Mr. Irwine nővérei, mint azt minden jó családból való személy tíz mérföld körzetben Broxton körül igazolhatja, ostoba, érdektelen teremtések voltak. Bizony kár, hogy a csinos, talpraesett Mrs. Irwine-nek ilyen mindennapi lányai lettek! Az maga, hogy az ember ezzel a pompás öreg hölggyel találkozzék, bármikor megért tíz mérföld kocsiutat; szépsége, csorbítatlan képességei, régimódi méltósága mind kellemes beszélgetőpartnerré tették, akár a király egészségéről, elbájoló újmódi ruhamintákról, az Egyiptomból érkezett friss hírekről vagy Lord Dacey pöréről volt szó, mely pör Lady Daceyt halálra bosszantotta. De az Irwine hölgyek eszébe se jutottak senkinek, kivéve a broxtoni szegényeket, akik úgy tartották, elmélyült orvostudományi ismeretekkel rendelkeznek, és ködösen úgy emlegették őket, hogy az „úri népek”. Ha valaki megkérdezi a vén Job Dummilow-t, kitől kapta flanellkabátját, azt felelte volna, „az úri népektől múlt télen”, és özvegy Steene-né is szívesen időzött ama

„medicina” érdemeinek ecsetelésénél, amelyet az úri népek köhögés ellen adtak neki. Ezen a néven emlegették őket nagy hatással akkor is, amikor megátalkodottan rossz gyerekek megszelídítéséről volt szó, úgyhogy Miss Anne fakó arcának láttán számos kis csibészben az a riasztó érzés támadt, hogy a hölgy ismeri legelvetemültebb csínyjeit, és pontos tudója annak, hány kővel készült megdobálni Britton gazda macskáit. De mindenkinek, aki kevésbé mitikus elvontságban szemlélte őket, az Irwine kisasszonyok pusztán merőben felesleges lényeket jelentettek; olyan nem művészi alakokat, akik hatástalanul népesítik be az élet vásznát. Ha Miss Anne krónikus fejfájásaihoz a csalódott szerelem érzelmes története tapad, még kelthetett volna valamely romantikus érdeklődést; de semmi ilyen történet nem merült fel vagy nem tálalódon ki vele kapcsolatban, és az általános benyomás egybevágott azzal a ténnyel, hogy mindkét nővér abból a prózai okból eredően maradt vénkisasszony, mert semmiféle alkalmas fiatalember nem kérte meg feleségül.

Mindamellett, hogy paradoxonokban beszéljünk, a jelentéktelen emberek létének nagyon is komoly következményei vannak a világban. Kimutatható, hogy ez a lét befolyásolja a kenyér árát és a munkabért, hogy kihívja az önzőek rosszindulatát éppen úgy, mint a nagy ügyekkel rokonszenvezők hősiességét, és hogy mindenképpen jelentős szerepet játszik az élet színjátékában. S ha ennek a rokonszenves, nemes lelkű papnak, Adolphus Irwine nagytiszteletű úrnak nincs ez a két reménytelen kisasszony nővére, egészen másként alakul a sorsa: valószínűleg ifjan feleségül vesz egy bájos hölgyet, és mostanra már, amikor a haja szürkülni kezd a rizspor alatt, nagy fiai és viruló lányai vannak - azaz röviden, mindannak birtokában él, amiről az emberek általában azt hiszik, hogy kellő fizetségül szolgál ama fáradozásokért, amelyek életükben osztályrészükül jutnak. Így, ahogyan a dolgok alakultak - minthogy három jövedelemforrása révén sem ért el többet évi hétszáznál, s nem nyílt lehetősége arra, hogy nagyszerű anyját és beteges nővérét, ama másikról nem is szólva, akinek nem is jutott semmiféle jelző, születésüket és szokásaikat megillető nagyvilági könnyedséggel eltartsa, egyidejűleg pedig a saját családjáról is gondoskodjék - mint láthatják, negyvennyolc éves korára is agglegény maradt, anélkül, hogy e lemondását erénynek tüntette volna fel, inkább nevetve állítgatta, ha családi állapotára utalás történt, hogy sok olyan kilengésének mentségéül szolgál, amelyeket egy feleség ugyan el nem nézett volna. S talán ő volt az egyedüli teremtmény a világon, aki nem gondolta, hogy nővérei érdektelenek vagy feleslegesek; mert az ő természete oly nagylelkű, melegszívű volt, hogy nem rejtőzött mögötte egyetlen szűkkeblű vagy gonoszkodó gondolat sem; ha úgy tetszik, epikureusnak nevezhető alkatában nem volt égő lelkesedés vagy önkorbácsoló hajlam a kötelességteljesítésre, viszont volt, mint az eddig elmondottakból látható, elegendő erkölcsi tartás ahhoz, hogy a homályba vesző és tartós szenvedést nem lankadó gyengédséggel méltányolja. Ez a nagylelkű elnézés tette őt képessé arra, hogy ne vegye tudomásul anyjának keménységét lányaival szemben, amely az iránta gyakorolt becéző gyengédsége által vált még szembetűnőbbé; a lelkész nem tekintette erénynek, ha homlokát ráncolja a kijavíthatatlan hibákon.

Íme, milyen más benyomást tesz ránk egy ember, ha meghitt beszélgetésbe merülve haladunk oldalán, vagy otthonában vesszük szemügyre, mintha valami historikus magaslatból szemléljük, vagy akár csak egy olyan kritikus szomszéd szemével, aki inkább mint valami testet öltött rendszerre vagy véleményre gondol rá, semmint emberre. Mr. Roe, az „utazó prédikátor”, aki Treddlestonban állomásozott, Mr. Irwine-t is befoglalta a környékbeli világ papságát illető általános megállapításaiba; olyan emberként jellemezte őket, mint akik a test élvezeteit és a büszkeség balítéletét szolgálják: a vadászatot, házaik ékesítését, az ételt-italt meg annak firtatását, miféle ruha kerül majd rájuk - akiknek nem terjed ki a figyelme arra, hogy az élet kenyerét juttassák nyájuknak; legjobb esetben is a testet és lelket elzsongító erkölcsiséget prédikálva, nemkülönben az emberek lelkével üzérkedve oly módon, hogy pénzt fogadnak el a

pásztori teendők ellátásáért olyan egyházközségekben, ahol, ha jól megy, egyszer egy évben állanak szemtől szemben a hívekkel. Az egyháztörténész is, aki beletekint e korszak parlamenti beszámolóiba, azt találja, hogy olyan tiszteletre méltó képviselők, akik buzgó hívei az Egyháznak, és mentesek minden olyan fertőzettől, amely a „metodisták álszent nemzetségét" karolja fel, nem kevésbé elszomorító megállapításokat tesznek, mint a Mr. Roe-éi voltak. S nem áll módomban azt mondani, hogy Mr. Irwine esetében ezek az általános megállapítások érvénytelenek lettek volna. Mr. Irwine-nek igazán nem voltak fennkölt céljai, sem lelkes érdeklődés nem hevítette a teológia iránt; ha alaposabban megkérdezgetnek, attól tartok, azt kell majd mondanom, nem nagyon nyugtalanította híveinek üdvözülése, és időpocsékolásnak tekintette volna, ha a vén Taft apónak elvi és ébresztő szellemű beszédeket mond, vagy akár Chad Cranage-nak, a kovácsnak. Ha egyáltalán képes lett volna az elvont beszédre, talán azt mondja, az egyetlen egészséges megnyilvánulási formája a vallásosságnak az ilyen elmékben az, amely elmosódó, de bő érzelmeket vált ki, amelyek mint megszentelő áradat zúdulnak a családi kötöttségekre és a jószomszédi kötelezettségekre. Mr. Irwine a keresztelés szokását jelentősebbnek tartotta, mint a doktrínáját, s hitt abban, hogy az a jó, amiben egy paraszt a vallás révén részesül, nevezetesen, hogy atyái templomában buzgólkodik ő is, és elnyeri azt a szentelt földdarabot, amelybe végső nyugovásra helyezik, csak nagyon gyengén függ össze a liturgiával vagy egy szentbeszéd világos megértésével. Nyilvánvaló, hogy a nagytiszteletű úr nem volt az, amit manapság „komoly" embernek neveznek: jobban kedvelte az egyháztörténetet, mint a teológiát, több volt benne a megértés az emberek jelleme, mint az érdeklődés a véleményük iránt, nem volt túlontúl szorgalmas, sem szembeszökően önmegtagadó, de nem is bőkezű az alamizsnálkodásban; teológiai felfogása, mint láthattuk, eléggé laza. Szellemi ínye, valójában, inkább pogány volt, és nagyon élvezett valami Szophoklészből vagy Theokritoszból vett idézetet, olyat, amit Ézsaiás vagy Ámos szövegében nem talált meg. De ha az ember fiatal vizsláját nyers húson tartja, hogy is csodálkozhat azon, ha kutyája később is örömét leli a sületlen fogolyban? Márpedig Mr. Irwine ifjúkori lelkesedésének és ambícióinak emlékei mind olyan költészethez és etikához kapcsolódtak, amelyek távol állottak a Bibliától.

Másfelől védelmembe kell vennem a nagytiszteletű urat, mivel szerető elfogultságot őrzök emléke iránt: nem volt bosszúálló, s hány emberbarát az; volt benne tolerancia, s hír szerint néhány buzgó teológus nem egészen ártatlan e tekintetben; jóllehet nem áldozta volna fel testét, hogy valami közügy érdekében megégessék, s messze járt attól, hogy földi javait a szegények táplálásának oltárán feláldozza, megvolt benne az az irgalom, amely néha nem található meg a legpompázóbb erényben sem - elnéző volt mások gyengeségei iránt, s tartózkodó abban, hogy rosszat tételezzen fel bárkiről. Egyike volt azoknak, s ezek igen ritkák; akiket legjobban úgy ismerhetünk meg, ha távol a piactól, a szónoki emelvénytől, a szószéktől, házukba belépve barátkozhatunk meg velük, azt a hangjukat hallva, amellyel fiatalokhoz és élemedett korúakhoz egyaránt szólnak a maguk tűzhelyének gondjairól; tanúivá leszünk annak, amint hétköznapi társak hétköznapi gondjaiban eljárnak, s ezek a társak mindezt a kedvességet magától értetődőnek fogadják el, nem pedig olyannak, amely dicshimnuszt érdemel.

Szerencsére az ilyen emberek éppen azokban az időkben éltek, amikor a túlkapások elburjánoztak, sőt néha maguk voltak ezeknek a túlkapásoknak az eleven képviselői. Ez olyan gondolat, amely némiképpen megvigasztalhat az ellenkezőjéért - hogy néha jobb *nem* követni a visszaélések nagy reformereit otthonuk küszöbén túl.

De bármit is gondoljanak Mr. Irwine-ről, most, hogy ott találkozunk vele ezen a júniusi délutánon, amint zömök, szürke lovát megüli, mellette kutyái - méltóságteljesen, délcegen, férfiasan, nemesen formált ajkán jóindulatú mosollyal, miközben beszélget vidám ifjú társával, aki pej kancáján lovagol, éreznünk kell, hogy akármilyen rosszul illeszkedett is az egyházi hivatás

világosan megfogalmazott törvényeihez, valahogyan nagyon is jól illeszkedett bele ebbe a békés tájba.

Így tekintsenek rá a fényes napsütésben, amelyet csak hébe-korba törnek meg a gomolygó felhők, amint Broxton felől felkaptat a lejtőre, ahol a paplak oromtetői és szilfái uralkodnak az apró, fehér falú templomon. Hamarosan Hayslope-ban lesznek az utasok; a szürke templomtorony és a falu házainak tetői máris ott vannak bal felől, távolabb pedig, jobbra, már éppen láthatókká válnak az Úri Tanya kéményei.

HATODIK FEJEZET
Az Úri Tanya

A kaput szemmel láthatóan soha nem nyitják ki, mivel a hosszúra nőtt fű és a bürök szinte a tövében sarjad; s ha kinyitnák is, oly rozsdás, hogy az az erő, amely ahhoz szükséges, hogy sarkain megfordítsa, ledöntené a kőpilléreket, annak a kőből faragott két nőstény oroszlánnak a romlására, amelyek ragadozó mivoltuk kétes nyájasságával vigyorognak ama címerpajzsok felett, melyek mindegyik oszlopot ékesítik. Elég könnyű lenne a kőoszlopok rovátkolásainak hasznosításával átmászni a téglafalon, amelynek fedőköve amúgy is sima; de hogyha szemünket eléggé közelítjük a rozsdás kapurácshoz, így is jól láthatjuk a házat és a fűvel borított előteret, kivéve annak sarkait.

A ház szép, ódon, vörös téglából épült, amelyet porszerű halvány zuzmó tompít, ez a zuzmó tetszetős szabálytalansággal terjedt szét, így a vörös téglát valami baráti egyetértésre hangolta azokkal a mészkő díszítésekkel, amelyek a három oromcsúcsot veszik körül, valamint az ablakokat és az ajtóbejáratot. De az ablakokat deszkalapok foldozzák, az ajtó meg, úgy hiszem, nem különb a kapunál - mindig csukva van: hogy nyögne és csikorogna a kőpadlót súrolva, ha mégis kinyitnák! Mert az ajtó tömör, nehéz, mutatós is, s valamikor nyilván messze hangzó dördüléssel záródott egy libériás lakáj mögött, aki éppen urát és asszonyát kísérte ki a kétfogatú hintóhoz a gyepre.

De jelenleg a ház olyan, mintha egy fellebbviteli tárgyalás korai fázisát képviselné, s még az is feltételezhető lenne, hogy a kert jobb oldalán kettős rendekben sorakozó diófák termése lehullik, és ott rohad a fűben, ha nem hallanánk a kutyák éles csaholását, amely a hátul lévő nagy épületekből visszaverődik. S most a félig elválasztott borjak, amelyek eddig a bal kéz felőli falnak támaszkodó rekettyeszárnyékban húzódtak meg, előjönnek, és ostoba módon válaszolnak a rettentő ugatásra, nyilván annak a feltételezésével, hogy az ugatásnak köze van a tejes sajtárakhoz.

Igen, ebben a házban feltétlenül laknak, s csakhamar látni fogjuk, kik: mert a képzelet elé nem lehet korlátot vonni, az nem fél a kutyáktól, büntetlenül mászhat keresztül a falakon, és kukucskálhat be az ablakokon. Támasszuk arcunkat a jobb oldali ablakok egyikének: mit láthatunk? Nagy nyitott tűzhelyet, benne rozsdás vasbakokat; csupasz deszkapadlót, a szoba távolabbi sarkában felhalmozott gyapjúbálákat, a padló közepén néhány üres gabonás zsákot. Ez az ebédlő berendezése. És mit látunk a bal oldali ablakon át? Számos ruhaakasztót, egy nyeregvánkost, egy rokkát és egy tágra nyitott öreg dobozt, teli színes ronggyal. Ennek a doboznak a szélén nagy fababa hever, mely - legalábbis a csonkaságát illetően - erős hasonlóságot mutat a görög szobrászat legfinomabb alkotásaival, főleg abban, hogy az orra teljességgel hiányzik. Közelében egy kis szék van és egy fiú hosszú nyelű bőrostorának a boldogabbik vége.

A ház története most már világos. Valamikor egy vidéki birtokos rezidenciája volt, akinek családja, mivel valószínűleg csak hajadonokban folytatódott, alámerült a közkeletűbb Donnithorne névbe. Valamikor az Úriház volt, most az Úri Tanya. Mint azoknak a tengerparti városoknak egynémelyike, amelyek egykor fürdőhelyek voltak, most pedig már csak kikötők, ahol a kedves, csendes utcákat benőtte a fű, de a dokkok és a raktárházak lármásak, úgy változott meg az Úriház életének gyújtópontja is, s fényét már nem a szalonból ontja, hanem a konyhából és a gazdasági udvarból.

Itt aztán hemzseg az élet, jóllehet ez az év legálmosítóbb szaka, éppen szénabetakarítás előtt; és a napnak is a legálmosítóbb szaka, mert a nap állása szerint közel jár a háromhoz, Mrs. Poyser csinos, nyolc napot járó órája szerint pedig már fél négy. De az élet mindig intenzívebben érzékelhető, amikor ragyogva kisüt a nap eső után; most pedig ontja sugarait, sziporkákat gyújtva a nedves szalma között, felvillantva az élénkzöld moha minden egyes foltját a tehénistálló vörös cserepein, s még az iszapos vizet is, amelyik az árokból a csatorna felé hömpölyög, a sárga csőrű kacsák tükörévé változtatja, amelyek testük lehető teljes alámerítésével igyekeznek egy korty italhoz jutni. A neszek egész hangversenye vár: a nagy bulldog, amelyet az istállóhoz láncoltak, önkívületi állapotba jut attól, hogy elővigyázatlanul megközelíti egy kakas, méghozzá házának bejáratánál, amiért mély hangon ugat, erre két kopókutya válaszol, ezek a szemben lévő tehénistállóba vannak bezárva; az öreg, tarajos tyúkok, amelyek csibéikkel a szalmában kapirgálnak, együttérző kodácsolást hallatnak, amikor a zavarba hozott kakas rákezdi, egy koca pedig, malacaival, nyakig sárosan, kunkori farkincával, mély staccatóval szakítja őket félbe; a háztáj felől barátaink, a borjak bégetnek; és mind e mögött a finoman halló fül kiveszi az emberi hangok állandó zsongását.

Mert a nagy csűrajtók tárva-nyitva vannak, szorgalmatos férfiak hozzák rendbe a lószerszámokat, Mr. Gobynak, a „nyírónak" a felügyelete alatt, aki egyébként nyerges, s a társaságot a legfrissebb treddlestoni pletykákkal mulattatja. Alick, a pásztor minden bizonnyal szerencsétlen napot választott a nyírásra, mivel a délelőtt oly esősnek bizonyult; és Mrs. Poyser ugyan nem tett féket a nyelvére, felemlegette, a rengeteg férficipő mennyi mocskot hordott be a házba ebédidő tájt. Sőt Mrs. Poyser még most sem nyerte vissza higgadtságát e kérdést illetően, jóllehet már három órája annak, hogy ebédeltek, és a ház padlója megint makulátlanul tiszta, éppoly tiszta, mint minden ebben a csodálatos szobában, ahol néhány porszemet csak úgy lehet találni, ha az ember felhág a sós ládára, aztán a magasabbik polcon húzza végig az ujját, ahol a fényes réz gyertyatartók alusszák nyári álmukat; mert ebben az évszakban természetesen mindenki akkor fekszik le, amikor még világos van, vagy legalábbis elég világos ahhoz, hogy a tárgyak körvonalai megkülönböztethetőek legyenek, miután már összeütközésbe kerültek az ember lába szárával. Bizonyos, hogy máshol a tölgy óraállvány és tölgy asztal nem kapott volna olyan mázat kézi csiszolással: eredeti „könyökmázat", mint Mrs. Poyser nevezte, mert Istennek hála soha életében nem használt hitvány mesterséges politúrt az otthonában. Hetty Sorrel gyakran élt az alkalommal, amikor nénje hátát fordította felé, hogy a fényesre csiszolt tükörképekben megtekintse kellemetes külsejét, mert a tölgy asztal rendszerint úgy volt megdöntve, akár egy spanyolfal, s inkább szolgált díszül, mint használati tárgyként; Hetty néha azokban a nagy kerek, a hosszú fenyőfa asztal feletti polcokon sorakozó óntányérokban is megnézhette magát, vagy a tűzhely rostélyaiban, melyek mindig jáspisként csillogtak.

E percben minden ragyogott, mert a nap egyenesen rátűzött az óntányérokra, ezeknek visszatükröződéséből pedig kellemes fénysugarak vetődtek a telt tölgyre és csillogó rézre - és valamire, ami még kedvesebb látvány volt, mint ezek: mert néhány sugár ráhullott Dinah finoman formált orcájára, és gesztenyebarnára tüzesítette sápadtvöröses haját, amint fölébe hajolt a nehéz háztartási vászonholmiknak, melyeket nénje számára foltozgatott. Nem lehetett volna ennél békésebb jelenetet elképzelni, ha Mrs. Poyser, aki néhány, még a hétfői mosásból visszamaradt holmit vasalt, nem csörömpöl folyton a vasalójával, ide-oda járkálva, valahányszor a vasalót le kívánta hűteni; ezenközben kékesszürke szemének fürkésző pillantását a konyhából a köpülőszoba felé fordította, ahol Hetty készítette a vajat, a köpülőszobából vissza a hátsó konyhába, ahol viszont Nancy emelte ki a pástétomokat a kemencéből. De azért ne higgyék, hogy Mrs. Poyser öreges vagy aggályos volt megjelenésében; jóképű, harmincnyolcnál nem idősebb nő volt, arcbőre szép, haja vörhenyes, alakja jó, lépte könnyű; öltözékének

legmegragadóbb darabja egy terjedelmes, kockás vászonkötény, amely szinte befedte szoknyáját; főkötőjénél vagy ruhájánál pedig alig lehetett valami egyszerűbb vagy kevésbé feltűnő; mert Mrs. Poyser semmi iránt nem volt oly kevéssé elnéző, mint a női hiúság meg az iránt, hogy valaki a díszest többre tartsa a hasznosnál. A közte és unokatestvére, Dinah Morris között fennálló hasonlóság, Mrs. Poyser pillantásának élessége és Dinah szeráfi gyengédségének ellentéte által még jobban kihangsúlyozódva, egy festőnek kiváló ihletésül szolgált volna ahhoz, hogy megfesse Márta és Mária képét. Mindkettőjük szemének színe ugyanaz, de tekintetük rendeltetésének szembetűnő különbségét Trip, a fekete foltos sárga terrier viselkedése mutatta, amikor csak ez a sok gyanakvást keltő eb elővigyázatlanul kitette magát Mrs. Poyser pillantása fagyasztó, északi-sarki sugarának. Mrs. Poyser nyelve nem kevésbé volt éles, mint a szeme, s valahányszor egy ártatlan leányka füle hangjának hatósugarába került, a befejezetlen lecke úgy folytatódott, mint ahogyan a sípláda folytatja a dallamot pontosan ugyanott, ahol abbahagyta.

Az a tény, hogy vajköpülés napja volt, ugyancsak oka volt annak, miért esett alkalmatlanul, hogy „nyírás" legyen, és hogy ennek következtében miért szidalmazta Mrs. Poyser Mollyt, a kis cselédet szokatlan szigorral. Minden jel szerint Molly példamutatóan elvégezte ebéd utáni teendőit, magát nagy sietséggel „tisztította meg", és most azért jött be, hogy nagy alázatosan megkérdezze, leülhet-e fonni a fejésig. De ez a gáncsolhatatlan viselkedés Mrs. Poyser szerint csak takarója volt holmi titkos élvek iránti vágynak, amelyeket Mrs. Poyser most nemcsak leleplezett, de harapós ékesszólással Molly elébe is tárt.

- Méghogy fonni, az ám! Fogadok, hogy nem a fonás jár az eszedben, hanem a titkos utaid! Soha még ilyen akasztanivalót! Gondolni se jó rá, hogy egy magadkorú lány együtt kívánjon üldögélni vagy fél tucat férfival! Ha neked vagyok, még attól is elszégyellem magam, hogy ilyesmire rájár a szám. És te, aki múlt Szent Mihály napja óta vagy itt, mivel Treddlestonban csak úgy Isten nevében, írott bizonyítvány nélkül szegődtettelek, bizony hálás lehetnél, hogy ilyen tisztességes helyre fogadtak fel, hiszen mikor idekerültél, annyi fogalmad volt róla, mi a házimunka, mint a tücsöknek. Kétkezűben ilyen ügyefogyottat még nem láttam! Hát ki tanított meg padlót súrolni, csak azt szeretném tudni? Te ugyan otthagynád kupacban a koszt minden sarokban... az ember azt hihetné, nem keresztyén népek közt nevelkedtél. Ami meg a fonást illeti, amíg megtanultad, annyi lent rontottál el, hogy a béredből se futja. Ezt kellene észben tartanod, s nem szájtátva, eszementen ténferegni, mintha senkihez se volna közöd. Méghogy kifésülni a birkák gyapját! Ezt szeretnéd, ugye, ezen jár az eszed, ezt az utat választjátok mind a biztos romlás felé. Mert addig nem nyugosztok, míg, nincs olyan szeretőtök, aki éppoly bolond, akár ti magatok: azt vélitek, nagyszerű lesz minden, ha összeházasodtok, lesz egy háromlábú széketek, amin elüldögéltek, de paplanotok már nem; ebédre majd akad egy kis zablisztlepény, csakhogy az után három gyerek kapdos.

- De hiszen nem is akarok a nyírókkal menni - mondta Molly szepegve, mivel teljesen lenyűgözte őt jövőjének ez a dantei látomása -, csak éppen Mr. Ottleynál szokás volt, hogy nyírás előtt megfésüljük a juhokat, így csak megkérdeztem. Még látni sem akarom újra a nyírókat, ne mozdulhassak többet innen, ha nem így van.

- Mr. Ottleynál, igazán! Erről aztán nagyon érdemes beszélni, hogy mit tettél Mr. Ottleynál! Az ottani gazdád felesége talán jó néven vette, ha szemét mocskolta a padlóját... mert hát azt igazán ki se lehet számítani, kinek miben telik kedve. Még soha olyan lény nem került a házamba, aki tudta, mi a takarítás. Azt hiszem, az emberek úgy élnek, mint a disznók. Az a Betty, aki fejőslány volt Trentéknél, mielőtt hozzám szegődött, hétről hétre úgy hagyta a sajtokat, hogy meg se forgatta őket, a köpülőszoba állványain meg felírhattam a nevemet a porba, amikor először lementem a betegségem után, amiről a doktor azt mondta, gyulladás

volt, az Isten irgalmazott, hogy kigyógyultam belőle. És ha elgondolom, hogy te se vagy jobb, Molly, pedig már kilenc hónapja eszed a kenyerünket, ámbár buzdító szóban nem volt hiány; ép most mit állsz itt, mint egy fatuskó, ahelyett, hogy elővennéd a rokkát? Te aztán jófajta vagy, akkor ülsz le a munkádhoz, amikor már eljött az ideje, hogy félretedd.

- Anyu, a vasajóm egészen kihűjt, kéjlek, mejegítsd meg.

Ez a csiripelő hangon elmondott kérés egy szöghajú, három-négy esztendős kislány szájából hallatszott, aki a vasalóasztal végén egy magas széken ülve, fáradhatatlanul markolta egy miniatűr vasaló fogóját aprócska hurkás kacsóival, és olyan lankadatlan szorgalommal vasalt néhány rongyot, hogy a nagy igyekezetben piros kis nyelvét oly távolra nyújtotta ki, amennyire az anatómiai lehetőségek engedték.

- Kihűlt, édesem? Egyem azt az édes kis pofikádat! - mondta Mrs. Poyser, akire különlegesen jellemző volt, milyen könnyedséggel tér át a korholó hanghordozásból a becézésbe vagy a baráti csevegésbe. - Oda se neki! Anya már befejezte a vasalást. El is teszi a vasaló dolgokat.

- Anya, sejetnék kimenni a csűjbe Tommyhoz, hogy láthassam a nyíjást.

- Nem, azt nem, akkor a kis Tottynak egészen átnedvesednék a lábacskája - mondta Mrs. Poyser, miközben elrakta a vasalóját. - Csak szaladj el a köpülőszobába, és nézd, hogy készíti Hetty néni a vajat.

- Sejetnék egy dajab kalácsot - mondta most Totty, aki láthatóan sosem fogyott ki a különféle jellegű kérésekből; ugyanakkor, megragadva a pillanatnyi tétlenség nyújtotta alkalmat, bedugta az ujját egy keményítős tálkába, aztán lerántotta, úgyhogy annak tartalmát többé-kevésbé teljes egészében ráborította a vasalólepedőre.

- Látott már valaki ilyet? - sikoltotta Mrs. Poyser az asztal felé rohanva, amint tekintete ráesett a kék patakra. - A gyerek tüsténT bajt csinál, ha az ember csak egy pillanatra megfordul. Hát most mit tegyek veled, te gonosz kislány?

Totty azonban már nagy sietve leszállott a székéről, és a köpülőszoba felé vonult vissza, valamiféle totyogó futással, zsírhurkákkal a tarkóján, amelyek egyféle szopós malaccá varázsolták.

Miután a keményítőt Molly segítségével feltörölték, a vasalókészséget pedig eltették, Mrs. Poyser a kötéséhez fordult, amely mindig a keze ügyében volt, s amit munkái közül a legjobban kedvelt, mert automatikusan folytathatta, amint fel-alá járkált. De most leült Dinahval szemközt, s elgondolkozva nézett rá, miközben a szürke gyapjúharisnyát kötötte.

- Kiköpött Judith nagynénéd vagy, Dinah, amikor itt ülsz varrogatva. Olyan ez, mint harminc évvel ezelőtt, kislány vagyok, odahaza, és elnézem Judithot, amint a munkájánál ül, miután rendbe hozta a házat; csak éppen az az otthon, az apámé, kis kunyhó volt, nem pedig ilyen fenenagy zegzugos ház, amelynek egyik sarkát még ki se pucolta az ember, máris bepiszkolódik a másik; szóval el tudlak képzelni, mint Judith nénédet, csak éppen az ő haja egy fokkal sötétebb volt, mint a tiéd, és kövérebb is volt, meg szélesebb vállú. Judith és én sülvefőve együtt voltunk, bár neki sok fura szokása volt, de az anyád és ő semmiképpen nem tudtak egyezni. Ó, az anyád nem gondolta volna, hogy olyan lánya lesz, akit mintha Judith után szabtak volna ki, akit árvaságra kárhoztat, hogy Judith viselje gondját, és üvegből táplálja, mivel ő már kint fekszik a temetőben Stonitonban. Mindig azt mondtam Judithról, szívesen elhordoz egy fontot is azért, hogy mást ne terheljen egy uncia sem. És jottányit sem változott azóta, hogy vissza tudok emlékezni rá; az se módosított rajta, amennyire észrevettem, amikor csatlakozott a metodistákhoz, csak éppen kicsit másképpen beszélt, és másféle főkötőt viselt, de csak annyit költött magára, soha egy fillérrel se többet, hogy takaros legyen a külseje.

- Áldott asszony volt - mondta Dinah. - Az Isten szerető, önmegtagadó természettel áldotta meg, és ezt kegyelmével tette tökéletessé. S ő is nagyon kedvelt téged, Rachel néni. Gyakran hallottam, amint szeretettel emlékezett meg rólad. Amikor az a gonosz betegség tört rá, és én még csak tizenegy éves voltam, mindig azt mondta: „Rachel néniben örök barátod lesz a földön, ha én már nem vagyok, mert arany szíve van" - és nem kétséges, hogy igaza volt.

- Magam sem értem, gyermekem: bárki bármit szívesen megtenne érted, azt hiszem; olyan vagy, mint a levegőég madarai, élsz, és senki sem tudja, hogyan. Szívesen lennék hozzád olyan, mint anyádnak nővéréhez illő, ha letelepednél ezen a vidéken, ahol oltalom és élelem kínálkozik embernek-állatnak, és a népek nem élnek olyan csupasz dombokon, mint a baromfiak, amelyek egy homokparton kapirgálnak. Aztán akkor férjhez is mehetsz valami jóravaló emberhez; bizony sok akad, aki szívesen venne, hacsak abbahagynád azt a prédikálást, ami tízszer rosszabb annál, amit Judith nénéd valaha is megtett. És még ha Seth Bede-hez mégy is hozzá, ahhoz a szegény málé metodistához, akinek soha nem lesz egy fityingje sem, tudom, hogy a bátyád segítene egy disznóval, valószínűleg egy tehénnel is; mindig jó szívvel viseltetett a rokonságom iránt, mert habár szegények, mégis szívesen fogadta őket a házában. És fogadom, hogy készségesen megtenne érted annyit, mint Hettyért, noha az a tulajdon unokahúga. Vászonneműből meg van elég a házban, hogy neked is jusson, mert rengeteg lepedőm, terítőm van, meg törülközőm is, ami még nincs feldolgozva. Odaadhatok neked egy darab lepedővásznat, amit az a kancsal Kate szőtt; nagyszerűen értett a szövéshez, mégha kancsal volt is, és a gyerekek nem állhatták; meg aztán tudod, a szövés nem szűnik nálunk, és az új vászon kétszer olyan gyorsan szövődik, mint ahogyan a régi elhasználódik. De hát hasztalan a beszéd, ha egyszer nem lehet rávenni téged, hogy letelepedjél úgy, mint minden más értelmes nő, ahelyett, hogy nyűvöd magad a mászkálásban, prédikálásban, és szétosztasz minden pénzt, amihez csak hozzájutsz, úgyhogy egy garasod sincs betegség esetére; azt hiszem, minden földi javad beleférne egy batyuba, ami nem lenne nagyobb egy duplasajtnál. És mindezt azért, mert olyan gondolatok nyüzsögnek a fejedben a vallásról, amelyeknek nyoma sincs a katekizmusban vagy az imádságoskönyvben.

- De van a Bibliában, néném - mondta Dinah.

- Hát ha a Bibliában van - viszonozta Mrs. Poyser némi éllel -, akkor azok, akiknek legjobban kell ismerniük a Bibliát, papok és az olyanfélék, akiknek egyéb dolguk sincs, mint hogy megtanulják, mért nem cselekszenek ugyanúgy, mint te? No de hiszen, ha mindenki hozzád hasonlóan cselekedne, meg is állna a világ; mert ha mindenki ház és otthon nélkül próbálna boldogulni, gyatra ételen-italon élni, és egyre azt hajtogatná, hogy fitymálnunk kell ez evilági dolgokat, mint te mondod, ugyan tudni szeretném, hová lenne a jószág java, a búza és a legjobb friss sajtok? Mindenki azt szeretné, hogy kenyere a hitványából készüljön, mindenki szaladgálna a másik után, hogy prédikálhasson neki, ahelyett, hogy istápolja a családját, és gondoskodjék azokra az időkre, amikor rossz a termés. Már csak a józan ész is azt diktálja, hogy ez nem lehet a helyes vallás.

- Kedves néném, soha nem hallottad tőlem azt, hogy minden ember elhivatott arra, hogy elhagyja családját és munkáját. Nagyon helyes, ha a földet felszántjuk és bevetjük, elraktározzuk a kincset érő gabonát, s mindazt, ami az életben becses; helyes, ha az emberek örömüket lelik a családjukban, és gondoskodnak róluk, ha mindez az istenfélelem jegyében történik, és ha nem feledkeznek meg a lélek igényeiről, miközben gondoskodnak a testéiről. Mindannyian lehetünk az Úr szolgái, bármilyen legyen is a sorsunk, de Ő különféle feladatokat juttat nekünk aszerint, milyenekre tesz alkalmassá, és milyenekre hívott el. Én éppúgy nem tehetek arról, hogy életemet a mások életével való törődéssel töltöm, mint te arról, hogy ha a kis Totty síró szavát hallanád a ház másik végéből, tüstént odaszaladnál; a hang szívedig hatna, azt

hinnéd, a drága gyermek bajban vagy veszélyben van, és nem békélnél addig, míg nem sietsz a segítségére, és meg nem vigasztalod.

- Ó - mondta Mrs. Poyser felkelve és az ajtó felé tartva -, tudom, hasztalan beszélnék neked akár órákon át is. Végül mindig ugyanazt válaszolnád. Akár a rohanó patakot próbálnám szóval megtorpanásra bírni.

A konyhaajtó előtti gyalogút most már eléggé felszáradt ahhoz, hogy Mrs. Poyser kényelmesen odaálljon, és szemügyre vegye, mi történik az udvaron, miközben a szürke gyapjúharisnya állandóan növekedett a kezében. De még öt percig sem állt ott, máris újra belépett, és azt mondta Dinahnak meglehetősen izgatott és elcsukló hangon:

- Akármi legyek, ha nem Donnithorne kapitány és Mr. Irwine tart az udvar felé! Életemet teszem rá, hogy veled akarnak beszélni, Dinah, a Réten elhangzott prédikációdról; neked kell válaszolnod nekik, mert én szólni sem tudok. Én már eleget kántáltam neked, milyen szégyent hoztál a nagybátyád családjára. Nem törődném vele, ha Mr. Poyser unokahúga lennél, az embernek meg kell békélnie a saját pereputtyával, akár a saját orrával, a maga húsa-vére. De elgondolni, hogy az *én* unokahúgom az oka annak, hogy a férjemnek kiteszik a szűrét a házából, és én nem is hoztam belé egy fityinget sem, csak takarékoskodtam...

- Ugyan, kedves Rachel néni - mondta Dinah szelíden -, nincs okod az ilyen aggodalomra. Bizonyosan érzem, hogy semmi rossz nem fog származni sem rád, sem a nagybátyámra vagy a gyerekekre abból, amit tettem. Az Úr útbaigazított, amikor prédikáltam.

- Útbaigazított! Én aztán nagyon jól tudom, mit értesz azon, hogy útbaigazítás - mondta Mrs. Poyser, sebesen és izgatottan kötve. - Amikor a szokottnál is nagyobb bogár motoszkál a fejedben, akkor ezt „útbaigazításnak” nevezed, és rendíthetetlen vagy... olyan, mint a szobor a treddlestoni templom előtt, csak bámul és vigyorog, akár süt a nap, akár fú a szél. Nem lehet téged már tovább bírni.

Ezenközben a két úr elérkezett a kerítéshez, és leszállt a lováról: nyilvánvaló volt, hogy be akarnak térni. Mrs. Poyser egészen az ajtóig ment elébük, mélyen bókolt, miközben reszketett egyfelől dühében Dinah miatt, másfelől az aggodalomtól, hogy az alkalomhoz mért tökéletes illendőséggel viselkedjék. Mert akkoriban a legpásztoribb lelkületű lények is áhítatos suttogással tisztelegtek a földesuraságok láttán, olyasféleképpen, amint a hajdanvolt emberek felfohászkodtak, miközben lábujjhegyre állva szemlélték az emberképet öltött istenek elhaladását előttük.

- Nos, Mrs. Poyser, hát hogy van a viharos délelőtt után? - kérdezte Mr. Irwine méltóságteljes szívélyességgel. - A cipőnk egészen száraz, nem fogjuk bepiszkítani a gyönyörű padlóját.

- Ó, uram, szóra sem érdemes - mondta Mrs. Poyser. - Lenne szíves a kapitánnyal együtt befáradni a nappaliba?

- Köszönöm, nem megyek, Mrs. Poyser - mondta a kapitány, érdeklődéssel nézve körül a konyhában, mintha pillantása valamit keresett volna, amit nem talál. - Gyönyörködöm a konyhájában. Nem ismerek ennél elragadóbb helyiséget. Szeretném, ha minden gazda felesége megnézné, és mintául választaná.

- Nagyon kedves öntől, hogy ezt mondja, uram. Kérem, foglaljon helyet - mondta Mrs. Poyser, akin kissé könnyített ez a bók és a kapitány nyilvánvaló jókedve, de változatlanul aggodalmasan pislantott Mr. Irwine felé, aki, mint látta, Dinaht nézte, és feléje közeledett.

- Poyser nincs idehaza, ugye? - kérdezte Donnithorne kapitány, oda ülve, ahonnan ellátott a rövid folyosón egész a köpülőszoba nyitott ajtajáig.

- Nincsen, uram, Rosseterbe ment, hogy felkeresse Mr. Westet, a felvásárlót, a gyapjú miatt. De apa ott van a csűrben, ha megfelel.

- Nem, köszönöm; csak megnézem a kölyökállatokat, és hagyok felőlük üzenetet a pásztoruknál. Majd eljövök máskor, hogy találkozzam a férjével, lóügyben kell megbeszélést tartanunk. Nem tudná megmondani, hogy előreláthatólag mikor ér rá?

- Mindig megtalálja, uram, kivéve, amikor vásár van Treddlestonban; ez pénteken szokott lenni, mint tudja. Mert ha csak itt van valahol a gazdaságban, egy perc alatt előhívhatjuk. Ha megszabadulunk Ridegpusztától, nem marad többé távol fekvő földünk, aminek már csak azért is nagyon örülnék, mert valahányszor valami történik, férjem biztos Ridegpusztán van. Úgy szokott ez lenni, a dolgok mindig összekavarodnak; meg aztán nem természetes, hogy az embernek az egyik földje egy bizonyos megyében legyen, az összes többi meg egy másikban.

- Hát, Ridegpuszta jobban illenék Choyce gazdaságához, kiváltképpen mivel neki legelő kellene, maguknak pedig van abból elég. A maguk gazdaságát vélem a legvonzóbbnak a birtokon, és tudja, Mrs. Poyser, ha egyszer megnősülnék, és megtelepednék, kísértésbe esnék, hogy magukat kitegyem innen, rendbe hozzam ezt a pompás régi házat, és magam gazdálkodjam benne.

- Ó, uram - mondta Mrs. Poyser, némileg megriadva -, ez egyáltalán nem lenne a kedvére való. Ami a gazdálkodást illeti, nem más az, mint hogy az egyik zsebébe pénzt tesz a jobb kezével, aztán, kihúzza a ballal. Amennyire én látom, az ember másoknak termel, magának meg szűken annyi jut, hogy éppen neki meg a gyerekeinek megvan a betevő falatja. Persze a kapitány úr nem olyanféle szegény ember, akinek a kenyerét kell megtermelnie: azt is megengedheti magának, hogy annyi pénzt veszítsen a gazdálkodáson, amennyit csak akar; de hát hitvány élvezet pénzt veszíteni, úgy vélem, bár azt hallom, a nagyúri népek leginkább ezzel játszadoznak Londonban. Mert az uram hallotta a vásáron, hogy Lord Ducey legidősebb fia ezreket veszített, a walesi herceg nyerte el tőle, és azt is mondják, a Lady zálogba teszi az ékszereit, hogy tudjon fizetni a férjéért. De hát ön, uram, többet tud erről, mint jómagam. Mégis, ami a gazdálkodást illeti, nem hiszem, hogy kedvét lelné benne; ez a ház pedig... nahát, olyan huzat van itt, hogy csak úgy szaggatja az embert, az emeleti padlók pedig, úgy találom, elrothadtak, a pincében nyüzsgő patkányokról meg jobb, ha nem szólunk.

- Hát ez eléggé riasztó kép, Mrs. Poyser. Azt hiszem, szívességet tennék magának, ha kitúrnám egy ilyen helyről. De ennek nem sok esélye van. Az elkövetkezendő húsz évben aligha fogok megtelepedni, amíg csak nem válok testes negyvenes úriemberré, a nagyapám meg soha nem egyeznék bele, hogy olyan jó bérlőktől megváljon, amilyenek maguk.

- Hát, uram, ha a nagyapja olyan jó véleménnyel van, Mr. Poyserről mint bérlőről, talán szólhatna nála egy jó szót az érdekünkben, hogy engedélyezzen új kapukat az Ötközben, mert a férjem már annyit kérte, majd belégebedt, és ha figyelembe tetszik venni, mi mindent tett már a gazdaságért, viszont egy fillér engedményt nem kapott, akár jó idők járnak, akár rosszak. És én már számtalanszor mondtam is a férjemnek, ha a kapitánynak szava lenne ebben a dologban, bizony nem így volna. Nem mintha tiszteletlenül akarnék beszélni azokról, akiknek kezében van a hatalom, de már az embernek teste-lelke lázadozik néha arra a gondolatra, hogy mit küszködik-vesződik az ember fia, kora hajnaltól késő estig, egy szemhunyásnyit is alig aludva, mert amikor lefekszik, az jár az eszében, hátha kibuggyan a sajt, vagy a tehén elvetéli a borját, vagy a kévébe rakott búza megint megpenészedik... és mi a vége? ha eltelt az év, az ember azt érzi, mintha csak valami pompás ebédet főzött volna, de neki nem jutna belőle egyéb, mint a szaga.

Mrs. Poyser, ha egyszer a diskurzus tavára merészkedett, úgy vitorlázott rajta, hogy meg nem állította a földesuraságok iránt táplált alapvető tisztelete sem. Az az önbizalom, melyet okos gondolatfűzése éreztetett vele, szárnyakat adott neki, hogy túlsegítse minden ellenálláson.

- Attól tartok, inkább kárukra lenne, mint hasznukra, ha szóba hoznám a kapukat, Mrs. Poyser - mondta a kapitány -, bár biztosíthatom magát, nincs ember, akiért szívesebben emelnék szót ezen a birtokon, mint a férje. Tudom, hogy tíz mérföld körzetben nincs különbül rendben tartott gazdaság az övénél, ami meg a konyhát illeti - tette hozzá mosolyogva -, nem hiszem, hogy ezt a királyság bármely konyhája felülmúlná. Mellesleg: még soha nem láttam a köpülőszobáját; ezt látnom kell, Mrs. Poyser.

- Igazán nem alkalmas az időpont, hogy felkeresse, uram, mert Hetty éppen nyakig van a vaj készítésben, a köpülés ugyanis későre maradt, én meg nagyon röstellem magam. - Ezt Mrs. Poyser pirulva mondotta, abban a hitben, a kapitányt tényleg a tejesköcsögei érdeklik, és a róla formált véleményét a köpülőszobájának az állapotához szabja.

- Ó, nem kételkedem benne, hogy minden pompás rendben van. Vezessen be - mondta a kapitány, maga haladva elöl, míg Mrs. Poyser követte.

HETEDIK FEJEZET
A köpülőszoba

A köpülőszobát minden bizonnyal érdemes volt megtekinteni: az ember csak a láz önkívületével vágyakozhatott ilyen helyre forró és poros utcákon - olyan hűvösség fogadta itt, olyan tisztaság, a frissen préselt sajt olyan kellemes illata, a vajtömböké s azoké a faedényeké, amelyeket szüntelenül tiszta vízzel locsoltak; a vörös cserépedények és a tejszínfelszínek gyengéd színei vártak rá, barna fák és fényezett ón, szürke mészkő és dús narancsvörös rozsda a vassúlyokon, kampókon és sarokvasakon. De az ember csak elmosódva érzékeli ezeket a részleteket, ha egy tizenhét esztendős, észveszejtően csinos lányt környeznek, aki kis formázó darabokon áll, és gödrös karját éppen behajlítja, hogy a mérleg serpenyőjéből kiemeljen egy font vajat.

Hetty arca sötétpirosra vált, amikor Donnithorne kapitány belépett a köpülőszobába, és megszólította; de ez a pirulás egyáltalán nem volt kínos, mert mosolyok és gödröcskék tarkították, meg hosszú bodor szempillák alól kipattanó szikrák, s míg Hetty nagynénje arról értekezett a kapitánnyal, milyen korlátozott mennyiségű tej áll rendelkezésre vaj és sajt készítésére mindaddig, amíg a borjakat mind el nem választják, meg arról, hogy a kurtaszarvúak, melyeket kísérletképpen vásároltak, sok tejet adnak ugyan, de sokkal rosszabb minőségűt, meg számos más olyan tárgyról, mely nyilván érdekes lehetett egy olyan ifjú úrnak, aki egy szép napon maga is birtokos lesz, Hetty csak dagasztotta-dögönyözte a maga font vaját öntudatos, kacér kellemmel, nagy ravaszul tudva azt, hogy fejének egyetlen mozdulata sem vész kárba.

A szépségnek sokféle megnyilvánulása van, amelyek arra késztetik a férfiakat, hogy eltérő módon váljanak bolondokká, a rámenőstől a szégyenlősig; de van a szépségnek olyan megnyilvánulása is, amely arra hivatott, hogy nemcsak a férfiak fejét fordítsa maga után, hanem minden intelligens emlősét, még a nőkét is. Ez a szépség a kiscicákéhoz hasonlatos, vagy a nagyon apró pelyhes kacsákéhoz, amelyek finom zajokat vernek puha csőrükkel, vagy azokéhoz a kisbabákéhoz, akik most kezdenek totyogni, és megfontolt csínyekre vetemedni - erre a szépségre sohasem lehet haragudni, hanem azért az ember szét tudná zúzni, pusztán mert nem tudja megérteni, látása miféle lelkiállapotba hozza. Ilyenforma szépség volt Hetty Sorrel. Nagynénje, Mrs. Poyser, aki minden személyes varázs esküdt ellenségének vallotta magát, és mindenkinél szigorúbb nevelő kívánt lenni, alattomban szakadatlanul bámulta Hetty bájait, akarata ellenére elragadtatva; és miután annak természetes folyományaként, hogy jóságos gondviselője kívánt lenni, alaposan megszidta - minthogy szegénynek nem volt anyja, hogy szidja őt! -, gyakran megvallotta az urának, amikor senki nem hallotta, szilárdan hisz abban, „minél csintalanabb a kis fruska, annál csinosabb”.

Nem sok haszna van annak, ha elmondom, hogy Hetty orcája olyan volt, mint a rózsaszirom, hogy telt ajka körül gödröcskék játszadoztak, hogy nagy fekete szeme gyengéd huncutságot rejtett a hosszú pillák alatt, és göndör haja, bár a munka idejére besimult kerek főkötője alá, sötét, finom gyűrűkben lopakodott vissza a homlokára és fehér, kagylóforma fülére; nem sok haszna van, ha szóvá teszem, rózsaszín-fehér kendőjének körvonalai milyen csinosak voltak a nyaka körül, amint begyűrkélte szilvaszínű szövetpruszlikjába, vagy hogy vászonból való vajkészítőköténye, állkendőjével olyan darabnak tetszett, amelynek selyem mását hercegnők hordják, annyira elragadó vonalakban hullott alá; vagy hogyan tűnt el Hetty barna harisnyájának és vastag talpú csatos cipőjének az az esetlensége, mely minden bizonnyal jellemzője lehetett, ha nem Hetty lába és bokája tölti ki; mindennek nem sok haszna van, ha egyszer nem láttak még olyan nőt, aki úgy hatott nézőire, mint Hetty az övéire, mert különben, ha fel is

tudják idézni egy szép nő képét, távolról sem hasonlíthatna erre a nyugtalanító cica-leányra. Említhetném egy ragyogó tavaszi reggel minden isteni báját, de ha az ember soha életében nem feledkezett bele a felszálló pacsirta bámulásába, vagy abba, amikor csendes mezei utakon mászkál, és a frissen nyílt virágok oly szent, hallgatag csenddel töltik el az ösvényeket, mintha cirádás templomhajóban járna, ugyan mi haszna lenne az én leíró felsorolásomnak? Soha rá nem vezethetném önöket arra, mit értek ragyogó tavaszi reggelen. A Hetty szépsége ilyen tavaszias volt; ifjú, szökellő teremtmények szépsége, kerek tagúaké, ugrálóké, amelyek az ártatlanság látszatával csalják meg az embert - azzal az ártatlansággal, melyet csillagos homlokú borjak rejtenek például, amelyek tilosban járva, toronyiránt vezetnek árkon-bokron át, és csak akkor állanak meg, amikor már ellepi őket a mocsár.

Meg aztán alig van szebb testtartás és mozdulat, mint amilyet egy szép lány végez akkor, amikor vajat készít - dögönyöző mozdulatokat, amelyek remek hajlatot kölcsönöznek a karnak, és a kerek fehér nyakat oldalára fordíttatják; kis ütögető, görgető mozdulatokat a tenyérrel, és olyan mórikáló mozdulatokat, melyek aligha képzelhetők el a telt száj és a sötét szemek bontakozó játéka nélkül. S ismét: a vaj maga is valami vonzó bájt közvetít - oly tiszta, oly illatos; a formázóból oly keményen kerül ki, akár a márvány sápadt, sárga fényben! Mi több, Hetty különlegesen ügyes volt a vajkészítésben; ezt az egyetlen tevékenységét nem kísérte a nagynénje szigorú bírálata, így aztán annyi kecsességgel végezte, amennyi a mesteri képesség velejárója.

- Remélem, készülnek arra a nagy ünnepségre, Mrs. Poyser, amelyet július harmincadikán kívánok rendezni - mondta Donnithorne kapitány, mikor már kellően megcsodálta a köpülőszobát, és rögtönzött véleményeket nyilvánított a karórépáról és a kurtaszarvúakról. - Tudják, milyen alkalom sugallja; el is várom, hogy az elsők lesznek az érkező és az utolsók a távozó vendégek között. Odaígér nekem két táncot, Miss Hetty? Ha most nem nyerem el az ígéretét, tudom, aligha lesz majd már alkalmam később elnyerni, mivel minden jóképű ifjú gazda azon lesz, hogy bebiztosítsa magát önnél.

Hetty csak mosolygott ás elpirult, de még nem is válaszolhatott, mikor Mrs. Poyser máris közbeszólt, felháborodva annak puszta feltételezésén, hogy a fiatal urat valami hitványabb vetélytárs kiszoríthatja.

- Igazán, uram, ön nagyon kedves, hogy így figyelmére méltatja Hettyt. És biztos vagyok benne, valahányszor hajlandó táncolni vele, büszke lesz és hálás, még akkor is, ha egyébként egész este petrezselymet árul.

- Ó, nem, nem; akkor nagyon kegyetlenül bánnék mindazokkal a fiatalemberekkel, akik táncolni tudnak. De két táncot megígér, ugye? - folytatta a kapitány, csak azért, hogy Hetty ránézzen, és szóljon hozzá.

Hetty bájosan aprót pukedlizett előtte, és miközben félig ravaszkás, félig kacér pillantást vetett a kapitányra, azt mondta:

- Igen, uram, köszönöm.

- Magának pedig, tudja, Mrs. Poyser, el kell hoznia minden gyerekét, a kis Tottyt csakúgy, mint a fiúkat. Azt akarom, hogy a birtok legifjabbjai mind ott legyenek... mindazok, akik majd akkor lesznek viruló fiatal férfiak és nők, amikor én már kopasz vénséggé válok.

- Ó, kedves úr, odább van az még - mondta Mrs. Poyser, - akit egészen lenyűgözött, milyen hanyagul beszél az ifjúúr magáról, és azt is elgondolta magában, miképpen méltányolja majd a férje, amikor elmeséli az előkelő körök humorának ezt az emlékezetes megnyilvánulását. A kapitánynak az volt a híre, hogy „csupa tréfa”, és az egész birtokon nagy népszerűségnek

örvendett könnyed modora miatt. Egy bérlő sem kételkedett benne, a dolgok majd alaposan megváltoznak, ha egyszer a fiatal uraság kezébe kerül a gyeplő - lesz akkor ezredévi bőség az új kapukban, mészjuttatásokban, tízszázalékos visszatérítésekben.

- De hol van most Totty? - kérdezte a kapitány. - Szeretném látni.

- *Tényleg* hol van a kicsike, Hetty? - mondta Mrs. Poyser. - Nemrég jött be ide.

- Nem tudom. Azt hiszem, kiment a sörfőzdébe Nancyhoz. A büszke anya, aki nem volt képes ellenállni annak a kísértésnek, hogy mutogassa Tottyját, tüstént eltávozott a hátsó konyha felé, gyermekét keresve, ám még előbb ama rossz sejtelmét hangoztatva, hogy esetleg olyasvalami történt Tottyval, ami alkalmatlanná teszi ruháját és személyét a megmutatásra.

- És a vajat maga viszi a piacra, ha elkészítette? - kérdezte a kapitány Hettytől ezenközben.

- Nem, uram, legalábbis akkor nem, ha ilyen nehéz, mint most. Nem vagyok elég erős ahhoz, hogy cipeljem. Alick szállítja lóháton.

- Nem, biztos, hogy finom kis karja nem ilyen súlyok emelésére teremtődött. De ezeken a szép estéken csak kisétál néha, nem? Mért nem veszi útját a Vadaskert irányába most, hogy olyan szép zöld és kellemes? Alig is látom másutt, mint odahaza és a templomban.

- Néném nem szereti, ha sétálgatok, csak ha valami határozott céllal járok - szólt Hetty. - De azért néha átmegyek a Vadaskerten.

- És soha nem látogatja meg Mrs. Bestet, a házvezetőnőt? Úgy tetszik, mintha egyszer a szobájában láttam volna.

- Nem Mrs. Bestet, hanem Mrs. Pomfretet, a komornát szoktam látogatni. Azsúrozni, csipkét javítani tanít. Holnap délután is nála teázom.

Annak okát, hogyan kerülhetett sor erre a *tête-à-tête-re*, csak akkor lehet kitalálni, ha az ember egy pillantást vet a hátsó konyhába, ahol ráakadtak Tottyra, amint éppen egy elheverő kék zsákot dörgölt az orrához, ugyanakkor bőségesen csurrantott néhány indigócseppet is a délutáni kötényére. De most már megjelent, anyja kezét fogta - kerek orrának hegye még ragyogott az éppen most és sebtiben rákent szappantól és víztől.

- Hát itt van! - kiáltott a kapitány, felemelve Tottyt és leültetve az alacsony kőpolcra. - Itt van Totty! Mellesleg, mi a neve? Csak nem Tottynak keresztelték?

- Hát, uram, szomorú, hogy ilyen pogányul hívjuk. A Charlotte névre keresztelték. Ez a név öröklődik Mr. Poyser családjában: a nagyanyját is annak hívták. Mi kezdetben Lottynak szólítottuk, aztán így lett belőle Totty. Bizony inkább illő név egy kutyának, mint egy keresztyén gyermeknek.

- A Totty remek név. Hiszen a gyerek pontosan olyan, mint egy Totty. Hát zsebe van-e Tottynak? - kérdezte a kapitány, mellényzsebeit tapogatva.

Totty tüstént felemelte nagy méltósággal a ruháját, és megmutatta alatta kis rózsaszínű zsebét, amely pillanatnyilag meglehetősen lapos volt.

- Ninc benne szemmi - mondta, míg komoran szemlélte.

- Ugyan már! milyen kár, egy ilyen pompás zsebben. No de azt hiszem, akad az én zsebemben valami, ami majd szépen fog csörögni benne. Bizony! van itt nálam öt kis kerek ezüst valami, és hallga csak, micsoda remek zajt vernek Totty rózsaszín zsebében! - Ezzel a kapitány megrázta a zsebet, amelyben öt hatpennys volt, Totty pedig széles jókedvében megmutatta a fogát, és összeráncolta az orrát; de valahogy megérezve azt, hogy azzal, ha marad, már nem nyer

semmit, leugrott az állványról, és elszaladt, hogy Nancy jelenlétében csörgesse a pénzét, miközben anyja utánaszólt: - Hát nem szégyelled magad, haszontalan kislány, még meg se köszönöd a kapitánynak, amit adott! Igazán nagyon kedves öntől, uram, de ez a gyermek rémisztően el van rontva; az apja semmiben ellent nem mondana neki, és kormányozhatatlan. A legifjabb, meg aztán egyetlen kislány.

- Ó, mulatságos kis gömböc... így szeretem és nem másként. De most már mennem kell, mert úgy hiszem, a nagytiszteletű úr vár rám.

Egy „Isten vele", egy fényes pillantás és egy Hetty felé irányuló meghajlás után Arthur elhagyta a köpülőszobát. De abban tévedett, hogy várnak rá. A nagytiszteletű úr úgy elmerült a Dinahval folytatott beszélgetésbe, hogy nem is akarta befejezni - s most halljuk, mi mondanivalójuk volt egymás számára.

NYOLCADIK FEJEZET
Elhivatás

Dinah, aki felkelt akkor, amikor az urak beléptek, de azért nem engedte el a lepedőt, amelyet foltozott, tisztelettudóan térdet hajtott, amikor látta, hogy Mr. Irwine őt nézi, és közeledik feléje. Eddig még nem beszélt vele, nem is állottak szemtől szemben, és Dinah első gondolata, amikor pillantásuk találkozott, ez volt: „Milyen jóindulatot sugárzó arc! Bárcsak jó mag hullanék erre a talajra, mert minden bizonnyal kivirágoznék." A jó benyomás kölcsönös lehetett, mert Mr. Irwine oly nyájas tisztelettel hajolt meg Dinah előtt, amely akkor is helyénvaló lett volna, ha ismeretségi körének legtiszteletreméltóbb hölgyét üdvözli.

- Úgy tudom, csak látogató ezen a környéken? - ezek voltak Mr. Irwine első szavai, amint Dinahval szemközt leült.

- Nem, uram, Snowfieldből származom, Stonyshire-ből. De nagynéném igen kedves volt, azt kívánva, hogy itt pihenjem ki munkám fáradalmait, mert beteg voltam, s meghívott, hogy töltsek nála egy kevés időt.

- Ó, nagyon jól emlékszem Snowfieldre, egy ízben volt rá alkalmam, hogy felkeressem. Puszta, kopár vidék. Épült egy szövőgyár is arrafelé, de ennek már sok éve. Gondolom, a hely sokat változott, mivel a gyár munkaalkalmat teremtett.

- Annyiban csakugyan változott, hogy a gyár embereket csalt oda, akik megtalálják a megélhetésüket azzal, hogy dolgoznak benne, és javítják a kereskedőnépek helyzetét. Magam is a gyárban dolgozom, s okom van rá, hogy erre hálával gondoljak, mivel így megvan a mindennapim, és még valamit meg is takarítok. De a táj változatlanul kopár, ahogyan említette, uram... nagyon más, mint ez a vidék.

- Nyilván élnek ott rokonai is, úgyhogy a helyhez mint otthonához kötődik?

- Volt ott valaha egy nagynéném, ő nevelt fel, mivel árva voltam. De hét esztendővel ezelőtt meghalt, s most, tudomásom szerint, nincs egyetlen rokonom sem Poyser nénémen kívül, aki nagyon jó hozzám, és szeretné, ha idejönnék, ezen a vidéken élni, amely minden bizonnyal jó vidék, s ahol kenyérben sincs hiány. De nem hagyhatom el Snowfieldet, ahol gyökeret eresztettem, éspedig igen mélyre, akár a kurta fű a dombtetőn.

- Bizonyára sok magával egy hitet valló barátja és társa van ott; maga metodista, Wesley követője, úgy tudom?

- Igen, nagynéném Snowfieldben a Társaság tagja volt, és én csak hálás lehetek azokért a kiváltságokért, amelyeket ez a tény nyújtott számomra korai gyermekségemtől kezdve.

- És már régtől felvett szokása a prédikálás? Mert úgy értesültem, elmúlt este Hayslope-ban prédikált.

- Ezt a munkát négy évvel ezelőtt választottam, amikor huszonegy éves voltam.

- Ezek szerint a Társaság helyesli, ha nők prédikálnak?

- Nem tiltja meg, uram, akkor, ha biztos az elhivatásuk erre a munkára, és ha szolgálatukat a bűnösök megtérése igazolja, valamint az Úr híveinek megerősödése. Mrs. Fletcher, mint erről már bizonyára hallott, volt az első nő a Társaságban, aki prédikált, úgy hiszem, még házassága előtt, amikor is Miss Bosanquetnek hívták; Mr. Wesley nem ellenezte vállalkozását. Nagy tehetség lakozott benne, és sok mostani prédikátornő is értékesen munkálkodik a szolgálat

ügyében. Értesülésem szerint egyesek szóvá tették a nők prédikálását a közelmúltban, mégpedig elítélő célzattal, de azt kell hinnem, véleményükkel nem fognak zöld ágra vergődni. Nemcsak a férfiak dolga a Szentléleknek csatornát ásni, mint ahogy csatornákat ásnak a vizek futásának, mondván: „Folyjál itt, ne folyjál ott."

- Mégis, nem találja, hogy rejlik ebben bizonyos veszély a népe számára, nem azt akarom mondani, hogy a maga számára, távolról sem, nem találja, hogy férfiak-nők egyaránt hihetik azt, hogy ők a Szentlélek csatornái, amiben alaposan tévednek, s így olyan munkához látnak, amelynek elvégzésére alkalmatlanok, és csak meggyalázzák a szent dolgokat?

- Ez néha kétségtelenül így van, mert voltak közöttünk gonosz lelkek, akik arra törekedtek, hogy megtévesszék a testvéreket, meg aztán vannak, akik önmagukat tévesztik meg. De nem hiányzik köreinkből a fegyelem és fenyítés, hogy gátat vessen az ilyen tevékenységnek. Nagyon szigorú rend uralkodik közöttünk, és a testvérek és nővérek őrzik egymás lelkét, amelyről számot kell adniuk. Nem járhat mindegyik a maga útján, mondván: „Vajon őrizője vagyok-e én az én atyámfiának?"

- De mondja el nekem, ha szabad kérdenem, és a dolog igazán érdekel, hogyan támadt először az a gondolata, hogy prédikáljon?

- Az igazság az, uram, hogy nem is gondoltam rá, tizenhat éves koromtól megszoktam, hogy kisgyermekekkel beszélgessek, és tanítsam őket, és néha bátorságot merítettem ahhoz, hogy egy osztály előtt szólaljak meg, azonfelül erős volt bennem a hajlandóság, hogy együtt imádkozzam a betegekkel. De a prédikáláshoz nem éreztem elhivatást, mert ha nem jövök különleges izgalomba, szívesebben üldögélek csendesen, magamba vonulva: úgy tetszik, képes lennék egész napon át ilyen csendesen elüldögélni, miközben az elmélkedés Isten lényén elárasztja a lelkemet, amiként a kavicsokat az ár a Fűzfa patakban. Mert a gondolatok oly igen nagyok...: vagy nem így van, uram? Miként a mély vizeknek árja, úgy sodornak el, s ilyenkor szinte elfelejtem, hol vagyok, mindent, ami körülöttem van, elveszve olyan gondolatokban, melyekről nem tudnék számot adni, mert szavakba foglalhatóan nincs se elejük, se végük. Ilyen voltam azóta, hogy vissza tudok emlékezni magamra; de néha úgy tűnt, a beszéd akaratomon kívül támad fel bennem, és a szavak úgy buggyannak ki belőlem, miként a könnyek, pusztán mert a szívünk túlcsordul, és semmit se tehetünk ellene. És az ilyen alkalmak mindig az Istennel való boldog együttlét órái voltak, noha soha nem gondoltam arra, hogy egy gyülekezet előtt is megismétlődhetnek. De hát, uram, oly ismeretlen vezető kéz irányít bennünket, mint az apró gyermekeket. Egész váratlanul elhivattam a prédikálásra, és azóta többet nem volt kétségem afelől, milyen munkát bízott rám az Úr.

- De mondja el a körülményeket... hogyan is volt azon az első napon, amikor prédikálni kezdett?

- Egy vasárnapon Marlowe testvérrel mentem, aki öreg volt, s az ottani prédikátorok egyike, Hetton-Deeps felé, ebben a faluban az emberek azzal keresik a kenyerüket, hogy ólombányában dolgoznak; ott nincs se templom, se prédikátor, úgy élnek, mint a nyáj pásztor nélkül. Snowfieldtől több mint tizenkét mérföldre van, így korán reggel nekivágtunk, mert nyár volt; és az isteni szeretet csodálatos erővel nyilvánult bennem, amint áthaladtunk a dombokon, ahol nincsenek fák, uram, mint itt, melyek összefogják az eget, hanem az égboltozat úgy borul az ember fölé, mint a sátorlap, és az ember érzi az örökkévaló karok ölelését maga körül. De még mielőtt odaértünk Hettonba, Marlowe testvérre olyan szédülés jött, hogy attól tartott, elesik, mert életkorát figyelembe nem véve sajnálatosan túlterhelte magát virrasztással és imádkozással s tengernyi mérföld bejárásával, hogy prédikálja az Igét, miközben takácsmesterségét is űzte. S amikor a faluba értünk, az emberek várták őt, mert még előző látogatásakor

kijelölte, mikor és hol fog beszélni, és akik kíváncsiak voltak az Élő Igére, összegyülekeztek azon a helyen, ahol a legtöbb kunyhó állt, hogy a többieket is odavonzzák. De a testvér úgy érezte, nem képes felállni és szónokolni, hanem kénytelen volt lefeküdni az első kunyhóban, amelyhez elérkeztünk, így aztán én mentem szólni az emberekhez, azt hivén, majd betérünk az egyik házba, ahol velük együtt olvasok Bibliát és imádkozom. De amint elhaladtam a kunyhók előtt, és megláttam az idős reszkető asszonyokat az ajtóban, és a férfiak kemény tekintetét, amelyben nem tükröződött jobban a vasárnap, miként ha oktalan barmok lettek volna, amelyeknek pillantása sohasem vetődik el az égig, nagy megindulást éreztem a lelkemben, és megreszkettem, mintha erős lélek szállott volna gyenge testembe. És odamentem, ahol a kis nyáj egybegyülekezett, felhágtam arra az alacsony falra, amely a zöld domboldalnak támaszkodott, és hallattam a szavakat, melyek bőségesen tolultak ajkamra. Ők pedig körém gyűltek mind a kunyhókból, és sokan megsiratták bűneiket, és azóta megtértek az Úrhoz. Így kezdődött a prédikálásom, uram, és mindazóta is prédikálok.

Miközben beszélt, Dinah elengedte a munkáját. Szava, szokása szerint, egyszerű volt, de őszinte, tagolt, szívre ható szoprán hangjával mindig lenyűgözte hallgatóságát. Most lehajolt, felemelte varrását, és folytatta munkáját. Mr. Irwine mélységes érdeklődést mutatott. Azt mondta magában: „Csak egy nyavalyás szenteskedő játszhatja itt a nevelőt; akárha az ember a fákat leckéztetné meg, amiért a maguk formája szerint nőnek.”

- És attól soha nem érzett zavart, hogy olyan fiatal... hogy csinos ifjú hölgy, akire rászegeződik a férfiak pillantása? - kérdezte hangosan.

- Nem, az ilyenforma érzéseknek nem adok helyt, de nem is hiszem, hogy ezt az emberek észreveszik. Úgy gondolom, uram, amikor az Isten a maga jelenlétét általunk érzékelteti, mindannyian olyanok vagyunk, mint az égő bokor: Mózes ügyet se vetett arra, miféle bokor az: ő csak az Úr fényességét látta. Snowfield környékén igen durva, tanulatlan embereknek prédikáltam; elszánt és vad tekintetű férfiaknak: de soha énhozzám bárdolatlan szót nem szóltak, sőt gyakran kedvesen megköszönték a szolgálatomat, amint utat nyitottak, hogy a tömegen áthaladjak.

- *Ezt* elhiszem, nagyon is elhiszem - mondta Mr. Irwine nyomatékkal. - És mi volt a véleménye múlt esti hallgatóiról? Úgy találta, hogy csendesek és figyelmesek?

- Nagyon csendesek voltak, uram; de nem észleltem a jeleit annak, hogy nagy hatást tettem volna rájuk, kivéve egy Bessy Cranage nevű fiatal lányt, akihez a szívem nagy áhítozással fordult, mikor pillantásom először esett viruló fiatalságára, látva, hogy betölti az oktalanság és a hiúság. Prédikációm után még külön is elbeszélgettem és imádkoztam vele, és bízom benne, hogy a szíve nem maradt érintetlen. De megfigyeltem, hogy ezekben a falvakban, ahol az emberek békés életet élnek zöld mezőik és csendes vizeik mellett, ahol megművelik a földjeiket, és gondozzák állataikat, valahogyan idegenül hat az Ige, egészen másként, mint a nagy városokban, például Leedsben, ahová egyszer elmentem látogatóba egy szent asszonyhoz, aki ott prédikál. Csodálatos, milyen gazdag a lélek aratása ezekben a magas falakkal környezett utcákban, ahol az ember úgy jár, mint a börtönudvaron, és a fül megsiketül a világi munka zajától. Ez talán attól van, hogy édesebb az ígéret, ha az élet setét és kimerítő, s hogy a lélek éhesebbé válik, ha a testnek nincs kényelme.

- Hát igen, a mi gazdasági munkásainkat nem egykönnyen lehet felrázni. Valahogy maguk is oly lassan fogadják az életet, mint a juhok és a tehenek. De vannak errefelé értelmes munkásemberek is. Gondolom, ismeri a Bede-eket; Seth Bede, mellesleg, metodista.

- Igen, Sethet jól ismerem, bátyját, Adamot csak kissé. Seth derék fiatalember, őszinte és jó szándékú, Adam meg olyan, mint József pátriárka, oly ügyes és nagy tudású, és abban is hasonlít rá, mennyi szeretetet mutat fivére és szülei iránt.

Talán nem is tudja, milyen baj érte őket? Apjuk, Matthias Bede belefulladt múlt éjjel a Fűzfa patakba, nem messze háza ajtajától. Éppen útban vagyok, hogy meglátogassam Adamot.

- Ó, a szegény öreg anyjuk! - szólt Dinah, kezét leengedve és szánalmat sugárzó tekintettel nézve maga elé, mintha látná is részvéte tárgyát. - Mélységesen meg fogja gyászolni halottját, mert Seth mondotta nékem, hogy aggályos, nyugtalan a szíve. El kell mennem hozzá, hátha segítségére lehetek.

S Dinah felkelt, elkezdte összehajtogatni munkáját, Donnithorne kapitány pedig, aki kimerítette az összes elfogadható lehetőségeket, hogy még tovább is a köcsögök között maradhasson, kijött a köpülőszobából, nyomában Mrs. Poyserral. Most Mr. Irwine is felkelt, és Dinah felé tartva, kinyújtotta kezét, és azt mondta:

- Isten vele. Amint hallom, hamarosan elmegy, de ez bizonyára nem utolsó látogatása lesz a nagynénjénél; így hát, remélem, mi is találkozunk még.

Mr. Irwine Dinah irányában mutatott szívessége megnyugtatta Mrs. Poysert, ezért a szokottnál ragyogóbb arccal mondta:

- Még nem is érdeklődtem Mrs. Irwine és az Irwine kisasszonyok felől... remélem, mint rendesen, most is jól vannak?

- Igen, köszönöm, Mrs. Poyser, kivéve Miss Anne-t, akinek éppen erősen fáj a feje. Mellesleg, mindnyájunknak nagyon ízlett a pompás krémsajt, amit küldött; kiváltképpen az édesanyámnak.

- Igazán nagyon örülök, uram. Ilyet ritkán készítek, de emlékeztem rá, hogy Mrs. Irwine nagyon kedveli. Kérem, adja át tiszteletteljes üdvözletemet édesanyjának, valamint Miss Katenek és Miss Anne-nek. Már nagyon régen nem tekintették meg nálam a baromfit, s van néhány remek pettyes példányom, fekete és fehér, Miss Kate biztosan szívesen venne közülük néhányat.

- Jó, majd megmondom neki, jöjjön át, és nézze meg őket. Isten velük - szólt a nagytiszteletű úr, és felszállt a lovára.

- Menjen csak lassan előre, Irwine - mondta Donnithorne kapitány, aki szintén nyeregbe ült. - Majd három perc múlva beérem. Csak a kölyökállatok felől beszélek a pásztorral. Isten vele, Mrs. Poyser; mondja meg a férjének, hamarosan átjövök egy hosszabb beszélgetésre.

Mrs. Poyser illendő módon bókolt, és addig követte pillantásával a két lovat, míg el nem tűntek az udvarból, miközben a disznók és a baromfiak körében nagy riadalmat keltettek, a bulldogot pedig mértéktelenül felháborították, olyannyira, hogy pirrhuszi táncot járt, mely minden percben a lánc elszakadásával fenyegetett. Mrs. Poysert elragadtatta a zajos távozás; számára annak megújult bizonyítékát jelentette, hogy a gazdaság udvarát jól őrzik, s nincs az a kósza csavargó, aki észrevétlenül be tudna jutni oda; csak azután fordult be ismét a konyhába, amikor a kapu becsukódott a kapitány mögött. A konyhában Dinah állt, kezében főkötője, arra várva, hogy beszélhessen nagynénjével, mielőtt útnak ered Lisbeth Bede kunyhójába.

Mrs. Poyser azonban, jóllehet észrevette a főkötőt, nem tett rá megjegyzést mindaddig, amíg ki nem öntötte a szívét Mr. Irwine meglepő magaviseletével kapcsolatban.

- Szóval akkor Mr. Irwine nem volt mérges? Mit mondott neked, Dinah? Nem szidott a prédikálás miatt?

- Nem, egyáltalán nem volt mérges, sőt nagyon is barátságos volt hozzám. Szívesen elbeszélgettem vele, magam se tudom, miért, mert mindig úgy gondoltam rá, mint világi szadduceusra.[3] De az ábrázata oly kellemes, mint a reggeli napfény.

- Méghogy kellemes! Ugyan mit vártál egyebet, mint kellemeset? - kérdezte Mrs. Poyser türelmetlenül, újra felvéve a kötését. - Meghiszem azt, hogy az ábrázata kellemes! neki, aki született úr, s olyan anyja van, akár az írott kép. Bejárhatod széltében-hosszában az országot, de nem találsz még egy ilyen asszonyt hatvanhat évesben. Az ilyen embert meg, mint Mr. Irwine, érdemes megnézni vasárnap a szószéken. Mint Poysernak szoktam mondogatni, olyan ő, akár az érett búzamező, vagy a legelő, teli tejelő tehenek csordájával; az ember arra gondol a láttán, mégiscsak jól van a világ berendezve. De amilyen teremtmények után ti metodisták koslattok, akár a zörgő csontú csenevész korcsok a mezőn. Azok aztán a belevaló emberek, hogy eligazítsanak bennünket, hiszen olyanok, mint akik egyebet se ettek életükben, mint szalonnabőrt és sótlan kenyeret. De mit szólt Mr. Irwine ahhoz az elképesztő ostobasághoz, hogy prédikáltál a Réten?

- Csak annyit, hogy hallott felőle; nem látszott olyannak, mintha helytelenítené. De ne gondolj többet felőle, kedves néném. Mondott Mr. Irwine olyasmit, ami biztos ugyanúgy megszomorít majd téged, mint ahogy megszomorított engem. Thias Bede a múlt éjjel belefúlt a Fűzfa patakba, és úgy gondolom, az agg anya nagyon híján lesz a vigasznak. Talán hasznára lehetek, így előhoztam a főkötőmet, és útra készen állok.

- Uramisten, Uramisten! De elébb meg kell innod egy csésze teát, gyermekem - mondta Mrs. Poyser, az öt keresztes H-dúrból egyszeriben a sokkal egyszerűbb és őszinte C-dúrba váltva. - A tea víz már forr... egy perc múlva kész a tea, hamarosan itt lesznek a gyerekek, és áhítoznak majd rá. Nincs kifogásom ellene, hogy elmenj, és meglátogasd az öregasszonyt, mert te afféle vagy, aki mindig jól jön baj esetén, akár metodista vagy, akár nem; de hát azért nagyon is számít, ki s miféle emberről van szó. Van sajt, amelyik fölözött tejből készül, van, amelyik frissből, aztán mindegy, minek híják, mindjárt rájössz a minőségére a külsejéből meg a szagából. Hát aztán ami Thias Bede-et illeti, jobb, hogy kívül került az úton, mint hogy rajta jár, mert, Isten bocsássa meg, ha így kell szólanom, az utolsó tíz esztendőben csak bánatára volt azoknak, akik hozzátartoztak, s azt hiszem, helyesen tennéd, ha egy kis üveg rumot vinnél az öregasszonynak, mert biztos nincs, ami bévülről vigasztalja. Csak ülj le, gyerekem, kényelmesen, mert addig nem indulsz útnak, míg meg nem iszol egy csésze teát, nem bizony!

Beszéde vége felé Mrs. Poyser a polcokon nyugvó teáskészletet rámolta le, és épp a kamra felé tartott, hogy behozza a kenyeret (Totty, aki tüstént megjelent, mihelyt meghallotta a csészék zörgését, szorosan a nyomában), amikor Hetty kijött a köpülőszobából, azzal könnyítve fáradt karján, hogy felemelte és összekulcsolta a tarkóján.

- Molly - mondta némileg bágyadtan -, szaladj és keríts néhány lapulevelet: a vaj már csomagolható.

- Hallottad, mi történt, Hetty? - kérdezte nagynénje.

- Nem, de hát hogy hallhattam volna? - válaszolta Hetty ingerült hangon.

---

[3] *Szadduceusok* szigorú zsidó szekta Jézus idejében. Tagadták a halhatatlanságot, a túlvilági életet és a feltámadást. Hirdették az ember szabad akaratát. Isten befolyásától függetlenül. Angyalokban és szellemekben nem hittek, a Szentírást szó szerint alkalmazták.

- Nem mintha bánnád, ha hallanád is, mert olyan a fejed, mint a pehely, aztán alig törődöl vele, ha akár mindenki meghal, feltéve, hogy ennek árán két órával tovább cicomázhatod magad odafenn. De rajtad kívül bárki, aki többre tart, mint érdemelnéd, nagyon is bánja az ilyen bajt. Tetőled ugyan Adam Bede meg az egész pereputtya megfulladhat... egy perc, és már ott fintorognál a tükör előtt.

- Adam Bede... megfulladt? - kérdezte Hetty, leengedte a karjait, és riadtan tekingetett körül, de azért azt is gyanította, hogy a nagynénje, mint rendesen, tanító célzattal eltúlozza az eseményeket.

- Nem, kedvesen, nem - mondta Dinah barátságosan, mert Mrs. Poyser eltűnt a kamrában anélkül, hogy bővebb felvilágosításra méltatta volna Hettyt. - Nem Adam fulladt meg, hanem Adam apja, az öreg. Múlt éjjel, a Fűzfa patakba. Éppen most hallottam Mr. Irwine-től.

- Ó, de rémes! - mondta Hetty komoly pillantással, de anélkül, hogy mélyen érintette volna a dolog, s mivel Molly éppen belépett a lapulevelekkel, csendben átvette őket, és visszatért a köpülőszobába, mellőzve minden további kérdezősködést.

KILENCEDIK FEJEZET
Hetty világa

Miközben Hetty a széles leveleket illesztgette, amelyek a sápadt illatozó vajat úgy emelték ki az ellentét erejével, akár zöldellő háttere a kankalint, attól tartok, sokkal többet gondolt azokra a tekintetekre, amelyeket Donnithorne kapitány vetett feléje, mint Adamra és bajaira. Fényes, csodáló pillantások egy csinos ifjú úr részéről, akinek fehér a keze, arany az óralánca, alkalomadtán egyenruhát visel, mérhetetlen a vagyona és az előkelősége - ezek a forró sugarak remegtették meg szegény Hetty szívét, és játszották rajta buta kis dalaikat újra meg újra. Nem tudunk róla, hogy Memnon szobra a zúgó vihar hangjaira hallatta melódiáját, vagy más isteni vagy emberi közreműködés válaszaként, hanem bizonyos rövid életű reggeli napsugarakéra; és hozzá kell szoknunk ahhoz a felfedezéshez is, hogy ama ravaszul formált hangszerek némelyike, melyeket emberi léleknek neveznek, a zenének csak nagyon korlátozott területét öleli fel, és még csak meg sem rezzen olyan érintésre, amely másokat mámoros reszketéssel vagy a gyötrelem kínjával tölt el.

Annak gondolatát Hetty egészen megszokta, hogy az emberek szeretik nézni. Nagyon is jól látta, hogy a fiatal Luke Britton azért jön Broxtonból a hayslope-i templomba vasárnap délutánonként, hogy őt láthassa, s hogy sokkal határozottabban is megpróbált volna közeledni hozzá, ha Poyser nagybátyja nem tartja olyan kevésre azt a fiatalembert, akinek az apja oly silány földön gazdálkodik, mint az öreg Luke Britton, s meg nem tiltja Hetty nénjének, hogy holmi nyájaskodásokkal bátorítsa Luke-ot. Az sem kerülte el Hetty figyelmét, hogy Mr. Craig, a Vadaskert kertésze, fülig szerelmes belé, és a minapában félreérthetetlen vallomást tett pazar eprek és óriásira nőtt zöldborsók formájában. De még annál is jobban tudta, hogy Adam Bede - a magas, szálas, derék, jóravaló Adam Bede -, akinek oly nagy tekintélye volt mindenki előtt, és akit nagybátyja bármely este szívesen látott, mondván, hogy „Adam aztán igazán jócskán többet tud a dolgok természetéről, mint olyanok, akik nála különbnek hiszik magukat” - Hetty tudta, hogy ez az Adam, aki eléggé gyakran mutatkozott szigorúnak mások iránt, s nem olyan ember, aki a lányok után futkos, bármikor elsápadt vagy nekipirult egyetlen szavára vagy tekintetére. Hetty összehasonlítási szférája nem volt nagyon tágas, de azt mégis észrevette, hogy Adam „valami olyasfajta” volt, amit férfinak lehet nevezni; mindig tudta, miről mit kell mondani, képes volt tanácsot adni a nagybátyjának, hogyan támassza meg a kunyhót, percek alatt megjavította a köpűt; egyetlen pillantásra felbecsülte egy gesztenyefa értékét, amely kidűlt, s kifürkészte, mért nedvesednek át a falak, mit kell tenni a patkányok ellen; pompásan és olvashatóan írt, fejben számolt - bizony, olyan teljesítmények ezek, melyek ezen a tájon még a legmódosabb gazdák között is teljességgel ismeretlenek voltak. Egyáltalán nem olyan Adam, mint az a lomha Luke Britton, aki - mikor egyszer Hetty Broxtonból Hayslope-ba gyalogolt vele - egész úton csak azzal az egy megjegyzéssel törte meg a csendet, hogy a szürke liba most már tojik. Ami meg Mr. Craiget, a kertészt illeti, az ugyan értelmes ember volt, de iksz-lábú, és olyan furcsán énekelve beszélt; amellett a legkedvezőbb feltételezés szerint is közel volt a negyvenhez.

Hetty bizonyos volt abban, hogy nagybátyja szívesen venné, ha Adamot bátorítaná, és örülne, ha hozzámenne feleségül. Mert azokban az időkben nem volt merev határvonal a gazda és a jó hírű kézműves között, és akár az otthoni tűzhely, akár a kocsma táján nem ritkán voltak láthatók, amint együtt fogyasztják korsó sörüket; a gazdában ugyanis benne bujkált a tőkéhez való vonzódás, súlya volt az egyházközség ügyeiben, ez aztán kiegyenlítette azt a szembeszökő elmaradottságot, amelyet a beszélgetésben tanúsított. Martin Poyser nem volt kocsmalátogató, de szívesen elbeszélgetett otthon főzött söre mellett; és bár vonzó volt a dolgok

rendjét elmagyarázni egy ostoba szomszédnak, akinek fogalma se volt arról, hogy hozhatná ki a legjobbat földjéből, az is kellemes változatosságot jelentett, ha olyan derék fickótól tanulhatott valamit, mint Adam Bede. Ennek megfelelően az utóbbi három évben - mióta csak az új csűr építésére felügyelt - Adam szívesen látott vendég volt az Úri Tanyán, kiváltképpen téli estéken, amikor patriarkális módon az egész család, gazda és gazdasszony, gyerekek és béresek együtt voltak a ragyogó konyhában, a lobogó tűztől rangsor szerinti távolságban. S mindenesetre, legalábbis az utolsó két évben, Hetty egyre csak azt hallotta a nagybátyjától: „Lehet, hogy Adam Bede most bérért dolgozik, de egyszer majd a maga ura lesz, ez olyan biztos, mint hogy itt ülök a székemen. Mr. Burge-nak nagyon igaza van, amikor azt akarja, társuljanak, és vegye el a lányát, ha ugyan a valót beszélik; jól jár az az asszony, aki Adamhoz megy, akár Gyümölcsoltó Boldogasszonykor, akár Szent Mihály napján" - mely megjegyzést Mrs. Poyser szívből jövő helyeslésével egészítette ki. „Ó - mondta ilyenkor -, derék dolog, ha gazdag a kiszemelt, de mi van akkor, ha kész bolond is? Mert bizony hiába tömik pénzzel az ember zsebét, ha lyukas a csücske. Ülhetsz a saját hintódban, ha hülye hajt... hamarosan beborít az árokba. Én mindig amondó voltam, hozzá nem mennék olyan férfihoz, akinek nincs esze, mert hiába van az asszonynak magához való, ha olyan gügyéhez kötődött, akin mindenki csak nevet. Akkor akár kiöltözhet parádéba, ha a fara felé üli meg a szamarat."

Ezek a kifejezések, jóllehet képletesek voltak, kellő módon jelezték Mrs. Poyser hajlandóságát Adam iránt, s bár ő is és a férje is másként nézték volna a dolgot, ha Hetty a lányuk, nyilvánvaló volt, hogy szívesen veszik a házasságot a vagyontalan unokahúggal. Mert ugyan mi más lehetett volna Hetty egyebütt, mint szolgáló, ha nagybátyja nem fogadja be, és nem tartja úgy, mint házi segítséget a nénjének, aki egészségi állapota szerint Totty születése óta már nem alkalmas fárasztóbb munkára, mint a béresek és gyermekek felügyeletére. De Hetty soha nem bátorította kitartóan Adamot. Még azokban a percekben, amikor leginkább tisztában volt vele, mennyivel különb más csodálóinál, sem vitte rá a lélek, hogy elfogadja őt. Azt szívesen érzékelte, hogy ez az erős, ügyes, éles szemű férfi a hatalmában van, és fel is háborodott volna azon, ha Adam a legkisebb jelét mutatja annak, hogy ki akar csúszni kacér zsarnokságának igája alól, s a szelíd Mary Burge-hoz csatlakozna, aki hálás szívvel vette volna a férfi legkisebb figyelmességét. „Méghogy Mary Burge, ez a fakó arcú lány: ha egy kis rózsaszín szalagot tesz fel, olyan sárga, mint a boglárka, a haja meg olyan vaskos, mint egy gombolyag gyapjú." Valahányszor Adam néhány hétre távol maradt az Úri Tanyától, vagy más módon próbált ellenállni szenvedélye szavának, mert felismerte, hogy ostoba, Hettynek gondja volt rá, hogy visszacsalogassa a hálójába a szelídség és félénkség olyan apró jeleivel, melyek arra vallottak, rossz néven veszi, ha Adam elhanyagolja. De Adamhoz hozzámenni, az valami egészen más! Nincs a világnak olyan kísértése, mely erre rávehette volna. Orcái szemernyit nem pirultak, ha Adam neve szóba került; nem érzett borzongást, amikor elhaladni látta az ablak előtti gyalogúton, vagy váratlanul közeledni egy ösvényen valahol a mezőn; nem érzett semmit, ha Adam tekintete rajta pihent, csak hideg diadalt amiatt, hogy szereti őt, és látni sem akarja Mary Burge-ot; ugyanúgy nem tudta felkavarni Adam Hettynek azokat az érzelmeit, melyek az ifjú szerelem édes mámorát okozzák, mint ahogyan a nap *képe* nem képes az életadó nedvek keringését elindítani a növény rostjaiban. Hetty olyannak látta Adamot, amilyen volt - szegénynek, eltartásra szoruló öreg szülőkkel, aki hosszú ideig nem lesz képes még olyan fényűzésekben sem részesíteni őt, mint amilyenek nagybátyja házában osztályrészéül jutottak. Márpedig Hetty minden álma fényűzést idézett: azt, hogy felszőnyegezett nappaliban ül, és mindig fehér harisnyát visel; divatos nagy fülbevalót hord; ruhájának nyaka köré nottinghami csipkét teker, keszkenője olyan illatos, akár Miss Lydia Donnithorne-é, mikor a templomban előveszi; s ne kelljen korán felkelnie, vagy bárki szidalmait eltűrnie. Úgy gondolta, ha Adam gazdag lenne, hogy mindezeket a dolgokat megszerezné neki, tudná eléggé szeretni is ahhoz, hogy hozzámenjen.

Ám az utolsó néhány hétben új hatás mutatkozott Hetty életében - elmosódó, légies, mely nem formálódott nyílt reménnyé vagy várakozássá, hanem csak kellemes elzsongító befolyása érződött; ez úgy nyilvánult meg, hogy jártában alig érintette a földet, munkáját mintegy álomban végezte, nem érezve annak se súlyát, se megerőltetését, minden dolgok pedig valami puha, folyékony fátyolon át mutatkoztak, mintha Hetty nem is a valóság tégla- és kőtömörségű világában élt volna, hanem valami csodálatos káprázatban, amilyet a nap fénye támaszt számunkra a tó felszínén. A lány rájött arra, hogy Arthur Donnithorne nem sajnál semmi fáradságot, hogy láthassa őt; mindig úgy helyezkedik el a templomban, hogy minél teljesebben szemügyre vehesse, akár áll, akár ül; hogy folytonosan talál ürügyet az Úri Tanyán teendő látogatásra, és mindig kieszel valamit, hogy beszélhessen vele, és magára irányítsa a tekintetét. A szegény gyermek az adott percben éppoly kevéssé hitte azt, hogy a fiatal birtokos valaha is az udvarlója lehet, mint a péknek a tömegben álló csinos leánya, akit egy fiatal császár fenséges, de bámuló mosolyával tüntet ki, hiszi, hogy császárné lesz. De azért a pék leánya hazamegy, és álmodozik az elragadó fiatal császárról, és talán félreméri a lisztet, miközben azon ábrándozik, milyen mennyei dolog lehet, ha valakinek a császár a férje; ilyenformán kísérte nyomon szegény Hettyt egy arc és egy lény éber és álmodott álmában egyaránt; fénylő, lágy pillantások járták át meg át, amelyek életét furcsa, boldog epekedéssel töltötték el. A szemek, melyek e pillantásokat vetették, valójában félig se voltak oly megnyerőek, mint Adaméi - ezek néha szomorú, könyörgő gyengédséggel meredtek rá -, de készséges eszközt találtak Hetty ostoba kis képzelgéseiben, míg Adam pillantásai nem hatoltak be ebbe a szférába. Legalább három hét óta Hetty lelki élete nem állott másból, mint hogy emlékezetben újraélte azokat a tekinteteket és szavakat, amelyeket Arthur vetett feléje; vajmi kevéssé érdekelte egyéb, mint az, hogyan idézi fel önmagában Arthur kintről szóló hangját, aztán látja, amint belép, tudatára ébred annak, hogy a férfi szeme rászegeződik, majd az tudatosul benne, hogy egy magas alak, aki úgy néz rá, mintha a pillantásával érintené, egyre közelebb jön pompás szövetből készült ruhájában, olyan illatot hordozva, amilyet az esti szellőben borzolódó virágoskert áraszt. Botor gondolatok! de mindez, ne feledjük, csaknem hatvan évvel ezelőtt történt, és Hetty teljesen tanulatlan volt - egyszerű gazdalány, akinek szemében egy fehér kezű úr olyan káprázatos volt, akár egy olimpuszi isten. Mindeddig Hetty csak odáig mérte a jövőt, mikor látogat el Donnithorne kapitány legközelebb a Tanyára, vagy mikor lesz már a legközelebbi vasárnap, amikor látja a templomban; de most azt gondolta, talán megpróbál találkozni vele, amikor holnap a Vadaskertbe megy - és ha egyszer szót váltanának, kicsit sétálna is az oldalán, amikor senki sincs a közelben! Ez még eddig soha nem esett meg, s most a képzelete ahelyett, hogy a múltat idézte volna, serényen formálta a holnap képeit - vajon a Vadaskert melyik részén fogja megpillantani közeledő alakját, miként fogja feltűzni új rózsaszín szalagját, amit még Arthur sohasem látott, és mit fog mondani a férfi annak érdekében, hogy viszonozza pillantását - azt a pillantást, amelyet emlékezete a nap hátralévő részében újra és újra fel fog idézni.

Ebben a lelkiállapotban ugyan hogy tudott volna Hetty érzelmileg részesedni Adam gondjaiban, vagy különösebb figyelmet fordítani arra, hogy a szegény öreg Thias vízbe fúlt? Fiatal lelkek, a Hettyéhez hasonló kellemes mámorban, éppoly részvétlenek, mint a nektárt szürcsölő pillangók; minden hatás elől elzárja őket az álmok rácsa - láthatatlan pillantások és testetlen ölelések.

Miközben Hetty keze serényen csomagolta a vajat, a fejét pedig betöltötték a holnapnak ezek a képei, Arthur Donnithorne-ban, aki Mr. Irwine oldalán lovagolt a Fűzfa patak völgye felé, szintén felmerült néhány bizonytalan előérzet, melyek mint valami mélyvízi áramlat úsztak a lelkében, miközben Mr. Irwine beszámolóját hallgatta Dinahról; bizonytalanok voltak ezek,

de mégis eléggé erősek ahhoz, hogy ráeszméljen felelősségére, amikor Mr. Irwine váratlanul azt mondta:

- Mi nyűgözött le annyira Mrs. Poyser köpülőszobájában, Arthur? Talán műkedvelő szakembere lettél a nedves kőnehezékeknek és a fölözőtálkáknak?

Arthur eléggé jól ismerte a nagytiszteletű urat ahhoz, hogy tudja, valami ügyes hazugsággal nem vághatja ki magát, így azt mondta szokott őszinteségével:

- Nem, azért mentem be, hogy lássam a szemrevaló vajkészítőt, Hetty Sorrelt. Tökéletes Hébé, s ha művész lennék, lefesteném. Elképesztő, milyen csinosakat találni a gazdák lányai között, míg a férfiak olyanok, mint a pojácák. Az a közönséges kerek arc, amit az ember néha a férfiak közt lát... csupa orca, de semmi jellegzetes vonás benne, akár a Martin Poyseré, a család nőtagjai közt úgy jelentkezik, hogy a képzelhető legcsinosabb pofácskát ölti.

- Nos, nincs kifogásom azellen, ha művészi szempontból szemléled Hetty szépségét, de nem szabad a hiúságát táplálnod, és a buksiját megtöltened azzal a tudattal, hogy valami nagy szépség, aki finom urakat vonz, különben lehetetlenné teszed, hogy valaha egy szegény ember felesége legyen... a becsületes Craigé például, aki, láttam, gyengéd pillantásokat vet rá. A kis macskának máris olyan allűrjei vannak, melyek a férjét szerencsétlenné tehetik, mint ahogyan a természet rendelése szerint szerencsétlen minden csendes férfi, akinek szépség a felesége. S ha már házasságról beszélünk: remélem, Adam barátunk most már megállapodik, hogy a szegény öreg elment. A jövőben csak az anyját kell eltartania, s tudomásom szerint szíves kapcsolat fűzi őt ahhoz a kedves, szerény lányhoz, Mary Burge-hoz, legalábbis ezt vettem ki az öreg Jonathan elejtett szavából, amikor a minap beszéltem vele. De amikor Adam előtt emlegettem a dolgot, nyugtalannak látszott, és más tárgyra tért. Feltehetően az udvarlás akadályokba ütközik, vagy talán Adam tartózkodó addig, amíg nem kerül jobb helyzetbe. Szellemi függetlenségből jutott neki annyi, hogy két férfinak is elég lenne... talán leginkább fölös büszkesége csapódik le benne.

- Pompás parti lenne Adamnak. Szavatolok érte, hogy hamarosan otthon érezné magát az öreg Burge üzletében, és felvirágoztatná az építési szakmát. Szívesen látnám, ha jómódban telepedne meg a községben; ez esetben kész lenne mint nagyvezírem működni, ha szükségem lesz rá. A javítások, kiegészítő építkezések egész sorát terveznénk meg együtt. A lányt, úgy hiszem, sohasem láttam, legalábbis egy pillantást se vetettem rá.

- Majd nézd meg jövő vasárnap a templomban... az olvasópulpitus balján ül az apjával. Akkor legalább nem bámulod annyit Hetty Sorrelt. Ha elhatároztam, hogy nem áll módomban megvenni egy kutyát, bármilyen kísértő is a gondolat, rá se nézek, mert ha a kutya megkedvel, és ragaszkodó pillantását reám veti, a számvetés és a hajlandóság közti ellentét esetleg kellemetlenül komollyá válhat. Ebben az ügyben nagyra vagyok a bölcsességemmel, Arthur, és mint olyan régi barátod, aki már tékozolhatja, átadom neked.

- Köszönöm. Egyszer talán majd még hasznát vehetem, bárha nem tudok róla, hogy e percben különösebben sokat érek vele. Az áldóját! hogy kiáradt a patak! Talán kezdjünk vágtába most, hogy leértünk a domb aljára.

A lóháton folytatott párbeszéd nagy előnye: bármely percben átalakítható ügetéssé vagy vágtává, a nyeregben még maga Szókratész érvei elől is ki lehetett volna térni. A két barát nem szorult további beszélgetésre, míg meg nem állították lovaikat az Adam kunyhója mögötti keskeny közben.

TIZEDIK FEJEZET
Dinah látogatása Lisbethnél

Öt órakor Lisbeth egy nagy kulccsal a kezében lejött a lépcsőn: annak a szobának a kulcsa volt, amelyben férje holtteste feküdt. Egész napon át, a gyász jajongó kitöréseit kivéve, szakadatlanul izgett-mozgott, a halottat illető kötelezettségeknek azzal az áhítattal és pontossággal téve eleget, mely része a vallásos rítusoknak. Előhozta fehérített vászonneműjének kicsike tárát, melyet hosszú éveken át kuporgatott e legmagasztosabb célra. Mintha csak tegnap lett volna - holott mennyi Szent Iván éjszakája választotta el már tőle -, amikor megmondta Thiasnak, hol is van ez a vászonnemű, hogy biztosan tudja hollétét, és kiadja számára, ha meghal, mert kettőjük közül Lisbeth volt az idősebb. Aztán ott volt a takarítás munkája: minden egyes darabot tisztára kellett törölni a gyászkamrában, ahonnan ugyanakkor el kellett távolítani a mindennapos foglalatosságok nyomait. A keskeny ablakot, mely eddig szabadon bocsátotta be a fagyos holdfényt vagy a meleg nyári napfelkeltét a munkás ember álmára, hófehér lepedővel kellett elsötétíteni, mert ez az álom ugyanolyan megszentelt a csupasz szarufa, mint a boltíves mennyezet alatt. Lisbeth még egy régen elhanyagolt és alig észrevehető szakadást is megvarrt a kockás ágyfüggönyön; mert immár kevés s annál becsesebb alkalom kínálkozik, hogy tiszteletet vagy szeretetet nyilvánítson a csendes tetem iránt, melyről minden gondolata mélyén hitte, valahogy tudja, mi van vele. A halottaink sohasem halottak addig, amíg el nem feledjük őket: sérthetők, sebezhetők, tudnak megbánásunkról, annak égető fájdalmáról, hogy a helyük üres marad, mindazokról a dédelgetésekről, melyeket egykori jelenlétük apró emlékeinek juttatunk. És az agg paraszti nő mindenekfelett abban hisz, hogy a holtak éreznek. Míg esztendőkön át zsugorian kuporgatott, Lisbeth önmaga számára egyedül csak a tisztes temetést kívánta, ehhez fűződött az a bizonytalan reménye, hogy tudni fogja, amikor a temetőbe viszik, s férje meg a fiai követik, s most úgy érezte, élete legnagyobb munkáját kell elvégezni akkor, amikor gondja van arra, hogy Thiast előtte temessék el tisztességgel - a Fehér Csipkebokor alá, ahol egyszer álmában azt érezte, koporsóban fekszik, de közben állandóan látta a napfényt fölötte, és érezte a fehér virágok illatát, mely oly dús volt azon a vasárnapon, amikor Adam születése után először ment a templomba.

Most azonban mindazt megtette, ami megtehető volt a halottas kamrában - méghozzá egymaga; a fiai csak akkor segítettek, ha emelésre volt szükség, mert Lisbeth nem engedte, hogy valakit a faluból hívjanak oda segítségül, mivel a szomszédasszonyokat általában nem szívelte, kedvelt Dollyja pedig, Mr. Burge öreg házvezetőnője, aki átjött részvétét nyilvánítani hozzá korán reggel, mihelyt meghallotta Thias halálának hírét, túlságosan rosszul látott, semhogy sok hasznát vehették volna. Lisbeth bezárta az ajtót, s most kezében tartva a kulcsot, fáradtan egy székbe vetette magát, mely nem szokott helyén állt a szoba közepén - ilyesmire csak e rendkívüli időkben kerülhetett sor. A konyhára e napon semmiféle figyelmet nem fordított; bemocskolta a sáros cipők nyoma, és ruhák meg más egyebek hevertek benne rendetlenül. De ami egyébként Lisbeth rend- és tisztaságszerető hajlamának elviselhetetlen lett volna, az most egyedül helyesnek látszott: rendjén való, hogy minden furcsa, feldúlt és nyomorúságos legyen akkor, amikor az öregember ilyen gyászos véget ért: a konyha se lehet olyan, mintha mi sem történt volna. Adam, akit kimerített a nap izgalma és megerőltetése, miután egész éjjel keményen dolgozott, egy padon elaludt a műhelyben, Seth pedig a hátsó konyhában tüzet élesztett gallyakból, hogy felforralja a teásüstöt, és rábeszélje anyját, igyék egy csésze teát; ezt az élvezetet anyja ritkán engedte meg magának.

Senki sem volt a konyhában, amikor Lisbeth belépett, és a székbe vetette magát. Üres pillantással nézett körül a piszok és rendetlenség közepette, amelyre a ragyogó délutáni nap

baljós sugarait szórta; ez tökéletes összhangban volt Lisbeth elméjének szomorú zavarodottságával - ez a zavarodottság a hirtelen bánat első óráinak tartozéka, amikor a szegény emberi lélek hasonlatossá válik ahhoz, akit álmában fektettek egy nagy város romjai közé, és sivár elképedésre ébred, azt sem tudva, vajon kel-é vagy hanyatlik a nap - nem tudva, miért és honnan támadt a határtalan pusztulásnak ez a képe, vagy miért érzi magát ő is oly elhagyottnak e kép kellős közepén.

Más alkalommal Lisbeth első gondolata az lett volna: „Hol van Adam?", de Thias váratlan halála ez órákban visszahelyezte férjét érzelmi elkötelezettségének arra az első helyére, ahol huszonhat esztendővel ezelőtt állott: elfelejtette embere hibáit, amiképpen mi is felejtjük elmúlt gyerekkorunk bánatait; semmi egyébre nem gondolt, mint az ifjú férj kedvességére és az öregember türelmére. Tekintete mindaddig üresen kóválygott, amíg Seth be nem jött, és hozzá nem látott a szétszórtan fekvő holmik eltakarításához, valamint a kis kerek fenyőasztal lerámolásához, hogy azon felterítsen anyjának teához.

- Mit akarsz? - kérdezte Lisbeth meglehetősen kedvetlenül.

- Szeretném, ha innál egy csésze teát, anyám - felelte Seth gyengéden. - Jót fog tenni neked; majd odébbrakok két-három holmit, hogy több kényelmed legyen.

- Kényelem! Ugyan hogyan is veheted a szádra azt, hogy kényelem! Hagyd el, hagyd el. Nincs nékem többé kényelmem - folytatta Lisbeth, miközben könnyei kiperdültek első szavára -, most, hogy szegény apád elment, akire mostam, varrtam, főztem harminc éve már, s aki mindig oly elégedett volt azzal, amit végeztem, és a kezemre járt, és minden dolgomat elintézte, amikor beteg voltam, és bajlódtam a gyerekekkel, készített meleg tejet nekem, és felhozta, még büszke is volt rá, és a fiút zokszó nélkül cipelte akár öt mérföldnyire is, pedig nehéz volt, mint két gyerek, egészen Watson Wake-ig, mert meg akartam látogatni a húgomat, aki következő karácsonyra már meg is halt. És hogy éppen abba a patakba fulladjon bele, amelyen keresztül haladtunk aznap, amikor összeházasodtunk, és együtt jöttünk haza! Uramisten, mennyi polcot készített nekem, hogy kirakjam a tányérjaimat, tálaimat, és milyen büszkén mutogatta, - mert tudta, hogy örülni fogok neki. És úgy kellett meghalnia, hogy nem is tudtam felőle, hanem aludtam az ágyamban, mintha rá se hederítenék, mi van vele. Bizony, ezt kellett megérnem! Pedig milyen fiatalok voltunk egyszer, és azt hittük, amikor összeházasodtunk, ilyen boldog pár nem is lesz több a világon. Hagyd el, fiam, hagyd el! Nem akarok én teát, azt se bánom, ha soha többet se nem eszem, se nem iszom. Ha a híd egyik pillére leomlik, ugyan minek álljon a másik? Jobb, ha meghalok, és követem az én öregemet. Isten tudja, talán szüksége is lesz rám.

Ekkor Lisbeth szavak helyett nyögni kezdett, előre-hátra ingatva testét a székén. Seth, aki anyjával szemben mindig félénk volt, mivel tudta, hogy semmi hatással sincs rá, értelmetlennek érezte, hogy mielőtt szenvedélyének rohama elmúlik róla, akármire rábeszélje vagy nyugtatgassa; megelégedett hát azzal, hogy gondja volt a hátsó konyha tüzére, aztán összehajtogatta apja ruháit, melyek már reggel óta ki voltak teregetve száradni; de félt még moccanni is abban a szobában, ahol az anyja tartózkodott, nehogy ezzel is tovább ingerelje.

Ám miután Lisbeth egy ideig himbálta magát és sóhajtozott, hirtelen szünetet tartott, és hangosan így szólt önmagához:

- Utánanézek Adamnak, mert el nem tudom képzelni, hová lett; szeretném, ha feljönne velem apjához még besötétedés előtt; kevés időnk maradt már arra, hogy megtekintsük a halottat, s az is tűnik, mint az olvadó hó.

Ezt Seth hallotta, s amikor újra a konyhába jött - anyja éppen felkelt a székéből -, azt mondta:

- Adam a műhelyben alszik, anyám. Jobb, ha nem kelted fel. A munka és a gond elnyűtte.

- Felkelteni? De hát ki akarja felkelteni? Azzal csak nem keltem fel, hogy rápillantok? Már két órája nem láttam a fiút... azt is elfelejtettem, apja karján hordott csecsszopóból férfivá nőtt-e már.

Adam egy durva fapadon ült, feje karján nyugodott, ez meg vállától a karjáig a hosszú tervezőasztalon, a műhely közepén. Úgy tetszett, mintha csak néhány percnyi pihenésre ült volna le, s úgy szenderült álomba, hogy szomorú, fáradt gondolatainak köréből ki se billent. Arca, melyet tegnap óta meg se mosott, nyirkos volt és sápadt, haja kócosan borult homlokára, és csukott szeme besüppedt a virrasztás és a bánat nyomán. Szemöldökei összehúzódtak, egész arcán pedig nyomorúság és fájdalom tükröződött. Gyp szemmel láthatóan nyugtalan volt, mert hátsó lábán ült, orrát urának kinyújtott lábán pihentetve; idejét azzal osztotta meg, hogy hol gazdája rezzenetlenül lecsüngő kezét nyalta, hol figyelő pillantással nézegette az ajtót. A szegény kutya éhes volt és nyugtalan, de el nem hagyta urát, s csak várta türelmetlenül, mikor változik a helyzet. Gypnek ez az érzése okozta, hogy mikor Lisbeth belépett a műhelybe, s tőle telhető nesztelenséggel iparkodott Adam felé, az a szándéka, hogy ne ébressze fel fiát, azonnal kudarcot vallott; ugyanis Gyp izgalma oly nagy volt, hogy levezetni csak holmi vakkantásban tudta, egy pillanat múlva pedig Adam kinyitotta a szemét, és meglátta előtte álló anyját. A jelenség eléggé hasonlított az álmára, mert alvása alig volt egyéb, mint hogy egyfajta lázas delíriumban újra átélte a napkelte óta történteket, s mindezeknek anyja, ingerült bánatával, nagyon is jelenlévő szereplője volt. A valóság és látomás közötti legfőbb különbség abban mutatkozott, hogy álmában Hetty is minduntalan megjelent testi mivoltában - mint a színész, aki furcsamód olyan jelenetekbe keveredik, amelyekhez semmi köze. Még a Fűzfa pataknál is ott volt; feldühösítette az anyját azzal, hogy betért a házba; és Adam találkozott vele, amint szép ruhájában egészen átnedvesedve együtt halad vele az esőben Treddleston felé, hogy értesítse a halottkémet. De akárhová is fordult Hetty, biztos volt, hogy Adam anyja hamarosan követi; és amikor a férfi kinyitotta a szemét, még csak meg sem lepődött, hogy az öregasszony ott áll a közelében.

- Ó, fiam, fiam - tört ki Lisbeth azonnal, újra szabadjára engedve siránkozását, mert a friss bánat kikívánkozik, s a változó hellyel és körülményekkel újra meg újra elismétli veszteségét és panaszát -, most már nincs senkid, aki gyötörjön és terhedre legyen, csak az öreg anyád, szegény öreg apád nem fog többé ingerelni, és anyád is mehet már utána, minél hamarabb, annál jobb, mert már senkinek se vagyok hasznára. A rongyos kabát nem való egyébre, mint hogy foltot vessenek vele egy másik rongyos kabátra. Asszonyt szeretnél a házhoz, fiam, aki megfoltozza a ruhádat, megfőzi az ételedet, jobban, mint öreg anyád. Én meg már más se leszek, mint nyűg, s csak elüldögélek a kemencezugban. - Adam megrezzent, és nyugtalanul mozgolódott; mindennél kínosabban érintette, ha anyja Hettyről beszélt. - De ha apád tovább él, ő bizony nem kívánta volna tőlem, hogy másnak készítsek helyet, mert ugyanolyan kevéssé tudott nélkülem meglenni, mint az olló egyik szára a másik nélkül. Bizony, jobb lett volna, ha együtt hajítódunk ki, akkor én nem virradok erre a napra, kettőnknek meg kitelt volna egy temetés.

Itt Lisbeth szünetet tartott, de Adam megbántott hallgatásban ült tovább: másként, mint gyengéden, nem szólhatott anyjához ezen a napon, viszont kesergése óhatatlanul felizgatta. Persze szegény Lisbeth nem tudta felmérni, hogyan hat ez a sopánkodás Adamra; éppoly kevéssé, mint amennyire a sebesült kutya tudja, vinnyogása hogyan érinti gazdája idegeit. Mint minden panaszkodó nő, Lisbeth is annak reményében panaszkodott, hogy vigasztalni

fogják, s mert Adam néma maradt, ez csak arra ösztökélte, hogy még keservesebben siránkozzék.

- Tudom, hogy jobban boldogulsz nélkülem, mert oda mehetel, ahová akarsz, s azt veheted el, akit a kedved tart. De én nem állok utadban, hozd haza azt, akit választottál; én ugyan nem szapulom, mert aki öreg és haszontalan, jól jár, ha megvan a betevő falatja és kanál levese, még ha keserű szavakat kell is vele együtt nyeldekelni. S még akkor se szólok semmit, ha olyan lányt zártál is a szívedbe, aki semmit se hoz a házhoz, de mindent elprédál, pedig kaphatnál olyat, aki becsüli benned a férfit, én akkor se szólok semmit most, hogy apád meghalt, vízbe fúlt, nem vagyok már egyéb, mint ócska nyél ásó nélkül.

Mindezt Adam nem volt képes tovább elviselni, így hang nélkül felkelt a padról, s kiment a műhelyből a konyhába. De Lisbeth követte.

- Hát nem akarsz felmenni, még egyszer megnézni az apádat? Én már mindent elvégeztem körülötte, de apád szeretné, ha megnéznéd, hiszen mindig annyira örült, ha elnéző voltál iránta.

Adam tüstént megfordult, és azt mondta: - Igen, anyám, menjünk csak fel. Gyere, Seth, tarts velünk te is.

Felmentek, és öt percig tökéletes volt a csend. Akkor a kulcs megint megcsikordult, és lépések nesze hallatszott a lépcsőkön. De Adam nem ment le újra, túl fáradt és törődött volt ahhoz, hogy még többet elviseljen anyjának bánatos siránkozásából, s inkább ágyára dűlt lepihenni. Lisbeth alig lépett a konyhába és ült le, máris fejére borította kötényét, és jajgatni, panaszkodni kezdett, testét ugyanúgy himbálva, mint az előbb. Seth azt gondolta, „most talán lassan megnyugszik, hogy odafent jártunk", és visszament a hátsó konyhába, hogy a kis tüzet élesztgesse, azt remélve, talán hamarosan rábírja anyját, igyék egy kis teát.

Lisbeth több mint öt percen át himbálta ilyenformán a testét, minden előrehajolásnál halk nyögést hallatva, amikor váratlanul azt érezte, hogy egy kéz nehezedik gyengéden az övére, és egy kedves szoprán hang azt mondja: - Drága nővérem, az Úr küldött magához, hogy tán vigaszára lehetnék.

Lisbeth abbahagyta a himbálózást, figyelt, de kötényét nem vonta el arcáról. A hangot idegennek találta. Vajon a testvére lelke tért volna vissza hozzá holtából annyi esztendő után? Reszketett, nem mert feltekinteni.

Dinah azt hitte, hogy a tűnődés pillanatai önmagában is megkönnyebbülést jelentenek a gyászoló nőnek, egyelőre nem is szólt többet, hanem csendesen levette a főkötőjét, aztán, nyugalomra intve Sethet, aki meghallotta a hangját, s dobogó szívvel lépett be, egyik kezét Lisbeth széke hátának támasztotta, föléje hajolt, hadd érezze az öregasszony a jóbarát közellétét.

Lisbeth lassan lehúzta kötényét arcáról, és félénken kinyitotta homályos, sötét szemét. Először nem látott egyebet egy arcnál - egy tiszta, sápadt arcnál, szerető szürke szemekkel, de az az arc teljességgel ismeretlen volt előtte. Csodálkozása csak nőtt: talán *csakugyan* angyal van mellette. De ugyanabban a percben Dinah ismét Lisbethre tette kezét, és az öregasszony letekintett rá. Ez a kéz az övénél sokkal kisebb volt, de nem fehér és finom, mert Dinah életében nem viselt kesztyűt, és a keze magán hordta a gyermekkor óta végzett munka nyomait. Lisbeth egy percig komolyan nézte a kezet, aztán tekintetét ismét Dinah arcára függesztve, némileg meggyarapodott bátorsággal, de még mindig meglepetten azt mondta:

- Ej, hiszen te dolgozó asszony vagy!

- Igen, Dinah Morris vagyok, és a szövőgyárban dolgozom, ha odahaza tartózkodom.

- Ó! - mondta Lisbeth lassan, még mindig csodálkozva. - Oly könnyedén léptél be, mint ahogyan az árnyék telepszik a falra, s úgy szóltál a fülembe, hogy azt hittem, lélek vagy. Szinte olyan az arcod, mint az angyalé, aki Adam új Bibliájában Krisztus sírján ül.

- Az Úri Tanyáról érkeztem most. Hiszen ismeri Mrs. Poysert... ő az én nagynéném, aki hallott a nagy csapásról, és nagyon bánatos; én pedig azért jöttem, hogy megtudjam, tehetek-e valamit magáért bajában, mert ismerem fiait, Adamot és Sethet, és tudom, nincsen leánya, s amikor a lelkész megmondta, milyen keményen sújtotta magát az Úr keze, szívem megindult, és parancsolatot éreztem bensőmben, hogy eljöjjek, és leánya helyett magával legyek bánatában, ha megengedi.

- Ó, már tudom, kicsoda vagy; metodista, akár Seth; beszélt is rólad - mondta Lisbeth bosszúsan, mert most, hogy a csoda érzése eltűnt, visszatért a mindent lebíró fájdalom. - Majd úgy fogod csűrni-csavarni, hogy a baj valami jó dolog, mint *ő* szokta mindig. De mi haszna annak, ha így beszélsz hozzám? A beszéd nem enyhíti a sajgó fájdalmat. Soha nem fogod elhitetni velem, hogy nem lett volna jobb, ha már meg kellett halnia, ha az öregem ágyban hal meg, és pap imádkozik mellette, én meg az ágyánál ülök, és elmondhatom, rá se hederítsen azokra a kárpáló szavakra, amiket kénytelen voltam néhanap odamondogatni, és megetessek vele egy falatot meg egy kis levest, amíg csak képes egy falatot és egy kis levest lenyelni. De jaj! meghalni a hideg vízben, s mi ily közel hozzá nem is tudunk róla, s én még aludtam is, mintha nem lett volna több közöm hozzá, akár egy kóbor napszámoshoz, aki Isten tudja, honnan jön!

- Igen, kedves barátném, a vesztesége igen nagy. Kemény szívre vallana, ha azt mondanám, hogy könnyű elviselni a baját. Isten nem azért küldött, hogy semmibe vegyem a bánatát, hanem hogy együtt gyászoljak magával, ha engedi. Ha ünnepi asztalt terítene, hogy ott vigadozzék barátaival, engem is szívesen odahívna, hogy közösen örvendezzünk, mert úgy hinné, készséggel megosztom mindezt a jót magával; én azonban készségesebben osztozom bajában és bánatában, s ha ezt megtagadná tőlem, bizony rossz néven venném. Ugye, nem küld el? Nem haragszik rám, amiért eljöttem?

- Nem, nem; méghogy haragudni... ugyan ki mondta azt, hogy haragszom? Derék dolog volt tőled, hogy eljöttél. Seth, te pedig mért nem adsz egy kis teát? Nekem, akinek nem volt szüksége rá, tüstént akartál adni, de arra nem gondolsz, hogy olyasvalakit kínálj, aki kívánja. Csak üljél le, üljél le. Szívemből köszönöm, hogy eljöttél, mert ugyan csekély jutalom jár annak, aki átvergődik a nedves földeken csak azért, hogy felkeressen egy magamfajta vén-asszonyt... Nem, nincs leányom... soha nem is volt, de nem is bántam, mert a lányok hitvány, sivalkodó teremtmények, bizony azok; mindig fiúkat akartam, akik gondoskodnak magukról. Aztán majd a fiúk megnősülnek, akkor lesz elég leányom, még sok is. De most készítsd el magad a teádat, mert ma az én szám nem érez, mindegy, hogy mit nyelek, mindenben csak a bánat íze érződik.

Dinahnak gondja volt rá, hogy ne árulja el, már teázott, és készségesen fogadta Lisbeth meghívását, hogy annál könnyebben bírja rá az öregasszonyt, maga is fogyasszon ételt-italt, amire a nap kemény munkája és böjtje után olyan igen nagy szüksége volt.

Seth oly boldog volt most, hogy Dinah a házban tartózkodott, hogy óhatatlanul arra gondolt, jelenléte megéri azt az árat, amit az olyan életért fizetünk, amiben bánat bánatot követ; de a következő percben már szemrehányást tett magának - a gondolat olyan volt, mintha örvendezne apja szomorú halálán. *Mégis* a Dinahval való együttlét jóérzése mindenen túl győzedelmeskedett: olyan volt, akár az éghajlat befolyása, amit semmiféle ellenállás nem tud legyűrni. És ez az érzés még Seth képén is elömlött olyannyira, hogy az anyja figyelmét se kerülte el, miközben teáját itta.

- Te ugyan joggal beszélhetsz arról, Seth, hogy a baj valami jó dolog, mert örömöd telik benne. Olyan vagy, mint aki gondról és teherről annyit tud, amennyit csecsemőkorodban tudtál, amikor ébren feküdtél a bölcsődben. Mert te mindig ilyen békén feküdtél, nyitott szemmel, míg Adam egy pillanatig sem maradt nyugton azután, hogy felébredt. Téged annyira se lehetett bántani, mint egy zsák lisztet; ámbár, ha meggondolom, szegény apád sem volt más. De *neked* is ugyanolyan a tekinteted (itt Lisbeth Dinahhoz fordult). Ez, gondolom, onnan van, hogy metodista vagy. Nem mintha kárhoztatnám ezt benned, mert ugyan semmi okod a nyugtalanságra, mégis valahogyan te is bánatosnak látszol. Hát jó, ha a metodistáknak örömük telik a bánatban, hadd teljék: kár, hogy minden búbánat nem juthat osztályrészükül; elvehetnék azoktól, akik kevésbé örülnek neki. Magam is jócskán adhatnék nékik, mert amíg még megvolt az öregem, hajnaltól napestig búslakodtam; most pedig, hogy elment, szívesen átélném újra a legrosszabb órákat is.

- Igen - mondta Dinah, gondosan kerülve, hogy Lisbeth bárminemű érzését megsértse; az, hogy legjelentéktelenebb tettében és szavában is az isteni sugallatra támaszkodott, mindig azt a finom asszonyi tapintatot eredményezte, mely a kifinomult és készséges együttérzésből fakad -, igen, én is emlékszem, mikor drága nagynéném meghalt, visszakívántam gyötrő köhögésének hangját éjszakánként a csend helyébe, amely halálát követte. De most, drága barátném, igya meg még ezt a csésze teát, és egyék is egy keveset.

- Nocsak! - szólt Lisbeth, megragadva csészéjét, és kevésbé siránkozó hangon beszélve. - Ezek szerint nem volt apád és anyád, hogy így meggyászoltad a nagynénédet?

- Nem, soha apát és anyát nem ismertem; csecsemőkoromtól fogva néném nevelt. Neki magának nem voltak gyermekei, mert nem volt házas; és olyan gyengéd volt hozzám, mintha a saját gyermeke lettem volna.

- Hát biztosan nem lehetett könnyű dolga veled, hogy csecsszopó korod óta nevelt, maga meg magányos asszony volt; olyan ez, mintha anya nélkül hagyott kisbárányt nevelne az ember. De biztosan soha nem voltál izgága, mert olyannak látszol, mint akit soha semmi a sodrából ki nem hozott életében. Mit csináltál azután, hogy a néned meghalt, és mért nem jöttél ide erre a vidékre, mivelhogy Mrs. Poyser is a nagynéned?

Dinah, látva, hogy Lisbeth figyelme elterelődött, elmondta neki korai esztendeinek történetét - miként nevelték kemény munkára, milyen hely volt Snowfield, milyen sok embernek jutott ott nehéz élet osztályrészül -, szóval minden olyan apróságot, amiről feltételezhette, hogy Lisbethet érdekli. Az öregasszony figyelt, elfeledkezve a nyűgösködésről, szinte öntudatlanul alkalmazkodva ahhoz a megnyugtató hatáshoz, amit Dinah arca és hangja árasztott. Egy idő múlva arra is rá lehetett beszélni, engedje rendbe hozni a konyhát; ez Dinah akarata volt; biztosra vette, hogy ha Lisbeth megérzi, hogy rend és nyugalom veszi körül, alkalmassá válik arra, hogy együtt fohászkodjék vele. Seth közben kiment fát hasogatni; feltételezte, hogy Dinah egyedül kíván maradni az anyjával.

Lisbeth szemével követte Dinaht, amint csendes és gyors módján mozgott, és végül azt mondta: - Értesz a takarításhoz. Nem bánnám, ha a leányom lennél, mert nem költenéd a fiúk bérét tarka ruhára, cifraságokra. Nem olyan vagy, mint az idevalósi lányok. Úgy látom, Snowfieldben másféle emberek élnek, mint itt.

- Soknak közülük más az élete - mondta Dinah -, más munkát is végeznek; sokan a gyárban, sokan a bányákban, a környező falvakban. De az emberi szív egyforma mindenütt, és ott is ugyanúgy megvannak az evilági gyermekek és a megvilágosodás hívei, mint egyebütt. De metodista sokkal több van arrafelé, mint itt.

- Hát én nem tudtam, hogy a metodista nők olyanfélék, mint te vagy, mert itt van Will Maskery felesége, akiről azt mondják, nagy metodista, arra bizony nem jó ránézni. Szívesebben pillantanék egy varangyos békára. Az jutott eszembe, nem bánnám, ha itt maradnál, és nálunk aludnál, mert örülnék, ha magam körül látnálak reggel. De lehet, hogy keresni fognak Poyseréknál.

- Nem - mondta Dinah -, nem várnak vissza, és szívesen maradok is, ha megengedi.

- Hát hely van; nekem ott van megvetve az ágyam a kisszobában a hátsó konyhán túl, te meg elfekhetsz mellettem. Örülnék, ha elbeszélgethetnék veled éjszaka, mert oly igen szépen tudsz szólni. Eszembe juttatja a fecskéket, melyek a zsúptető alatt fészkeltek a múlt évben, és halkan, szelíden csivitelni kezdtek reggelenként. Ó, hogy szerette az öregem a madarakat! És Adam is, de valahogyan az idén nem tértek vissza. Talán *azok* is meghaltak.

- No - mondta Dinah -, most már tiszta a konyha, kedves anyám pedig, mert ma estére, tudja, a leánya vagyok, szeretném, ha megmosná az arcát, és tiszta főkötőt tenne fel. Emlékszik arra, mit tett Dávid, amikor Isten elvette tőle a gyermekét? Amíg a gyermek még élt, böjtölt és Istenhez fohászkodott, hogy kímélje meg, sem ételt, sem italt nem fogyasztott, csak hevert a földön egész éjjel, rimánkodva az Úrhoz a gyermekért. De mihelyt tudta, hogy meghalt, felkelt a földről, megmosta és beolajozta testét, ruhát váltott, evett és ivott; s mikor megkérdezték tőle, hogyan van az, hogy most, amikor a gyermek meghalt, abbahagyta a gyászt, azt mondotta: „Amíg a gyermek élt, böjtöltem és sírtam, mert úgy szóltam magamban: ki tudja, talán az Isten kegyelmes lesz hozzám, és életben tartja a gyermeket? De most, hogy meghalt, ugyan miért böjtöljek? Vajon visszahozhatom-é? Én elmegyek majd hozzá, de ő nem fog visszatérni hozzám."

- Ez igaz szó - mondta Lisbeth. - Bizony, az öregem nem fog visszatérni hozzám, de én megyek majd hozzá... minél előbb, annál jobb. Nos, tégy velem tetszésed szerint: itt a fiókban van egy tiszta fejkötő, s én majd elmegyek a hátsó konyhába, és megmosom az arcom. Seth pedig, te add le Adam új Bibliáját, amiben a képek vannak, Dinah meg olvasson belőle egy fejezetet. Tetszenek nekem ezek a szavak: „Én elmegyek majd hozzá, de ő nem fog visszatérni hozzám."

Dinah és Seth mindketten hálát adtak bensőjükben azért a lelki békéért, mely Lisbethet megszállta. Erre törekedett Dinah, minden csendes részvétével és a buzdító szavaktól való tartózkodásával. Lánykorától kezdve bő tapasztalatokat szerzett a betegek és gyászolók között, azok között, akiknek szívét megkeményítette, megkérgesítette a szegénység és a tudatlanság, és megtanulta annak a legkifinomultabb módját, hogyan lehet hozzájuk közelíteni, hogy készségesen befogadják a lelki vigasz vagy intelem szavait. Mint Dinah fogalmazta: „soha nem maradt magára, de mindig megadatott neki, mikor hallgasson, és mikor szóljon". S vajon nem egyezünk-e meg mindannyian abban, hogy a hirtelen támadt gondolatot és a nemes impulzust inspirációnak nevezzük? Ha a lelki folyamatokat mégoly aprólékosan vizsgáljuk is, azt kell mondanunk, amit Dinah mondott: hogy legfennköltebb gondolatainkat és legjobb tetteinket készen kapjuk.

S így sor került az elmélyült imára - hit, remény és szeretet fakadt ezen az estén a kicsiny konyhában. És a szegény, öreg, nyűgös Lisbeth anélkül, hogy valami határozott gondolatba kapaszkodott volna, vagy vallásos érzelmei felbuzdulnának, a jóságnak és a szeretetnek holmi elmosódó tudatát fogadta be, és azt, hogy mégis van valami igazság mindama bánat mögött és alatt, melyet e gyötrelmes élet rejt. Ezt a bánatot nem tudta megérteni, de Dinah szellemének fékező hatása alatt e percekben azt érezte, türelmesnek kell lennie és békésnek.

TIZENEGYEDIK FEJEZET
A kunyhóban

A következő napon még csak reggel fél öt volt, amikor Dinah, aki már belefáradt abba, hogy ébren fekve hallgassa a madarak csicsergését, és a fény gyarapodását nézte a padlástető kis ablakán át, felkelt, és egészen nesztelenül elkezdett öltözködni, hogy meg ne zavarja Lisbethet. De akkor már valaki más is mozgolódott a házban, le is ment a lépcsőkön, Gyp haladt előtte. A kutya kopogó lépte biztos jele volt annak, hogy Adam tartott lefelé, de ezt Dinah nem tudta, azt hitte, valószínűbb, hogy Seth az, mert Seth beszélt neki arról, hogyan virrasztotta át Adam az első éjszakát munkában. Seth azonban csak most ébredt, a nyíló ajtó neszére. Az előző nap izgalmas hatását, amelyet végül is Dinah váratlan jelenléte emelt tetőpontjára, semmiféle testi fáradság nem egyenlítette ki, mert Seth nem végezte el megszokott kemény munkáját, így aztán amikor ágyba került, csak akkor álmosodott el, amikor már órákon át tartó álmatlan hánykolódással fárasztotta el magát, ezért reggeltájt mélyebben aludt, mint szokása volt.

Adamot azonban felfrissítette a hosszú pihenés, s miután szokása szerint a tétlenség csak türelmetlenné tette, mohón vágyott rá, hogy elkezdje az új napot, s a szomorúságon erős akarattal és izmos karral legyen úrrá. A völgyet fehér pára ülte meg; fényes, meleg nap ígérkezett. Adam, hogy reggelijét elfogyasztotta, tüstént munkához akart fogni.

- Semmi sem elviselhetetlen, amíg az ember dolgozni képes - mondta magában. - A dolgok természete nem változik, még ha úgy tűnik is, hogy az ember élete maga sem más, mint állandó változás. Négyszer négy az tizenhat, az emelőkart pedig az ember súlyával arányosan kell meghosszabbítani... mindez akkor is igaz, ha valaki boldogtalan, akkor is, ha boldog; a munkában pedig az a legjobb, hogy általa az ember belé tud kapaszkodni abba, ami nem az ő sorsa.

Amint a hideg vizet ráfröcskölte az arcára-fejére, megint teljesen visszatalált régi önmagához, és így sötét szemének változatlanul égő pillantásával, a friss nedvességtől csillogó, dús fekete hajával ment a műhelybe, hogy összekeresse az apja koporsójához szükséges faanyagot, azzal a szándékkal, hogy ő maga és Seth elviszik Jonathan Burge-hoz, s a műhelyben majd az egyik segéd elkészíti a koporsót, nehogy anyja odahaza lássa és hallja, amint szomorú munkájukat végzik.

Adam éppen belépett a műhelybe, amikor éles hallása felfedezte a lépcsőn egy könnyű láb sebes kopogását - ez minden bizonnyal nem az anyjáé volt. Este, amikor Dinah megérkezett, Adam ágyban volt és aludt, s most eltűnődött azon, vajon kinek a léptei lehetnek. Ostoba gondolata támadt, mely mégis feldúlta. Csak nem Hetty az? Ő volt a legvalószínűtlenebb személy, aki a házban megjelenhetett. És mégis vonakodott megnézni, ki az, nehogy félre nem érthető bizonyítékát nyerje annak, hogy valaki más az illető. Egy deszkának támaszkodott, olyan hangokra figyelve, melyeket képzelete oly kellemessé színezve továbbított, hogy éber tekintetű, erős arcán félénk gyengédség ömlött végig. A könnyű léptek a konyhát kerülgették, sepregetés hangjai követték, de annyi neszt sem keltve, amennyit a könnyű fuvallat támaszt akkor, amikor a poros ösvényen végigsodorja az őszi leveleket: képzeletben Adam gödröcskés arcot látott, ragyogó sötét szemekkel, huncut mosollyal, amint a seprű felől visszatekint, és egy gömbölyded alakot, aki csak annyira hajol le, hogy megragadja a seprűnyelet. A gondolat dőre volt - hiszen az a valaki nem lehetett Hetty; de egyetlen módja annak, hogy kiverje a fejéből ezt a sületlenséget, csak az, hogy elinduljon, és lássa, *ki* az illető, mert képzelgése, amint ott állt fülelve, lassan meggyőződéssé vált. Elengedte a deszkát, és a konyhaajtóhoz lépett.

- Hogy van, Adam Bede? - kérdezte Dinah nyugodt szoprán hangján, megpihenve a söprésben, és szelíd, komoly pillantását a férfira szegezve. - Remélem, eléggé pihent és erős, hogy győzze a nap terhét és hevét.

Olyan volt, mint amikor az ember napfényről álmodik, és holdfényben ébred. Adam többször látta Dinaht, de mindig az Úri Tanyán, ahol tulajdonképpen senki más nőszemély jelenlétéről nem nagyon vett tudomást, egyedül a Hettyéről, és csak az utolsó egy-két napon kezdte gyanítani, hogy Seth szerelmes Dinahba, úgyhogy figyelmét eddig még az öccse kedvéért sem fordította a lány felé. De most karcsú alakja, egyszerű fekete ruhája, sápadt, nyílt arca azt a mély benyomást tette Adamra, amelyet az eluralkodó képzettel szemben a valóság gyakorol. Egy-két percig nem is felelt, csak olyan koncentrált, vizsga figyelemmel nézte Dinaht, amilyet az ember annak a valaminek juttat, ami váratlanul érdekelni kezdi. Dinah életében először érzett kínos zavart; ennek az erős embernek a sötét, átható pillantásában volt valami, ami teljességgel különbözött öccsének, Sethnek szelídségétől és félénkségétől. Halványan elpirult, pírja egyre mélyült, amint eltűnődött felette. Ez a pír ráébresztette Adamot önfeledtségére.

- Egészen meglepődtem. Nagyon kedves volt magától, hogy felkereste anyámat a bajában - mondta gyengéd és hálás hangon, mert gyors esze azonnal megsúgta neki, hogy került ide Dinah. - Remélem, anyám is hálás volt azért, hogy vendége volt - tette hozzá, némi riadalommal gondolva arra, ugyan milyen is lehetett Dinah fogadtatása.

- Igen - mondta Dinah, újra munkába fogva -, egy idő múltán nagyon megvigasztalódott, és jócskán pihent az éjjel, ha nem is mindig. Amikor felkeltem, éppen mélyen aludt.

- Ki vitte meg a hírt az Úri Tanyára? - kérdezte Adam, miközben gondolata egyvalakihez tért vissza a tanyán; azon tűnődött, vajon érzett-e *ő* valamit a hír hallatán?

- Mr. Irwine, a lelkész szólt nekem, és a nagynéném nagyon szánta az anyját, amikor hallott felőle, és azt akarta, keressem fel; azóta már minden bizonnyal nagybátyám is osztozik Mrs. Poyser részvétében; ő ugyanis tegnap egész napon át Rosseterben volt, és csak most kaphatta meg a hírt. Elvárják magától, hogy felkeresi őket, mihelyt jut rá ideje, mert nincs a tűzhelyük körül senki, aki ne örvendene látásának.

Dinah, rokonszenvező megértésével, nagyon jól tudta, hogy Adam azt kívánja hallani, mondott-e valamit Hetty a bajukról; ám túlságosan ragaszkodott az igazsághoz, semhogy azt jó szándékú leleménnyel javítgassa, viszont olyan szavakat eszelt ki, amelyek Hettyt hallgatólagosan magukba foglalták. A szerelem megtalálja a módját annak, hogy tudatosan becsapja önmagát, mint az a gyermek, aki egymagában játszik bújócskát; elégültté teszik azok a bizonygatások, amelyeket közben maga se hisz. Adamnak annyira tetszett, amit Dinah mondott, hogy gondolatai máris a körül a látogatás körül forogtak, amelyet legközelebb szándékozott az Úri Tanyán tenni, s Hetty talán akkor egy kicsivel kedvesebb lesz hozzá, mint valaha is annak előtte.

- De maga már akkor nem lesz ott? - fordult Dinahhoz.

- Nem, én szombaton megyek vissza Snowfieldbe, és korán kell indulnom Treddleston felé, hogy elérjem az oakbourne-i fuvart. Este vissza kell térnem a tanyára, hogy az utolsó napot nagynénémmel és a gyerekekkel tölthessem. De ma még egész nap ittmaradhatok, ha az édesanyja így akarja; úgy tetszett, tegnap este sikerül hajlandóságát megnyernem.

- Akkor biztosan ma is igényt támaszt magára. Ha anyámnak kezdetben megtetszik valaki, biztos, hogy később megkedveli, de fura módon valahogy nem szereti a fiatal nőket. No persze - folytatta Adam mosolyogva -, az, hogy más fiatal nőket nem szeret, nem ok rá, hogy magát ne szeresse.

Gyp mindeddig mozdulatlan csendben figyelte a beszélgetést, hátsó lábán helyezkedve el, és felváltva tekintve hol gazdája arcába, hadd lássa annak kifejezését, hol Dinah mozdulataira ügyelve a konyhában. Az a szíves mosoly, amellyel Adam utolsó szavait mondta, nyilvánvalóan eldöntötte Gyp számára, hogyan fogadja az idegent, és amint Dinah megfordult, hogy félretegye a seprűjét, feléje szaporázta lépteit, és barátságosan kezébe nyomta az orrát.

- Látja - mondta Adam -, Gyp is üdvözli, márpedig ezt idegenekkel igen ritkán teszi meg.

- Szegény kutya! - szólt Dinah, megveregetve az eb gubancos, szürke bundáját. - Valahogyan az a különös érzésem van, ha néma lényekkel kerülök szembe, mintha beszélni kívánnának, és csak nyűglődnek, mert nem képesek rá. Nem tehetek róla, mindig sajnálom a kutyákat, pedig talán nincs is rá okom. De könnyen lehet, hogy több van bennük, mint amit képesek velünk megéreztetni, mert mi magunk se tudjuk kifejezni a felét sem az érzéseinknek, holott mennyi szó áll rendelkezésünkre.

Most Seth is lejött, és örült, hogy Adamot beszélgetésben találja Dinahval; szerette volna, ha Adam megtudja, mennyivel különb ő minden más nőnél. De néhány üdvözlő szó után Adam beirányította öccsét a műhelybe, hogy megbeszéljék a koporsó dolgát. Dinah pedig folytatta a takarítást.

Hat órára mindannyian a reggelinél ültek, egy olyan konyhában, amely akkor se lehetett volna tisztább, ha Lisbeth maga takarítja. Ajtó-ablak nyitva volt, és a reggeli szellő behozta az üröm, a kakukkfű és a vadrózsa vegyes illatát a kunyhó melletti kis kertszegletből. Dinah kezdetben nem ült le, hanem jött-ment, kiszolgálta a többieket; forró zabkását kaptak és pirított zablisztlepényt, ugyanúgy, mint eddig, mert a lány megkérte Sethet, mondja meg neki, mit szokott adni az anyjuk reggelire. Lisbeth szokatlanul csendes volt azóta, hogy lejött a reggelihez, nyilvánvalóan időre volt szüksége, hogy alkalmazkodjék egy olyan állapothoz, amelyben mint egy úrihölgy, a szükséges munkák elvégzése után érkezik, és csak ül, várva, hogy kiszolgálják. Ez az új tapasztalat mintha kirekesztette volna a gyászára való emlékezését. Végül is, miután megkóstolta a zabkását, megtörte hallgatását:

- Rosszabbul is készíthetted volna a zabkását - fordult Dinahhoz -, meg tudom enni anélkül, hogy a gyomrom felfordulna. Lehetne ugyan egy cseppnyit sűrűbb is, meg aztán magam mindig egy friss hajtás mentát teszek belé, de hát ezt honnan tudhattad volna? Nem valószínű, hogy kerül a fiúknak majd olyasvalaki, aki úgy készíti a zabkását nekik, mint én; jó, ha lesz, aki egyáltalán elkészíti. Te megfelelnél, kiváltképpen, ha kicsit meg is mutatnák neked, mert ide-oda perdülsz reggel, könnyű a lépted, és ha csak sebtében is, igazán rendesen kitakarítottad a házat.

- Sebtében, anyám? - kérdezte Adam. - Azt hiszem, a ház ragyogó. Nem tudom, hogy lehetne pompásabb.

- Nem tudod? Ugyan, hogy is tudhatnád. A férfiak sohase tudják, mikor van a padló felsúrolva, s mikor nyalta tisztára a macska. De majd megtudod, ha odakozmál a zabkásád, mint ahogyan majd biztos megtörténik, ha egyszer nem én fogom készíteni. Akkor tudni fogod, mégiscsak jó volt az anyád valamire.

- Dinah - mondta Seth -, most jöjjön és üljön le, reggelizzék. Már mindannyiunkat kiszolgált.

- Igen, gyere csak, és ülj le - mondta Lisbeth -, és egyél egy falatot; szükséged van rá, hiszen már másfél órája talpon vagy. Gyere hát - tette hozzá zsörtölődő gyengédséggel a hangjában, amint Dinah helyet foglalt az oldalán. - Kedvem ellen engedlek el, de, úgy vélem, már nem maradsz itt soká. Jobban megférnék veled a házamban, mint bárki mással.

- Maradok ma estig, ha akarja - mondta Dinah. - Maradnék tovább is, csak szombaton visszamegyek Snowfieldbe, és a holnapi napot nénémmel kell töltenem.

- Én ugyan vissza se mennék arra a vidékre. Az öregem is amonnan Stonyshire felől származott, de még fiatalon odahagyta, s jól is tette; azt mondta, nincs arrafelé fa, s igen rossz az a vidék egy ácsnak.

- Ó - mondta Adam -, még emlékszem, amikor apám suttyó legény koromban azt mesélgette, az a szándéka, ha valaha is odébbáll, hát dél felé megyen. De én nem feltétlenül osztom a véleményét. Bartle Massey azt mondja, és ő ismeri a délvidéket, hogy az északi emberek alkata különb, mint a délieké, keményebb koponyájúak, épebb testűek, s jóval magasabbak. Meg aztán azt is mondja, némelyik vidék arrafelé olyan lapos, mint a tenyerem, és az ember csak akkor lát valamit, ha felmászik a legmagasabb fára. Ezt nem állnám: olyan úton szeretek munkába menni, amely felfelé vezet a dombra, és mérföldnyi körzetben láthatom a mezőket, aztán egy hidat, egy várost, egy cseppnyi tornyot imitt-amott. Akkor érzi az ember, hogy a világ mégiscsak valami nagy hely, és mások is dolgoznak benne kezükkel-fejükkel rajtad kívül.

- Én legjobban akkor kedvelem a dombokat - mondta Seth -, amikor az ember feje felett vannak a felhők, és messze távol a loamfordi út felett látni a napsugarakat; így szoktam látni mostanában is, a viharos napokon: olyan ez, mintha ott lenne a menny, ahol mindig öröm van és napfény, még ha ez az élet sötét és felleges is.

- Ó, én szeretem a Stonyshire felé eső tájat - mondta Dinah -, nem szívesen fordítanám az arcomat azok felé a vidékek felé, ahol bőven van búza, marha, a föld pedig lapos és könnyen járható; nem szívesen fordítanék hátat azoknak a domboknak, ahol a szegények oly igen nehezen élnek, a férfiak napjaikat a bányában töltik, távol a napfénytől. Nagy áldás egy zord, hideg napon, amikor az ég sötéten függ a domb felett, érezni az Isten szeretetét az ember szívében, s továbbvinni azt a magányos, csupasz kőházakba, ahol semmi másból nem meríthetnek vigaszt.

- Eh - mondta Lisbeth -, szófia beszéd ez, ráillik a hóvirágokra. Azok ugyanis, még amikor szedegettem őket, eléltek egy csepp vízen és egy hunyorításnyi napfényen, de az éhes ember jobb, ha odahagyja éhező országát. Annyival is kevesebb száj tátog a gyér kenyérre. De - folytatta, Adamra tekintve - te csak ne szólj nekem se arról, hogy északnak, se arról, hogy délnek mégy, hogy apádat-anyádat otthagyd a temetőben, aztán nekivágj a teljességgel ismeretlen vidéknek. Nem lesz pihenésem a sírban, ha nem látlak minden vasárnap a temetőben.

- Ne tarts attól, anyám - mondta Adam. - Ha nem szántam volna rá magamat arra, hogy maradjak, már rég elmentem volna.

Adam mostanra befejezte a reggelijét, és beszéd közben felállt.

- Mit akarsz tenni? - kérdezte Lisbeth. - Nekifogsz apád koporsójának?

- Nem, anyám - mondta Adam. - Az a szándékunk, hogy a faanyagot elvisszük a faluba, aztán ott elkészíttetjük.

- Nem, fiam, nem, ne tedd - tört ki Lisbethből a panaszos hang. - Csak nem akarod, hogy más készítse az apád koporsóját és nem te? Ugyan ki csinálná meg oly jól? Apád aztán tudta, mi a jó munka, és azt is, olyan fia van, akinél nincs derekabb a faluban, de még Treddlestonban sem.

- Jól van, anyám, ha ez az óhajod, elkészítem a koporsót idehaza, csak éppen azt hittem, nem szívesen hallanád a munka zaját.

- S ugyan miért nem? Ha egyszer így helyénvaló. Meg aztán mi köze ennek ahhoz, hogy szeretném-e? Csupa nemszeretem dolgot kell e világban mívelnem. Az egyik falat nem rosszabb a másiknál, ha a számból hiányzik a jó íz. Mindjárt reggel első dolgod az legyen, hogy munkához látsz. Nem akarom, hogy más nyúljon a koporsóhoz, csak te.

Adam pillantása találkozott Seth szomorú tekintetével, amely eddig Dinahn pihent.

- Nem, anyám - mondta Adam. - Csak akkor járulhatok hozzá, ha már itthon akarjuk megcsinálni a koporsót, ha Seth keze munkája is benne lesz. Nekem ma délelőtt a faluba kell mennem, mert Mr. Burge beszélni akar velem, Seth pedig maradjon itthon, és kezdjen hozzá a koporsóhoz. Én délben hazajövök, akkor majd ő mehet el.

- Nem, nem - állhatatoskodott Lisbeth, és sírva fakadt. - A szívem tettem fel rá, hogy te készítsd el az apád koporsóját. Merev vagy és megátalkodott, soha nem tennéd azt, amit anyád kíván tőled. Gyakran dühösködtél apádra, amikor élt; most, hogy eltávozott tőlünk, jobbnak kell lenned hozzá. Nem sokra tartotta volna, ha Seth készíti el a koporsóját.

- Ne is folytasd, Adam, ne is folytasd - mondta Seth gyengéden, noha hangja elárulta, nem minden megerőltetés nélkül beszél -, anyánknak igaza van. Majd én munkába megyek, te pedig maradj itthon.

Tüstént be is ment a műhelybe, Adam követte, Lisbeth pedig, automatikusan engedve begyakorlott szokásainak, kezdte elrámolni a reggeli edényeket, mintha csak megelégelte volna, hogy Dinah foglalja el a helyét. Dinah nem szólt semmit, de felhasználta az alkalmat, hogy csendben csatlakozzék a fivérekhez a műhelyben.

Ezek már fel is vették kötényüket és papírsapkájukat; Adam úgy állt ott, hogy bal keze Seth vállán nyugodott, jobbjában a kalapáccsal pedig néhány deszkára mutatott, s együtt szemlélték őket. Háttal fordultak annak az ajtónak, amelyen Dinah belépett, mégpedig oly nesztelenül, hogy észre sem vették jelenlétét mindaddig, amíg csak azt nem hallották: „Seth Bede!" Seth megrezzent, s a két fivér megfordult. Dinah úgy nézett, mint aki nem látja Adamot, és Seth arcára függesztette tekintetét, miközben nyugodt szívélyességgel azt mondta:

- Nem mondok istenhozzádot. Látni fogom ismét, amikor megjön a munkából. Akkor még elég idő lesz ahhoz, hogy sötétedés előtt a tanyára érjek.

- Köszönöm, Dinah; szeretném, ha még egyszer hazakísérhetném. Talán ez lesz az utolsó alkalom.

Seth hangja kissé megremegett. Dinah kinyújtotta a kezét, és azt mondta: - Édes béke lesz a szívében ma, Seth, hogy annyi gyengédség és hosszan tűrő türelem volt magában az öreg anyja iránt.

Ezzel Dinah megfordult, és éppoly gyorsan és csendesen hagyta el a műhelyt, mint ahogyan belépett. Adam mindeközben közelről figyelte, de Dinah még csak rá se nézett. Mihelyt eltávozott, Adam azt mondta:

- Nem csodálom, hogy szereted őt, Seth. Olyan az arca, mint a liliom.

Seth lelke egyszeriben a szemébe és a nyelvére költözött: még soha nem vallotta meg a titkát Adamnak, de most valami édes megkönnyebbülést érzett, amikor azt felelte:

- Igen, Addy, szeretem őt... talán nagyon is. De ő nem szeret engem, fiú, csak úgy, ahogy az Úr egyik gyermeke szereti a másikat. Soha nem fog férjeként szeretni egyetlen embert sem, ez a meggyőződésem.

- Ezt, fiam, nem lehet előre megmondani; ne veszítsd el a bátorságodat. Finomabb anyagból szőtték őt, mint a legtöbb nőt, ez világos előttem. De ha más dolgokban jobb azoknál, nem látom be, miért szorulna mögéjük a szeretet képességében.

Ennél többet nem beszéltek. Seth nekivágott a falunak, Adam pedig elkezdett dolgozni a koporsón. „Isten segítse a fiút és engem is - gondolta, míg felemelte a deszkát. - Elég egyformák vagyunk ahhoz, hogy nehéznek érezzük az életet, kívül-belül nehéznek. Furcsa elgondolni, hogy akad férfi, aki képes a fogával székeket emelni vagy egyvégtében ötven mérföldet járni, de megreszket, és hidegből melegbe mártózik egyetlen nő pillantására, akit a többi közül kiválaszt. Erről a titokról nem tudunk számot adni, de hát arról se, mitől csírázik ki a mag.”

TIZENKETTEDIK FEJEZET
Az erdőben

Ugyanezen a csütörtök reggelen, Arthur Donnithorne fel-alá járkált öltözőszobájában, alakját, a jóvágású angol úriembert elébe vetítették az ódivatú tükrök, a kopott olajzöld tapétáról a fáraó leánya és szolgálói bámultak le rá, holott az lett volna a dolguk, hogy a csecsemő Mózessel törődjenek, s Arthur eközben megbeszélést folytatott önmagával, amelynek eredményeképpen, míg inasa átkötötte a vállán a fekete selyemkendőt, döntött, és gyakorlati parancsot adott ki.

- Eagledale-be szándékozom menni, vagy egy hétre horgászni - mondta hangosan. - Magammal viszlek, Pym, ma délelőtt indulunk; állj készen fél tizenkettőre.

A kurta fütty, mely segített Arthurnak, hogy eljusson ehhez az elhatározáshoz, itt áradóan hangos tenorba váltott át, és a folyosó, amint a férfi végigsietett rajta, visszhangozta a *Koldus-operá*-ból vett kedvenc dalát: „Ha férfiszívet gond nyomaszt." Nem valami hősi dallam, Arthur mégis nagyon hősinek érezte magát, amint nagy léptekkel tartott az istállók felé, hogy kiadja a lovakra vonatkozó utasításait. Mindenhez a maga jóváhagyására volt szüksége, és ezt a jóváhagyást nem ingyen kapta, csak gazdag érdemek alapján. Ezt a jóváhagyást Arthur még soha nem játszotta el, és jó tulajdonságaiban nagyon is megbízott. Fiatalember nálánál nyíltabban nem vallhatta volna meg hibáit, a nyíltság egyike volt legtöbbre tartott erényeinek, s csilloghat-e egy ember nyíltsága fényesebben, mint ha néhány megvallható hibája is van? De Arthur valahogy azzal kecsegtette magát, hogy hibái is nagylelkűségéből fakadnak: indulatos, heves vérű, oroszlánlelkű ő - sohasem csúszó-mászó, fortélyos, hüllőszerű. Lehetetlenség, hogy Arthur Donnithorne valami aljas, gyáva vagy kegyetlen dologra vetemedjék. „Nem! belevaló fickó vagyok, könnyen keveredem galibába, de mindig gondom van rá, hogy annak terhét én viseljem." Sajnos, a galibák nem hordozzák magukban a költői igazságszolgáltatást; néha makacsul ellenállnak, s nem a főbűnösre hárulnak legrosszabb következményeik, bármily hangos szóval óhajtja is ezt az illető. Teljesen a dolgok rendjének ezen az elégtelenségén múlott, ha Arthur valaha is önmagán kívül néha mást is bajba kevert. Igazán jó természetű volt, s minden elképzelése a jövőről, mikor majd egyszer megörökli a birtokot, olyan volt, amelyben a jómódú, elégedett bérlők imádják földesurukat, aki viszont az angol úriember mintaképe lesz: a kastély pompás, csupa elegancia, kifinomult ízlés; háztartása remek, ménese a legjobb Loamshire-ben; erszénye nyitva minden közügy számára -, hogy rövid legyek, Arthur mindent merőben másnak képzelt el, mint amit most a Donnithorne név felidézett. S az egyik legelső végrehajtandó jótettének a jövőben azt tűzte ki, hogy megszaporítja Irwine jövedelmét a hayslope-i lelkészkedésért, hadd tarthasson kocsit anyjának és nővéreinek. Szívből jövő vonzódása a nagytiszteletű úrhoz még pendelyes korára nyúlt vissza. Részben fiúi, részben testvéri érzések voltak ezek - eléggé testvériek ahhoz, hogy jobban kedvelje Irwine társaságát, mint a legtöbb fiatal emberét, s eléggé fiúiak ahhoz, hogy megriadjon Irwine rosszallásától.

Láthatják, hogy Arthur Donnithorne „jó fiú" volt - annak tartották iskolapajtásai: nem tudta elviselni, hogy bárki kínos helyzetbe kerüljön; még legrosszabb hangulatában is feltétlenül sajnálta volna, ha nagyapjának bármi baja esik; Lydia nagynénje pedig haszonélvezője volt ama lágyszívűségnek, amely Arthurt a női nem iránt eltöltötte. Hogy aztán lesz-e benne mindenkor annyi önuralom, hogy jó természete kívánalmainak megfelelően mindig ártalmatlan és csak adakozó legyen, ez olyan kérdés volt, amelyre eddig még nem lehetett ellene szólóan válaszolni: mindössze huszonegy éves volt, ezt ne feledjük, s nem szoktunk egy csinos, nagy-

lelkű fiatalember tulajdonságaiban különösképpen vájkálni, akinek egyszer majd lesz elég pénze ahhoz, hogy elbírjon számtalan apróbb hibát is - akinek, ha meggondolatlan hajtás következtében szerencsétlen módon elüt egy embert, s lábát töri, módjában lesz megfelelő kárpótlást juttatni neki; vagy ha történetesen tönkreteszi egy asszony életét, drága bonbonokkal próbálja kárpótolni, amelyeket maga csomagol és címez. Nevetséges lenne, ha fürkészőek és elemzőek akarnánk lenni az ilyen esetekben, mintha valami bizalmas szolgálatot teljesítő hivatalnok jellemét akarnók kipuhatolni. Kerek, általános, úriemberre illő jelzőket alkalmazunk, ha egy jó származású és vagyonos fiatalemberről van szó; a hölgyek pedig, azzal a finom megérzéssel, mely nemük megkülönböztető sajátja, tüstént megállapítják felőle, hogy „helyes". Minden valószínűség szerint úgy futja be életpályáját, hogy senkit se fog felháborítani; életének hajója teherbíró, amelynek biztosítását mindenki vállalja. Nem kétséges, hogy a hajókat olykor éri baleset, amelyek néha szörnyű módon mutatják meg konstrukciójuk elégtelenségét; a repedés sima vízen soha nem fedeződött volna fel, s nem egy „derék fiú" merült már alá a körülményeknek ilyen végzetes összejátszása folytán.

De nincsen tisztes alapunk, hogy ilyen kedvezőtlen jóslatokba bocsátkozzunk Arthur Donnithorrie-t illetően, hiszen éppen ezen a reggelen azt bizonyítja, hogy képes lelkiismeretének szaván alapuló józan elhatározásokra. Egy dolog mindenesetre világos: a természet az ő esetében gondoskodott arról, hogy soha ne hagyja el a jó utat a béke és elégültség uralkodó érzésével; soha nem fog messzire eljutni a bűn határterületén oda, ahol már nem érik többet az elhagyott vidék zaklató támadásai. Nem válik belőle a Bűn udvaronca, gomblyukában annak számos kitüntetésével.

Mintegy tíz óra volt, a nap ragyogóan sütött, a tegnapi eső mindent még vonzóbbá tett. Az ilyen reggelen kellemes dolog végigsétálni a felgereblyézett úton az istállók felé, egy kirándulás tervét forgatva fejünkben. Az istállók szaga azonban, amely a dolgok természetes rendje szerint csillapító hatással kellett volna hogy legyen rá, Arthurt valahogyan mindig felingerelte. Semmi sem történt az istállókban kedve szerint, mindent a legzsugoribb módon irányítottak. A nagyapja ragaszkodott hozzá, hogy egy vén tökfej legyen a főlovász, akit emelővel se lehetett volna megrögzött szokásaiból kimozdítani, és ezenfelül engedélye volt arra, hogy egy csomó durva loamshire-i legényt alkalmazzon beosztottjának, akiknek egyike legutóbb úgy próbált ki egy új nyíróollót, hogy hosszúkás foltot vágott Arthur pej kancájába. A dolgoknak ez az állapota természetesen elkeserítő: az ember még csak elviseli valahogy a házi bosszúságokat, de hogy az istálló is a mérgelődés és kelletlenség színterévé váljék, az már olyan, hogy azt a szervezet nem képes az embergyűlölet veszélye nélkül elviselni.

Az öreg John fából faragott, barázdált arca volt az első, amit Arthur megpillantott, amikor belépett az istálló udvarára, s ettől még annak a két vérebnek az ugatásában sem lelte örömét, amelyek az udvart őrizték. Sohase volt képes türelmesen szólni a vén együgyűhöz.

- Nyergeltesse fel számomra Meget, és vezesse a kapu elé fél tizenkettőre, Rattlert pedig ugyanakkorra nyergeltesse fel Pym részére. Hallotta?

- Hallottam, hallottam, kapitány mondta az öreg John megfontoltan, fiatal urát követve az istállóba. John úgy vélte, a fiatal gazda természetes ellensége az öreg szolgának, de a fiatalok általában gyatra reményt nyújtanak arra, hogy a világ sora kedvezően folyjék tovább.

Arthur csak azért ment be, hogy megveregesse Meget; a lehetőség szerint semmit sem akart észrevenni az istállóban, nehogy még reggeli előtt felizgassa magát. A szép állat a belső istállók egyikében volt, és szelíd fejét feléje fordította, amint gazdája melléje lépett. A kis Trot, egy apró spániel, Meg elválaszthatatlan társa az istállóban, kényelmesen összegömbölyödve pihent mellette.

- No, Meg, szépségem - mondta Arthur, megveregetve a ló nyakát -, nagyszerű vágtánk lesz ma délelőtt.

- Már erre, nagyságos uram, aligha kerülhet sor - mondta John.

- Aligha? És miért nem?

- Hát Meg lesántult.

- Lesántult, az ördögbe is! Hogy érti ezt?

- Hát az istállófiú túlságosan közel vezette Dalton lovaihoz, aztán az egyik kiugrott rá, ettől a mellső lábán megsérült.

Az értelmes történetíró eltekint attól, hogy pontosan elmesélje, mi következett erre. Érthető, hogy kemény kifakadások sorjáztak, csillapító közbeszúrásokkal, miközben a beteg testrészt megvizsgálták; hogy John mindennek annyi érzelemhullámzással asszisztált, mintha maga fortélyosan faragott vadalmafa bot lett volna, és hogy Arthur Donnithorne csakhamar úgy haladt vissza a gyep vaskapuján, hogy mentében egy taktust se énekelt.

Úgy érezte, teljes mértékben csalódott és bosszús. Megen és Rattleren kívül nem volt az istállóban a maga és inasa számára felnyergelhető ló. Dühítő helyzet: éppen akkor, amikor egy-két hétre félre akart vonulni az útból. Úgy tetszett, a Gondviselés vétke, hogy a körülmények ilyetén alakulását segíti. Hogy itt legyen a Vadaskertben becsukva, törött karral, amikor minden más ezredtársa Windsorban mulatozik - összezárva egy olyan nagyapával, aki körülbelül annyi gyengédséget érzett irányában, mint pergameniratai iránt! És hogy lépten-nyomon kedvét szegje a ház és a birtok irányítása! Ilyen körülmények között az emberen szükségszerűen erőt vesz a rosszkedv, és ingerültsége valami módon kiutat keres. „Salkeld egy üveg portóit ivott volna meg mindennap - mormogta Arthur magában -, de én nem olyan fából vagyok faragva. Hát, ha egyszer nem mehetek Eagledale-be, majd Rattleren Norburne-be vágtázom ma délelőtt, aztán Gawaine-nál megebédelek."

Bevallott elhatározása mögött egy be nem vallott rejtőzött. Ha Gawaine-nál ebédel, aztán ottmarad beszélgetni nála, nem ér vissza a Vadaskertbe közel öt óra előtt, amikorra Hettyt már nem láthatja, mert a házvezetőnő szobájában lesz; amikor pedig a lány hazafelé indul, ez arra az időre esik, amikor ő lustálkodni szokott vacsora után, így aztán egyáltalán nem kerül Hetty útjába. Persze semmi vész nincs benne, ha kedves a kicsikéhez, és felér azzal, hogy akár egy tucat bálkirálynő táncosa legyen, ha csupán egy fél órát bámulhatja Hettyt. De talán jobb, ha többet észre se veszi; esetleg, mint arra Irwine utalt, helytelen gondolatokat ébreszt a lányban; bár Arthur a maga részéről azt gondolta, a lányok nem olyan érzékenyek, nem könnyen sebezhetőek; valójában úgy találta, hogy kétszer oly tartózkodóak és ravaszak, mint ő maga. Ami pedig a Hetty esetében a tényleges ártalmat illeti, ez szóba se jöhet. Arthur Donnithorne a magáért, maga által kibocsátott kötelezvényt teljes bizalommal fogadta el.

Így a déli nap látta, amint Norburne felé galoppozik; a jószerencse úgy hozta, hogy a halselli legelőrét útjába esett, ami néhány pompás ugratás lehetőségét kínálta Rattlernek. Nincs jobb módja egy démon kiűzésének, mint „megcélozni" néhány bokrot és árkot; igazán meglepő, hogy a kentaurok, bár ezen a téren behozhatatlan előnyük volt, mért hagytak maguk után a históriában olyan rossz hírnevet.

Ezek után talán csodálkozással fogják hallani, hogy jóllehet Gawaine otthon volt, az udvaron lévő óra mutatója alig hagyta el a hármat, amikor Arthur visszatért a bejárati kapun, leszállt a ziháló Rattlerről, és bement a házba, hogy nagy sietve megebédeljen. De azt hiszem, azóta is számos ember akadt, akik hosszú utat tettek meg, hogy elkerüljenek egy találkozást, aztán sebesen vágtattak vissza, hogy azt a találkozást mégse mulasszák el. Szenvedélyeink kedvelt

hadicsele, hogy visszavonulást tettetnek, aztán váratlanul szembefordulnak velünk, amikor már azt hisszük, elérkezett a győzelem kivívásának pillanata.

- A kapitány úgy vágtatott, akár az ördög - mondta Dalton, a kocsis, akinek alakja kirajzolódott, amint az istálló falának támaszkodva pipáját szítta, amikor John bevezette Rattlert.

- Én meg azt kívánom neki, bár lenne az ördög a lovásza - békétlenkedett John.

- Az ám; akkor sokkal szeretetreméltóbb lovásza lenne neki, mint amilyen most van - vélte Dalton; ezt a tréfát oly jónak találta, hogy amikor már magában maradt a színtéren, ki-kivette a pipát a szájából, hogy odakacsintson egy képzeletbeli hallgatóság felé, és csak úgy rázkódjék a csendes, hasrengető kacagástól; elméjében kezdetétől fogva újra átismételte a párbeszédet, hogy megfelelő hatással mondja el majd szolgatársainak.

Amikor Arthur ebéd után ismét felment az öltözőszobájába, elkerülhetetlen volt, hogy ne jusson ismét eszébe az a vita, amelyet önmagával folytatott itt a nap korábbi szakaszában, ám lehetetlen volt az is, hogy elidőzzék mellette - lehetetlen, hogy felidézze azokat az érzéseket és meggondolásokat, amelyek akkor döntő hatással voltak rá; ez éppoly kevéssé volt lehetséges, mint hogy feltámassza a levegőnek azt a sajátos ízét-szagát, amely frissítően megcsapta, amikor először tárt ablakot. Az a vágy, hogy lássa Hettyt, oly ellenállhatatlanul tört föl benne, mint az ügyetlenül zabolázott mélytengeri áramlat; magát is meglepte az az erő, amellyel ez a hétköznapi képzelgés nem engedte ki szorításából: még reszketett is a keze, amint a haját fésülgette - no persze, ez csak a nyaktörő lovaglástól volt. Azért volt, mert egy csip-csup ügyből komolyat csinált, gondolataiban jelentős következményeket tulajdonítva neki. Hát majd elszórakozik azzal, hogy látja Hettyt ma, aztán az egész ügyet elfelejti. Minden Irwine hibája volt. „Ha Irwine nem szól semmit, félannyit se gondoltam volna Hettyvel, mint Meg lesántulásával." De ez a nap épp arra látszott teremtődni, hogy ellustálkodjék a Nyári Lakban, ott aztán még vacsora előtt befejezi dr. Moore *Zelucó*-ját. A Nyári Lak ott állt a Fenyőligetben - Hettynek feltétlen ezen az úton kellett jönnie az Úri Tanya felől. Így semmi sem lehetett egyszerűbb és természetesebb: a Hettyvel való találkozás Arthur sétájának nem célja, csak járuléka volt.

Arthur árnyéka némileg gyorsabban siklott a Vadaskert hatalmas tölgyei között, mint azt egy forró délutánon holmi fáradt ember árnyékától várni lehetett, s mégiscsak alig volt négy óra, mikor már ott állt az előtt a magas szűk kapu előtt, mely abba a gyönyörűséges útvesztő jellegű erdőbe vezetett, mely a Vadaskert egyik oldalát szegélyezte; ezt Fenyőligetnek nevezték, nem azért, mert sok volt benne a fenyő, ellenkezőleg, mert kevés. Az erdő bükkből és hársból állt, imitt-amott egy libbenő, ezüst kérgű nyír - az ilyen erdőt kedvelik leginkább a nimfák; az ember látja napsütötte fehér tagjaikat, amint rézsút kivillannak az ágak közül, vagy kikukucskálnak egy hatalmas hársfa simán kanyargó vonala mögül, hallja lágyan csobogó nevetésüket - de ha valaki túlságosan kíváncsi, szentségtörő szemmel bámul, eltűnnek előle az ezüstös bükkök mögé, elhitetik vele, hogy a hangjuk pusztán iramló pataké volt; talán át is változnak sárgásbarna mókussá, mely szökellve elszalad, és a legmagasabb ágról gúnyolja a szemlélődőt. Nem olyan liget volt ez, amely kimért gyepet és hengerelt utakat kínált a sétálónak, csak szűk, üreges, földes ösvényeket, ezeket cseppnyi finom moha szegélyezte imitt-amott - olyanok voltak ezek az ösvények, mintha a fák és az alattuk burjánzó növényzet csak úgy maguktól teremtették volna őket, tisztelettudóan elkanyarodva arrafelé, ahonnan a fehér lábú nimfák királynője látható.

Ez ösvények legszélesebbikén haladt el Arthur Donnithorne hársak és bükkök fasorában. Csendes délután volt - az arany fény álmosan lengett a legmagasabb ágak között, csak hellyelközzel pillantva alá a bíbor ösvényre és annak keskeny mohaszegélyére. Az ilyen délutánon a

végzet álorcával fedi rettentő hideg arcát, párásan sugárzó fátyollal, körülölel meleg pihés szárnyával, és mérgez violaillatú leheletével. Arthur gondtalanul kódorgott, könyvvel a hóna alatt, de nem a földet bámulta elmélkedő emberek szokása szerint; tekintete az út távoli hajlatára szegeződött, amelynek táján minden bizonnyal hamarosan egy apró alak fog megjelenni. Ó, már ott is volt! előbb egy széles színfolt, akár a tropikus madár az ágak között, aztán tipegő figura, fején kerek kalappal és kis kosárral a karján, végül egy mélyen elpiruló, majdnem riadt, de mégis ragyogó mosolyú leány, aki verdeső, de azért boldog tekintettel bókol, amint Arthur a közelébe ér. Ha Arthurnak lett volna ideje egyáltalán a gondolkozásra, bizonyára furcsának találja, hogy az ő szíve is verdes, hogy elpirul - hogy egyáltalán oly butának látja és érzi magát, mintha váratlanul érte volna, ami bekövetkezett, és nem az történik, amire számított. Szegény két teremtés! Bizony kár, hogy nem éltek a gyermekkornak abban az arany időszakában, amelyben úgy álltak volna szemközt, hogy félénk szeretettel tekintenek egymásra, aztán röpke pillangócsókkal illetik egymást, és eltipegnek, hogy együtt játsszanak. Utána Arthur visszamegy selyemfüggönyös ágyacskájába, Hetty háziszőttes párnái közé, és mindkettő álomtalanul alszik, másnap meg már alig emlékszik a ma történtekre.

Arthur megfordult, és anélkül, hogy okát adta volna, Hetty oldalán lépdelt tovább. Először voltak együtt kettesben. Milyen mindent lebíró ez az első titkos magány! Valószínűtlen ugyan, de Arthur rá se mert pillantani a kis vajkészítőre együttlétük első perceiben. Ami meg Hettyt illeti, lábai felhőn pihentek, és forró zefír vitte a szárnyán; elfeledkezett rózsaszínű szalagjáról; annyit se tudott tagjairól, mintha gyermekded lelke egy vízililiomba költözött volna, mely nedves ágyában pihen, és a nyári napfény melengeti. Ellentmondásnak tűnik, de Arthur holmi gondtalanságra és önbizalomra tett szert e félénkség révén: teljesen más lelkiállapotra készült fel Hetty részéről a találkozás kapcsán; és bármennyire is eltöltötte valami homályos érzés, azért a csend e perceiben bőven hagyott helyet annak a másiknak, hogy előző kétségei és skrupulusai feleslegesek voltak.

- Helyesen tette, hogy ezt az utat választotta a Vadaskertbe - mondta végül is Arthur, letekintve Hettyre -, sokkal szebb is, meg rövidebb is, mint bármelyik a portáslakok felől.

- Igen, uram - felelte Hetty reszkető, majdnemhogy suttogó hangon. Fogalma sem volt arról, hogy kell szólni egy olyan úrhoz, mint Arthur, s hiúsága még félénkebbé tette szavát.

- Minden héten meglátogatja Mrs. Pomfretet?

- Igen, uram, minden csütörtökön, csak akkor nem, ha el kell kísérnie Miss Donnithorne-t.

- És ugye, Mrs. Pomfret tanítja valamire?

- Igen, uram, csipkejavításra, amit ő külföldön tanult, meg harisnyastoppolásra... olyan lesz a harisnya, akár az ép, az ember nem tudná megmondani, stoppolták-e valóban; aztán szabásra is tanít.

- De hát komornának készül?

- Bizony nagyon szeretnék az lenni - mondta Hetty most már érthetőbben, de még mindig meglehetősen félénken; arra gondolt, talán Donnithorne kapitány előtt ő is oly ostobának tűnik, mint őelőtte Luke Britton.

- Gondolom, Mrs. Pomfret mindig ilyentájt várja?

- Négykor. Ma egy kissé elkéstem, mert nagynénémnek szüksége volt rám, de a rendes időm négy óra, mert akkor még ráér velem foglalkozni, amíg Miss Donnithorne csenget.

- Akkor hát nem szabad tartóztatnom, pedig különben szerettem volna megmutatni magának a Nyári Lakot. Látta már?

- Nem, uram.

- Ennek a sétánynak a fordulója vezet arra. De most ne menjünk oda. Majd egyszer máskor mutatom meg, ha kíváncsi rá.

- Igen, uram, kérem.

- Mindig errefelé szokott esténként visszajönni, vagy fél talán ilyen magányos úton végighaladni?

- Ó, nem, uram, soha sincs még késő; mindig útra kelek nyolckor, most pedig olyan világosak az esték. Nagynéném haragudna rám, ha nem lennék odahaza kilenc előtt.

- Talán Craig, a kertész elkíséri?

Mély pír lepte el Hetty arcát és nyakát.

- Nem jön, nem is jött, nem is engedném... nem kedvelem - mondta kapkodva, és a bosszúság könnyei oly gyorsan gyűltek a szemébe, hogy be se fejezhette beszédét, máris lecsordult egy fényes csepp forró orcáján. Erre aztán holtra szégyellte magát, hogy sír, s egy hosszú pillanatra minden boldogsága elhagyta. De a következőben már azt érezte, hogy egy kar lopakodik köréje, és egy gyengéd hang azt mondja:

- Ugyan már, Hetty, miért sír? Nem akartam bántani. A világért se bántanám magát, kis virág. Ne sírjon, nézzen rám, különben azt fogom hinni, nem akar megbocsátani.

Arthur kezét arra a puha karra tette, mely legközelebb esett hozzá, és hízelgő kedveskedéssel hajolt Hetty fölé. Hetty felemelte hosszú harmatos pilláit, és a ráirányuló pillantást édes, félénk, könyörgő tekintettel fogadta. Mennyi időnek tűnt az a három pillanat, ami alatt a tekintetük találkozott, és Arthur karja megérintette Hettyt! A szerelem mily egyszerű dolognak látszik, ha mindössze huszonegy nyár van mögöttünk, pillantásunk alatt pedig egy tizenhét esztendős lány reszket, mint nyíló bimbó, mely először tárja fel szívét ámuló elragadtatással a reggelnek. Az ilyen, gond nem szántotta ifjú lelkek úgy gördülnek egymás felé, mint két bársonyos barack, mely gyengéden egymásnak ütközik, aztán megáll; oly könnyen keveredtek, mint két kis patak, mely előre tör, hogy egymásba fonódjék, és levéltakarta rejteken csobogtassa örökkön összeszövődő fodros habjait. Míg Arthur belebámult Hetty könyörgő sötét szemébe, nem számított számára az, miféle angol nyelvet beszél a lány; s ha még divatban lett volna az abroncsos szoknya és púderes haj, aligha vesz tudomást ebben a pillanatban arról, hogy Hetty nem alkalmazza a jólneveltségnek eme kellékeit.

De dobogó szívvel rebbentek széjjel, mert valami nagy zörejjel a földre hullott: Hetty kosara volt: minden kis dolgos kelléke szétszóródott az ösvényre, egyikük-másikuk hajlandóságot mutatva arra, hogy messzire guruljon. A tárgyak felszedegetése sok munkát adott, ezalatt szó nem hangzott el, de amikor Arthur újra Hetty karjára akasztotta a kosarat, a szegény gyermek valami furcsa különbséget érzett a férfi pillantásában és magatartásában. Csak éppen megszorította a kezét, és szinte fagyosan hűvös hangon és tekintettel annyit mondott:

- Útjában voltam, nem szabad tovább tartóztatnom. - Elfordult tőle, és visszasietett azon az úton, mely a Nyári Lak felé vezetett; Hetty meg úgy folytatta útját, mint aki különös álomban él, mely vadító gyönyörrel kezdődött, s most ellentétekbe és szomorúságba bonyolódott. Vajon találkoznak-e ismét, amikor hazafelé tart? Miért beszélt hozzá a férfi úgy, mintha elégedetlen lenne vele? aztán miért hagyta el oly váratlanul? Hetty csak sírt, maga is alig tudta, miért.

Arthur is nagyon nyugtalan volt, de az ő érzéseit mélyebb tudatosság világította meg. A Nyári Lakba sietett, mely az erdő közepén állott, gyors mozdulattal kinyitotta a zárat, az ajtót becsapta maga mögött, a *Zelucó*-t a legtávolabbi sarokba hajította, aztán jobb kezét zsebébe

mélyesztve, először négyszer-ötször fel-alá sétált a kis szobában, majd valami kényelmetlen merev helyzetben leült az ottománra, amit olyankor szoktunk megtenni, amikor nem akarjuk átengedni magunkat az érzelmeinknek.

Kezd beleszeretni Hettybe - ez nyilvánvaló. Készen volt minden mást sutba dobni csak azért, hogy teljesen átadja magát ennek a mámoros érzésnek, mely éppen most lett előtte világos. Nem volt értelme, hogy a tény előtt szemet hunyjon - túlságosan megszeretik egymást, ha a lányt továbbra is figyelmére méltatja -, és aztán mi lesz abból? Néhány hét múlva amúgy is útra kell kelnie, a szegény teremtés meg itt marad nyomorultul. *Nem szabad*, hogy ismét egyedül találkozzanak, távol kell tartania magát Hettytől. Milyen ostoba volt, hogy visszajött Gawaine-tól!

Felkelt, és heves mozdulattal kitárta az ablakokat, hadd jöjjön be a délután enyhe lehelete meg a fenyők egészséges lélegzete, amelyek gyűrűben vették körül a Nyári Lakot. Az enyhe levegő nem segítette elhatározását, amint kitekintett, és a levéllepte messzeségbe nézett. De mégis úgy érezte, ez az elhatározás eléggé szilárd: semmi szükség rá, hogy tovább vitatkozzék önmagával. Feltett szándéka volt, hogy többet nem találkozik Hettyvel; és most átengedhette magát annak az elképzelésnek, milyen mérhetetlenül kellemes is lenne, ha a körülmények mások volnának - milyen kellemes lett volna Hettyvel ma este visszaútján találkozni, újra köré fonni a karját, és beletekinteni édes arcába. Elmélázott azon, vajon a kedves kis teremtés is gondol-e reá - húszat egy ellen, hogy igen. Milyen szép volt a szeme a pilláján ragyogó könnycseppel! Szívesen elégítené ki a lelkét egy teljes napon át azzal, hogy nézheti, s *kell*, hogy újból lássa - ha csak azért is, hogy bármi hamis benyomást, amit iménti magatartása keltett, eltöröljön. Ezúttal nyugodtan, kedvesen fog viselkedni - csak éppen meg kell akadályoznia, hogy a lány mindenféle hamis elképzeléssel térjen haza. Igen, mindezek után ez a leghelyesebb, amit tehet.

Soká tartott - több, mint egy óráig -, amíg Arthur elmélkedéseiben idáig jutott, de most, hogy elérte ezt a pontot, nem volt képes tovább is a Nyári Lakban maradni. Azt az időt, amíg Hettyt újra láthatja, mozgással kell kitöltenie. Meg aztán már eléggé késő is volt ahhoz, hogy átöltözzék a vacsorához, amelyet nagyapja hat órakor szolgáltatott fel.

TIZENHARMADIK FEJEZET
Este az erdőn

Úgy esett, hogy ezen a csütörtök délelőttön Mrs. Pomfret némileg összeveszett Mrs. Besttel, a házvezetőnővel - s ennek a ténynek két igen előnyös következménye volt Hetty számára. Egyrészt arra bírta Mrs. Pomfretet, hogy a teát felküldesse a szobájába, másrészt a mintaszerű komornát Mrs. Best előbbeni viselkedésének roppant eleven felidézésére, valamint ama párbeszédek felélesztésére késztette, amelyekben Mrs. Best teljesen egyértelműen alulmaradt e beszélgetések részeseként; így aztán Hettynek csak annyi koncentrációra volt szüksége, hogy varrótűjét használja, s olykor egy-egy „igent" vagy „nemet" szúrjon közbe. A lány szívesen tette volna fel kalapját a szokottnál korábban; csakhogy azt mondta Donnithorne kapitánynak, rendszerint nyolc körül indul, s mi lenne, ha a kapitány netán mégis kimenne a Ligetbe, hogy találkozzék vele, aztán ő már nem lenne ott! Vajon eljön-e? Hetty kis pillangólelke szakadatlanul repesett az emlékezés és a kétségeskedő várakozás között. Végül is az ódivatú rézóra már a nyolcra eső utolsó negyedet mutatta, s Hettynek minden oka megvolt rá, hogy felkészüljön a búcsúra. Még Mrs. Pomfret más irányban igénybe vett gondolatai sem zárkóztak el az elől, hogy észre ne vegyék a kis jószágban a szépségnek valami újfajta fellobbanását, amint a tükör előtt feltűzte a kalapját.

„Hitemre, ez a gyermek napról napra szebb lesz - kommentálta a tényt Mrs. Pomfret magában. - Elég baj az. Sem helyet, sem férjet nem fog emiatt hamarább kapni. A józan, módos emberek nem szeretik az ilyen szemrevaló feleséget. Mikor én még lány voltam, több volt a csodálom, mintha én is ilyen csinoska lettem volna. De hát Hettynek minden oka meglehet arra, hogy hálás legyen nekem, amiért olyasmire tanítom, amivel megkeresheti a kenyerét, inkább, mint a gazdasági munkával. Mindig is mondták nekem, hogy jó természetű vagyok - és ez a színigazság, de az a megrontó bánatom is, különben nem trónolnának egyesek a házban felettem a házvezetőnői szobában."

Hetty gyors léptekkel átsietett a keskeny kerti sávnak azon a részén, amelyet kereszteznie kellett, attól félve, hogy találkozik Mr. Craiggel, akivel most talán még udvariasan beszélgetni sem tudna. Mennyire megkönnyebbült, amikor biztonságban kiért a Vadaskert tölgyei alá és páfrányai közé! Még akkor is kész volt rá, hogy megriadjon, mint az őz, mely eliramlott közeledtére. Semmibe se vette az esti fényt, mely gyengéd sugárzással ellepte a gyepes ösvényeket a páfrány között, s eleven zöldjének szépségét jobban kiragyogtatta, mint a dél mindent lebíró sugárzása: semmire se gondolt Hetty, ami valóságosan körülvette. Csak valami lehetőség járt az eszében: Mr. Arthur Donnithorne, aki eljön, hogy ismét találkozzék vele a Fenyőligetben. Ez volt a Hetty alkotta kép előterében; mögötte fényes ködben úszó valami feküdt - azok a napok, amelyek nem lesznek már olyanok, mint élete eddigi napjai. Mintha valami folyami istenség imádta volna körül, aki bármikor leviheti csodálatos hajlékába, holmi vízi menedékbe. Nem lehetett többé tudni, mi eshet meg még, ha egyszer ez a furcsa, bűvös mámor rátört. Most, hogy egy csipkével, atlasszal és ékszerrel teli ládát küldtek neki valami ismeretlen helyről, ugyan hogyan is gondolhatott mást, mint hogy az egész élete megváltozik, s holnap még valami ennél is vadítóbb öröm éri? Hetty még sohasem olvasott regényt; ha egy a kezébe kerül, azt hiszem, a szavakkal aligha tudott volna megbirkózni: így aztán milyen formába önthette várakozásait? Ezek éppoly alaktalanok voltak, mint a Vadaskert édes ernyedt illatai, melyek körüllebegték, amint a kapu felé lépkedett.

A lány most egy másik kapunál van - ez a Fenyőligetbe vezet. Belép az erdőbe, ahol már alkonyat honol, s minden lépésénél egyre szorítóbbá válik a szívét gyötrő félelem. Ha nem

jön! Ó, be szörnyű - elgondolni, hogy az erdő másik végén kimegy, a fátlan útra, és még csak nem is látta. Eléri a Nyári Lak felé vezető első kanyart, lassan halad - nincs ott. Meggyűlöli az útján átfutó nyulacskát; mindent gyűlöl, ami nem az, ami után sóvárog. Továbbmegy, boldogan ér minden fordulóhoz, mert talán *őreá* talál mögötte. Nem. Sírni kezd: szíve úgy megduzzadt, hogy könnyek lepik a szemét; egyetlen csukló zokogására megreszketnek szájának szegletei, aztán lecsordulnak a könnyek.

Nem tudja, hogy a Nyári Lakig még egy forduló van, ahhoz már egészen közel jár, és Arthur Donnithorne mindössze néhány lépésnyire tőle; egyetlen gondolat tölti el, s e gondolatnak ő az egyedüli tárgya. Ismét látni fogja Hettyt: ez a vágy nőtt Arthurban az utolsó három óra alatt gyötrő szomjúsággá. Persze nem azért találkozik Hettyvel, hogy abban a becéző modorban társalogjon vele, melynek kelepcéjébe vacsora előtt elővigyázatlanul beleesett, hanem hogy elrendezze a dolgokat vele kedvesen, a nyájas udvariasság színezetével, de azért úgy, hogy ne keltsen a lányban hamis illúziókat jövendő kapcsolataikat illetően.

Ha Hetty tudja, hogy ott van, akkor nem sír, ami helyesebb lett volna, mert akkor talán Arthur csakugyan oly bölcsen viselkedik, mint tervezte. Ehelyett azonban az történt, hogy Hetty összerezzent, amikor a férfi az oldalsó fasor végén megjelent, s hogy feltekintett rá, két nagy könnycsepp gördült végig az orcáin. Ugyan mi mást tehetett erre Arthur, mint hogy lágy, csillapító hangon szól hozzá, mintha csak fényes pillantású spániel lenne, amelynek tüske fúródott a lábába?

- Megijedt valamitől, Hetty? Látott valamit az erdőben? Ne féljen... most már vigyázni fogok magára.

Hetty csak irult-pirult, azt se tudta, boldog-e vagy boldogtalan. Hogy most megint sír - ugyan mit gondolhat egy úr az ilyenfajta lányok felől, akik nyakra-főre sírnak? Még arra is képtelen volt, hogy egy „nemet” kinyögjön, csak elfordította a tekintetét Arthurtól, és letörölte könnyes orcáit. De akkorra már egy hatalmas csepp lepottyant a rószaszínű szalagjára: tudta ő azt nagyon jól.

- Ugyan már, legyen jókedvű megint. Mosolyogjon rám, és mondja meg, mi a baj. No, mondja már.

Hetty Arthur felé fordította a fejét, és azt suttogta: - Azt hittem, már nem jön - és lassan bátorságot gyűjtött, hogy tekintetét a férfira emelje. Ez a tekintet túl sok volt: egyiptomi gránitból van annak a szeme, aki ezt a pillantást nem viszonozza hasonló szerelemmel.

- Kis riadt madár! harmatos rózsa! buta kis jószág! Csak nem fog újra sírni most, hogy magával vagyok?

Ó, jaj, Arthur egyáltalán nem tudja, mit beszél. Nem ezt akarta mondani. Karja megint Hetty dereka körül kereskedik, szorítása érezhetőbb lesz, arca egyre közelebb kerül a kerek orcához, ajkai megérintik a duzzadó gyerekajkakat, és egy hosszú pillanatra eltűnik az idő. Arthur e percben lehetne árkádiai pásztor, lehetne az első ifjú, aki az első leányt megcsókolja, lehetne Erósz maga, Pszükhé ajkát szürcsölve - mindegy.

Még percekig nem esett szó. Dobogó szívvel lépkedtek tovább, míg feltűnt az erdő végét jelző kapu. Akkor egymásra néztek, már nem úgy, mint annak előtte, mert tekintetükben benne volt egy csók emléke.

De máris valami keserű keveredett az édességek forrásába: Arthur feszengett. Karját elvonta Hetty derekáról, és azt mondta:

- Itt vagyunk, szinte a Liget végén. Ugyan hány óra lehet már - tette hozzá, előhúzva óráját. - Húsz perccel múlt nyolc... csakhogy az én órám siet. Azért jobb, ha nem megyek tovább. Lépkedjen szaporán az apró lábain, és érjen haza biztonságosan. Isten vele.

Megfogta Hetty kezét, és félig szomorúan, félig erőltetett mosollyal nézett rá. A lány szeme mintha azt kérte volna, ne hagyja még el őt, de Arthur csak megveregette Hetty arcát, és ismét azt mondta: - Isten vele. - Így Hetty kénytelen volt elfordulni tőle, és továbbmenni.

Ami Arthurt illeti, úgy rontott végig vissza az erdőn, mintha csak szándékosan minél nagyobb távolságot akart volna teremteni maga és Hetty között. Nem megy ismét a Nyári Lakba; emlékezett rá, milyen vitát folytatott ott önmagával vacsora előtt, aztán az egészből semmi se lett - rosszabb, mint a semmi. Egyenesen a Vadaskertnek tartott, örült, hogy kikerült a Ligetből, ahol minden bizonnyal rossz szellem kísértett. Ezek a bükkök és sima hársak - volt valami enerváló már a puszta látványukban; de a görcsös vén tölgyekben semmi csábító epekedés nem lakott - ezeknek a látványa erőt öntött az emberbe. Arthur eltévedt a páfrány sűrűjében, ahol az ösvény vég nélkül kanyargott, míg már éjszakává mélyült az alkonyi fény a nagy ágak alatt, s a nyúl is feketének tűnt fel, amint átszökkent útján.

Arthurban erősebb érzések dúltak, mint reggel: az egész olyan volt, mintha lova ugrás előtt megfordult volna, hogy kétségbe vonja irányító kezének hatalmát. Elégedetlen volt önmagával, ingerült, megalázott. Alig gondolta végig annak várható következményeit, hogy utat engedett a reá settenkedő érzelmeknek - hogy változatlanul figyelmére méltatta Hettyt, hogy nem zárkózott el az alkalmak elől, amelyek azokra a gyengédségekre csábították, amelyeknek kelepcéjébe beleesett - máris visszautasította azt a jövőt, mely mindezek nyomán reá várt. Hettyvel kacérkodni nagyon is más, mint egy rangjabeli csinos lánnyal kacérkodni: *ez* közmegegyezés szerint mindkét felet szórakoztatta; ha pedig komollyá válik a dolog, semmi akadálya a házasságnak. De erről a kis teremtésről azonnal rosszat fognak híresztelni, mihelyt meglátják, hogy együtt járnak; aztán itt vannak ezek a derék emberek, Poyserék, akiknek a becsületes név éppoly becses, mintha az ország legnemesebb vére folyna az ereikben - bizony meggyűlölné önmagát, ha valamiféle botrányt támasztanak azon a birtokon, mely egyszer majd az övé lesz, azok között a bérlők között, akiknek mindenekfelett a tiszteletére vágyott. Éppoly kevéssé tudta elhinni, hogy ennyire süllyedhet önmaga megbecsülésében, mint azt, hogy eltöri mindkét lábát, és ezután élete végéig mankón jár. Nem tudta elképzelni magát ebben a helyzetben: túl gyűlöletes volt, túlságosan idegen.

És ha senki sem tud meg semmiről semmit, akkor is túlontúl megkedvelhetik egymást, és végül is nem vár rájuk egyéb, mint a válás nyomorúsága. Nincs olyan balladából kilépett úr, aki elveheti egy *gazda* unokahúgát. Az egész ügynek azonnal véget kell vetni. Merő ostobaság.

Pedig milyen elszánt volt ma reggel, mielőtt még Gawaine-hoz ment; mikor aztán ott volt, valami leteperte, és rábírta, hogy visszavágtasson. Úgy tűnt, nem hagyatkozhatik olyan mértékben az elhatározására, mint amennyire gondolta: majdnemhogy azt kívánta, bárcsak újra sajogna a karja, akkor egyéb se járna az eszében, mint az a megkönnyebbülés, amit a fájdalom megszűnése jelent. Nem lehet tudni, milyen hóbort tör rá holnap ezen az átkozott helyen, ahol semmi nem tudta parancsoló kényszerrel elfoglalni az egész áldott napon keresztül. Mit tehet, hogy bebiztosítsa magát újabb ostobaságok ellen?

Egyetlen segélyforrás maradt. Elmegy, és mindent elmond Irwine-nek - mindent. Ha csak elmeséli a történteket, máris hétköznapi színben fognak feltűnni; elmúlik a kísértés, mint ahogyan a becéző szavak bája elmúlik, ha közömbös fül előtt ismétlik őket. Ha Irwine-nel

beszél, az mindenképpen segíteni fogja. Holnap reggeli után első teendője az lesz, hogy átlovagol Broxtonba, a paplakba.

Alighogy Arthur erre az elhatározásra jutott, tüsténT azon kezdte törni a fejét, melyik ösvény vezeti haza, és a legrövidebb utat választotta. Úgy érezte, most már bizonyos az alvás: elég sok minden kifárasztotta, arra pedig nem volt szüksége, hogy tovább gondolkozzék.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET
A hazatérés

Miközben ők az erdőben elváltak, válni kellett a kunyhóban is; Lisbeth ott állt Adammal az ajtóban, megerőltetve vén szemét, hogy utolsó pillantást vessen Sethre és Dinahra, amint felhágtak a szemközti lejtőn.

- Ej, be ellenemre van, hogy nem látom többé - mondta Lisbeth Adamnak, amikor visszafordultak a házba. - Szívesen megtűrném magam mellett életem fogytáig, míg meg nem térek az öregem mellé. Dinah a halált is könnyebbé tenné, oly szelíden szól, s oly nesztelenül mozog. Szinte bizonyos vagyok benne, hogy az a kép az új Bibliádban őt ábrázolja... az angyal, amint ott ül a sír mellett egy nagy kövön. Bizony nem bánnám, ha ilyen menyem lenne, de a jóravaló lányokat soha senki nem veszi el.

- Nos, anyám, remélem, hogy Dinaht megkapod menyedül, mert Seth igen kedveli, s remélem, idővel ő is megkedveli Sethet.

- Mi haszna erről beszélni? Dinah nem törődik Sethtel. Húsz mérföldnyire megy el tőle. Ugyan hogy is kedvelné meg, azt már én is tudni szeretném? Csak úgy, mint ahogy a kenyér nem kel meg kovász nélkül. A számjegyes könyveid nem sokra tanítottak meg, különben te is éppoly jól olvasnád a közönséges betűket, mint Seth teszi.

- Ugyan, anyám - szólt Adam nevetve -, a számjegyek sok mindent elbeszélnek, s nem sokra jutnánk nélkülük, de az emberek érzelmeit nem árulják el. Bizony, ezeket nehezebb kiszámítani. De hát Seth jószívű, dolgos kezű, értelmes és jóképű is, aztán meg ugyanúgy gondolkodik, mint Dinah. Megérdemli, hogy elnyerje, bár tagadhatatlan, hogy ez a nő nem közönséges anyagból készült. Nem mindennap kerül le hasonló készítmény a gyalupadról.

Ej, te egyre csak kiállsz az öcsédért. Ez mindig így volt, pici korotok óta. Folyton mindent megfeleztél volna vele. De mi dolga Sethnek a házassággal, neki, aki még csak huszonhárom éves? Sokkal nagyobb szüksége volna arra, hogy megtanulja, mi a takarékosság. Ami meg azt illeti, hogy Seth megérdemli Dinaht... a lány két évvel idősebb nála, majdnem annyi, mint te. De hát ez már így van: az emberek mindig az ellentétekhez húznak, mintha bizony az életben is úgy osztályoznák az egymáshoz valókat, akár a disznóhúst: egy darab jó húshoz egy darabka belsőség jár.

Az asszonyi elmének bizonyos hangulatokban kedve telik az ilyen összevetésekben, melyek a lehetőt a valóságossal mérik össze; s mert Adam nem kívánta feleségül venni Dinaht, ezért Lisbeth haragos volt - éppoly, haragos, mint ha *kívánja*, s ezzel ugyanolyan végletességgel zárja ki magát a Mary Burge-féle házasságból és az apjával való társas viszonyból, mintha Hettyt veszi el.

Már jócskán elmúlt fél nyolc, amikor Adam és anyja ily módon beszélgettek, úgyhogy amikor tíz perccel később Hetty elérte az útnak azt a fordulóját, amely a gazdaság kapujához vezetett, meglátta Dinaht és Sethet, amint az ellenkező oldalról közelednek feléje, és megvárta, amíg elérik. Dinah és Seth, csakúgy, mint Hetty, jártukban kissé elkényelmeskedték az időt, mert Dinah a vigasz és erő szavait kívánta tolmácsolni Sethnek a búcsú e perceiben. De amikor Hettyt megpillantották, megálltak, és kezet fogtak: Seth hazafelé fordította lépteit, Dinah pedig egyedül indult előre.

- Seth Bede szívesen jött és beszélt volna veled, édesem - mondta Dinah, amint odaért Hettyhez -, de sok gondja-baja van ma este.

Hetty gödröcskés mosollyal válaszolt, mint aki nem tudja egészen pontosan, miről is esett szó; sajátos ellentétben állt Hetty szikrázó önelégült bája Dinah nyugodt, részvevő arcával, nyílt tekintetével, mely arról árulkodott, hogy szívében nem a maga titkait dédelgeti, hanem olyan érzések élnek benne, amelyeket a világgal kíván megosztani. Hetty kedvelte Dinaht, már amennyire bármelyik nőt kedvelte; de hiszen másként nem is érezhetett olyasvalaki iránt, aki soha nem szűnt meg jó szót szólni érette, valahányszor nagynénje korholta, s mindig készen állott arra, hogy Tottyt átvegye az öléből; azt a kis nyuvasztó Tottyt, akit mindenki becézett, s akiben Hetty a világon semmi érdekeset nem talált. Dinah soha egy helytelenítő vagy szemrehányó szót nem mondott Hettynek az Úri Tanyán tett látogatása során; gyakran szólt hozzá komolyan, de erre Hetty ügyet sem vetett, mert nemigen hallgatott rá: bármit is mondott Dinah, utána szinte mindig megcirógatta Hetty orcáját, aztán kész volt helyette elvégezni a foltozást. Hetty szemében Dinah talány volt, körülbelül úgy tekintett rá, mint ahogyan az ember egy kis szálló madarat képzel el, mely csak ágról ágra repdes, mint ahogyan a fecske csapongását vagy a pacsirta felfelé törő szárnyalását szemléli; Hettynek azonban nem fűlt a foga ahhoz, hogy ilyen talányokat oldjon meg, mint ahogyan az sem érdekelte, mit jelentenek a Zarándok Útjának képei, vagy azok a képek a nagy öreg fólióméretű Bibliában, amelyeknek jelentőségéről Marty és Tommy faggatták vasárnaponként.

Dinah megfogta Hetty kezét, és a maga karja alá vonta.

- Nagyon boldognak látszol ma este, kedves gyermek - mondta. - Gyakran gondolok majd rád Snowfieldben, és olyannak látom az arcodat, amilyen most. Furcsa dolog ez; néha, ha egészen egyedül vagyok, és lehunyt szemmel ülök a szobámban, vagy a dombok között járok, elém idéződnek azok az emberek, akiket, ha csak néhány napra is, láttam és ismertem; hallom a hangjukat, és szinte tisztábban látom pillantásukat és mozgásukat, mint akkor, amikor csakugyan velem voltak, olyannyira, hogy megérinthettem őket. S akkor a szívem feléjük repes, s úgy átérzem sorsukat, mintha csak a magamé lenne, és abban találok vigaszt, hogy e sorsot az Úr elé tárom, és megpihenek az Ő szeretetében, a magam javára csakúgy, mint az övékére. És biztos vagyok benne, hogy így fogsz majd elém kerülni egyszer te is.

Dinah egy pillanat szünetet tartott, de Hetty nem szólt semmit.

- Drága idő volt ez számomra - folytatta aztán -, a tegnap este és a mai nap, merthogy két olyan fiút láthattam, mint Adam és Seth Bede. Oly gyengédek és gondosak koros anyjukhoz. És az anya elmondta nekem, mi mindent tett Adam éveken keresztül, hogy apját és öccsét segítse; csodálatos, a bölcsességnek és tudásnak milyen szelleme lakozik benne, s milyen kész e kettőt azok érdekében felhasználni, akik erőtelenek. S biztos vagyok benne, hogy szerető lelke van. Gyakran figyeltem meg ott a magam népe körében Snowfieldben, hogy az erős, ügyes férfiak a leggyengédebbek a nőkhöz és a gyermekekhez, és elgyönyörködtető látvány, amikor úgy viszik a karjukon a kisbabákat, mintha nem volna több súlyuk a madárkánál. A babák pedig mintha mindig az erős karokat szeretnék a legjobban. Biztosan érzem, hogy ugyanígy van ez Adam Bede-del is. Nem gondolod, hogy igazam van, Hetty?

- Hogyne - felelt Hetty szórakozottan, mert gondolatai egész idő alatt az erdőben jártak, és aligha tudta volna megmondani, mit is igenelt. Dinah látta, hogy nincs hajlandósága szólni, de már nem is volt sok idő a további beszélgetésre, mert az udvari kapuhoz értek.

A csendes alkonyfény, kihunyó nyugati pírjával és néhány pislákolva előragyogó csillagával elpihent a gazdaság udvarán, ahol hang nem hallatszott, csak az igáslovak dobogása az istállóban. Mintegy húsz perccel lehetett napnyugta után: a baromfiak megpihentek a tyúkülőn, a bulldog elnyújtózva feküdt háza előtt a szalmán, oldalán a tarka terrierrel, amikor a kapu

csapódása megzavarta őket, s mint tisztük kívánta, ugatásba fogtak előbb, mintsem biztos tudomást szereztek volna ugatásuk okáról.

Az ugatás aztán megtette hatását a házban, mert - amint Dinah és Hetty közeledett - az ajtóbejáratot egy méltóságteljes alak töltötte be, pirospozsgás arccal, fekete szemében benne rejlett annak lehetősége, hogy tud igen éles, alkalomadtán megvető tekintetet is vetni a hetivásár napjain, de most leginkább a vacsora utáni szívélyes jóindulat kifejezését öltötte magára. Köztudomású, hogy nagy tudósok, bár kíméletlenül csípősek tudtak lenni más tudósok megítélésében, a magánéletben könyörületes és elnéző természetűnek mutatkoztak, s hallottam már olyan tanult emberről, aki baljával szelíden ringatta ikreit a bölcsőben, míg jobbjával a legmarcangolóbb szarkazmusát ontotta egy olyan ellenfelére, aki brutális tudatlanságot árult el a héber nyelvben. A gyengeségek és hibák megbocsátandók - ó jaj, nem idegenek azok mitőlünk! -, de az ember, aki olyan nagy jelentőségű tárgykörben, mint bizonyos héber kifejezések, helytelen álláspontra helyezkedik, úgy kezelendő, mint az emberiség ellensége. Ugyanezek az ellentétes tényezők keveredtek Martin Poyser egyéniségében is: oly kiváló jellemű volt, hogy nyájasabban és tisztelettudóbban bánt öreg apjával, amióta az minden vagyonát átadta neki, s nem volt ember, aki személyes vonatkozásokban elnézőbben ítélt volna szomszédai felett, mint ő; de például az olyan gazda iránt, mint Luke Britton, akinek ugarát ellepte a gaz, s nem ismerte a sövényezés, árokásás alapvető követelményeit sem, sőt a téli készletek beszerzésében igen gyatra ítélőképességet mutatott, Martin Poyser oly kemény és kérlelhetetlen volt, mint az északkeleti szél. Luke Britton nem tehetett olyan megjegyzést, ha mindjárt az időjárásra vonatkozott is, hogy Martin Poyser ne fedezze fel benne az értetlenségnek és általános tudatlanságnak azt a fertőzetét, mely gazdasági tevékenységében is megnyilvánult. Utálta, ha látta, hogy ez az alak ajkához emeli az önkorsót hetivásárkor a György Király ivójában, s ha megpillantotta az utca másik oldalán, máris szigorú és kritikus kifejezés költözött fekete szemébe, mely összehasonlíthatatlanul más volt, mint az az apai tekintet, amellyel az ajtóhoz közeledő két unokahúgát várta. Mr. Poyser esti pipáját szívta, kezét most éppen zsebre dugta, mint aki egyedül ehhez folyamodhat, hogy fennmarad azután is, amikor már napi teendőit elvégezte.

- Hát lányok, elég későn kerültetek haza - mondta, mikor azok ketten elérték azt a kis kaput, mely a gyalogúthoz vezetett. - Anya már nyugtalankodott miattatok, a kicsi meg beteg. És milyen állapotban hagytad ott az öregasszonyt Bede-éknél, Dinah? Nagyon letörte az öreg halála? Az utolsó öt évben már nem sokat számított.

- Erősen megviselte az elvesztése - mondta Dinah -, de ma már úgy tűnt, kissé megvigasztalódott. A fia, Adam, otthon maradt egész nap, apja koporsóját készítette, az öregasszony pedig szereti, ha odahaza van. Szinte egész nap csak Adamról beszélt nekem. Szerető szíve van, bár elszomorítóan hajlamos a nyugtalanságra és aggályoskodásra. Bárcsak mélységesebb bizodalma lenne, hogy vigaszául szolgáljon aggkorában.

- Adamban megbízhat - mondta Mr. Poyser, félreértve Dinah óhaját. - Nem kell attól tartani, hogy a cséplésnél nem fog beválni. Nem olyan ember ő, aki csupa szalma, semmi mag. Kezeskedem érte bármikor, hogy jó fiú marad élete végéig. Nem mondta, hogy hamarosan átjön hozzánk? De gyertek már be, gyertek csak - mondta, utat engedve a két lánynak -, nem tartóztatlak benneteket tovább idekinn.

Az udvar körüli nagy épületek jócskán kizárták az eget, de a nagy ablak bőségesen elegendő fényt bocsátott be ahhoz, hogy a tisztaszoba egy zuga se maradjon sötétben.

Mrs. Poyser, aki a hintaszékben foglalt helyet, melyet a „jobb kéz felőli szalonból” hoztak ki, azon volt, hogy álomba ringassa Tottyt. De Totty nem érzett hajlandóságot az alvásra, s mikor unokanénjei megjelentek, felemelkedett fektéből, s megmutatta két felhevült orcáját, melyek a szokottnál is kövérebbnek látszottak most, amint a vászon hálófőkötő szegélye alól kirajzolódtak.

A bal oldali kéményzugban, egy nagy karosszékben, amelynek vesszőfonatú ülése volt, ott ült az öreg Martin Poyser, pirospozsgás, fekete hajú fiának egészséges, de mégis sápatag és összeaszott mása, feje kissé előrecsuklott, könyöke visszanyomódott olyannyira, hogy alsókarja egészen a szék támláján nyugodott. Kék zsebkendőjét a térdére terítette ki, mint mindig, valahányszor a szobában volt, s ott nem a fejére borította; úgy ült, az eseményeket figyelve, az egészséges öregségnek azzal a nyugodt, csak a külsőre irányuló figyelmével, amely a belső dráma iránti érdeklődéstől mentesen, kikémleli a földre hullott gombostűt, követi a legaprólékosabb mozgást is, valamiféle mit se váró céltalan állhatatossággal, megfigyeli a tűz lobogását vagy a napsugár vándorlását a falon, megszámlálja a padló kőkockáit, gondja van még az óramutatóra is, és csendes örömöt érez azon, hogy a tiktakolásban ritmust fedez fel.

- Hát már meg micsoda éjszakai órán térsz haza, Hetty - kezdte Mrs. Poyser. - Nézd csak meg az órát, tessék, hiszen már fél tízre jár, van vagy fél órája, hogy a lányokat aludni küldtem, már akkor is elég késő volt; hiszen fél ötkor kell kelniük, hogy a kaszálók üvegeit megtöltsék, aztán ott a sütés is; itt meg ez a szerencsétlen kisgyerek, talán lázas is, mindenesetre olyan éber, mint délidőn, aztán senki sincs, aki segítene nekem beadni az orvosságot, csak a nagybátyátok, azzal sokra mentem, a fele kiköpődött a gyerek hálóingére - jó, ha lenyelt annyit, amitől nem lesz rosszabbul, jobban semmiképpen. De akinek mindig haszontalanságon jár az esze, azzal a fényes tulajdonsággal rendelkezik, hogy mindig úton van olyankor, amikor otthon lenne tennivalója.

Még nyolc előtt indultam, nénikém - mondta Hetty bosszús hangon, kissé fel is vetve a fejét. - De ez az óra oly sokat siet a Vadaskert órájához képest, hogy nem tudom megmondani, hányra érek ide.

- Ejha! talán a nagyurak órájához igazítsuk a magunkét, azt akarnád? Aztán maradjunk fenn, égessük a gyertyát, heverjünk addig, amíg a nap a hasunkra nem süt? Amennyire én tudom, ezt az órát nem ma igazították először előre.

A helyzet az volt, Hetty valójában elfeledkezett az órák közötti különbségről, amikor azt mondta Donnithorne kapitánynak, nyolckor indul útnak; ez okozta aztán, meg hogy nem is nagyon sietett, hogy a szokottnál csaknem fél órával később tért haza. De nagynénje figyelmét eltérítette ettől a kényes tárgytól Totty, aki végtére észrevette azt, hogy unokanénjeinek hazaérkezése nem jár semmiféle érzékelhető előnnyel a számára, ezért meglehetősen harsányan azt kezdte kiáltozni: „Anyu! Anyu!”

- Nohát, édesem, itt van anyjánál, itt is marad, Totty jó kislány, és mostan alukálni fog - mondta Mrs. Poyser, és hátrahajolva, ringatta a széket, miközben azon volt, hogy Totty elfészkelődjék a keblén. De Totty egyre hangosabban kiabált, és azt óbégatta: „Ne jingass!” Így az anya, azzal a csodálatos türelemmel, amelyet a szeretet még a legélénkebb temperamentumnak is megad, újra felült, arcát a vászon fejkötőcskéhez szorította, megcsókolta, és elfelejtette tovább kárpálni Hettyt.

- Gyere, Hetty - mondta Martin Poyser békülékeny hangon -, hozd ki a vacsorádat az éléskamrából, minthogy már mindent lerámoltunk; aztán átveheted a kicsit, amíg a néned levetkőzik, mert az anyja nélkül a gyerek nem bújik ágyba. És azt hiszem, *te* is ennél egy falatot, Dinah, mert amodaát nem valami nagy házat vezetnek.

- Nem, köszönöm, bátyám - mondta Dinah. - Jól belakmároztam, mielőtt útnak indultam, mert Mrs. Bede külön pástétomot sütött a számomra.

- Nem kérek vacsorát - mondta Hetty, levéve kalapját. - Átveszem Tottyt most is, ha a néni úgy akarja.

- Ugyan már, micsoda szamár beszéd ez! - szólt Mrs. Poyser. - Azt hiszed, megélsz étel nélkül, és táplálhatod a beledet azzal, hogy piros szalagokat tűzködsz a fejedre? Eridj, hozd ki tüstént a vacsorádat, gyermek; van még egy darabka hideg puding az ételszekrényben... éppen olyanféle, amilyet szeretsz.

Hetty azzal mutatta ki egyetértését, hogy szótlanul elindult a kamra felé, Mrs. Poyser pedig tovább beszélt Dinahhoz.

- Ülj le, drágám, aztán tegyél úgy, mintha te is tudnád, hogy lehet kényelmeskedni a világban. Nem kétlem, hogy az öregasszony szívesen látott, ha már egyszer ilyen soká maradtál.

- Végül is úgy tűnt, mintha öröme telnék az ottlétemben, de a fiai azt mondják, általában nem szeret fiatal nőket a környezetében látni; először én is azt hittem, szinte-szinte haragszik rám, amiért odamentem.

- Eh, régen rossz, ha az öregek nem szívelik a fiatalokat - mondta a vén Martin, még alább hajtva a fejét, mintha azon iparkodnék, hogy szemével kibogozza a kőpadló mintázatát.

- Bizony rossz dolog a tyúkülőn élni annak, aki nem kedveli a bolhákat - mondta Mrs. Poyser. - Mindnyájan voltunk egyszer fiatalok, akár jó szerencse ez, akár nem.

- De az öregasszonynak meg kell tanulnia, hogy alkalmazkodjék a fiatal nőkhöz - mondta Mr. Poyser -, mert nemigen számíthat arra, hogy Adam és Seth az elkövetkező tíz évben nem nősül meg, csak azért, hogy az anyja kedvébe járjon. Ez oktalanság lenne. Sem öregnek, sem fiatalnak nem való, hogy a maga szempontjait mérlegelve alkudozzék. Ami az egyiknek jó, jó az mindegyiknek: ha a dolgok végkifejletét nézzük. Magam nem vagyok híve annak, hogy fiatal fickók megnősüljenek, mielőtt megismerik, mi a különbség a vackor meg az alma között, de túl soká várni nem helyes.

- Így van ez - mondta Mrs. Poyser. - Ha elmulasztod az ebédidőt, kevés örömed telik az evésben. Csak piszkálod a villáddal az ételt, aztán valahára mégiscsak otthagyod. Azt hiszed, az ételben a hiba, pedig a gyomrodban van.

Hetty most visszatért a kamrából, és azt mondta: - Átvehetem már Tottyt, néném, ha akarod.

- Ugyan már, Rachel - mondta Mr. Poyser, látva, hogy felesége habozik, mivel Totty végre békén elfészkelődött -, jobban teszed, ha hagyod, hogy Hetty felvigye Tottyt, amíg te levet-kőzöl. Fáradt vagy. Ideje, hogy ágyba kerülj. Majd megint kiújul az oldalfájásod.

- No jó, hát tarthatja Tottyt, ha a gyerek hajlandó hozzámenni - mondta Mrs. Poyser.

Hetty a hintaszékhez ment, ahol szokott mosolya nélkül megállt, de nem csábítgatta Tottyt, csak várta, hogy nagynénje a kezébe adja a gyereket.

- Odamégy Hetty nénihez, gyönyörűségem, amíg anya felkészül a lefekvésre? Aztán Totty is bebújik az anyja ágyába, és ott alszik ám egész éjszaka.

Mielőtt még anyja befejezte szavait, Totty félre nem érthető módon válaszolt, összevonva szemöldökét, apró fogacskáit alsó ajkának feszítve, és úgy hajolva előre, hogy Hettyt teljes erőből karon üsse. Aztán szó nélkül megint elfészkelődött az anyja ölében.

- Ejnye, ejnye - mondta Mr. Poyser, mialatt Hetty mozdulatlanul állt -, hát nem akarsz Hetty nénihez menni? Olyan vagy, mint egy kisbaba, márpedig Totty fiatal hölgy, nem pedig kisbaba.

- Hiába is a rábeszélés - mondta Mrs. Poyser. - Mindig Hetty ellen fordul, ha nincs jól. Talán majd Dinahhoz jobban hajlik.

Dinah, aki levette főkötőjét és sálját, eddig nyugodtan ült a háttérben, nem szívesen avatkozva olyasmibe, amit Hetty különleges feladatkörének tekintettek. De most előrejött, és karját kitárva, azt mondta: - Gyere csak, Totty, gyere, hadd vigyen fel Dinah, aztán majd jön anya is; szegény anya olyan fáradt... már kívánkozik az ágyba.

Totty Dinah felé fordította az arcát, egy pillanatig nézte, aztán feltápászkodott, kinyújtotta a kis karját, és megengedte, hogy Dinah kiemelje anyja öléből. Hetty a bosszúság legcsekélyebb jele nélkül fordult el, és kalapját az asztalról felemelve, közömbös arckifejezéssel állt ott, arra várva, kap-e valami más utasítást.

- Most már bezárhatod az ajtót, Poyser, Alick réges-rég itthon van - szólt Mrs. Poyser, észrevehető megkönnyebbüléssel kelve fel alacsony székéről. - Hozd le nekem a gyufát, Hetty, meg kell gyújtani a faggyúgyertyát a szobámban. Gyere, apa.

A nehéz fareteszek rágördültek az ajtókra, az öreg Martin pedig megtette az előkészületeket a távozásra azzal, hogy összerakosgatta kék zsebkendőjét, és utánanyúlt a sarokban álló fényes gombú diófa botjának. Mrs. Poyserral az élén aztán ki is vonult a társaság a konyhából; őt követte a nagyapa, majd Dinah, Tottyval a karján - mindannyian még az alkonyfényben feküdtek le, akár a madarak. Mrs. Poyser útközben bepislantott abba a szobába, ahol két fia aludt, csak hogy lássa pirospozsgás kerek orcáikat a párnán, és meghallgassa egy percre szabályos, könnyű lélegzetüket.

- Eridj, Hetty, te is feküdj le - mondta Mr. Poyser engesztelő hangon, mikor maga is a lépcső felé fordult. - Biztos, hogy nem szándékosan késtél, de hát a néned annyit aggodalmaskodott ma. Jó éjszakát, édes lányom, jó éjszakát.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET
A két hálókamra

Hetty és Dinah mindketten a második emeleten aludtak, szomszédos szobákban, amelyeknek szegényes volt a berendezése; rolójuk se volt, amely kizárta volna a fényt, mely máris új erőt gyűjtött a kelő holdból - a szükségesnél is többet ahhoz, hogy Hetty tökéletes kényelemben mozogjon és vetkőzhessék kamrájában. Nagyon jól látta a faszegeket abban az öreg festett fehérneműs szekrényben, amelyre kalapját és ruháját aggatta; látta vörös tűpárnájában minden egyes gombostű fejét; látta önmaga tükörképét az ódivatú tükörben, mindenesetre a szükségeshez mérten elegendő pontossággal, mivel csak haját kellett kefélnie, és feltennie hálófőkötőjét. Micsoda vén tükör volt ez! Hettyt felmérgesítette, valahányszor öltözködött. A maga idejében biztosan csinos holmi lehetett, és valószínűleg egy negyedszázaddal ezelőtt került a Poyser család birtokába, valami úri bútorzat kiárusításakor. Egy árverező most is figyelmére méltatta volna: jókora fakult, arany ráma vette körül, erős mahagóni alapzaton állt, sok fiókkal, amelyek csak hosszas rángatásra nyíltak, úgyhogy tartalmuk a fiók legtávolabbi zugából is kirepült, érte se kellett nyúlni; mindenekfelett azonban a tükör mindkét oldalán réz gyertyatartó volt, mely valami arisztokratikus jelleget kölcsönzött neki. De Hettynek mégis kifogása volt ellene, mert a tükörlapon számos homályos folt éktelenkedett, amelyet nem lehetett ledörzsölni, és mert a tükör, ahelyett, hogy előre-hátra mozdítható lett volna, függőlegesen, mereven állt, s így Hetty csak arcát és nyakát láthatta benne jól, azt is csak akkor, ha egy alacsony székre ült a toalettasztalka előtt. De a toalettasztalka se volt toalettasztalka, hanem egy régi kis szekrény, kínos dolog volt elibe ülni, mivel a nagy rézfogantyúk nyomták a lány térdét, és semmiképpen sem tudott kényelmesen közel hajolni a tükörhöz. Ám az ájtatos hívek nem tűrik, hogy vallásos rítusaik gyakorlásában bármi akadályozza őket, Hetty pedig ezen az estén a szokottnál is nagyobb buzgósággal hajlott arra, hogy különleges szertartását elvégezze.

Miután levetette ruháját és fehér kendőjét, abból a nagy tarsolyból, mely alsószoknyája felett függött, kulcsot vont elő, s a szekrény egyik alsó fiókját kinyitva, két nyúlfarknyi viaszgyertyát húzott ki belőle - ezeket titokban vásárolta Treddlestonban -, majd bedugdosta őket a két réz gyertyatartóba. Azután egy csomag gyufát vett elő, és meggyújtotta a gyertyákat; végül egy kis, vörös rámájú shillinges tükröt húzott ki, amelyen nem volt semmiféle folt. Ez a kis tükör volt az, amelyet arra a célra választott ki, hogy elhelyezkedése után megszemlélje magát benne. Bele is nézett, mosolygott, fejét egy percre oldalra fordította, aztán letette a tükröt, és kiemelte keféjét és fésűjét egy fiókból. Azon volt, hogy lebocsássa a haját, és olyanná váljék, mint az az úrihölgyről festett kép, mely Miss Lydia Donnithorne öltözőszobájában lóg. Ez csakhamar meg is történt, és a sötét jácintszerű fürtök elborították a nyakát. Nem egyszerűen súlyos, sűrű hullámos haj volt, hanem puha és selymes, mely mindenfelé finom gyűrűket formált. De Hetty mind hátrafésülte, hogy olyan legyen, mint a kép, sötét függönyt képezzen, és háttérül szolgálva kimutassa fehér nyakának gömbölyű vonalát. Aztán letett fésűt, kefét, és csak nézte magát, összefonva karjait maga előtt, még mindig úgy helyezkedve, mint a kép. Most már a vén bepettyezett tükör sem állhatta meg, hogy elragadó mását ne vetítse; elragadó volt, jóllehet Hetty fűzője nem fehér atlasz - mint amilyeneket érzésem szerint a hősnők általában viselnek -, hanem valami zöldesen sötét gyapotszövetből való.

Ó, igen, Hetty nagyon csinos volt: Donnithorne kapitány véleménye szerint is az. Csinosabb, mint bárki Hayslope-ban - csinosabb, mint azok a látogató hölgyek, akiket a Vadaskertben látott -, igazában úgy tetszett, a finom hölgyek inkább öregek és rútak -, és csinosabb, mint Miss Bacon, a molnár lánya, akit Treddleston szépének neveztek. S Hetty ma este egészen

másfajta érzéssel nézte magát, mint eddig: láthatatlan szemlélő pillantása nyugodott rajta, mint a reggel a virágokon. Ez lágy hangján újra meg újra elismételte azokat a kedves dolgokat, amelyeket Hetty az erdőben hallott, karja körülölelte őt, és még mindig érezte hajának finom rózsaillatát. A leghiúbb nő sem ébred szépségének teljes tudatára mindaddig, amíg olyan férfi nem gerjed szerelemre iránta, aki viszonzásul az ő érzelmeit is remegősbe hozza.

De Hetty mintha feltette volna magában, hogy valami hiányzik, mert felkelt, és egy öreg fekete csipkesál után nyúlt, a fehérneműs szekrénybe, abból a szent fiókból pedig, amelyből gyertyáit vette elő, egy pár nagy fülbevalót emelt ki. A sál felette vén volt, teli szakadással, de nagyon alkalmasan kerítette Hetty vállát, és kiemelte karjának fehérségét. A kis fülbevalókat meg, amiket viselt, kivette - ó, hogy korholta őt nagynénje azért, amiért kifúratta a fülét! - helyükbe betette a nagyot: ezek csak aranyozásba foglalt színes kövek voltak, de ha az ember nem tudta, miből valók, éppolyan jól festettek, mint azok, amiket a hölgyek viselnek. Így aztán Hetty újra leült, a nagy fülbevalókkal, a fekete csipkesálat rásimítva a vállára. Lenézett a karjaira; nem volt azoknál szebb, egészen valamivel a könyöke alattig - fehérek voltak és teltek, és éppoly gödröcskések, mint az orcái; de a csuklója felé, ezt bosszúsággal állapította meg, eldurvultak a vajköpüléstől meg más olyan munkáktól, amit úrihölgyek sohasem végeznek.

Donnithorne kapitány nyilván nem akarja, hogy ő tovább dolgozzék; szép ruhákban akarja majd látni, vékony cipőkben és fehér harisnyákban, talán selyemhímzéssel is rajta; mert hiszen nagyon, szeretheti őt - még soha senki nem ölelte így át, és nem csókolta meg. Feleségül akarja venni biztosan, úrihölgyet csinálni belőle; ennek a gondolatának alig mert formát adni - de hát miként lehetne másként? Feleségül venni teljesen titokban, mint ahogyan Mr. James, a doktor segédje elvette a doktor unokahúgát, s aztán még sokáig nem jött rá senki, amikor meg igen, amúgy is késő volt a haragra. A doktor az egészet elmesélte a nagynénjének Hetty füle hallatára. Azt nem tudta, a dolognak ez a része hogyan lesz, de nyilvánvaló, hogy az öreg földesúrnak soha semmit se lehet majd elmondani, mert Hetty mindenkor kész volt a tisztelettől és ijedségtől elájulni, valahányszor a birtok urának a Vadaskertben útjába akadt. Lehet, hogy őt is anya szülte, de az Hettynek eszébe se jutott, hogy valamikor ő is, más emberekhez hasonlóan, fiatal volt: neki mindig az az öreg földesúr volt, akitől mindenki félt. Ó, azt lehetetlen elgondolni is, hogyan is lesz majd! De Donnithorne kapitány tudni fogja a módját; rangos úr, akinek mindenre megvan a lehetősége, s mindent megvehet, ami tetszik. És semmi úgy nem lehet újra, mint ahogyan eddig volt: talán egyszer belőle, Hettyből is nagy dáma lesz, hintójában fog hajtatni, selyembrokátba öltözni, ha vacsorára megy, hajában tollakkal, ruhája a földet fogja söpörni, mint Miss Lydiáé és Lady Daceyé, amikor egy este látta őket felmenni az ebédlőterembe, átkukucskálva azon a kis kerek ablakon, mely a hallból nyílt; csakhogy ő nem lesz öreg és csúf, mint Miss Lydia, sem olyan vastag, mint Lady Dacey, hanem nagyon csinos, haját sokféleképpen fogja feltűzni, néha rózsaszín ruhát visel, néha fehéret - nem is tudja, melyiket kedveli majd jobban; aztán Mary Burge és mindenki eljön, hogy megnézze, ha kocsijába száll - vagy inkább csak *hallani* fognak felőle; lehetetlen mindezt úgy elképzelni, hogy Hayslope-ban essék meg, nagynénje szeme láttára. Mindeme ragyogás elgondolásakor Hetty felkelt székéből, eközben a kis vörös rámájú tükröt lesodorta a sálja szegélyével, úgyhogy nagy robajjal a földre esett; de Hettyt túlságosan elfoglalta a képzelgése, semhogy figyelmét a tükör felemelésének szentelje; pillanatnyi habozás után begyes galambként kezdett előre-hátra lépkedni a szobájában, színes fűzőjében és színes szoknyájában, az öreg fekete csipkesállal a válla körül, a nagy üvegkövekkel a fülében.

Milyen csinos kis cica ebben a furcsa ruhában! Nincs annál csábítóbb dőreség, mint beléhabarodni: olyan édes babaszerű kerekdedség van az arcában és alakjában; sötét hajának finom gyűrűi oly elragadóan borítják fülét és nyakát; nagy sötét szeme hosszú pilláival sejtelmesen hat az emberre, mintha kalitkába zárt, játszi tündér pillantana ki belőle.

Ó, minő értékre tesz szert az, aki elnyeri egy olyan édes lány kezét, mint Hetty! Hogyan fogják irigyelni, akik eljönnek az esküvői lakomára, és látni fogják, amint vőlegénye karjába csimpaszkodik fehér csipkéiben és narancsvirágaival. A kedves, ifjú, kerekded, puha hajlékony jószág! A szíve is ilyen puha lehet, a kedélye éppily szeglettelen, a jelleme simulékony. Ha valaha valamilyen zökkenő támad, abban csak a férj lehet a hibás: azt formál belőle, amit akar - ez világos. A szerelmes férfi maga is ezt hiszi: a kis édes annyira szereti őt, kis hiúságai oly elragadóak, nem is akarja, hogy cseppet is bölcsebb legyen, hiszen ez a cicapillantás és mozgás elég ahhoz, hogy az ember élete paradicsommá váljék. Hasonló körülmények között minden férfiban tudatosul: az emberi ábrázatnak micsoda kitűnő ismerője ő. A természetnek - ezt tudja - megvan a maga nyelve, amelyet az igazsághoz való szigorú ragaszkodással használ, magamagát pedig tökéletesen jártasnak véli ebben a nyelvben. A természet asszonykájának jellemét az orcák, az ajak és az áll pompás vonalaiban írta meg számára, a sziromszerű szemhéjban, a hosszú, virágporzóként göndörödő szempillákban, a csodás szemek sötét, elmosódó mélységeiben. Hogy fogja majd egyszer imádni ez a nő a gyerekeit! Még maga is szinte gyerek, azok a kis rózsaszín jószágok úgy fogják körülvenni, mint a küllőszerűen elhelyezkedő szirmok a magházat; a férj pedig elnézi őket, jóságos mosollyal, készen, hogy ha úgy akarja, visszavonul bölcsessége szentélyébe, amely felé drága felesége tisztelettel pillantgat, anélkül, hogy annak függönyét valaha fellebbenthetné. Olyan ez a házasság, mintha még az aranykorban kötötték volna, amikor a férfiak mind bölcsek és fenségesek voltak, az asszonyok pedig gyönyörűek és szeretők.

Valahogy ilyenformán gondolkodott Adam Bede barátunk is Hettyről, csak éppen más szavakba foglalta gondolatait. Ha valaha a lány tartózkodó hiúságot mutatott iránta, ez csak azért van, mondta magában, mert Hetty nem szeret eléggé; és bizonyos volt abban, hogy Hetty szerelme, ha egyszer megajándékozza vele, a legbecsesebb valami lesz, aminek férfi e földön birtokába juthat. Mielőtt azonban lenéznénk Adamot azért, mert emberismerete hiányos, kérdezzük meg magunkat is, vajon hajlamosak voltunk-e valaha arra, hogy egy csinos nőről valami rosszat higgyünk el - hogy vajon *képesek* voltunk-e valaha, szembeszökő bizonyíték híján, rosszat tételezni fel arról az *egy* földöntúlian szép lényről, aki megigézett bennünket? Nem: az emberek, akik a hamvas őszibarackot szeretik, elfeledkeznek a magjáról, aztán néha rémesen fáj, ha ráharapnak.

Arthur Donnithorne-nak is hasonló elképzelése volt Hettyről, már amennyire egyáltalán gondolkozott a lány természetéről. Biztos volt benne, hogy drága, ragaszkodó, derék kis teremtés. Az a férfi, aki felébreszti egy fiatal lány reszkető szenvedélyét, mindig azt hiszi róla, hogy ragaszkodó; és ha történetesen az eljövendő évekre veti pillantását, feltehetően úgy képzeli el önmagát, hogy majd becsületesen gyengéd lesz hozzá, hiszen szegényke oly ragaszkodóan imádja. Isten már ilyennek teremtette ezeket a drága nőket - és ez betegség esetén nagyon is kapóra jön.

Voltaképpen közülünk még a legbölcsebbek is elámíthatók néha ily módon, és egyaránt hiszik az embereket jobbaknak is, meg rosszabbaknak is, mint érdemlik. A természetnek van nyelve, és az nem szól hamisan, csak éppen még nem ismerjük mondattanának valamennyi tekervényét, és ha sebtiben olvassuk, megeshet, hogy a valódi értelmezésnek éppen az ellenkezőjét hámozzuk ki belőle. Hosszú, sötét pillák - ugyan mi lehet elragadóbb? Lehetetlennek találom, hogy ne várjak lelki mélységet a hosszú, sötét pillák mögött meghúzódó, mély szürke szemtől,

ama tapasztalat ellenére, mely megmutatta, hogy lakhatik mögötte csalás, ámítás, ostobaság is. De ha a kelletlenség reakciójaként zavaros szemekhez fordultam, meglepően hasonló volt az eredmény. Végtére hosszú töprengés után arra gyanakszik az ember, hogy nincs közvetlen kapcsolat a szempillák és az erkölcsök között; vagy az is lehetséges, a szempillák a szép teremtés nagyanyjának a hajlamait juttatják kifejezésre, amelyek egészben véve nem valami fontosak számunkra.

Szempilla nem lehetett szebb, mint a Hettyé volt, s most míg begyes galambként sétál a szoba hosszában, és le-letekint az öreg fekete sállal borított vállára, annak sötét szegélye tökéletesen érvényre juttatja rózsás orcáit. Nagyon homályos, elmosódott képek azok, amelyeket Hetty beszűkült képzelete a jövőről teremt, de minden képnek azért ő a központi alakja, szép ruhákban; Donnithorne kapitány ott van mellette, karjával átfonja, talán meg is csókolja, s mindenki más csodálja és irigyli őt - kiváltképpen Mary Burge, akinek új mintás gyapotszövetből készült ruhája egészen jelentéktelennek látszik Hetty pompás toalettje mellett. Vajon vegyül-e valami édes vagy szomorú emlék a jövőnek ebbe az álmába - szerető gondolat, mely nevelőszülei felé fordul, vagy a gyermekek felé, akiknek gondozásában részt vállalt, bármelyik ifjú barát, kedves állat, esetleg saját gyermekkori emlékei felé? Egyetlenegy sem. Vannak növények, amelyeknek alig is van gyökerük: az ember kitépheti őket abból a sziklazugból vagy falrészből, ahol meghonosodtak, aztán behelyezheti díszes virágcserépbe - éppúgy tovább virulnak. Hetty zokszó nélkül hajította volna elmúlt életét maga mögé, s ugyan nem bánná, ha soha többet eszébe sem jut. Azt hiszem, semmi gyengéd érzés nem lakozott benne a vén ház iránt, nem kedvelte jobban a kék csatavirágot és a mályvarózsa hosszú sorát a kertben, mint más virágokat - talán még annyira sem. Egészen csodálatos, milyen kevéssé törődött nagybátyja kiszolgálásával, aki jó apja volt: alig is jutott eszébe, hogy alkalmas időben kezébe adja a pipáját, hacsak nem figyelmeztették rá, kivéve olyankor, amikor látogató tartózkodott a házban, akinek ilyen módon kiváló alkalma nyílt, hogy lássa járás közben, amint a tűzhelyhez közelít. Hetty nem értette, hogyan kedvelheti bárki a középkorú embereket. Ami pedig azokat a nyuvasztó gyerekeket illeti, Martyt, Tommyt és Tottyt, ezek életének megháborítói voltak - akár a zümmögő bogarak, amelyek egy forró napon megkínozzák az embert, amikor éppen nyugalmat keres. Marty, a legidősebb, még kisbaba volt, amikor Hetty ideérkezett a tanyára, mert az előtte született gyermekek meghaltak, így aztán Hettynek jutott mind a három, egyik a másik után, ott tipegve a réten mellette, vagy esős napokon vele játszadozva a nagy, vén ház félig üres szobáiban. A fiúk most már kicsúsztak a keze alól, de Totty változatlanul egész napját megrontó átok, rosszabb, mint a felsoroltak bármelyike, mert több hűhót kerítettek köré. Vége-hossza nem volt a ruhakészítésnek és javításnak. Hetty boldogan hallotta volna azt, hogy soha többet gyerek nem kerül a szeme elé; rosszabbak még azoknál az undok kis bárányoknál is, melyeket a pásztorok folyton odahordtak ellés idején, hogy külön gondjukat viseljék - mert a bárányoktól előbb-utóbb megszabadultak. Ami a kis csibéket és pulykákat illeti, Hetty még a „költés” szót is meggyűlölte volna, ha nagynénje nem vesztegeti meg azzal a kis jószágok megfelelő gondozása érdekében, hogy minden költésből egy-egy sarjadékot neki ígér. A gömbölyű pihés csibék, amelyek ki-kikukkantottak anyjuk szárnya alól, soha nem gyönyörködtették Hettyt; ő nem az ilyenfajta szépséggel törődött, hanem azoknak az új holmiknak a szépségével, amelyeket Treddlestonban a vásáron beszerezhetett az eladó csibék árán. S mégis oly gödröcskés, oly elragadó volt, amint lehajolt, hogy a felpuhított kenyeret elhelyezze a tyúkketrecben, hogy nagyon gonosz indulatú embernek kellett annak lennie, aki keménységgel vádolta volna a lány szívét. Molly, a pisze orrú és kiugró állú szolgáló, igen gyengéd szívű volt, és mint Mrs. Poyser mondogatta, valóságos kincs az apróságok gondozása terén; de egy kedvű arca semmit se mutatott ebből az anyai elragadtatásból, mint ahogyan a barna agyagkorsó nem mutatja a benne rejlő lámpa fényét.

Rendszerint női pillantás az, amely felfedi azokat az erkölcsi hiányosságokat, amelyek a szépség „édes csalása” mögött rejtőznek: így azután nem meglepő, hogy Mrs. Poyser, éles szemével és azzal a bőséges lehetőséggel, amelyet a megfigyelés kínált a számára, meglehetősen pontosan felbecsülte, mi várható Hettytől az érzelmek területén, és a méltatlankodás perceiben nagy nyíltsággal beszélt erről a tárgyról a férjével.

- Nem jobb ez a lány a páváná́l, amely ott kevélykedik a fal tetején, és akkor is szétterjeszti a farkát a napsütésben, ha az egész falu halódik, semmi belülről meg nem rendíti, még az sem, amikor azt hittük, Totty beleesett a gödörbe. Még csak el is képzelni ezt erről a drága angyalról! És csakugyan ott találtuk meg, messze, a dögtemető közelében, a kis cipői beragadtak a sárba, és úgy zokogott, hogy az embernek majd beleszakadt a szíve. De Hetty rá se fütyült, azt láthattam rajta, bár a gyereket azóta nevelgeti, hogy megszületett. Meggyőződésem, hogy olyan kemény a szíve, mint a kő.

- Nem, nem - mondta Mr. Poyser -, nem szabad Hettyről túlságos szigorral ítélkezned. Ezek a fiatal lányok olyanok, mint az éretlen búzaszem: idővel majd nagyszerű liszt lesz belőlük, de most még puhák. Majd meglátod, hogy Hettyvel se lesz semmi baj, ha egyszer jó férje lesz és saját gyerekei.

- *Én* nem kívánok szigorú lenni a lányhoz. Ügyes ujjai vannak és hasznos tevékenységre is képes, ha úgy akarja, a vajköpülésnél pedig egyenesen nélkülözhetetlen, hiszen olyan remekül bánik a kezével. S forduljon akárhogy, azon leszek, hogy megtegyem a kötelességemet a te unokahúgodért, *ezt* eddig se mulasztottam el: mert minden ház körüli teendőre megtanítottam, s elég sokszor elmagyaráztam, mi a kötelessége, noha Isten a tudója, nehezemre esik még a légzés is, s az a szorító fájdalom néha rémesen rám tör. Ezzel a három lánnyal a házban kétszer annyi erőre lenne szükségem, hogy a munkájuk mellé szorítsam őket. Olyan ez, mintha három tűzön sütne az ember pecsenyét; alig öntözte meg zsírral az egyiket, már odaég a másik.

Hetty tisztelte annyira nagynénjét, hogy gondosan palástoljon előle annyit a hiúságából, amennyit különösebb áldozat nélkül eltakarhatott. Nem tudott ellenállni annak, hogy pénzét ne költse olyan piperére, amelyet Mrs. Poyser megvetett; azonban belepusztulna a szégyenbe, dühbe és riadalomba, ha nénje ebben a percben kinyitja az ajtót, és meglátja az égő gyertyacsonkokat, s őt ott feszíteni a sálban és a fülbevalóival. Hogy az ilyen meglepetést megelőzze, mindig reteszre zárta az ajtót, ezt ma éjjel se mulasztotta el megtenni. Helyesen is, mert könnyed kopogás hallatszott, Hetty pedig dobogó szívvel felugrott, hogy elfújja gyertyáit, és bedobálja őket a fiókba. Arra már nem vállalkozott, hogy kivegye fülbevalóit, de lerángatta a sálat, a földre ejtette, még mielőtt a második halk kopogás is elhangzott. Ennek a kopogásnak a hátterét megtudjuk, ha rövid időre magára hagyjuk Hettyt, és visszatérünk Dinahhoz azután, hogy átadta Tottyt anyja karjába, s feljött a Hettyével szomszédos hálószobájába.

Dinah gyönyörűségét találta a hálószoba ablakában. Minthogy ez a nagy ház második emeletén volt, messzi kilátást kínált a földek felett. A fal vastagsága egy yarddal az ablak alatt széles lépcsőt formált, erre helyezhette székét. S most, amikor belépett szobájába, első teendője az volt, hogy beüljön ebbe a székbe, s kitekintsen a békés mezőkre, amelyeken túl a telihold volt felkelőben, pontosan az élő sövény szegélyezte szilfák felett. Legjobban azt a legelőt szerette, amelyen a fejőstehenek heverésztek, utána azt a rétet, amely félig le volt kaszálva, s most ezüstös hullámvonalát tárta fel. Szíve nagyon teli volt, mert már csak egy éjszakája maradt, amikor még kitekinthet ezekre a mezőkre, aztán sokáig nem; de azért a puszta helyszín elhagyása mégsem jelentett számára oly sokat, mert neki a kopár Snowfield is épp annyi vonzerőt kínált: arra a sok derék emberre gondolt, akiknek ügyét-baját megismerte, istápolta e békés tájon, s akik szerető emlékezetében immár örökre helyet kaptak. Azok a küzdelmek,

fáradozások is eszébe jutottak, amelyek életük még bejáratlan útjain várnak rájuk, amikor majd távol lesz tőlük, és mit sem tud arról, mi éri őket; ennek a gondolatnak a szorítása hamarosan túl erőssé vált számára, semhogy tovább élvezze a holdsütötte mezők néma csendjét. Behunyta a szemét, hogy még bensőségesebben érezze annak a Szeretetnek és Részvétnek a jelenlétét, mely mélyebb és gyengédebb volt annál is, amit a föld és az ég lehelt. Dinah igen gyakran imádkozott ilyen módon a magányban. Egyszerűen csak lehunyta a szemét, s körülvette őt az Isten jelen valósága; ilyenkor félelmei, mások miatt való gyötrő aggodalmai fokozatosan elolvadtak, miként a jégkristályok egy meleg óceánban. Így ült tökéletes csendben, kezét ölében összekulcsolva, míg a sápadt fény nyugodt arcán pihent, legalább tíz percig, mikor hirtelen hangos zörej riasztotta meg. Nyilvánvalóan Hetty szobájában esett le valami. De mint minden hangnak, mely az elmélázás állapotában hatol fülünkbe, ennek se volt határozott jellege, egyszerűen csak hangos és riasztó volt, úgyhogy Dinah nem volt bizonyos benne, vajon helyesen értelmezi-e. Felkelt, fülelt, de megint minden csendes volt, s azt fontolgatta, nem lökött-e le valamit Hetty, miközben ágyba bújt. Lassan vetkőzni kezdett, de most, épp e zörej sejtelmessége folytán, gondolatai Hetty körül összpontosultak: itt ez az édes ifjú teremtés, előtte az élet minden megpróbáltatása - a feleség és anya komoly napi kötelezettségei -, és Hetty szívében oly kevéssé készült fel minderre; csak buta kis önző élvezeteken jár az esze, mint ahogyan a gyermek szorítja magához játékait egy hosszú, vesződséges út elején, amelynek során ki kell állnia éhséget, fagyot és otthontalan setétet. Dinahnak kétszeresen is gondja volt Hettyre, mert maga is osztotta Seth aggódó érdeklődését, amellyel bátyja sorsát figyelemmel kísérte, és nem jutott arra a meggyőződésre, hogy Hetty nem szereti Adamot eléggé ahhoz, hogy hozzámenjen. Nagyon is világosan látta, Hetty természetéből hiányzik a meleg, önfeláldozó szeretet, ennek fényében nem úgy ítélte meg, hogy a lánynak Adam iránt mutatott tartózkodása annak a jele, hogy nem ő az a férfi, akit férjül kíván. És Hetty természetének ez a hiányossága - ahelyett, hogy Dinah ellenszenvét váltotta volna ki - arra bírta, hogy még mélyebb részvéttel gondoljon a lányra: a kedves arc és alak úgy hatott Dinahra, ahogyan a szépség mindig is szokott egy minden önző féltékenységtől mentes tiszta és gyengéd lélekre: valami nagyszerű isteni adomány volt, mely még patetikusabbá tette azt a szükséget, bűnt, bánatot, amellyel elkeveredett, mint ahogyan az üszög egy liliomfehér bimbóban fájdalmasabb látvány, mint valami közönséges konyhakerti növényben.

Mire Dinah levetkőzött, és magára öltötte éjjeli köntösét, ez a Hettyvel kapcsolatos érzése már szinte fájdalmasan elevenné vált; képzelete a bűn és bánat tüskés bozótját teremtette meg, amely véresre tépte a szegény teremtést, aki fényes szemmel kereste a segítséget, mely nem érkezett sehonnan. Dinah képzelete és részvéte rendesen ily módon működött, akció és reakció egymást erősítette. Mélységesen vágyódott arra, hogy tüstént elinduljon, és Hetty fülébe juttassa a gyengéd figyelmeztetés és óvó intés szavait, amelyek most elméjébe tolultak. De talán Hetty még nincs is ágyban. Dinah változatlanul habozott; nem volt biztos az isteni sugallatban; az a hang, amely javallotta, menjen Hettyhez, nem volt erősebb annál, mely úgy szólt, Hetty fáradt, s ha most, alkalmatlan pillanatban keresi fel, hát még makacsabbul elzárja előle a szívét. Dinah csak azzal elégedett volna meg, ha nyilvánvalóbb irányítást kap, mint ezek a belső hangok. Ahhoz elég világos volt a szobában, hogy ha felüti a Bibliáját, kivehesse a szöveget, s akkor megtudja, mit is mond neki. Minden oldal jellegzetességeit ismerte, meg tudta mondani, melyik könyvre nyit rá, néha azt is, melyik fejezetre, anélkül, hogy címet vagy lapszámot megnézett volna. Apró, vaskos Biblia volt, a szegélye körül már egészen megviselt. Dinah oldalt az ablakpárkányra tette, ahol legerősebb volt a fény, aztán mutatóujjával kinyitotta. Az első szavak, amelyekre rápillantott, ezek voltak baloldalt legfelül: „S mindannyian keservesen sírtak, és Pál nyakába borulván, megcsókolták.” Ez elég volt Dinah számára; a könyvet éppen az efézusi búcsúnak annál az emlékezetes részénél nyitotta ki, amikor Pál elérkezettnek látta az időt, hogy utolsó buzdításra és figyelmeztetésre tárja fel a szívét. Tovább

nem habozott, hanem csendesen kinyitva a maga ajtaját, kiment, és kopogtatott a Hettyén. Tudjuk, kétszer kellett kopogtatnia, mivel Hetty előbb kioltotta gyertyái lángját, és ledobta magáról fekete csipkesálját; és a második kopogás után az ajtó tüstént megnyílt. Dinah azt mondta: - Megengeded, Hetty, hogy belépjek? - Hetty pedig szó nélkül, mert zavart és bosszús volt, szélesebbre tárta az ajtót, és bebocsátotta.

Milyen furcsa, ellentétes két alak! Eléggé kivehetőek a holdfényes derengésben. Itt volt Hetty, égő orcákkal, elképzelt drámájától csillogó szemekkel, szép nyaka-karja csupasz, haja göndör gubancban lóg a hátára, cicomás ékességek a fülében. Dinaht elfedi hosszú fehér köntöse, sápadt arca csupa elfojtott érzelem, majdnem olyan, mint egy kedves tetem, amelybe visszatért a lélek, immár fenségesebb titkok és fenségesebb szeretet birtokában. Szinte egyforma magasak voltak; Dinah nyilvánvalóan egy kissé magasabb, amint átfonja karjával Hetty derekát, és megcsókolja homlokát.

- Tudtam, hogy nem feküdtél még le, kedvesem - mondta, édes tiszta hangján, mely ingerelte Hettyt, úgy keveredve el a lány dühös bosszúságával, mint a zene a lánccsörgéssel - mert hallottam, hogy mozogsz; és vágyódtam rá, hogy újra beszéljek veled ma éjjel, mert az utolsó előtti, amit itt töltök, s nem tudom, mi eshet holnap, ami megakadályoz abban, hogy együtt legyünk. Üljek le veled addig, amíg kifésülöd a hajad?

- Ó, igen - mondta Hetty, sebtében megfordulva, és Dinah felé nyújtva a szoba másik székét, miközben annak örült, Dinah nyilván nem veszi észre a fülbevalóit.

Dinah leült, és Hetty elkezdte haját kefélni, mielőtt feltekerte volna; munkáját olyan túlzó közömbösséggel végezte, amely a zavart feszélyezettség járuléka. De Dinah szemének kifejezése lassanként megkönnyebbítette; úgy tetszett, annak pillantása semmi apró részletet nem fogad be.

- Drága Hetty - kezdte Dinah -, eszembe jutott ma éjjel, hogy eljöhet egy nap, amelyen bajba kerülsz... a bajt idelenn földi életünkben egyikünk sem kerülheti el, és eljő az idő, amikor több vigaszra és segítségre szorulunk, mint amennyit az élet dolgai nyújtani tudnak. Azt szeretném mondani neked, ha valaha bajba kerülsz, s olyan barátra van szükséged, aki mindig veled érez és szeret, Snowfieldben, Dinah Morrisban megleled, s ha eljössz hozzá, vagy érte küldesz, soha nem felejti el ezt az éjszakát és ama szavakat, amelyeket most hozzád intéz. Emlékezni fogsz erre, Hetty?

- Igen - mondta Hetty, kissé ijedten. - De mért gondolod, hogy bajba kerülök? Tudsz valamit?

Hetty leült, felvette hálófőkötőjét, Dinah pedig most előrehajolt, és megragadta kezét, miközben azt felelte:

- Mert a baj, kedvesem, mindannyiunkat elér az életben: olyan dolgokat kívánunk meg, amelyek Isten akarata szerint nem illetnek meg, azután pedig bánkódunk; szeretteinket elveszítjük, és semmiben sem telik örömünk, mert nincsenek többé velünk, és eljő a kór, és összerogyunk gyenge testünk terhét viselve; tévutakra térünk, és rosszat cselekszünk, és embertársaink körében bajba kerülünk. Nem született úgy e világra se férfi, se nő, hogy e megpróbáltatások egyike-másika el ne érné, ezért hiszem azt, hogy egyszer majd téged sem kerülnek el; s azt kívánom, hogy amíg fiatal vagy, keresd az erőt Mennyei Atyádnál, hogy olyan támaszod legyen majd, mely ez elkövetkező rossz idején sem hagy el.

Dinah szünetet tartott, és elengedte Hetty kezét, hogy ne akadályozza semmiben. Hetty egészen csendben ült; nem érezte, hogy Dinah aggódó szeretete visszhangra talál benne; viszont Dinah szavai, amelyeket ünnepélyes és megrázó pontossággal ejtett, felkeltették borzongató félelmét. Orcáinak pírja elhamvadt, majdnemhogy halálos sápadtság lepte el; Hettyben ott

lakozott az elpuhult jólétet kereső természetek félénksége, mely még a fájdalomra való utalástól is összeborzad. Dinah látta, milyen hatást keltett, és gyengéd, aggályos könyörgése még komolyabbá vált, mígnem Hetty, valami homályos félelemmel eltelve, hogy valahol valami gonosz leselkedik rá, sírni kezdett.

Azt szoktuk mondani, hogy a hitványabb természet soha meg nem érti a magasabb rendűt, a magasabb rendű viszont tökéletesen átlátja, milyen a hitványabb. De azt hiszem, a magasabb rendűnek meg kell tanulnia ezt a megértést, mint ahogyan a látás képességét is jókora tapasztalat árán sajátítjuk el, gyakran zúzódva-sebződve, amikor rossz végükön ragadjuk meg a dolgokat, és küzdőterünket szélesebbnek képzeljük, mint amilyen. Dinah még sohasem látta Hettyt ilyen megrendültnek, és szokásos jószándékú reménykedésével abban bízott, hogy ez az isteni sugalom moccanása benne. Megcsókolta a zokogó teremtést, és hálás örömében vele együtt kezdett el sírni. Hetty azonban egyszerűen csak abban az izgatott lelkiállapotban volt, amelyben nem lehet kiszámítani, merre fordulnak - akár egyik percről a másikra - az érzelmek, és most először mérgesedett fel Dinah becézése nyomán. Türelmetlenül ellökte magától, és gyerekesen síró hangon mondta:

- Ne szólj hozzám így, Dinah. Mért jössz ide ijesztgetni? Soha nem vétettem ellened. Mért nem hagysz békén?

Szegény Dinah szíve fájdalmasan összeszorult. Ahhoz túlságosan bölcs volt, hogy makacskodjék, ezért szelíden csak annyit mondott: - Igen, kedvesem, fáradt vagy: nem tartóztatlak tovább. Siess az ágyba. Jó éjszakát.

Oly nesztelenül és gyorsan siklott ki a szobából, mintha kísértet lett volna, de amikor a maga ágyának az oldalához ért, térdre vetette magát, és mély csendben utat engedett mindannak a szenvedélyes szánalomnak, amely szívét eltöltötte.

Ami Hettyt illeti, ő hamarosan megint az erdőben volt - éber álma most egy olyan álombéli életbe bukott alá, amely alig volt töredezettebb és zavarosabb, mint a valóságos.

TIZENHATODIK FEJEZET
Kapcsolatok

Mint emlékeznek rá, Arthur Donnithorne megfogadta, hogy ezen a péntek reggelen meglátogatja Mr. Irwine-t, és oly korán ébred és öltözik, hogy elhatározása szerint már reggeli előtt indul, nem pedig utána. Tudja, hogy a nagytiszteletű úr egyedül kávézik fél tízkor, mivel a család hölgytagjai más órán reggeliznek; így Arthur korán reggel átlovagol a dombon, és Mr. Irwine-nel költi el reggelijét. Legjobban étkezés közben esik a beszélgetés.

A civilizáció haladása elérte, hogy a reggeli vagy ebéd könnyű és kedélyes körítése lett bajosabb és kellemetlenebb szertartásoknak. Magunk sem látjuk vétkeinket oly borús színben, ha gyóntatóatyánk kávé és tojás mellől figyeli szavunkat. Egyre jobban tudatosul bennünk, hogy kegyetlen fenyítésnek nincs többé helye felvilágosodott korban élő úrral szemben, s a halálos bűn is megfér a forró vajas sütemény iránti étvággyal. A zsebünk elleni támadás barbárabb időkben nyers pisztolylövés formájában történt volna, manapság jól nevelt és mosolygós kölcsönkérés formáját ölti, amelyet könnyedén közbevetve adnak elő a második és harmadik pohár vörös bor között.

Mégis, a régi rideg formáknak megvolt az az előnye, hogy valami külsőséges cselekmény által kényszerítették az embert elhatározása valóra váltására: ha az ember száját a kőfal egyik oldalán levő lyukhoz illeszti annak tudatában, hogy a túlsó felén mohó fül lesi a szavát, inkább kimondja, amit megvallani szándékozott, mint amikor keresztbe tett lábbal ül az ebédlőasztal mellett olyan társ oldalán, aki akkor se lepődik meg, ha különösebb mondanivalójuk nincs egymásnak.

Mindazonáltal Arthur Donnithorne-nak, miközben a kellemes dűlőutakon ott kanyarog lóháton a reggeli napfényben, feltett és őszinte szándéka, hogy megnyitja szívét a nagytiszteletű úr előtt, és a rét mellett haladtában a sarló suhogása csak még kellemesebben hangzik számára, mivel ilyen becsületes célok vezetik. Örül a tartós, jó időjárás kilátásának, annak, hogy begyűjtik a szénát, ami miatt a gazdák annyit aggódtak; s van valami nagyon üdvös abban, ha az ember egyetemes s nem pusztán személyes örömben osztozhat, s ilyenformán a szénakaszálás gondolata visszahat Arthur kedélyállapotára, és úgy tetszik, ettől elhatározása is könnyebbé válik. A városi ember azt hinné, ilyen hatás csak a gyermekek meséskönyvében létezik; de aki a földek és növények világában él, kétségtelenül tapasztalhatja, hogy az egyszerű, természetes örömök mindent fölülmúlnak.

Arthur már elhaladt Hayslope falu mellett, és a domb broxtoni oldalához közeledett, amikor az út kanyarulatánál meglátott egy embert, mintegy száz yarddal maga előtt, akiben lehetetlen volt fel nem ismernie Adam Bede-et, még akkor is, ha nem követné szürke, farkatlan juhászkutyája. Adam szokott gyors lépteivel haladt, Arthur nógatta lovát, hogy beérje, mert gyerekkora óta sokkal több jóérzést táplált Adam iránt, semhogy elmulasztotta volna a vele való csevegést. Azt nem állítanám, hogy a derék ember iránti szeretetében nem játszott némi szerepet Arthurnak patronáló hajlandósága: Arthur barátunk szívesen tett meg mindent, ami látványos, és szívesen vette, ha látványos tetteit méltányolják.

Adam körülnézett, amint a lópaták gyorsuló csattogását meghallotta, és bevárta a lovast, a felismerés sugárzó mosolyával emelve meg papírsapkáját. Seth öccsét kivéve, Adam többet volt kész megtenni Arthur Donnithorne-ért, mint bárki más fiatalemberért a világon. Bárkinek elvesztését könnyebben elviselte volna, mint a két láb hosszú mérőlécét, melyet mindig magánál hordott; Arthur ajándéka volt ez, melyet zsebpénzéből még tizenegy esztendős, szőke

legényke korában vásárolt, amikor oly sok hasznát látta azoknak a leckéknek, amelyeket Adamtól ácsolásból, esztergályozásból kapott, s a ház minden nőtagját levette lábáról a rengeteg felesleges orsó és kerek dobozok ajándékozásával. Adam majdnemhogy büszke volt a kis úrfira ama régmúlt napokban, és ez az érzése csak alig módosult, hogy a szőke legénykéből pofaszakállas fiatalember lett. Meg kell vallanom, hogy Adam különösen fogékony volt a rang megbecsülésére, és mindenkor készen állott arra, hogy bárki iránt, aki ezen a téren nála előnyösebb helyzetben volt, szerfeletti respektust mutasson. Adam nem volt filozófus, sem demokratikus eszmékkel eltelt proletár, mindössze erős végtagokkal megáldott, ügyes ács, akinek természetében jócskán volt tisztelettudás, ami arra bírta, hogy minden megalapozott társadalmi igénynek helyt adjon, hacsak nem látta kirívóan kérdésesnek. Nem volt elmélete arra, hogyan kellene helyre billenteni a világot, de azt látta, hogy nagy károkat okoz az, ha korhadt fával építkeznek - ha előkelően öltözött, tudatlan emberek készítik szárnyépületek, műhelyek és hasonlók tervét anélkül, hogy áttekintésük lenne a dolgokról -, ha felületes az asztalosmunka, s ha olyan elsietett szerződéseket kötnek, amelyek teljesítésében valaki tönkremegy; megfogadta, hogy fellép az ilyen tevékenység ellen. Ezekre a problémákra vonatkozóan fenntartotta volna a véleményét Loamshire vagy Stonyshire legtekintélyesebb földbirtokosaival szemben is, de úgy érezte, hogy ezen túl engednie kell olyan embereknek, akik többet tudnak, mint ő. Világosan látta, milyen rosszul kezelik az erdőket a birtokon, milyen gyalázatos állapotban vannak a paraszthá zak; ha az öreg Donnithorne tekintetes úr megkérdezte volna őt e rossz ügyintézés következményeiről, vonakodás nélkül mondta volna meg véleményét, de az ösztönös tisztelettudás, mely egy „úriembert” megillet, ezenközben sem gyengült volna benne. Volt ennek a szónak, hogy „úriember”, valami varázsa, és mint azt Adam gyakran hangoztatta, jómaga „képtelen elviselni az olyan fickót, aki csak azzal akar kiválni, hogy pökhendi a rangban felette állókhoz”. Ismét emlékeztetnem kell az olvasót arra, hogy Adam ereiben parasztok vére folyt, s mivel fél évszázaddal ezelőtt élte élete virágját, tudomásul kell vennünk, hogy jellemvonásainak egyike-másika kissé ósdi már.

Ami a fiatal földesurat illette, Adam ösztönös tekintélytiszteletét vele kapcsolatban megfelelően alátámasztották a gyermekkori emlékek és a személyes nagyrabecsülés, így elképzelhetjük Arthur jó tulajdonságairól jobb véleménnyel volt, és semmitmondó cselekedeteinek is sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított, mintha magához hasonló közönséges munkásember tulajdonságai vagy cselekedetei lettek volna. Biztos volt abban, hogy Hayslope környékén mindenki számára jelentős nap lesz, amikor a fiatal uraság válik a birtok gazdájává - hiszen csupa nemeslelkűség, nyíltszívűség, és „nem mindennapos” érzéke van a dolgok gyarapításához és javításához, főleg ha figyelembe vesszük, hogy még csak most lesz nagykorú. Így Adam mosolyában egyaránt volt tisztelet és ragaszkodás, amikor megemelte papírsapkáját az odalovagló Arthur Donnithorne előtt.

- Hogy van, Adam? - kérdezte Arthur, kinyújtva a kezét. A gazdákkal soha nem fogott kezet, annál mélyebben érezte Adam a megbecsülést. - Esküdni mertem volna, már messziről, hogy a maga hátát látom. Ugyanaz a hát, csak még szélesebb, amin valamikor cipelt. Emlékszik rá?

- Hogyne, uram, emlékszem. Szép is volna, ha az emberek nem emlékeznének arra, amit legénykorukban tettek és mondtak. Akkor nem lenne különb véleményünk a régi barátokról, mint az újakról.

- Broxtonba megy, gondolom? - mondta Arthur, miközben lovát lassabban léptette, hogy Adam ott maradhasson mellette. - A paplakba igyekszik?

- Nem, uram, Bradwell csűrének az ügyében járok. Attól tartanak, hogy a tető kiüti a falat; így aztán majd megnézem, mit lehet vele tenni, mielőtt munkást és anyagot küldök oda.

- Burge, úgy látszik, mindent magára bíz most, Adam, vagy nem? Azt hiszem, hamarosan társául fogadja. Ha van esze, így dönt.

- Nem, uram, nem látom, mi haszna lenne neki ebből. Egy lelkiismeretes pallér, aki örömét leli munkájában, éppúgy látja ezt a tevékenységet, mintha társ lenne. Fillért sem adnék azért az emberért, aki gyatrán ver be egy szeget, csak azért, mert nem fizetik meg érte külön.

- Tudom ezt, Adam; tudom, hogy maga olyan lelkiismeretesen dolgozik Burge-ért, mintha magának dolgozna. De azért csak több hatalom lenne a kezében, mint most van, s talán jobb üzleti eredményeket is érne el. Az öregnek előbb-utóbb fel kell hagynia a munkájával, fia pedig nincs; gondolom, olyan vőt szeretne, aki szívesen átveszi tőle, csak Burge igen kapzsi; feltehetően olyan embert keres, aki egy kis pénzt is visz az üzletbe. Ha nem lennék szegény, mint a templom egere, szívesen fektetnék bele némi pénzt, már csak azért is, hogy magát ide kössem a birtokhoz. Biztos, hogy végül is jól járnék. De talán egy-két év múlva már jobb körülmények között leszek; ha elérem nagykorúságomat, nagyobb járadékra számíthatok, és csekély adósságaim kifizetése után megnézhetem, mire telik még.

- Igazán kedves öntől, uram, hogy ezt mondja, és hálás is vagyok érte. De - folytatta Adam határozott hangon - nem szívesen tennék ajánlatokat Mr. Burge-nak, nem is szívesen fogadnék el tőle ilyeneket. Nem látom tisztán, hogyan lehetnénk társak. Ha át akarja adni az üzletet, az egészen más. Akkor, méltányos kamatra, örömmel vennék fel némi készpénzt, mert biztos vagyok benne, hogy idejében vissza tudom majd fizetni.

- Helyes, Adam - mondta Arthur, visszaemlékezve arra, amit Mr. Irwine mondott az Adam és Mary Burge közötti udvarlás valószínű akadályairól -, erről most ne beszéljünk többet. Mikor temetik az apját?

- Vasárnap, uram, Mr. Irwine emiatt korábban jön át. Örülök, ha túlleszünk rajta, mert azt remélem, anyám majd megkönnyebbül. Csontig hasít, ha az ember öregek bánatát látja. Nem tudják munkával leküzdeni fájdalmukat, és az új tavasz már nem hoz új hajtást a lombja-vesztett fán.

- Bizony, Adam, magának kijutott életében a bajból és bosszúságból. Nem hiszem, hogy valaha is kótyagos és könnyelmű lett volna, mint más ifjoncok. Mindig gond nyomta a szívét.

- Hát igen, uram, de hát ebből nem kell nagy hűhót csinálni. Ha férfiak vagyunk, és férfi módra érzünk, úgy vélem, férfigondokkal is kell megküzdenünk. Nem lehetünk olyanok, mint a madarak, amelyek, mihelyt kinő a szárnyuk, kirepülnek a fészkükből, aztán meg sem ismerik családtagjaikat, ha újra látják őket, amellett minden évben új tojásokat raknak. Elég sok minden miatt lehetek hálás: mindig volt egészségem, erőm és eszem ahhoz, hogy örömöt leljek a munkámban, s azt is kellően méltányolom, hogy eljárhattam Bartle Massey esti iskolájába. Olyan tudáshoz segített, amelyre magam sohasem tettem volna szert.

- Ritka ember maga, Adam! - mondta Arthur, kis szünet után, mialatt elgondolkozva nézte azt a megtermett alakot, aki ott ballagott az oldalán. - Nagyobb csapásokat osztogattam, mint bárki Oxfordban, mégis azt hiszem, megfutamítana, ha egyszer ki akarnék állni magával.

- Az Isten őrizzen attól, hogy ilyesmire valaha sor kerüljön, uram - mondta Adam, és mosolyogva nézett Arthurra. - Valamikor kedvtelésből verekedtem, de abbahagytam, amióta énmiattam szegény Gil Tranter két hétig az ágyat nyomta. Csak akkor fogok újra verekedni, ha olyan emberrel találkozom, aki betyár módjára viselkedik. Ha az ember útjába olyan alak került, akinek a cselekedeteit sem szemérem, sem lelkiismeret nem korlátozza, úgy segít magán, hogy a másikat addig veri, míg bedagad a szeme.

Arthur nem nevetett, mert olyan gondolat foglalkoztatta, amely e szavakra bírta:

- Azt kell hinnem, Adam, hogy még soha nem folytatott küzdelmet önmagával. Úgy képzelem, hogy úrrá tud lenni minden olyan vágyán, amelyről úgy dönt, nem helyes, ha kielégíti, s ezt éppoly könnyedén megteszi, mint ahogy leüt egy részeg fickót, ha kötekedik magával. Úgy értem, soha nem tétovázik, hogy elébb felteszi magában, ezt vagy azt nem cselekszi meg, aztán mégiscsak megcselekszi?

- Hát - mondta Adam lassan, percnyi habozás után - nem. Nem emlékszem, hogy valaha is ilyenformán ingatag lettem volna, ha egyszer eldöntöttem magamban, mint mondja, hogy valami helytelen. Előre elveszi a számból a dolgok jó ízét, ha tudom, hogy teszek valamit, és utána gyötörni fog a lelkiismeret. Mióta csak számolni tudok, meglehetősen tisztán látom, az ember nem követhet el hibát úgy, hogy ne még több bűn és baj származzék belőle. Olyan ez, mint a rosszul végzett munka: beláthatatlan kárt okoz. S bizony gyatra cél azért a világra jönni, hogy ne javát, hanem baját akarjuk embertársainknak. De hogy mit nevezünk rossznak, az nem egyértelmű. Minden bolond ugratásból nem kerekítek bűnt, sem valami olyan ostobaságból, aminek mindenki bedől, mint azt némely disszenterek teszik. Meg aztán az ember kétféleképpen is vélekedhetik arról, megér-e egy-két zúzódást valamilyen tréfa. De én nem szoktam semmiben sem ingatag lenni: azt hiszem, éppen az ellenkezőjéért lehetne elmarasztalni. Ha egyszer kimondtam valamit, még ha csak magamban is, nehezen visszakozom.

- Igen, ezt is vártam magától - mondta Arthur. - Vasakarata van, csakúgy, mint vaskarja. De bármilyen erős is az ember elhatározása, olykor nem kis erőfeszítésébe kerül, hogy végre is hajtsa. Azt feltehetjük magunkban, hogy nem szedünk cseresznyét, és szilárdan zsebre vághatjuk a kezünket, de attól még összefut a nyál a szájunkban.

- Ez igaz, uram; de nincs jobb annál, mint ha az ember elintézi magában, miről kell az életben lemondani. Mert hiába nézzük a világot úgy, mint a treddlestoni vásárt, ahová az emberek csak azért mennek, hogy lássák a mutatványosbódékat, és vásárfiát vegyenek. Ha így teszünk, rosszul járunk. De ugyan minek mondok én magának ilyeneket, uram? Jobban tudja, mint én.

- Efelől nem vagyok olyan bizonyos. Négy-öt évvel több tapasztalat áll rendelkezésére, mint nekem, meg azt hiszem, a maga élete jobb iskola volt, mint nekem a kollégium.

- Hát, uram, maga is olyasféleképpen beszél a kollégiumról, mint Bartle Massey. Azt mondja, a kollégiumtól olyan lesz az ember, mint a hólyag... mint valami tartály, egyszerűen megtartják azt, amit beléjük öntenek. De ennek a Bartle-nek olyan éles a nyelve, mint a penge: amihez hozzáér, elvágja. Itt a kanyarodó, uram. El kell köszönnöm, mivel a paplak felé megy.

- Isten vele, Adam, Isten vele.

A paplak kapujánál Arthur átadta a lovát a lovásznak, és végigment a kavicsos úton, a felé az ajtó felé, mely a kertre nyílt. Tudta, hogy a nagytiszteletű úr mindig a dolgozószobájában reggelizik, ez a szoba pedig ettől az ajtótól balra volt, szemben az ebédlővel. A kis alacsony szoba a ház régi részéhez tartozott - elsötétítették a könyvek komor kötései, amelyek ott sorakoztak a falon; mindamellett ezen a reggelen, amikor Arthur a nyitott ablakhoz ért, nagyon derűsnek látszott. Mert a reggeli nap rézsűt hullott arra a nagy üveggömbre, amelyben aranyhalak úszkáltak, s egy gipszoszlopon állott a megterített agglegényi reggelizőasztal mellett; ennek oldalán olyan csoportozat foglalt helyet, mely minden szobát csábítónak tüntetett volna fel. A karmazsinvörös damaszk huzatú karosszékben Mr. Irwine ült, azzal a sugárzó frisseséggel, mely mindig körüllengte, valahányszor reggeli toalettje után megjelent; nemesen formált, kövérkés fehér keze ott játszadozott Juno göndör barna hátán; Juno farkához közel pedig, amelyet anyai elégtétellel csóvált meg olykor, két barna kölyökkutya hempergett egymáson vakkantgató hangok eksztatikus kettősében, valamivel távolabb egy párnán Pug ült, egy

aggszűz finomságával, aki úgy tekint ezekre a meghitt dolgokra, mint holmi állati gyengeségekre, és méltóságán alulinak tartja akár észrevenni is. Az asztalon, Mr. Irwine könyökénél, ott feküdt a Foulis kiadású Aiszkhülosz, amelyet Arthur jól ismert látásból; az ezüst kávéskanna pedig, amelyet Carroll épp behozott, illatos gőzével teljessé tette az agglegényi reggeli örömeit.

- Isten hozott, Arthur, ez aztán derék dolog! Éppen jókor érkeztél - mondta Mr. Irwine, amint Arthur megállt, és átlépett az alacsony ablakpárkányon. - Carroll, hozzon be még kávét és tojást, és nem tudna nekünk valami hideg szárnyast is adni a sonka mellé? Nos, úgy vagyunk, Arthur, mint a régi szép időkben; öt éve nem reggeliztünk együtt.

- Nagy volt a kísértés arra, hogy kilovagoljak még reggeli előtt - mondta Arthur -, és valamikor annyira szerettem reggelizni önnel, amikor még együtt tanultunk. A nagyapám pár fokkal hűvösebb a reggeli idején, mint egyébkor. Azt hiszem, nem tesz jót neki a reggeli fürdő.

Arra gondja volt Arthurnak, hogy semmiben se utaljon arra, mintha valami különleges céllal érkezett volna. Alighogy Mr. Irwine társaságába került, máris azt érezte, az a bizalom, melynek útját eddig egészen könnyűnek vélte, hirtelen súlyosan elnehezedik, és a kézfogás pillanatában minden elgondolását teljesen új megvilágításban látta. Ugyan hogyan értesse meg Irwine-nel a helyzetét, ha nem mondja meg neki azokat a kis jeleneteket az erdőben; azokat meg hogyan mondhatná el úgy, hogy ne lássák ostobának? Meg aztán a gyengesége, hogy visszatér Gawaine-tól, és feltett szándékával merőben ellentétesen cselekszik! Irwine ezentúl holmi ingatag fráternak tartja majd. Mindegy, az egésznek ki kell derülnie, csak nem valami előre megfontolt módon; majd a beszélgetés úgyis rávezet mindenre.

- A reggeli idejét jobb szeretem, mint a nap bármely más szakát - mondta Mr. Irwine. - Az ember agyát még nem lepte el a por, és tiszta tükröt tart a dolgok sugárzása elé. Mindig egy kedvenc könyvemet hozom magammal a reggelihez, s azt a keveset, amit ilyenkor felszedek, annyira élvezem, hogy minden reggel az az érzésem, újra kellene kezdenem a tanulmányaimat. Csak aztán Dent bevezet valami szegény embert, aki egy nyulat ölt meg, s amikor túl vagyok az „ítélkezésen", amint Carroll nevezi, szívesen lovagolok egyet a határban, aztán visszafelé utamban találkozom a szegényház vezetőjével, akinek hosszú története van számomra némely lázongó szegényekről; így aztán eltelik a nap, s mire beáll az este, megint csak ugyanaz a lusta alak maradtam. Amellett az embernek a megosztott érdeklődés ösztökéjére is szüksége van, márpedig ebben azóta, hogy szegény D'Oyley elhagyta Treddlestont, nem volt részem. Ha te, kedves gézengúzom megmaradsz könyveid mellett, kedvezőbb kilátás nyílt volna számomra. De hát a tudomány nincs a családotok vérében.

- Csakugyan nincs. Jó, ha annyi nehezen alkalmazható latinra emlékszem még, amellyel majd felékesíthetem a szűzbeszédemet a parlamentben hat-hét év múlva. „Cras ingens iterabimus Aequor,"[4] meg néhány efféle töredék talán bennem ragadt; majd úgy fogom rendezni a nézeteimet, hogy alkalmam legyen felhasználni őket. De nem hiszem, hogy a klasszikusok ismerete sürgető igény egy vidéki úr számára; amennyire én meg tudom ítélni, jobban teszi, ha a trágyák minőségében jártas. Elolvastam mostanában a barátjának, Arthur Youngnak a könyveit, és hő vágyam, hogy egynémely gondolatát kivitelezhessem, annak érdekében, hogy a gazdák okszerűen műveljék a földjüket, és hogy, amint Young mondja, azt, ami egykor vad terület volt, egyformán fekete földdé, a gabonatermesztés és állattenyésztés révén virágzóvá és változatossá tegyem. A nagyapám, amíg él, semmit át nem enged a hatalmából, de én mindennél jobban szeretném átvenni a birtok stonyshire-i részének intézését... szörnyű állapotban

[4] Holnap a tág tenger fogad újra. (Horatius: Énekek, I. 7, Devecseri Gábor fordítása.)

van... hogy újításokat vezessek be, és egyik helyről a másikra vágtassak ellenőrzésükre. Szeretném ismerni az összes bérest, és azt szeretném, ha jöttömre úgy érintenék meg a kalapjuk szegélyét, hogy jóakarat sugárzik a szemükből.

- Bravó, Arthur! Olyan ember, akinek nincs érzéke a klasszikusokhoz, nem találhatna alkalmasabb mentséget arra, miért is jött a világra, mint hogy növeli a tudósok által elfogyasztható élelem mennyiségét... s ha már erről van szó, azokét a papokét is, akik méltányolják a tudósokat. Szeretném, ha akkor, amikor elkezded mintagazdai pályádat, én is ott lehetnék. Szükséged lesz egy méltóságteljes lelkészre is, hogy teljessé tedd a képet, és kivegye a maga egyházi dézsmáját mindabból a megbecsülésből és tiszteletből, ami kemény munkád révén téged illet. Csak éppen ne bízz nagyon abban a jóindulatban, amit tevékenységed következményeként elvárhatsz. Nem vagyok biztos benne, hogy az emberek azokat kedvelik leginkább, akik megpróbálnak a hasznukra lenni. Tudod, hogy Gawaine a környék átkai alatt nyög, a miatt a kisajátítás miatt. Világossá kell tenned önmagád előtt, öregem, mit kívánsz leginkább: a népszerűséget vagy a hasznosságot... különben mind a kettőről lecsúszhatsz.

- Ó, Gawaine-nak nyers a modora; személy szerint nem kelt szimpátiát a bérlői között. Nem hiszem, hogy akad olyasmi, amit puszta kedvességgel ne lehetne elérni az emberek világában. Én a magam részéről képtelen lennék olyan szomszédságban élni, ahol nem tisztelnek és nem szeretnek; ezért olyan kellemes nekem itt a bérlők közé mennem; mindannyian láthatóan jó szívvel vannak irántam. Azt hiszem, úgy tűnik fel számukra, még csak kis idő telt el azóta, hogy apró legényke voltam, és birkanagyságú pónin lovagoltam. S ha az ember megfelelő engedményeket tesz nekik, gondoskodik a házukról, könnyen rávehetők, hogy ésszerűbb elgondolások alapján gazdálkodjanak, ha mégoly buták is.

- Akkor legyen gondod arra, hogy alkalmas helyen szerelmesedjél meg, és ne szerezz be olyan feleséget, aki megcsapolja a pénztárcádat, és akaratod ellenére szűkmarkúvá válsz. Anyám és én olykor elvitázgatunk rajtad: ő azt mondja: „Nem merek jósolni Arthur jövőjéről, amíg meg nem látom, kiféle nőbe szeret bele." Anyám azt hiszi, szíved hölgye fog uralkodni rajtad, mint a hold a dagályon. De én kötelességemnek érzem, hogy kiálljak melletted, tudod, mint tanítványom mellett, és azt állítgatom, nem vagy te olyan cseppfolyós természetű. Így arra kérlek, ne hagyj szégyenben a véleményemmel.

Arthur megrezzent e szavak nyomán, mert az éles szemű öreg Mrs. Irwine ítélete olyan hatással volt rá, mint valami baljós előjel. Ennek feltétlenül még inkább arra kellett volna ösztönöznie, hogy kitartson szándéka mellett, hogy még jobban bebiztosítsa magát önmagával szemben. És mégis, a beszélgetés e pontjánál tudatosult benne, hogy egyre kevesebb hajlandóságot érez a Hetty és közte történtek elmondására. Arthur érzékeny lélek volt, és nagy mértékben hatott rá, milyen véleménnyel, érzéssel viseltetnek iránta mások; az a puszta tény, hogy egy jó barát társaságában van, akinek fogalma sincs arról, miféle komoly belső küzdelem megvallásának szándékával érkezett, megingatta a maga hitét küzdelme súlyosságában. Végül is nem olyan dolog az, aminek az ember nagy feneket kerít; s ugyan mit tehet Irwine érte, amit ő maga nem tesz meg magáért? Elmegy Eagledale-ba Meg lesántulása ellenére - elmegy Rattleren, aztán Pym jöhet utána, ahogy győzi, a vén gebén. Ilyenformán gondolkodott Arthur, míg cukrot tett kávéjába; de a következő percben, amikor csészéjét ajkához emelte, visszaemlékezett rá, milyen egyértelműen szánta el magát múlt este arra, hogy mindent elmond Irwine-nek. Nem! nem inog meg újból - ezúttal *megteszi*, amit szándékában volt megtenni. Így helyesnek látszott, ha a beszélgetés személyes irányát nem ejtik el. Ha teljesen közömbös tárgyakra térnek, a vallomás nehézségei csak megnövekednek. Nem volt szükség észrevehetően hosszú szünetre ez érzésgomolygás és visszahatás leküzdésére, mielőtt Arthur felelt:

- De alig hiszem, hogy egy férfi általános jellemszilárdságával szemben érvként lehetne felhasználni azt, hogy a szerelem úrrá lehet rajta. A legjobb szervezet sem biztosíték a himlő vagy egyéb ilyen óhatatlanul fellépő betegség ellen. Lehet az ember máskülönben nagyon erős, mégis megbabonázza egy nő.

- Igen, csakhogy a szerelem és a himlő között, ideértem a megbabonázást is, megvan az a különbség, hogy ha az ember idejében felfedezi a betegséget, és levegőváltozást próbál, a teljes menekülés minden lehetősége megvan, anélkül, hogy újabb szimptómák mutatkoznának. Aztán vannak bizonyos gyógyszeradagolások, amelyeket az ember önmaga számára úgy írhat elő, hogy a kellemetlen következményeket szem előtt tartja: ez olyan, mint a kormozott üveg, amelyen keresztül sugárzó szépedre tekintesz, és érzékeled valóságos vonásait; bárha, mellesleg, attól tartok, a kormozott üveg éppen akkor nincs kéznél, amikor a legnagyobb szükség volna rá. Merem állítani, hogy még egy a klasszikusok ismeretével felvértezett embert is bele lehet csalogatni egy oktalan házasságba, hiába figyelmezteti őt a Prométheusz kórusa.

Nagyon gyenge mosoly suhant végig Arthur arcán, s ahelyett, hogy Mr. Irwine tréfás vonalát követte volna, egész komolyan azt mondta:

- Igen, ez benne a legrosszabb. Elképesztően bosszantó, hogy minden meggondolás és higgadt elhatározás után olyan hangulatok irányítsanak, amelyekkel nem lehet előre számolni. Nem hiszem, hogy szabad valakit túlságosan kárhoztatnunk, ha ily módon kényszerül bizonyos dolgok megtételére, szándéka ellenére.

- Csakhogy a hangulatok az illető természetében rejlenek, fiam, mint ahogyan megfontolásai is, sőt még inkább. Senki nem tehet semmit, ami eltér a természetétől. Az ember magában hordja legkivételesebb tetteinek a csíráját is; s ha mi, bölcsek, ostobákká válunk valamely különleges alkalomkor, tudomásul kell vennünk azt a feltétlen érvényű végkövetkeztetést, hogy egy uncia bölcsességgel szemben jó néhány dram[5] ostobaságot hordozunk magunkban.

- Igen de hát az embert a körülmények alakulása is belesodorhatja olyan cselekedetekbe, amelyektől egyébként tartózkodott volna.

- No igen, az ember nem lophat bankjegyet, ha a bankjegy nem fekszik kényelmesen a keze ügyében; de attól még nem hiteti el velünk az illető, hogy becsületes, amiért üvölteni kezd, hogy a bankjegy az útjába került.

- De csak nem hiszi azt, hogy az az ember, aki küzd egy kísértés ellen, amelynek végül is enged, ugyanolyan gonosz, mint az, aki egyáltalán nem küzd ellene?

- Egyáltalán nem; küzdelmeihez mérten szánom őt, mert előrejelzik azokat a belső gyötrelmeket, amelyek a Nemezis legrosszabb formáját képviselik. A következmények könyörtelenek. Tetteink magukban hordják rettentő következményeiket, nem számítva, milyen ingadozások előzték meg őket, s ezek a következmények aligha korlátozódnak csak önmagunkra. És a legjobb, ha ez a bizonyosság rögzíti a gondolatainkat, ahelyett, hogy azt latolgatnánk, milyen mentségek jöhetnének számításba számunkra. De még soha nem vettem észre, Arthur, hogy ilyen erkölcsi diskurzusokra lennél hajlamos. Talán valami feléd közeledő veszély az, amelyet ebben a filozofikus, általános formában kívánsz megfontolni?

Amikor ezt a kérdést feltette, Mr. Irwine odábbtolta a tányérját, visszaült a székébe, és egyenesen Arthur szemébe nézett. Valóban gyanította, hogy Arthur mondani akar neki valamit, és úgy gondolta, megkönnyíti az utat azzal, hogy közvetlenül neki szegezi a kérdést. De tévedett.

---

[5] 1 uncia = 16 dram, azaz 28,35 gramm; 1 dram = 1,77 gramm.

Amikor váratlanul és önkéntelenül a vallomás szakadékához ért, Arthur visszarettent, és az őszinteségre még kevesebb hajlandóságot érzett, mint valaha. A beszélgetés amúgy is komolyabb irányt vett, mint kívánta - teljesen tévútra vezetheti Irwine-t -, még azt képzeli, mélységes szenvedély ég benne Hetty iránt, holott erről szó sincs. Arthur észrevette, hogy elpirul; gyermekdedsége bosszantotta.

- Ó, nem, nincs veszély - mondta a tőle telhető legnagyobb közömbösséggel. - Nem tudok arról, hogy másoknál nagyobb hajlamom lenne a határozatlanságra; csak olykor vannak olyan kis incidensek az életben, amelyek arra bírják az embert, hogy elgondolkozzék, mi is érheti a jövőben.

Munkált-e valami különleges indíték Arthurnak ebben a vonakodásában, melynek titkos összefüggéseit önmagának se vallotta be? Lelki ügyleteinket valahogyan az állami ügyletekhez nagyon hasonlóan bonyolítjuk: a munka jó részét olyan ágensek végzik, akiket el sem ismerünk. Azt hiszem, egy gépezetben is gyakran van egy olyan észrevétlen kerék, melynek jelentős része jut a nagy, szembetűnő kerekek mozgásában. Feltehetően valami ilyen tudomásul nem vett ágens működött e percben Arthur lelkében is - esetleg az attól való félelem, hogy majd ezután fog csak komolyan bosszankodni: miért is tett a papnak vallomást az esetben, ha *mégsem* tudja teljesen végrehajtani jó szándékú elhatározásait? Nem mernék amellett erősködni, hogy nem így volt. Az emberi lélek igen összetett valami.

Az éppen csak átsuhant Mr. Irwine agyán, hogy Hettyről lehet szó, amint fürkészően nézett Arthurra, de annak elutasító, közömbös válasza megerősítette azt a gondolatot, mely az előbbit nyomon követte: hogy ez irányban nincs mit komolyan keresni. Annak semmi valószínűsége nem volt, hogy Arthur máshol, mint a templomban lássa Hettyt vagy otthonában, Mrs. Poyser szeme előtt, és az a minap Arthur címére intézett figyelmeztetés sem rejtett nyomósabb jelentőséget, csak éppen meg akarta akadályozni, hogy Hetty felfigyeljen Arthur érdeklődésére, s ezzel felcsigázza a kis csitri hiúságát, s ily módon felkavarja életének idilli színjátékát. Arthur hamarosan csatlakozik ezredéhez, aztán nagyon messzire kerül; nem, innen nem fenyeget veszély, még ha Arthur jelleme nem is jelentene biztosítékot e téren. A fiú becsületes, pártfogó büszkesége, mely arra irányult, hogy mindenki jóindulatát és megbecsülését kivívja, még az ostoba regényesség ellen is megvédi, hát még az alantasabb ostobaságok elől. Ha nyomta volna valami Arthur lelkiismeretét az előző beszélgetések során, akkor is nyilvánvaló, hogy nem kíván részletekbe merülni, ahhoz pedig Mr. Irwine túlságosan is finom lelkű volt, hogy akár baráti kíváncsiságát is ráerőszakolja valakire. Úgy vette észre, ideje témát változtatni, ezért azt mondta:

- Most jut eszembe, Arthur, az ezredesed születésnapi ünnepségén volt néhány felirat, amely Britanniát, Pittet és a loamshire-i milíciát dicsőítette, mindenekfelett pedig a „nagylelkű ifjút”, a nap hősét. Nem gondolod, hogy néked is gondoskodnod kellene valami efféléről, hogy gyenge elméinket elkápráztasd?

Az alkalom elmúlt. Míg Arthur habozott, elsodródott a kötél, amelybe belekapaszkodhatott volna - most már csak a maga úszóképességében bízhatott.

Tíz perccel később Mr. Irwine-t valami ügyes-bajos dologhoz hívták ki, Arthur pedig, elköszönve tőle, az elégületlenség érzésével szállott lovára; ezt az érzést azzal igyekezett elfojtani, hogy szentül megfogadta, minden késedelem nélkül elindul Eagledale-ba.

Második könyv

TIZENHETEDIK FEJEZET
Amelyben történetünk egy kissé megszakad

„Ez a broxtoni pap aligha jobb, mint egy pogány! - hallom valamelyik olvasóm felkiáltását. - Mennyivel épületesebb lett volna, ha úgy állítja be a történetet, hogy Arthurnak komolyan a lelkére beszél. Miféle gyönyörűséges dolgokat adhatott volna a szájába, amelyek felérnek egy szentbeszéddel."

Természetesen megtehettem volna, ha azt tekinteném a regényíró legfőbb feladatának, hogy a dolgokat úgy ábrázolja, ahogyan sohasem voltak, és sohasem lesznek. Akkor persze az életet és a jellemet úgy formálhatom, ahogyan nekem tetszik; kiválaszthatnék egy fölöttébb feddhetetlen lelkésztípust, és minden alkalomra a magam csodálatos véleményét adnám a szájába. Csakhogy éppen ellenkezőleg, minden erőmmel azon vagyok, hogy az ilyen önkényeskedő képeket elkerüljem, és hűséges beszámolóját adjam a dolgoknak és embereknek úgy, amint azok elmémben tükröződnek. A tükör persze torzít, a vonások nem mindig tiszták, a tükörkép halvány vagy zavaros; de kötelességemnek érzem, hogy a lehető legnagyobb pontossággal tájékoztassam önöket, milyen is ez a kép, mintha csak eskü alatt tennék vallomást a tanúk padján.

Hatvan évvel ezelőtt - hosszú idő az, nem csoda, hogy közben a dolgok megváltoztak - nem minden lelkész volt buzgó; sőt okunk van feltételezni, hogy a buzgó papok száma csekély volt, és az is valószínű, ha e kisebbség egyik tagja birtokolta volna Broxton és Hayslope papi jövedelmét 1799-ben, az olvasó akkor se szerette volna meg jobban, mint amennyire Mr. Irwine-t. Tíz az egyhez, hogy önök ízléstelen, indiszkrét, túlzottan aprólékoskodó emberként ítélték volna meg. Minő ritkán van az, hogy a tények egybeesnek azzal a vonzó középszerrel, amelyet a magunk felvilágosult felfogása és kifinomult ízlése követel meg! Talán önök azt fogják mondani: „Akkor hát segítsen az író a tényeken egy kissé; hozza őket megfelelő összhangba azokkal a korrekt nézetekkel, amelyeknek birtoklása a mi előjogunk. A világ nem pontosan olyan, amilyennek látni szeretnők - retusálja jó ízlésű ceruzájával, és hitesse el velünk: nem is olyan zavaros, nem is olyan kusza. Segítse elő, hogy mindenki, akinek a nézetei feddhetetlenek, feddhetetlenül cselekedjék is. Segítse elő, hogy az ingatag jellemek a rossz oldalon sorakozzanak fel, az erényesek pedig a jón. Akkor első pillantásra felismerjük, kit kell elítélnünk, és kit megdicsérnünk. Akkor képesek leszünk a csodálatra, az elfogultság minden zavaró befolyása nélkül, s azzal az igaz, kérődző gyönyörűséggel fogunk gyűlölni és megvetni, amely a feltétlen bizalom járuléka."

De hát, kedves jó barátom, mit fogsz akkor cselekedni keresztyén hivő társaddal, aki az egyházi tanácsban férjed ellenzéke? - az újonnan kinevezett vikáriussal, akinek prédikáló stílusát fájdalmasan silányabbnak tartod, mint megsiratott elődjéét? - a becsületes szolgálóval, aki egyetlen rossz tulajdonságával gyötri a lelkedet? - szomszédoddal, Mrs. Greennel, aki igazán jó volt hozzád betegséged idején, de nagyon sok rosszmájú dolgot terjesztett felőled lábadozásod óta? - sőt kiváló férjeddel, akinek más bosszantó tulajdonságai is vannak azon kívül, hogy soha nem törli meg a cipőjét? Ezeket a halandó embertársainkat, mindegyiküket úgy kell elfogadnunk, amint vannak: nem egyenesíthetjük ki sem az orrukat, sem fényesebbre nem csiszolhatjuk az elméjüket, nem módosíthatjuk a hajlamaikat; és ezek az emberek azok, akik közt életünket eltöltjük - akiket szükségszerűen el kell viselnünk, akiket szánnunk és szeretnünk kell; ezek a többé-kevésbé rút, ostoba, állhatatlan emberek azok, akiknek a jóra való legapróbb rezzenését meg kell csodálnunk - akiknek kedvéért minden lehető reményt, minden lehető türelmet ápolnunk kell magunkban. És én, még ha lenne is rá lehetőségem, nem

szívesen lennék az az ügyes regényíró, aki az ábrázoltam világnál sokkal jobbat teremtene - amelyben reggel azért kelünk fel, hogy elvégezzük napi munkánkat -, csak hogy keményebb, hűvösebb pillantást vessünk a poros utakra és a hétköznapian zöld mezőkre - a valóságosan lélegző férfiakra és nőkre, akiket az önök közömbössége megfagyaszt, vagy előítélete megbánt, és akiket együttérzése felvidít és felbátorít csakúgy, mint türelme, nyílt és bátor igazmondása.

Így hát megelégszem azzal, hogy elmondom egyszerű történetemet anélkül, hogy a dolgokat jobbnak igyekezném feltüntetni, mint amilyenek, semmitől sem tartva, csak a hazugságtól, melytől az embernek legjobb szándékai ellenére is tartania kell. A hazugság oly könnyű, az igazság oly nehéz. A ceruza elragadó könnyedséggel siklik, ha griffmadarat rajzol - minél hosszabb a karma, minél nagyobb a szárnya, annál jobb; csakhogy ez a csodálatos könnyedség, amelyet a géniusz szárnyalásának véltünk, ugyancsak cserbenhagy bennünket, amikor igazi, túlzások nélküli oroszlánt szeretnénk rajzolni. Csak vizsgáljuk meg jól a szavainkat és rá fogunk jönni, hogy még amikor nincs is indítékunk arra, hogy hazudjunk, nagyon nehéz kimondani a pontos igazságot, még a magunk közvetlen érzéseiről is - hát még milyen nehéz valami nagyszerűt mondani róluk, ami *nem* a pontos igazság.

Az igazsághoz való ragaszkodásnak e miatt a ritka és jeles tulajdonsága miatt becsülök annyira számos holland festményt, melyeket a fennkölt lelkűek becsmérelnek. Én a finom együttérzés állandó forrását látom az egyhangú otthoni lét e hű tükörképeiben, amely lét halandó embertársaim közül sokkal többnek jutott osztályrészül, mint akár a pompa, akár az abszolút ínség életformája, vagy akár a tragikus szenvedésé, akár a világrengető cselekedeteké. Szemrebbenés nélkül fordulok el a felhőkön lebegő angyaloktól, a prófétáktól, szibillákról, heroikus harcosoktól egy olyan öregasszony felé, aki a virágcserép fölé hajol, vagy magányos ebédjét fogyasztja, miközben a déli fény, melyet talán megszűr a lombozat, főkötőjére esik, és éppen csak hogy megérinti rokkája szélét, kőkorsóját, s mindazokat az olcsó és mindennapi tárgyakat, amelyek életének becses tartozékai; vagy ama falusi esküvő felé fordulok, melyet négy barna fal között tartanak, ahol ügyefogyott vőlegény nyitja meg a táncot egy vállas széles ábrázatú menyasszonnyal, miközben idősebb és középkorú barátok nézik őket, akiknek orra és szája felette szabálytalan feltehetően söröskorsókat tartanak a kezükben, de arcukon félre nem érthető az elégedettség és jóindulat kifejezése. „Pfuj - mondja idealista barátom -, minő vulgáris részletek! Ugyan mire jó ennyi fáradságot fordítani arra, hogy pontos mását kapjuk öregasszonyoknak és bohócoknak? Minő alacsonyrendű élet ez! milyen esetlen, csúf emberek!”

De az istenért, talán az is megérdemli a szeretetünket, ami nem minden tekintetben vonzó, vagy nem? Nem vagyok benne egészen biztos, hogy az emberi nem túlnyomó része nem volt-e rút, s még az „emberi nem urai”, a britek között is vannak zömök alakúak, rossz vágású orrlikkal, csúf arcbőrrel, s ezek még csak nem is meghökkentő kivételek. Mégsem hiányzik belőlünk a családi szeretet. Van egy-két barátom, akiknek a vonásai olyanok, hogy az apollói fürt sehogyan sem illenék a homlokuk fölé; mégis biztos tudomásom van arról, hogy gyengéd szívek dobognak értük, és a róluk készült miniatűrképeket - melyek jóllehet hízelgőek, mégsem tették széppé őket - anyai csókok illették titkon. Sok derék matrónát láttam, akik legjobb napjaikban se lehettek csinosak, mégis titkos fiókjukban nagy köteg megsárgult szerelmes levelet őriztek, és édes gyerekek borították el csókjaikkal ványadt arcukat. S hiszek abban, hogy sok ifjú hős volt közepes termetű és gyér szakállú, ám szentül hitték, hogy Dianánál jelentéktelenebb nőszemély nem méltó szeretetükre, mégis életük derekán megbékélve éltek olyan feleség mellett, aki kacsázva jár. Igen! Istennek hála, az emberi érzés olyan, mint a hatalmas folyamok, amelyek áldásosak a földre; itt nem számít a szépség - lebírhatatlan erő a folyó árja, és a szépséget magában hordozza.

Becsület és tisztelet a forma isteni szépségének! Hadd kultiváljuk korlátozás nélkül férfiak, nők és gyermekek körében - kertjeinkben és házainkban is. De legyen szabad azt a másik szépséget is szeretnünk, mely nem az arányok, hanem a mélységes emberi együttérzés titkában rejlik. Ha teheted, fess nekünk egy angyalt, lebegő violaszín köntösben, akinek arcát égi fény sápasztja; fess nekünk még sűrűbben Madonnát, aki szelíd arcát felfelé fordítja, és kitárja karját, hogy befogadja az isteni dicsőséget, és ne erőszakolj ránk olyan esztétikai szabályokat, amelyek kizárják a művészet köréből azokat az öregasszonyokat, akik répát kaparnak munkában elnyűtt kezükkel, azokat az otromba bohócokat, akik megpihennek a mocskos sörházakban, a meggörbült hátakat és az ásók fölé hajló ostoba, viharvert képeket - lám ők azok, akik elvégzik a világ goromba munkáját -, azokat az otthonokat, amelyekben önserpenyők, barna korsók, hitvány korcsok és hagymakoszorúk találhatók. Ebben a világban oly sok van ezekből a közönséges, durva emberekből, akiknek nyomorúsága nem festőien érzelmes! Nagyon fontos, hogy emlékezzünk létükre, különben teljesen kihagyjuk őket vallásunkból és filozófiánkból, és olyan fellengzős elméleteket gyártunk, amelyek csak a szélsőségek világát jellemzik. Ezért ám emlékeztessen rájuk mindig a Művészet, ám legyenek mindenkor emberek, akik készek egy élet odaadó figyelmét a hétköznapi dolgok hűséges visszaadásának szentelni - olyan emberek, akik szépséget látnak ezekben a hétköznapi dolgokban, és elgyönyörködnek abban, milyen nyájasan hullik az ég fénye rájuk. Kevés próféta van a világon, kevés fennkölt szépségű nő, kevés hős. Nem engedhetem meg magamnak, hogy minden szeretetemet és tiszteletemet ezeknek a ritkaságoknak adjam: ez érzések nagy részét mindennapi embertársaimnak kívánom juttatni, különösképpen azoknak a keveseknek, egy nagy sokaság előterében, akiknek arcát ismerem, kezét érintem, akiknek nyájas udvariassággal kell utat nyitnom. A festői lazzaronék vagy romantikus gonosztevők korántsem oly gyakoriak, mint a közönséges munkások, akik maguk szerzik a kenyerüket, aztán bicskával vagdalják fel nem éppen finoman, de hitelesen. Fontosabb, hogy a rokonszenv egy szála fűzzön ahhoz a hétköznapi polgárhoz, aki a cukromat méri ki, valami vedlett kravátliban-mellényben, mint ahhoz az elragadó gazfickóhoz, aki vörös nyaksálat és zöld tollakat visel - fontosabb, hogy a szívemet szerető ámulat dagassza a nemes jóság jellegzetes megnyilvánulásán azokban a gyarló emberekben, akikkel közös tűzhelyet ültünk körül, vagy a saját egyházközségem lelkészében, aki talán túlságosan is testes, és más tekintetben sem mérhető Oberlinhez vagy Tillotsonhoz, sokkal inkább, mint az olyan hősök tettein, akik felől csak hallomásból tudok valamit, vagy a papi kegyességek akár legfennköltebb kivonatán, aminőt avatott regényíró fantáziája valaha is létrehozott.

És így térek vissza Mr. Irwine-hez, aki felől az az óhajom, legyek vele tökéletes barátságban, bármily távol essék is attól, ami kielégíti önöknek az eszményi papi figura iránt támasztott követelményeit. Talán úgy vélik, hogy Mr. Irwine a kelleténél kevésbé volt élő példája azoknak az előnyöknek, amelyek egy nemzeti egyház létéhez kapcsolódnak? De efelől nem is vagyok biztos; azt mindenesetre tudom, hogy Broxton és Hayslope lakosai nagyon nem szívesen váltak volna meg papjuktól, s a legtöbb arc felderült, ha közeledni látta; és amíg nem lehet bebizonyítani, hogy a gyűlölet jobbat tesz a léleknek, mint a szeretet, hinnem kell abban, hogy Mr. Irwine befolyása ebben az egyházközségben egészségesebb volt, mint a buzgó Mr. Hyde-é, aki húsz évvel később foglalta el a helyét, amikor Mr. Irwine már megtért őseihez. Az igaz, hogy Mr. Hyde szigorúan ragaszkodott a reformáció doktrínáihoz, gyakran felkereste nyáját otthonában, és szigorúan megdorgálta a test eltévelyedéseit - sőt gátat vetett a karácsonyi köréneklésnek is, mivelhogy előmozdítja a részegeskedést, a megszentelt dolgokat viszont túlságosan félvállról veszi. De azt Adam Bede-től hallottam, akivel öreg korában beszélgettem ezekről a dolgokról, hogy lelkész aligha lehet alkalmatlanabb hívei szívének megnyerésére, mint Mr. Hyde. Nagyon sok, a tantételekre vonatkozó fogalmat tanultak meg tőle, úgyhogy szinte minden még az ötvenedik évét be nem töltött templomlátogató megtanult különbséget

tenni az Evangélium eredeti szövege és a között, ami nem üti meg ezt a mértéket, mintha maga is disszenternek született és nevelkedett volna; és a Mr. Ryde megérkezését követő időben egy darabig valóságos vallásos mozgalom alakult ki ebben a csendes falusi zugban. - De - mondta Adam - már kora ifjúságomtól kezdve tisztán láttam, hogy a vallás valami más, mint az elvek világa. Nem elvek indítják az embereket arra, hogy a jót cselekedjék, hanem az érzések. Az elvek a vallás világában ugyanolyanok, mint a matematikában - az ember képes lehet rá, hogy a tűz mellett ülve, pipaszónál kidolgozzon bizonyos problémákat a fejében; de ha gépet vagy épületet akar létrehozni, ahhoz akarat és elhatározás szükséges, s az, hogy valami mást többre tartson, mint saját kényelmét. Valahogy a gyülekezet széthullásnak indult, és az emberek kezdtek vállvonogatva beszélni Mr. Hyde-ról. Azt hiszem, szíve mélyén jót akart, de tudja, olyan sanyarú ember volt, és arra törekedett, hogy a néki dolgozók bérét leszorítsa; márpedig ez a körítés nem illik a prédikációhoz. Meg aztán főbíró is akart lenni az egyházközségben, aki bünteti a rossz úton járókat; úgy szapulta őket a szószékről, olyan szónoki hévvel, mintha disszenter lett volna, pedig azokat ki nem állhatta, és sokkal szigorúbban fordult szembe velük, mint Mr. Irwine tette. Meg aztán nem tudott a jövedelme keretei között megmaradni, mert valahogy első nekibuzdulásakor azt hitte, hogy évi hatszáz belőle is olyan embert farag, mint Mr. Donnithorne; ez a fájdalmas kór gyakran sújtja a szegény káplánokat, akik váratlanul pottyannak bele egy jó állásba. Aki távolról nézte Mr. Hyde-ot, annak jó véleménye lehetett róla, írt néhány könyvet is; de ami a matematikát és a dolgok természetét illeti, abban olyan tudatlan volt, akárcsak egy nő. A hittételeket nagyon jól ismerte, s ezeket a reformáció védőbástyáinak nevezte, de én mindig kevés bizalommal viseltettem az olyan tudomány iránt, amely az embereket meghagyja ostobának és oktalannak az ügyes-bajos dolgok világában. Namármost, Mr. Irwine teljesen más volt: gyors felfogású, egy pillanat alatt megértette, mit gondol az ember, mindent tudott az építkezésekről, és világosan látta, mikor végzett valaki jó munkát. És éppúgy úr módjára viselkedett a gazdákkal, öregasszonyokkal és béresekkel szemben, mint ahogy az urakkal tette. *Őt* ugyan soha nem láthatta, hogy valamibe beleszól, valakit szidalmaz, és megpróbálja a császárt játszani. Ó, az embernek ritkán akad az útjába olyan finom ember, amellett milyen kedves volt az anyjához és a nővéreihez. A szegény beteges Miss Anne... úgy látszott, többet tart felőle, mint bárki más felől ezen a világon. Nem volt teremtett lélek az egyházközségben, aki csak egyetlen szót is szólhatott ellene; a szolgái addig szolgálták, amíg meg nem öregedtek, és már csak piszmogtak, úgyhogy kénytelen volt másokat felfogadni, akik elvégezzék a munkájukat.

- Nos - mondtam -, ez kitűnő módja a prédikálásnak hétköznapokon, de meg merem kockáztatni azt az állítást, ha öreg barátja, Mr. Irwine megint életre kelne, és felhágna a szószékre a következő vasárnapon, maga, Adam, mégiscsak elszégyellné magát, hogy nem prédikál jobban mindazok után a dicséretek után, amiket rá pazarolt.

- Nem, nem - szólt Adam, mély lélegzetet véve, és hátravetve magát székében, mint aki kész minden következtetést levonni -, azt senki nem hallotta tőlem, hogy Mr. Irwine valami kiváló szónok volt. Nem bocsátkozott alá a lelki tapasztalatok mélységeibe, márpedig tudom, hogy sok van az ember belső életében, amit nem lehet mértékkel méricskélni, s azt mondani: „Tedd ezt, és az lesz a következménye”, meg „Tedd azt, aztán majd annak az lesz a következménye”. A lélekben bizonyos dolgok zajlanak le, és bizonyos időkben az érzelmek úgy kavarognak benne, mint a süvöltő szélvész, miként az írás mondja, úgyhogy az életet szinte kettészakítják, aztán az ember úgy tekint vissza önmagára, mintha valaki más volna. Ezeket a dolgokat nem lehet beleszuszakolni abba, hogy „tedd ezt” és „tedd azt”, ebben messzemenően egyetértek a legbuzgóbb metodistákkal. Ez mutatja, milyen mélységesen mély lelki dolgok vannak a vallásban. Avval nem sokra jut az ember, hogy beszél felőlük, érezni kell ezeket. Mr. Irwine nem bocsátkozott alá mindebbe: rövid erkölcsi prédikációkat tartott, azzal kész. De viszont a

szava szerint cselekedett: nem törekedett arra, hogy egyik napon merőben más legyen, mint a többiek, a másikon meg olyan hasonlatos hozzájuk, mint két borsószem. És rá tudta venni az embereket, hogy szeressék és tiszteljék, ami jobb volt annál, mintha felpiszkálja az epéjüket a túlbuzgóságával. Mrs. Poyser szokta mindig mondogatni, hiszen tudja, hogy megvolt a maga szavajárása mindenre, azt mondta, Mr. Irwine olyan, mint a jó koszt, az ember jobban érzi magát tőle, ha nem is gondol rá, Mr. Hyde meg olyan, mint az orvosság: torkon ragad, és meggyötör, de nem sokat segít.

- De hát nem prédikált Mr. Hyde jóval többet a vallásnak arról a lelki részéről, amiről éppen beszélt, Adam? Nem nyújtottak többet a szentbeszédei, mint a Mr. Irwine-éi?

- Hát nem tudom. Sokat prédikált a hittételekről. De azt már kora fiatalságom óta világosan felismertem, hogy a vallás valami más, mint hittétel és elv. Én úgy veszem, mintha a hittétel valami ürügy lenne arra, hogy az érzelmeinknek neve legyen, hogy akkor is lehessen róluk beszélni, ha valaki soha nem ismerte őket, mint ahogyan akárki beszélhet a szerszámokról, ha tudja a nevüket, viszont soha a színüket se látta, nemhogy forgatta volna őket. Annak idején jó sok hittételt hallgattam, mert Sethtel együtt jártam a disszenter prédikátorok nyomában, amikor még csak tizenhét éves voltam, és sok fejtörést okoztak nekem Arminius és Kálvin követői. A wesleyánusok, mint tudja, erős hívei Arminiusnak, és Seth, aki soha nem tudott megmaradni a durva dolgok mellett, azonfelül mindig a legjobbat remélte, kezdettől fogva a wesleyánusokhoz húzott; én azonban úgy gondoltam, találok egy-két rést az elveikben, és egyszer vitába keveredtem az egyik oktatójukkal Treddlestonban, aztán úgy felhergeltem, hol innen, hol onnan támadva, hogy végül is azt mondta: „Fiatalember, az ördög használja a büszkeségét és önteltségét fegyverként, hogy hadakozzék az igazság egyszerűsége ellen.” Akkor nevetnem kellett, de hazafelé mentemben azt gondoltam, ez az ember közel járt a valósághoz. Kezdtem belátni, hogy mindez a méricskélése, rostálása annak, mit jelent ez vagy az a szöveg, hogy az embereket Isten kegyelme váltja-e meg vagy a saját akaratuk egy unciája is részes benne, egyáltalán nem tartozik az igazi valláshoz. Az ember órákon át beszélhet ezekről a dolgokról, s csak még pökhendibb és önteltebb lesz. Így aztán feltettem magamban, hogy máshová, mint a templomba nem megyek, és mást, mint Mr. Irwine-t meg nem hallgatok, mert ő csak csupa jót mond, s olyat, hogy a rá való emlékezés az embert még bölcsebbé teszi. A lelkem üdvét pedig jobban szolgálja, ha alázatosan elfogadom Isten cselekedeteinek titkait, s nem fecsegek arról, amit soha meg nem érthetek. Végtére pedig mindezek a kérdések nagyon is ostobák, mert ugyan mi lakozik akár a bensőnkben, akár a külsőnkben, ami nem Istentől származik? Ha megvan bennem a jóra való szilárd elhatározás, azt végtére is ő helyezte belém, de a szilárd elhatározás nélkül a jót soha el nem végezzük, azt tisztán látom, s ez számomra elég is.

Adam, mint láthatjuk, őszinte csodálója, talán elfogult bírája is volt Mr. Irwine-nek, mint ahogyan szerencsére így vagyunk ezzel jó néhányan, akik még mindig tartjuk valamire a barátságot. Ezt a tulajdonságát mint gyengeséget kétségtelenül kárhoztatni fogják azok a fennkölt gondolkodásúak, akik lihegve hajszolják az eszményt, és mindent elsöprően hat rájuk az az érzés, hogy érzelmi életük oly finom, hogy nem találhat megfelelő alanyokat az embertársak hétköznapi körében. Ezek a kiválasztottak gyakran tiszteltek meg bizalmukkal, és azt találom, tapasztalataik megegyeznek abban, hogy a nagyokat túlbecsültnek, a kicsiket pedig elviselhetetlennek találják; hogy ha az ember úgy szeret egy nőt, hogy soha nem tekint vissza a szerelmére, mint dőreségre, a nőnek még udvarlás közben el kell pusztulnia; s ha a legcsekélyebb hitedet fenn akarod tartani az emberi hősiességben, soha ne zarándokolj el egy hőshöz, hogy szemtől szembe lássad. Megvallom, gyakran gyalázatosan visszariadtam attól, hogy megvalljam ezeknek a tökéletes és éles elméjű uraknak, mi volt a magam tapasztalata. Tartok tőle, gyakran mosolyogtam tettető helyesléssel, és kedvükben jártam azzal, hogy futó

megjegyzést tettem illúzióink gyarló voltára, mely megjegyzés mindenkinek, aki csak kevéssé is ismeri a francia irodalmat, tüstént rendelkezésére áll. Az emberi társalgás, mint ahogyan ezt valamely bölcs ember megjegyezte, nem szigorúan őszinte. De én ezennel felmentem a lelkiismeretemet, és kijelentem, hogy csodálatra tudtak gerjeszteni azok az öregurak, akik nem a legjobb angolsággal beszéltek, alkalomadtán ingerültek voltak, és soha magasabb hatalmi körben nem mozogtak, mint a községi felügyelőé; s mégis az ő világukban jutottam arra a végkövetkeztetésre, hogy az emberi természet szeretetre méltó - az, hogy valamit megismertem a természet mély pátoszából, fennkölt titkaiból, úgy jutott osztályrészemül, hogy sokat élhettem a többé-kevésbé hétköznapi és közönséges emberek között, akikről talán semmi különösképpen meglepőt nem lehet hallani, ha lakóhelyük szomszédságánál érdeklődne felőlük az ember. Tízet az egyhez, hogy a közelükben élő kiskereskedők egyike sem látott semmit bennük. Mert azt megfigyeltem, milyen érdekes véletlen egybeesése a dolgoknak, hogy azok a kiválasztottak, akik az eszmény után lihegnek, és semmit nem találnak sem a nadrágot, sem az alsószoknyát viselőkben, amely elég jelentős, hogy felkeltse megbecsülésüket és szeretetüket, sajátos egyetértésben vannak a szűk látókörű és kicsinyes emberekkel. Példának okáért gyakran hallottam Mr. Gedge-től, Shepperton faluban, a Királyi Tölgy fogadósától, amint véreres szemét a szomszédai felé fordítva, községe lakóiról - másokat nem is ismert - ilyenforma éles szavakkal summázta a véleményét: „Bizony, uram, nemegyszer mondtam, s most újra mondom, siralmas társaság lakik ebben a faluban - siralmas társaság, apraja-nagyja.” Azt hiszem, Mr. Gedge-nek volt olyasféle homályos elgondolása, hogy ha valami távoli községbe kerülne, ott méltó szomszédokra lelne; s csakugyan, át is helyezte szállását a továbbiakban a Szaracén Főbe, amely jó forgalmat bonyolított le valamelyik szomszédos mezőváros egyik mellékutcájában. De furcsa módon, Mr. Gedge ennek a mellékutcának a lakóit pontosan olyan jellegűnek találta, mint Shepperton lakóit: „Siralmas társaság, uram, apraja-nagyja, akár egy ginre fordulnak be, akár egy kétpennys pint sörre - siralmas társaság úgy, ahogy van!”

TIZENNYOLCADIK FEJEZET
Istentisztelet

- Hetty, Hetty, tán nem tudod, hogy az istentisztelet kettőkor kezdődik, s már fél kettő van? Nem járt más az eszedben ezen az istenáldotta vasárnapon se, amikor az öreg Thias Bede-et a földbe rakják, aki éjnek évadján vízbe fúlt, még a gondolatától is hideg futkároz a hátamon, mint hogy cicomázd magad, mintha esküvőre mennél, és nem temetésre?

- Néni, én nem lehetek ugyanakkor készen, amikor a többiek - mondta Hetty -, mert fel kell öltöztetnem Tottyt. És mit kell vesződnöm, hogy nyugton maradjon.

Hetty lefelé jött a lépcsőn, Mrs. Poyser pedig, egyszerű főkötőjében és sáljával, odalent állt. Ha lehet lány olyan, mintha rózsákból teremtették volna, hát Hetty olyan volt vasárnapi kalapjában és ruhájában. Mert a kalapja rózsaszín szegélyű volt, és fehér alapon rózsaszín pettyes a ruhája is. Csak csupa rózsaszín és fehér, kivéve sötét haját és szemét meg a kicsi csatos cipőjét. Mrs. Poyser némi ingerültséggel gondolt magára, mert alig állhatta meg, hogy ne mosolyogjon, mint bármely más halandó, amikor kedves, kerekded dolgokat bámul. Így aztán szó nélkül megfordult, odalépett a házajtó előtt gyülekező csoporthoz, akikhez Hetty is csatlakozott. A lány szíve csak úgy repesett ama valakinek az elképzelésére, akit odavárt a templomba; így aztán alig érezte a talajt a lába alatt.

S ezzel a kis menet megindult. Mr. Poyser szürkésbarna ünneplőjében, vörös-zöld mellényben, zöld óraszalagjáról fehér kalcedon fityegett, mely függőónként peckesedett ama kiugró csúcsról, ahol órazsebe helyezkedett el; nyaka köré sárga selyemkendőt kötött, lábán remek bordázott szürke harisnya feszült. Mrs. Poyser saját kezűleg kötötte, s alkalmasan kimutatta lábának formáit. Mr. Poysernak nem volt oka, hogy szégyenkezzék a lába miatt, és ama gyanújának adott kifejezést, hogy a csizma és minden más hasonló viselet növekvő elterjedésének az az oka, hogy elfedjék a lábszárat, miután az emberi lábikra szánalmasan degenerálódott. Még kevésbé szégyenkezhetett kerek, vidám ábrázata miatt, mely maga volt a jó kedély, amint így szólt: „Gyere, Hetty - gyertek, kicsinyeim!”, és karját nyújtva feleségének, maga vezette a társaságot az udvar gyalogúti kapuja felé.

Az ily módon megszólított „kicsinyek” Marty és Tommy voltak, kilenc- és hétesztendős fiúk, kordbársony frakkszerű kabátkában, térdnadrágban, derűs rózsás orcával és fekete szemmel; apjukra olyanformán hasonlítottak, mint egy nagyon kis elefánt egy nagyon hatalmasra. Hetty közöttük lépdelt, mögöttük a jámbor Molly, akinek feladata az volt, hogy átvigye Tottyt az udvaron meg az út tócsáin; mert Totty, aki gyors ütemben gyógyult meg a riadalommal fogadott lázból, ragaszkodott ahhoz, hogy ma ő is templomba menjen, s kiváltképpen ahhoz, hogy viselhesse vörös-fekete nyakláncát a kis körgallérján. Márpedig ezen a délutánon számos tócsán kellett átemelni, mert délelőtt erősen zuhogott, jóllehet a felhők most már elgördültek, és tornyosuló ezüst tömegben feküdték meg a látóhatárt.

Az ember még akkor is tudhatta, hogy vasárnap van, ha éppen csak ott ébredt a gazdaságban. Láthatóan a kakasok meg a tyúkok is tudták, és csak dünnyögő, elfojtott hangokat hallattak; maga a bulldog is kevésbé vadnak tűnt fel, mintha a szokásosnál kisebb harapással is beérné, mint egyébként. A napsütés mintha mindent pihenésre és nem munkára hívott volna el; maga is aludt a mohalepte tehénistálló tetején; az összebújt fehér kacsákon, amelyek csőrüket a szárnyuk alá dugták; az öreg fekete kocán, mely lustán elnyúlt a szalmán, miközben legnagyobb malaca pompás rugós ágyra lelt anyja vaskos bordáin; Alickon, a pásztoron, új ujjasában, amint nyugtalanul pihent, félig ülve, félig állva a magtár lépcsőin. Alick úgy vélte, hogy az

istentiszteletet, mint akár más fényűzést, nem engedheti meg magának az olyan munkafelvigyázó, akinek gondja kell hogy legyen az időjárásra és az anyajuhokra. „Még hogy istentisztelet - van ám nekem más gondom is”, ezt a választ adta igen gyakran, a keserű mélyértelműség hangján, mely elhallgattatta a további kérdezősködést. Biztos vagyok benne, hogy ezzel Alick nem gondolt semmiféle tiszteletlenségre, sőt tudom, hogy szíve nem volt tépelődő, elutasító, és semmiképpen el nem mulasztotta volna a templomba menést karácsonykor, húsvét vasárnapján és pünkösdkor. De volt egy olyan általános benyomása, hogy a nyilvános istentisztelet és vallási ceremóniák, csakúgy, mint a többi, nem közvetlenül hasznot hajtó foglalatosságok, egyedül olyan embereknek valók, akiknek bőven van ráérő idejük.

- Apa ott áll a kapunál - mondta Martin Poyser. - Azt hiszem, látni akarja, amint végighaladunk a földek mentén. Csuda, hogy milyen a látása, noha már a hetvenötbe fordult.

- Ó, gyakran jut eszembe, hogy az öregekkel is úgy van ez, mint a kisbabákkal - felelte Mrs. Poyser. - Örülnek, ha bámulhatnak, mindegy, hogy mit. Ezzel nyugtatja őket a Mindenható, mielőtt végképp elpihennek.

Az öreg Martin megnyitotta a kaput, amint látta a családi menet közeledését, aztán tárvanyitva hagyta, botjára támaszkodva - örült, hogy tehetett valamit, mert - mint minden olyan öregembernek, aki munkában töltötte életét - neki is jólesett, hogy még mindig hasznát vehetik - hogy jobb a hagymatermés a kertben, csak mert ott állt, amikor dugdosták - meg a fejes is sikeresebb, ha vasárnap délután otthon marad, hogy nézze. A templomba mindig elment, ha a sakramentumokat szolgáltatták ki, de egyébként nem járt el rendszeresen; esős vasárnapokon vagy valahányszor a reuma elővette, a Teremtés könyvének első három fejezetét olvasta el helyette.

- Thias Bede már a sírban lesz, mire a temetőbe kerültök - mondta az öreg, mikor a fia odaért. - Jobb lett volna, ha délelőtt temetik, mikor az eső esett; most egy cseppre sincs kilátás, és a hold úgy fekszik az égen, akár a csónak, látod? Ez biztos jele a szép időnek, sok minden csalóka, de ez biztos.

- Az ám - mondta a fia. - Remélem, hogy most tartós lesz a jó idő.

- Aztán emlékezzetek a pap szavára, emlékezzetek ám, fiaim - mondta a nagyapa a fekete szemű térdnadrágos ifjaknak, akik megtapogatták a zsebükben rejtőzködő golyókat, amelyekkel egy keveset titkon játszani szándékoztak a szentbeszéd alatt.

- Isten vejed, najapa - mondta Totty. - Én is mejek a templomba. Jajtam van a nyakjáncom. Ajjál nekem egy méntacukjot.

Nagyapó göcögött a „boszorkányos kis teremtés” felett, lassan átrakta a bal kezébe a botját, mellyel eddig a kaput tartotta tárva, aztán meggondoltan mellényzsebébe süllyesztette az ujját, amely zsebre Totty bizalomteljes várakozással függesztette a tekintetét.

S amikor már mind elmentek, az öregember újra a kapura hajolt, figyelemmel kísérve lépteiket a dűlőút mentén egészen az Otthonközig, aztán a messzi kapuig, míg a sövény hajlása el nem fedte őket a tekintete elől. Mert azokban az időkben az élő sövény elzárta a kilátást, még a gondosan kezelt gazdaságokban is, s ezen a délutánon a vadrózsák kibontották rózsaszín koszorúikat, a nadragulya sárga és bíbor ragyogásában virított, a sápadt lonc mindent ellepett, magasan kikandikálva egy magyalbokorból, felülről pedig hellyel-közzel egy kőrisfa vagy szikomor vetette árnyát az ösvényre.

Más kapuknál is akadtak ismerősök, akiknek félre kellett vonulniuk, hogy Poyseréknak utat engedjenek: az Otthonköz bejáratánál félcsordányi tehén álldogált, egyik a másik megett, s nagy lassan lehetett megértetni velük, hogy hatalmas testük útban van; a távolabbi kapunál a

kanca emelte fejét a korlát fölé, mellette májszínű csikója, fejét anyja oldalának fordítva; nyilvánvaló volt, hogy még mindig teljesen zavarba ejti a maga szétvetett lábú lénye. Az út teljes egészében Mr. Poyser földjein vezetett át, amíg el nem érték a falu felé forduló főutat, és a gazda mentében figyelmes tekintetét a jószág meg a termés felé fordította, míg Mrs. Poyser készen állott arra, hogy folyamatos megjegyzésekkel kísérjen mindent. Az asszony, aki a tejgazdaságot gondozza, nagy részt vállal a bérösszeg előteremtésében. Így joggal lehet véleménye a jószág és annak tartása felől - ez a gyakorlat a nő hozzáértését oly mértékben erősíti, hogy képessé teszi férjének jó tanácsokkal szolgálni más téren is.

- Itt van ez a kurta szarvú Sally - mondta Mrs. Poyser, amint beléptek az Otthonközbe, és megpillantotta a szelíd állatot, mely felkérődzött táplálékát rágta, és álmosan bámult rá. - Kezdem meggyűlölni ezt a tehenet; s most is azt mondom, amit három héttel ezelőtt, minél hamarabb szabadulunk tőle, annál jobb, mert tessék, itt az a kis sárga tehén, amelyik félannyi tejet sem ad, viszont kétannyi vajat nyerek belőle.

- Nem is vagy te olyan, mint az asszonyok általában - mondta Mr. Poyser -, azok a kurtaszarvúakat szeretik, amiért annyira jól tejelnek. Itt van például Chowne felesége, azt akarja, a férje ne is vegyen másfajtát.

- Hát aztán, mit jelent az, mit szeret Chowne felesége? Szegény ütődött teremtés, akinek nincs a fejében több, mint egy verébnek. Képes átpréselni a disznózsírt egy nagy szitán, aztán csodálkozik, hogy nem sima. Eléggé ismerem ahhoz, hogy soha több szolgálót fel ne fogadjak a házából... mind csupa kótyonfitty, amellett ha belép hozzá az ember, nem tudhatja, hétfő van-e vagy péntek, a mosást mindig kihúzza a hét végéig; ami meg a sajtját illeti, tudom, hogy úgy megkelt tavaly a tepsiben, mint a cipó. Akkor aztán azt mondja, hogy mindennek az időjárás az oka, ami éppolyan, mintha a nép a fején állna, és azt állítaná, azért teszi, mert szorít a cipője.

- Hát mindenesetre Chowne meg akarja venni Sallyt, így megszabadulunk tőle, ha akarod - mondta Mr. Poyser, titkos büszkeséggel, amiért ennyire értelmes a felesége; a közelmúlt vasárnapjai egynémelyikén nem is egyszer dicsekedett Mrs. Poyser józan eszével éppen a kurtaszarvúakat illetően.

- Hát aki gügyét választ feleségnek, megveheti a kurta szarvú tehenet is, hiszen ha a fejed benne van a mocsárban, akkor a lábad is hamarosan követi. Ó, ha már lábakról van szó, ezeket megnézheted - folytatta Mrs. Poyser, most, hogy Tottyt letették, mivel az út már száraz volt, és ott totyogott apja-anyja előtt. - Ezek aztán a formák! Meg olyan hosszú lábfeje van, ebben is az apjára üt.

- Tíz év se telik bele, és majd Hettyre fog hasonlítani, csak a szeme színe a tiéd. Soha nem emlékszem, hogy valakinek a családomban kék szeme lett volna; az anyámnak fekete szeme volt, pont olyan, mint a Hettyé.

- Attól a gyerek csak jól jár, hogyha nem lesz mindenben Hettyhez hasonló. Meg nem is akarom, hogy olyan túl csinos legyen. Ámbár, ha megfontolom, akad ember, akinek szőke a haja és kék a szeme, mégis olyan szép, mint a fekete szemű. Ha Dinahnak volna egy kis szín az arcán, és nem tűzné a fejére azt a metodista főkötőjét, amitől a tehén is frászt kap, olyan szemrevalónak ítélnék, mint Hettyt.

- Nem, nem - mondta Mr. Poyser némi megvető hangsúllyal -, te nem tudod azt, mi a női csáberő. A férfiak soha nem bolondulnak annyira Dinahért, mint Hettyért.

- Ugyan mi gondom nekem arra, mi után futnak a férfiak? Szépen meglátszik, a legtöbben mifélét választanak, ha azokat a lompos nőszemélyeket nézzük, akiket feleségül vesznek. Olyanok, mint a tüllszalag, semmire se való, ha egyszer a színe megfakult.

- Hát azt nem mondhatod, hogy én nem tudtam választani, amikor elvettelek - mondta Mr. Poyser, aki rendszerint ilyenféle bókokkal csitította el a kis családi összezördüléseket -, aztán te kétszer olyan jóképű voltál tíz évvel ezelőtt, mint Dinah.

- Azt én soha nem mondtam, hogy egy asszony csak akkor lehet jó háziasszony, ha csúnya. Itt van Chowne felesége, az bezzeg olyan rút, hogy megsavanyodik tőle a tej oltó nélkül is, de ez aztán az egyetlen, amit meg tud spórolni. Ami viszont Dinaht illeti, szegénykém, az ugyan soha nem lesz jóképű, amíg kenyér és víz lesz az ebédje, hogy mindent az ínségeseknek adjon. Néha már elviselhetetlenül feldühített, amellett, ezt meg is mondtam neki, nem az Írás szerint cselekszik, mert az azt mondja: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat"; „de - mondtam én - ha csak annyira szereted a felebarátodat, mint magadat, Dinah, akkor elég kevésre vagy kapható a kedvéért. Hiszen azt hiszed, félig telt bendővel is megvan." Ugyan hol lehet Dinah ezen az áldott vasárnapon! Biztosan ott ül a beteg asszony mellett, aki miatt olyan váratlanul eltávozott.

- Kár bizony, hogy ilyen bogaras, hiszen nálunk tölthette volna az egész nyarat, ehetett is volna kétannyit, mint amennyit megkíván, senki fel nem rótta volna neki. Nem sok vizet zavart a házban, mert hát olyan csendesen megült a varrása mellett, akár a madár a fészkén, és fürgén hozott-vitt mindent. Ha Hetty férjhez megy, biztosan szívesen vennéd, ha Dinah maradna nálunk.

- Erről kár is elmélkedni - mondta Mrs. Poyser. - Akár a repülő fecskének integetnél, ha Dinaht kéred, hogy telepedjék meg, és éljen kényelemben, mint más népek. Ha valakinek, *nekem* kellett volna hatni rá, hiszen órákon át beszéltem a lelkére, meg is szidtam; mert az egyetlen nővérem lánya, és illik, hogy mindent megtegyek érte. De a szegény teremtés, alighogy istenhozzádot mondott, és felszállt a szekérre, aztán visszanézett rám azzal a sápadt arcával, ami olyan, mintha szegény Judith nénje tért volna vissza a mennyekből, máris megriasztott a gondolata, miféle megalázásoknak tettem ki őt, mert néha elfogja az embert az az érzés, hogy ez a Dinah valahogy igazabban ismeri a dolgokat, mint mások. Csak azt nem fogadom el, hogy ez azért van, mert metodista, mint ahogyan a fehér borjú sem attól fehér, hogy egy vályúból eszik a feketével.

- Na nem - mondta Mr. Poyser, olyanféle vicsorgással, már amilyen szelíd mivoltából tellett -, megvan a véleményem a metodistákról. Csak a kereskedőnépségből kerülnek ki; gazdát még nem láttál, akinek ilyen hóbortja támadna. Akadhat a metodisták között hébe-korba egy-egy munkás is, aki nem különösképpen ügyes a munkájában, ez aztán prédikálgat, miegymás, mint Seth Bede. De láthatod, hogy Adam, akinek legjobban helyén van az esze közöttük, tudja a magáét: derék anglikán, különben nem biztatnám, hogy Hettynek tegye a szépet.

- Teremtő Atyám! - kiáltott fel Mrs. Poyser, aki hátranézett, mialatt a férje beszélt. - Nézd már, hol van Molly a fiúkkal? Vagy egy szántóföldnyit elmaradtak tőlünk. Ugyan, Hetty, hogy engedhetted meg ezt? Felőled akár egy képre is rábízhatná az ember a gyerekeket! Rohanj vissza, és mondd meg, hogy siessenek.

Mr. és Mrs. Poyser ekkor már a második szántó végén jártak, így Tottyt felültették ama nagy kövek egyikére, amelyekből a valódi loamshire-i kerítésátjárók kerülnek ki, és megpihentek, hogy bevárják a csellengőket, miközben Totty elégülten állapította meg: „ők jossz, nagyon jossz fiúk - de én jó vagyok."

A helyzet az volt, hogy ez a vasárnapi séta a földeken keresztül hallatlan izgalmakban bővelkedett Marty és Tommy számára, akik annak az örökös színjátéknak a tanúi lehettek, mely az élő sövény között zajlik le; ezért éppoly kevéssé állottak meg, hogy meg ne torpanjanak és kukucskáljanak időnként, mint a spániel kutyák vagy a terrierek szoktak. Marty teljesen bizonyos volt benne, hogy egy sármányt látott a nagy kőrisfa ágain, s míg azt bámulta, elkerülte egy fehér torkú hölgymenyét látványát, amely átsuhant az ösvényen; hogy az milyen volt, azt az ifjabb Tommy festette le nagy buzgalommal. Akadt aztán egy kis zöld pinty is, éppen szárnyra kapott, ott verdesett a porban, és eléggé elképzelhetőnek látszott, hogy megfogható, míg azután sikerült neki beröpülnie a földiszeder-bokor alá. Hettytől nem várhatták, hogy túl sok figyelmet fordítson ezekre a dolgokra, így a fiúk Mollyt hívták, hogy készséges együttérzésében részesedjenek, ő mindent tátott szájjal megbámult, amit csak mutattak neki, és azt mondta: „Uramisten!", valahányszor volt min csodálkoznia.

Molly nem minden riadalom nélkül sietett előre, amikor Hetty hozzájuk érkezett, és odaszólt nekik, hogy a nénje haragszik, de Marty rohant oda elsőnek, azt kiáltozva: „Megtaláltuk a pettyes pulyka fészkét, anya!", azzal az ösztönös bizakodással, hogy a jó hír hozóját gáncs nem érheti.

- Ó - mondta Mrs. Poyser, valóban megfeledkezve minden fegyelmezésről a kellemes meglepetés hallatán -, derék fiú vagy; és hol van?

- Egy csuda mély lyuk alján, a sövény alatt. Én láttam meg először, amikor a pintyet kerestem, a fészkén ült.

- Remélem, nem riasztottad meg - szólt az anyja -, különben elhagyja a fészket.

- Nem, rém nagy csendben osontam el, Mollyhoz is csak suttogtam... nem így volt, Molly?

- Hát most aztán előre - mondta Mrs. Poyser - járjatok apátok-anyátok előtt, vezessétek kézen fogva kistestvéreteket. Többet nem nézünk jobbra-balra. Jó fiúk nem kutakodnak madarak után vasárnap.

- De anya - szabadkozott Marty -, azt mondtad, félkoronát adsz annak, aki megtalálja a pettyes pulyka fészkét. Nem tennéd a félkoronát a perselyembe?

- Majd meglátjuk, fiam, csak most eredj tovább, mint a jó kisfiúkhoz illik.

Apa és anya jelentős pillantást váltottak: elmulattatta őket legidősebb fiuk talpraesettsége, Tommy kerek arcán azonban felhő ült.

- Anya - mondta majdnem sírva -, Martynak sokkal-sokkal több pénze van a perselyében, mint nekem az enyémben.

- Mami, *én* is kéjek félkojonát az *én* pejselyembe - mondta Totty.

- Ejnye már - mondta Mrs. Poyser -, ki látott ilyen csúf, rossz gyerekeket? Egyikőtök se látja többet a perselyét, ha nem siettek, hogy mielőbb ott legyünk a templomban.

Ez a rettenetes fenyegetés a kívánt hatással járt, és a még hátralévő két szántóföld mellett három pár apró láb lépkedett szaporán, anélkül, hogy komolyabb megszakításra került volna sor; még egy kis tócsa teli békaporonttyal, másként „ebihallal" sem tudta megállítani őket, amelyet a fiúk sóvárogva bámultak meg.

A nedves széna, amelyet holnap majd meg kell forgatni és széthányni, nem nagyon volt Mr. Poyser szemének biztató látvány; ilyenkor, a széna és búza betakarításakor némi lelkitusa zajlott le benne a pihenőnapok áldásait illetően; de nem volt olyan kísértés, mely rábírta volna őt arra, hogy vasárnapon, akár kora reggel is, mezei munkát végezzen; mert hát vajon Michael

Holdsworth nem halálra izzasztotta-e a pár ökrét, amikor nagypénteken szántott? Ez pontosan megmutatta, hogy a szent napokon végzett munka gonosz cselekedet, márpedig Martin Poyser semmiféle gonoszságról nem akart hallani, mivel tudta, az ilyenformán szerzett pénz nem hoz áldást.

- Az embernek szinte viszket a tenyere most, hogy a nap így süt a szénára - jegyezte meg Mr. Poyser, amint áthaladtak a „Nagyréten". - De hát butaság azt hinni, hogy aki lelkiismerete ellen tesz, jól járhat. Itt van az a Jim Wakefield, akit „úriember Wakefieldnek" szoktak nevezni, az aztán nem ismert különbséget a vasárnap és a hétköznap között, sőt a jó meg a rossz között sem, mintha nem léteznék se Isten, se ördög. Aztán mire jutott? A minap, a legutóbbi vasárnapon magam láttam, amint egy kosár narancsot cipelt.

- Úgy bizony - mondta Mrs. Poyser nyomatékkal -, szegényes csalétek a szerencse csapdájában a gonoszság. A gonoszul szerzett pénz lyukat éget az ember zsebébe. Nem akarok egyetlen olyan pennyt sem a fiainkra hagyni, amit nem jó úton szereztünk. Ami meg az időt illeti, van egy Úr felettünk, aki eldönti, milyen legyen, azzal aztán meg kell békülnünk; az időjárás semmi ahhoz a kárhoz képest, amit a cselédek okoznak.

A sétájuk során tett megszakítás ellenére, Mrs. Poyser órájának ama nagyszerű sajátsága folytán, hogy jól kihasználja az időt, már háromnegyed kettőkor a faluba érkeztek, amikor is szinte már mindenki, aki templomba szándékozott menni, a templomot körülvevő temetőkert kapuján belül került. Odahaza főleg az anyák maradtak, így Timothy Besse, aki a kapuban állott, és kicsinyét babusgatta, azt érezve, amit más nők is szoktak ilyenkor - hogy egyebet nem is lehet várni tőlük.

Nem egyedül Thias Bede temetése végett álldogáltak az emberek oly hosszasan a temetőben, mielőtt az istentisztelet megkezdődött volna - ez kialakult gyakorlat volt. Az asszonyok rendszerint már jövetelükkor bementek a templomba, ott aztán a gazdafeleségek fojtott hangon beszélgettek egymással, átszólva a magas padokon. Betegségekről folyt a szó, meg hogy a doktor javallatai csődöt mondtak, pitypangteát ajánlottak egymásnak, meg más otthon kotyvasztott szereket, mint amelyek többet érnek a doktoréinál - aztán a szolgálókról trécseltek, égbekiáltó bérköveteléseikről, holott ugyanakkor évről évre romlik a szolgálat minősége, s nincs manapság olyan szolgáló, akiben meg lehetne bízni, ha nincs szem előtt - meg milyen pocsék árat fizet a vajért Mr. Dingall, a treddlestoni szatócs, akinek fizetőképessége körül megalapozott rossz hírek keringtek, jóllehet Mrs. Dingall értelmes nő, és *őt* mindannyian sajnálták, mert jó házból származott. Ezenközben a férfiak kint csellengtek, és az énekeseket kivéve, akik dünnyögve és töredékesen elpróbálták a dallamokat, alig egy-kettő lépett be a templomba, mielőtt Mr. Irwine elfoglalta a helyét. Nem volt okuk az elhamarkodott belépésre - ugyan mit is tehettek volna a templomban, mielőtt az istentisztelet megkezdődik? Azt meg úgy érezték, semmiféle hatalom a világon nem veheti tőlük rossz néven, ha kívül maradnak, és odakint beszélik meg az „ügyleteiket".

Chad Cranage olyan, mintha ma ismertük volna meg, mert vasárnapi tiszta arcát öltötte fel, amelytől kislány unokája mindig ijedten sírva fakad, mert idegennek látja. De a tapasztalt szem azonnal felismeri benne a falusi kovácsot, amikor hódoló alázattal veszi le a nagy behemót ember a kalapját, és a haját dörzsölgeti a gazdák előtt; ugyanis megszokták tőle, hogy azt mondogatja: a dolgozó embernek gyertyát kell tartania - nevezetesen az olyan embernek, aki, mint ő, kormos hétköznapokon; ez a kellemetlen fogalmazása viselkedési szabály voltaképpen jót jelentett, azt, hogy akinek patkolni való lova van, azt respektussal kell kezelni. Chad és a durvább kötésű munkások távol tartották magukat a fehér csipkebokor alatti sírtól, ahol a temetés szertartása folyt; de Vörhenyes Jim és jó néhány béres csoportban körülállta, kalapját kézben tartva és jelezve, hogy osztoznak az anya és fiai gyászában. Mások közbülső

álláspontot foglaltak el, néha a sír körül álló csoportot bámulva, néha a templomajtó közelében egy csomóban elhelyezkedő gazdák beszédére ügyelve, akikhez most Martin Poyser is csatlakozott, miközben családja bevonult a templomba. E csoporton kívül állott Mr. Casson, a Donnithorne Címer fogadósa, legfeltűnőbb tartásában - azaz jobb keze mutatóujját beleakasztotta mellénye gombjai közé, bal kezét zsebre dugta, fejét oldalt billentette; egészében véve úgy festett, mint a színész, akire ugyan csak egyszavas szerepet bíztak, de biztos afelől, hogy a közönség felismerte elhivatottságát a főszerep eljátszására; furcsa ellentétet képezett az öreg Jonathan Burge-dzsal, aki kezét a hátán kulcsolta össze, és asztmatikusan köhögve hajolt előre, mintegy belső megvetésével sújtva mindama tudálékoskodást, ami nem váltható azonnal készpénzre. A beszéd valamivel halkabban csörgedezett, mint máskor, Mr. Irwine hangja is csitítóan hatott, miközben a temetési szertartás utolsó imáit mormolta. Mindannyian részvevő szavakkal emlékeztek szegény Thiasról, majd rátértek az őket közelebbről érintő zokszavakra, amelyeket Satchell, a földesúr ispánja csalt ki belőlük, aki a jószágigazgató szerepét is játszotta olyankor, ha ezt a szerepet nem maga Donnithorne töltötte be, mert az uraság odáig süllyedt, hogy maga gyűjtötte be a bérleti díjakat, és üzletelt a faárujával. Ez a tárgykör már önmagában indokolta, mért nem voltak hangosabbak, miután Satchell maga bármikor megjelenhetett a kövezett úton a templomkapu felé ballagva. Hamarosan pedig hirtelen elhallgattak, mert Mr. Irwine hangja elnémult, s a fehér csipkebokor mellett állongó csoport szétszóródott, s a templom irányába indult.

Mindannyian oldalt léptek, és kalaplevéve várták be, míg Mr. Irwine elhalad mellettük. Adam és Seth követte, anyjukat közrefogva; Joshua Rann egyidejűleg látta el tisztjét mint sírásó és egyházfi, ezért még nem állott készen arra, hogy kövesse a nagytiszteletű urat a sekrestyébe. De a három gyászoló útja is félbeszakadt kis időre: Lisbeth még egyszer megfordult, hogy visszanézzen a sírra. Ó, nem volt ott már semmi, csak barna göröngyök a fehér csipkebokor alatt. Lisbeth mégis kevesebbet sírt e napon, mint bármikor azóta, hogy férje meghalt; bánatával elkeveredett a tulajdon fontosságának szokatlan érzése, hogy „temetése” van, és Mr. Irwine külön istentiszteletet tart a férjéért; amellett azt is tudta, hogy a gyászzsolozsmát is eléneklik érte. Ezt a bánatával ellentétesen ható izgalmat még fokozottabban érezte, amint fiaival a templomkapu felé tartott, a többiek barátságos, részvételjes bólintásai közben.

Anya és fiai beléptek a templomba, a csellengők egyesével követték őket, bár némelyek még mindig kint téblábóltak; talán Mr. Donnithorne hintajának a látványa hitette el velük, hogy nincs ok a sietségre, mivel lassan kanyarodott fel a dombra.

De tüstént felharsant a fagott meg a kürt hangja: az esti zsoltár, mely nyitóénekként szolgált, elkezdődött; most már mindenkinek be kellett lépnie a templomba, hogy elfoglalja a helyét.

Nem mondhatnám, hogy a hayslope-i templom belseje valami egyébről is nevezetes lett volna, mint tölgy padsorainak szürkeségéről, ódon - jobbadán nagy, szegletes padok voltak ezek, melyek a szűk templomhajó két oldalán sorakoztak. A templomban nem voltak holmi csúf, modern karzatok. A kórusnak két keskeny padja volt a jobb oldali padsor közepén, így Joshua Rann-nek csak kurta utat kellett megtennie, hogy elfoglalja a helyét mint basszus szólamvezető, azután meg visszatérjen a pulpitusához, amikor az ének befejeződött. Szószék és papi pad, szürkék és ódonak, mint a többi pad, a szentélyhez vezető boltív egyik oldalán állottak, itt voltak Donnithorne úr családjának és háznépének szürke, szegletes padjai is. De biztosíthatom önöket, hogy ezek a szürke padok, a csiszolt sima falakkal együtt, nagyon kellemes színárnyalatot kölcsönöztek e kopott templombelsőnek, és ugyancsak jól illettek a pirospozsgás arcokhoz és tarka mellényekhez. Meg aztán jócskán akadt karmazsinvörös fényfolt is a szentély irányában, mert a szószéken és Donnithorne uraság padjában csinos karmazsin

párnák voltak fellelhetők; a kép lezárásaként pedig karmazsinvörös volt az oltárterítő is, amelyet arany csíkokkal maga Miss Lydia hímzett ki.

De karmazsin terítő nélkül is, ha Mr. Irwine elfoglalta a helyét, a hatás nem lehetett más, mint meleg és szívderítő, amint jóindulatot sugározva nézett végig egyszerű gyülekezetén - a kemény véneken, akiknek térde-válla talán megroskadt, de arra még maradt erejük, hogy sövényt, nádat vágjanak; a kőfejtők és ácsok magas alakján, nyers, bronzba vágott arcán; a fél tucat módos gazdán, almaorcájú családjaikkal; és a tiszta öregasszonyokon, többnyire béresfeleségek; fekete főkötőjük alól előkandikált hófehér fejkendőjük szegélye, könyöktől csupasz, fonnyadt karjukat tétlenül összefonták a mellükön. Mert az öregek egyike sem tartott könyvet a kezében - miért is tették volna? Úgysem tudtak olvasni. De sok „jó szót" tudtak kívülről, és elvirult ajkuk hangtalanul rebegett, az istentisztelet rendjét minden világos megértés nélkül követve, ám annak egyszerű hitétől áthatva, hogy az elhárítja felőlük a gonoszt, és áldáshozó hatalma van. S most minden arc láthatóvá vált, mert mindannyian felálltak - a kis gyermekek üléseiken kandikáltak a szürke padok szegélyein át, miközben a jó Ken püspök esti zsoltárát énekelték amaz élénk dallamok egyikére, amelyek a papok és éneklő egyházfiak utolsó nemzedékével együtt haltak ki. A melódiák is kihalnak, mint Pán sípja, azokkal a fülekkel együtt, melyek szerették és befogadták őket. Adam ma nem a szokott helyén volt az énekesek között, mert együtt ült anyjával és Sethtel; meglepetéssel vette észre, hogy Bartle Massey is hiányzik, amit csak Mr. Joshua Rann fogadott nagy elégtétellel, aki basszus hangjait különleges önelégültséggel bocsátotta ki, és szemüvege felett a megkülönböztetett szigor pillantásait lövellte a megátalkodott Will Maskery felé.

Képzeljék el, kérem, hogyan látta Mr. Irwine e képet bő, fehér karingében, mely olyan jól illett hátrafésült rizsporozott hajához, barna arcszínéhez, finom metszésű orrához és felső ajkához; mert volt bizonyos nemesség e jóindulatú, de mégis éles metszésű arcban, mint minden olyan emberi ábrázatban, melyből egy nagylelkű lény tekintete sugárzik. S föléjük beáradt az öreg ablakokon a ragyogó júniusi napfény, odavetett sárga, vörös és kék fényfoltjaival, melyek kellemesen színezték a szemközti falat.

Azt hiszem, amint Mr. Irwine körültekintett ezen a napon, a pillantása a szokottnál egy kicsivel tovább nyugodott azon a szegletpadon, amelyet Martin Poyser és családja foglalt el. És volt még egy sötét szempár, mely lehetetlennek tartotta, hogy tekintete el ne kalandozzék arra, és meg ne pihenjen a kerekded rózsaszín-fehér alakon. De Hetty e percben nem ügyelt semmiféle pillantásra - teljesen elmerült abban a gondolatban, hogy Arthur Donnithorne hamarosan belép a templomba, mert a kocsi minden bizonnyal már odaért a templomkapuhoz. Azóta nem látta Arthurt, hogy csütörtök este elvált tőle az erdőben, és ó, mily távolinak látszott az az idő! A dolgok folyásában nem állt be változás az este óta; az akkor esett csodák nem hoztak változásokat; már olyanokká váltak, mint az álom. Amikor meghallotta a templomkapu csikorgását, Hetty szíve úgy dobogott, hogy nem is mert felpillantani. Érezte, hogy nagynénje bókol, maga is azt tette. Ez nyilván az öreg Donnithorne úr volt - mindig ő lépett be elsőnek, a ráncos kis öreg, rövidlátó pillantással méregetve a hajlongó és bókoló gyülekezetet; Hetty tudta, hogy utána Miss Lydia halad el arra, s bármennyire szerette is látni a hölgy divatos szenesvödör formájú kalapkáját, körülötte kis rózsák koszorújával, ma ezzel sem törődött. De ezzel a bókok sora lezárult - nem, *ő* nem jött el; Hetty biztosan érezte, hogy más már nem lépi át a családi padsor ajtaját, mint a fekete főkötős házvezetőnő, aztán a komorna gyönyörű szalmakalapjában, amely valaha Miss Lydiáé volt, végül a komornyik és az inas rizsporos fejükkel. Nem, Arthur nem volt ott, de azért még megnézi - talán téved -, mert hiszen voltaképpen eddig körül se nézett. Hetty felemelte szempilláit, és félénken a szentély felőli karmazsinos párnák felé pillantott: nem volt ott más, csak az öreg Donnithorne úr, aki fehér zsebkendőjével dörzsölgette szemüvegét, meg Miss Lydia, éppen nagy arany szegélyű

imádságoskönyvét nyitotta ki. A fagyasztó csalódást Hetty nehezen viselte el: azt érezte, hogy elsápad, ajka remeg, már-már sírva fakad. Ó, mit is tegyen? Mindenki tüstént megtudja sírásának okát: hogy azért sír, mert Arthur nincs a templomban. Azt meg észrevette, hogy Mr. Craig, a pompás melegházi virággal gomblyukában, merőn bámulja őt. Borzasztóan soká tartott, míg az általános bűnbánatra sor került, amikor letérdelhetett. Akkor két nagy könnycseppet pottyantott le, de más, mint a jó természetű Molly nem látta, mert nagynénje és nagybátyja háttal felé térdepeltek. Molly, aki képtelen volt a templomban a sírásnak más okát feltételezni, mint az ájulást, melyről volt valami halvány hagyományos elképzelése, tüstént elővont a zsebéből egy fura kis lapos kék, szagos üvegcsét, s miután sokat veselkedett a dugója kihúzásával, keskeny nyílását Hetty orrlikának feszítette. „Nincs szaga" - suttogta, azt hivén, hogy ez a régi repülősök nagy előnye az újakkal szemben: megteszik a magukét, de nem csípik az ember orrát. Hetty bosszúsan ellökte, de ez az apró dühkitörés elvégezte azt, amire a só nem volt képes - eléggé felélénkítette ahhoz, hogy letörölje könnyeinek nyomát, és minden erejét megfeszítve többet ne ontson. Hetty hiú kis természetének volt valami erőssége: mindent inkább elviselt volna, mint azt, hogy kinevessék, vagy másféle formában mutogassanak rá, mint a csodálatéban; inkább maga vájta volna bele gyengéd húsába a körmeit, semhogy valaki megtudjon felőle olyan titkot, amelyet nem kívánt a nagyvilág orrára kötni.

Mennyi minden hullámzott át Hetty sebesen keringő gondolatain és kedélyén, míg Mr. Irwine ünnepélyes hangsúllyal kimondta a feloldozást, amely az ő fülében süket visszhangot vert, és mennyi minden még azután is, hogy a sokféle könyörgés következett! A düh ott lappangott a csalódás közelében, s hamarosan diadalmasan fölébe kerekedett azoknak a sejtelmeknek, amelyeket Hetty nem túlságosan nagyra méretezett találékonysága kieszelt, hogy megmagyarázza Arthur távollétét, annak feltételezésével, hogy igazán el akart jönni, és újra látni akarta. És mire Hetty gépies mozdulattal felkelt térdelő helyzetéből, csak azért, mert a többiek is ezt tették, visszatért orcájára a pír, talán még egy kicsit élénkebben is, mint annak előtte, mert kis méltatlankodó szólamokat formált magában, olyasmiket, hogy gyűlöli Arthurt, amiért ezt a fájdalmat okozta neki - azt szeretné, ha ő is szenvedne. De amíg lelkét ellepte ez az önző bódulat, szeme az imádságoskönyvre tapadt, és szempillája sötét rojtozatával éppoly vonzó volt, mint mindig. Legalábbis Adam Bede így vélte, miközben rápillantott abban a percben, amelyben a térdeplésből felemelkedett.

Csakhogy Adamot Hettyre irányuló gondolatai nem tették süketté az istentisztelet iránt; inkább összeolvadtak olyan más mély érzésekkel, amelyekhez a templomi szertartás e délután mintegy levezető csatornául szolgált, mint ahogyan az élénk érzékelés minden percébe beleolvad egész múltunk és elképzelt jövendőnk bizonyosfajta tudata. És Adamnak ez a szertartás jelentette az elképzelhető legjobb csatornát a részvét, a vágyódás és a magamegadás érzésének, amelyben a segélykérés könyörgő kiáltása a hit és magasztalás kitöréseivel váltakozott; ott voltak benne a visszatérő reszponzóriumok és a rövid alkalmi imádságok ismerős ritmusai; ezek inkább szólottak nevében, mint az imádás bármi más módja; mint ahogyan amaz első keresztyének számára, akik korai gyermekségüktől fogva katakombákban imádták az Urat, a fáklyafény és az árnyak meggyőzőbben jelezték az isteni jelenlétet, mint az utcák pogány világossága. Lelki rezzenéseink titka nem a puszta tárgyakban búvik meg, hanem azoknak múltunkhoz való finom vonatkozásaiban: nem csoda, hogy ez a titok elkerüli a figyelmetlen szemlélőt, aki akár pápaszemet tehetne fel a szagok érzékelésére.

De volt még egy ok, amiért az alkalmi látogató a Hayslope templomában megtartott istentiszteletet hatásosabbnak vélte volna, mint azt, amelyet a királyság bármely más zugában tartanak: olyan ok, amelyről - ebben biztos vagyok - az olvasónak halvány fogalma sincs. Ez barátunknak, Joshua Rann-nek az olvasása volt. Honnan merítette ez a derék cipész az olvasás tudományát, az titok maradt még legbizalmasabb barátai előtt is. Azt tartom, legfőképpen a

Természettől nyerte, mely becsületes, öntelt lelkébe belétöltött valamit a maga zenéjéből, mint ahogyan ez már más szűkreszabott látókörű lelkek esetében is megtörtént. Legalábbis kitűnő basszus hanggal és zenei érzékkel ajándékozta meg, bár azt nem állíthatnám határozottan, vajon ezek kellőképpen inspirálták volna Mr. Rannt arra a dús zengésre, amellyel a reszponzóriumokat megszólaltatta. A módot, ahogyan átgörgette a hangját a gazdag mély *fortéból* egy szomorkás kádenciába, mely az utolsó szó legvégén egyfajta halvány rezonanciába merült alá, mint egy finom cselló tovább zengő húrja, nem tudom máshoz hasonlítani heves, békítő melankóliájában, mint az őszi ágak közt a szél fúvásához és elüléséhez. Lehet, hogy ez furcsán hangzik egy sekrestyés olvasása kapcsán, aki rozsdás szemüveget visel, haja mint a sörte, nyaka bivalyerős, és feje búbja domború. De hát ily módon munkálkodik a Természet: elnézi, hogy egy pompás ábrázatú és költői buzgalmú úriember siralmas-hamisan énekeljen, s erről még csak fel sem világosítja; másrészt gondja van arra, hogy valami keskeny homlokú fickó, aki a serház csarnokában fújja balladáját, olyan ritmussal zengjen, akár a madár.

Joshua maga büszkébb volt éneklésére, mint olvasására, és mindig fontosságának emelkedett tudatával közeledett helyéről a kórus felé. Ez ma még inkább így volt, lévén az alkalom különleges, mert egy öregember, akit az egész egyházközség ismert, szomorú halált halt - nem az ágyában, ezt a körülményt tekinti a paraszti ember a legsiralmasabbnak -, s most a gyászzsolozsmát voltak elénekelendők váratlan elhalálozása emlékére. Azonfelül Bartle Massey nem volt ott a templomban, amivel Joshua fontossága a kórusban teljes súlyával kidomborodott. Valami ünnepélyes dallamot énekeltek. A régi zsoltárokban bőven akad sirám, s ezek a szavak:

Mint áradat, úgy elsodorsz;
Mint álom, múlunk el -

a szokottnál is jobban alkalmazkodtak a körülményekhez, szegény Thias halálát figyelembe véve. Anya és fiai, mindegyik a maga sajátos érzelmeibe merülve, hallgatták. Lisbethnek volt valami halvány hite abban, hogy a zsoltár javára válik férjének; része volt annak a tisztes temetésnek, amelynek megtagadását nagyobb vételnek tartotta volna, mint azt, mennyi rossz napot okozott a megboldogultnak, amíg élt. Minél többet beszélnek férjéről, minél többet tesznek érte, minden bizonnyal annál nagyobb biztonságban van része. Szegény Lisbeth valami ilyenféle vak érzékeléssel vette tudomásul, hogy az emberi szeretet és szánalom egy másféle hit megalapozásául szolgálhat. Seth, aki könnyen elérzékenyült, könnyeket ontott, mint szinte állandóan apja halála óta, s megpróbálta felidézni magában mindazt, amit annak lehetőségéről hallott, hogy a tudatosság egyetlen végső pillanata a bűnbocsánat és engesztelés pillanatává válhat; mert hát vajon nem tartalmazta-e éppen az a zsoltár, amelyet énekeltek, hogy az isteni cselekedeteknek sem mértéke, sem határa nem lehet az idő? Adam most először nem énekelte a zsoltárokat. Kora ifjúsága óta rengeteg baj, bosszúság kísérte útját, de ez volt az első bánat, mely torkát fojtogatta, és furcsa módon ez a bánat abból táplálkozott, hogy elmúlt bajainak és bosszúságainak okozója mindörökre távozott az elérhetőség világából. Azt érezte Adam, nem volt módja arra, hogy a végső búcsú előtt megszorítsa apja kezét, és azt mondja neki: „Apám, tudod, hogy nem volt semmi baj köztünk, én soha nem feledtem, mivel tartoztam neked, mikor még surmó legényke voltam; te pedig bocsásd meg nékem, ha néha túl heves és ingerült voltam hozzád!” Az a kemény munka és sok pénz, amit apjára fordított, Adamnak eszébe se jutott: gondolatai állandóan arra tértek vissza, mi járhatott az öregember eszében, amikor ő megalázta, s lecsüggesztett fejjel állta fia szidalmait. Mikor méltatlankodásunkat alázatos csend fogadja, hajlamosak vagyunk rá később, hogy a kétség tüskéit érezzük a magunk nagylelkűsége, sőt igazsága iránt; hát még mennyivel inkább így van ez, amikor bosszúságunk tárgya elvonult az örökké tartó csendességbe, és utoljára láttuk arcát a halál szelíd alázatában.

- Ó, mindig túl kemény voltam hozzá - mondta Adam magában. - Fájó hibám, hogy olyan heves és türelmetlen vagyok azokhoz, akik rosszat cselekszenek, és szívem elzárkózik előlük, úgyhogy képtelen vagyok megbocsátani nékik. Világosan látom, hogy több van lelkemben a büszkeségből, mint a szeretetből, mert inkább végeztem el ezer kalapácsütést az apám helyett, semmint rábírjam magam arra, hogy egy kedves szót nyögjek ki neki. És azokban az ütésekben nagy része volt a büszkeségnek és indulatnak, mert az ördög ujja benne rejtezik abban, amit kötelességünknek nevezünk, éppen úgy, mint abban, amit bűnünknek. Talán még a legjobb is, amit életemben tettem, csak olyasmi volt, amit a legkönnyebben megtettem. Mindig könnyebb volt számomra dolgozni, mint békén megülni, de az igazi kemény feladatom az lenne, hogy úrrá legyek az akaratomon és indulatomon, hogy szembeszegüljek büszkeségemmel. Most úgy érzem, ha apát ma este otthon lelném, másként viselkednék iránta; de hát nem lehessen tudni - talán semmiből sem okulunk, csak amikor már késő. Helyes, ha tudjuk, az élet számláját nem lehet még egyszer benyújtani; nem lehet semmit jóvátenni e világon, mint ahogyan a hibás kivonást sem egyenlíti ki egy helyes összeadás.

Ehhez az alaphangulathoz tértek vissza Adam gondolatai állandóan mindazóta, hogy apja meghalt, és a gyászzsoltár ünnepélyes siráma csak még nagyobb hangsúllyal hozta vissza a régi gondolatokat. Ugyanilyen hatása volt a szentbeszédnek is, amelynek textusát Mr. Irwine Thias temetéséhez kapcsolódva választotta. Röviden és egyszerűen variálta ezt az igét: „Az élet közepén a haláléi vagyunk” - mennyire csak a jelenvaló pillanat az, amelyet a magunkénak mondhatunk, hogy elvégezzük az irgalom, az igazságosság és a családi gyengédség cselekedeteit. Mindezek régi igazságok - de ezek a legrégebbi igazságoknak felfogott dolgok meghökkentően megújulnak azon a héten, amikor annak holt arcába nézünk, aki eddig életünk része volt. Mert vajon ha új és csodálatosan erős fénnyel próbálnak hatni ránk, nem valamely meghitt tárgyra irányítják-e azt a fénycsóvát, hogy élességét az előbbi homályossággal mérjük össze?

Azután elkövetkezett az istentisztelet-záró áldásosztás, mikor ezek a mindörökre fennkölt szavak: „Isten békessége, mely meghaladja az emberi észt” - elvegyültek a szelíd délutáni napfénnyel, mely a gyülekezet meghajtott fejére hullott; aztán a csendes készülődés, amikor az anyák felkötik a kisleánykák főkötőit, akik átaludták a szentbeszédet, az apák összeszedik az imakönyveket, amíg mindannyian ki nem tódulnak a vén ívboltozat alatt a zöldellő temetőkertbe, s elkezdik jószomszédi beszélgetéseiket, egyszerű udvariaskodásaikat, teameghívásaikat; mert vasárnapon mindenki ad rá, hogy vendéget fogadjon - az a nap ez, amelyen valamennyien legjobb ruhájukat és legjobb kedvüket öltik magukra.

Mr. és Mrs. Poyser egy pillanatra megállott a templomkapunál: arra vártak, hogy Adam odamenjen hozzájuk, mert nem akartak úgy távozni, hogy ne szóljanak egy nyájas szót az özvegyhez és fiaihoz.

- Nos, Mrs. Bede - mondta Mrs. Poyser, amint ott haladtak egymás mellett -, vigasztalódnia kell; férjnek-feleségnek elégedettnek kell lennie, ha megélhették, hogy felnevelték a gyerekeiket, és látták egymás ősz fejét.

- Hát bizony - mondta Mr. Poyser -, akkor már nem kell soká várniuk egymásra. És két deli fia van, akiknek alig akad mása errefelé; de hát emlékszem, hogy Thias is széles vállú, izmos fickó volt; még maga is, Mrs. Bede, olyan szálfaegyenes, hogy párját ritkítja akár a mai fiatal nők között is.

- Ó - mondta Lisbeth -, szánandó az a fatányér, amelyet törötten is használnak. Minél hamarább fektetnek a csipkebokor alá, annál jobb. Mit érek én már ezentúl bárkinek?

Adam sohase figyelt anyja apró igazságtalan panaszaira, de Seth felelt rá: - Nem, anyám, ne beszélj így. A fiaidnak akkor nem lesz többé anyjuk.

- Ez bizony így igaz, fiam, így igaz - mondta Mr. Poyser -, és helytelen, ha utat nyitunk a bánatunknak, Mrs. Bede; mert olyan az, mint amikor a gyermekek sírva fakadnak, hogy apjuk-anyjuk elvesz tőlük valamit. Van Valaki odafenn, aki mindent jobban tud nálunknál.

- Meg aztán - mondta Mrs. Poyser -, mire való a holtakat mindig az élők fölibe helyezni? Ha jól tudom, mind meghalunk egyszer... jobb lenne, ha akkor törődnének velünk, amikor még élünk, s nem akkor, amikor már odalettünk. Nem sok haszna van, Mrs. Bede, ha a múlt évi termést öntözi.

- Hát, Adam - mondta Mr. Poyser, megérezve, hogy felesége szavai, mint rendesen, inkább gyújtó, semmint békítő hatásúak, s hogy ideje lenne már témát cserélni -, remélem, most majd újra eljön, és meglátogat bennünket. Már jó régen nem beszélgettünk, a nagyságám meg szeretné tudni, mit lehetne csinálni a legjobb rokkájával, mivelhogy eltört és a megjavítása igen derék munka lesz... kis esztergályozásra lesz szükség. Szóval eljön, amilyen hamar csak tud, jó?

Mr. Poyser megállt, s beszéd közben körültekintett, mintha azt keresné, hol van Hetty, mert a gyerekek előreszaladtak. Hetty azonban nem volt társaság nélkül, s amellett még több rózsaszín és fehér vette körül, mint előbb, mivel kezében, tartott egy nagyon csodálatos rózsaszín-fehér üvegházi palántát, amelynek igen hosszú neve volt - feltehetően skót, vélte Hetty, mivel az emberek azt beszélték, hogy Mr. Craig, a kertész skót. Adam megragadta az alkalmat, hogy maga is körülnézzen; és biztos vagyok abban, hogy nem fogják rossz néven venni tőle, hogy bosszúság nélkül látta Hetty ajkbiggyesztő arckifejezését, amivel a kertész locsogására figyelt. De szíve mélyén Hetty azért örült, hogy a kertész mellette van, mert tőle talán megtudja, Arthur miért nem jött el a templomba. Nem mintha egyenesen Mr. Craighez kívánta volna intézni ezt a kérdést, de azt remélte, a felvilágosítást magától is megkapja, mert a kertész, mint afféle fölényeskedő ember, nagyon szívesen szolgált felvilágosítással.

Mr. Craig soha nem ébredt tudatára annak, hogy társalgása és közeledése hűvös fogadtatásra talál, mert még a legszabadelvűbb és átfogóbb elmének is nehéz az álláspontján bizonyos határokon túl felülemelkedni; egyikünk sem tudja, milyen benyomást keltünk a gyatra értelmi képességű brazíliai majmokban - lehet, hogy semmit se látnak bennünk. Mi több, Mr. Craig józan szenvedélyű ember volt, és tizedik éve habozott, a házasállapot és a nőtlenség viszonylagos előnyeit mérlegelve. Az igaz, hogy néha, ha egy-egy ráadásként felhajtott pohár grog hevítette, gyakran mondogatta Hettyről azt, hogy „jóképű fruska”, s „járhatna az ember rosszabbul is, mint vele”, de hát vidám alkalmakkor az emberek hajlamosak rá, hogy erős kifejezéseket használjanak.

Martin Poyser becsben tartotta Mr. Craiget, mint olyasvalakit, aki „érti a dolgát”, s aki a talaj és a trágya terén szaktekintély, de Mrs. Poyser már kevésbé kedvelte, s nemegyszer súgta oda bizalmasan a férjének: „Te nagyon szereted Craiget, de én a magam részéről azt hiszem, olyan ő, akár az a kakas, amelyik azt hiszi, azért kelt fel a nap, hogy a kukorékolását hallja.” Egyebekben Mr. Craig becsületes kertész, akinek minden oka megvolt, hogy nagyon jó véleménye legyen önmagáról. Magas válla, kiugró pofacsontjai voltak, fejét egy kissé előrelógatta, amint zsebre tett kézzel járt-kelt. Azt hiszem, csak a családfája, nem pedig „nevelése” miatt büszkélkedhetett a skót származásával, mert azon túl, hogy erősen ropogtatta az „r”-eket, beszéde nem sokban különbözött a körötte élő loamshire-i emberekétől. De hát a kertészek már egyszer skótok, miként a francia nyelvmesterek párizsiak.

- Nos, Mr. Poyser - mondta Mr. Craig, még mielőtt a derék, lassú észjárású gazda megszólalhatott volna -, nem fogja behordani holnap a szénáját, úgy vélem; a barométer megragadt a „változó” jelzésnél, és bízhat a szavamban: még huszonnégy óra sem telik bele, és újabb csapadékot kapunk. Látja azt a sötétesen kék felhőt a horizonton... tudja, mit értek horizonton, azt a vonalat, ahol a látszat szerint az ég és föld találkozik?

- Hogyne látnám a felhőt - mondta Mr. Poyser -, horizont vagy nem horizont. Éppen Mike Holdsworth ugarja felett van, amely méghozzá hitvány ugar.

- Hát csak jegyezze meg a szavamat: az a felhő el fog terpeszkedni az égen olyan gyorsasággal, mint amilyennel maga szokta kiteregetni a kátrányos ponyvát a szénaboglyára. Mert nagy dolog ám, ha az ember studírozta a felhők ábrázatját! Uramisten! engem aztán a metrológiai almanákok már semmire se tudnak megtanítani, *én* viszont annál többre tudnám rávezetni *őket*, ha éppen kedvük volna betérni hozzám. És *kegyed*, Mrs. Poyser, hogy van? Bizonyára arra gondol, ideje lesz hamarosan begyűjteni a ribiszkét. Jobb is, ha még azelőtt begyűjti, hogy túlságosan megérik, főleg hogy milyen idővel kell számolnunk. Hogy van, Mrs. Bede? - folytatta Mr. Craig, szünetet se tartva, s csak úgy mellékesen biccentve Adam és Seth felé. - Remélem, jónak találta a spenótot és az egrest, amit a minap Chesterrel átküldettem. Ha főzelékre lenne szükségük, míg ebben a nagy bajban vannak, tudják, kihez kell fordulniuk. Széles körben ismeretes, hogy nem vagyok a másokéból adakozó, mert azon túl, amivel a kastélyt ellátom, magam spekulálok a kerttel, márpedig keresheti az öreg földesúr azt, aki az ilyesmivel megbirkózik, arról nem is szólva, vállalkoznék-e rá valaki. Nagyon agyafúrtan kell kalkulálnom, mondhatom, hogy behozzam azt a pénzt, amit visszafizetek az uraságnak. Szeretném tudni, akad-e azok között az almanákkészítő alakok között valaki, akinek olyan messzire kell az orra elé nézni, mint nekem, amikor az évenkénti számításaimat végzem.

- Pedig azok nagyon messzire néznek - mondta Mr. Poyser, fejét oldalra billentve és a tisztelettől elfogult hangon szólva. - Hát nem volt megragadóan élethű az a kép a hatalmas sarkantyús kakassal, amelyiknek egy horgony nyiszálta le a fejét, de meg rajta volt az ágyútűz is, meg a hajók hátul? Hiszen azt a képet még karácsony előtt csinálták, aztán olyan igaznak bizonyult, mint a Szentírás. Nahát, a kakas Franciaország, a horgony meg Nelson... s ezt mind előre bejósolták.

- Ugyan már! - mondta Mr. Craig. - Ahhoz az embernek nem kell nagyon előrelátónak lenni, hogy tudja, az angolok megverik a franciákat. Megmondhatom azt, amit jó forrásból tudok, hogy a franciák nem nőnek nagyobbra öt lábnál, és jobbadán pempőn élnek. Ismertem egy embert, annak az apja nagyon járatos volt a franciák világában. Már mit is tehetnének ezek a szöcskék az olyan daliás vitézek ellen, mint ez a mi ifjú Arthur kapitányunk. Hiszen ha egy ilyen francia csak ránéz, már elámul: a karja vastagabb, mint egy franciának a dereka, mert míderbe szorítják magukat, ami annál könnyebben megy nekik, mert bévül üresek.

- Hát a kapitány merre van, hogy nem volt ma a templomban? - kérdezte Adam. - Pénteken beszéltem vele, s nem említette, hogy szándékában volna elutazni.

- Ó, csak ide ment Eagledale-ba egy kicsit horgászni; azt hiszem, pár nap múlva újra otthon lesz, mert ő készíti elő és rendezi a dolgokat július harmincadikára a nagykorúsága ünnepére. De a kapitány szívesen rándulgat ki olykor rövidebb időre. Merthogy ő meg az öreg uraság úgy egyeznek, akár a fagy meg a virágok.

Mr. Craig, amikor ezt az utolsó megjegyzését tette, mosolygott, és kacsintott is egyet, de a témát nem folytatták tovább, mert elérték az út fordulóját, ahol Adam és társai kénytelenek voltak „istenhozzádot” mondani. A kertésznek is ugyanabban az irányban kellett volna befordulnia, ha nem fogadja el Mr. Poyser meghívását teára. Mrs. Poyser maga is illendő

módon pártfogolta a meghívást, mert méltatlannak tartotta volna, ha a szomszédait nem látja szívesen házában: a szent szokást nem zavarhatja meg holmi egyéni ellen- vagy rokonszenv. Azonfelül Mr. Craig csupa szívélyesség volt az Úri Tanyán élő család iránt, és Mrs. Poyser skrupulózusan hajtogatta egyre, hogy „neki nincs semmi ellenvetése Mr. Craiggel szemben, csak éppen az a kár, hogy nem lehet még egyszer kikölteni, de akkor valahogy más formában".

Így Adam és Seth, anyjukat közrefogva, lefelé kanyarodtak a völgybe, aztán megint fel a régi házba, ahol a végtelen hosszú aggodalom helyét most a szívszomorító emlékezés foglalta el - ahol Adamnak soha többet nem kell belépésekor megkérdeznie: „Hol van apa?"

A másik családi együttes pedig, amelyhez Mr. Craig is csatlakozott, visszaballagott az Úri Tanyára, a kellemesen ragyogó tisztaszobába - mindegyikük lelki békéje teljes volt, Hettyt kivéve, aki most már tudta, hová lett Arthur, de ettől csak annál értetlenebb és nyugtalanabb lett. Mert úgy tetszett, a férfi távozása szándékos volt; nem kellett elmennie - és ha látni akarja, nem is megy el. Hettyn erőt vett az a szorongató érzés, hogy soha semmiféle sorssal többé meg nem békél, ha csütörtök éjszakai látomása be nem teljesedik, s a csalódásnak és kétségnek ebben a borzongató, csupasz, fagyos percében azzal a heves vágyakozással gondolt arra a lehetőségre, hogy megint Arthurnál van, viszonozza szerető pillantását, hallja lágy szavait, amit a szenvedély „növekvő kínjának" nevezhetnénk.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET
Adam egy munkanapja

Mr. Craig próféciája ellenére a sötétkék felhő eloszlott anélkül, hogy a félve várt következményekre sor került volna. „Az időjárás - jegyezte meg Mr. Craig a következő reggelen -, az időjárás, mint láthatják, csiklandós dolog; néha a hülye telibe találja, a bölcs meg elvéti, ezért van az almanákoknak annyi hitelük. Az ilyen kiszámíthatatlan dolgoktól híznak az ostobák."

Az időnek ez az ésszerűtlen magatartása azonban senki mást nem búsított Hayslope-ban, csak Mr. Craiget. Minden munkáskéz a földekre gyűlt e reggelen, mihelyt a harmat felszáradt; feleségek-lányok dupla, munkát végeztek minden gazdaságban, hogy a szolgálók a széna teregetésében segédkezzenek, s amikor Adam végighaladt a dűlőutakon, szerszámoskosarával a vállán, a sövények mögül elleste a tréfás beszéd és gyöngyöző nevetés hangjait. A szénakaszálók tréfás beszédét legjobb egy bizonyos távolságról hallgatni; mint a tehenek nyakába szerelt esetlen kolomp szava, ez a beszéd is meglehetősen durva közelről, s még fájdalmasan fülsértővé is válhat; de a távolból igen kellemesen vegyül el a természet másféle örömteli hangjaival. Az emberek izma jobban mozog, ha a lelkük vidám zenét kelt, noha az ilyen emberi vigasság csak gyenge erőlködés a madarakéhoz képest.

S talán nincs is a nyári napnak vidítóbb időszaka, mint amikor a nap melege éppen diadalmaskodni kezd a reggel frisseségén - amikor a korai hűvösségnek már csak fuvallata maradt meg, hogy elűzze a hőség keltette bágyadtság édes hatását. Adam azért lépkedett ilyen jókor a dűlőutak során, mert a nap hátralévő részét egy falusi házban kellett munkában töltenie, mintegy három mérföld távolságra; a házat egy szomszédos birtokos fia számára kellett megfelelően kijavítani; s Adam már jókor reggel az ajtókeretek, ablakok, kandallóborítások felrakásával foglalatoskodott, az anyagot kocsin küldték előre, míg Jonathan Burge maga lóháton indult el, hogy bevárja a kocsi érkezését, és irányítsa a munkásokat.

Ez a rövid séta pihenőt jelentett Adamnak, és szinte tudattalanul hatott rá a pillanat varázsereje. Szívében nyári reggel virult, s a napfényben Hettyt látta; ez a napfény nem vakított - rézsútos sugarai a levelek finom árnyai között remegtek. Adam úgy gondolta, hogy tegnap, amikor kezét Hetty felé nyújtotta, amint kijöttek a templomból, valami szomorú nyájasság fénylett a lány arcán, amilyet még nem látott annak előtte, s ezt annak jeleként fogta fel, hogy Hetty holmi részvétet érez iránta családi bajában. Szegény ember! ez a szomorúság egészen más forrásból fakadt, de hát hogyan tudhatott volna ő erről? Úgy tekintünk az egyetlen parányi nőnek az arcába, akit szeretünk, mint az anyaföldre, s válaszként a magunk vágyaira mindenfélét olvasunk ki belőle. Lehetetlen volt, hogy Adam ne érezze, ami a múlt héten történt, közelebb hozta a számára a házasság lehetőségét. Eddig élesen érezte annak a veszélyét, hogy más férfi lép közbe, és keríti birtokába Hetty szívét és kezét, míg ő maga olyan helyzetben van, hogy nincs bátorsága megkérni. Még ha erősen remélhetné is, hogy Hetty kedveli - s bizony, ez a remény távol volt az erőstől -, túlságosan ránehezedtek az egyéb kötelezettségek, megakadályozták, hogy otthont teremtsen magának és Hettynek - olyan otthont, amelytől elvárhatta, hogy Hetty még az Úri Tanya kényelme és bősége után is elégedett lesz vele. Mint minden erős természetű embernek, Adamnak is megvolt az önbizalma, hogy képességei révén gondoskodhat a jövőről; biztos volt afelől, hogy - ha megéli - lesz ereje egy család eltartásához, és magának is járható, széles utat tapos ki; de ahhoz eléggé józan volt, hogy le ne becsülje azokat a nehézségeket, amelyeket még le kell győznie. És mindez mennyi időbe telik! Hetty meg itt van, olyan, mint a gyümölcsöskert fala fölött függő ragyogó alma, mindenki megpillanthatja, s mindenki feltétlenül áhítozik is utána! Persze ha nagyon szereti Adamot,

készséggel várakozik rá: de hát szereti-e egyáltalán? Adam reményeiből soha nem futotta, hogy meg merte volna kérdezni, így van-e. Ahhoz eléggé világosan látott, hogy tudja, Hetty nagybátyja és nagynénje szívesen vennék kérőként, e bátorítás nélkül nem állhatatoskodott volna abban, hogy az Úri Tanyára kijár; Hetty érzéseit illetően azonban már csak ingatag végkövetkeztetésekre juthatott. Olyan volt a lány, mint a cica, ugyanaz a semmitmondóan zavarba ejtő báj öntötte el, amely mindenkit, aki közelített hozzá, megejtett.

De most Adam nem állhatta meg, hogy ne mondja magának: a legnagyobb tehertől megszabadult, és még egy év se telik bele, a körülményei úgy alakulhatnak, hogy megengedheti magának a házasság gondolatát. Azt tudta, hogy anyjával mindig kemény küzdelme lesz: féltékeny lesz bárkire, akit feleségének választ, Hettyvel meg kiváltképpen szembehelyezkedett - talán nem is más okból, mint hogy gyanította, Hetty az ő választottja. Tartott tőle, hogy hiába próbál majd házassága után anyjával egy házban élni; de aztán meg milyen lelketlennek fogja tartani, ha arra kéri anyját, hagyja magára! Hát igen, anyja miatt még majd sok fájdalmat kell kiállnia, de ebben az ügyben mégis meg kell mutatnia, az ő akarata az erősebb, és a végén így az anyjának is jobb lesz. Adam a maga részéről azt szerette volna, ha mindannyian együtt élnek egészen Seth házasságáig; az öreg házhoz bízvást hozzáépíthetnek még egy részt, hogy több helyük legyen. Nem szerette annak a gondolatát, hogy „elváljék a fiútól"; születésük óta alig egy-két napra szakadtak el egymástól.

De mihelyt Adam azon kapta magát, hogy képzelete ilyenformán messze előreszökik egy bizonytalan jövő lehetőségeit rendezgetve, nyomban megálljt parancsolt magának. „Szép kis házat építek, tégla és gerendák nélkül. Máris a padláson vagyok, az alapot meg meg se ástam." Ha valami elhatározás nagyon megnyerte Adam tetszését, alapelvként formálódott meg agyában: cselekedni csak a bizonyosság alapján lehet, mint ahogyan az ember tudja, hogy a nedvesség rozsdát okoz. Talán itt rejlett a titka annak, hogy keménységgel vádolta magát: nem tudta elnézni a gyengeséget, mely az előre látható következmények figyelembevételével is tévelyeg. E nélkül az elnézés nélkül ugyan hogyan lehetünk elegendő türelemmel és irgalommal ama felebarátaink iránt, akik botladoznak, bukdácsolnak hosszú és változatos életútjukon? Ezt az elnézést az erős és határozott lélek csak egy módon tanulja meg - hogy szívének kapuját kitárja a gyengék és tévelygők előtt, s ezzel nemcsak tévedéseiknek külső következményeiben osztozik, hanem belső szenvedéseikben is. Ez a lecke hosszú és kemény, s Adam pillanatnyilag csak az ábécéjét tanulta meg apja hirtelen halálában, amely azonnal megsemmisítette mindazt, ami valamikor méltatlankodását felkeltette, most pedig megrohanták a gondolatok és emlékek, amelyek méltók szánalmára és gyengédségére.

E reggelen azonban Adam ereje és nem viszonylagosságon alapuló keménysége volt az, amely elmélkedései irányát megszabta. Azt már régen tudta, hogy éppoly helytelen, mint bolond cselekedet volna, ha egy viruló fiatal lányt venne el, mindaddig, amíg más nincs előtte, mint a növekvő családdal együtt növekvő szegénység. Megtakarított pénzére pedig annyi igényt támasztottak (nem szólva arról a szörnyű költségről, amit az jelentett, hogy Seth helyett a polgárőrségben más ember szolgálatát fizette), hogy még arra se futotta, hogy egy kis kunyhót berendezzen, és némi összeget tartalékoljon a borús napokra. Arra Adamnak jó reménye volt, hogy fokozatosan majd „erősebben áll meg a lábán"; csakhogy nem elégedhetett meg a halvány bizakodással, hogy a karjára és az eszére épít: határozott terv kell most, aminek tüstént nekifoghat. A Jonathan Burge-dzsal való társulásra ez idő szerint nem is gondolhatott - olyasmik kapcsolódtak ehhez, mintegy magától értetődően, amikre nem hajlandó; ehelyett Adam arra gondolt, hogy Sethtel együtt valami kis önálló munkát is vállalhatna, segédi munkájuk kiegészítéseképpen, ha kis készletet szereznek be jó minőségű fából, és házi bútorokat készítenek, amilyeneket Adam százszor is eltervezett magában. Seth többet keres, ha Adam irányításával, külön munkákkal foglalkozik, mint ha segédkezik, Adam pedig, szabad óráiban,

elvégezné azt a „finom” munkát, amely különlegesebb ügyességet igényel. Az ily módon nyert pénz, azzal a jó bérrel együtt, amit mint munkavezető megkeres, hamarosan hozzásegíti őket, hogy boldoguljanak a világban; ezentúl majd mind takarékosan élnek. Még ki sem alakult ez a kis terve az agyában, máris elkezdett pontos számításokat végezni, milyen fát vegyenek, miféle bútorokhoz fogjanak legelőbb egy konyhai pohárszékhez, amit maga tervezett, tolóajtókkal, reteszekkel remekül ellátva, ahol a főzéshez való dolgokat nagyszerűen el lehet helyezni, amellett a szemnek olyan arányosan tetszetős, hogy nincs az a jó háziasszony, akit el ne ragadtatna, s akit a fájó vágyakozás fokozatosan arra ne késztetne, hogy megvásároltassa a férjével. Adam elképzelte, amint Mrs. Poyser éles szemével vizsgálgatja a szekrényt, hiába keresve rajta hibát; persze aztán Mrs. Poyser mellett ott állna Hetty, és Adamot megint elámította a számítgatások és tervezgetések helyett az álmok és remények világa. Igen, elmegy, és még ma este meglátogatja Hettyt oly régen járt már az Úri Tanyán. Szívesen ment volna el az esti iskolába, megnézni, Bartle Massey mért nem volt a templomban tegnap, mert tartott tőle, hogy öreg barátja beteg; de hacsak nem tudja valahogy úgy rendezni a dolgait, hogy két látogatást is lebonyolít az utóbbit el kell halasztania holnapra, oly erős volt Adamban az a vágy, hogy Hetty közelében legyen, és ismét szóljon hozzá.

Amikor Adam feltette magában, hogy elmegy látogatóba, már útja végére ért, s már hallotta is a régi ház rendbehozásán buzgólkodó kalapácsütéseket. Az ügyes munkás számára, aki kedveli munkáját, a szerszámok hangja éppoly kísértő, mint a zenekar annak a hegedűsnek, akinek bizonyos szerepe van a nyitányban: az erős húrok elkezdik szokott izgató rezgéseiket, s ami egy perccel ezelőtt még öröm, bosszúság vagy iparkodás volt, fokozatosan átváltozik energiává. Minden szenvedély erővé alakul, amikor egyéni sorsunk szűkös keretein túláradva jobb kezünk munkájává lesz, jobb kezünk fortélyává vagy gondolataink nyugodt, teremtő tevékenységévé. Csak nézzétek Adamot a nap hátralévő részében, amint ott áll az állványzaton, kezében a két láb hosszú mérőléccel; halkan fütyörészik, miközben azon töpreng, hogyan lehetne legyőzni valami, a födémgerendával vagy ablakkerettel kapcsolatos nehézséget; vagy odábbtol egy fiatal munkást, és egy csomó fát felnyalábolva elfoglalja annak a helyét, mondván: „Hadd csak, fiam! Még túl kásás a csontod ehhez”, vagy éles tekintetű fekete szemét rászegezi a szoba túlsó végében dolgozó munkásra, és figyelmezteti, hogy a távolságokat rosszul becsüli fel. Csak nézzétek ezt a széles vállú férfit, csupasz izmos karjával; erős szálú, dús hajával, amely olyannak tűnik, mint a letaposott réti fű, valahányszor leveszi papírsapkáját, kemény bariton hangjával, amely olykor-olykor hangos és ünnepi zsoltárokban tör ki, mintha csak a feles erőnek keresne kiutat, de tüstént fékezi is magát, nyilván valamely olyan gondolat hatására, mely nincs összhangban az énekléssel. Talán ha önök nem lennének beavatva a titokba, nem is sejtenék, miféle szomorú emlékek, milyen ragaszkodó szeretet, milyen gyengéden repdeső remények fészkelték be magukat e töredezett körmű atléta testébe - ebbe a nyers emberbe, aki nem ismert szebb költeményeket, mint amilyeneket az Ó és az Új Testamentom fordításában talált, meg egy-egy dicséretet; a világi történelemből alig-alig tudott valamicskét, s számára a föld mozgása és alakja, a nap pályája, az évszakok váltakozása a titkok birodalmába tartozott, és csak töredékesen világította meg némi gyér tudás. Rengeteg vesződségébe került Adamnak, s még azonfelül üres órái munkájába is, hogy a mestersége titkain kívül megtudjon valamit, megismerkedjék a gépezetek és számok világával, a használta anyagoknak a természetével; ezt a munkát megkönnyítette számára vele született és átöröklött tehetsége - hogy úrrá lett a tollán, jól olvashatóan írt, hogy helyesírásában sem volt több hiba, mint amennyi a szabályok értelmetlenségének tulajdonítható inkább, semmint hiányos felkészültségének, s mi több, megismerte a kottát és a szólaméneklést. Ezenfelül Adam elolvasta a Bibliát, meg az olyan apokrif könyveket, mint a *Szegény Richard almanachja*, Taylor *Szent Élet és Halál* című műve, A *Zarándok útjá*-t Bunyan életével és *Szent Háború*-jával együtt, jó sokat Bailey szótárából, a *Valentine és Orson*-t és a *Babylon*

történeté-nek egy részét, amelyet Bartle Massey kölcsönzött neki. Tőle még sokkal több könyvet is kaphatott volna, csakhogy Adamnak nem volt ideje a „hétköznapi nyomtatványok” - mint Lisbeth nevezte - számára, hiszen szabad idejét, amit nem töltött ki a külön elfoglaltság, annyira igénybe vették a számítások.

Adam, mint láthatják, nem volt valami nagyszerű ember, nem is a szó szoros értelmében vett zseni, de azt sem állíthatom, hogy munkástársait figyelembe véve valami mindennapi jelenség lett volna; s nem jó úton járnánk, ha a megelőzőkből azt a biztos következtetést vonnánk le, hogy a legközelebbi ember, akit szerszámoskosárral a vállán s papírsipkával a fején pillantunk meg, éppoly szilárd lelkiismeretű, ép érzékű, fogékony és önlebíró, mint Adam barátunk. Adam nem volt átlagember. De a hozzá hasonló emberek hellyel-közzel paraszti származású kézműveseink minden nemzedékében felnevelődnek - öröklött érzelmeiket a közös szükségből és szorgalomból táplálkozó egyszerű családi élet adottságai szabják meg, és egy olyan örökség, amelyben tehetségüket a bátor és ügyes munka kalapálta ki: felfelé törekszenek mind, ritkán mint zsenik, leggyakrabban csak igyekvő, fáradságot nem kímélő becsületes emberek, akikben megvan az az erő és ügyesség, hogy jól végezzék el a rájuk bízott feladatokat. Életüknek nincs észrevehető visszhangja azon a szomszédságon túl, ahol ez az élet lezajlik, de szinte bizonyosak lehetünk abban, hogy ezen a vidéken rábukkanhatunk valami jól épített útszakaszra, valami jelentős házra, az ásványi anyagok alkalmas felhasználására, valami újításra a gazdasági tevékenységek körében, valami reformra a falusi élet visszásságainak megszüntetésében, amelyekkel nevük összefonódik, még egy-két nemzedékkel a haláluk után is. Munkaadóikat csak gazdagították, kezük munkája tartósnak bizonyult, elméjük pedig jó irányban vezette a mások keze munkáját. Ifjúságukban flanellban vagy papírsapkát viselve jártak, szénportól fekete ruhában, vagy mésszel, vörös festékkel befröcskölve; öregkorukban fehér hajuk a templomban, vásáron díszhelyen világít, s jól öltözött fiaiknak-lányaiknak elmondják, mikor körülülik a fényes tűzhelyet téli estéken, mily elégedettek voltak azzal az első kétpennyssel, amelyet napi bérükként megkerestek. Mások megint szegényen halnak meg, és soha nem vetik le a munkászubbonyt hétköznapokon: nem volt meg bennük a meggazdagodás művészete; de megbízható emberek ők is, s amikor meghalnak, még mielőtt a rájuk bízott munkát elvégezték, az olyan, mint amikor a gépezetben egy főcsavar meglazul; a mester, aki alkalmazta őket, azt mondja: „Ugyan hol találok hozzájuk hasonlókat?”

HUSZADIK FEJEZET
Adam látogatása az Úri Tanyán

Adam az üres szekéren tért vissza munkájából; így esett, hogy ruhát váltott, és készen állt arra, hogy elinduljon az Úri Tanyára még háromnegyed hét előtt.

- Hát te minek vetted fel az ünneplődet? - kérdezte panaszosan Lisbeth, amint lejött a lépcsőn. - Csak nem mégy az iskolába a legjobb kabátodban?

- Nem, anyám - mondta Adam nyugodtan. - Az Úri Tanyára megyek, de lehet, hogy utána betérek az iskolába is, ne csodálkozz hát, ha majd kissé késem. Seth fél óra múlva idehaza lesz... ő csak a faluba ment, tehát nincs okod aggodalomra.

- És hát ha az Úri Tanyára mégy is, minek öltöztél ahhoz ünneplőbe? Poyserék már láttak benne tegnap. Ugyan mi jár az eszedben, hogy a hétköznapot kiforgatod vasárnapnak? Nem jóféle emberek az olyanok, akik nem látnak szívesen munkaruhában.

- Isten veled, anyám, nem maradhatok tovább - mondta Adam, azzal feltette a kalapját, és elindult kifelé.

De még alig tett néhány lépést az ajtón túl, amikor Lisbeth nyugtalankodni kezdett annak gondolatára, hogy felbosszantotta Adamot. Persze ellenkezésének titkos oka az volt, hogy gyanította, Adam Hetty kedvéért öltötte fel legjobb ruháját, de mindenfajta nyűgösködésnél mélyebben rejlett legfőbb vágya, hogy a fia szeresse. Utánasietett, kezét karjára tette, mielőtt még félúton volt a patakhoz, és azt mondta: - Nem, fiam, csak nem akarsz úgy elmenni, hogy összevesztél az anyáddal, hiszen egyéb dolga sincs, csak elüldögél magában, és rád gondol?

- Nem, nem, anyám - mondta Adam komoran, nyugodtan megállt, s egyik kezét anyja vállára tette -, nem vagyok dühös. De már csak a te kedvedért is szeretném, engedd azt tennem, amit *én* határoztam. Amíg élünk, jó fiad leszek. De a férfiembernek más érzései is vannak azokon kívül, amelyekkel apjának-anyjának tartozik, s ne akard testemet-lelkemet uralmad alá hajtani. És azt is tudomásul kell venned, hogy semmiben sem engedek neked, ahol belátásom szerint cselekedhetem. Így erre ne vesztegessünk több szót.

- Eh - szólt Lisbeth, s úgy tett, mintha nem értené Adam szavainak igazi értelmét -, hát ki lát szívesebben ünneplő ruhádban, mint az anyád? És amikor oly tisztára mosod az arcodat, mint a sima fehér kavics, a hajad szépen megfésülöd, a szemed ragyog, hát ugyan mit látna a vén anyád nagyobb örömmel? Felőlem akkor veheted fel az ünneplődet, amikor akarod... én ugyan nem foglak többé gyötörni miatta.

- Hát akkor Isten veled, anyám - mondta Adam, és megcsókolta anyját, majd elsietett. Látta, hogy másként nem lehet véget vetni a párbeszédnek. Lisbeth nem mozdult a helyéről, be-árnyékolta szemét, és addig nézett Adam után, amíg csak tekintetével követhette. Teljes egészében átérezte Adam szavainak jelentőségét, és amint fia eltűnt szeme elől, maga meg lassan visszafordult a házba, hangosan ezt mondta magában - mert szokásává vált, hogy gondolatait azokon a hosszú napokon, amelyeken férje és fiai dolgoztak, kibeszélje: - Egyszer még arra is sor kerül, hogy bejelentse: egy szép napon hazahozza azt a lányt, aztán *ő* lesz az én úrnőm, nekem meg majd néznem kell, amint a kék szegélyű tányérokat használja, talán el is töri, bárha jövő pünkösdkor húsz éve lesz, hogy én és az öregem megvettük őket a vásáron, egyetlenegyet én el nem törtem közülük. Úgy ám - folytatta, még hangosabban, amint felkapta a kötését az asztalról -, *az* se harisnyaszárat, se fejet nem fog kötni a fiúnak soha, amíg én élek; de ha nem leszek, akkor majd eszébe jut Adamnak, nem gondoskodott úgy a lábáról

soha senki, mint az öreg anyja. Mit tudhat *az* fogyasztásról, a sarok kötéséről; olyan hosszúra csinálja majd a fuszekli végét, hogy nem fér bele a csizmába. Így jár az, aki csitrit vesz el. Én már túl voltam a harmincon, de apa is, amikor összeesküdtünk, s még akkor is elég fiatalok voltunk. Mire *ő* harminc lesz, már elszikkad, hiszen máris házasodik, amikor még a fogai ki se bújtak.

Adam olyan gyorsan lépkedett, hogy hét előtt a kapuhoz ért. Martin Poyser és a nagyapa még nem tért haza a mezőről: mindenki odakinn volt, a fekete-sárga terrier is a házban egyedül a bulldog tartott szolgálatot; amikor Adam az ajtóhoz ért, mely tárva-nyitva állt, azt látta, hogy a fényesre sepert tisztaszobában nem tartózkodik senki. De sejtette, hol lehet Mrs. Poyser és még valaki, hallótávolságon belül; így megkocogtatta az ajtót, és erős hangján azt mondta: - Mrs. Poyser benn van?

- Jöjjön csak be, Mr. Bede, jöjjön csak be - kiáltotta ki Mrs. Poyser a köpülőszobából. Mindig ezen a címen szólította Adamot, ha házában fogadta. - Jöjjön be a köpülőszobába, ha akar, mert én éppen most nem hagyhatom ott a sajtot.

Adam belépett a köpülőszobába, ahol Mrs. Poyser és Nancy az első esti sajtot préselték.

- Akár azt is hihetné, hogy halottas házba jött - mondta Mrs. Poyser, amint ott állt a nyitott ajtóbejáratban -, mind kint vannak a földeken, de Martin nemsokára idehaza lesz, mert a szénát csak kis boglyákba rakják, és otthagyják ma éjszakára, holnap aztán rögtön behordják. Kénytelen voltam Nancyt magam mellett tartani, mivelhogy Hetty a ribiszkét szedi le ma este; az a gyümölcs is mindig akkor érik, amikor minden segítő kézre szükség van. A gyerekekre meg nem lehet bízni, mert többet raknak a szájukba, mint a kosárba, akár a darazsakra bíznám a gyümölcsszedést.

Adam legszívesebben azt mondta volna, szeretne a kertbe menni addig is, amíg Mr. Poyser hazatér, de ehhez nem volt elég bátorsága, s inkább azt mondta: - Akkor hát megnézhetném a rokkáját, hogy mit kell javítani rajta. Talán itt van valahol a házban, hol találom?

- Nincs itt, elraktam a jobb oldali nappaliba, de hagyjuk csak, amíg behozhatom és megmutathatom magának. Most örülnék, ha kimenne a kertbe, és megmondaná Hettynek, küldje be Tottyt. Ha szólnak neki, a gyerek rohanni fog, meg aztán tudom, Hetty elnézi, hogy agyonegye magát ribiszkével. Nagyon lekötelezne, Mr. Bede, ha kimenne, és beküldené Tottyt; gyönyörűek a York és Lancaster rózsák is a kertben: sok örömét fogja találni bennük. De talán legelőbb is meginna egy pohár savót; tudom, kedveli a savót, mint a legtöbb ember, akinek nem kell bajlódni a kipréseléssel.

- Köszönöm, Mrs. Poyser - mondta Adam -, egy ital savó mindig jólesik. Akármikor elfogadnám egy pohár sör helyett.

- Úgy ám - mondta Mrs. Poyser, és egy aprócska fehér tál után nyúlt, mely a polcon állt, azt megmerítette a savós fazékban -, a kenyér szaga is mindenkinek kedves, csak a péknek nem. Az Irwine kisasszonyok mindig azt mondják, „Mrs. Poyser, hogy irigylem a köpülőszobáját, meg hogy irigylem a kiscsirkéit, és micsoda pompás dolog a gazdaság!” Én meg azt felelem: „Igen, a gazdaság remek azoknak, akik csak kívülről bámulják, és nem cipekednek, álldogálnak, gürcölnek érte, mert hogy ez a gazdálkodás rendje.”

- Ugyan már, Mrs. Poyser, nem élne maga sehol se szívesen, csak gazdaságban, amit olyan jól elvezet - mondta Adam, és átvette a tálkát -, meg nincs is annál szebb látvány, mint a pompás fejőstehén, amelyik térdig áll a legelő zöld füvében, mint a frissen fejt tej, mely a sajtárban habzik, a piacra előkészített vaj, meg a borjak, a baromfi. Egészségére, és arra, hogy legyen

mindig jó erőben gondját viselni a köpülőszobájának, és mintaképe az egész vidék gazdaasszonyságeinek.

Mrs. Poysert nem kapatta el a bók olyanformán, hogy mosolyt csalt volna az ajkára, viszont úgy öntötte el az arcát a nyugodt elégedettség, mint a lopakodó napsugár; ez a szokottnál is szelídebb fénybe vonta kékesszürke szemét, amikor a savót ivó Adamra nézett. Ó, úgy hiszem, még most is érzem annak a savónak az ízét - olyan finom a zamata, hogy az ember alig tudja megkülönböztetni az illattól, és puhán sikamló melege a képzeletet csendes, boldog álmodozással tölti el. S fülemben visszacseng még a csepegő savó könnyed zenéje, mely elkeveredik a madárka csipogásával odakinn a dróthálós ablak előtt - ez az ablak a kertre néz, és hatalmas labdarózsák árnyékozzák be.

- Még egy cseppet, Mr. Bede? - kérdezte Mrs. Poyser, amint Adam letette a tálkát.

- Nem, köszönöm. Most kimegyek a kertbe, és beküldőm a kicsi lányt.

Igen, igen, és mondja meg neki, jöjjön az anyjához a köpülőszobába.

Adam a szérűskerten vágott keresztül, amelyben e percben nem voltak asztagok, egészen a kis léckapuig, mely a kertbe vezetett - valamikor egy udvarház jól ápolt konyhakertje volt, most - hacsak a szemrevaló téglafala nem lett volna a fedőkövekkel, mely egyik oldalát határolta -, igazi paraszti kert, szívós évelő növényekkel, oltatlan gyümölcsfákkal és olyan főzelékfélékkel, amelyek gondozatlanul, félig elhanyagoltan burjánoztak elő a földből. Ebben a leveles, virágos, bokros időszakban bárkit megkeresni a kertben olyan volt, mintha bújócskát játszottak volna. A hórihorgas mályvarózsák éppen elkezdtek virágozni, hogy elkápráztassák a szemet rózsaszín, fehér és sárga színeikkel; virágzott a jázmin és a labdarózsa, mind hatalmas és loboncos volt, mivel senki nem nyírta; a falakra felfutott a skarlát bab és kései borsó; az egyik irányban bozontos mogyorócserjék mutatkoztak, a másikban hatalmas almafa teremtett terméketlen kört alacsonyra hajló ágai alatt. De hát mit is jelentett itt egy-két terméketlen földdarab? Hiszen a kert olyan nagy volt. A lóbabból mindig volt felesleg - jó kilenc-tíz hatalmas lépést tett meg Adam, míg annak a nyíratlan gyepes ösvénynek a végére ért, amely a babsor mentén vezetett; ami meg az egyéb főzelékféléket illeti, sokkal több helyük volt a szükségesnél, úgyhogy a vetésforgó évenkénti eredményeként mindig volt valahol egy hatalmas ágyas az aggófűből. Még a rózsafák is, ahol Adam megállt, hogy letépjen egy szálat, olyanok voltak, mintha vadon nőnének; egymás hegyén-hátán, bokorszerű tömbökben; most tágra nyílt szirmaikkal büszkélkedve, szinte mindegyik virág cirmos rózsaszín-fehér fajta volt, ezek kétségkívül még a York és Lancaster házak egyesülése idejéből származtak. Adam eléggé bölcs volt ahhoz, hogy egy tömött provánszi rózsát válasszon, amely szinte félig elrejtve kandikált elő hivalkodó szagtalan szomszédai közül; ezt kezébe fogta - úgy vélte, biztosabb lesz a fellépése, ha valamit tart a kezében -, s így lépkedett a kert távolabbi vége felé, ahol emlékezete szerint a legnagyobb ribiszkesor volt, nem messze a nagy tiszafalugastól.

De még alig hagyta Adam maga mögött a rózsákat, mikor egy ág rázkódott meg mögötte, és egy fiúhang süvöltötte:

Tartsd csak, Totty, a köténykédet... egyem a lelkedet.

A hang egy nagy cseresznyefa ágai közül tört elő, ahol Adam minden nehézség nélkül kivehetett egy kis kék kötényes alakot, aki kényelmesen terpeszkedett ott, ahol a gyümölcs a legsűrűbb volt. Totty kétségtelenül odalent volt, a borsó fedte el. Így is volt főkötője lelógott a hátára, dundi arca, amelyen borzasztóságosan elkenődött a vörös lé, a cseresznyefa felé fordult, miközben kerekre nyitott kis száját és vörössel pettyezett kötényét a megígért gyümölcshullás elébe tartotta. Sajnos, azt kell mondanom, a lepottyant cseresznyének több mint a fele

kemény volt és éretlen, nem pedig leves és érett; de Totty nem tékozolta idejét haszontalan sopánkodásra, s már a harmadik ízes gyümölcsöt szopogatta, amikor Adam azt mondta: „Totty, most már elég a cseresznyéből. Szaladj be gyorsan a házba velük anyádhoz, szüksége van rád, ott van a köpülőszobában. Fuss, mégpedig tüstént, légy jó kislány."

Adam felemelte a gyermeket erős karjába, és beszéd közben megcsókolta; ezt a műveletet Totty úgy tekintette, mint a cseresznyeevés unalmas megszakítását; amikor letette, szép csendben eltipegett a ház irányába, cseresznyéit szopogatva útközben.

- Tommy fiam, te pedig ügyelj, hogy ne puskázzanak le mint tolvaj madarat - mondta Adam, miközben tovább haladt a ribiszkebokrok felé.

Látta a sor végén a nagy kosarat: Hetty sem lehetett messze, és Adam máris úgy érezte, mintha őt nézné. De amikor a sarkon befordult, Hetty háttal állt neki, és hajladozott, hogy begyűjtse az alacsonyan függő gyümölcsöt. Fura, hogy nem hallotta a jöttét! Talán azért volt ez, mert megzörögtette a leveleket. Megrezzent, amikor ráeszmélt, hogy valaki van a közelében - méghozzá oly hevesen rezzent meg, hogy elejtette azt a tálat, amelyben a ribiszke volt, aztán meg, amikor látta, hogy Adam a jövevény, sápadt arcszíne pipacsvörössé vált. Ettől a pirulástól Adam szíve újult boldogsággal kezdett el dobogni. Hetty még sohasem pirult el eddig, ha megpillantotta.

- Megijesztettem - mondta Adam, annak finom megérzésével, hogy nem számít, mit is mond, mert Hetty is valami olyasfélét érez, mint ő -, hadd szedjem fel *én* a ribiszkét.

Ez hamar meg is történt, mert a ribiszke kusza csomókban csak a gyepre esett, Adam pedig, amint felkelt, és újra átadta Hettynek a tálját, azzal az alig palástolt gyengédséggel nézett a lány szemébe, mely a reményteljes szerelem első pillanatait jellemzi.

Hetty nem fordította el a szemét; arcának pirulása alábbhagyott, és olyan csendes szomorúsággal fogadta Adam tekintetét, hogy a férfi boldog volt: hiszen eddig semmi effélét nem tapasztalt.

- Már nem sok szednivaló maradt - mondta Hetty. - Hamarosan végzek.

- Majd segítek - mondta Adam, aztán megragadta a nagy kosarat, mely szinte színültig volt gyümölccsel, és a közelükben tette le.

Több szó nem hangzott el, amíg szedték a ribiszkét. Adam szíve túlontúl teli volt ahhoz, hogy beszéljen, s azt hitte, Hetty tudja, mi lakozik benne. Végtére is nem reagált közömbösen a jelenlétére, elpirult, amikor meglátta, meg aztán az az árnyalatnyi szomorúság vette körül, mely minden bizonnyal a szerelmet jelenti, minthogy szöges ellentétben állott szokott modorával, amelyet Adam leginkább közömbösségnek fogott fel. S Adam állandóan láthatta Hettyt, amint a gyümölcs fölé hajolt, miközben a vízszintes alkonyi napsugarak átszűrődtek az almafa dús ágain, és megpihentek gömbölyű orcáin és a nyakán, mintha ők is szerelmesek lennének belé. Ez volt Adam életében az a perc, amelyet férfiember nehezen felejt el később - az a pillanat, amikor úgy érzi, a nő, akit először szeretett életében, valami csekély jellel - egy szóval, hanggal, pillantással, ajkának, szempillájának rebbenésével - elárulja, hogy végre ő is kezdi viszontszeretni. Ez a jel oly csekély, fül vagy szem alig érzékeli - nehezen is volna leírható, egy toll repke érintése, és mégis a férfi lényét teljesen megváltoztatja, a nyugtalan vágyódás alámerül a perc nyújtotta öntudatlanság édes mindenségébe. Korai örömeinkből oly sok minden enyészik el nyom nélkül: soha többé nem tudjuk felidézni azt a gyönyörűséget, amellyel fejünket anyánk keblére fektettük vagy meglovagoltuk gyerekkorunkban apánk vállát; nem kétséges, hogy ezt az örömet valahogy magába szívja a természetünk, mint tűnt reggelek napsütését a barack puha elomló húsa; de képzeletünket mindörökre elhagyja, s már

csuk *hinni* tudunk a gyermekkor örömében. Ám első szerelmünk első örömteli perce olyan látomás, amely mindenkor visszatér, és az intenzív különleges érzékelésnek azt az izgalmát rejti, mely hasonlatos egy édes illat távoli boldog órában beszívott gyönyöréhez. Ez az emlék a gyengédséget gyönyörűséggel árnyalja, őrjöngéssé fokozza a féltékenységet, a gyötrődést végső kétségbeesésig élezi.

Hetty, amint a vörös csomókban heverő gyümölcs fölé hajol, az almafa ágainak ernyőjén áthatoló vízszintes sugarak, a mögötte elnyúló bozontos kert, a maga megrendülése, amikor a lányra néz, és azt hiszi, az is reá gondol, hogy beszédre már nincs is szükség - minderre Adam élete utolsó percéig emlékezett.

Hát Hetty? Önök mindannyian jól tudják, hogy Adam félreértette a lányt. Mint annyi férfi, ő is azt hitte, a másnak szóló szerelem jelei az ő szerelmének zálogai. Amikor Adam látatlanul közeledett hozzá, Hetty, mint szokta volt, elmélyülten azt fontolgatta és mérlegelte, mikor lehetséges Arthur visszatérése: mielőtt körülnézett, bárki lépte így hatott volna rá - hiszen az illető lehetett volna Arthur, s a vér, mely kifutott orcáiból e pillanatnyi érzés nyomán, ugyanúgy visszaáradt volna, ha bárki mást pillant meg, nem éppen Adamot. Azt Adam nem érzékelte rosszul, hogy Hetty megváltozott: az első szenvedély aggodalmai és félelmei, melyek megremegtették, felülkerekedtek benne a hiúságon, először éreztették vele a tehetetlen függést másvalaki érzelmeitől, mely felébreszti a ragaszkodó, tiltakozó asszonyiságot még a legfelszínesebb lányban is, ha egyszer ezt az érzést megtapasztalta, és megteremti benne a kedvesség iránti fogékonyságot még akkor is, ha annak előtte hajlíthatatlan volt. Hetty először érezte, hogy valami nyugtató érzés árad feléje Adam félénk, de mégis férfias gyengédségéből: azt kívánta, bánjanak vele szeretettel - ó, milyen nehéz volt elviselni a távollét, a csend, a szembeszökő közömbösség e megnyilvánulásait, az izzó szerelem percei után! Hetty nem tartott attól, hogy Adam udvarlásával, hízelkedésével úgy fogja bosszantani őt, mint a többi imádója, hiszen mindig oly tartózkodó volt irányában; félelem nélkül adhatta át magát annak az örömnek, hogy ez az erős, derék ember szereti, és a közelében van. Az még csak eszébe se jutott Hettynek, hogy Adam is szánalomra méltó - hogy egy napon majd Adamnak is szenvednie kell miatta.

Tudjuk, Hetty nem az első nő volt, aki csak azért bánt elnézőbben azzal a férfival, aki céltalanul szerette, mert ő maga megszeretett egy másikat. Ez a történet nagyon régi, de Adam nem hallott felőle, így mély kortyokban itta az édes káprázatot.

- Ez elég lesz - mondta Hetty kis idő múltán. - Néném azt akarja, hagyjak még valamennyit a bokrokon is. Most beviszem a gyümölcsöt.

- Jó, hogy itt vagyok, és vihetem a kosarat - mondta Adam -, a maga kis karjainak túl nehéz volna.

- Nem, cipelhettem volna a két kezemmel.

- Nocsak - mondta Adam mosolyogva -, aztán olyan soká tartott volna, míg eljut a házba, mint mikor a kis hangya hernyóval győzködik. Látott már olyan parányi jószágot, amint négyszer akkora teremtményt vonszol, mint ő maga?

- Nem - felelte Hetty közömbösen, egy cseppet sem érdekelték a hangyaélet nehézségei.

- Ó, én gyakran megfigyeltem a hangyákat süvölvénykoromban. De most, látja, úgy viszem ezt a kosarat fél kézzel, mint az üres dióhéjat, és felajánlhatom magának a másik karomat, hogy támasza legyen. Szabad? Az olyan erős kar, mint az enyém, arra teremtődött, hogy a magaféle kicsinyeknek támasza legyen.

Hetty halványan elmosolyodott, és karját az Adaméba fűzte. Adam letekintett reá, de Hetty szemei álmatagon irányultak a kertnek valamely más sarka felé.

- Járt valaha Eagledale-ban? - kérdezte, amint lassan tovahaladtak.

- Igen - felelte Adam, annak örvendve, hogy a lány rá vonatkozó kérdést intézett hozzá -; tíz évvel ezelőtt, amikor még suhanc voltam, valami munka miatt jártam ott az apámmal. Pompás látványt nyújt... olyan sziklák és barlangok vannak ott, amilyeneket az ember még életében se látott. Addig fogalmam sem volt róla, mi az a szikla, amíg oda nem mentem.

- Mennyi időbe telt az út odáig?

- Hát vagy kétnapi gyaloglásba. De annak, akinek elsőrangú lovacskája van, alig egynapi utazás. A fejem teszem rá, hogy a kapitány kilenc-tíz óra alatt odaér, olyan lovas. Én azon se lepődnék meg, ha holnap már odahaza volna; túlontúl tevékeny ahhoz, hogy soká pihenjen azon az elhagyott helyen, egymagában, mert ahová horgászni ment, ott csak egy magányos fogadó van. Bár az ő kezében lenne a birtok, ez Arthur úrnak is jó lenne, mert kellő elfoglaltságot biztosítana a számára, és a munkáját jól végezné, ha mégoly fiatal is; valahogy jobban ért a dolgokhoz, mint mások, akik kétszer olyan idősek. Nagyon kedvesen beszélt velem a minap arról, hogy pénzt kölcsönözne, befektetésre az üzletbe; s ha csakugyan úgy alakul a dolog, szívesebben leszek az ő lekötelezettje, mint bárki másé a világon.

Szegény Adam azért beszélt ilyen hosszasan Arthurról, mert azt hitte, Hetty örömmel hallja, hogy a fiatal uraság barátkozik vele; a tény valahogy belopózott jövendő kilátásai közé, amelyekről azt szerette volna, ha Hetty szemében biztatónak tűnnek. S az is igaz volt, hogy Hetty olyan érdeklődéssel figyelte, amely a lány szemébe új fényt gyújtott, és fél mosolyt csalt ajkára.

- Milyen szépek most a rózsák! - folytatta Adam, s megállt, hogy megnézze őket. - Nézze csak! Elloptam a legszebbet, de nem magamnak. Azt hiszem, ezek mind rózsaszínűek, s finomabb zöld levelük van, mint a csíkosaknak, ugye?

Letette a kosarat, és elővonta gomblyukából a rózsát.

- Édes az illata - mondta Adam -; a csíkosaknak nincs szaguk. Tűzze a ruhájára, aztán majd vízbe teheti. Kár lenne átengedni a hervadásnak.

Hetty átvette a rózsát, miközben mosolygott azon a kecsegtető gondolaton, hogy Arthur ilyen hamar visszatérhet, ha akar. Reménysugár és boldogság töltötte el lelkét, s a hirtelen derűs sugallatra azt tette, amit már eddig is gyakran - valamivel a bal füle felett a hajába tűzte a rózsát. Adam arcának gyengéd csodálatát némileg árnyékba borította a tétova helytelenítés. Hetty cicomakedvelése volt éppen az, ami anyját a leginkább ingerelte, és ő maga is annyira helytelenítette, amennyire bármit is képes volt helyteleníteni Hettyvel kapcsolatban.

- Ó - mondta Adam -, most olyan, mint a Vadaskertben a hölgyek a képeken; ezeknek van többnyire virág vagy toll vagy arany holmi a hajukban, de én valahogy nem szívesen nézem őket: mindig eszembe juttatják a kifestett nőket a mutatványosbódék előtt a vásáron Treddlestonban. Ugyan mi előnyösebb egy nőnek, mint a saját haja, mikor olyan szépen göndörödik, mint a magáé? Ha egy nő fiatal és csinos, úgy tartom, még jobban megmutatkozik a szépsége, ha egyszerűen öltözködik. Itt van Dinah Morris, az is nagyon szemrevaló, pedig milyen semmitmondó a főkötője és a ruhája. Nekem úgy tetszik, az asszonyi archoz fölösleges a virág: maga is majdnem virág. A maga arca mindenesetre az.

- No jó - szólt Hetty, s kis játékos ajkbiggyesztéssel kivette a rózsát a hajából. - Majd ha bementünk, felteszem Dinah egyik főkötőjét, aztán majd megláthatja, vajon hogy festek benne én. Egyet itthagyott, úgyhogy mustrául választhatom.

- Nem, nem, egyáltalán nem akarom, hogy olyan metodista főkötőt viseljen, mint Dinah. Attól tartok, nagyon rút, és magam is azt gondoltam, amikor itt láttam Dinaht, ostobaság, hogy másként öltözik, mint a többiek; de igazában addig soha nem méltattam figyelemre, amíg múlt héten el nem jött meglátogatni anyámat, s akkor azt gondoltam, a főkötő valahogy úgy illik az arcához, mint a makk csészéje a makkhoz, s talán nem is látnám szívesen nélküle. De magának másféle arca van; magát olyannak szeretném, mint amilyen éppen most, hogy semmit se változtassa. Olyan ez, mint amikor valaki kedves dalt énekel, aztán az ember nem kívánja, hogy csengőszó zavarja meg a melódiát.

Adam megragadta Hetty karját, és ismét a magáéba fűzte, miközben gyengéden nézett le rá. Attól tartott, a lány kioktatásnak fogja vélni szavait, azt képzelve, mint ahogyan erre mindannyian hajlamosak vagyunk, hogy felfogta azokat a mögöttes gondolatokat is, amelyeket csak félig fejezeti ki. S Adam a legjobban attól félt ezen az estén, hogy felhő boríthatja el boldogságát. A világért se kívánt még szerelméről szólni Hettynek, míg csak a lánynak iránta bontakozó kedvessége nem alakul félreérthetetlenül szerelemmé. Képzeletében a jövő hosszúra nyúlt esztendeit látta maga előtt, amelyekben meglesz az a kiváltsága, hogy Hettyt a magáénak nevezheti: e percben nagyon kevéssel beérte. Így ismét felemelte a ribiszkés kosarat, és együtt indultak a ház felé.

Az alatt a fél óra alatt, amíg Adam a kertben tartózkodott, a házban minden megváltozott. Az udvar megtelt élettel: Marty, a gágogó ludakat a kapun engedte ki, s vásottan ingerelte a gúnárt azzal, hogy rásziszegett; a magtár ajtaja csikorogva fordult meg sarokvasán, amint Alick betette, miután kiadagolta a zabot; a lovakat itatásra vezették, ezt mind a három kutya hevesen ugatta, míg Tim, a földműveslegény biztató kiáltásait hallatta, mintha a súlyos állatok, amelyek szelíd, okos fejüket lecsüggesztették, bozontos lábukat megfontoltan emelgették, arra mutattak volna hajlandóságot, hogy vadul rontsanak valami ismeretlen irányba. A földekről mindenki visszatért, s amikor Hetty és Adam beléptek a tisztaszobába, Mr. Poyser már háromszegletű székében ült, a nagyapa pedig a szemközti nagy karosszékben, és kellemes várakozással áthatva nézte, amint a vacsorához terítenek a tölgy asztalon. Mrs. Poyser maga rakta fel az abroszt háziszőttes vászon volt az anyaga, fényes kockás mintával, megnyugtató fehéres-barna színárnyalatban, amelyet az értelmes háziasszonyok szívesen szemlélnek - nem valami fehérített „bolti rongy”, ami rögtön kilyukad, hanem olyan jóféle házivászon, mely két nemzedéken át is eltart. A hideg borjúsült, a friss saláta, a töltött vesepecsenye nagyon is kísértőek lehettek az olyan éhes szájak számára, amelyek fél egykor ebédeltek. A falnak támasztott nagy fenyőfa asztalon fényes óntányérok, -kanalak és -kannák voltak, Alicknak és társainak odakészítve; mert gazda és szolgái egymás közelében fogyasztották vacsorájukat, ami annál is célszerűbb, mivel ha valami a holnapi munkát érintő gondolata támadt Mr. Poysernak, Alick kéznél volt, hogy közölje vele.

- Hát, Adam, örülök, hogy látom - mondta Mr. Poyser. - Csak nem Hettynek segített ribiszkét szedni, mi? Üljön csak le, üljön le. Hiszen van már vagy három hete, hogy utoljára velünk vacsorázott, és az asszony töltött vesepecsenyét készített, ami ritkán van. Örülök, hogy eljött.

- Hetty - mondta Mrs. Poyser, amint megnézte a kosárban lévő ribiszkét, hogy megállapítsa, jó minőségű-e a gyümölcs -, fuss fel, és küldd le Mollyt. Tottyt fekteti le, én meg azt szeretném, ha sört csapolna, mert Nancy még a köpülőszobában foglalatoskodik. Te nézz a gyerek után. De mi a csodának engedted, hogy elszaladjon tőled Tommyval, aztán úgy megtömje magát gyümölccsel, hogy egy csepp tisztességes ételt se képes legyűrni?

Ez a szokottnál fojtottabb hangon hangzott el, amíg a férj Adammal beszélt; mert az asszony szigorúan ragaszkodott az illem maga alkotta szabályaihoz, amelyek értelmében nem lehet egy fiatal lányt szemrehányással illetni olyan tekintélyes ember jelenlétében, aki udvarol neki. Ez nem egyezik a tisztességes játékszabályokkal: valamikor minden nő fiatal volt, a házasság lehetőségeivel, s ezek kímélése becsületbeli kötelessége minden más nőnek - éppen mint ahogy a kofa, ha már eladta a tojásait, nem riaszthatja el a másiktól a vevőt.

Hetty sietve szaladt fel a lépcsőn, nem könnyen találva választ nagynénje kérdésére, Mrs. Poyser meg kiment, hogy utánanézzen Martynak és Tommynak, aztán behívja őket vacsorához.

Hamarosan mind helyet foglaltak - a két pirospozsgás fiú, közrefogva sápadt anyjukat, egy helyet pedig Hetty számára üresen hagytak Adam és a nagybátyja között. Alick is bejött, és leült a maga távolabbi sarkában, egy nagy tálból zsebkésével hideg lóbabot falatozva; ebben olyan zamatos ízt talált, hogy el nem cserélte volna a legfinomabb ananászért sem.

- Hogy micsoda időbe telik, míg ez a lány sört csapol - mondta Mrs. Poyser, miközben kiosztotta a töltött vesepecsenye-szeleteket. - Azt hiszem, a csap alá teszi a kancsót, de elfelejti kinyitni a csapot, mert az ilyen csitrikről mindent fel lehet tételezni: felteszik az üres kannát a tűzre, aztán egy óra múlva odamennek megnézni, forr-e már a víz.

- Az a lány az embereknek is csapol - mondta Mr. Poyser. - Persze megmondhattad volna neki, hogy a mi kancsónkat hozza fel legelébb.

- Hogy megmondhattam volna? - ismételte Mrs. Poyser. - Hát hiszen kibeszélhetném a szuflámat, még fújtatót is vehetnék igénybe, ha mindazt meg akarnám mondani a lányoknak, amire a saját józan eszükből nem futja. Mr. Bede, nem kér ecetet a salátához? Az ám, igaza van, ha nem kér. Véleményem szerint elrontja a vesepecsenye ízét. Nyamvadt konyha az, ahol a hús ízét az ecetes üvegcse szolgáltatja. Akár némelyik ember, aki rossz vajat készít, aztán abban bízik, a sótól majd jobb lesz.

E pillanatban Mrs. Poyser figyelmét eltérítette Molly megjelenése, aki egy nagy kancsót, két kisebb korsót és négy ivókannát cipelt, mind tele sörrel, és jó példáját nyújtotta annak, minő hatalmas fogásra képes az emberi tenyér. Szegény Molly talán még a szokottnál is jobban eltátotta a száját, amint elhaladt, szemét a két nyaláb kezében tartott ivókészségre függesztve, és mit se tudott arról a kifejezésről, amely úrnője tekintetében megvillant.

- Molly, én még hozzád hasonló teremtést nem láttam... ha elgondolom, hogy szegény anyád özvegy, én meg bizonyítvány nélkül vettelek fel, s hogy hányszor megmondtam már neked.

Molly nem látta a villámlást, és a dörgés annál jobban megviselte az idegeit, mivel készületlenül érte. Valami riadt érzékelésével annak, hogy másként kell viselkednie, kissé meggyorsította lépteit a távoli fenyőfa asztal irányába, ahol majd leteheti kannáit - lába beleakadt a kötényébe, amely kioldódott, s nagy loccsanással-freccsenéssel egy sörtócsába pottyant; ezt Marty és Tommy fojtott vihogása követte, valamint Mr. Poyser „nocsak!”-ja, aki kellemetlenül veszélyeztetve látta söre sorsát.

- Na tessék! - foglalta össze észrevételeit Mrs. Poyser metsző hangon, miközben felkelt, és elindult a faliszekrény felé. Molly viszont letörten kezdte összeszedni a cserepeket. - Megmondtam, hogy ez lesz a vége, ezerszer megmondtam, most oda a havi béred, amellett annak a kancsónak az ára megfizethetetlen, hiszen tíz év óta van a házban, és soha semmi baj nem érte, de hát ami cserépedényt te már összetörtél, mióta a házban vagy, az még a papot is káromkodásra bírná... már Isten bocsássa meg nekem, hogy így szólok; és ha a feldöntött rézüstök is számítanának, rég leforráztad volna már a lábadat, talán egy életre megbénulsz, de

csak az Isten a tudója, mi vár rád, ha így folytatod; az ember azt hinné, a Szent Vitus tánca jött rád, hogy mi mindent szórogatsz el. Kár, hogy nem lehet minden darabkát felkapni és eléd tenni, amit már összetörtél, hogy láthassad; ámbátor se látás, se hallás nem sokat tesz nálad; az ember azt hihetné, megkukultál.

Mire idáig jutott, szegény Molly könnyei bőven potyogtak, és kétségbeesésében, milyen eleven mozgással áradt a sörfolyam Alick lába felé, törlőronggyá alakította a kötényét, míg Mrs. Poyser, a faliszekrényt kinyitva, megsemmisítő pillantást vetett rá.

- Ó - mondta -, azzal nem segítesz, ha sírsz, és még több lesz a feltörölni való nedvesség. Mindenért a magad önfejűségét okold, mint mondom, mert semmit se kell összetörni, ha az ember a munkát helyesen fogja meg. De akinek fából van a keze, annak faholmi való bele. S most aztán vehetem a barna-fehér kancsót, amit ha háromszor használtam ebben az évben, s mehetek magam a pincébe, s talán halálomat lelem, merthogy ágynak dönt az átkozott hűlés...

Mrs. Poyser elfordult a faliszekrénytől a barna-fehér kancsóval kezében, amikor valami más ragadta meg a figyelmét a konyha túlsó végén; a jelenségnek talán azért volt olyan erős hatása rá, mivel már reszketett, és ideges volt; talán a kancsótörés, akár más vétkek, fertőző természetű. Akárhogy is volt, csak bámult és riadozott, mint a léleklátó, a drága barna-fehér kancsó pedig a földre esett, és csőre-nyele mindörökre szétvált.

- Hát látott már valaki ilyet? - kérdezte Mrs. Poyser, hirtelenül lefékezett hangon, miután egy pillanatig körbe járatta a szobában rémült pillantását. - Már *én* azt hiszem, valaki megbabonázta a kancsókat. Ez az undok mázos nyelük teszi, úgy kisiklik az ember kezéből, akár a csiga.

- Nohát, a saját ostoroddal csaptad meg magad - mondta a férje, aki együtt nevetett a fiatalokkal.

- Könnyű az, bámulni és vigyorogni - viszonozta Mrs. Poyser -, de van úgy, hogy a cserépedény életre kél, és repkedni kezd, mint a madár. Olyan, mint néha az üveg, hogy megreped álltában. Ami arra szánódott, hogy eltörjön, eltörik, mert én életemben úgy nem ejtettem el semmit, hogy nem fogtam elég erősen, különben nem lenne meg még az a készletem is, amit az esküvőmre kaptam. Hát te, Hetty, megbolondultál? Mi dolog ez, hogy ebben a maskarában jössz le, már meg azt hinné az ember, kísértet jár a házban?

Mrs. Poyser szavait a nevetés újabb kitörése kísérte, nem annyira azért, amiért váratlanul áttért a kancsótörés fatalista magyarázatára, hanem mert Hetty olyan furcsa öltözékben jelent meg, ami megdöbbentette a nagynénjét. A kis boszorkány megtalálta nénje egyik fekete ruháját, azt a nyaka köré tűzködte, úgyhogy a Dinahéhoz hasonlóan hatott, haját meg tőle telhetően lesimította, aztán feltűzte rá Dinah egyik karimátlan, magas tetejű muszlin főkötőjét. Dinah sápadt komoly arcának és szelíd szürke szemének emléke, amelyet a ruha és a főkötő felidézett, nevetséget keltő meglepetéssé vált, amikor Hetty rózsás kerek orcái és kacér fekete szeme helyettesítette. A fiúk felugráltak a székükről, és tapsolva körültáncolták a lányt, még Alick is valami mélyről jövő brummogó nevetést hallatott, amint a babjáról feltekintett. Az így támadt zaj fedezete alatt Mrs. Poyser a hátsó konyhába ment, hogy Nancyt küldje le a pincébe a nagy önkupával, amely már nyilván nincs megbabonázva.

- Ugyan már, Hetty fiam, tán metodistává lettél? - kérdezte Mr. Poyser, a nevetésnek azzal a lassú kényelmes elgyönyörödésével, amit csak kövér embereknél tapasztalhatunk. - Meg kell nyújtanod egy jó darabbal az arcodat, amíg ráformázol egy metodistára, nem, Adam? Hogy a csodába jutott eszedbe ezeket a holmikat magadra rakni?

- Adam azt mondta, neki jobban tetszik a Dinah főkötője és ruhája, mint az enyém - mondta Hetty, illedelmesen helyet foglalva. - Azt mondja, az emberek jobban festenek rút ruhában.

- No nem - mondta Adam, miközben csodálattal nézte Hettyt -, én csak azt mondtam, hogy Dinahhoz, úgy látszik, illenek. De ha azt mondtam volna, hogy maga igen csinos bennük, nem mondtam volna egyebet, mint az igazat.

- Te meg tán azt gondoltad, Hetty valami szellem, nem? - kérdezte Mr. Poyser a feleségétől, aki most visszatért, és újra elfoglalta a helyét. - Olyannak látszol, mint aki nagyon is beijedt.

- Az nagyon keveset számít, milyennek látszom - mondta Mrs. Poyser. - A látszat nem drótozza össze a korsót, de a nevetés sem, amint látom. Mr. Bede, sajnálom, hogy oly soká kellett várnia a sörére, de most már egy perc múlva itt lesz. Vegyen bátran a hideg krumpliból, tudom, hogy szereti. Tommy, sipirc az ágyba, ha nem hagyod abba a nevetést. Ugyan mi ezen a nevetni való, azt szeretném tudni? Hamarább elsírnám magam, mint nevetnék, ha annak a szegény teremtésnek a főkötőjét látom, és akadna, aki jobban tenné, ha más tekintetben utánozná Dinaht, s nem abban, hogy felteszi a főkötőjét. Nem illik, hogy ebben a házban valaki gúnyt űzzön a nővérem gyermekéből, aki alig hagyott el bennünket, ráadásul majd megszakadt a szívem, hogy búcsúzni kellett tőle. De azt az egyet tudom: ha baj fenyegetne, s nekem ágyba kellene feküdnöm, a gyerekek meg halálos betegek volnának, amire bármikor sor kerülhet, vagy újra marhavész tizedelné a jószágot, s mindent a végromlás fenyegetne... én azt mondom, akkor örülnénk, ha ismét láthatnánk Dinah főkötőjét, a tulajdon arcával alatta, akár van a főkötőnek karimája, akár nincs, mert ő azoknak egyike, akik a homályos napokban ragyognak legfényesebben, és akkor szeretik az embert, amikor legjobban rászorul.

Mrs. Poyser, mint láthatták, tisztában volt vele, hogy semmi olyan valószínűséggel el nem űzi a komikus hatást, mint a rettenetes. Az érzékeny lelkületű Tommyra, aki nagyon szerette anyját, s - mellesleg - túlságosan túl sok cseresznyét evett ahhoz, hogy - mint egyébkor - teljesen ura legyen az érzelmeinek, a lehetséges jövőnek ez a Mrs. Poyser felvázolta borzalmas képe olyan hatással volt, hogy sírni kezdett, a jólelkű apa pedig, aki minden gyengeséget elnézett, kivéve más gazdák nemtörődömségét, azt mondta Hettynek:

- Jobb, ha leveszed a gönceidet, fiam, bántja a nénédet, hogy látnia kell őket.

Hetty megint felment, és a sör megérkezése kellemes módon másra terelte a figyelmet, mert Adamnak véleményt kellett mondania a friss csapolásról, amely vélemény nem lehetett más, mint hízelgő Mrs. Poyserra; ezt egy a jó serfőzés titkainak tudományáról szóló vita követte, meg hogy milyen ostobaság a „komlózsugoriság”, és milyen kétes megtakarítás az, ha egy gazda maga készíti a malátáját. Mrs. Poysernak annyiszor nyílt alkalma, hogy kellő súllyal nyilatkozzék mindezekről a témákról, hogy mire a vacsora véget ért, a sörös kancsókat újra töltötték, Mr. Poyser pipája égett, ismét széles jókedvében volt, és Adam kérésére készen arra, hogy megtekintésre behozza az eltört rokkát.

- Ó - szólt Adam, miután a rokkát gondosan megvizsgálta -, itt alapos javításra lesz szükség. Nagyon jó rokka. Be kell vitetnem a falubeli javítóműhelybe, ahol majd megszerelem, mert odahaza nincsenek alkalmas szerszámaim. Ha beküldi reggel Mr. Burge műhelyébe, megcsinálom magának szerdára. Egyre azt forgatom a fejemben - folytatta Adam, Mr. Poyserra tekintve -, hogy alkalmas szerszámokat hozok össze odahaza, amikkel aztán finomabb szekrény építéséhez foghatok. Üres óráimban rengeteg ilyenféle aprómunkát végeztem, ezek hasznot hoznak, mert több bennük a kézi tevékenység, mint az anyag. Valahogy ilyenformán szeretnék Seth meg a magam számára egy kis üzletet kiépíteni, mert ismerek egy embert Rosseterben, aki hajlandó átvenni megannyi munkánkat, de kaphatnánk máshonnan is megrendeléseket, a környékről.

Mr. Poyser érdeklődéssel kapcsolódott bele egy olyan terv vizsgálatába, amely szemmel láthatóan lépést jelentett afelé, hogy Adam a „maga mestere” legyen, Mrs. Poyser pedig helyeslését fejezte ki a szétszedhető konyhai faliszekrénnyel kapcsolatban, amely a tervek szerint teljességgel befogadhatja a fűszerárukat, savanyúságot, edényeket, házivásznat, s mindezt tökéletes rendben. Hetty, megint a saját ruhájában, kendőjét egy kissé hátrataszítva ezen a meleg estén, az ablak közelében ült, és ribiszkét szemezett; itt Adam nagyon jól láthatta. Így aztán nagyon kellemesen telt az idő, míg Adam fel nem állt, s menni készült. Buzgón hívogatták, jöjjön ismét, de arra nem biztatták, hogy maradjon, mert értelmes emberek ebben a nagyon munkás időszakban nem kockáztathatták meg, hogy reggeli öt órakor álmosan ébredjenek.

- Én még eggyel továbblépek - mondta Adam -, és benézek Mr. Masseyhez, mert tegnap nem volt ott a templomban, és egész múlt héten nem láttam. Soha máskor nem tapasztaltam, hogy elmulasztotta volna az istentiszteletet.

- Hát - mondta Mr. Poyser -, mi nemigen hallottunk felőle, mert most vakációznak a fiúk, így aztán nem tudhatjuk, mi van vele.

- Csak nem készül hozzá ebben az éjjeli órában? - kérdezte Mrs. Poyser, összehajtogatva a kötését.

- Ó, Mr. Massey sokáig ül ébren - mondta Adam. - Meg aztán az esti iskola még tart. Némelyik ember csak későn érkezik, olyan messziről jön. Maga Bartle pedig sohasem fekszik le tizenegy előtt.

- Hát akkor én nem szeretném szobatársnak - mondta Mrs. Poyser -, mert csak elcsepegteti a gyertyafaggyút, amin az ember könnyen csúszik el reggeli ébredéskor.

- A tizenegy az bizony késő, nagyon késő - mondta az öreg Martin. - Én életemben nem ültem fenn ilyen soká, hacsak nem lagzin, keresztelőn vagy toron, vagy éppen az aratók vacsoráján. Tizenegy óra, az késő.

- Ugyan már, én magam sokszor fent vagyok tizenkettő utánig - mondta Adam nevetve -, de nem azért, hogy külön egyem-igyam, hanem a különmunka miatt. Jó éjszakát, Mrs. Poyser, jó éjszakát, Hetty.

Hetty csak mosolygott, nem tudott kezet fogni, mert a keze piros és nedves volt a ribiszkelétől, de a többiek mind szívből megszorongatták az elibük tartott hatalmas tenyeret, és mindannyian azt mondták: „Látogasson meg újra, látogasson meg újra!”

- Hát, ha meggondolom - mondta Mr. Poyser, amikor Adam már kint volt a gyalogúton -, hogy ez fent ül még tizenkettő után is, és különmunkát végez! Nem sok huszonhat éves embert találnánk, aki megmérkőzhetnék Adammal. Ha megfogod férjnek, Hetty, egy nap a magad féderes kocsiján fogsz kocsikázni, efelől megnyugtathatlak.

Hetty a konyha felé menőben volt a ribiszkével, így nagybátyja nem láthatta azt a megvető kis fej mozdulatot, amellyel megjegyzésére felelt. Az, hogy féderes kocsin kocsizzék, e percben nagyon nyomorúságos sorsnak tűnt előtte.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET
Az esti iskola és az iskolamester

Azon elszórt házak egyike volt Bartle Masseyé, amelyek a legelőrét szélén helyezkedtek el. A rétet kettéválasztotta a Treddlestonba vezető út. Adam egy negyedórával azután, hogy az Úri Tanyát elhagyta, megérkezett, s amikor kezét az ajtókilincsre tette, láthatta a függöny nélküli ablakokon át, hogy nyolc-kilenc fej hajol a padok fölé, amelyeket vékony, mártott gyertyák világítottak meg.

Amikor Adam belépett, éppen olvasásóra folyt, és Bartle Massey csak biccentett feléje, rábízva, hogy ott válasszon helyet, ahol akar. Adam nem leckeórára jött ma este, amellett elméjét túlontúl foglalkoztatták a maga személyes ügyei, főként a legutolsó két óra, amelyet Hetty jelenlétében töltött, sem hogy elmulattatná valami könyv, amíg az oktatásnak vége; így csak leült az egyik sarokba, és szórakozottan bámult maga elé. Ezt a helyszínt Adam éveken át úgyszólván hetente látta: minden cikornyás arabeszket ismert Bartle Massey kézírásának abban a berámázott példányában, amely az iskolamester feje fölött függött, hogy ezzel mintegy eszményképet teremtsen növendékei számára; ismerte mindazon könyveknek gerincét, amelyek a fehérre meszelt falon, a táblaszegek feletti polcon sorakoztak; pontosan tudta, hány szem hiányzik abból a kukoricacsőből, amelyik az egyik tetőgerendáról lógott le; már rég kimerítette fantáziája tartalékait is annak elképzelésében, hogyan festhetett az a csomó bőrszerűvé vált tengeri moszat eredeti elemében; s onnan, ahonnan ült, éppenséggel semmit ki nem tudott venni Angliának abból a régi térképéből, mely a szemközti falon függött, mivel az idő olyan finom sárgásbarna mázzal vonta be, mint holmi ódon tajtékpipát. A színjáték, amely Adam előtt lefolyt, majdnem annyira megszokott volt, mint a helyszín, de a szokás mégsem tette közömbössé iránta, s ebben a magába mélyedő hangulatában régi együttérzésének pillanatnyi rezdülését érezte, amint felnézett ezekre a durva emberekre, akik görcsös kezükkel aggályosan szorongatták a tollat vagy ceruzát, vagy alázatos odaadással gyűrték olvasási leckéjük feladatait.

Az olvasást tanulók osztálya, akik az iskolamester pulpitusával szemben egy padban foglaltak helyet, a három legnehezebb fejű tanulóból állott. Adam ezt már akkor is felismerte volna, ha csak Bartle Massey arcát nézi, amint orrának nyergére csúsztatott szemüvege felett tekint rájuk, miután pillanatnyilag nem volt szüksége rá. Ez az arc legszelídebb kifejezését öltötte fel, az őszülő, bozontos szemöldökök az együttérző nyájasság hegyesszögébe futottak össze, a száj pedig, amelyet rendszerint az alsó ajak merev biggyesztése jellemzett, most úgy megereszkedett, mintha készülne rá, hogy egy pillanat múlva segítő szót vagy szótagot mondjon. Ez a gyengéd kifejezés annál is érdekesebb volt, mivel az iskolamester orra, ez a szabálytalan sasorr, mely kissé féloldalra görbült, félelmetes jellegű volt, homloka pedig azt a különleges feszültséget is árasztotta, amely mindig úgy hat az emberre, mint az éles, nyugtalan vérmérséklet kifejezője: a kék erek zsinórszerűen duzzadtak ki az átlátszó sárga bőr alatt, s ezt a félelmet keltő homlokot még a kopaszság ígérete sem lágyította el, a hüvelyknyire lenyírt szürke tüskés haj sűrű sorokban vette körül.

- No nem, Bill, nem - mondta Bartle kedvesen, miközben Adam felé biccentett -, kezdje csak el újra, aztán talán majd rájön arra, miképpen olvassuk a zé, ö, el és dé betűket. Hiszen tudja, ugyanezt olvasta a múlt héten is.

„Bill" robusztus alak volt, huszonnégy esztendős, kiváló kőfűrészelő, akinek bére semmivel sem volt rosszabb a többi magakorúnál; csakhogy az egytagú szavak olvasási gyakorlatát nehezebbnek találta a legkeményebb kőnél, amelyet valaha is el kellett fűrészelnie. Azt

panaszolta, a betűk olyan „irtó módon hasonlítanak egymásra, nem lehet megmondani, melyik melyik”, hiszen a foglalkozásából nem következett, hogy felfigyeljen azokra az aprólékos külsőségekre, amelyek egy lefelé kunkorodó farkú vagy egy felfelé kunkorodó farkú betű közt fennállanak. De Bill erősen feltette magában, hogy megtanul olvasni, éspedig két okból: először is, mert az unokatestvére, Tom Hazelow bármit elolvasott „kapásból”, akár írott, akár nyomtatott volt a betű, és ez a Tom küldött neki egy levelet húsz mérföld távolságból, amelyben közölte, nagyszerűen boldogul a világban, s hogy munkafelügyelő lett; másodszor pedig, mert Sam Phillips, aki Bill-lel együtt fűrészelt, akkor tanult meg olvasni, amikor a húszba fordult; márpedig amit egy olyan nyamvadt alak, mint Sam Phillips képes megtanulni, arra Bill véleménye szerint ő maga is képes, minthogy ő, ha a körülmények úgy kívánják, bármikor akár vizes lepedőbe is csavarja Samet. Így került hát ide, nagy ujjával egyszerre három szóra is bökdösve, és fejét féloldalt billentve, hogy ily módon jobban szemügyre vehesse azt az egy szót, amit a háromból meg kell különböztetnie. A tudásnak az a mennyisége, amellyel Bartle Massey rendelkezhetett, olyan homályos és elképesztő volt, hogy Bill képzelete hátratántorodott tőle: aligha merészelte volna tagadni, hogy az iskolamesternek része van a napvilág szabályos visszatérésében és az időjárás változásaiban.

Az a férfi, aki Bill mellett ült, nagyon másféle volt: metodista téglavető, aki - miután harminc évet töltött életéből úgy, hogy tökéletesen megbékélt tudatlanságával - az utóbbi időben „elnyerte a hitet”, s ezzel együtt annak vágyát, hogy olvassa a Bibliát. De a tanulás nála is nehéz ügy volt, és mint rendesen, az esti iskolába vezető útján ma is felajánlott egy külön imát az ég segedelméért; arra való tekintettel, mivel ezt a nehéz feladatot egyes-egyedül azért vállalta, hogy lelki táplálékra tegyen szert, hadd álljanak bőségesebben textusok a rendelkezésére, meg zsoltárok is, amelyekkel előzheti régi szokásának rossz emlékeit és kísértő szorongásait; egyszóval: az ördögöt. Mert a téglavető hírhedett vadorzó volt, és azzal is gyanúsították, noha ennek nem volt kétségtelen bizonyítéka, hogy ő volt az, aki a szomszédos vadőrnek a lábába lőtt. Akárhogyan is történt, az bizonyos, hogy röviddel az említett baleset után, mely történetesen egybeesett egy ébredő lelkű metodista prédikátor érkezésével Treddlestonba, a téglavetőben nagy változás volt észlelhető; és jóllehet a szomszédban változatlanul régi gúnynevén, mint „Kénkő” volt ismeretes, ő maga semmitől sem irtózott jobban, mint a további ügyletektől az említett rossz szagú elementummal. Széles mellkasú, heves temperamentumú fickó volt, ez jobban segítette a vallásos gondolatok felszívásában, mint abban a száraz eljárásban, amelynek során az ábécé pusztán emberi tudását sajátította el. A valóságban egy metodista társa már meg is rendítette elhatározásában, mert arról biztosította, hogy a betű merő akadálya a Léleknek, és abbeli aggodalmát fejezte ki, hogy Kénkő túlontúl is arra a tudásra törekszik, amely mindössze is csak légbuborék.

A harmadik kezdő sokkal többet ígérő növendék volt. Magas, de vékony és inas ember, majdnem annyi idős, mint Kénkő, arca nagyon sápadt, keze meg mély kékre festődött. Kelmefestő volt, aki addig mártogatta az otthon szőtt gyapjút és a vénasszonyok alsószoknyáit, amíg fel nem tüzelte az a becsvágy, hogy még többet tudjon meg a színek furcsa titkaiból. Festéseivel a kerületben már nagyon jó hírnevet szerzett, s most azon fáradozott, hogy feltaláljon valami olyan eljárást, amelynek révén olcsóbbá tehetné a karmazsin- és skarlátfestést. A treddlestoni patikusok azt a jó tanácsot adták neki, hogy tetemes munkát és költséget takaríthat meg, ha megtanul olvasni, így adta rá fejét, hogy üres óráiban az esti iskolát látogassa, azt is szilárdul feltéve magában, hogy a „kicsinye”, ha eljön az ideje, semmi időt ne veszítsen, és mielőbb látogassa Mr. Massey nappali iskoláját.

Megható látvány volt elnézni ezt a három, kemény munkájuk nyomát viselő, nagy darab embert, amint aggodalmasan hajoltak megviselt könyveik fölé, és vesződségesen betűzgették: „A fű zöld”, „A vessző száraz”, „A búza érett” - ami nagy lépés az előző lecke után, amely

olyan szavakból állt, hogy csak a kezdőbetűjük különbözött. Majdnem olyan volt az egész, mintha három idomítatlan állat végzett volna serény kísérleteket arra, miként válhatnak emberré. S Bartle Massey lelkületének éppen a leggyengédebb húrjait érintették, mert az ilyenféle nagyra nőtt gyerekek számára soha nem volt komoly korholó szava, sem türelmetlen megnyilvánulása. Massey nem volt éppen higgadt vérmérsékletű, és főleg a zenei próbák estéin nyilvánvaló volt, hogy a türelem nem éppen erős oldala; de ezen az estén, amint szemüvege felett tekint a kőfűrészelő Bill Downesra, aki féloldalra billenti a fejét, mert kétségbeesetten úgy érzi, a zé, ö, el és dé betűk helyén ürességtátong, tekintete szelíd és bátorító fénnyel világít.

Az olvasási óra elmúltával két ifjú került sorra, tizenhat és tizenkilenc között, palatábláikra írt költött számlákkal, s most az volt a feladatuk, hogy kapásból számoljanak - ezt a vizsgát azonban oly ki nem elégítő módon állották ki, hogy Bartle Massey vészjósló pillantása már néhány perc óta rájuk szegeződött a pápaszemén keresztül, s végül is keserű, éles hangú szavakra fakadt, miközben mondatonként szünetet tartott, hogy megkopogtassa a padlót azzal a kampósbottal, amelyet térdei között tartott.

- Amint látják, a dolog semmivel sem megy jobban, mint két héttel ezelőtt, s majd megmondom, miért. A számlázást akarják megtanulni, ez jó és helyes. Csakhogy azt hiszik, ehhez semmi más nem kell, csak hetente kétszer-háromszor eljárni hozzám, aztán vagy egy órát számolgatni; utána még fel se teszik a sipkájukat, és ki se fordulnak a kapun, máris kiseprik a fejükből, amit itt hallottak. Fütyörészve járnak-kelnek, s nincs több gondjuk arra, ami a fejükben van, mintha a fejük lefolyócsatornája lenne mindannak a szemétnek, ami útjukba akad, s ha támad is valami jó gondolatuk, azt sietve kiöblítik belőle. Azt hiszik, a tudományt olcsón adják... fizetünk Bartle Masseynek hat pennyt hetente, ő pedig megtanítja a számtant, minden fáradság nélkül. De hadd mondjam meg: a tudást nem lehet hat penny lefizetésével megszerezni; ha meg akarják ismerni a számokat, a fejükben kell forgassák őket, és a gondolataik mindig rajtuk járjanak. Mindent számtanpéldává lehet változtatni, mert mindenben benne rejtezik a szám: még a bolondban is. Mert azt mondhatják maguknak: „Itt vagyok én, egy bolond, itt vagy te, Jack, egy másik; ha az én bolond fejem súlya négy font, Jacké pedig három font, három uncia és három negyed, akkor mennyivel nehezebb az én fejem, mint a Jacké?” Az, aki a lelkét tette fel arra, hogy megtanuljon számolni, példákat forgat a fejében: ha cipőt foldoz, ötösével számolja az öltéseket, aztán megszabja az öltések árát, mondjuk fél farthingban, s kiszámítja, mennyi pénzt keres egy óra alatt; aztán meg hogy tíz munkás mennyit keres, ha három vagy húsz vagy száz éven át dolgozik ugyanígy - s mindeközben a tűje éppoly fürgén mozog, mintha semmit se forgatna a fejében, hogy az ördög járja a táncát benne. De a dolog lényege az: nem tűrök meg senkit az esti iskolámban, aki nem keményen iparkodik megtanulni azt, aminek a megtanulásáért idejött, mintha csak azzal törné magát, hogy valami sötét lyukból kijusson a napfényre. Azért senkit se küldök el, mert ostoba: ha az idióta Billy Taftnak kedve szottyanna tanulni, nem utasítanám vissza. De nem vesztegetem a jó tudást olyanokra, akik azt hiszik, hat pennyért megvásárolhatják, aztán úgy vihetik magukkal, mint egy uncia tubákot. Így hát ne jöjjenek többé hozzám, ha nem tudják bizonyságát adni, hogy a saját fejükkel dolgoztak, ahelyett, hogy azt gondolnák, majd megfizetik az enyémet, az aztán elvégzi a maguk munkáját. Ez az utolsó szavam.

Ezzel a záró mondattal Bartle Massey a szokottnál is hangosabbat koppantott kampósbotjával, és a zavarba hozott ifjak morcos tekintettel keltek fel, hogy elmenjenek. A többi tanítványnak szerencsére csak az írásfüzetét kellett bemutatnia; ezek a kampós vonaltól a kerek szövegig a haladás különböző fázisait illusztrálták; de még a tollkaparás sem, bármily torz lett légyen is, nem bőszítette úgy fél Bartle-t, mint a hibás számolás. A szokottnál egy kicsit szigorúbban ítélte meg Jacob Storey nagy zéit, amelyekből szegény Jacob egy egész oldalnyit leírt, csak

éppen mindegyiknek rossz felé fordult a hegye; ő maga is zavartan érezte, hogy valahol elvétette a dolgát. De mentségül megjegyezte, hogy erre a betűre voltaképpen nincs is soha szükség, s Jacob véleménye szerint csak azért került a helyére, hogy „lezárja az ábécét, pedig az ésígytovább is megtette volna, már amennyire ő meg tudja ítélni”.

Végül aztán a növendékek mindegyike fogta a kalapját, és jó éjszakát kívánt, Adam pedig, ismerve vén mestere szokásait, felkelt, és azt kérdezte: - Kioltsam a gyertyákat, Mr. Massey?

- Igen, fiam, igen, mindegyiket ennek az egynek a kivételével, amit majd beviszek a szobába, aztán zárd be a külső ajtót most, hogy a közelében vagy - mondta Bartle, miközben botját olyan szögbe tette, amelyben az alkalmasan segítette a tápászkodásában. Alig lépett a földre, máris nyilvánvalóvá vált, miért van szüksége a botra - a bal lába jóval rövidebb volt, mint a jobb. De az iskolamester sántasága ellenére is oly tevékeny volt, hogy fogyatkozására alig is gondoltak, mint valami szerencsétlenségre; s ha az ember látta, milyen tempóban halad végig az osztályon, aztán fel a lépcsőn a konyhába, esetleg megérthette, hogy a csintalan fiúk mért érezték olykor úgy, a tanító lépései a végtelenségig szaporázhatók, s hogy ő maga és a botja talán még akkor is utolérné őket, ha a legnagyobb sebességgel futnának.

Abban a percben, amikor Bartle Massey megjelent a konyhaajtóban, gyertyával a kezében, halk nyüszítés hallatszott a kéményzugból, s egy sárgásbarna szuka, abból az okosan néző fajtából, amelynek kurta a lába, és hosszú a teste, s amelyet egy nemgépkorszakbeli nemzedék nyársforgató néven ismert, közeledett hason csúszva a padlón, farkát csóválva, és minden második mozdulatnál habozva, mintha érzelmei fájdalmasan megoszlottak volna a kéményzugban lévő kosara és gazdája között, akit azonban nem hagyott üdvözlés nélkül.

- No, Boszorkány, hát hogy vannak a kicsinyeid? - szólt hozzá az iskolamester, a kéményzug felé sietve, s az alacsony kosár fölé tartva a gyertyát. A kosárban két még teljesen vak kölyökkutya emelte fel a fejét a fény irányába flanell- és gyapjúfészkéből. Boszorkány még azt se bírta izgalom nélkül kiállani, hogy a gazda megnézi a kicsinyeket: beugrott a kosárba, aztán a következő percben ismét kiugrott, és igazi asszonyi dőreséggel viselkedett, noha ugyanakkor olyan bölcsnek látszott, mint valami törpe, régi vágású fejével és rendkívül rövid lábára helyezkedő testével.

- Nocsak, hát családja van, Mr. Massey, mint látom? - mondta Adam mosolyogva, amint belépett a konyhába. - Hát ez hogy történt? Úgy tudtam eddig, a ház törvénye ellen való.

- Törvény? Ugyan mire jó a törvény, ha az ember egyszer olyan bolond, hogy beengedi házába a nőt? - mondta Bartle, némi keserűséggel fordulva el a kosártól. Mindig nőnek nevezte Boszorkányt, és talán már nem is tudatosult benne, hogy képes beszédet használ. - Ha tudom, hogy Boszorkány nő, ugyan vissza nem tartottam volna a fiúkat, hogy vízbe fojtsák, de amikor a kezembe került, valahogy felmelegedett iránta a szívem. Most aztán láthatod, mibe vitt bele... a ravasz, álszent némber - Bartle az utolsó szavakat a szemrehányás érdes hangján mondotta, és Boszorkányra tekintett, amely lesunyta a fejét, és tekintetét úgy fordította gazdája felé, hogy tökéletesen meglátszott benne, mennyire átérzi a megszégyenítést - úgy okoskodta ki a dolgokat, hogy éppen vasárnap kölkezzen, istentiszteleti időben. Hányszor vágyódtam már arra, bár lennék valamiféle kegyetlen ember, aki zsineggel fojtja meg az anyát és kölykeit.

- Örülök, hogy nem nagyobb baj miatt maradt el a templomból - mondta Adam. - Már attól tartottam, hogy életében először beteg. Azt meg kiváltképpen sajnáltam, hogy éppen tegnap nem volt ott a templomban.

- Ó, fiam, tudom, miért, tudom én azt - mondta Bartle nyájasan, azzal odament Adamhoz, s kezét a vállára tette, mely szinte egy vonalban volt a fejével. - Kemény utat kellett megjárnod, mióta utoljára láttalak... kemény utat. De bízom benne, hogy jobb idők várnak rád. Vannak híreim a számodra. Csakhogy előbb vacsoráznom kell, mert éhes vagyok, bizony éhes. Ülj le, ülj csak le.

Bartle bement a kis kamarába, ahonnan kihozott egy pompás otthoni sütésű cipót; egyetlen fényűzése ezekben a nehéz időkben az volt, hogy naponta egyszer kenyeret evett zablisztlepény helyett, ezt azzal a megjegyzéssel mentegette, hogy az iskolamesternek észre van szüksége, a zablisztlepény pedig inkább a csontot táplálja, mintsem az agyat. Azután egy darab sajt következett és egy habbal tetézett korsó sör. Ezt mind elhelyezte azon a kerek fenyőfa asztalon, amely ott állt nagy karosszékével szemközt a kéményzugban, egyik oldalán Boszorkány kosarával, a másikán egy ablakpárkánnyal, amelyen néhány könyv hevert. Az asztal olyan tiszta volt, mintha Boszorkány valami kockás köténves kitűnő háziasszony lett volna; ilyen volt a kőpadló is meg a vén faragott tölgy polcos szekrény, asztal és székek, aminőket napjainkban drága áron vásárolnának meg holmi arisztokrata otthonok, ám abban a pókháló vékonyságú lábakat és berakott Cupidókat kedvelő korszakban Bartle potom pénzért szerzett meg; mindezek a dolgok annyira pormentesek voltak, amennyire egy nyári nap végén csak lehettek.

- No most, fiam, ülj közelebb, csak közelebb. Addig nem beszélünk komoly dolgokról, míg meg nem ettük a vacsoránkat. Senki sem lehet bölcs üres gyomorral. De - mondta Bartle, ismét felkelve székéről - Boszorkánynak is oda kell adnom a vacsoráját, az ördögbe is! bár semmi egyébre nem fordítja majd, minthogy ezeket a felesleges kicsinyeit táplálja vele. Így van az ember ezekkel a nőkkel, mivel nincs eszük, amit tápláljanak, minden élelem vagy zsírrá válik bennük, vagy a kölykeiké lesz.

Massey a kamrából egy tányér ételmaradékot hozott ki, amelyre Boszorkány tüstént rászegezte a szemét, s ki is ugrott a kosarából, hogy a legnagyobb sietséggel felnyalja-lefetyelje.

- Én már vacsoráztam, Mr. Massey - mondta Adam -, így hát csak nézni fogom, amíg a magáét megeszi. Az Úri Tanyán voltam, ott mindig idejében vacsoráznak, mint tudja: nem maradnak fent olyan soká, mint maga.

- Nemigen ismerem az időbeosztásukat - mondta szárazon Bartle, miközben héjastul leszelte a kenyeret. - Abban a házban ritkán fordulok meg, bár szeretem a fiúkat, és Martin Poyser derék ember. Csakhogy számomra sok abban a házban a nő: gyűlölöm az asszonyi hangot, vagy mindig susmognak, vagy pedig rikoltoznak, mindig vagy susmognak, vagy rikoltoznak. Mrs. Poyser úgy viszi a hangot, akár a síp, ami meg a fiatal lányokat illeti, akár a vízi lárvákat bámulnám meg... tudom, hogy mivé válnak, csípős szúnyoggá, csipkedő szúnyoggá. Itt van, fiam, még egy kis sör: neked csapoltam.

- Nem úgy van az, Mr. Massey - mondta Adam, aki öreg barátjának a szeszélyét ezúttal komolyabban vette, mint szokta volt -, ne ítélje meg olyan szigorúan azokat a teremtményeket, akiket Isten azért rendelt, hogy társaink legyenek. A munkás embernek bizony rossz sora lenne, ha nem akadna valaki, aki utánanéz a háznak, ennivalónak, és rendben, tisztán tartja a dolgokat.

- Ostobaság! A legbutább hazugság, amit hozzád hasonló értelmes ember valaha elhitt, hogy egy nő rendben tartja a házat. Csak azért terjesztik ezt a mesét, mert hát az asszonyok itt vannak, aztán kell valami elfoglaltságot találni a számukra. Én mondom, nincs olyan munkát igénylő dolog a földön, amit férfiember ne végezne el jobban, mint egy nő, kivéve a szülést, ami viszont eléggé félmegoldás... ezt is jobb lett volna a férfiakra hagyni, jobb lett volna. Én

mondom, egy nő képes minden héten pástétomot sütni anélkül, hogy rájönne arra, minél melegebb a kemence, annál rövidebb idő alatt sül meg. Én mondom, egy nő akár húsz éven keresztül készítheti a zabkását, de soha nem jut eszébe, hogy megmérje az arányt a zabliszt és a tej között, egy kevéssel több vagy kevesebb, gondolja, úgyse számít: lehet, hogy a zabkása olykor pocsék, de akkor a zablisztben van a hiba vagy a tejben, esetleg a vízben. Nézz csak rám! én magam sütöm a kenyeremet, és évről évre nincs különbség egyik sütet között sem; de ha még más nő is lenne a házamban Boszorkányon kívül, az Egek Urához kellene fohászkodnom minden sütéskor, hogy megbékítsen, ha a kenyér szalonnás lesz. Ami meg a tisztaságot illeti, bizony az én házam tisztább, mint akármelyik a legelőrét mentén, bár a legtöbben nyüzsögnek a nők. Will Baker fia eljár hozzám reggelenként, hogy segítsen nekem, és minden hűhó nélkül annyit takarítunk össze egy óra alatt, amennyit egy nő három alatt sem, miközben bokán önt a csöbör vízzel, és fél napon át a szoba közepén hagyja a kályhaellenzőt és a tűzpiszkálókat, hogy az embernek kitörjön benne a lába szára. Ne mondd már nekem azt, hogy az Isten azért alkotott volna ilyenféle teremtményeket, hogy társaink legyenek! Az meglehet, hogy Évát abból a célból alkotta meg, hogy Adam társa legyen... akkor még nemigen lehetett elrontani a főzést, s nem is akadt más nő, akivel elfecseghetett és gaztetteken törhette volna a fejét; ámbár láthatod, milyen gaztettre vetemedett, mihelyt megvolt rá az alkalma. De most kegyeletsértő, a Bibliát kikezdő kijelentés azt mondani, az asszony a férfi áldása; akár azt is mondhatnád a helyében: a vipera, a darázs, a róka és mindennemű vadállatok mind áldáshozóak, holott csak ama rossznak a részei, amelyek megpróbáltatásunkra vannak, s bizony jogos a férfiember számára, hogy ezektől amennyire lehet, távol tartsa magát az életben, abban a reményben, hogy majd egyszer mentes lesz tőlük egy másikban, hogy majd egyszer örökre mentes lesz tőlük abban a másikban.

Bartle kirohanása során olyan izgatott és dühös lett, hogy a vacsorájáról is megfeledkezett, és csak arra használta kését, hogy kopogtassa nyelével az asztalt. De szavainak vége felé a koppantások oly sűrűek és élesek lettek, hangja pedig oly kötekedő, hogy Boszorkány mintegy kötelezőnek érezte magára nézve, hogy kiugorjék a kosarából, és bizonytalanul vakkantson.

- Hallgass, Boszorkány! - förmedt rá Bartle, a kutya felé fordulva. - Olyan vagy te is, mint a többi nő... mindig közbeszólsz, anélkül, hogy tudnád, miért.

Boszorkány mélyen megszégyenülten tért vissza kosarába, a gazdája pedig csendben folytatta vacsoráját, a csendet Adam szakította meg; tudta, az öregembernek jobb lesz a kedve étkezés után, s ha majd pipára gyújt. Adam már megszokta tőle, hogy ilyenformán beszél, de annyira soha nem ismerte meg Bartle múltját, hogy megtudja, vajon a házasélet kellemességeiről való véleménye tapasztalaton alapul-e. Erről Bartle hallgatott, s még az is titok maradt, hogy ama húsz esztendőt megelőzően, amelyet a környék parasztjainak és mesterembereinek javára ezen a vidéken töltött, mint egyedüli iskolamesterük, hol élt. Ha valamiféle erre irányuló kérdés felmerült, Bartle csak azt felelte: „Ó, sokfelé megfordultam - igen sokat voltam délen”, amire a Loamshire vidéki emberek valami afrikai városra vagy falura gyanakodtak, merthogy az van „délen”.

- Namármost, fiam - mondta Bartle, miután kitöltötte második korsó sörét, és meggyújtotta pipáját -, namármost beszélgessünk egy kicsit. De mondd meg elébb, hallottál-e valami különleges hírt a mai napon?

- Nem - felelte Adam -, legalábbis nem emlékszem rá.

- Ó, hát titokban tartják, titokban tartják. Én azonban véletlenül rájöttem, s olyan hír az, amely téged is érdekelhet, Adam, vagy ha nem, hát nem tudok különbséget tenni egy négyzetláb és egy köbláb között.

Itt Bartle vad és sebes pöfékelésbe kezdett, mindeközben komoran nézve Adamot. A türelmetlen és beszédes ember képtelen arra, hogy egyenletes gyengéd pöfékeléssel tartsa életben pipatüzét, mindig hagyja, hogy majdnem kialudjék, aztán megbünteti e hanyagságáért. Végül is Bartle azt mondta:

- Satchellt megütötte a guta. Attól a fiútól hallottam, akit Treddlestonba küldtek a doktorért, még reggel hét óra előtt. Satchell jócskán túl van a hatvanon, tudod; még jól jár, ha kibírja.

- Hát - mondta Adam -, attól tartok, nagyobb lesz az öröm a községben, mint a bánat, hogy Satchell betegágyba kényszerült. Mindig önző, pletykás, fondorkodó alak volt; de annyit senkinek se vétett, mint az öreg uraságnak. Bárha ezért elsősorban maga az uraság felelős, hogy az ilyen buta fickóból egyfajta mindenest nevelt, csak azért, hogy megtakarítsa egy igazi tiszttartó költségét, aki a birtoknak gondját viseli. Meg azt mondom, a rossz erdőgazdálkodásával több pénzt veszített, mint amennyi két jószágigazgató bére lett volna. Ha majd kiterítik Satchellt, remélhetőleg alkalmasabb ember kerül a helyére, azt azonban nem látom, nekem ettől mért változnék a sorsom.

- De én látom, én látom - mondta Bartle -, és mások is látják rajtam kívül. A kapitány hamarosan elnyeri nagykorúságát, ezt éppoly jól tudod, mint én, s ettől várható, hogy kicsivel több szava lesz a dolgok intézésében. És én tudom, mint ahogy te is, mi a kapitány kívánsága az erdőt illetőleg, ha kellő alkalom adódnék a változtatásra. A kapitány számos ember füle hallatára megmondta, téged tesz meg akár holnap erdőintézőnek, ha meglesz rá a hatalma. Éppen Carroll, Mr. Irwine komornyikja hallotta néhány nappal ezelőtt, hogy ezt mondta a lelkészünknek. Carroll benézett, amint ott szívogattuk a pipáinkat Cassonnál szombat este, és megemlítette ezt; s ha akad valaki, aki egy jó szót szól az érdekedben, azt a lelkész lelkesen támogatja, erről kezeskedem. Alaposan átbeszéltük a dolgot Cassonnál, mondhatom neked, és egyikük-másikuk beléd is kötött: mert ha a szamár dalolni kezd, tudhatjuk, miféle lesz a dallam.

- Aztán ez a megbeszélés Mr. Burge jelenlétében történt? - kérdezte Adam. - Vagy talán nem is volt ott szombaton?

- Ő még azelőtt elment, hogy Carroll megjött. Casson meg, tudod, az olyanféle, aki mindig másokat okosít ki, úgy vélte, hogy Burge az, akire az erdők intézése tartoznék. „Tehetős ember, azt mondja, aki a faüzletben már hatvanesztendős tapasztalattal rendelkezik: az kitűnő lenne, ha Adam Bede az ő irányítása alatt tevékenykednék, de azt nemigen várhatjuk az uraságtól, hogy ilyen fiatal fickót bízzon meg az intézéssel, mikor rendelkezésére állanak az Adamnál idősebbek és alkalmasabbak!" De én azt mondtam: „Jó az ötleted csakugyan, Casson. Hiszen Burge az az ember, akire rá lehet bízni a faáru *megvételét*... te meg az ő kezébe tennéd le az erdőket mindenestül, hogy aztán nyakra-főre kösse az üzleteket. Azt hiszem, te se nagyon hagyod rá a vendégeidre, hogy ők szabják meg az italuk árát? Ami meg az életkort illeti, annak értékét az ital minősége szabja meg. Nagyon is jól tudja mindenki, Jonathan Burge cégének ki a gerince."

- Köszönöm a jó szavát, Mr. Massey - mondta Adam. - De ennek ellenére Casson beszédében ezúttal volt némi igazság. Nem nagyon valószínű, hogy az öreg uraság hozzájárulna az alkalmaztatásomhoz: vagy két évvel ezelőtt megsértettem őt, s azóta se bocsátott meg.

- Hát ez hogy volt? Soha nem említetted nekem - mondta Bartle.

- Bizony csak valami butaság volt. Miss Lyddynek csináltam keretet egy hímzéshez, gyapjúfonállal hímezte, annak kellett; különleges utasításokat is adott a kisasszony a munkát illetően, annyi beszéd és méricskélés járta, mintha házat terveztünk volna. De az egész ráma nagyon szép volt, szívesen csináltam neki. Csakhogy, tudja, az ilyen aprólékos, kicifrázott dolgok jó sok időbe kerülnek. Csak szabad óráimban dolgozhattam rajta, gyakran késő éjjel,

és újra meg újra át kellett mennem Treddlestonba, hogy apró rézszegeket meg más efféle hozzávalót szerezzek; aztán minta után faragtam a díszeket, lábakat, bütyköket, szebb már nem is lehetett volna. Nagyon elégedett is voltam vele, amikor már kész lett. Hogy hazavittem, Miss Lyddy elküldött értem, hozzam el a szalonjába, hogy utasításokat adhasson, hogyan erősítsem rá a hímzést... nagyon szép hímzés volt, azt ábrázolta, amint Jákob és Ráhel megcsókolják egymást a juhnyáj közepén, olyan volt, akár egy kép; hát aztán az öreg uraság is ott ült, mert az többnyire ott tartózkodik, ahol Miss Lyddy. Szóval a kisasszony nagyon meg volt elégedve a kerettel, és aztán azt tudakolta, mivel tartozik. Én nem találomra beszéltem, tudja, hogy ez nem szokásom. Nagyon pontosan kikalkuláltam mindent, bárha számlát nem állítottam ki, aztán azt mondtam: egy font tizenhárom shilling. Ez volt az anyagok és a munkám ára, az utóbbit figyelembe véve, nem sok. Erre csak felnéz az öreg uraság, rábámul a maga módján a hímzésre, és azt mondja: „Egy font tizenhárom shilling, ilyen haszontalanságért! Lidia, kedvesem, ha már pénzt akarsz költeni ilyesmire, mért nem Rosseterben csináltatod meg, ahelyett, hogy ezért az ügyefogyott munkáért kétszeres árat fizetsz? Az ilyen munka nem való az Adam-féle ácsnak. Adj neki egy guineát, egy vassal se többet." Hát, gondolom, Miss Lyddy is elhitte, amit az öregúr mondott, meg aztán maga se valami szívesen válik meg a pénzétől; nem rossz nő az a szíve mélyén, de hát az apja mindig a hüvelykujja alatt nyomorgatta, így is nőtt fel, ezért aztán babrálni kezdett az erszényével, meg olyan veres lett, mint a szalagja. Én azonban meghajoltam, és azt mondtam: „Köszönöm szépen, Madame, a ráma az én ajándékom lesz, ha megengedi. Szabályos árat számítottam fel a munkámért, s azt is tudom, hogy jól végeztem, sőt azt is, már elnézést kérek, hogy két guineán alul nem kapnak ilyen rámát Rosseterben. Készséggel felajánlom a munkámat... a magamtól megvont időben készítettem, csak rám tartozik; de pénzt annál kevesebbet, mint amennyit felszámítottam, nem fogadok el, mert ha azt tenném, olyan volna, mintha a megengedettnél nagyobb árat kérnék. Engedelmével, Madame, ezzel búcsút is veszek." Meghajoltam és kimentem, mielőtt még Miss Lyddy akár csak egy szót is szólhatott volna, mert ott állt az erszénnyel a kezében, kissé ostoba látványt nyújtva. Nem akartam tiszteletlen lenni, és olyan udvariasan beszéltem, amennyire csak tellett tőlem; de senkinek a világon nem engedhetek, aki rám bizonyítaná, mintha rá akarnám szedni. Este aztán az inas elhozta nekem papírba burkolva az egy font tizenhárom shillinget. De azóta világosan látom, hogy az öreg uraság ki nem állhat.

- Hát ez bizony elég valószínű, elég valószínű - mondta elgondolkozva Bartle. - Az egyetlen mód, hogy észre térítsük, az lenne, ha megmutatjuk, mi áll az érdekében, ezt pedig csak a kapitány teheti meg... csak a kapitány.

- Hát én ebben nem vagyok biztos - mondta Adam. - Agyafúrt ember az uraság, de bizony az agyafúrtságnál többre van szükség ahhoz, hogy az emberek belássák, mi is hosszú távon az ő igazi érdeküket. Ebben elsősorban lelkiismeretre és a jóban-rosszban való mélységes hitre van szükség, ezt világosan látom. Nemigen lehet számítani arra, hogy az öreg uraság higgyen abban, egyenes úton is annyit nyer, mint trükkökkel és csavaros észjárással. Meg aztán nem is fűlik hozzá a fogam, hogy az ő irányítása alatt dolgozzam: nem akarok én egy úrral sem veszekedni, kiváltképpen nem az olyannal, aki nyolcvanba fordult, azt pedig tudom, hogy huzamos időre nem fogunk egyezni. Ha a kapitány lenne a birtok ura, az más volna: neki van lelkiismerete és akarata a jóhoz; szívesebben állnék a szolgálatában, mint bárki más emberfiáéban.

- Nono, fiam, ha a jószerencse kopogtat az ajtódon, ne dugd ki a fejed az ablakon azzal, hogy menjen a dolgára; ez minden, amit kérek tőled. Meg kell tanulnod az életben is a páros-páratlannal bánni, akár a számolásban. Most is azt mondom neked, amit tíz évvel ezelőtt, amikor elpáholtad a fiatal Mike Holdsworthöt, amiért egy rossz shillinget akart neked továbbadni, pedig még azt se tudtad, tréfál-e vagy komolyan gondolja, elhamarkodott és büszke vagy, és könnyen belemarsz olyanokba, akik nem egyeznek az elgondolásaiddal. *Nálam* mit se tesz, ha

egy kissé heves és makacs vagyok; magamfajta vén iskolamester aligha kívánkozik már magasabb posztra. De ugyan mi haszna van annak a tenger időnek, amiben írásra, rajzra, mérésre oktattalak, ha nem boldogulsz a világban, és nem mutatod meg az embereknek, van még valami előnye annak, ha répa helyett fej van a nyakadon? Csak nem akarsz mindvégig úgy élni, hogy az orrod fintorgatod minden felmerülő alkalommal, mert hogy valami olyan bűze van, amit más rajtad kívül nem érez? Ez ugyanolyan ostobaság, mint az az elgondolásod, hogy a feleség a munkásember életét megkönnyíti. Buta beszéd! Buta beszéd! Ezt átengedheted azoknak a fajankóknak, akik az egyszerű összeadásnál nem viszik többre. Bizony, ez az összeadás is elég egyszerű! Egy bolondot adjál egy másikhoz, aztán hat év múlva majd lesz még hat bolond, egy a névérték, a végösszegnek semmi köze ahhoz, kicsinyről vagy nagyról van-e szó.

E hűvösségre és tartózkodásra buzdító nagyon is heves beszéd tartama alatt Bartle pipája kialudt, s az iskolamester azzal érte el mondókája tetőpontját, hogy dühödten újra rágyújtott, ezután elszántan pöfékelt, szemét változatlanul Adamra meresztve, aki megpróbálta megállni nevetés nélkül.

- Sok megszívlelnivaló van abban, amit mond, Mr. Massey - kezdte Adam, amikor már újra kellő komolyságra tett szert -, mint ahogyan mindig is volt a szavában. De azt már meg fogja engedni nekem, hogy értelmetlenség lenne olyan lehetőségekre építenem, amilyenek talán soha nem következnek be. Az én dolgom az, hogy a lehető legjobban bánjak azokkal a szerszámokkal és anyagokkal, amik rendelkezésemre állnak. Ha eljön az alkalom, nem fogok elfeledkezni a szavairól, de addig csak a magam két kezében és a fejemben bízhatom. Egy kis tervet forgatok a fejemben, hogy Seth és jómagam műasztalos-tevékenységbe kezdenénk, amivel valami külön jövedelemre tehetünk szert. De már későre jár, csaknem tizenegy lesz, mire hazaérek, s anyám talán ébren vár; nyugtalanabb a szokottnál. Így aztán jó éjszakát kívánok.

- Hát majd kikísérlek a kapuig; szép az éjszaka mondta Bartle, megragadva a botját. Boszorkány is tüstént talpra ugrott, s anélkül, hogy további szavakat vesztegettek volna, mindhárman kivonultak a csillagos ég alá, Bartle burgonyaágyásai mellett, a kis kapuhoz.

- Gyere el a zenepróbára péntek este, fiam, ha teheted - mondta az öregember, amikor Adam után betette a kaput, és nekitámaszkodott.

- Igen, igen - mondta Adam, nagy léptekkel indulva neki a sápadt útszakasznak. A széles réten semmi más nem mozgott, csak ő. A két szürke csacsi a rekettyebokrok előtt éppen csak kivehető volt, oly mozdulatlanul álltak, mintha mészkőfaragványok lettek volna - oly mozdulatlanul, mint a kissé távolabbi vályogkunyhó szürkés zsúpteteje. Bartle addig tartotta a szemét a mozgó alakon, amíg el nem enyészett a sötétben, ezalatt Boszorkány, a megszokott ragaszkodás sajátos állapotában, kétszer visszarohant a házba, hogy közbevetőleg megnyaldossa a kölykeit.

- Az ám - mormogta az iskolamester, amint Adam eltűnt -, itt mész te, peckesen, igen, peckesen, de soha nem lettél volna az az ember, aki vagy, ha nem lenne egy parányi benned a sánta Bartle-ból. A legerősebb borjúnak is szopnia kell. Rengeteg ilyen hórihorgas alak mászkál körülöttem, aki ugyan soha meg nem tanulja az ábécéjét, ha nincs Bartle Massey. Hát te, Boszorkány, buta kislány, most mi van, mi van? talán be kell mennem, nem? Hát talán már soha többet nem tehetem azt, amit akarok. Aztán azokkal a kölykeiddel majd mit tegyek, mit gondolsz, ha kétakkorák lesznek, mint te? Mert nem kételkedem, az apjuk Will Bakernek az a bumfordi terrierje volt, vagy nem, te ravasz rima? (E szavaknál Boszorkány a lába közé kapta a farkát, és berohant a házba. Néha olyan dolgokról esik szó, amelyeket egy jól nevelt úrihölgy meg sem hall.)

- No de mi haszna gyermekes anyához beszélni? - folytatta Bartle. - Nincs abban értelem, de nincs ám... mind tejjé vált.

Harmadik könyv

HUSZONKETTEDIK FEJEZET
Készülődés a születésnapi ünnepségre

Eljött július harmincadika, és egyike volt ama fél tucat forró napnak, amely hébe-korba megszakítja egy angol nyár esőzését. Az utolsó három-négy napon nem esett eső, és az idő az évszakhoz képest tökéletes volt: a szokottnál kevesebb volt a por a sötétzöld élő sövényen és a székfűn, mely az út mentét csillagozta, de azért a fű elég száraz volt ahhoz, hogy a kis gyerekek hemperegjenek rajta, felhő pedig nem látszott az égen, csak egy cseppnyi puha bárányfelhő, egész magasan fenn a kékbe vesző égen. Tökéletes idő volt egy júliusi szabadtéri vigadáshoz, de nem feltétlenül a legjobb ahhoz, hogy valaki akkor szülessék. A természet mintha forró lélegzetnyi szünetet tartana épp akkor - a legszebb virágok elhervadnak; a korai sarjadás és álmatag remények édes korszaka elmúlt; de még nem jött el az aratás és betakarítás ideje, és rettegünk a vihar lehetőségének gondolatától, mely az érés pillanatában teszi tönkre a drága termést. Az erdő egyetlen összemosódó zöld tömeg, a szekérderéknyi szénát már nem szállítják többé a dűlőutak mentén, édes illatú szétszórt szálaival ellepve a földiszeder ágait, a mezők már egy kicsit megszikkadtak, de a búza még nem ragyog végső vörös és arany fényében; borjakban-barikban nyoma sincs ártatlan, bohó kedvességüknek, hanem butácska ifjú tehenek és bikák lettek. Ám a gazdaságban munkátlanul telik ez az idő - a széna és a búza aratása közötti időszak, így aztán Hayslope és Broxton gazdái, béresei azt gondolták, a kapitány jól tette, hogy éppen most lett nagykorú, amikor osztatlan figyelmüket szentelhették ama nagy hordó sör ízlelésének, amelyet azon az őszön főztek, amikor az „örökös” megszületett, s amilyet huszonegyedik éve elérésekor kívántak csapra ütni. A levegőt vigassággal töltötték el a csengő-bongó harangok már kora reggeltől fogva, s mindenki azon iparkodott, hogy a szükséges munkákat még tizenkettő előtt elvégezze, amikor is eljő az ideje annak, hogy felkészüljenek a vadaskerti látogatásra.

A déli nap sugarai betűztek Hetty hálókamrájába; az ablakon nem volt roló, hogy tompítsa azt a hőséget, mellyel e sugarak a fejére zúdultak, amint az öreg, foltos tükörben nézegette magát. De mégis ez volt az egyetlen olyan tükre, amelyben láthatta a nyakát és a karjait, mert az a kis függő tükör, amelyet a szomszéd szobából hozott ki - ez volt a Dinah szobája -, éppen csak az álláig mutatta meg arcát, de abból a szép darab nyakból, ahol annak gömbölyűsége áthajlott egy másik, sötét és finom fürtökkel takart gömbölyűségbe, nem látszott semmi. Ma pedig Hetty a szokottnál is többet gondolt nyakával és karjaival, mert az esti táncon nem szándékozott semmiféle nyakba való kendőt viselni, és tegnapi egész napját igénybe vette a tarka, rózsaszín-fehér ruhájának az átalakítása, hogy az ujja tetszése szerint legyen röviddé vagy hosszúvá változtatható. Most úgy öltözött, mint ahogyan majd este fog megjelenni, „igazi” csipkéből készült mellkendővel, ezt nagynénje kölcsönözte Hettynek erre a páratlan alkalomra; más dísz nem volt a ruháján; még azokat a kis kerek fülbevalóit is kiszedte, amelyeket különben mindennap viselt. De szembetűnően volt még valami elvégezni valója, mielőtt nyakba való kendőjét és a hosszú ujjakat feltűzte, amelyeket napközben szándékozott hordani, mert Hetty most kinyitotta azt a fiókot, amely magánkincseit tartalmazta. Több mint egy hónapja már annak, hogy utoljára láttuk őt ezt a fiókot kinyitni, most pedig már új kincsek kerültek oda, amelyek annyival becsesebbek a régieknél, hogy azokat a sarokba szorították. Hettynek most már eszébe se jutna, hogy a nagy színes üvegből való fülbevalókat feltegye, mert lám! pompás arany-gyöngy-gránát fülbevalója van, mely igen alkalmatosan húzódik meg egy fehér szaténnal bélelt csinos kis dobozban. Micsoda öröm, kivenni ezt a kis dobozt, és megtekinteni a fülbevalót! Ne okoskodj ezen, filozofikus hajlandóságú olvasóm, azt állítva, hogy Hetty - annak tudatában, milyen csinos - azt is tudhatta volna, nem sokat számít, van-e

rajta dísz vagy sem; s hogy azonfelül az olyan fülbevalók szemlélése, amelyeket ugyan fel nem vehetett a hálószobáján kívül, aligha jelenthetett elégtételt neki, miután a hiúság lényege az a hatás, amelyet másokban keltünk; ha ilyen nagyon ésszerűen közelíted meg a dolgokat, akkor, olvasóm, soha nem fogod megérteni az asszonyi természetet. Inkább igyekezz megszabadulni minden racionális előítélettől, akárha a kanári lélektanát tanulmányoznád, és elégedj meg annyival, hogy ennek a szemrevaló gömbölyded teremtésnek a mozdulatait figyeld, amint féloldalt billenti a fejét, öntudatlanul rámosolyogva a fülbevalókra, amelyek ott húzódnak a dobozkában. Ó, azt gondolod, ez annak a kedvéért történik, aki ezt az ajándékot adta, s most Hetty gondolatai ahhoz a perchez térnek vissza, amelyben a fülbevalót átvette. Nem; különben mért lett volna minden másnál fontosabb a számára a fülbevalók birtokolása? Márpedig tudom, hogy fülbevalót jobban kívánt magának, mint bármi más elképzelhető ékítményt.

- Kis fülek, pici kis fülek! - mondta Arthur, amint egy este úgy tett, mintha megcsipkedné őket, amikor Hetty kalap nélkül ült mellette a fűben. - Bárcsak lenne valami szép fülbevalóm! - mondta Hetty azon percben, még maga se tudva, mit is mond - a kívánság annyira a száján volt, hogy már a legkisebb sóhajtás kireppentette rajta. S már a következő napon - ez még csak az elmúlt héten volt - Arthur át is lovagolt Rosseterbe, hogy megvegye a függőket. Ez a kis kívánság olyan naiv formában hangzott el, Arthur szemében a gyerekesség mindennél vonzóbb megnyilvánulásának tűnt fel; soha ehhez foghatót nem hallott; rengeteg papírba csomagolta a dobozt, hogy láthassa Hetty növekvő kíváncsiságát, miközben kihámozza, míg végül a lány szeme visszasugározta az övébe friss elragadtatását.

Nem, Hetty bizony leginkább nem az ajándékozóra gondol, amikor a fülbevalókra mosolyog, mert most kiveszi őket a dobozukból, nem azért, hogy ajkához szorítsa, hanem a fülébe csatolja - ha csak egy percre is, hogy lássa, milyen csinosan festenek, amikor szemügyre veszi őket a falon függő tükörben, előbb az egyik, aztán a másik irányba hajlítva a fejét, mint a fülelő madárka. Lehetetlen, hogy az ember ne tudjon kiigazodni a fülbevalók kérdésében, ha Hettyre tekint; ugyan mi végre készítették volna ezeket a finom gyöngyöket és kristályokat, ha nem az ilyen fülek számára? Az ember még csak azokra az apró kerek lyukakra sem tud haragudni, amelyek a fülbevalók levétele után maradnak vissza; talán a vízi sellőknek meg más egyéb efféle lelketlen bájos teremtményeknek természettől fogva van ilyen kis kerek lyuk a fülükben, csak azért, hogy ékszereket aggassanak beléjük. S e sellők egyike lehet Hetty is: fájdalmas arra gondolni, hogy nő, akire a nők sorsa vár - ifjú tudatlanságában a csacskaság és hiú remények könnyű hálóját szövi maga köré, amelyek egy napon majd körültekerik és fojtogatják, gonosz, mérgezett köntössé válva, mely hirtelen minden repeső, hétköznapi pillangó-érzékelését a mélységes emberi kín átélésévé változtatja.

De Hetty nem tarthatja sokáig a függőket a fülében, különben megvárakoztatná nagybátyját és nagynénjét. Gyorsan újra bedugja a skatulyába, azt meg bekattintja. Eljő a nap, amelyen módjában lesz olyan fülbevalót viselni, amilyet csak akar, és Hetty máris ott él a pompás ruhák, csillogó fátyolszövetek, puha szaténok és bársonyok láthatatlan világában: ezeket a Vadaskertben lévő komorna mutatta meg neki Miss Lydia ruhatárában: érzi a karpereceket a csuklóján, és lágy szőnyegen lépked egy hatalmas tükör előtt. De van egy holmija a fiókjában, amelynek felvételét megkockáztathatja ma, mert ráakaszthatja a sötétbarna gyöngyláncra, amelyet amúgy is visel jeles alkalmakkor, együtt egy ruhájába gyömöszkélt apró lapos illatszerüvegcsével; de a barna gyöngyláncot fel *kell* tennie - a nyaka valahogy olyan csupasz nélküle. Hetty nem kedvelte annyira a medaliont, mint a fülbevalót, bár csinos, nagy medalion volt, hátán zománcozott virágokkal, az üvege körül pedig szép aranykeretezéssel; az üveg alatt világosbarna, kicsit hullámos fürt volt, mely két kis sötétebb gyűrűnek képezte a hátterét. Ezt a ruhája alá kell rejteni, aztán majd nem látja meg senki. De volt Hettynek egy más szen-

vedélye, alig valamivel gyengébb, mint a cicoma iránti kedvtelése, s ez a szenvedélye arra bírta, hogy szívesen viselje a medaliont akár még elrejtve is a keblén. Kész lett volna mindig viselni, ha merészelte volna vállalni annak kockázatát, hogy nagynénje megkérdi, miféle szalag van a nyakán. Így Hetty most rácsúsztatta a medaliont a sötétbarna gyöngyökből való láncra, aztán rákapcsolta a láncot a nyakára. Ez a lánc nem volt nagyon hosszú, csak épp annyira, hogy valamivel a ruha szegélye alá rejtette a medaliont. S most már semmi egyéb dolga nem volt Hettynek, minthogy feltegye a hosszú ujjakat, új fehér patyolat nyakba való kendőjét és szalmakalapját, amelynek szegélye ezúttal fehér volt és nem rózsaszín, mert ezt a színt a júliusi nap kissé kiszítta. A kalap csöppentette az egyedüli keserűséget Hetty boldogságának kelyhébe ma, mert nem volt egészen új - mindenki észrevehette, hogy a fehér szalaghoz képest egy picit már megcserződött -, márpedig Mary Burge-nak, ebben Hetty biztos volt, új kalapja vagy főkötője lesz. Vigaszért Hetty új és finom fehér pamutharisnyájához fordult: ez a harisnya igazán nagyon szép volt, és a lány majdnem minden megtakarított pénzét ráköltötte. Hettyt a jövőről szőtt álma nem tehette érzéketlenné a jelen diadalma iránt: az biztos, Donnithorne kapitány annyira szereti, hogy soha másokra ügyet sem vet, de azok a mások viszont nem tudják, mennyire szereti őt a kapitány, és Hetty nem lehetett megelégedett, hogy ha mégoly rövid időre is, de kopottnak és jelentéktelennek tűnjék fel a szemükben.

Az egész társaság egybegyülekezett a tisztaszobában, amikor Hetty lement, mindenki természetesen ünneplőben; aztán a harangok oly hangosan szóltak a kapitány huszonegyedik születésnapjának tiszteletére, a munka is oly korán bevégződött, hogy Martyban és Tommyban valami nyugtalanság fészkelődött mindaddig, amíg anyjuk nem biztosította őket, hogy a templomba menetel nem része a nap ünnepi megnyilvánulásainak. Mr. Poyser azt javasolta, zárják be a házat, és ezúttal vigyázzon magára, „mert - mondotta - nem fenyeget az a veszély, hogy valaki betör - ott lesz mindenki a Vadaskertben, még a tolvajok is. Ha bezárják a házat, valamennyi férfi elmehet: hiszen olyan nap van ma, amilyennek nemigen lesznek tanúi még egyszer életükben.” De Mrs. Poyser erre nagy elhatározottsággal azt válaszolta: - Mióta én vagyok a ház úrnője, még soha nem hagytam, hogy vigyázzon magára, nem is fogom. Elég sok rossz külsejű csavargó lebzselt erre a múlt héten, kitelik tőlük, hogy elvigyenek minden sonkát, minden kanalat, amink csak van, s ahhoz képest, hogy mit susmogtak itt ezek a csavargók, még jó, hogy nem támadtak ránk, s nem mérgezték meg a kutyákat, bennünket meg nem gyilkoltak le éjjel az ágyunkban, hogy észbe se kapunk, valamelyik péntek éjszakán, amikor odahaza tartjuk az emberek bérét. Az meg eléggé valószínű, hogy a csavargók is tudják, hová vagyunk menendők, akárcsak mi magunk, mert ha a Sátán akar valamit, talál is hozzá embert, aki elvégezze.

- Szamárság az, hogy meggyilkolnak minket az ágyunkban - mondta Mr. Poyser. - Hát hiszen ott a puskám a szobámban, vagy nem? Neked meg olyan a füled, hogy azt is meghallod, ha az egér rágcsálja a szalonnát. De hát ha nyugtalan vagy, Alick idehaza marad a nap feléig, aztán Tim visszajön, úgy öt óra tájt, akkor meg Alick mehet el. A Dörmögő kutyát szabadon engedhetik, ha bárki megkísérelne bajt keverni, aztán meg ott van az Alick kutyája, az csak Alick intésére vár, hogy belemélyessze a fogát akármiféle csavargóba.

Ezt a kompromisszumot Mrs. Poyser elfogadta, de azért tanácsosnak vélte, ha mindent jól bezárnak-bereteszelnek, s most, az indulás előtti utolsó percben Nancy, a szolgáló betette a tisztaszoba zsaluit, noha az ablak, amely Alick és a kutyák közvetlen megfigyelése alatt állt, feltehetően legvalószínűtlenebb helye egy rablótámadás kísérletének.

A rugótlan fedett szekér ott állott készenlétben, hogy elvigye az összes családtagokat, a férfiszolgákat kivéve: Mr. Poyser és a nagyapa ült az elülső ülésen, odabent pedig volt hely az asszonyoknak és a gyerekeknek; minél többen vannak a szekéren, annál jobb, mert akkor a

rázkódás kevésbé érződik, meg aztán Nancy termetes személye és vaskos karja kitűnő párna, ha valaki nekizöttyen. De Mr. Poyser csak lépésben hajtott, hogy a szekér minél kevesebbet döccenjen ezen a meleg napon, s arra is alkalom nyílt, hogy üdvözléseket és megjegyzéseket cserélhessenek azokkal a gyalogjárókkal, akik ugyanazon az úton mentek, a zöld mezők és az aranyló búzaföldek között, kipitykézve az ösvényeket a maguk mozgó villogó színeivel - egy skarlátmellény a hajladozó pipacsokhoz illett, melyek a kelleténél valamivel sűrűbben virítottak a búzában, másutt meg egy sötétkék nyakba való kendő két vége hivalkodott valami vadonatúj fehér ujjas felett. Egész Broxton, egész Hayslope ott szándékozott lenni a Vadaskertben, hogy vigadozzanak az „örökös" tiszteletére, s az öreg férfiakat és nőket, akik az elmúlt húsz évben még soha ilyen messze nem voltak a dombnak ezen az oldalán, szintén elhozták Mr. Irwine javaslatára, Broxtonból és Hayslope-ból, egy parasztszekéren. A harangok ismét rázendítettek - ez volt az utolsó kongatás, mielőtt a harangozók maguk is lejöttek volna a dombról, hogy részük legyen az ünnepségben; de a harangok még abba se hagyták, másféle zene közeledése hallatszott úgy, hogy még a vén Barna is, az a jámbor ló, mely Mr. Poyser kocsiját húzta, hegyezni kezdte a fülét. A Jótékony Társulat bandája szólt, mely teljes pompájában felvonult, azaz ragyogó kék sálakban és kék jelvényekkel, zászlójukkal, melynek felirata: „A testvéri szeretet jegyében", egy kőbánya képét vette körül.

A szekerek, természetesen, nem hajthattak le a Vadaskert területére, mindenkinek ki kellett szállnia a portásházaknál, s onnan visszairányították a járműveket.

- Hát a Vadaskert máris olyan, mint valami búcsú - mondta Mrs. Poyser, amint leszállt a kocsiról, és meglátta a hatalmas tölgyek mellett álldogáló csoportokat s a forró napsütésben szaladgáló fiúkat, akik azokat a nagy póznákra tűzött köntösöket akarták szemrevételezni, melyeket a mászóverseny győztesei nyernek el. - El se hittem volna, hogy ennyi nép lakik ebben a két faluban. Uramisten, de szörnyű a forróság ott, ahol nincs árnyék! Gyere már ide, Totty, különben a kis arcod úgy lesül, hogy kaparhatod aztán! Akár a szabadban is megsüthették volna az ebédet, még tüzet se kellene rakni. Bemegyek Mrs. Besthez, aztán leülök a szobában.

- Várj csak, várj - mondta Mr. Poyser. - Most jön a szekér az öregekkel; ilyen látvány nem adódik még egyszer az életben, amikor majd lekászálódnak, és együtt elvonulnak. Te még, apám, talán emlékszel is egyikükre-másikukra viruló ifjúságukból?

- Úgy ám - mondta az öreg Martin, lassan haladva a portásház tornácának árnyékába, ahonnan látható volt az agg társaság leszállása. - Emlékszem, hogy Jacob Taft ötven mérföldet gyalogolt a skót felkelők üldözése közben, amikor Stonitontól visszafordultak.

Martin maga szinte ifjúnak érezte magát, mint aki előtt hosszú élet áll, amikor meglátta Hayslope pátriárkáját, a vén Taft apót, amint leszáll a szekérről, és feléje tart, barna hálósipkájában, két botra támaszkodva.

- Nocsak, Mr. Taft - ordította az öreg Martin, hangszálainak legnagyobb megerőltetésével, mert jóllehet tudta, hogy az öregember süket, mint az ágyú, nem mulaszthatta el az illendő üdvözlést -, maga ugyan még virgonc. Ma aztán ugyancsak mulathat, hiába múlt el már kilencven is.

- Alázatos szolgája az uraknak, alázatos szolgája - mondta reszketeg hangon Taft apó, felfigyelve arra, hogy társaságban van.

A korosok csoportja, olyan fiak és lányok felügyelete alatt, akik már maguk is megviseltek és őszek voltak, a legegyenesebb kocsiúton haladt a ház felé, ahol külön asztalt terítettek a számukra; ezalatt a Poyser-féle társaság bölcsen átvágott a gyepen, a nagy fák árnyékában, ahonnan mindazonáltal láthatták a ház homlokzatát, az előtte elterülő füves lejtőt, virágágyásokat s a csinos csíkos sátrat a gyep szegélyén, mely derékszögben állott a nagy zöld tér mindegyik

oldalán felállított két nagyobb sátorra. Ezen a téren folynak majd a különféle mérkőzések. A ház maga nem lett volna különleges, pusztán egy Anna királynő korabeli egyszerű épület, csakhogy az egyik végéhez egy ódon apátság maradványa csatlakozott, mint ahogyan az ember néha új tanyaházat lát, mely ott tornyosodik-magasul a régebbi és alacsonyabb gazdasági épületekhez ragasztva. A szép régi romos épület kissé hátrább állott, a nagy bükkfák árnyában, de a nap most a ház kiálló, nagyobb homlokzatára tűzött, minden rolót leeresztettek, és a ház aludni látszott a forró délben. Hettyt a látvány egészen elszomorította: Arthurnak ott kell lennie valahol a hátsó szobákban, nagy társaság körében, ahol aligha szerezhet tudomást arról, hogy megérkezett, ő meg soká, nagyon soká nem fogja látni - egészen ebéd utánig, amikor - mint mondották - majd beszédet tart.

De Hetty tévedett feltételezésében. Az Irwine családon kívül semmiféle nagy társaság nem érkezett, értük már korán elküldték a hintót, Arthur pedig ebben a percben nem tartózkodott valamelyik hátsó szobában, hanem ott sétált a nagytiszteletű úrral a vén apátság széles kőkerengőinek egyikében, ahol hosszú asztalokat terítettek fel valamennyi kisbérlőnek és a béreseknek. Arthur ezen a napon igen csinos brit ifjú képét mutatta, jókedvűen és végiggombolt kék kabátban a kor nagy divatja szerint - karja már nem volt felkötve. Oly nyílt tekintetű és őszinte volt - viszont az őszinte embereknek is megvannak a titkaik, a titkok pedig nem hagynak nyomot az ifjú arcokon.

- Szavamra - mondta Arthur, amikor beléptek a hűvös kerengőbe -, azt hiszem, a béresek járnak a legjobban: forró napokon nem tudnék alkalmasabb étkezőhelyet elképzelni, mint ez a kerengő. Ez öntől, Irwine tiszteletes, remek tanács volt, az ebédet illetően... hogy olyan rendben és kényelemben bonyolítsuk le, amint csak lehet, és csak a bérlők számára: kiváltképpen mivel végül is csak korlátozott pénzösszeg állt a rendelkezésemre; mert noha a nagyapám *carte blanche-ról*[6] beszélt, azért mégse vitte rá a lelke, hogy megbízzék bennem, amikor arra került a sor.

- Oda se neki, ez a mérsékelt megoldás annál nagyobb örömöt fog nyújtani a meghívottaknak - mondta Mr. Irwine. - Az ilyenféle alkalmakkor az emberek szinte állandóan összetévesztik a nagylelkűséget a ricsajjal és rendetlenséggel. Persze hogy nagyszerűen hangzik, ha azt mondjuk, ennyi meg ennyi birkát meg ökröt sütöttek meg egészben, s mindenkinek jutott, aki csak eljött, de a vége mindig az, hogy senkinek sem jut rendes étel. Ha az emberek jó ebédet kapnak, és a nap derekán mérsékelt mennyiségű sört, akkor marad bennük hajlandóság, hogy élvezzék a játékokat is, ha majd hűvösebb lesz. Abban persze nem lehet megakadályozni egyiket-másikat, hogy ne szopogasson túl sokat estére, de hát a részegség és a sötétség jobban megfér együtt, mint a részegség és a napvilág.

- Hát remélem, részegeskedni nem nagyon fognak. A treddlestoniakat nem hívtam meg, azoknak a városban tartok ünnepséget, Cassont pedig és Adam Bede-et, s még néhány derék fickót megbíztam azzal, hogy ellenőrizzék a sörkimérést a bódékban, s vigyázzanak arra, hogy a dolgok ne fajuljanak el. Jöjjön, menjünk fel most, s nézzük meg, hogy állnak a nagybérlők számára megterített asztalok.

Elindultak azon a kőlépcsősoron, amely a kerengő feletti nagy folyosóra vezetett; erre a galériára száműzték az összes poros, értéktelen képeket az utolsó három generáció idején - voltak itt Erzsébet királynőnek és udvarhölgyeinek is penészes képei, egy kiütött szemű Monk tábornok, Dániel az oroszlánok vermében, mélységes sötétben, és Julius Caesar lóháton, fitos orral és babérkoszorúval, kezében tartja a *Feljegyzések*-et.

---

[6] Teljhatalom.

- Milyen remek, hogy megmentették a vén apátságnak ezt a részét - mondta Arthur. - Ha valaha én leszek itt az úr, pompás stílusban hozatom rendbe ezt az erkélyfolyosót: nincs hozzá fogható nagy helyiségünk a házban. Ez a másik asztal a gazdafeleségeknek és a gyermekeknek van terítve; Mrs. Best azt mondta, kényelmesebb az anyáknak és a gyerekeknek, ha maguk közt lehetnek. Ahhoz ragaszkodtam, hogy a gyerekek is eljöjjenek, és igazi családias hangulatban folyjék le minden. Majd egyszer én leszek „az öreg uraság" ezeknek a kisfiúknak és kislányoknak, és elmondják a gyermekeiknek, mennyivel remekebb fickó voltam valaha, mint az én fiam. Odalent is külön asztala van a nőknek és a gyerekeknek. De mindet meg fogjuk látogatni... remélem, elkísér ebéd után?

- Feltétlenül - mondta Mr. Irwine. - El nem mulasztanám a bérlőknek mondandó szűzbeszédedet.

- És lesz még valami, amit örömmel fog hallani - mondta Arthur. - Menjünk a könyvtárba, aztán majd mindent elmondok erről, amíg nagyapám a hölgyekkel a szalonban van. Olyasmi lesz, ami meg fogja lepni - folytatta, amikor leültek. - A nagyapám végre megbékélt.

- Kivel, Adammal?

- Igen, át kellett volna lovagolnom önhöz, hogy megmondjam, de nagyon elfoglalt voltam. Tudja, már letettem arról, hogy nagyapámmal erről a dologról vitatkozzam, annyira reménytelennek éreztem, de tegnap délelőtt bekéretett, még mielőtt elmentem, és azzal lepett meg, hogy bejelentette, döntött azoknak az új intézkedéseknek az ügyében, amikre azért került sor, mivel az öreg Satchell nem folytathatja a munkáját, és az a szándéka, hogy Adamot alkalmazza az erdőfelügyelőségre, heti egy guinea fizetéssel, valamint egy póni ló használatával, amelyet itt istállózunk. Azt hiszem, az egész bejelentés titka az, hogy nagyapám kezdettől fogva látta, a terv igen előnyös, csak valami különös ellenszenvet kellett legyűrnie Adammal szemben; arról nem is szólva, pusztán az a tény, hogy én javasolok valamit, már ok a visszautasításra. Ez a legfurcsább ellentmondás a nagyapámban: tudom, hogy minden megtakarított pénzét rám akarja hagyni, s elég valószínű, hogy szegény Lydia nénémre, aki egész életén át rabszolgája volt, mindössze évi ötszázat hagyományoz, csak hogy nekem több jusson; mégis néha azt hiszem, határozottan gyűlöl, csak mert az örököse vagyok. Ha kitörném a nyakam, nagyapám úgy érezné, nagyobb csapás nem is érheti, de ugyanakkor élvezetet szerez neki, ha apró bosszúságokkal, gyötörhet.

- Ó, fiam, nemcsak a nők szerelme ἀπέρωτος ἔρως, amint az öreg Aiszkhülosz nevezi. Van elég „szeretetlen szerelem" a férfiak világában is. De hát beszélj csak Adamról. Elfogadta az állást? Nem látom ugyan, miért lenne jövedelmezőbb, mint a jelenlegi munkája, bár az biztos, hogy jócskán enged neki szabad időt.

- Az elfogadás iránt nekem is voltak kétségeim azután, hogy beszéltem Adammal, és kezdetben habozni látszott. Az ellenvetése az volt, hogy úgy gondolja, nem lesz képes nagyapám várakozásainak megfelelni. De én mint a személyemmel kapcsolatos jóindulat bizonyítékát kértem tőle, ne engedjen semmiféle okoskodásnak az állás elfogadásában, ha az csakugyan kedvére való, s nem kényszerül általa valami olyasmit feladni, ami anyagilag előnyösebb a számára. Adam pedig biztosított arról, hogy ezt az állást mindenekfelett szeretné; nagy lépéssel vinné előbbre a maga mesterségében, és képessé tenné őt arra, hogy azt cselekedje, amire már régen vágyakozik, hogy tudniillik feladja az állását Burge-nál. Azt mondja, így bőven marad ideje arra, hogy a maga kis terveivel foglalkozzék, amelyeket Sethtel együtt szeretne nyélbe ütni, s fokozatosan kiszélesíthetők lennének. Így aztán végül is elfogadta a felkínált állást, én pedig úgy intéztem a dolgokat, hogy ma együtt ebédeljen a nagybérlőkkel; az ő körükben szeretném hírül adni a megbízást, és egyúttal felkérni őket arra,

igyanak Adam egészségére. Ezt a kis színjátékot eszeltem ki Adam barátom tiszteletére. Derék fickó, és megragadom az alkalmat arra, hogy széles körben kinyilvánítsam, mi róla a véleményem.

- Ebben a színjátékban Arthur barátunk azzal kérkedik, hogy maga is igen jelentős szerepet játszik benne - mondta Mr. Irwine mosolyogva. De amikor észrevette, hogy Arthur elpirul, kiengesztelően tette hozzá: - Az én szerepem, tudod, mindig a vén vaskalaposé, aki semmi csodálnivalót nem lát az ifjú emberek ténykedésében. Nem szeretem elismerni, hogy büszke vagyok a tanítványomra, amikor dicséretes dolgokat cselekszik. De ezúttal a nyájas öregúr szerepét kell játszanom, és melletted állanom akkor, amikor felköszöntöd Adamot. Vajon a nagyapád abban a másik kérdésben is engedett, hogy valami tiszteletre méltó férfit fogad meg jószágigazgatónak?

- Ó, nem - mondta Arthur, a türelmetlenség látható jelével kelve fel székéből, és zsebre dugott kézzel haladva végig a szobán. - Van valami terve, hogy bérbe adja a Vadásztanyát, aztán majd úgy üzletel, hogy kiteljék a bérből a ház tej- és vajellátása. De efelől nem kérdezős-ködöm... csak feldühít. Azt hiszem, a nagyapám továbbra is mindent maga óhajt elvégezni, és jószágigazgatóról hallani sem akar. Elképesztő, milyen energia lakozik benne.

- No jó, hát most menjünk át a hölgyekhez - szólt Mr. Irwine, és maga is felkelt. - Meg akarom mondani anyámnak, milyen pompás trónust építettél a számára a sátor alatt.

- Igen, meg aztán ebédelni is kell mennünk - mondta Arthur. - Már két órára járhat, mert megszólalt a bérlők ebédjét jelző gong.

HUSZONHARMADIK FEJEZET
Az ebéd

Amikor Adam meghallotta, hogy odafenn fog ebédelni a nagybérlőkkel, kissé kényelmetlenül érezte magát amiatt, hogy így felmagasztalják az anyja és Seth rovására, akik odalenn a kerengőben voltak ebédre hivatalosak. De Mr. Mills, a komornyik megerősítette, hogy ez volt Donnithorne kapitány kifejezett kívánsága, és nagyon zokon venné, ha Adam nem lenne ott.

Adam bólintott, és odament Sethhez, aki néhány méterrel odébb állt.

- Seth fiam - mondotta -, a kapitány azt üzente, hogy fent kell ebédelnem; ehhez ragaszkodik, mondja Mr. Mills, s úgy vélem, rossz vért szülne, ha nem mennék fel. Csakhogy nem örülök ám annak, hogy valahogy feletted és anyám felett fogok ülni, mintha különb lennék, mint a véremből való vér. Remélem, te nem veszed tőlem rossz néven?

- Ugyan már, bátyám - mondta Seth -, a te megbecsülésed a miénk is; ha téged megtisztelnek, a magad érdemével nyerted el. Minél magasabban látlak magam felett, annál jobb, mindaddig, amíg testvéri érzéseket táplálsz irántam. Az egész azért van, mert erdőfelügyelőnek neveztek ki, és igen rendjén valónak találom, hogy így essék. A te állásod bizalmi állás, amely most már a közönséges munkásemberek fölé emel.

- Igen - mondta Adam -, de ez idáig senki se tud róla egy mukkot sem. Nem mondtam fel Mr. Burge-nak, azt pedig nem szeretném, ha más előbb tudná meg, mint ő, mert az kétségtelenül nagyon sértené. Az emberek majd álmélkodnak, mit keresek én odafenn, és talán ki is találják az okát, kérdezősködnek, hiszen az utolsó három hét során nagyon sok szó esett arról, hogy én kerülök erre a helyre.

- Hát hiszen mondhatod azt, hogy ide rendeltek; anélkül, hogy megmondták volna az okát. Ami igaz is. Anyánk pedig csak örülni fog. Hadd menjek és mondjam el neki.

Adam nem volt az egyedüli vendég, akit nem azért hívtak a fenti asztalhoz, mivel jelentős összeggel járult a bérlők adta jövedelemhez. A két faluban voltak mások is, akiknek a tevékenysége szerzett olyan megbecsülést, amilyet a zsebük nem, ezeknek egyike volt Bartle Massey. E meleg napon még a szokottnál is lassabban sántikált, így Adam elmaradozott, amikor a csengő az ebédet jelezte, hogy öreg barátjával együtt érkezzék; mert egy kicsit túlságosan is félénk volt ahhoz, hogy e nyilvános alkalomkor a Poyserék társaságához csatlakozzék. Majd biztosan adódik alkalom a nap folyamán, amely Hetty oldalára segíti őt, ezzel Adam meg is elégedett, mivel elborult annak gondolatára, esetleg „ugratják” majd Hettyvel kapcsolatban - a nagydarab, nyílt szavú, bátor ember nagyon is félénk és kishitű volt, ha az udvarlásról volt szó.

- Hát, Mr. Massey - mondta Adam, amint Bartle mellé ért -, ma együtt ebédelünk odafent; ez a kapitány parancsa.

- Ó! - kiáltott Bartle, szünetet tartva, míg egyik kezét a hátán nyugtatta. - Hát akkor valami van a levegőben... van valami a levegőben. Talán hallottál egyet-mást arról, mik az öreg uraság tervei?

- Hát igen - mondta Adam. - Megmondom, mit tudok, mert bízom benne, hogy meg tudja őrizni a titkot, ha jónak látja; s remélem, egyetlen szót erről ki nem ejt, amíg közbeszéddé nem válik, mert megvan az okom rá, hogy ne szivárogjon ki időnek előtte.

- Bízzál bennem, fiam, bízzál bennem. Nincs feleségem, aki kipiszkálja belőlem a titkomat, hogy aztán mindenki füle hallatára kifecsegje. Ha férfiban akarsz bízni, az legyen nőtlen... legyen nőtlen.

- Hát akkor elmondom: annyira jutottunk tegnap a megegyezésben, hogy átveszem az erdőfelügyeletet. A kapitány küldött értem, hogy felajánlja ezt az állást, amikor itt jártam a póznák és miegymás irányában, én pedig elfogadtam. De ha valaki kérdezősködnék odafent, ne vegye észre, s fordítsa a beszédet valami másra, ezzel nagyon lekötelez. Most pedig menjünk, mert úgy vélem, így is az utolsók leszünk.

- Tudom, mit tegyek, arra ne legyen gondod - mondta Bartle, nekibuzdulva. - Ez a hír lesz az én ebédem jó ízű mártása. Hát bizony, fiam, majd csak boldogulni fogsz. Nem hiszem, hogy akadna ember ezen a vidéken, akinek jobb a szemmértéke, jobban fog a feje a számokhoz; meg aztán jó oktatásban részesültél, jó oktatásban.

Amikor felértek, az a kérdés, amelyet Arthur eldöntetlenül hagyott, ki üljön az asztalfőn, ki az asztal végén, még vita tárgya volt, ennélfogva Adam belépte nem váltott ki megjegyzést.

- A józan ész diktálja - mondta Mr. Casson -, hogy Mr. Poyser, aki a szobában a legidősebb, üljön az asztalfőn. Nem azért voltam tizenöt éven át komornyik, hogy ne tudjam, mi az illendőség a terített asztalnál.

- Nem, nem - szabadkozott öreg Martin -, én lemondok róla a fiam javára. Én már nem vagyok bérlő, hadd vegye át a fiam a helyemet. Valamikor az öregeknek is kijutott a megtiszteltetésből, most helyet kell adnunk a fiataloknak.

- Én úgy vélném, a legnagyobb bérlőnek van a legindokoltabb joga a főhelyre, nem pedig a legöregebbnek - mondta Luke Britton, aki nem nagyon kedvelte a bíráló szemű Mr. Poysert. - Itt van Mr. Holdsworth, akinek több a földje, mint bárki másnak az uraság birtokán.

- Hát akkor - mondta Mr. Poyser -, talán mondjuk ki azt, üljön az asztalfőn a leghitványabb föld birtokosa; így bárkit ér a megtiszteltetés, senki sem fogja irigyelni.

- Nocsak, itt van Mr. Massey - szólt Mr. Craig, aki semleges lévén a disputában, a megbékélésre törekedett -, az iskolamester megmondhatja, mi a helyes. Ki üljön az asztalfőre, Mr. Massey?

- Hát a legmegtermettebb - mondta Bartle -, így nem fogja el a helyet mástól; a második legmegtermettebb meg üljön az asztal végén.

A vita eldöntésének ez a szerencsés módja nagy nevetést váltott ki - bár erre együgyűbb tréfa is megfelelt volna. Mr. Casson azonban, méltóságát és fölényes ismereteit figyelembe véve, nem tartotta helyénvalónak, ha részt vesz a kacagásban, amíg ki nem derült, hogy a második legtermetesebb ő maga. Martin Poyser, az ifjabb, mint a legtermetesebb, elnökölt, és Mr. Casson foglalt helyet az asztalvégen.

Ez elrendezés révén Adam, aki természetesen az asztal végére került, tüstént Mr. Casson vizsgálódásainak tárgya lett, aki - mivel az első hely tisztességének betöltése mind ez ideig nagyon is igénybe vette - nem figyelt fel eddig a belépésére. Mr. Casson - mint láttuk -, úgy vélekedett Adamról, hogy „meglehetősen ingerlékeny és indulatos”; azt is gondolta, az urak nagyobb hűhót csapnak a fiatal ács körül, mint amilyet megérdemel, míg Mr. Casson körül semmiféle hűhó nem kerekedik, noha tizenöt éven át volt kitűnő komornyik.

- Hát, Mr. Bede, maga aztán szaporán törekszik felfelé - mondta, amikor Adam helyet foglalt. - Amennyire én emlékszem, még soha nem ebédelt itt.

- Nem, Mr. Casson - mondta Adam, azon az erős hangján, amely az egész asztalt bejárta. - Még soha nem ebédeltem itt, de Donnithorne kapitány óhajára jöttem ide, s remélem, senkinek se kellemetlen a jelenlétem.

- Nem, nem - mondták egyszerre többen is -, örülünk, hogy itt van. Kinek lenne ellene kifogása?

- S majd elénekli nekünk ebéd után a *Túl a dombon, messze túl*-t, ugye? - mondta Mr. Chowne. - Ezt a dalt módfelett kedvelem.

- Ugyan már! - mondta Mr. Craig. - Még egy napon se említhető a skót dalokkal. Nekem a dalolás soha nem volt szívügyem, akadt annál jobb dolgom is. Az olyan embernek, akinek a növények nevét és természetét kell a fejében tartania, nemigen marad üres helye a dalok számára. De volt egy másodunokatestvérem, egy marhahajcsár, annak ritka jó memóriája volt a skót dallamokhoz. Persze nem is volt gondja semmi másra.

- Skót dallamok! - szólt Bartle Massey megvetően. - Annyi skót dallamot hallottam már, hogy egy életre elegem van belőlük. Egyébre se jók, mint hogy a madarakat riogassák velük... mármint az angol madarakat, mert elképzelhető, hogy a skót madarak skótul énekelnek. Dudát a fiúk kezébe kereplő helyett, s fogadom, biztonságban lesznek a búzamezők.

- Hát igen, bizonyos emberek örömüket lelik abban, hogy foghegyről beszéljenek arról, amit nem ismernek - mondta Mr. Craig.

- No hiszen a skót dallamok olyanok, mint a nők zsémbelése, kárpálása - folytatta Bartle, anélkül, hogy Mr. Craig észrevételét figyelmére méltatta volna. - Örökké ugyanazt ismétlik, értelmes végük pedig nincs. Az ember azt hihetne, ezek a skót dalok folytonosan kérdéseket tesznek fel valakinek, aki olyan süket, mint a vén Taft, így aztán választ se kapnak soha.

Adam annál kevésbé bánta, hogy Mr. Casson mellett ül, mert onnan jól láthatta Hettyt, aki nem messze tőle, a szomszéd asztalnál foglalt helyet. Hetty azonban még észre sem vette a jelenlétét, mert dühös figyelmét Tottyra fordította, aki ragaszkodott hozzá, hogy az ókoriak szokása szerint lábát is felhúzza a padra, s ezzel azt a veszedelmet idézte fel, hogy poros nyomokat hagy Hetty rózsaszín-fehér ruháján. Alighogy letuszkolta a kis tömzsi lábakat, máris tüstént felbukkantak, mert Totty figyelmét annyira lekötötte azoknak a nagy tálaknak a megbámulása, amelyekről ki akarta deríteni, melyikben van mazsolás puding, hogy nem tudott a lába elhelyezésével törődni. Hetty már teljesen türelmét vesztette, s végül is, szemöldökét összevonva, ajkát elbiggyesztve, gyülemlő könnyekkel, azt mondta:

- Ó, nénikém, hát szóljon már maga Tottynak; állandóan felrakja a lábát, és bemocskolja a ruhámat.

- Mi bajod van a gyerekkel? Soha nem tud kedved szerint tenni - szólt az anya. - Jöjjön hát ide az én oldalamra, *én* békén vagyok vele.

Adam Hettyt nézte, látta a szemöldökráncolást és az ajkbiggyesztést, és azt is, amint a sötét szemek szinte még nagyobbakká válnak a bosszús, félig rejtett könnyektől. A csendes Mary Burge, aki elég közel ült ahhoz, hogy Hetty bosszús arcát láthassa, s hogy Adam tekintete Hettyre szegeződik, azon gondolkozott, hogy az ilyen értelmes embernek, mint Adam, eszébe kell jusson, milyen csekély a szépség értéke az olyan nőben, akinek rossz a természete. Mary derék lány volt, nem hordozott magában gonosz érzéseket, de annyit megállapított, mivel Hetty rossz természetű, jobb, ha ezt Adam tudja. Meg aztán nagyon is igaz volt, hogy ha Hetty nem szép, e pillanatban nagyon is csúf és visszataszító lett volna, és senkinek a rá vonatkozó erkölcsi ítéletét nem vezethetné félre a legcsekélyebb mértékben se. De valójában volt valami elbájoló Hetty ingerültségében: annyira inkább ártatlan aggályoskodásnak látszott, mint rossz-

kedvnek; a szigorú Adamban a helytelenítésnek még az árnyéka se rebbent, csak valami mulattató szánalmat érzett, mintha valami kiscica púpozta volna fel a hátát, vagy madárka borzolja a tollait. Adam nem is sejtette ugyan, mi bosszantja Hettyt, de képtelen volt mást érezni, mint hogy a legcsinosabb teremtése a földnek, és ha a maga elgondolása szerint cselekedhet a jövőben, akkor bizony soha többi semmi bosszantani nem fogja. És egyszerre, amikor Tottyt elvitték Hetty mellől, a lány pillantása találkozott az Adaméval, s arcára fényes mosoly terült, amint feléje bólintott. Ez holmi kis kacérkodás volt: Hetty tudta, hogy Mary Burge nézi őket. De ez a mosoly úgy hatott Adamra, mint a bor.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET
A felköszöntő

Amikor az ebéd véget ért, és a hatalmas születésnapi hordó első csapolását körbehordták, a termetes Mr. Poysernak az asztal oldalán szorítottak helyet, az asztalfőre pedig két széket helyeztek el. Azt nagyon pontosan megszabták, mi legyen Mr. Poyser teendője, amikor a fiatal uraság megjelenik; Poyser az utolsó öt percben gondolataiba merült, tekintetét a szemközti homályos képre függesztve, kezét pedig teljes mértékben lefoglalta az aprópénz meg az egyéb tárgyak a nadrágzsebében.

Amikor az ifjú uraság belépett oldalán Mr. Irwine-nel, mindenki felállt, és a tiszteletadásnak ezt a percét Arthur nagyon kellemesnek érezte. Szívesen vette tudomásul a maga fontosságát, amellett nagyon sokra tartotta ezeknek az embereknek a jóindulatát: örömmel gondolt arra, hogy szívélyes, megkülönböztetett nagyrabecsülést tanúsítanak iránta. Arcán tükröződött az az öröm, melyet átérzett, amikor megszólalt:

- Nagyapám és én azt reméljük, minden barátunk élvezettel fogyasztotta el ebédjét, és ízlett a születésnapi sör. Mr. Irwine és én azért jöttünk, hogy magukkal együtt kóstoljuk meg; nincs az iránt kétségem, mindent jobban élvezünk, hogy a nagytiszteletű úr velünk együtt vesz részt benne.

Most minden tekintet Mr. Poyser felé fordult, aki - miközben a kezét még mindig elfoglalta zsebeinek tartalma - a lassan ütő órák megfontoltságával kezdte el:

- Kapitány úr, a szomszédaim engem bíztak meg azzal, hogy nevükben beszéljek, mert ahol az emberek egy véleményen vannak, ott egy szónok épp annyi, mint húsz. S ha lehet is köztünk sok kérdésben eltérő nézet, az egyik így műveli a földjét, a másik amúgy, meg aztán nem is akarok véleményt mondani senki fia gazdálkodásáról, csak a magaméról azt kijelenthetem, teljesen egyöntetű a véleményünk a mi fiatal uraságunkat illetően. Úgyszólván mindannyian azóta ismerjük, hogy kisfiú volt, de mást, mint jót és megbecsülendőt nem tapasztaltunk felőle. Derekasan beszél, derekasan cselekszik, és örömmel várjuk azt az időt, amikor a földesurunk lesz, mert úgy hisszük, mindenki iránt igazságos kíván lenni, és senkinek a kenyerét nem fogja megkeseríteni, ha csak magán múlik. Ez az én véleményem, s egyben mindnyájunk véleménye; s ha az ember már kimondta, jobb, ha abbahagyja, mert a sör nem lesz jobb attól, ha állni hagyják. Azt pedig nem tudom még megmondani, mennyire ízlik a sör, mert addig meg nem kóstoljuk, míg az egészségére nem ittunk; de az ebéd jó volt, s ha valaki nem szerette, a gyomrában keresse a hibát. Ami meg a nagytiszteletű úr társaságát illeti, köztudomású, hogy őt mindenütt szívesen fogadjuk a faluban, akárhol is tartózkodik; és azt remélem, de mindnyájan reméljük, látni fog még bennünket öregen, látni fogja, mire gyermekeinkből felnőtt férfiak-asszonyok lesznek, s nagyságodból családfő. Nincs több mondanivalóm a jelenvaló percet illetően, így hát igyunk a mi fiatal uraságunk egészségére: háromszor három éljen!

Erre aztán egetverő kiáltozás, kopogtatás, csörgés, csattogás, ordítozás támadt, sokszor *da capóval*[7] amely a legfennköltebb zenénél is nagyszerűbben hangzott annak a fülében, aki először élvezte az ilyenforma elismerést. Arthur némi lelkiismeret-furdalást érzett ugyan Mr. Poyser beszéde közben, de ez azért nagyon gyenge volt ahhoz, hogy megsemmisítse a neki szóló dicséret örömét. Vajon egészében véve nem érdemelte-e ki azt, ami elhangzott? Ha volt

[7] Ismétléssel.

valami a viselkedésében, amit Poyser nem helyeselt volna, ha tud róla - hát hiszen ki ember fiának a viselkedése állja ki az aprólékos vizsgálatot? Aztán nem is valószínű, hogy erről Poyser valaha is tudomást szerezzen; meg hát mit is tett ő? Talán egy kissé túlságosan is messzire merészkedett a flörtben, de biztos, más férfi az ő helyében még messzebbre ment volna; végtére az egészből semmi rossz nem származhat, semmi rossznak nem *szabad* származnia, mert ha legközelebbi alkalomkor egyedül lesz Hettyvel, majd megmagyarázza neki, nem szabad, hogy komolyan gondoljon rá vagy arra, ami köztük történt. Mint láthatják, Arthurnak szüksége volt rá, hogy elégedett legyen önmagával: a kelletlen gondolatoktól úgy kell megszabadulni, hogy biztosítjuk magunkat a jövőt illető jó szándékainkról, ezek meg olyan gyorsan formálhatók, hogy az ember egyidejűleg lehet kelletlen s újra megkönnyebbült, mielőtt még Mr. Poyser lassú beszéde véget ér; mire Arthurra került a beszéd sora, megint teljesen könnyű volt a szíve.

- Köszönetet mondok mindannyiunknak, jó barátaim és szomszédaim - mondta Arthur -, a rólam való jó véleményükért és azokért a nyájas érzésekért, amelyeknek Mr. Poyser volt a szószólója mind az önök, mind a maga nevében. Mindig szívügyem lesz, hogy ezeket az érzéseket kiérdemeljem. A dolgok rendje szerint elvárható, hogy ha élek, egyszer az önök földesura legyek; igazában eme várakozás alapján óhajtotta a nagyapám, hogy megünnepeljem ezt a napot, s most önök közé jöjjek; én pedig úgy tekintek e remélt helyzet elébe, mint amely nemcsak hatalmat és örömet fog jelenteni a számomra, hanem lehetőséget is arra, hogy szomszédaim hasznára lehessek. Nemigen illik a magamfajta fiatalemberhez, hogy a gazdálkodásról szóljon önökhöz, akik többségükben sokkal idősebbek nálam, s e téren annyi tapasztalattal rendelkeznek; de mégis meg kell mondanom, hogy a gazdaság kérdései mindig foglalkoztattak, és ezeknek megoldásából annyit sajátítottam el, amennyit a körülményeim engedtek; s ha az események folyamata az én kezembe adja a birtok irányítását, első kívánságom az lesz, hogy mindazt a bátorítást megadjam bérlőimnek, amit az uruktól megkaphatnak, hogy fejlesszék földjeiket, és megjavítsák a gazdálkodás körülményeit. Az lesz az óhajom, hogy érdemes bérlőim mind úgy tekintsenek rám, mint legjobb barátjukra, és igazában az tesz majd boldoggá, ha én a birtokomon ugyanúgy becsülhetek mindenkit, mint ahogy viszonzásképpen ők becsülnek engem. E helyütt nem akarok részletekbe merülni, csak engem érintő jó reménységeinknek kívánok annak elmondásával elébe menni, hogy az én reményeim egybeesnek az önökéivel, hogy amit tőlem várnak, azt teljesíteni akarom, s tökéletesen egyetértek Mr. Poyserral, ha az ember kimondta azt, ami lényeges, jobb, ha nem folytatja. De az az öröm, ami abból származik, hogy az egészségemre isznak, nem volna teljes, ha nem innánk a nagyapám egészségére is, aki mindkét szülőm helyét töltötte be életemben. Addig nem is akarok tovább beszélni, amíg velem együtt nem isznak az ő egészségére egy olyan napon, amelyen azért kívánta megjelenésemet az önök körében, hogy nevének és családjának jövendő képviselőjét ismerjék meg bennem.

Talán a jelenlévők között egyedül Mr. Irwine volt az, aki teljes mértékben megértette és helyeselte azt az igen elegáns módot, amellyel Arthur a nagyapját felköszönteni kívánta. A gazdák azt gondolták, tudja a fiatal uraság nagyon jól, hogy gyűlölik az öreget, és Mrs. Poyser azt mondta: „Jobb lett volna nem kavarni az odakozmált levest." A falusi elme nem könnyen méltányolja a jó ízlés finomkodásait. De hát a köszöntést nem lehetett visszautasítani, s amikor ittak rá, Arthur azt mondta:

- Köszönöm, nagyapám és a magam nevében; s most még valamit kívánok közölni önökkel, hogy részesedjenek az én örömömben, mint ahogy remélem és hiszem, fognak is. Úgy vélem, nincs itt senki, aki ne tisztelné, sőt néhányan önök közül nem éppen nagyra becsülné az én barátomat, Adam Bede-et. Tudjuk, errefelé nincs ember, akinek szavára bátrabban hagyatkozhatnánk, mint az övére; hogy amit elvállal, azt becsülettel teljesíti, és éppoly figyelemmel van

azoknak érdekére, akik szolgálatukba fogadják, mint a magáéra. Büszkén mondhatom, már akkor kedveltem Adamot, amikor még kisfiú voltam, s ez a régi érzésem irányában sohasem változott... azt hiszem, ez azt mutatja, megismerem a derék embert, ha utamba akad. Régi időktől fogva vágytam arra, hogy ő legyen a birtok erdeinek az intézője, mert ezek igen értékes erdők; s ennek oka nemcsak az volt, hogy nagyon jó a véleményem Adam jelleméről, hanem mert megvan benne az a tudás és ügyesség, ami erre az állásra alkalmassá teszi. És boldogan jelenthetem be: ez a nagyapám kívánsága is, s így most már elintézett ügy, miszerint Adam lesz az erdei intéző, ez a változás pedig, ebben biztos vagyok, nagymértékben fogja a birtok javát szolgálni; s remélem, önök is csatlakoznak majd hozzám, amikor Adam egészségére iszom, és azt a jólétet kívánom neki, amelyet megérdemel. De van a jelenlévők között egy még Adam Bede-nél is régebbi barátom, szükségtelen megmondanom, hogy az Mr. Irwine. Bizonyos vagyok benne, egy véleményen lesznek velem, ha azt mondom, nem ihatunk addig más egészségére, amíg nem ittunk előbb az övére. Tudom, minden okuk megvan rá, hogy szeressék Mr. Irwine-t, de hívei között egynek sincs erre annyi oka, mint nekem. Fel tehát a poharakkal, és igyunk kiváló papunk tiszteletére: háromszor három éljen!

Ezt a felköszöntőt az a lelkesedés követte, amely az előbbiből hiányzott, s minden bizonnyal a jelenet legfestőibb momentuma az volt, amikor Mr. Irwine emelkedett szólásra, és a szobában lévők arca mind feléje fordult. Az a különleges kifinomultság, amelyet a lelkész arca tükrözött, sokkal szembeötlőbb volt, mint Arthuré, az őt körülvevő emberekhez viszonyítva. Arthur arca elég mindennapi angol arc volt, és új divatú öltözékének pompázatossága sokkal közelebb állott a fiatal gazdák ízléséhez, mint Mr. Irwine púderezett haja és az az agyonkefélt, de mégis remek fekete ruha, amely láthatóan e lelkész kiválasztott öltönye volt az ilyen jeles alkalmakra; mert Mr. Irwine-nek megvolt az a rejtélyes titka, hogy kabátja sohasem látszott újnak.

- Ez éppenséggel nem az első alkalom - kezdte -, hogy köszönetet kell mondanom híveimnek, amiért jóakaratukat nyilvánítják előttem, csakhogy a jószomszédi szívélyesség azon dolgok egyike, amelyek egyre értékesebbekké válnak, minél régebbiek. A mi mai kellemes összejövetelünk annak bizonyossága, hogy amikor a jó nagykorúvá válik, és életképességének jeleit is adja, van ok az örvendezésre, márpedig az a viszonylat, amelyben az én papi elhivatásom nagykorúvá lett, köztem és híveim között két éve pecsételődött meg, mert huszonhárom esztendeje annak, hogy idejöttem maguk közé, és látok itt jó néhány derék ifjú embert, valamint viruló fiatal nőt, akik korántsem néztek rám olyan nyájasan, amikor megkereszteltem őket, mint amilyen boldogan érzékelem jelenlegi pillantásukat. De biztos vagyok benne, nem fognak csodálkozni azon, ha azt mondom, hogy e fiatal emberek közül az, aki felé az érdeklődésem a legmelegebben fordul, az én barátom, Mr. Arthur Donnithorne, aki iránt épp most juttatták kifejezésre nagyrabecsülésüket. Abban az örömben volt részem, hogy éveken keresztül lehettem nevelője, és így természetesen alkalmam nyílt rá, hogy olyan bensőségesen ismerjem meg, ahogy a jelenlévők egyike sem. Büszkén és boldogan biztosíthatom önöket, hogy magam is egy véleményen vagyok önökkel a hozzája fűzött nagy reményeket illetően, és osztozom bizalmukban, hogy megvannak benne azok a tulajdonságok, melyek majd kitűnő földesúrrá teszik, amikor eljön az ideje annak, hogy ama fontos helyet elfoglalja önök között. Mr. Donnithorne-nal majd mindenben egyetértünk, már amennyire egy huszonegy éves fiatalember és egy ötven felé haladó férfi egy nézeten lehetnek, s Mr. Donnithorne éppen most juttatott egy olyan érzést kifejezésre, amelyet magam is szívből osztok, és készségesen kinyilvánítok. Ez az érzés a megbecsülés és tisztelet, amelyet Mr. Donnithorne Adam Bede iránt érez. A társadalom magas köreiben élőkről természetesen többet szólnak és beszélnek, erényeiket is jobban magasztalják, mint azokét, akiknek élete egyszerű napi munkában telik; de azt minden értelmes ember tudja, milyen fontos ez az egyszerű napi munka, és milyen

fontos mindannyiunk számára, hogy jól végezzék el. És egyetértek Arthur Donnithorne barátommal annak leszögezésében, ha az, akit kötelességteljesítése ilyenféle munkák végzésére szorít, olyan jellemet mutathat fel, amely példamutató a társadalom minden körében, csak méltányos az érdemeit elismerni. Az ilyen ember egyike azoknak, akiknek kijár a megbecsülés, és barátai örömüket lelhetik benne, ha ezt neki megadhatják. Jól ismerem Adam Bede-et - tudom, miféle munkás, miféle fiú és testvér - és csak a legegyszerűbb igazságot fejezem ki akkor, amikor azt mondom, becsülöm annyira, mint bárki élő ember fiát. De hiszen nem idegenről szólok önökhöz; sokan közülük bensőséges barátai, és hiszem azt, senki sincs a jelenlévők közt olyan, aki nem ismeri őt eléggé ahhoz, hogy szívből ne igyék az egészségére!

Amikor Mr. Irwine megállt beszédében, Arthur felugrott, és - megtöltve poharát - azt mondta: - Ezt a poharat ürítsük Adam Bede egészségére, éljen soká, és legyenek éppoly hűséges és derék fiai, mint ő maga!

Nem volt hallgató, még Bartle Massey sem, aki olyan gyönyörűséggel fogadta volna ezt a felköszöntőt, mint Mr. Poyser: bármilyen „kemény munka” is volt az első felszólalása, szívesen kezdett volna egy újabba, ha nem ismeri eljárásának különleges szabálytalanságát. Így érzelmei feleslegét abban vezette le, hogy szokatlan gyorsasággal itta meg sörét, és karjának hatalmas lendületével, valamint elszánt koppantással rakta le poharát. Ha Jonathan Burge és még néhányan mások kissé feszengtek is, azért mindent megtettek annak érdekében, hogy elégedettnek lássanak, így aztán a felköszöntést látszólagosan egyértelmű helyeslés fogadta.

Adam a szokottnál sápadtabb volt, amikor felkelt, hogy köszönetet mondjon barátainak. Nagyon meghatotta ez a nyilvános elismerés - ami igen természetes, mert hiszen a maga kis világa vette körül, amely most összefogott abban, hogy megtisztelje. De a beszédmondás nem tette félénkké - aprólékos hiúság vagy a szavak hiánya nem gátolta; sem ügyefogyottnak, sem zavartnak nem látszott, szokott szálfaegyenes módján állt, fejét egy kissé hátravetve, kezét tökéletes nyugalomban tartva, azt a nyers méltóságot mutatta, mely az értelmes, becsületes, jó megjelenésű munkásemberek sajátja, akik egy pillanatig sem merengenek el azon, mi is a teendőjük a földön.

- Nagyon meglepődtem - mondta -, mivel semmi effélét nem vártam, hiszen ez jóval több, mint a bérem. De annál több okom van, hogy hálás legyek önnek, kapitány úr, önnek is, Mr. Irwine és mindazon barátaimnak, akik egészségemre ittak, és jó kívánságaikat kifejezésre juttatták. Butaság lenne, ha azt mondanám, nem érdemlem meg a rólam alkotott véleményüket; ugyancsak elhibázott köszönetet mondanék mindannyiuknak, ha azt állítanám, ennyi éven át ismertek, és nem volt annyi eszük, hogy igaz valómban megismerjenek. Úgy vélik, ha valami munkára vállalkozom, azt jól végzem el, akár kicsi, akár nagy érte a fizetségem... s ez így igaz. Megszégyenülten állnék most maguk előtt, ha nem így volna. De én azt hiszem, ez egyszerűen az ember kötelessége, amivel nem büszkélkedhetik, számomra pedig világos, hogy soha semmi egyebet nem cselekedtem, mint a kötelességemet teljesítettem; hiszen bármit is teszünk, mindig csak a bennünk lévő szellem és erő munkálkodik. Így bizonyos vagyok afelől, hogy ez az irántam mutatott szívességük nem adósság, amit le kell róni, hanem szabadon adott ajándék, melyet ilyenként fogadok el, hálával. Ami pedig ezt az új elfoglaltságomat illeti, meg kell mondanom, hogy Donnithorne kapitány óhajára vállaltam, és azon leszek, hogy várakozásainak megfeleljek. Semmi jobbat a magam számára nem kívánok, mint hogy az irányítása alatt dolgozhassam, annak tudatában, hogy miközben a magam kenyerét szerzem meg, az ő érdekeit védem. Mert hiszek abban, hogy Mr. Donnithorne egyike azoknak az uraknak, akik a jót akarják, s egy fokkal megjavított világot kívánnak hátrahagyni utódaiknak, amit hitem szerint minden ember megcselekedhet, akár úr, akár nem, akár vállalkozó, és tőkéjét fekteti valamibe, akár két kezével végzi a munkáját. Nem lenne helyénvaló, ha többet szólnék

Donnithorne kapitányhoz fűződő érzéseimről; remélem, egy hosszú élet tevékenysége majd meg fogja mutatni, milyenek.

Adam beszédéről megoszlottak a vélemények: néhány asszony azt suttogta, nem mutatkozott eléggé hálásnak, és túl öntelten szólott, de a legtöbb férfi azon a véleményen volt, hogy senki egyenesebben nem beszélhetett volna, s Adam igazán derék fickó. Amíg az efféle vélemények sustorogtak, annak találgatásával egyetemben, miféle tervei vannak az öreg uraságnak az ispánt illetően, meg hogy lesz-e végre jószágigazgató, a két úr felkelt, és ahhoz az asztalhoz sétált, ahol a feleségek és gyermekek ültek. Itt persze nem erős sör, hanem bor és édes italok járták - pezsgő egresbor a fiataloknak, és jóféle sherry az anyáknak. Ennek az asztalnak fejénél Mrs. Poyser ült, ölében Tottyval, aki orrocskáját mélyen belesüllyesztette egy boros-pohárba, a benne úszkáló diódarabokat kutatgatva.

- Hogy van, Mrs. Poyser? - kérdezte Arthur. - Nem örült, hogy a férje ilyen pompásan szónokolt?

- Ó, uram, a legtöbb férfi olyan szófukar... az ember úgy van velük, akár a néma állatokkal: rákényszerül, hogy kitalálja, mit is akarnak.

- De csak nem gondolja azt, Mrs. Poyser, hogy maga jobb beszédet mondott volna, mint a férje? - kérdezte nevetve Mr. Irwine.

- Hát uram, ha van valami mondókám, rendszerint meg is találom hozzá az alkalmas szavakat, hála Istennek. Bár azért a férjemet nem hibáztatom, mert ha a kevés szó embere is, de amit mond, azt állja.

- Bizonyos vagyok benne, hogy ennél kedvesebb ünnepségen még nem vettem részt - mondta Arthur, körülnézve az almaorcájú gyermekek körében. - Nagynéném és az Irwine kis-asszonyok tüstént itt lesznek. Féltek a felköszöntők zajától, de nem lenne szép dolog, ha nem láthatnák magukat a terített asztalnál.

Arthur továbbment, megszólítva az anyákat, és megveregetve a gyerekek arcát, ezenközben Mr. Irwine megelégedett azzal, hogy nyugodtan állt, és csak messziről bólogatott, hogy senki figyelmét el ne vonja a fiatal uraságról, a nap hőséről. Arthur nem mert megállni Hetty mellett, csak éppen meghajolt feléje, amint az ellenkező oldalon elhaladt. A buta gyermek azt érezte, szívét csak úgy duzzasztja az elégedetlenség, mert ugyan hol van az a nő, akit a nyilvánvaló elhanyagolás kielégít, még akkor is, ha tudja, hogy csak a szerelem álarca? Hetty úgy gondolta, ilyen nyomorúságos napot hosszú idő óta nem élt meg; a fagyasztó napvilág és a valóság hatolt be egy pillanatra álmai közé: Arthur, aki még néhány órával ezelőtt is oly közelinek látszott, eltávolodott tőle, mint ahogyan eltávolodik egy nagy felvonulás hőse a tömegben szorongó jelentéktelen kívülállótól.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET
A játékok

A nagy tánc kezdetének időpontja nyolc órára volt kitűzve; de azoknak a fiúknak-lányoknak, akik az árnyas gyepen még ennek előtte táncolni kívántak, mindig szólott a muzsika; mert hát nem volt-e itt a Jótékony Társulat bandája, hogy ugrálóst, kopogóst, matróztáncot egyaránt fújjon? Ezenkívül még egy másik nagy zenekart is felbéreltek Rosseterből, s a zenészek csodálatos fúvós hangszereikkel és kidagadó orcájukkal egymagában is remek szórakozást nyújtottak a kisfiúknak és kislányoknak. Nem is szólva Joshua Rann hegedűjéről, amelynek elhozatalát Joshua nemes lelkű elhatározása sugallta, számolva azzal az esettel, hogy akad olyan ember, akinek elég hibátlan az ízlése ahhoz, hogy többre becsülje az erre a szóló hangszerre ropott táncot a fúvósbandáénál.

Eközben, mire a nap elhúzódott a ház előtti nagy nyitott térről, elkezdődtek a játékok. Voltak természetesen jól beszappanozott póznák, amelyeket a fiúknak és ifjaknak kellett megmászniuk, futóversenyek öregasszonyok számára, zsákbafutás, erős embereknek emelésre szánt nagy súlyok, meg az olyan ambiciózus kísérletek kielégítésére szánt próbák hosszú sora, hogy például valaki fél lábon ugráljon, amilyen messzire csak tud; ezekben a hősi vállalkozásokban - így állapította meg a közvélemény - Inas Ben minden bizonnyal kimagaslik majd, hiszen ő volt „a vidék legfürgébb, legruganyosabb fickója”. Mindennek megkoronázása a csacsiverseny volt - e minden versenyek legmagasztosabbika, amelyet arra a nagy demokratikus elgondolásra alapoztak, hogy mindenki a másik szamarát biztatja, aztán majd a legnekikeseredettebb szamár győz.

Kevéssel négy óra után a pompás öreg Mrs. Irwine - damaszkszatén ruhájában, ékszereivel és fekete csipkéjével - megjelent Arthur karján, őt követte az egész családi együttes. Az öreg hölgy elfoglalta trónját a csíkos sátorban, ahol a viadalok győzteseinek volt díjaikat átadandó. A higgadt, ünnepélyes Miss Lydia maga kérte, hogy ezt a királynői tisztet átengedhesse a fejedelmi idős hölgynek, Arthur pedig csak örült ennek az alkalomnak, hogy kedvezhet keresztanyja reprezentációs igényeinek. Az öreg Mr. Donnithorne, a makulátlanul tiszta, beillatosított, hervatag aggastyán Miss Irwine-t vezette karján, szertartásos, fanyar udvariassággal; Mr. Gawaine Miss Lydiával érkezett, aki tartózkodó és merev volt elegáns őszibarackvirág-színű selymeiben; utolsónak Mr. Irwine lépkedett sápadt húgával, Annával. Mr. Gawaine-on kívül a családnak egy barátját sem hívták meg mára; a szomszédos urak nagy ebédje másnapra volt tervbe véve, mára minden erőt a bérlők szórakoztatására fordítottak.

A sátor előtt árok volt, amely a gyepet és a parkot elválasztotta, de efölé ideiglenes hidat ácsoltak, hogy a győztesek átvonulhassanak rajta; a nyílt tér minden oldalán helyezkedtek el a nézők csoportjai, vagy állva, vagy imitt-amott padokon ülve, a fehér sátraktól egészen az árokig.

- Szavamra, kedves látvány - mondta az öreg hölgy, mély hangján, amikor már leült, és körültekintett a sötétzöld hátterű, pompás színpadon. - S valószínűleg az utolsó ünnepség, amelyet még láthatok, hacsak, Arthur, nem igyekszel a nősüléssel. De vigyázz, hogy elragadó legyen a menyasszonyod, különben inkább úgy halok meg, hogy meg se nézem.

- Nagyon finnyás, keresztanyám - mondta Arthur. - Attól tartok, választásom sose fogja kielégíteni.

- Hát nem bocsátom meg neked, ha nem lesz bájos a lány. Engem nem lehet lekenyerezni a kedvességgel, ami a szürke emberek állandó mentsége. De ostoba se legyen; annál kevésbé,

mert neked irányításra van szükséged, márpedig egy ostoba nő nem irányíthat téged. Ki az a megtermett fiatalember, Dauphin, akinek olyan szelíd az arca? Aki ott áll kalap nélkül, s oly gyengéden gondját viseli annak a nagy szál öreg asszonynak maga mellett... persze, az az anyja. Ezt szeretem látni.

- Ugyan már, nem ismeri őt, anyám? - kérdezte Mr. Irwine. - Ez Seth Bede, Adam fivére... metodista, de nagyon derék fickó. Szegény Seth meglehetősen levert volt az utóbbi időben; azt hittem, azért, mert apja ilyen siralmas véget ért, de Joshua Rann elmondta nekem, hogy azt az édes kis metodista predikátumot kívánta elvenni, aki körülbelül egy hónappal ezelőtt náluk járt, s azt hiszem, kikosarazta.

- Ó, igen, emlékszem, hallottam felőle: de hát rengeteg ember van itt, akit nem ismerek, mert azóta, hogy kijártam közéjük, megnőttek és alaposan megváltoztak.

- Micsoda remek szeme van! - mondta az öreg Mr. Donnithorne, aki lornyont tartott az orra elé. - Hogy még a fiatalember arckifejezését is látja ilyen messziről. Én nem látok belőle egyebet, mint egy elmosódott halvány foltot. De azt hiszem, közelre én látok jobban. Még az apró betűt is szemüveg nélkül olvasom.

- Ó, drága barátom, maga rövidlátással kezdte, és az ilyen szem mindig is a legjobb. Nekem az olvasáshoz nagyon erős üvegre van szükségem, viszont úgy érzem, távolra a látásom mind-egyre javul. Feltehetően, ha még vagy ötven évig élek, mindent vakon bámulok, amit mások jól látnak, akár az olyan ember, aki kút fenekén áll, és csak a csillagokat látja.

- Lássuk csak - mondta Arthur -, az öregasszonyok felkészültek a versenyfutásra. Melyiket fogadja meg, Gawaine?

- Azt a hosszúlábút, hacsak nem lesz több futam, akkor a kis inas győzhet.

- Itt vannak Poyserék, anyám, nem messze tőlünk jobbra - mondta Miss Irwine. - Mrs. Poyser nézi magát. Kérem, vegye észre.

- Persze hogy észreveszem - mondta az öreg hölgy, és kedvesen bólintott Mrs. Poyser felé. - Egy olyan asszonyt, aki olyan pompás krémsajtot küld nekem, nem lehet elhanyagolni. Uramisten! milyen kövér kis gyereket tart a térdén! De ki az a sötét szemű csinos lány?

- Az Hetty Sorrel - mondta Miss Lydia Donnithorne -, Martin Poyser unokahúga, nagyon kellemes fiatal teremtés, és jóképű is. A komornám megtanította a finom kézimunkára, tisztességesen meg is javította néhány csipkémet... nagyon tisztességesen.

- De hiszen már hat vagy hét éve él Poyseréknál, anyám, kellett, hogy lássa - mondta Miss Irwine.

- Nem én, soha nem láttam, gyermekem; legalábbis nem olyannak, amilyen most - mondta Mrs. Irwine, pillantását le nem véve Hettyről. - Még hogy jóképű! Hiszen ez tökéletes szép-ség! Ifjú éveim óta nem láttam hozzá hasonló csinosat. Milyen kár, hogy ez a szépség csak úgy elpazarlódik itt a gazdák között, holott oly nagy szükség lenne rá a vagyontalan jó családok körében. Mert azt biztosan merem állítani, hogy majd hozzámegy valakihez, akinek éppennyire tetszene akkor is, ha kerek a szeme, és vörös a haja.

Arthur nem merte tekintetét Hettyre függeszteni, míg Mrs. Irwine róla beszélt. Úgy tett, mint aki nem hallja, s valami más köti le a figyelmét. De azért igen jól látta Hettyt, ha nem is nézett oda; látta szépségének gyarapodásában, mivelhogy dicsérték - mert mások véleménye úgy hatott Arthur érzelmeire, mint a megszokott otthoni éghajlat: ebben a levegőben virultak ki leginkább, és erősödtek a legjobban. Igen! olyan Hetty, hogy méltán elcsavarhatja bárki fejét, s

bárki az ő helyében ugyanígy tett és érzett volna. S hogy végtére lemond róla, mint ahogy feltette magában, az olyan cselekedet lesz, amelyre mindig büszkeséggel tekinthet vissza.

- Nem, anyám - mondta Mr. Irwine, anyja utolsó szavaira válaszolva -, ebben nem egyezik a véleményünk. Az egyszerű emberek nem olyan ostobák, mint képzeli. A legközönségesebb ember, akiben csak egy unciája van az értelemnek és az érzésnek, tudja a különbséget egy kedves, finom nő és egy durva között. Még a kutya is érzi a különbséget a jelenlétükben. Lehet, hogy az ember se tudja a kutyánál értelmesebben elmagyarázni azt a hatást, amit a csiszoltabb szépség tesz rá, de mindenesetre érzékeli.

- Az istenért, Dauphin, ugyan mit ért ehhez az olyan megrögzött agglegény, mint te?

- Ó, ez egyike azon dolgoknak, amelyekben az öreg agglegények jobban kiismerik magukat, mint a nős férfiak, mert idejük van az általánosabb elmélkedésre. A nők kifinomult bírálóinak erősen megbéklyózza az ítéletét az, hogy egy nőt mondhat a magáénak. De annak példájaként, amit mondtam, hadd említsem a csinos metodista prédikátornőt, akiről az imént esett szó. Az mesélte, hogy a legdurvább bányászok körében prédikált, de azok soha másként nem bántak vele, mint a legnagyobb tisztelettel és barátsággal. Ennek oka - amiről az a nő nem is tud -, hogy annyi benne a gyengédség, finomság és tisztaság. Az ilyenfajta nő olyan „mennyei tulajdonságokat” hoz magával, amelyek iránt a legnyersebb fickó sem érzéketlen.

- Épp itt jön az asszonyiság vagy szűzi báj pompás példánya, hogy átvegye a díját, gondolom - mondta Mr. Gawaine. - A zsákfutók egyike lehet, akik még azelőtt kezdtek versenyhez, hogy megérkeztünk.

Az „asszonyiság példánya”, régi ismerősünk, Bessy Cranage volt, másként Chad Besse, akinek széles pirosló orcái és lompos lénye olyan túlzott színváltozáson esett keresztül, mely - ha mennyei test lett volna - magasztossá avatja. Sajnos, Bessy azután, hogy Dinah elment, visszatért a fülbevalóihoz, és más tekintetben is annyi csecsebecsével cicomázta fel magát, amennyit csak össze tudott szedni. Aki a szegény Bessy szívébe beletekintett volna, megdöbbentő hasonlatosságot talál az ő apró reményei és aggodalmai meg a Hettyéi között. Érzések tekintetében talán Bessyt illette volna meg az elsőség, de hát, mint láthatják, olyan nagy volt a külső különbség közöttük! Az embernek kedve támadt pofon ütni Bessyt, míg Hetty csókra ingerelt.

Bessyt részben szeles megfontolatlansága vette rá, hogy lefussa fáradságos versenyét, részben pedig a díj utáni kívánkozása. Valaki azt mondta, köpenyeket és más szép ruhadarabokat kaphat díjul, ennek reményében közeledett a sátorhoz, keszkenőjével legyezve magát, de diadal fénylett a szemében.

- Itt az első zsákfutás díja - mondta Miss Lydia, egy nagy csomagot emelve le arról az asztalról, ahová a díjakat rakták, és átadva azt Mrs. Irwine-nek, még mielőtt Bessy odaért volna. - Pompás, durva szövésű gyapjúruha meg egy darab flanell.

- Gondolom, néném, nem hitte, hogy a győztes ilyen fiatal lesz? - kérdezte Arthur. - Nincs itt valami más a lány számára, hogy ezt a szörnyű ruhadarabot odaadjuk valamelyik idősebb asszonynak?

- Csak hasznos és értelmes dolgokat vásároltam - mondta Miss Lydia, megigazítva magán csipkéjét. - Nem tartom okos dolognak, ha az ilyenféle fiatal nőket cifrálkodásra bátorítjuk. Van egy skarlátköpenyem is, de azt a győztes öregasszonynak szántam.

Miss Lydia szavára gúnyos arckifejezéssel reagált Mrs. Irwine, miközben Arthurra nézett, Bessy pedig odajött hozzájuk, és mindenfelé bókolt.

- Ez Bessy Cranage, anyám - mondta Mr. Irwine nyájasan -, Chad Cranage lánya. Emlékszik Chad Cranage-ra, a kovácsra?

- Hogyne, nagyon is - mondta Mrs. Irwine. - Hát Bessy, itt a díjad; pompás meleg holmik a télre. Nem kételkedem, hogy kemény munkádba került a megszerzésük, ezen a meleg napon.

Bessy álla leesett, amint meglátta a rút, esetlen ruhát - mely ezen a meleg júliusi napon azonfelül még oly forrónak és kellemetlennek tűnt, s nagy és csúf volt ahhoz, hogy elvigye. Megint csak pukedlizett, de fel sem nézett, a szája sarka egyre jobban reszketett, aztán elfordult.

- Szegény lány - mondta Arthur. - Azt hiszem, csalódott. Bárcsak valami ízlése szerint való holmit adtunk volna.

- Rendkívül kihívó külsejű fiatal nőszemély - jegyezte meg Miss Lydia -, nem olyan, akit szívesen bátorítanék.

Arthur úgy döntött magában, hogy még a nap vége előtt pénzajándékot juttat Bessynek, hadd vegyen valamit, ami jobban megfelel elgondolásának; de a lány mit sem tudva a rá várakozó vigaszról, kilépett arról a nyílt térről, ahonnan a sátorból látható volt, és miközben a gyűlöletes batyut ledobta egy fa alá, sírva fakadt - amit az apró fiúk vihogva fogadtak. Ebben a helyzetben fedezte fel Bessyt tapintatos idősebb unokatestvére, aki idejét nem vesztegetve közeledett hozzá, mivel gyermekét most férje gondjaira bízta.

- Hát téged mi bánt? - kérdezte az anya-Bess, felemelve és megvizsgálva a batyut. - Gondolom, eltikkasztott az a buta verseny. Nocsak, milyen rengeteg durva szövésű gyapjúanyagot és flanellt kaptál, amit jószerivel azoknak kellett volna adni, akiknek volt annyi eszük, hogy az ilyen bolondozástól távol tartsák magukat. Adhatnál belőlük egy darabkát, hogy a fiúnak öltönyt csináltassak... hiszen mindig jó természetű lány voltál, Bess, mindig is mondtam rólad.

- Felőlem megtarthatod az egészet - mondta a leányzó-Bess bosszús mozdulattal, miközben letörülgette a könnyeit, és lassan összeszedte magát.

- Hát nálam meglesz a helye a szöveteknek, ha már te lemondasz róluk - mondta az érdektelen unokatestvér, gyorsan elsietve a batyuval, még mielőtt Chad Besse jobb belátásra jut.

De a csontos arcú csitrit a teremtő olyan rugalmas lélekkel áldotta meg, mely minden mardosó bánat elől biztosítékot nyújtott; s mire a szamárverseny tetőpontjára hágott, Bess csalódása is megsemmisült, abban a magával ragadó izgalomban, amelyben megpróbálta a legutolsó szamarat pisszegéssel biztatni, míg a fiúk a botok érvéhez nyúltak. Ám a szamár-észjárás erőssége abban áll, hogy pontosan az ellenkezőjét teszi annak, amire az érvelés nógatja, s ez, ha jól meggondoljuk, éppoly lelkierőt kíván, mint a közvetlen következtetés; a szóban forgó szamár azzal is bizonyította kiváló értelmességét, hogy épp akkor makacsolta meg magát, és vált merev-mozdulatlanná, amikor a legsűrűbben hullottak rá a csapások. A tömeg ordítozott, Bill Downes, a kőfűrészelő mosolya sugárzott, mert ő volt a pompás állat szerencsés lovasa, mely higgadtan és merev lábbal állott diadalmának közepén.

A férfiak díjairól Arthur maga gondoskodott, és Billt egy remek zsebkéssel boldogította, melynek annyi pengéje és csavarhúzója volt, hogy azzal akár egy elhagyott szigeten is otthont varázsolhatott volna maga körül. Bill alig tért vissza a sátorból, kezében a díjjal, amikor elterjedt annak a híre, hogy Inas Ben arra vállalkozott, rögtönzött és ingyenes mutatvánnyal fogja elszórakoztatni a társaságot, még mielőtt az urak vacsorázni indulnak - nevezetesen egy matróztánccal, amelynek eszméje kétségtelenül nem tőle származott; mindamellett a táncos oly különleges és bonyolult formában kívánta továbbfejleszteni, hogy senki nem tagadhatta meg tőle az eredetiség elismerését. Inas Ben rátartiságát tánctudományára - melyet az évenkénti búcsún mindig méltóan honoráltak - csak csekély mértékben kellett egy külön adag

jó sörrel fokozni ahhoz, hogy önmagát meggyőzze: az úri népet matróztáncának előadása nagymértékben lenyűgözi majd; ezt az ötletét Joshua Rann feltétel nélkül támogatta, megjegyezvén, hogy igazán helyénvaló valamit a fiatal uraság örömére is tenni annak viszonzásául, mi mindent tett ő értük. Hogy egy ilyen komoly személyiség efféle véleménynek adott hangot, mindjárt kevésbé tűnik meglepőnek, ha meghalljuk, hogy Ben arra kérte Mr. Rannt, kísérje őt hegedűjén, Joshua pedig nem kételkedett abban, ha a táncban nem is rejlik sok, ám a zenében annál több. Adam Bede a nagy sátrak egyikében, ahol a megbeszélés folyt, megmondta Bennek, jobb lesz, ha nem csinál bolondot magából - de ez a megjegyzés tüstént megszilárdította Ben elhatározását: ő ugyan az istennek nem áll el semmitől, csak azért, mert Adam Bede fintorgatja az orrát.

- Hát ez mi, mi ez? - kérdezte az öreg Mr. Donnithorne. - Ezt is te rendezted, Arthur? Itt jön az egyházfi a hegedűjével, és egy jóképű fickó, gomblyukában bokrétával.

- Nem - mondta Arthur. - Erről nem tudok semmit. Jupiterre! hiszen ez táncolni fog! Az ácsok egyike... pillanatnyilag nem jut eszembe a neve.

- Ben Cranage az, Inas Bennek nevezik - szólt közbe Mr. Irwine -, meglehetősen fura figura, úgy vélem. Anna, drágám, látom, hogy a hegedű nyekergése túl sok már neked, elfáradtál. Hadd vezesselek be, aztán vacsoráig pihenhetsz.

Miss Anne egyetértően felkelt, jó bátyja elvezette; ezenközben Joshua bevezető nyirettyűzése a *Fehér kokárda* dallamára váltott, ebből - legalábbis így tervezte - más variációkra fog rátérni, olyan átmenetek igénybevételével, amelyekre jó füle annyira megtanította, hogy előadása nem is volt híján bizonyos ügyességnek. Igencsak elkeseredett volna, ha megtudja, hogy az általános figyelmet oly teljességgel lekötötte Ben tánca, hogy a zenére rá se hederítettek.

Láttak már igazi angol parasztot szólót táncolni? Talán csak balett-táncost, aki úgy vigyorog, mint a vidám porcelán-földműves, miközben csípőjét kecsesen riszálja, és fejével behízelgő mozdulatokat tesz. Ez éppen úgy hasonlít a valódi paraszttánchoz, mint a „madárkeringő" a madarak énekéhez. Inas Ben még csak véletlenül se mosolygott; olyan komoly volt, mint a táncoló majom - olyan komoly, mintha kísérletező filozófus lett volna, aki a maga személyében kívánja bizonyítani, az emberi végtagok minő rengeteg rázást és hányféle szögletben való hajlítást bírnak ki.

A csíkos sátorban harsogott a nevetés, ezt Arthur állandó tapssal és „bravó!" kiáltásokkal ellensúlyozta. De volt Bennek egy csodálója, akinek tekintete olyan lelkes komolysággal követte mozdulatait, amely vetekedett a táncoséval. Martin Poyser volt az, aki egy padon ült, Tommyt térde közé fogva.

- Hát erről hogy vélekedel? - kérdezte a feleségétől. - Úgy stimmel a zenére, akár az óramű. Magam is jó táncos voltam, amikor még nem nehezedtem el, de ilyen hajszálra még én se roptam.

- Ha engem kérdezel, nem sokat számít, mit művel a tagjaival - viszonozta Mrs. Poyser. - Merthogy a feje igencsak üres, különben nem ugrálna és dobbantana úgy, akár egy őrült szöcske, hogy az úri nép megbámulja. Látom, majd odavannak a nevetéstől.

- No akkor antul jobb, hogy elszórakoztatja őket - hagyta rá Mr. Poyser, akit nehezen lehetett rávenni arra, hogy a dolgokat ingerülten szemlélje. - De most már elmenőben vannak, hogy megvacsorázzanak, úgy vélem. Kerekedjünk fel mi is, jó? Aztán megnézzük, mit csinál Adam Bede. Rá van kiosztva az italmérés felügyelete; alig hiszem, hogy jól szórakozik.

HUSZONHATODIK FEJEZET
A tánc

Arthur a bejárati csarnokot választotta báltermül: nagyon bölcsen, mert egyik terem sem volt olyan levegős, egynek se volt az az előnye, hogy széles ajtók nyíltak belőle a kertbe csakúgy, mint alkalmas Lejáratok a többi helyiségbe. Az biztos, hogy a kőpadló nem nagyon táncra való, de hát a legtöbb táncos nagyon is jól tudta, milyen a karácsonyi tánc a konyha kőpadlóján. A bejárati csarnok pontosan olyan volt, hogy belőle a környező szobák fülkéknek tűntek fel, amelyeknek magas mennyezetén stukkóangyalok, harsonák, virágkoszorúk díszelegtek, falain pedig különféle hősök nagy medalionjai, míg egyes mélyedésekben szobrok bújtak meg. Ez volt a legalkalmasabb hely arra, hogy zöld gallyak díszítsék, Mr. Craig pedig büszke volt rá, hogy ízlését és melegházi növényeit ebből az alkalomból megmutathatta. A kőlépcsőház széles lépcsőit párnák borították, hogy alkalmas ülőhelyül szolgáljanak a gyerekeknek, akik a cselédekkel együtt egészen fél tízig maradhattak, a táncot nézni; s mivel e tánc a tehetős bérlők körére szorítkozott, mindenkinek bőven jutott hely. A világítást elragadóan rendezték el színes lampionokkal, melyeket magasan a zöld gallyak közé aggattak, s a gazda-feleségek és -lányok, amint be-bekukkantottak, úgy vélték, ennél pompásabb környezet már nem is lehetséges; most már pontosan tudták, miféle termekben él a király és a királyné, és gondolataik nem minden részvét nélkül időztek ama rokonok és ismerősök mellett, akiktől megtagadtatott ez a pompás lehetőség, hogy lássák, hogyan is folynak a dolgok a nagyvilágban. A lámpák már égtek, bár a nap még alig nyugodott le, és odakint az a szelíd fény áradt szét, amelyben minden tárgy szinte pontosabban körvonalazódik, mint fényes napvilágnál.

Odakint a látvány vonzó volt: a gazdák és családjaik erre-arra kószáltak a gyepen, virágok és bokrok között vagy annak a széles egyenes útnak a mentében, mely a keleti oldal felől vezetett, s mindkét felén mohaszerű fűszőnyeg terült el, melyet itt-ott sötét, lapos cédrusok pitykéztek, vagy egy nagy piramisszerű fenyő, mely ágaival a földet súrolta, tetején a zöld halványabb árnyalataival. A béresek csoportjai a parkban fokozatosan szétszéledtek, a fiatalokat azok a fények vonzották, amelyek az apátság galériái felől kezdtek kiragyogni - ez volt az ő tánctermük -, a józanabbul gondolkodó idősebbek pedig a csendes hazatérést fontolgatták. Ez utóbbiak egyike volt Lisbeth Bede, Seth meg vele tartott - nemcsak fiúi figyelemből, hanem mert a lelkiismerete nem engedte, hogy táncoljon. Seth számára ez a nap meglehetősen borús volt: soha Dinah úgy nem állott mellette, mint ebben a környezetben, ahol minden oly merőben különbözött tőle. Még elevenebben látta őt, amint a fiatal nők gondolat nélküli arcába tekintett, és élénk színű ruháját látta - mint ahogyan az ember egy madonnakép szépségét és nagyságát csak annál jobban érzi, ha közönséges főkötős fej takarja el előle egy percre. De Dinahnak ez a gondolataiban való jelenléte csak abban segítette Sethet, hogy könnyebben viselje el anyjának hóbortjait, amelyek az utolsó órában egyre gyötrelmesebbekké váltak. A szegény asszonyt érzelmeinek sajátos felbolydulása kínozta. Annak örömét és büszkeségét, amit kedvenc fia, Adam megtiszteltetése keltett benne, egyre jobban lebírta az a féltékenység és ingerlékenység, amely csak tápot nyert, amikor Adam odament hozzá, és közölte, hogy Donnithorne kapitánynak az az óhaja, csatlakozzék ő is az előcsarnokban táncolókhoz. Lisbeth úgy érezte, Adam egyre jobban kikerül befolyási köréből; már visszakívánta a régi bajokat, mert akkor többet számított Adamnak, mit mond és tesz az anyja.

No, ez aztán szép dolog, táncról beszélni - mondta -, apád pedig még öt hete sincs a sírban. Bár én is ott lennék, ahelyett, hogy a vidám népek helyét foglalom el a földön.

- Nem, anyám, nem szabad a dolgokat így nézned - mondta Adam, aki feltette magában, hogy nyájas lesz ma anyjához. - Nem táncolni akarok, csak éppen nézni a táncot. S mivel a kapitány úgy óhajtja, hogy ott legyek, a távollétem olyasmit sugallna, mintha én jobban tudnám, mi a dolgok rendje, mint ő. Márpedig tudod, milyen volt ma hozzám Mr. Donnithorne.

- Hát csak tégy, amint jónak látod, nincs a te öreg anyádnak joga bármiben hátráltatni téged. Már csak régi burok ő, akit ledobott a magja, akár héját az érett dió.

- No jól van, anyám - mondta Adam -, majd odamegyek a kapitányhoz, és megmondom, hogy sérti az érzéseidet, ha maradok, s ezért inkább hazamennék; biztos vagyok benne, hogy akkor nem veszi sértésnek, én meg jövök mindjárt. - Ezt nem minden erőfeszítés nélkül mondta, mert valójában arra vágyott, hogy ezen az estén Hetty közelében legyen.

- Nem, nem, nem akarom, hogy ezt tedd... mérges lesz a fiatal földesúr. Tedd csak azt, amit parancsoltak, magam meg Seth majd hazamegyünk. Tudom, nagy tisztesség ér ezzel a figyelemmel, s ki lehet erre büszkébb, mint az anyád? Vajon nem az ő terhe volt a nevelésed és az, hogy annyi esztendőn át a gondodat viselte?

- Hát akkor, anyám, Isten veled... Isten veled, Seth fiam... Ne feledjétek Gypet, ha hazaértek - mondta Adam, a kertkapu felé fordulva, ahol, úgy remélte, majd csatlakozhatik Poyserékhoz, mert egész délután annyira el volt foglalva, hogy nem volt ideje Hettyvel beszélni. Szeme hamarosan felfedezett egy távoli csoportot, tudta, hogy ezt keresi; a csoport a széles kavicsos úton tartott a ház felé, Adam pedig szaporázta a lépteit, hogy melléje kerüljön.

- Nocsak, Adam, örülök, hogy újra láthatom - mondta Mr. Poyser, aki Tottyt karján cipelte. - Remélem, most már lesz része egy kis szórakozásban is, miután a megbízásának eleget tett. Meg aztán itt van Hetty, aki végtelenül sok táncot ígért el; éppen most kérdeztem tőle, megegyezett-e már magával, de azt mondja, nem.

- Hát tulajdonképpen nem gondoltam arra, hogy táncoljak ma este - mondta Adam, de amikor Hettyre nézett, máris kísértésbe jött, hogy megváltoztassa elhatározását.

- Butaság! - mondta Mr. Poyser. - Hiszen mindenki táncolni fog ma, kivéve az öreg uraságot és Mrs. Irwine-t. Mrs. Best éppen most mondta nekünk, hogy Miss Lyddy és Miss Irwine is táncol, a fiatalúr pedig bálnyitó párjául kérte fel a feleségemet: így aztán még ő is kénytelen lesz táncolni, noha a kicsi születését megelőző karácsony óta betegeskedik. Nagy szégyen lenne, Adam, ha elvonulna az ilyen derék fiatalember, aki méghozzá bárkivel felér a táncban.

- Bizony ám - mondta Mrs. Poyser -, nem lenne illendő. Tudom, hogy a tánc merő szamárság, de ha csak azt tennénk az életben, ami okos, nem sokra jutnánk. Ha a levesed elkészült, le kell nyelned a vastagját is, vagy hagyd a csudába az egész levest.

- Hát ha Hetty hajlandó táncolni velem - mondta Adam, nem tudni, vajon Mrs. Poyser érvelésének vagy valami másnak engedve -, táncolok, ha van még szabad tánca.

- Nincs partnerem a negyedik tánchoz - mondta Hetty. - Ezt szívesen táncolom magával, Mr. Bede.

- Igen ám - mondta Mr. Poyser -, de ha elmulasztja az első táncot, Adam, az nagyon furcsán fog festeni. Elég sok szemrevaló partner akad, akikből választhat, meg aztán nehéz is a lányoknak, ha a férfiak csak álldogálnak, és nem kérik fel őket.

Adam tökéletesen átérezte Mr. Poyser megfigyelésének igazságát: mindenképpen rossz néven vennék tőle, ha senki mással, mint Hettyvel nem táncolna, és emlékezve rá, hogy Jonathan Burge-nak némi oka van a neheztelésre, úgy döntött, felkéri Miss Maryt az első táncra, ha annak nincs más partnere.

- A nagy óra épp most üti a nyolcat - mondta Mr. Poyser. - Gyorsan befelé, különben az uraság és a hölgyek megelőznek, ez pedig nem festene szépen.

Amikor odaértek a csarnokba, és a három gyerek Molly felügyelete alatt helyet foglalt a lépcsőn, kitárták a szalon ajtaját, és Arthur belépett egyenruhában, Mrs. Irwine-t egy szőnyegekkel fedett emelvényhez vezetve, amelyet melegházi növények díszítettek; itt foglaltak helyet ő és Miss Anne, valamint az öreg Donnithorne úr, hogy úgy szemlélhessék a táncot, akár a komédiabeli királyok és királynők. Arthur, mint mondotta, azért vette fel egyenruháját, hogy bérlőinek kedvében járjon, akik katonai rangját olyan megbecsülésben részesítették, mintha miniszterelnök lett volna. Arthurnak semmi kifogása nem volt az ellen, hogy ezen módon a kedvükben járjon: egyenruhája pompásan illett a termetére.

Az öreg uraság, még mielőtt leült, körbejárt a csarnokban, hogy üdvözölje a bérlőket, és udvarias beszélgetéseket folytasson a feleségükkel; mindig is udvarias volt, de a gazdák hosszas töprengés után kitalálták, hogy ez a kencefice csak keménységének palástolója. Megfigyelték, hogy az öregúr ma este megkülönböztetett tisztelettel bánt Mrs. Poyserral, kiváltképpen az egészsége felől érdeklődve, és azt ajánlva, hogy - mint ő maga - hideg vízzel kúrálja magát, és kerüljön mindenféle gyógyszert. Mrs. Poyser bókolt, és nagy önuralommal köszönte meg tanácsát, de amikor már elhaladt, azt súgta a férjének: - Életemet teszem rá, hogy valami szörnyűségen töri a fejét ellenünk. Az Ördög nem csóválja a farkát hiába. - Mr. Poysernak még ideje sem volt válaszolni, mert most meg Arthur lépett oda, és azt mondta: - Mrs. Poyser, azért jöttem, hogy szíves engedelmével megkérjem, nyújtsa kezét az első tánchoz; magát pedig, Mr. Poyser, hadd vezessem a nagynénémhez, mert partnerének kívánja.

Mrs. Poyser sápadt arcát a szokatlan megtiszteltetés ideges pírba borította, amint Arthur a szoba vége felé vezette; Mr. Poyser azonban, akinek egy külön pohár visszaállította ifjúi önbizalmát mind szépségét, mind jó táncos mivoltát illetőleg, büszkén haladt tova, titokban azzal hízelegve magának, hogy Miss Lydiának még soha olyan partnere nem volt, aki hozzá hasonlóan meg tudta volna pörgetni a levegőben. Hogy egyensúlyban legyen a két községnek juttatott megbecsülés, Miss Irwine Broxton legmódosabb gazdájával, Luke Brittonnal táncolt. Mr. Gawaine pedig Mrs. Brittont kérte fel. Mr. Irwine, miután elhelyezte húgát, Anne-t, felment az apátság karzatára, ahogy ebben már előzetesen megegyezett Arthurral, megnézni, miként mulatoznak a béresek. Ezenközben a kevésbé előkelő párok is elfoglalták a helyüket: Hettyt a kikerülhetetlen Mr. Craig kérte fel, Mary Burge-ot Adam; most rázendített a zenekar, s megkezdődött a pompás falusi tánc, minden táncok legkülönbike.

Milyen kár, hogy nem deszkapadlós volt a helyiség! Akkor a vastag cipők ritmikus dobbantása jobban szólt volna, mint a dob. A vidám dobbantás, a fej kecses hajladozása, a kéz hullámzó odanyújtása - ugyan hol látható ilyesmi manapság? Az állig felöltözött matrónák lassú táncba indultak, egy órára odahagyván a háztartás és a tejgazdaság gondjait, az ifjúságot felidézve, ám nem affektálva, s nem féltékenykedve, hanem büszkén tekintve a mellettük táncoló ifjú lányokra - ünnepi fürgeség a feleségüknek apró bókokkal kedveskedő pocakos férjekben, mintha udvarlásuk napjai tértek volna vissza - a kamaszok és süldő lányok, kissé zavartak és félszegek a táncosaikkal, mivelhogy semmi mondanivalójuk nincs egymásnak -, bizony kellemes változatosság lenne, ha néhanap őket láthatnók a mély kivágású, uszályos bő ruhák, a toaletteket felmérő pillantások, és ama lakkcipős ernyedt férfiak helyett, akik kétértelmű mosolyt vetnek maguk körül.

Egyetlen dolog rontotta csak Martin Poyser örömét a táncban: mégpedig az, hogy mindig Luke Britton, a hanyag gazda közelébe került. Úgy gondolta, hogy mikor a táncban majd a kézfogásra kerül sor, kis fagyosan hűvös tekintettel hűti le Luke-ot, de amikor Miss Irwine került átellenben az elviselhetetlen gazda helyett, úgy vélte, megeshet, hogy nem a megfelelő

személy kapja a hideg zuhanyt. Így aztán egész arcára jókedv derült, s nem borította rá erkölcsi ítéletének jégpáncélját.

Mint vert Hetty szíve, amikor Arthur közeledett hozzá! A nap során a férfi alig vetett rá pillantást: most azonban kézbe *kell* vennie a kezét. Vajon megszorítja-e? rá fog-e tekinteni? Hetty úgy vélte, sírva fakad, ha Arthur nem adja semmiféle érzésnek kifejezését. Már itt volt, kézen fogta - igen, megszorította. Hetty elsápadt, amint egy futó percre Arthurra pillantott, és tekintetük találkozott, mielőtt a tánc elsodorta volna a férfit. A sápadt pillantás úgy érintette Arthurt, mint valami tompa fájdalom, belemart, bár tovább kellett táncolnia, mosolyognia, tréfálnia. Így fog majd Hetty nézni, amikor megmondja neki, amit meg kell mondania; azt ő el nem tudja viselni - ostoba lesz, és megint csak enged. Hetty pillantása valójában nem jelentett annyit, mint amennyit a fiatalember kiolvasott belőle: csak azt a küzdelmet jelezte, amely a lányban lefolyt ama vágy között, hogy Arthur észrevegye őt, elvegyülve azzal a rettegéssel, hogy vágyát talán másoknak is elárulja. De Hetty arca olyan nyelven szólt, amely meghaladta érzéseit. Vannak arcok, amelyekre a természet olyan kifejezést és szenvedést ró fel, hogy az nem is amaz egyetlen, mögötte repeső emberi lélekből fakad, hanem elmúlt nemzedékek örömét-bánatát regéli el - vannak szemek, melyek mélységes szerelemről szólnak, s volt is, van is valahol, csak éppen nem ezekben a szemekben - talán szólásra képtelen réveteg tekintetekben; mintahogyan egy nép nyelvét néha olyan költészet hatja át, amelyet az elmondó ajka nem érez. Hettynek ez a pillantása Arthurt azzal a rossz sejtelemmel töltötte el, amelyben volt valami az önmagának sem bevallott titkos gyönyörűségből: hogy a lány túlontúl szereti. Nehéz feladat előtt állott, mert e percben csak azt érezte, boldogan odaadna három évet az ifjúságából, ha bűntudat nélkül engedheti át magát annak a szenvedélynek, amelyet Hetty iránt érez.

Ezek a zavaros gondolatok kóválygogtak Arthur fejében, amint karján vezette Mrs. Poysert, aki lihegett a fáradtságtól, és titkon feltette magában, hogy nincs az a földi hatalom, mely rákényszerítheti őt arra, hogy még egyet forduljon; helyette békén megpihen az ebédlőben, ahol felterítették a vacsorát a vendégeknek, válasszon ki-ki kedvére.

- Emlékeztettem Hettyt, hogy még hátravan egy tánca önnel, uram - mondta a derék ártatlan asszony -, mert olyan szeleburdi, képes arra is, hogy minden táncát lekösse. Így aztán megmondtam neki, el ne ígérje az összeset.

- Köszönöm, Mrs. Poyser - mondta Arthur, akit szíven talált a megjegyzés. - Most pedig üljön le egy kényelmes székbe, Mills meg itt áll maga mellett, hogy azt nyújtsa, amit csak megkíván.

Arthur elsietett, hogy egy másik érett korú partnert kérjen fel, mert illendő módon meg kell tisztelnie a férjes asszonyokat, mielőtt a fiatal nők közül bárkit felkér; a falusi tánc pedig vidáman folytatódott, dobbantásokkal, kecses biccentésekkel, hullámzó kézmozdulatokkal.

Végül is elérkezett a negyedik tánc ideje - amelyre az erős, komoly Adam úgy vágyódott, mintha valami ápolt kezű tizennyolc esztendős ifjú lett volna, mert mindannyian nagyon hasonlítunk egymásra, mikor először esünk szerelembe; amellett Adam alig is érintette még Hetty kezét, hacsak nem holmi futó köszöntéskor - táncolni pedig nem táncolt vele ennek előtte, csak egyetlenegyszer. Szeme szinte akarata ellenére mohón követte Hettyt ma este, és mélyebben kortyolta a szerelmet, mint máskor. Adam úgy vélte, Hetty kedvesen, csendesen viselkedik, nem kacérkodik senkivel, még a szokottnál is ritkábban mosolyog, valami édes búbánat lengi körül. „Az Isten áldja meg őt! - fohászkodott magában. - Boldoggá akarom tenni az életét, amennyire csak egy dolgos erős kar és egy szerető szív képes rá.”

Aztán gyönyörűséges elképzelések kerítették hatalmukba, amint hazatér a munkájából, és oldalára vonja Hettyt, érzi, amint arca lágyan odasimul az övéhez, olyannyira, hogy azt is elfeledte, hol van, a zene és lábdobogás akár kopogó eső és üvöltő szél is lehetett volna, annyira nem vett tudomást semmiről.

De most véget ért a harmadik tánc, és Adam odamehetett Hettyhez, hogy kezét kérje. A lány a csarnok távolabbi végében tartózkodott, a lépcsőnél, Mollyval sugdosva, aki éppen karjába adta az alvó Tottyt, amíg elszalad a lépcsőfordulóba a sálakért és a főkötőért. Mrs. Poyser magával vitte a két fiút az ebédlőbe, hogy némi süteményt adjon nekik, mielőtt hazaindulnak nagyapjukkal a szekéren, őket kellett Mollynak a lehető legnagyobb sietséggel követnie.

- Hadd tartsam én a kicsit - mondta Adam, amint Molly elindult a lépcsőkön -, az alvó gyerek nagyon nehéz.

Hetty örült a segítségnek, mert az, hogy álltó helyében Tottyt a karján kellett tartania, nem tette túlságosan boldoggá. Csakhogy ennek a második átrakodásnak megvolt az a szerencsétlen hatása, hogy felriasztotta Tottyt, aki más, maga korú gyermekekhez hasonlóan nyűgös volt, ha alkalmatlan időben ébresztették. Miközben Hetty azon mesterkedett, hogy átadja őt Adam karjába, de még nem vonta vissza a magáét, Totty kinyitotta a szemét, és bal öklével viaskodva küzdött Adam karjával, jobbjával pedig belekapott a Hetty nyakát díszítő barna gyöngysorba. A medalion kiröpült a ruhájából, a következő percben elszakadt a gyöngysor, és a tehetetlen Hetty csak azt látta, amint a gyöngyök és a medalion szanaszét hevernek a padlón.

- A medalionom, a medalionom! - szólt Adamnak hangos és riadt suttogással. - A gyöngyökkel ne törődjék.

Adam máris meglátta, hová esett a medalion, mert magára vonta a pillantását, amint kirepült Hetty ruhájából. Arra a faemelvényre esett, amelyen a zenekar foglalt helyet, nem pedig a kőpadlóra; s amikor Adam felszedte, meglátta az üvegét, mögötte a sötét és világosabb hajfürtökkel. Az ellenkező oldalára esett, így az üveg nem tört el. Megfordította a tenyerén, és meglátta a zománcozott arany fedelet.

- Semmi baja - mondta Adam, miközben odanyújtotta a medaliont Hettynek, aki képtelen volt átvenni, mert mindkét kezét lefoglalta Totty.

- Ó, nem fontos, nem törődöm vele - mondta Hetty, aki előbb sápadt volt, most vörös.

- Nem fontos? - kérdezte Adam komoran. - Úgy tetszett, nagyon is megijedt miatta. Majd tartom addig, amíg át tudja venni - tette hozzá, nyugodtan összecsukva a markát, nehogy Hetty azt gondolja, újra meg akarja nézni.

Addigra már Molly megérkezett főkötővel-sállal, s mihelyt átvette Tottyt, Adam Hetty kezébe nyomta a medaliont. A lány, közömbösséget erőltetve magára, vette át és zsebre tette; szívében düh és bosszúság kélt Adam ellen, amiért meglátta a medaliont, de mégis elszánta magát arra, hogy az izgalomnak többé semmi jelét nem adja.

- Lám - fordult a fiatalemberhez -, a táncolók elfoglalják a helyüket; menjünk mi is.

Adam szótlanul bólintott. Tépelődő riadalom kerítette hatalmába. Talán Hettynek kedvese van, akiről ő nem tud? - mert abban biztos volt, olyan rokona nincs, aki ilyenféle medaliont adna neki, csodálói közül pedig, már akiket ismert, egy se volt olyan helyzetben, hogy elfogadott udvarlónak tekinthessék, mint amilyen ennek a medalionnak az ajándékozója feltétlenül lehet. Adam kétségbeesett, mivel teljes lehetetlenség, hogy félelmének konkrét tárgyat találjon: csak azt fogta fel rettenetes gyötrelemmel, hogy van valami Hetty életében, amit ő nem ismer; s miközben ő abban a reményben ringatta magát, hogy Hetty majd megszereti, a

lány már mást szeret. A Hettyvel való tánc öröme odalett; Adam tekintete, valahányszor Hettyn pihent, valami nyugtalanul kérdő kifejezést öltött; semmi nem jutott eszébe, amit mondhatna neki, de a lány is ideges volt, és nem akaródzott beszélnie sem. Mindketten örültek, amikor a tánc véget ért.

Adam úgy döntött, hogy nem marad tovább; senkinek se volt rá szüksége, és senki se veszi majd észre, ha elillan. Mihelyt kiért, elkezdett szokott mérföldes lépteivel járni, nagy sietve, anélkül, hogy tudná, miért, és minden gondolatát kitöltötte az a tudat, hogy mindörökre méreg keveredett ennek a napnak az emlékébe, mely oly sok megtiszteltetést és ígéretet tartogatott számára. Hirtelen, mikor már megtette a Vadaskerten át vezető út legnagyobb részét, megállt, mert az újraéledő remény egy felvillanása megtorpantotta. Végtére is lehet, hogy bolond, amiért holmi apróságot tragikus színben lát. Hetty, a cicomák-csecsebecsék nagy kedvelője, maga is megvehette azt a dolgot. Bár Hetty pénztárcája számára nagyon is drágának látszott - olyannak, mint amit fehér szaténba ágyazva a rosseteri előkelő ékszerész kirakatában szokott látni. Mindazonáltal Adam ismeretei az efféle dolgok értékéről nagyon tökéletlenek voltak, és úgy vélte, semmi esetre sem kerülhet az a valami többe, mint egy guinea. Talán volt Hettynek annyi a karácsonyi dobozában, és ki tudja, gyerekességében nem átallotta erre költeni, hiszen olyan fiatal teremtés, és oly önfeledten imádja a cicomát! Csakhogy akkor mért ijedt meg annyira a medalion miatt, mért sápadt el, aztán meg azt hajtogatta, nem fontos neki az egész? Ó, hát ez azért volt, mert elszégyellte magát, hogy Adam látja, ilyenfajta elegáns holmi van a birtokában - tudatára ébredt annak, helytelen, ha ilyesmire költi a pénzét, meg azt is tudta, Adam nem ért egyet a pompakedvelésével. Ez csak annak bizonysága, fontos neki, hogy Adamnak mi tetszik, mi nem. A későbbi szótlanságából és komorságából arra következtethetett Hetty, hogy ő nagyon elégedetlen vele, és hajlik arra, hogy a gyengeségeit keményen és szigorúan ítélje meg. S amint Adam most már nyugodtabban lépkedett tovább, megújult reményén rágódva, egyedül már csak az nyugtalanította, úgy viselkedett Hettyvel, hogy az lehűtheti a lány iránta táplált érzéseit. Mert *lehetetlen*, hogy ne az a megvilágítás legyen a hiteles, amint a dolgot utoljára látta. Hogyan lehetne Hettynek elfogadott udvarlója, akit ő teljességgel nem ismer? Egy napnál tovább nem időzött a Poyser háztól távol; olyan ismerőse nem lehet, aki nem volt oda bejáratos, olyan meghitt kapcsolata sem, amelyet nagybátyja és nénje ne ismerne. Ostobaság lenne azt hinni, a medaliont kedvese adta a lánynak. A sötét haj kis gyűrűje - ezt biztosra vette - Hettyé volt; arról nemigen volt sejtelme, kié lehetett az alatta lévő világos haj, mert ahhoz nem láthatta elég alaposan. Lehet az apjáé vagy az anyjáé is, akik meghaltak, amikor még Hetty gyermek volt, és csak természetes, hogy a magáéval együtt őrzi a hajfürtjeiket.

S így Adam megvigasztalódva tért ágyába, leleményesen megszővén magának a lehetőségek hálóját - ez a legbiztosabb spanyolfal, amelyet bölcs ember maga és az igazság közé állíthat. Adam ébrenlétének utolsó gondolatai már beleolvadtak egy álomba, amelynek során ismét Hettyvel volt az Úri Tanyán, s akkor arra kérte a lányt, bocsássa meg neki, amiért olyan hideg és hallgatag volt.

S miközben Adam ezt álmodta, Arthur táncba vezette Hettyt, és fojtott hangon sietve odasúgta neki: - Holnapután hétkor az erdőben leszek; jöjjön olyan korán, amint csak teheti. - S Hetty ostoba örömei és reményei, amelyek egy időre elszálltak, a semmitől megriasztva, mind repdeső szárnnyal tértek vissza, mit sem tudva a valódi veszedelemről. Hetty először volt boldog e hosszú nap során, és azt kívánta, bárcsak órákig tartana a tánc. Arthur is ezt kívánta; úgy gondolta, ez az utolsó gyenge pillanata, s nincs ember, aki nagyobb elgyönyörödéssel engedné át magát egy szenvedély hatalmának, mint az olyan, aki meggyőzte magát róla, hogy holnap már erőt vesz rajta.

De Mrs. Poyser óhajai egészen másfélék voltak, mert gondolatain komor sejtelmek uralkodtak el a holnap reggelre esedékes sajtok sorsát illetően e kései órák miatt. Most, hogy Hetty megtette kötelességét, és táncolt egyet a fiatal urasággal, Mr. Poyser menjen csak ki, nézze meg, visszatért-e a kocsi értük, mert fél tizenegyre jár, és bár a férje, ha finoman is, de megpendítette azt, hogy rossz modorra vallana, ha ők kerekednének fel elsőnek, Mrs. Poyser ragaszkodott álláspontjához, „bármit is kívánjon a jó modor".

- Csak nem mennek már, Mrs. Poyser? - kérdezte az öreg Donnithorne úr, amint az asszony odament, hogy bókoljon, és búcsút vegyen. - Azt hittem, tizenegy előtt egyik vendégünktől sem kell majd elbúcsúznom: mindenesetre Mrs. Irwine és én, akik mindketten a korosabbakhoz tartozunk, úgy terveztük, kivárjuk a táncot addig.

Tekintetes uram, az úrinép számára rendben lévő és illő dolog, hogy gyertyafénynél virrasszon... azoknak nem a sajton jár az eszük. Számunkra elég késő van így is, s a tehenekkel aligha lehetne közölni, hogy holnap reggel ne várják a fejést olyan korán. Így szíves engedelmével, búcsúzunk.

- Hát - mondta Mrs. Poyser a férjének, amint a szekéren elindultak - hamarább vállalnám a serfőzés és mosás napját együtt, mint az ilyen szórakoztató napot. Nincs, ami fáradságban felérne az efféle csellengéssel meg bámészkodással, amikor az ember azt sem tudja, ugyan mihez fogjon; ezenközben úgy vigyorog, mint a szatócs a vásáron, hogy azt ne higgye senki, nem elég udvarias. Aztán ha túlestél rajta, nincs semmi látszatja, hacsak az nem, hogy belesárgult az arcod, mert olyasmiket ettél, amiket nem tudsz megemészteni.

- No nem, nem - mondta Mr. Poyser, aki pompás kedvében volt, és úgy érezte, jeles nap áll mögötte -, egy kis szórakozás néhanap jót tesz neked. S a táncot se járod rosszabbul, mint a többiek, mert nincs a faluban asszony, akinek lába-bokája könnyedebb volna, mint a tiéd. S az is nagy megtiszteltetés volt, hogy a fiatal uraság elsőnek kért fel... gondolom, azért, mert én ültem az asztalfőn, és én mondtam a beszédet. Meg aztán Hetty is, *neki* még soha nem volt ilyen partnere, egy finom egyenruhás úriember. Ezt még öregasszony korodban is meg fogod emlegetni, Hetty... hogyan táncoltál a fiatal urasággal, amikor nagykorú lett.

Negyedik könyv

HUSZONHETEDIK FEJEZET
Válság

Már elmúlt augusztus közepe - közel három hét telt el a születésnapi ünnepség óta. Loamshire-ben, ebben a mi közép-északi megyénkben elkezdődött a búza kaszálása, de az aratást feltehetően hátráltatja majd az a sok eső, mely az egész országban áradásokat és nagy károkat okozott. Ez utóbbi bajok elkerülték Broxton és Hayslope gazdáit nyájas felföldjeiken és patakmosta völgyeikben, s mert túlzás lenne azt állítani, hogy olyan kivételes parasztok ők, akik a saját előnyüket nem tartják többre, mint a közösség boldogulását, könnyen kikövetkeztethető, hogy nem nagyon aggasztotta őket a kenyér árának gyors emelkedése, ameddig remény volt arra, hogy a maguk gabonáját károsodás nélkül begyűjthetik; a napfény és a szárító szellők fel-felbukkanó napjai pedig erősítették ezt a reményüket.

Ilyen nap volt augusztus tizennyolcadika is, amikor azért látta mindenki ragyogóbbnak a napsütést, mert borongós napok előzték meg. Hatalmas felhőtömbök rohantak át a kékségen, s a Vadaskert mögötti nagy kerek dombok mintha megelevenedtek volna röpülő árnyékaiktól; a nap hol eltűnt egy percre, aztán megint kisütött, forrón, mint az újra megszerzett öröm; a még mindig zöld leveleket tépdeste a szél az élő sövényről; a házak körül az ajtók csapkodása hallatszott; az alma hullott a gyümölcsösökben; a dűlők zöldjén és a legelőréteken a kóbor lovak sörénye befúvódott a pofájukba. És a szél mégiscsak beletartozott abba az általános örömbe, melyet a napfény keltett. Vidám nap volt ez a gyerekek számára, akik rohangálva próbálták túlkiabálni a szelet; a felnőtteknek is jókedvük volt, mert hittek a még szebb napokban, amikor majd a szél is eláll. Csak még ne érjen meg a gabona annyira, hogy kiszórja a szemet a kalászból, és elvetélve idő előtt kerüljön földbe.

S mégis olyan nap is volt ez, amelyen mindent elsöprő bánat érheti az embert. Mert ha igaz az, hogy a természet bizonyos percei egyetlen egyéni sors fordulásának sejtelmével terhesek, nem igaz-e az is, hogy egy másikéról viszont megfeledkezik, tudomást se vesz róla? Mert nincsen óra, amelyben ne születnék öröm és szomorúság, nincs hajnali verőfény, mely meg ne újítaná a hervadást csakúgy, mint ahogyan a géniusz lobogásának és a szeretetnek új tápot ad. Oly sokan vagyunk, sorsunk annyira különböző, mit csodálhatjuk hát azt, hogy a természet hangulata gyakran kiáltó ellentétben van életünk nagy válságával? Egy nagy család gyermekei vagyunk, s meg kell tanulnunk, mint ahogyan az ilyen gyermekek megtanulják: nem várhatjuk, hogy túl sokat törődnek sérelmeinkkel, be kell érnünk apróbb gondoskodással és becézgetéssel, nem tehetünk egyebet annál, hogy még jobban segítjük egymást.

Adamnak elfoglalt napja volt, mostanában szinte kettős munkát végzett, mert tovább folytatta tevékenységét mint Jonathan Burge munkafelügyelője, míg valami alkalmas személy át nem veszi a helyét, Jonathan pedig nem sietett felkutatni az illetőt. De Adam jókedvvel végezte külön munkáját, mert reményei Hetty kapcsán új életre keltek. Valahányszor a születésnap óta találkoztak, úgy tetszett, a lány mindent megtesz, hogy még kedvesebb legyen hozzá, s megértesse Adammal, megbocsátotta hallgatagságát és hűvösségét ama tánc során. Adam nem említette többet a medaliont Hettynek; túl boldoggá tette az, hogy Hetty rámosolygott - s még boldogabbá, mert a lányban valami tartózkodást fedezett fel, valamit, amit úgy magyarázott, mint Hetty asszonyi gyengédségének és komolyságának növekedését. „Ó - gondolta újra meg újra -, hiszen csak tizenhét éves, bizonyos idő múltán megjön az esze. És a nénje mindig mondja, milyen remekül helytáll a munkában. Végül is olyan feleség lesz belőle, akire anyámnak nem lesz oka morogni.” Az igaz, hogy Adam a születésnap óta csak kétszer látta Hettyt otthonában; mert az egyik vasárnapon, amikor Adam a templomból az Úri Tanyára

szándékozott menni, Hetty csatlakozott a Vadaskert rangosabb szolgálóinak társaságához, aztán ezekkel együtt ment haza - mintha csak Mr. Craiget akarta volna bátorítani. - Igencsak barátkozik azzal a népséggel odafent a házvezetőnő szobájában - jegyezte meg Mrs. Poyser. - Én a magam részéről soha nem rajongtam túlságosan az urak inasaiért... olyanok azok leginkább, mint a finom hölgyek kövér kutyái, sem ugatásra nem valók, sem a mészáros késére, csak éppen mutogatásra jók. - Egy másik estén pedig Hetty Treddlestonba ment, hogy vegyen egyet-mást; nagy meglepetésére Adam hazatértekor némi távolságban észrevette, amint egy kerítésátjárón mászik át, mely nem is esett a treddlestoni út irányába. De amikor odasietett Hettyhez, az nagyon nyájas volt hozzá, és arra kérte, térjen be vele ismét, ha majd odaérnek az udvar kapujához. Treddlestonból jövet egy kicsit elsétálgatott a földeken, mivel - mint mondotta - még nem kívánt hazamenni: jó volt kint lenni, a nagynénje mindig olyan nagy hűhót csap abból, ha kedve támadt egyet járni. - Ó, de hát kísérjen be! - mondta Hetty, amikor Adam a kapunál kezet akart fogni vele, s ennek nem tudott ellenállni. Így hát betért, és Mrs. Poyser megelégedett annyival, hogy csak éppen odavetette, Hetty később jött, mint várták; míg viszont Hetty, aki nagyon is lehangoltnak látszott, amikor találkoztak, most mosolygott és csacsogott, és szokatlan készséggel szolgálta ki mindannyiukat.

Ez alkalommal látta a lányt utoljára, de úgy gondolta, holnap majd időt szakít arra, hogy elmenjen a Tanyára. Tudta, ma van a napja annak, hogy Hetty a Vadaskertbe megy a komornával varrogatni, ezért hát úgy tervezte, annyi munkát intéz el még este, hogy a holnapot szabaddá teheti.

Adam munkáinak egyike a Vadásztanyán végzett kisebb tatarozások felügyelete volt, ebben az épületben eddig Satchell lakott, ispáni minőségben, de most az a hír járta, hogy az öreg uraság kiadja egy elegáns csizmás embernek, akit láttak egy ízben, amikor kilovagolt a Tanyára. Más, mint hogy bérlőt fogjon, nem lehetett az oka annak, hogy az uraság vállalkozik a tatarozásokra, bár a Mr. Cassonnál összegyűlt szombat esti társaság pipaszó mellett kisütötte, hogy értelmes ember nem vállalhatja a Vadásztanyát, ha egy kevéssel több szántót is nem kap hozzá. Bárhogyan is állottak a dolgok, az utasítás az volt, végezzék el a tatarozásokat minél előbb, Adam pedig, Mr. Burge megbízásából tevékenykedve, az utasításnak szokott energiájával tett eleget. De ma, mivel máshol volt elfoglalva, csak késő délután érkezett a Vadásztanyára, amikor is azt fedezte fel, hogy bedőlt a régi tetőzet egy darabja, amelynek megmaradására számított. Nyilvánvaló volt, hogy az épületnek ezzel a részével már semmit se lehet kezdeni, hanem le kell bontani, s Adam tüstént látta is lelki szemével az újjáépítés tervét, alkalmas tehénistállóval, borjúkarámmal, szerszámosfészerrel, s mindehhez a szükséges anyag nem is kerülne különösebben sokba. Így aztán, amikor a munkások eltávoztak, leült, elővette a zsebkönyvét, és felvázolta a tervet, feltüntetve a kiadásokat is, hogy már másnap reggel megmutathassa Burge-nak azzal, beszélje rá az uraságot, hogy járuljon hozzá. Hogy bármit „hasznossá kerekítsen”, ha mégoly kicsi is, ez volt Adam legnagyobb gyönyörűsége; így aztán ott ült egy rönkön, könyve egy gyalupadon nyugodott, olykor halkan fütyörészett, fejét az elégedettség alig észrevehető mosolyával oldalt billentette - de a büszkeségével is, mert ha Adam szerette a jó munkát, azt is szerette elgondolni magában: „Én végeztem!” Azt hiszem, egyedül csak olyan emberek mentesek ettől a gyengeségtől, akiknek nincs hivatásuk. Már majdnem hét óra volt, mikor Adam befejezte munkáját, és ismét felvette zekéjét; hogy utoljára jártatta körbe a pillantását, észrevette, hogy Seth, aki ma ugyancsak ott dolgozott, elhagyta szerszámoskosarát. „No hiszen, a fiú elfeledkezett a szerszámairól - gondolta Adam -, pedig holnap a műhelyben kell dolgoznia. Micsoda szórakozott ember, a fejét is elhagyná, ha srófon járna. De hát még szerencse, hogy megláttam a kosarat, majd hazaviszem.”

A Vadásztanya épületei a Vadaskert legszélén voltak, mintegy tíz perc járásnyira az apátságtól. Adam a póniján jött ide, azzal a szándékkal, hogy ellovagol az istállóba, és hazafelé

vezető útján beköti a lovát. Az istállónál aztán Mr. Craiggel találkozott, aki azért jött, hogy megnézze a kapitány új paripáját, amellyel holnapután volt elmenendő; Mr. Craig azzal tartóztatta, hogy elmondta, miként fog összegyűlni minden szolganép a kapubejáratnál, hogy szerencsét kívánjon a fiatalúrnak, amikor kilovagol; így aztán, mire Adam a Vadaskertbe ért, és a vállára függesztett szerszámoskosárral lépdelt tovább, a nap már lenyugvóban volt, és lapos vörös sugarait küldözte a vén tölgyek hatalmas törzsei közé, a csupasz földdarabokat olyan múlandó glóriába borítva, mely e fényt hasonlatossá tette a fűre ejtett ékszerdarabhoz. A szél mostanra elállt, s csak annyi fuvalom rezzent, amely épp hogy megmozgatta a finom szárú leveleket. Bárki, akinek egész napon a házban kellett ülnie, boldogan sétált volna most, Adam azonban eleget tartózkodott a szabad levegőn ahhoz, hogy rövidíteni kívánjon haza vezető útján; úgy vélte, ezt a legalkalmasabban úgy teheti meg, ha átvág a Vadaskerten, s egyenest áthalad a Ligeten, ahol már évek óta nem járt. A Vadaskerten átsietett, a páfrányok közötti keskeny ösvényen lépkedve végig, nyomában Gyppel; nem tartotta fel útjában az sem, hogy a fény pompás változásait figyelje - igazában észre se vette -, de valahogy a fénytörés mégis valami nyugalmasan boldog áhítatba burkolta, mely elkeveredett szorgos napi teendőinek gondolatával. Hogy is ne támadtak volna ilyen érzései? Hiszen az őz is megérezte ezt az áhítatot, s csak még félénkebbé vált tőle.

Most Adam gondolatai ahhoz kanyarodtak vissza, amit Mr. Craig mondott Arthur Donnithorne-ról; elképzelte a fiatalember távozását, s azokat a változásokat, melyek még visszatérése előtt bekövetkezhetnek; aztán gondolatai szeretettel időztek gyermekkori pajtásságuk meghitt jeleneteinél, fontolóra vették Arthur jó tulajdonságait, amelyekre Adam büszke volt, mint ahogyan mindannyian büszkék vagyunk annak az elöljárónak az erényeire, aki megbecsül bennünket. Az olyan természet, mint Adamé, nagyon igényli a szeretetet és tiszteletet, s boldogságát illetően nagymértékben függ attól, mit hihet és érezhet mások felől! Meg aztán Adamban nem élt a néhai hősök eszményi világa; nem sokat tudott a múltbeli emberek életéről; olyanok között kellett megtalálnia a maga hőseit, akikhez szerető csodálattal ragaszkodhatott, és szóba álltak vele. Ezek az Arthurra irányuló kellemes gondolatok éber, darabos arcába a szokottnál szelídebb kifejezést loptak; talán ez volt az oka annak, hogy amikor kinyitotta a Ligethez vezető vén zöld kaput, megállt, hogy megveregesse Gypet, és becéző szót szóljon hozzá.

E szünet után továbblépdelt a széles, kanyargós ösvényen, mely a ligeten át vezetett. Micsoda hatalmas bükkök! Adam mindenekfelett a nagyszerű fákban gyönyörködött; aminthogy a halász a tengeren lát a legélesebben, Adam is otthonosabban vette szemügyre a fákat, mint bármi mást. Megőrizte a fákat emlékezetében, akár a festő, minden pettyével, bütykével a kérgén, az ágak minden hajlásával és szögével, s nemegyszer számította ki hajszálig pontosan egy fatörzs magasságát és tömegét, mialatt megszemlélte. Nem csoda hát, hogy - jóllehet iparkodott hazafelé -, nem állhatta meg, hogy meg ne nézzen egy furcsa nagy bükkfát, amelyet az út egyik fordulójánál pillantott meg. Arról kívánt meggyőződni, nem két összeborult fát lát-e, hanem csak egyet. Élete végéig emlékezett erre a percre, amikor nyugodtan szemlélgette a bükköt, mint ahogyan az ember emlékezik arra a pillantásra, melyet otthonára vet, hol ifjúságát töltötte, mielőtt az út fordul, s ő nem látja többé. A bükk a Liget vége előtti utolsó kanyarnál állott, ahol az ágak íve átbocsátotta a keleti fényt, s amint Adam továbbirányította lépteit, hogy folytassa útját, pillantása két alakra esett, vagy húsz lépéssel előtte.

Mozdulatlan szoborrá meredt, és sápadt színe is ehhez hasonlított. A két alak szemben állott, összekulcsolt kezekkel, búcsúra készen; s míg csókban forrtak össze, a csalitosban futkározó Gyp előjött, és megpillantva őket, éleset vakkantott. Azok ketten riadtan váltak szét, az egyik kisietett a Liget kapuján, a másik pedig megfordulva, lassan, szinte ráérősen haladt Adam felé, aki szíve gyökeréig megrendülve, sápadtan állt, még szorosabban markolva azt a botot,

amellyel szerszámoskosarát vitte a hátán, és olyan szemeket meresztve a közeledő alakra, amelyekben az elképedés gyorsan alakult át vak dühvé.

Arthur Donnithorne felhevültnek és izgatottnak látszott; azzal próbálta elviselhetőbbé tenni a kellemetlen érzéseket, hogy ma a szokottnál kissé több bort ivott a vacsorához, és ennek még mindig annyira a hízelkedő hatása alatt állott, hogy könnyedebben fogta fel ezt a nem kívánt találkozást Adammal, mint egyébként tette volna. Végtére is Adamnál alkalmasabb személy nem láthatta volna őt együtt Hettyvel; értelmes fickó, majd nem fecseg róla másoknak. Arthur bízott benne, hogy nevetéssel elüti a dolgot, s meg is magyarázza. Így aztán kiszámított hányavetiséggel bandukolt Adam felé - felhevült arca, finom posztóból és finom vászonból készült esti öltözéke, félig a mellényzsebébe süllyesztett két keze mind ragyogott abban a furcsa esti fényben, amelyet a futó felhők zenitjükben kaptak el, s most a fák legfelső ágairól áradt reá.

Adam még mindig mozdulatlan volt, Arthurt bámulta, amint közeledik. Most mindent megértett - a medaliont és mindazt, amit eddig kétségesnek látott: rettentő perzselő fény mutatta meg neki azokat a rejtett lapokat, melyek megváltoztatták a múlt értelmét. Ha csak egy izmát mozdítja, kikerülhetetlenül úgy ugrik Arthurra, mint a tigris; s az egymással hadakozó érzelmek e hosszú perceiben Adam azt erősítgette magában, nem enged a szenvedélynek, csak azt mondja, ami igaz. Úgy állt, mint akit valami láthatatlan erő kővé változtatott, csakhogy ez az erő a maga szilárd akarata volt.

- Nos, Adam - mondta Arthur -, szóval a pompás öreg bükköket nézegette? De ezeket még nem érintheti fejsze, ez a liget szent. Utolértem a helyes kis Hetty Sorrelt, éppen amikor a barlangomba tartottam... ide a Nyári Lakba. Nem volna szabad ilyen későn errefelé járnia. Így elkísértem a kapuig, s fáradozásom jutalmául egy csókot kértem. De most már sietnem kell vissza, mert ez az út átkozottul nedves. Így hát jó éjszakát, Adam: holnap majd látjuk egymást... mint tudja, búcsúzunk.

Arthurt túlontúl igénybe vette a színjátéknak az a része, amelyet maga játszott, semhogy kellően ügyelt volna Adam arckifejezésére. Nem is nézett egyenesen Adamra, hanem gondtalanul jártatta a szemét körbe a fákon, aztán felemelte az egyik lábát, hogy megvizsgálja a cipője talpát. Többet nem kívánt mondani, elég port hintett a becsületes Adam szemébe; s amint elmondta utolsó szavait, tovább is ment.

- Álljunk csak meg, uram - mondta Adam kemény, ellentmondást nem tűrő hangon, meg sem fordulva. - Van még egy szavam magához.

Arthur meglepetten megállt. Az érzékeny embereket a hangsúly megváltozása közelebbről érinti, mint a váratlanul kimondott szó, márpedig Arthurban megvolt az olyan természetű ember érzékenysége, aki egyszerre melegszívű és hiú. Az még jobban meglepte, hogy Adam nem mozdult, hanem háttal feléje állott, mintha felszólította volna őt a visszatérésre. Ugyan mit akarhatott? Úgy látszik, komolyan veszi ezt az ügyet. Arthur azt érezte, dühe növekszik. Minden pártfogó hajlamnak megvan az ocsmányabb oldala is, és Arthur ingerültségének és riadalmának kuszáltságába belopózott az az érzés, hogy olyasvalaki, aki iránt annyi jóindulatot mutatott, mint ő Adam iránt, nem bírálhatja a magatartását. És mégis lebírta őt - mint mindenkit, akinek nincs igaza - az az érzés, hogy erősebb nála az, akinek jó véleményére tart valamit. Büszkesége és ingerültsége ellenére, éppannyi kérlelés volt a hangjában, mint amennyi düh, amikor azt kérdezte:

- Hogy érti ezt, Adam?

- Úgy - felelte Adam ugyanazon a nyers hangon, s még mindig hátra se fordulva -, úgy, uram, hogy odavetett szavai nem tévesztenek meg. Ez nem az első alkalom, hogy Hetty Sorrellel találkozott ebben a ligetben, és nem is az első alkalom, hogy megcsókolta.

Arthur riadt bizonytalanságot érzett amiatt, hogy nem tudta, mennyire szól Adamból a dolgok valóságos ismerete, s mennyire csak a puszta következtetés. S ez a bizonytalanság megakadályozta abban, hogy okos választ eszeljen ki, s csak növelte ingerültségét. Éles, kihívó hangon azt mondta:

- Hát aztán, uram?

- Hát aztán ahelyett, hogy úgy viselkedett volna, mint egy jóra való, tiszteletet érdemlő férfi, akinek mindannyian hittük, önző, könnyelmű gazfickóként viselkedett. Éppolyan jól tudja, mint én, mire vezet az, ha egy magafajta úr egy olyan fiatal lányt, mint Hetty, megcsókol, és udvarol neki, meg olyan ajándékokkal tömködi, amiket az a lány nem mer másoknak mutogatni. Újra kimondom, önző, könnyelmű gazfickó maga, bár a szívembe hasít, hogy ezt kell mondanom; inkább a jobb kezemet nyiszálták volna le.

- Hadd mondjam meg magának, Adam - felelte Arthur, féken tartva növekvő dühét, és megpróbálva visszatalálni előbbi hetyke hangjához -, maga nemcsak pokolian szemtelen, de butaságokat is beszél. Nem minden csinos lány olyan eszement, mint maga, hogy azt higgye, amikor egy úr megcsodálja a szépségét, s egy kis figyelmet tanúsít iránta, akkor valami különös is jár a fejében. Minden férfi szívesen flörtöl egy csinos lánnyal, s minden csinos lány örül, ha flörtölnek vele. Minél nagyobb szakadék választja el őket, annál veszélytelenebb ez, mert akkor a lány is aligha fogja félreérteni a helyzetet.

- Nem tudom, mit ért azon, hogy flörtöl - mondta Adam -, de ha azt, hogy úgy tesz, mintha szeretne egy nőt, ám nem szereti, akkor azt mondom, becsületes ember ezt nem teszi, márpedig ami nem becsületes, az előbb-utóbb bajra fordul. Sem én nem vagyok bolond, sem maga, s maga is jól tudja, mi az igazság. Tudja, hogy a Hetty és a közte történtek nem kerülhetnek a nyilvánosság elé úgy, hogy ne sínylené meg a lány jó híre, s gyalázatot és bajt hoz rá csakúgy, mint a rokonaira. Még ha nem is volt mellékgondolata azzal, hogy csókolta, és megajándékozta... hát aztán? Mások ezt nem fogják elhinni; azt pedig ne akarja elhitetni énvelem, hogy a lány sem áltatta önmagát. Én mondom magának, annyira eltöltötte őt a magára való gondolatokkal, hogy ez talán meg fogja mérgezni az életét, és soha ennek utána olyan férfit szeretni nem fog, aki jó férje lett volna.

Arthur váratlan megkönnyebbülést érzett, miközben Adam beszélt; észrevette, hogy Adamnak nincs határozott tudomása a múltban történtekről, és nem esett jóvátehetetlen károsodás ez esti szerencsétlen találkozás révén. Adamot még mindig lóvá lehet tenni. Az őszinte Arthur olyan helyzetbe lovalta magát, amelyben már csak a sikeres hazugság lehetett az egyetlen reménye. Ez a remény kissé csillapította mérgét.

- Nos hát, Adam - mondta, a baráti engedékenység hangján -, talán igaza van. Talán egy kissé túl messzire merészkedtem, amikor felfigyeltem a bájos kis teremtésre, s hébe-korba egy csókot csentem tőle. Maga olyan komoly, megállapodott férfi, nem is sejti, miféle kísértés rejlik az ilyen apróságokban. Biztos lehet abban, hogy nem kívánok bajt vagy bosszúságot hozni sem Hettyre, sem a jó Poyserékra, ha ezt csak egy módon is elkerülhetem. De mégis azt hiszem, kissé túlontúl sötéten látja a helyzetet. Tudja, hogy közvetlen elutazás előtt állok, így hasonló hiba elkövetésének veszélye nem fenyeget. Most pedig mondjunk egymásnak jó éjszakát - s itt Arthur megfordult, hogy továbbmenjen -, az egész ügyet pedig ne is említsük többé. Hiszen hamarosan úgyis elfelejtődik.

- Istenemre, nem! - tört ki Adamból a düh, amelyet nem volt képes tovább fékezni. Ledobta a szerszámoskosarat, és úgy lépett előre, hogy közvetlenül Arthur elé került. Minden féltékenysége, a személyes megbántottság érzése, amelyet eddig megpróbált legyűrni, felágaskodott és úrrá lett rajta. Ugyan melyik ember érzi át az éles fájdalom első pillanatában, hogy az az

embertársa, aki e fájdalom eszköze volt, nem szántszándékkal sebezte meg? A fájdalom ellen irányuló ösztönös lázadásunkban újra gyermekké válunk, és tevékenyen követeljük, hogy kitölthessük bosszúnkat. Adam e percben csak azt volt képes érezni, hogy Hettytől megrabolták - megrabolta álnokul az az ember, akiben megbízott, s ott állott közvetlenül Arthur előtt, vad szemeket meresztve rá, szája sápadt volt, keze ökölbe szorult; az a keménység, amelyre eddig azért kényszerítette magát, hogy csak jogosnak vélt felháborodását fejezze ki, most helyet adott egy olyan mélyről jövő indulatos hangnak, mely mintha magát is megrendítette volna beszéd közben.

- Nem, nem felejtődik el hamar, mert maga közém és közéje állt, pedig hát Hetty szerethetett volna... nem felejtem el egyhamar, hogy megrabolt a boldogságomtól, miközben én azt gondoltam, maga a legjobb barátom, nemes gondolkodású férfi, akinek büszkeség dolgozni. És meg is csókolta, miközben semmire se gondolt, ugye? Én pedig soha életemben nem csókoltam meg, de keményen dolgoztam éveken át azért a jogért, hogy megcsókolhassam. S maga az egész ügyet félvállról veszi. Nem sokra tartja, milyen kárt okozhat más népeknek, ha magának megvan a kis játéka, ami semmit se jelent. Visszautasítom kegyeit, mert nem az az ember, akinek tartottam. Soha nem tekintem többé barátomnak. Szívesebben venném, ha mint ellenségem cselekedne, és megküzdene velem, ahol állok... ez minden kárpótlás, amit adhat.

A szegény Adam, akit olyan düh kapott el, amelynek semmi más kiutat nem talált, elkezdte zekéjét, sapkáját leráncigálni, a szenvedélytől túlságosan elvakultan ahhoz, hogy észrevegye azt a változást, amelyet szavai Arthurban keltettek. Arthur ajka most éppoly színtelen volt, mind Adamé; szíve hevesen vert. Az a felfedezés, hogy Adam szereti Hettyt, oly megrendülés volt a számára, mely pillanatnyilag Adam méltatlankodásának színében tüntette fel őt önmaga előtt is, s Adam szenvedését nem pusztán úgy tekintette, mint tévedésének következményét, hanem mint annak alapelemét. A gyűlölet és megvetés szavai - az elsők, melyeket életében hallott - olyanok voltak, mint a pusztító kartács: kitörölhetetlen sebhelyeket hagytak rajta. Minden spanyolfalként használt önigazolás, mely ritkán hagy cserben addig, amíg mások becsülését élvezzük, egy pillanat alatt semmivé lett, és Arthur most szemtől szemben állt azzal az első nagy, visszavonhatatlan rossz cselekedettel, amelyet elkövetett. Csak huszonegy éves volt, és még három hónappal ezelőtt - nem, még annál is később - büszkén hitte, hogy nincs élő ember, aki valamit jogosan a szemére vethetne. Ösztönének első indítékára talán, ha lett volna ideje rá, a kiengesztelés szavait rebegi el; csakhogy alig dobta le Adam zekéjét és sapkáját, azt vette észre, hogy Arthur sápadtan, mozdulatlanul áll, még mindig a mellényzsebébe süllyesztett kezekkel.

- Ugyan már! - mondta. - Nem hajlandó velem férfi módra megküzdeni? Tudja, hogy nem ütöm meg addig, amíg így áll itt.

- Menjen el, Adam - mondta Arthur. - Nem akarok megküzdeni magával.

- Nem - mondta Adam keserűen -, nem akar megküzdeni velem, azt hiszi, egyszerű ember vagyok, akit felelőtlenül megbánthat.

- Soha nem akartam megbántani - mondta Arthur, és dühe megint visszatért. - Nem tudtam, hogy szereti Hettyt.

- De rábírta arra, hogy szeresse *magát* - mondta Adam. - Kétszínű ember, többé soha egy szavát sem hiszem el.

- Menjen el, azt mondom - mondta Arthur mérgesen -, vagy mindketten megbánjuk azt, ami lesz.

- Nem - mondta Adam, megcsukló hangon -, esküszöm, hogy addig nem megyek el, amíg meg nem küzdök magával. Még több kihívást akar? Azt mondom, gyáva és gazember, és megvetem.

A szín mind visszatért Arthur arcába: egy pillanat alatt jobbja ökölbe szorult, és villámgyorsan lecsapott, úgyhogy Adam hátratántorodott. Most már Arthur vére is ugyanolyan izzásban forrt, mint Adamé, és a két férfi, minden megelőző érzelmi kötöttségről megfeledkezve, a párducok ösztönös vadságával viaskodott a terebélyesedő alkonyi homályban, melyet a fák még jobban elmélyítettek. A finom kezű úr mindenben méltó párja volt a munkásembernek, csak erő tekintetében nem, s Arthurt ügyessége hozzásegítette ahhoz, hogy néhány hosszú percre elnyújtsa a küzdelmet. De fegyvertelen emberek között az erős oldalára dől a viadal, ha az erős nem ügyetlen, s Arthurnak törvényszerűen úgy kellett alábuknia Adam jól kiszámított ütése alatt, miként az acélrúd eltörik a pöröly csapására. Ez a csapás hamarosan be is következett, Arthur elesett, fejét egy páfránycsomó rejtette el, úgyhogy Adam csak sötét ruhába burkolt testét tudta kivenni.

A homályban csendesen állt, és azt várta, hogy Arthur felkel.

A csapás, amelyre idegeinek és izmainak teljes latba vetésével készült, lesújtott immár - és mi haszna volt Adamnak belőle? Mit ért el a küzdelemmel? Csak kielégítette szenvedélyét, csak kitöltötte bosszúját. Hettyt nem mentette meg, a múltat sem tehette mássá - ott volt előtte változatlanul, és Adam megundorodott önnön dühének hiábavalóságától.

De mért nem kel fel Arthur? Tökéletesen mozdulatlan volt, mégpedig - Adamnak úgy tűnt - hosszú időn át. Teremtő Isten! talán túl nagy volt a csapás? Adam megborzongott erejének tudatától, és riadalma növekedtével letérdelt Arthur mellé, aztán felemelte fejét a páfrány közül. Arthurban nem mutatkozott az életnek semmi jele: szeme-szája szorosan összecsukódott. Adamon teljesen úrrá lett a borzalom, s a borzalom hitét plántálta belé. Csak azt tudta érezni, hogy Arthur arca a halált tükrözi, ő maga meg tehetetlenül áll előtte. Mozdulni se volt képes, csak térdelt, mint a kétségbeesés képe, a halál képére meredve.

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET
Dilemma

Az óra mértékével csak néhány perc múlott el - bár Adam mindig azt hitte, egy örökkévalóságig tartott -, mire Arthur arcában felfedezte az öntudat apró sugarát és egész valójának alig érzékelhető rezzenését. Az a felszabadult öröm, mely ennek nyomán Adamot átjárta, valamit visszahozott a régi ragaszkodásból is.

- Érez valami fájdalmat, uram? - kérdezte gyengéden, meglazítva Arthur nyakravalóját.

Arthur tétova pillantást vetett Adamra, mely csak akkor váltott át valami apróbb riadalomba, amikor visszatérő tudatába behatolt az iménti megrázkódtatás. De megint csak megrezzent, és nem szólt semmit.

- Úgy érzi, megsebesült valahol, uram? - kérdezte ismét Adam reszkető hangon.

Arthur mellénye gombjaira tette kezét, s amikor Adam kigombolta azokat, hosszat lélegzett. - Fektesse le a fejemet - mondta elhalón -, és hozzon, ha tud, egy kis vizet.

Adam Arthur fejét megint nagyon gyengéden a páfrányra fektette, és kirámolva szerszámait a kosarából, a fákon át a Vadaskert és a liget határszegélyéhez sietett; itt a part vonulata alatt gyors vizű patak folyt.

Amikor csorgó, de félig telt kosarával visszatért, Arthur már úgy nézett rá, mint akinek egyre jobban visszatér az öntudata.

- Képes arra, uram, hogy egy cseppet a tenyeréből igyék? - kérdezte Adam, ismét letérdelve, hogy feltámassza Arthur fejét.

- Nem - mondta Arthur. - Mártsa meg a nyakravalómat a vízben, és borogassa vele a fejemet.

A víz mintha jót tett volna Arthurnak, mert jobban felemelkedett, Adam, karjára támaszkodva.

- Nem érez belső sérüléseket, uram? - kérdezte ismét Adam.

- Nem, sérüléseket nem érzek - mondta Arthur még mindig bágyadtan -, inkább kimerült vagyok.

Egy idő múlva azt mondta: - Gondolom, akkor ájultam el, amikor leütött.

- Igen, uram, hála Istennek, nincs nagyobb baj - mondta Adam -, már rosszabbtól tartottam.

- Persze, már azt hitte, elintézett, nem? Jöjjön, segítsen lábra állni... Borzasztóan bizonytalannak, szédülősnek érzem magam - mondta Arthur, amikor már Adam karjára támaszkodva felállt -, az az ütés úgy érhetett, akár a faltörő kos. Nem hiszem, hogy képes vagyok egyedül továbbmenni.

- Csak nehezedjék rám, uram, majd én segítek - mondta Adam. - Vagy inkább ül még egy kis ideig, itt a zekémen? Én majd feltámasztom. Talán egy-két perc múlva jobban lesz.

- Nem - mondta Arthur. - Elmegyek a Nyári Lakba, azt hiszem, van ott egy kis brandym. Visz arra egy rövid út kissé távolabb, a kapu közelében. Csak éppen arra kérem, segítsen.

Lassan mentek, gyakorta megálltak, de nem szóltak egymáshoz. A jelenre való összpontosítás után, mely Arthur eszmélésének első perceit lefoglalta, most mindketten elevenen újra átélték az iménti jelenetet. A fák közt vezető keskeny ösvényt majdnem elborította a sötétség, de a Nyári Lak körül körben felsorakozó fenyők teret engedtek a holdvilágnak, s növekvő fénye

behatolt az ablakokon. A fenyőtűk vastag szőnyegén léptük nem vert zajt, és a külső csend csak elmélyítette bennük a belső tudatosulás folyamatát, miközben Arthur kivette a kulcsot a zsebéből, és Adam kezébe adta, hogy nyissa ki az ajtót előtte. Adam nem is tudta, hogy Arthur berendezte az öreg Nyári Lakot, és kis odút alakított magának belőle, így nagyon meglepődött, amikor kinyitotta az ajtót, és meghitt szobát látott, ahol minden jel a gyakori igénybevételre vallott.

Arthur elengedte Adam karját, és a díványra vetette magát.

- Valahol majd megtalálja a vadász-ivókészletemet - mondta. - Bőrtok, benne egy üveg és egy pohár.

Adam hamarosan megtalálta a tokot.

- Kevés a brandy benne, uram - mondta, az üveget a pohár fölé tartva, majd az ablakhoz emelve. - Éppen hogy ez a kis pohárnyi.

- Hát akkor adja, ami van - mondta Arthur, a fizikai bágyadtság nyűgösségével. Amikor már néhány kortyot lenyelt, Adam megkérdezte:

- Nem lenne jobb, ha elszaladnék a házba, még egy kis brandyért? Nagyon gyorsan megjárom az utat. Magának megerőltető lenne az út haláig, ha előzőleg nem iszik egy kis szíverősítőt.

- Helyes, menjen csak. De ne mondja meg, hogy valami bajom van. Keresse meg az inasomat, Pymet, és mondja meg neki, kérjen italt Millstől, de ne szóljon arról, hogy itt vagyok a Nyári Lakban. Szerezzen vizet is.

Adam megkönnyebbült, hogy tehet valamit, és mindketten föllélegeztek, hogy rövid időre távol lesznek egymástól. De a gyors mozgás sem csillapította Adamban a gondolkodás égő fájdalmát - tömény szenvedéssel újra átélte az elmúlt nyomorúságos órát, s ebből kiindulva tekintett az előtte álló borús jövendőbe.

Arthur még néhány percig azután, hogy Adam elment, csendesen feküdt, de csakhamar feltápászkodott a díványról, és a beszűrődő holdfényben lassan körülnézett, valamit keresve. Egy darabka viaszgyertya volt az, amely író- és rajzolókészségek átabotájában állt. Utána újabb keresgélés következett, hogyan is lehetne meggyújtani a gyertyát, aztán - amikor ez is megtörtént - Arthur óvatosan keresztülhaladt a szobán, mintha valaminek a jelenlétéről vagy hiányáról akart volna meggyőződni. Végül meg is talált holmi apróságot, amelyet először zsebébe gyűrt, majd újabb megfontolás után ismét elővett, és mélyen egy szemétkosárba rejtett. Egy kis rózsaszín, nyakba vethető női selyemkendő volt. A gyertyát az asztalra helyezte, s az erőlködéstől kimerülve megint a díványra vetette magát.

Amikor Adam a maga készleteivel visszatért, belépése szendergéséből ébresztette Arthurt.

- Helyes - mondta Arthur. - Borzasztó szükségem van rá, hogy a brandy megerősítsen.

- Örömmel látom, hogy világítása van, uram - mondta Adam. - Már éppen arra gondoltam, hogy miért is nem kértem egy lantornát.

- Nem, nem, a gyertya majd kitart; most már hamarosan eléggé összeszedem magam ahhoz, hogy hazamehessek.

- Addig nem távozhatom, amíg nem kísértem biztonságban haza - mondta Adam habozva.

- Igen, jobb is, ha nem megy - üljön le.

Adam leült, és így maradtak, egymással szemközt, nyugtalan csendben, miközben Arthur szótlanul kortyolgatta a vízzel kevert brandyt, amelynek újraélesztő hatása szemmel látható

volt. Most már szabadabban megválasztott pozitúrában feküdt, és olyannak tűnt, mint akit a testi rosszullét kevésbé gyűr le. Adam élénken reagált a jelekre, s amilyen mértékben csillapodtak aggodalmai Arthur állapotát illetően, annál jobban érezte azt a türelmetlenséget, amelyet mindenki ismer, aki jogos felháborodását a vétkes fizikai állapota miatt nem vezethette le. De egy dolog nyomta Adam lelkét, amelynek elintézését sürgősebbnek érezte, semmint visszatérni szemrehányásaihoz: hogy megvallja, mit érzett igazságtalannak a szavaiban. Talán annál is inkább vágyódott erre a vallomásra, mert utána felszabadul, hogy a maga sérelmeit feltárja, és amint a visszatérő könnyebbség jeleit látta Arthurban, a szavak újra és újra ajkára tolultak, majd ismét visszavonultak, arra a gondolatra, hogy jobb, ha mindent holnapra hagy. Amíg csendben voltak, a két férfi nem nézett egymásra, és Adamot most valami olyan előérzet szállotta meg, ha ismét szólni kezdenek, és felelevenítik a múltat, s most már végképp átlátnak egymáson - elkerülhetetlenül újra fellobban a tűz. Így aztán addig ültek csendben, míg a viaszgyertyacsonk lobogni nem kezdett tartójában, de a csend egyre terhesebbé vált Adam számára. Arthur épp most töltött ki egy újabb adag vízzel kevert brandyt, egyik karját a feje mögé tette, egyik lábát felhúzta, mint aki visszanyerte nyugalmát, s ez Adamot ellenállhatatlan kísértésbe hozta, hogy kimondja, ami a szívét nyomja.

- Egyre jobban magához tér, uram - mondta, amikor a gyertya kilobbant, és a gyenge holdfény félig elrejtette őket egymás elől.

- Igen; nagyon azért nem érzem jól magamat... rest vagyok, nem vágyom mozogni; de ha ezt az adagot legyűrtem, azért hazamegyek.

Adam kis szünet után szólalt meg újra.

- Az indulat erőt vett rajtam, és olyasmiket mondtam, amik nem voltak igazak. Ahhoz nem volt jogom, hogy úgy beszéljek, mintha maga tudta volna, hogy méltatlanul bánik velem: hiszen semmiképpen nem tudhatta; én azt, amit Hetty iránt éreztem, mindig a legnagyobb titokban tartottam.

Adam ismét szünetet tartott, mielőtt folytatta.

- S talán elhamarkodottan is ítéltem meg magát... hajlamos vagyok az elhamarkodottságra, s maga esetleg inkább olyan hányavetiségből cselekedett, amit fel se tételeztem valakiről, akinek szíve és lelkiismerete van. Nem egyformán szabtak bennünket, és félreismerhetjük egymást. Isten a tudója, nagyobb öröm nem terem számomra, mintha a legjobbakat gondolhatom maga felől.

Arthur úgy kívánt hazamenni, hogy több szót nem veszteget az ügyre, lelke túl zavart, teste túl gyenge volt ahhoz, hogy ma este további magyarázkodást kívánjon. S mégis megkönnyebbülést érzett, hogy Adam újra a tárgyra tért, olyan formában, amelyben a legkönnyebben válaszolhatott kérdéseire. Arthur abban a kínos helyzetben volt, amelybe egy nyíltszívű, nagylelkű ember került, aki olyan hibát követett el, hogy a továbbiakban a megtévesztés kényszer lesz a számára. Azt a természetes ösztönt, hogy igazságért igazságot adjon cserébe, a bizalmat nyílt vallomással viszonozza, el kell fojtani, és a kötelesség taktikai kérdéssé vált. Arthurra visszahatott a tette, máris zsarnoki módon uralkodott rajta, és olyan útra kényszerítette, amely nem egyezett vele született érzelmeivel. Immár egyedüli törekvése az volt, hogy Adamot minél jobban félrevezesse: rábírja, hogy valami jobbat tartson felőle, mint amit érdemel. S amikor meghallotta a becsületes megbánás igéit - amikor felfogta azt a szomorú könyörgést, amellyel Adam szavait kimondta -, kénytelen-kelletlen megörült a tájékozatlanságból eredő bizalom ama maradékának, mely a szavakban rejtőzött. Nem felelt azonnal, mert mérlegelőnek, s nem őszintének kellett lennie.

- Ne beszéljen többet az indulatunkról, Adam - mondta végül is, nagyon ernyedten, mert a beszéd megerőltető volt neki. - Megbocsátom pillanatnyi igazságtalanságát, hiszen egészen természetes, amilyen túlzott elképzelései vannak a dolgokról. Remélem, a jövőben sem leszünk rossz barátok amiatt, hogy megküzdöttünk: maga győzött, és ennek így kellett lenni, mert kettőnk közül hitem szerint nekem volt kevésbé igazam. Most pedig fogjunk kezet.

Arthur kinyújtotta a kezét, de Adam csak mozdulatlanul ült.

- Erre nem szívesen mondok nemet, uram - mondta -, de addig nem foghatok kezet, míg nem tisztáztuk, mi is a kézfogás értelme. Én hibáztam, amikor úgy beszéltem, mintha tudatosan bántott volna meg engem, de nem hibáztam abban, amit azt megelőzően mondtam a Hettyt illető magaviseletéről, és nem foghatok most úgy kezet magával, mintha éppúgy barátomnak tartanám, mint annak előtte, mindaddig, amíg ezt az ügyet nem tisztázza jobban.

Arthur lenyelte büszkeségét és haragját, amint visszavonta a kezét. Néhány pillanatig hallgatott, aztán a tőle telhető legnagyobb közömbösséggel azt mondta:

- Nem tudom, mit ért azon, Adam: tisztázzuk. Már megmondtam, hogy túl szigorúan ítél meg egy kis flörtöt. De ha helyes a feltételezése, hogy ez rejt némi veszélyt, szombaton eltávozom, és ezzel vége az ügynek. Hogy magának fájdalmat jelentett, szívből sajnálom. Többet nem mondhatok.

Adam semmit se szólt, csak felkelt székéből, és arccal az egyik ablak felé fordulva megállt, mintha csak a holdsütötte fenyők feketeségét bámulná; de igazában semmi más nem volt tudatában, mint a belső konfliktusa. Hiába volt már az az elhatározása, hogy nem beszél holnapig - most és itt kell szólania. De eltelt néhány perc, mielőtt megfordult, és közelebb lépett Arthurhoz, a fekvő fölé magasodva, és letekintve rá.

- Jobb lesz, ha egyszerűen fejezem ki magam - mondta, nyilvánvaló erőlködéssel -, bár ez nem lesz könnyű, mert látja, uram, a dolog nem csekélység az én számomra, bármit is jelentsen magának. Én nem vagyok affajta férfi, aki előbb az egyik nőnek teszi a szépet, aztán egy másiknak, s úgy véli, nem sokat számít, melyiket választja. Amit én Hetty iránt érzek, az másfajta szerelem, olyan, amit csak az ismerhet, aki hasonlóképpen érez, s akinek az Isten ezt az érzést megadta. Többet jelent számomra a világon mindennél, a lelkiismeretemet és a becsületemet kivéve. S ha igaz az, amit mindvégig hangoztatott, ha csak játék volt és flört, ahogy maga nevezte, aminek a távozásával vége, nos, akkor én várok és bizakodom, hogy Hetty szíve végül is felém fordul. Nem szívesen gondolok arra, hogy a maga szavai megcsaltak, hiszek abban, amit mond, bármi is legyen a látszat.

- Jobban sérti Hettyt, mint engem, ha nem hisz nekem - mondta Arthur, szinte erőszakosan, felpattanva a díványról és odébbhaladva. De azonnal megint egy székbe vetette magát és elgyengült hangon tette hozzá: - Úgy látszik, elfelejti, Adam, hogy amikor engem gyanúsít, Hettyt teszi ki hitvány rágalmaknak.

- Nem, uram - mondta Adam, nyugodtabb hangon, mint aki félig megkönnyebbült, mert ahhoz túl egyenes volt, hogy különbséget tegyen a közvetlen és közvetett hazugság között -, nem, uram, nem azonos a helyzet magával és Hettyvel. Maga nyílt szemmel cselekszik, bármit is tesz; de mit tudja azt, hogy mi lakozik őbenne? Hetty csak gyermek, akiről minden lelkiismeretes embernek ilyenként kellene gondoskodnia. És bármit is higgyen maga, tudom, hogy Hettynek megzavarta a gondolkodását. Tudom, hogy betöltötte a szívét, mert most már minden világos előttem, aminek a jelentőségét eddig nem értettem. De maga félvállról veszi, hogy *ő* mit érez... s erre még csak nem is gondol.

- Az istenért, Adam, hagyjon végre békén! - tört ki Arthurból hevesen. - Eléggé megbántam mindent anélkül, hogy még maga is gyötörne.

Arthur tüstént tudatára ébredt, milyen áruló szavakat mondott, mihelyt kicsúsztak a száján.

- Hát ha bánja - viszonozta mohón Adam -, ha bánja azt, hogy hamis illúziókat plántált Hettybe, és elhitette vele, hogy szereti, miközben semmire se gondolt, akkor egyet kell követelnem magától, most nem a magam nevében szólok, hanem a Hettyében: kérem, mielőtt elmegy, világosítsa fel. Nem örökre távozik, s ha úgy hagyja el, hogy azt hiszi, ugyanazt érzi iránta, amit ő maga iránt, sóvárogni fog maga után, és csak elmélyül a baj. A leleplezés talán most sajogni fog, de végül is sok további fájdalomnak veszi elejét. Kérem, írjon neki egy levelet... bízhat abban, hogy eljuttatom hozzá; mondja meg az igazat, és vállalja annak a felelősségét, hogy úgy viselkedett egy magával nem egyenrangú fiatal nővel, ahogyan ehhez nem volt joga. Egyszerű a szavam, uram, de másként nem tudok beszélni. Más, rajtam kívül, aki ebben a dologban Hettynek pártját fogja, nincs.

- Megtehetem az ügyben azt, amit szükségesnek tartok - mondta Arthur, akit egyre jobban dühített aggodalomba vegyülő zavara -, anélkül, hogy kötelező ígéretet tennék magának. Olyan eljáráshoz folyamodom, amit megfelelőnek ítélek.

- Nem - mondta Adam, váratlanul határozott hangon -, ez nem elég. Tudnom kell, miféle talajt taposok. Biztosnak kell lennem abban, hogy bevégezte azt, amit jószerivel nem lett volna szabad elkezdenie. Nem feledkezem meg arról, mi illeti meg magát, mint urat, de ebben az ügyben úgy állunk egymással szemben, mint férfi a férfival, s nem engedhetek.

Néhány percig nem kapott választ, aztán Arthur azt mondta:

- Majd holnap találkozunk. Most már nem tudok többet elviselni, rosszul vagyok.

Beszéd közben felkelt, a sapkája után nyúlt, mint aki menni készül.

- Nem fogja többet látni Hettyt! - kiáltotta Adam, akiben feltámadt a düh és a gyanú. Az ajtónak tartott, hátát nekitámasztotta. - Vagy mondja azt, hogy soha nem lehet már a feleségem... mondja, hogy hazudott nekem... vagy pedig ígérje meg, amit kértem.

Adam, amikor ezt az alternatívát kimondta, úgy állt ott Arthur előtt, mint a rettenetes végzet. Arthur egy-két lépést tett előre, aztán megtorpant, erőtlenül, feldúltan, testben-lélekben betegen. Arthurnak ez a belső küzdelme mindkettőjük számára hosszúnak tűnt, mielőtt elhaló hangon azt mondta: - Megígérem, engedjen.

Adam otthagyta az ajtót, és kinyitotta, de Arthur, amikor a lépcsőre ért, megint megállott, és az ajtófélfának dőlt.

- Nincs eléggé jól ahhoz, hogy egymaga járjon, uram - mondta Adam. - Kapaszkodjon ismét a karomba.

Arthur nem felelt, csak továbbment, Adam meg követte. De néhány lépés után Arthur megállt, és hűvösen annyit mondott: - Azt hiszem, valóban igénybe kell vennem a szívességét. Későre jár, s lehet, hogy odahaza már aggódnak értem.

Adam karját nyújtotta, és így haladtak tovább, szótlanul, míg odaértek, ahol a kosár és a szerszámok hevertek.

- Fel kell szednem a szerszámokat, uram - mondta Adam. - Az öcséméi. Esetleg megrozsdásodnak. Legyen szíves, várjon egy pillanatig.

Arthur nyugodtan, csendben állt, és többé szó nem hangzott el a két férfi között, míg el nem érték az oldalbejáratot, ahol Arthur azt remélte, be tud jutni úgy, hogy nem veszi észre senki. Csak akkor mondta: - Köszönöm, most már nincs szükségem a további segítségére.

- Hánykor lesz alkalmas, uram, hogy holnap találkozzunk? - kérdezte Adam.

- Üzenjen értem ötkor, hogy itt van - mondta Arthur -, semmi esetre sem előbb.

- Jó éjszakát, uram - mondta Adam. De választ nem kapott: Arthur befordult a házba.

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET
Másnap reggel

Arthur nem töltötte álmatlanul az éjszakát: hosszat és jól aludt. Mert az álom eljön a megzavarodottakhoz is - különösen, ha eléggé fáradtak. De reggel hatkor csengetett, és azzal késztette csodálkozásra Pymet, hogy kijelentette, felkel, és nyolcra kéri a reggelit.

- És nézz utána, hogy a kancám fél kilencre fel legyen nyergelve, nagyapámnak pedig mondd meg, ha majd lejön, hogy ma reggel már jobban vagyok, és kilovagoltam.

Egy órája ébredt, s nem volt képes tovább is ágyban maradni. Ágyban a tegnapjaink túlságosan elviselhetetlenek: ha az ember felkelhet, ha másért ne, hát hogy fütyörésszen vagy dohányozzék, olyan jelent teremt, mely valamiképpen ellenszere a múltnak - benyomásokat, melyek helytállnak a zsarnokoskodó emlékekkel szemben. S ha valaki valaha felmérné az érzelmi élet átlagát, feltétlenül bebizonyosodnék, hogy a vadászidény során a vidéki urak lelkiismeretét kevésbé terheli a megbánás, önvád, sértett büszkeség, mint késő tavasszal vagy nyáron. Arthur úgy érezte, emberebb ember lesz lóháton. Még Pym jelenléte is, amint szokott alázatával szolgálta ki, növelte biztonságát a tegnapi jelenet után, mert - amilyen érzékeny volt Arthur mindenki véleményére - Adam megbecsülésének elvesztése olyan megrendítő hatással volt önelégültségére, hogy azt képzelte, mindenki szemében veszített értékéből; mint ahogyan egyes ideges nőket holmi valóságos veszélytől való váratlan riadalom visszatart attól is, hogy lépjenek, minden érzéküket ellepi a veszély tudata.

Arthur természete, mint tudják, szerető volt. A kedvesség cselekedetei olyan magától értetődőek voltak a számára, mint valami rossz szokás: gyengeségeinek és jó tulajdonságainak, önzésének és együttérzésének mindennapos megnyilatkozásait jelentették. Nem szívesen volt tanúja a fájdalomnak, és jó néven vette, ha hálás szemek bámulták, mint örömök osztogatóját. Mikor hétéves volt, egy nap lerúgta egy öreg kertész leveseslábasát, amire egyszerűen nem volt egyéb indítéka, csak hogy rugdalózni támadt kedve. Az nem jutott eszébe, hogy ez a leves az öregember ebédje; de amikor tudomást szerzett a szomorú tényről, kivette zsebéből kedvenc ceruzatartóját és egy ezüstnyelű kést, mindkettőt felajánlotta kárpótlásként. Arthur azóta sem változott, minden sérelmet jótéteményekkel kívánt elfeledtetni. Ha volt természetében valami keserű, az csak azzal szemben mutatkozott, aki nem volt hajlandó békejobbját elfogadni. S talán éppen most eljött az ideje annak, hogy ez a keserűség feléledjen. Első percben Arthur csak csupa szomorúságot és önvádat érzett, amikor felfedezte, hogy Hettyhez fűződő viszonya Adam boldogságát fenyegeti: ha lett volna mód rá, hogy ezt tízszeresen jóvátegye, ha ajándék vagy egyéb cselekedetek visszaadhatták volna Adam elégedettségét és iránta mint jótevője iránt érzett becsülését, Arthur nemcsak készségesen tett volna eleget mindenfajta követelménynek, de még szorosabbnak érezte volna az Adamhoz fűződő kapcsolatait, és soha bele nem fáradt volna abba, hogy elégtételt adjon. Csakhogy Adamnak nem nyújthatott kárpótlást, szenvedéseit nem lehetett meg nem történtté tenni, a vezeklés semmiféle készséges gyakorlása nem szerezhette vissza Adam tiszteletét és szeretetét. Úgy állt Adam, mint valami elháríthatatlan akadály, amellyel szemben bármiféle ellennyomás hiábavaló; megtestesülése volt annak, aminek tudomásulvételétől Arthur a legjobban irtózott: a maga rossz cselekedete megmásíthatatlanságának. A gúny szavai, az, hogy visszautasította a kézfogást, az a fölény, amelyet Adam utolsó beszélgetésük során a Nyári Lakban tanúsított - mindenekfelett annak tudata, hogy leütötték, amivel egy férfi sem békél meg szívesen, még a leghősibb körülmények között sem - olyan sértő fájdalommal nyomasztotta Arthurt, mely a lelkiismeretfurdalásnál is erősebb volt. Arthur oly szívesen győzte volna meg magát arról, hogy nem is okozott

bajt! S ha valaki az ellenkezőjét állítja, még készségesebben győzte volna meg magát róla. A Nemezis ugyancsak ritkán kovácsol kardot magának bűntudatunkból - abból a szenvedésből, amelyet a magunk keltette szenvedés nyomán érzünk: nemigen van ilyenkor elegendő érc ahhoz, hogy belőle hatásos fegyver készüljön. Erkölcsi érzékünk megtanulja a jó társaság modorát, és mosolyog akkor, ha mások is azt teszik; de ha valami kíméletlen személy goromba néven nevezi cselekedeteinket, kész rá, hogy felkeljen ellenünk. S ez így volt Arthurral is: Adam ítélete, Adam éles szavai feldúlták önbékítő érveit.

Nem mintha Arthur Adam leleplezése előtt nyugodt lett volna. Küzdelmei, elhatározásai után mardosta a lelkiismeret, folyton aggályoskodott. Bánkódott Hetty miatt, de maga miatt is, hogy el kell hagynia. Mindig is, akár tervezte, akár megszegte elhatározásait, túllátott a szenvedélyén, és tudta, hogy annak hamari elválásban kell végződnie, de természete túl heves és gyengéd volt ahhoz, hogy ettől a búcsútól ne szenvedjen; s Hetty miatt még nyugtalanság is töltötte el. Már rájött, hogy miféle álomvilágban él a lány - úrihölgy akar lenni selyemben-bársonyban, s amikor Arthur először beszélt vele arról, hogy el kell mennie, remegve kérlelte, hadd mehessen vele, s hogy házasodjanak össze. Ennek a ténynek fájdalmas tudata volt Adam szemrehányásaiban számára a legbőszítőbb fullánk. Arthur maga egyetlen szót sem ejtett ki, mely Hettyt tudatosan megtéveszthette volna, látomását a lány csakis gyermeteg fantáziájából merítette, de azt Arthur mégis kénytelen volt beismerni, hogy e látomások fele a maga tettei nyomán keletkezett. S hogy még növelje a bajt, azon a bizonyos utolsó estén nem mert Hetty előtt az igazságra utalni: kénytelen volt a lányt gyengéd, reménykeltő szavakkal csillapítani, hogy ne zuhanjon viharos kétségbeesésbe. Arthur nagyon élesen érzékelte a helyzetet; megérezte a kedves lény bánatát a jelenben, és még borúsabb aggodalommal gondolt arra, hogy érzései mellett állhatatosan kitart esetleg a jövőben is. Ezt a szituációt élesen felfogta, ez nyomasztotta Arthurt leginkább, minden mást megkerült reménykedő önáltatásával. Az egész ügy titok maradt; Poyserékban a gyanúnak még árnyéka se kélt. Adamon kívül senki se tudott arról, ami megesett - s nem is valószínű, hogy valaha valaki tudomást szerez róla; mert azt Arthur valósággal belevéste Hettybe, hogy annak elárulása akár szóval, akár pillantással, hogy a legcsekélyebb bizalmas kapcsolat volt közöttük, fatális lenne, Adam pedig, aki csak félig ismerte a helyzetet, inkább segíteni fogja a titoktartást, mint árulkodni. Az egész mindenestül nagyon szerencsétlen ügy, de képzeletszülte túlzásokkal, olyan bajokra irányuló sejtelmekkel, amelyek tán soha be nem következnek, értelmetlen lenne még szerencsétlenebbé tenni. A dolog legkomolyabb következménye az volt, hogy átmeneti szomorúságot okozott Hettynek: Arthur szilárd elhatározással fordította el tekintetét mindenféle rossz következménytől, mely nem volt nyilvánvalóan elkerülhetetlen. De - Hetty esetleg más módon fog bajba kerülni, s nem így. S talán ezután módjában lesz sokat tenni a lányért, hogy kiengesztelje mindama könnyekért, melyeket majd hullatni fog érte. Azt, hogy az eljövendő években gondoskodik róla, annak a bánatnak lesz köszönhető, mely most miatta rászakadt. Így származik a rosszból jó. Ilyen pompásan rendeződnek el a dolgok!

S ha esetleg most olvasóimnak kedvük lenne megkérdezni: ugyanaz az Arthur-e ez, akiben két hónappal ezelőtt oly friss volt az érzés, oly kényes a becsület, hogy megriadt még annak a gondolatától is, hogy valakit érzelmeiben megsértsen, s akinek a bántás meg se fordult a fejében - aki azt gondolta, hogy önbecsülése az a legfőbb törvényszék, mely túltesz mindenki más szigorúságán? Biztosíthatom önöket, ez ugyanaz az Arthur, csak megváltozott körülmények között. Tetteink határoznak meg bennünket éppannyira, amennyire mi meghatározzuk tetteinket, s ameddig meg nem tudjuk, mi volt vagy lesz a külső és belső tények sajátos összetétele, amely meghatározza egy ember döntő lépéseit - tanácsosabb, ha nem ítéljük meg bölcsen az illető jellemét. Van tetteinknek egy rettenetes kényszerítő ereje, mely képes a becsületes embert előbb hazug csalóvá változtatni, majd megbékíteni e változással; pusztán

azért, mert a második rossz olyan álruhában mutatkozik meg előtte, mintha az egyedül megvalósítható helyes lépés lenne. Azt a cselekedetet, amelyet annak előtte a józan ész és a friss, tiszta világosság elfogulatlanságával ítélünk meg, ami az egészséges lélek tisztánlátását jellemzi, ezentúl az önigazoló fortélyosság lencséjén át szemléljük, mely mindent, amit az emberek szépnek vagy rútnak neveznek, nagyon is egyforma anyagnak láttat. Európa alkalmazkodik bizonyos *fait accomplihoz*,[8] ugyanezt teszi az egyes személy is - amíg a békés alkalmazkodást meg nem zavarja a felforgató megtorlás.

Nincs ember, aki ha vét az ellen, amit mindenkor helyesnek érzett, kibújhat ennek mételyező hatása alól, és ez a hatás Arthur esetében annál erősebb volt, mivel annyira szüksége volt az önbecsülésre, mely - míg a lelkiismeretével még meg tudott békélni - legbiztosabb oltalma volt. Az önvád igen fájdalmasan érintette - nem tudott szembenézni vele. Meg kell győznie magát arról, hogy nem nagyon hibáztatható; odáig jutott, hogy már szánni kezdte magát, amiért rákényszerül Adam félrevezetésére: ez annyira nem fér össze természetével. De hát ez az egyedül helyes, amit tehet.

Nos, bármi volt is a baj Arthurral, annak következtében nyomorúságosan érezte magát: kínlódott Hetty miatt; kínlódott a levél miatt, amelynek megírását megígérte, s ezt egyik percben otrombán barbár dolognak érezte, a másikban éppen a legnagyobb előzékenységnek, amivel a lánynak tartozik. S mind e meggondolások mögött időnként feltört benne a szenvedélyes indulat; bánja is ő, mi lesz, fittyet hány minden következménynek, magával viszi Hettyt, és pokolba minden megfontolással...

Ebben a lelkiállapotban a szoba négy fala elviselhetetlen börtönt jelentett Arthurnak, mintha az ellentmondó gondolatok és ütköző érzések rázúduló tömege fojtogatná, ezeknek egyikemásika biztosan elröppenne a szabad levegőn. Csak egy-két órája maradt a döntésre, feltétlen tisztánlátásra és nyugalomra van szüksége. Ha egyszer Meg hátán terem, e derűs reggel friss levegőjében, rögtön ura lesz a helyzetnek.

A szép állat meghajlította pej nyakát a napfényben, a kavicsot kapálta patájával, és megreszketett a gyönyörűségtől, amikor ura megcirógatta az orrát, majd megveregette, és a szokottnál is becézőbb hangon szólt hozzá. Arthur annál inkább szerette a lovát, mert nem tudott semmit a titkairól. De Meg épp annyira tisztában volt ura lelkiállapotával, amennyire nemének oly sok tagja belelát annak a kedves fiatal úrnak a lelkébe, aki felé repeső szívvel fordul.

Arthur vagy öt mérföldet ügetett a Vadaskerten túl, amíg egy olyan domb lábához ért, ahol sem fák, sem bokrok nem zárták el az utat. Akkor a kantárszárat Meg nyakába vetette, és felkészült a döntésre.

Hetty tudta, hogy a tegnapi találkozásuk nyilván az utolsó Arthur távozása előtt; lehetetlenség lett volna újabbat kieszelni anélkül, hogy gyanút keltsenek; ő meg olyan volt, mint az ijedt gyermek, képtelen a gondolkodásra; egyedül annyi telt tőle, hogy a távozásnak még az említésére is sírva fakadjon, aztán odanyújtsa az arcát, hogy Arthur lecsókolja róla a könnyeit. Az sem tehetett mást, csak vigasztalta, elringatta, álmodjék tovább. A levél iszonyúan kíméletlen módja lenne a lány felébresztésének! Mindamellett volt igazság abban, amit Adam mondott - hogy a levél megmenti a lányt a hosszan tartó káprázattól, mely az éles azonnali fájdalomnál rosszabbnak bizonyulhat. S az írás volt az egyeden módja annak, hogy Adam kedve szerint cselekedjék, márpedig ezt a jóindulatot számos ok miatt el *kell* nyernie. Hacsak megint láthatná Hettyt! De ez leheletlen, az akadályok tüskés sövénykerítése választja el őket egymástól, az oktalanság pedig végzetesnek bizonyulhat. Meg aztán, ha csakugyan láthatná a

[8] Kész helyzethez.

lányt, ugyan mi végre lenne? Hetty bánatának látása és a rá való emlékezés csak fokozná az ő szenvedését. Tőle távol, a saját környezetében sok minden segíti majd Hettyt, hogy visszanyerje önuralmát.

Arthur képzeletére hirtelen árnyékként borult a rettegés - attól rettegett, hátha Hetty kétségbeesésében valami erőszakos cselekedetre ragadtatja magát; és ennek azonnal nyomába hágott egy másik, mely az árnyékot még jobban elsötétítette. De aztán a fiatalság és a remény erejével elhessegette mind a kettőt. Ugyan mi oka lett volna rá, hogy a jövőt ilyen komornak fesse? Éppoly nagy a valószínűsége annak, hogy minden ellenkezőképpen fordul. Arthur azt mondogatta magának, nem érdemli, hogy a dolgok ilyen rosszul végződjenek - előzetes megfontolás alapján soha nem akart olyasmit cselekedni, amit a lelkiismerete helytelenít - csak a körülmények alakulása vezette. Valami magától értetődő hit volt benne, hogy mivel szíve mélyén igazán annyira jó ember - a Gondviselés nem bánik majd vele csúnyán.

Azon, ami most volt bekövetkezendő, Arthur semmiképpen sem tudott segíteni; egyedül azt teheti, hogy a pillanatnyi helyzet sugallta legjobb megoldást választja. És Arthur arról győzte meg magát, hogy a legjobb megoldás az, ha szabaddá teszi az utat Hetty és Adam között. Talán, mint Adam mondotta volt, a lány szíve egy idő után csakugyan feléje fordul, ez esetben semmi nagyobb baj nem esett, mert Adamnak változatlanul hő óhaja, hogy Hettyt feleségül vegye. Igaz, hogy Adamot megcsalták - megcsalták úgy, hogy Arthur gyalázatosan sérelmesnek vélné, ha vele bánnak el hasonlóan. Ez a megfontolás tönkretette a vigasztalódás esélyeit. Ha erre gondolt, Arthur orcái a szégyennel vegyes ingerültségtől lángba borultak. De hát mit tehet az ember hasonló dilemmában? Becsülete arra kötelezte, hogy egyetlen olyan szót ne ejtsen, amivel sértheti Hettyt: első kötelessége, hogy megóvja *őt*. Maga miatt hazug módra se nem szólt, se nem cselekedett volna. Teremtő Isten! milyen nyavalyás bolond is ő, hogy ilyen kényszerhelyzetbe sodorta magát, és mégis, ha embernek hasonló esetben lehet mentsége, akkor neki van. (Milyen kár, hogy a következményeket a tettek és nem a mentségek határozzák meg!)

Nos, azt a levelet meg kell írnia; ez az egyedüli mód, amely a nehézségek megoldását ígérte. Könnyek szöktek Arthur szemébe, amikor rágondolt, amint Hetty elolvassa a levelet, de neki se könnyebb megírni: nem olyasmit cselekszik, amivel a maga dolgát teszi egyszerűbbé, és ez a végső gondolat hozzásegítette, hogy döntésre jusson. Soha önszántából olyan lépéshez nem folyamodott volna, mely másra fájdalmat zúdít, önmagának pedig könnyebbséget szerez. Még a féltékenység parányi moccanása is, annak elgondolásakor, hogy Hettyt átengedi Adamnak, erősítette benne azt a meggyőződést, hogy áldozatot hoz.

Hogy végre döntött magában, megfordította Meget, és újra hazafelé ügetett. Első dolga, hogy a levelet megírja; a nap többi részét kitöltik egyéb teendői, nem lesz majd ideje, hogy hátrafelé tekingessen. Szerencsére Irwine és Gawaine hivatalosak vacsorára, és másnap déli tizenkettőre már mérföldekkel hagyja maga mögött a Vadaskertet. Valamiféle biztonságot nyújtott ez az állandó lekötöttség az ellen a szinte irányíthatatlan érzés ellen, mely arra ösztökélte, rohanjon Hettyhez valami olyan őrült tervvel, mely mindent felborít. Az érzékeny Meg a lovasától kapott legkisebb biztatásra egyre sebesebben haladt, és az ügetésből gyors vágtába váltott.

- Mintha azt mondták volna, a fiatalúr rosszul lett az este - mondta a savanyú vén John, vacsoraidő tájt a személyzeti szobában. - Ezzel szemben úgy meghajszolta a kancát ma délelőtt, majdhogy ketté nem repedt.

- Talán épp ez volt a rosszullét jele, John - felelte a tréfás kedvű kocsis.

- Akkor jobb lenne, ha eret vágnánk rajta - mondta komoran John.

Adam már korán reggel ott volt a Vadaskertben, érdeklődni Arthur hogyléte felől, aztán nagyon megkönnyebbült, hogy nincs semmi baj, mert kilovagolt. Pontban ötkor ismét ott volt, és beüzent Arthurnak. Néhány perc múlva Pym lejött, levéllel a kezében, s azzal adta át Adamnak, hogy a kapitány elfoglaltsága miatt nem tudja fogadni, de minden mondanivalóját megírta. A levelet neki címezte, de Adam csak a kapun kívül jutva nyitotta ki. Belül lepecsételt borítékot talált, ez Hettynek szólt. A boríték belső oldalán Adam ezt olvasta:

„A csatolt levélben mindazt, amit kíván, megírtam. Magára bízom annak eldöntését, helyesnek tartja-e, ha továbbítja soraimat Hettynek, vagy visszaküldi nekem. Kérdezze meg magától még egyszer, vajon ez a lépés nem okoz-e majd neki nagyobb fájdalmat, mint a puszta hallgatás.

Arra, hogy most újra találkozzunk, nincs szükség. Néhány hónap múlva jobb érzésekkel eltelve nézünk szembe egymással. A. D.”

„Talán igaza van abban, hogy nem akar látni - gondolta Adam. - Semmi értelme, hogy újabb kemény szavakat vagdossunk egymás fejéhez, de annak se, hogy kezet fogjunk, és azt mondjuk, megint barátok vagyunk. Nem vagyunk, s jobb, ha nem is teszünk úgy, mintha azok lennénk. Tudom, hogy a megbocsátás emberi kötelesség, de ez csak annyit jelenthet véleményem szerint, hogy lemondok a bosszú gondolatáról; soha nem jelentheti azt, hogy a régi jó érzéssel gondolok rá, mert ez lehetetlen. Arthur többé nem ugyanaz az ember számomra, és érzelmeim sem lehetnek irányában a régiek. Istenem, magam sem tudom, bárki iránt azt érzem-e még, amit azelőtt: úgy tetszik, hamis mértékkel mértem a munkámat, s most neki kell fognom, hogy ismét felmérjem.”

Adam gondolatait azonban hamarosan elfoglalta az a kérdés, vajon átadja-e a levelet Hettynek? Arthur magának szerzett némi könnyebbséget azzal, hogy a döntést egy figyelmeztető megjegyzéssel Adamra hárította, ő pedig, aki egyébként nem volt a habozás embere, ezúttal megingott. Úgy döntött, előbb kitapogatja az útját, amennyire lehet, megbizonyosodik Hetty lelkiállapotáról, mielőtt dönt a levél átadása ügyében.

HARMINCADIK FEJEZET
A levél átadása

A következő vasárnapon Adam csatlakozott Poyserékhoz, amikor a templomból hazafelé tartottak, abban a reményben, hogy őt is meghívják otthonukba. A levél a zsebében lapult, s nagyon szerette volna, ha alkalma nyílik, hogy Hettyvel négyszemközt beszéljen. A templomban nem láthatta a lány arcát, mivel megváltoztatta a helyét, amikor pedig odalépett hozzá, hogy kezet fogjon vele, Hetty bizonytalanul és erőltetetten viselkedett. Adam ezt várta is, mert most találkoztak először, amióta Hetty is tudta, hogy látta Arthurral a Ligetben.

- Jöjjön, tartson velünk, Adam - mondta Mr. Poyser az út fordulójánál, és mihelyt kiértek a földekre, Adam megkockáztatta, hogy felajánlja karját Hettynek. A gyerekek hamarosan alkalmat szolgáltattak neki arra, hogy elmaradozzanak, ekkor Adam azt mondta:

- Kimódolja majd valahogy, hogy este egy kicsit sétáljunk a kertben, ha szép marad az idő, Hetty? Valami megbeszélnivalóm van magával.

Hetty csak annyit mondott: - Jó. - Valójában ő éppen úgy óhajtotta ezt a meghitt beszélgetést, mint Adam: azon törte a fejét, vajon mit gondol róla és Arthurról; azt biztosan tudta, hogy látta őket csókolózni, de a rákövetkező jelenetről, mely Arthur és Adam közt lezajlott, sejtelme sem volt. Hetty első érzése az volt, hogy Adam nagyon haragszik rá, sőt talán szól is a dologról nagynénjének és bátyjának; arra azonban távolról sem gondolt, hogy Donnithorne kapitánynak merészel bármit is mondani. Attól nagyon megkönnyebbült a lány, hogy Adam ma olyan kedvesen viselkedett, s hogy *csak* vele kívánt beszélni, mert egész úton attól reszketett, amikor a családdal együtt tartott hazafelé, hátha „köpni" akar. De most, hogy négyszemközt kíván vele beszélni, megtudja, mit gondol Adam, és mit szándékozik tenni. Bizonyos önbizalommal hitt abban, ráveheti, hogy csak *azt* tegye, amit ő jónak lát; talán még azt is elhiteti vele, hogy nem törődik Arthurral; azt pedig tudta, hogy mindaddig, amíg Adamban a reménynek csak egy szikrája marad, hogy az övé lesz, azt teszi, amit ő akar. Amellett látszatra változatlanul bátorítani kell Adamot, nehogy nagynénjét és bátyját felmérgesítse, és olyan sejtelmet keltsen bennük, hogy valami titkos imádója van.

Ez a kombináció foglalkoztatta Hetty kis agyát, míg Adam karjába kapaszkodott, és igent vagy nemet felelgetett valami jelentéktelen megjegyzésre a galagonyabogyókról, hogy mennyi is jut majd belőlük a következő télen a madaraknak, aztán az alacsonyan szálló fellegekről, amelyek aligha tartják a terhüket reggelig. És amikor újra csatlakoztak a nénjéhez és a bácsikájához, akkor is törés nélkül folytatta gondolatai sorát, mert Mr. Poyser - bár úgy tartotta, egy fiatalember szívesen fűzi karjára a lányt, akinek udvarol - azért csak örül annak, hogy mindeközben egy kis értelmes beszélgetést folytathat holmi komoly ügyekről; meg aztán a maga részéről igen kíváncsi volt, mik a legújabb hírek a Vadásztanyát illetően. Ezért az út hátralevő részén magának igényelte a társalgást Adammal, így Hetty tovább szövögette apró fondorlatait, képzeletben felépítette a ravasz hízelgéssel kiókumlált kis jeleneteit, s miközben a sövénykerítés mentén lépdelt a becsületes Adam karján, pontosan olyan volt, mint valami elegánsan öltözött kacér teremtés egymagában a budoárjában. Mert ha az otromba cipős falusi szépség elég sekélyes gondolkodású, szellemi tevékenysége elképesztő módon hasonlít egy krinolinba öltözött társaságbeli úrihölgyéhez, aki kifinomult intellektusát arra összpontosítja, hogy ledérkedjék anélkül, hogy kompromittálná magát. Talán a hasonlóság nem volt kevésbé teljes attól, hogy Hetty az egész idő alatt nagyon boldogtalannak érezte magát. Az Arthurtól való elválás kétszeres fájdalmat jelentett neki; a szenvedély és a hiúság egymásba gabalyodása mellett az a bizonytalan, meghatározhatatlan félelem is rémítette, hogy a jövő talán egészen

másképpen alakul, mint megálmodta. Belekapaszkodott Arthurnak vigaszt és reményt nyújtó szavaiba, utolsó találkozásuk alkalmával: „Karácsonykor újra itt vagyok, aztán majd meglátjuk, mit lehet tenni." Erősen hitt benne, Arthur annyira szereti, hogy soha nem lehet boldog nélküle; titkát pedig - hogy egy nagy úr imádja - önelégült büszkeséggel őrizte, mint ami minden ismerős lánynak fölibe emeli. De a jövő bizonytalansága, a meg sem formálható lehetőségek kezdték annyira nyomasztani, mintha a levegő láthatatlan súllyal nehezedne rá; egyedül maradt álmai kicsiny szigetén, körös-körül a sötét ismeretlen víztömeg, ahová Arthur távozott. Lelke nem szárnyalt attól, ha előre tekint, csak ha hátra, és az elhangzott szavakból, régi becézgetésekből merített hitet. De volt úgy, csütörtök este óta, hogy homályos aggodalmai szinte elenyésztek ama határozottabb félelme mellett, hogy Adam esetleg elárulja nagynénjének és bátyjának, amit tud; ez a váratlan javaslata, hogy négyszemközt beszéljen vele, új irányba indította el Hetty gondolatait. Minden vágya az volt, hogy ne szalassza el a kínálkozó alkalmat, így aztán tea után, amikor a fiúk kiszállingóztak a kertbe, és Totty rimánkodott, hogy velük tarthasson, Hetty olyan készségesen ajánlkozott, hogy meglepte Mrs. Poysert.

- Majd én velük megyek, néni.

Az aztán egyáltalán nem volt meglepő, hogy Adam azt mondta, ő is menne; így hamarosan Adam meg Hetty magukra maradtak a mogyorócserjék mellett vezető útjukon, míg a fiúk valahol máshol gyűjtögették szorgalmasan az éretlen mogyorót, hogy „hol a dió, mogyorót" játsszanak, Totty pedig egy kölyökkutya elmélyültségével bámulta őket. Még csak kis ideje múlt - alig két hónapja -, hogy Adamot mindenféle borzongatóan édes remény töltötte el, amikor Hetty oldalán állott ebben a kertben. Ennek a jelenetnek az emléke gyakran merült fel benne csütörtök este óta: az almafa ágain áttörő napfény, a rőt gyümölcsök, Hetty édes pirulása. Az emlék most kissé alkalmatlanul tért vissza e szomorú estén, alacsonyan szálló fellegeivel, de Adam azon volt, hogy úrrá legyen minden indulatán, nehogy valamiféle elérzékenyülés arra bírja, többet mondjon annál, mint amennyi Hetty érdekében szükséges.

- Azok után, amit csütörtök este láttam, Hetty - kezdte Adam -, nem fogja azt gondolni, túl messzire merészkedek a mondanivalómmal. Ha olyasvalaki udvarol magának, aki feleségül akarja venni, s én tudom, kedveli és férjéül választja, nem lenne jogom szólni felőle; de ha azt látom, olyan úr teszi magának a szépet, aki sohasem veheti feleségül, sőt arra még csak nem is gondol, kötelességemnek érzem, hogy a maga érdekében közbelépjek. Nem beszélhetek erről azokkal, akik a szüleit helyettesítik, mert ezzel a szükségesnél nagyobb bajt idéznék fel.

Adam szavai könnyítettek Hetty egyik aggodalmán, de volt olyan jelentésük is, mely csak erősítette rossz sejtelmeit. Sápadt volt és reszketett, ám azért haragosan mondott volna ellent Adamnak, ha el merészelte volna árulni érzéseit. De így csak hallgatott.

- Oly fiatal még, Hetty - folytatta Adam, szinte gyengéden -, és még nem sokat tapasztalt abból, mi folyik a világban. Az a helyes, ha minden tőlem telhetőt megteszek azért, hogy ne kerüljön bajba, mivel nem tudja, hova sodródik. Ha valaki rajtam kívül tudná, hogy egy úrral találkozik, és pompás ajándékot kap tőle, megszólná, és laza erkölcsűnek bélyegezné. Amellett érzéseiben kell megszenvednie azért, hogy olyan embernek ajándékozza szerelmét, aki soha nem veheti el, s nem viselheti gondját egész életén át.

Adam szünetet tartott, és Hettyre nézett, aki a mogyorócserjék leveleit tépdeste, aztán tovább szaggatta őket az ujjai között. Kis tervei, előre kimódolt szónoklatai mind cserbenhagyták, akár a rosszul megtanult lecke az Adam szavai keltette izgalom nyomán. E szavak higgadt biztonságában valami olyan kegyetlen erő volt, amely azzal fenyegetett, hogy szétmorzsolja, összezúzza a lány gyengécske reményeit és képzelgéseit. Szembe akart szállni Adam szavai-

val - dühös ellentmondással akarta elhárítani őket, de még mindig uralkodott rajta az elhatározás, hogy elrejti érzelmeit. Most már csak vaktában szabadkozott, képtelen volt kiszámítani szavainak hatását.

- Nincs joga azt állítani, hogy szeretem őt - mondta Hetty elhalóan, de azért hevesen, egy újabb levelet tépve le és morzsolva szét. Halványságában és izgalmában nagyon szép volt, gyermeteg, sötét szeme kitágult, a szokottnál szaporábban lélegzett. Adam szíve összefacsarodott, amint elnézte. Ó, csak képes lenne megvigasztalni, lecsillapítani, és megváltani ettől a fájdalomtól; ha lenne benne olyan erő, hogy megmenti Hetty szegény meggyötört lelkét, mint ahogyan megmentette volna a testét minden veszéllyel dacolva.

- Ebben kételkednem kell, Hetty - felelte Adam gyengéden -, nem hihetem, hogy titokban csókolóznék, arany szelencét fogadna el, az illető hajával, és találkára lopózna a Ligetbe olyasvalakivel, akit nem szeret. Nem kárhoztatom érte, mert tudom, hogy így kezdődik apránként, míg a végén az ember már nem tud szabadulni a szerelemtől. Arthurt kárhoztatom, amiért ily módon meglopta a maga szerelmét, amikor tudta, soha becsületes ellenértéket nem tud adni érte. Csak cicázott, játékszernek tekintette, s nem törődött magával, ahogyan igazi férfihoz illett volna.

- De igenis, törődik velem, ezt én jobban tudom, mint maga - tört ki Hettyből. Most minden mást elfelejtett, azon a fájdalmon és dühön kívül, amit Adam szavai kiváltottak.

- Nem úgy van az, Hetty - mondta Adam. - Ha annak rendje és módja szerint törődik magával, nem így viselkedik. Ő maga mondta nekem, csókjai és ajándékai semmit se jelentettek számára, és azt akarta velem elhitetni, maga se gondolkozik különbül az egészről. Csakhogy ezt én jobban tudom. Egyre csak az jár a fejemben, maga annyira bízott benne, és azt képzelte, eléggé szereti ahhoz, hogy elvegye, még ha úr is. S ezért kell erről a dologról magával beszélnem, mert tartok tőle, hogy becsapja önmagát. Arthurnak soha eszébe nem jutott, hogy magát feleségül vegye.

- Ezt honnan tudja? Hogy merészel ilyet állítani? - mondta Hetty, aki megállt jártában, és reszketett. Az a rettenetes határozottság, mely Adam hangjában rejtőzött, riasztó félelemmel töltötte el. Nem volt annyi lélek jelenléte, hogy azt fontolgassa, esetleg Arthurnak megvolt az oka rá, hogy ne mondjon igazat Adamnak. Hetty szavai és tekintete meggyőzték Adamot - oda kell adnia a levelet.

- Talán képtelen hinni nekem, Hetty, mivel túlságosan jó véleménnyel van felőle, mert bízik benne, hogy jobban szereti, mint ahogyan szereti. De van a zsebemben egy levél, amelyet ő maga írt, hogy átadjam. Én nem olvastam ezt a levelet, de ő azt állította felőle, megmondja magának benne az igazat. Ám még mielőtt átadom az írást, kérem, Hetty, legyen megfontolt, és ne ragadtassa el magát túlságosan. Semmi jó nem származott volna abból, ha Arthur ostoba eltökéltségében feleségül veszi magát: végül is nem vezetett volna boldogsághoz.

Hetty semmit se szólt: reménye feléledt annak a levélnek az említésekor, amelyet Adam nem olvasott. Talán valami egészen más áll benne, mint amit a fiú gondol.

Adam elővette a levelet, de még mindig a kezében tartotta, miközben a gyengéd kérlelés hangján ezt mondta:

- Ne haragudjon rám, Hetty, amiért én vagyok ennek a fájdalomnak a hozója. Isten a tanúm, sok mindent elviseltem volna, ennél rosszabbat, ha ettől megkímélhetem. És ne feledje, senki más nem tud róla, csak én, én pedig úgy fogom a gondját viselni, mintha bátyja lennék. Az én szememben maga nem változott semmit, mert nem hiszem, hogy tudva cselekedett rosszat.

Hetty kezét a levélre tette, de Adam csak akkor engedte el, amikor már befejezte szavait. A lány nem figyelt arra, amit mond - nem is hallgatott oda; de amikor Adam elengedte a levelet, felbontatlanul zsebre dugta, majd szaporázni kezdte lépteit, mint aki minél előbb vissza akar kerülni a házba.

- Igaza van, ha most mindjárt nem olvassa el - mondta Adam. - Csak akkor olvassa el, ha magában lesz. De maradjon még egy kicsit, hívjuk a gyerekeket: halovány, sőt betegnek látszik... talán a nagynénje majd észreveszi.

Hetty megfogadta a figyelmeztetést. Eszébe jutott, hogy újra elő kell vennie a vele született titkolózást, mellyel Adam szavainak megrendítő hatása alatt már-már felhagyott. S akármit akar Adam, a levél már nála van. Elszaladt, hogy megkeresse Tottyt, és hamarosan újra rendes arcszínével jelent meg, Tottyt vezetve, aki savanyú képet vágott, mert arra kényszerítették, hogy eldobjon egy éretlen almát, holott már belevájta apró fogait.

- Uccu, Totty - szólt hozzá Adam -, gyere csak, lovagolj a vállamon... olyan magasra emellek, hogy a fák tetejét is eléred.

Ugyan melyik kisgyerek utasította vissza valaha azt a kápráztató érzést, hogy erős karral megragadják, és fellendítsék? Nem hiszem, hogy Ganümedész siránkozott, amikor elkapta a sas, és talán a végén Jupiter vállán rakta le. Totty a biztos magasságból elégedetten mosolygott alá, a látvány pedig megnyerő volt az anyai szemnek, amint a ház ajtajában állva meglátta az apró terhével közeledő Adamot.

- Eszem azt az édes kis arcodat, drágaságom - kiáltott Mrs. Poyser, s az anyai szeretet melegétől szelíd lett éles tekintete, amikor Totty előrehajolt, és feléje nyújtotta két karját. Hetty számára e percben egyetlen pillantása se volt, s csak annyit mondott, rá se nézve: - Eridj és csapolj sört, Hetty; a lányok mindketten a sajttal vannak elfoglalva.

Miután sört csapolt, és meggyújtotta a nagybátyja pipáját, Tottyt kellett lefektetnie Hettynek, majd hálóingben megint lehoznia, mert elalvás helyett szüntelenül sírt. Aztán a vacsora elkészítésére került sor, amihez Hetty folyvást segédkezet nyújtott. Adam addig maradt, amíg csak azt nem érezte, most már Mrs. Poyser elvárja, hogy menjen; de eközben őt is, férjét is szóval tartotta, amennyire tehette, hogy Hetty helyzetén könnyítsen. Csak azért maradt még, hogy lássa, milyen biztonságban vészeli át a lány ezt az estét, és örömmel állapította meg, mennyi önuralom van benne. Tudta, nem volt még ideje arra, hogy elolvassa a levelet, ám azt nem tudta, hogy Hettyben feléledt az a titkos remény: a levél mindenben ellentmond majd az ő szavainak. Adam nehezen hagyta magára a lányt - nehezére esett a gondolat, hogy napokig nem fogja tudni, hogyan viseli a baját. De végül is mennie kellett, és egyebet nem tehetett, csak gyengéden megszorította Hetty kezét, amikor istenhozzádot mondott, azt remélve, ezt annak jeleként fogja fel, hogy szerelme mindörökre menedéket biztosít számára, mert ez a szerelem mindörökre változatlan. Milyen fürgén foglalkozott hazafelé menet azzal, hogy Hetty csacskaságára könyörületes mentséget találjon; minden gyengeségét Hetty természete édes bájának tudjon be; s Arthurt tegye felelőssé mindenért, egyre kevésbé figyelmezve arra, hogy a férfi tetteire is lehetne mentő körülményeket találni! A Hetty szenvedésén érzett keserűsége, és annak tudata is, hogy a lányt talán örökre elvesztette, süketté tette minden ellenvetésre senkiházi barátja érdekében, aki ezt a tengernyi bajt felidézte. Adam világosan látó, elfogulatlan ember volt - morális értelemben csakúgy, mint fizikailag, derék férfi. De ha az Igazságos Ariszteidész valaha szerelmes volt és féltékeny, abban a percben nem lehetett lenyűgözően nagylelkű. Én sem állíthatom azt, hogy Adam e fájdalmas napok során egyebet nem érzett, csak jogos felháborodást és szerető szánalmat. Keservesen féltékeny volt, és

amilyen arányban szerelme elnézővé tette Hetty megítélésében, olyan mértékben vezette le keserűségét az Arthurra irányuló ellenségességben.

„Meg lehet érteni - gondolta Adam -, hogy Hetty fejét könnyű elcsavarni, amikor ilyen úr környékezi meg, finom modorával, finom ruháival, fehér kezével és azzal a sajátos móddal, ahogyan az urak beszélnek, olyan merészen közelítve hozzá, ahogyan a magafajtájú sohasem teszi; nem valószínű, hogy ezután valaha is figyelmére méltat közönséges embert." Ellenállhatatlan érzés késztette rá, hogy most kihúzza kezét a zsebéből, és megtekintse kérges tenyerét és töredezett körmeit. „Én egészben véve eléggé darabos fickó vagyok: ha meggondolom, igazán nem tudom, mi szeretnivalót talál rajtam egy nő, s mégis könnyen akadna helyette feleségem, ha szívem nem kötne Hettyhez. De nem sokat számít, mi más nők véleménye felőlem, ha ő nem tud szeretni engem. Persze talán éppúgy képes lett volna engem szeretni, mint más férfit - nemigen hiszem, hogy akárkitől tartanom kellett volna, ha *ő* nem áll közénk, de most már valószínűleg mindörökre gyűlöletes maradok Hetty szemében, merthogy annyira különbözöm *tőle*. Ám mégis - jóslatokba nem lehet bocsátkozni: talán más belátásra tér a lány, ha rájön arra, hogy a másik egész idő alatt csak játszott vele. Talán meg tudja majd becsülni az olyan embert, aki egész életét az ő szolgálatában kívánja leélni. Forduljon azonban akárhogy, meg kell békülnöm sorsommal - sőt hálásnak kell lennem, hogy nem rosszabb: nem vagyok az egyetlen, akinek kevés boldogsággal kell ebben az életben beérnie. Szomorú szívvel is sok derék munkát lehet elvégezni. Ez az Isten akarata, s el kell fogadnunk: nem illő azt képzelni, hogy jobban ismerjük, mi végre van, mint az Úr, még ha hátralevő életünk ebben a töprengésben telik is el. De még a munkámat is tönkretette volna, ha azt látom, hogy Hettyt bánat és gyalázat éri, méghozzá annak az embernek a révén, akire mindig büszkén gondoltam. Minthogy ez nem következett be, nincs jogom a zúgolódásra. Aki megőrzi tagjai épségét, kibír egy-két sajgó vágást is."

Amikor Adam elmélkedéseinek ezen a pontján éppen áthágott egy kerítésátjárón, észrevett egy ballagó embert előtte a mezőn. Megismerte Sethet, aki egy esti prédikációról tért vissza, és sietve nekiindult, hogy beérje.

- Azt gondoltam, előttem érsz haza - szólt Adam, amint Seth megfordult, hogy bevárja - mert én a szokottnál tovább maradtam el.

- Nos, én is késtem, mert beszédbe ereszkedtem a gyülekezet szétoszlása után John Barnesszal, aki azt vallja, a tökéletesség állapotába került, én meg meg akartam kérdezni tőle, mik is hát a tapasztalatai. Az ilyen témák messzebb viszik az embert, mint gondolja... egyenes úton nem közelíthetők meg.

Két-három percen át a két fivér csendben ballagott egymás mellett. Adam nem érzett hajlandóságot arra, hogy a vallásos élmények finomabb rezdüléseit megtárgyalja, de arra igen, hogy Sethtel egy-két szót váltson a testvéri szeretet és bizalom jegyében. Ez a hajlandóság is ritkán mozdult benne, bármennyire is szerették egymást. Személyes ügyekről alig is beszéltek, vagy éppen csak utaltak a családi bajokra. Adam természeténél fogva tartózkodó volt minden érzelmi vonatkozásban. Seth pedig valamiféle félénkséget érzett gyakorlatiasabb bátyja jelenlétében.

- Seth fiam - mondta Adam, öccse vállát átfogva -, nem hallottál Dinah Morrisról azóta, hogy elment?

- De igen - mondta Seth. - Azt mondta, egy idő múltán írhatok neki arról, hogyan boldogulunk, hogy viseli el anyánk a bajt. Így aztán vagy két héttel ezelőtt írtam is, beszámoltam az új állásodról, s hogy anyánk eléggé megbékélt; múlt szerdán, amikor Treddlestonban a postán jártam, megkaptam a válaszát is. Talán szívesen elolvasnád; csak azért nem szóltam felőle,

mert úgy láttam, rengeteg egyéb dolgod van. A levelet könnyű elolvasni... Dinahnak, ahhoz képest, hogy nő, remek írása van.

Seth előhúzta zsebéből a levelet, és Adam felé nyújtotta, aki - miközben átvette - megjegyezte:

- Hát bizony, fiam, nehéz terhet cipelek éppen most... nem szabad rossz néven venned, ha egy fokkal hallgatagabb vagyok és zsémbesebb, mint rendesen. A baj miatt azonban nincs kevesebb gondom rád. Tudom, hogy együtt állunk és bukunk.

- Semmit nem veszek rossz néven tőled, Adam. Tudom azt nagyon jól, mit jelent, ha néha kurta-furcsa vagy irányomban.

Anyánk nyitja az ajtót, kinéz, jövünk-e már - mondta Adam, amint felhágtak a lejtőn. - Mint rendesen, most is sötétben ült. Hát te, Gyp, örülsz-e, hogy láthatsz?

Lisbeth nagy sietve bement, és meggyújtotta a gyertyát, mert meghallotta a rég várt léptek neszét a fűben, még mielőtt Gyp örvendezve ugatni kezdett.

- Ó, fiaim, ilyen hosszú órákat születésem óta nem töltöttem el, mint ezen az áldott vasárnap estén. Ugyan mi a csodát csinálhattatok mind a ketten ennyi tömérdek ideig?

- Minek is ülsz sötétben, anyám - mondta Adam -, ettől még hosszabbnak tűnik fel az idő.

- Ugyan már, mi a csodának égjen a gyertya vasárnap, amikor magam vagyok, és tán bűn, ha kötök egy kicsit? A napvilág elég nekem ahhoz, hogy belébámészkodjam a könyvbe, amit nem tudok elolvasni. Szépen kurtítanám az időt, ha pocsékolom a jó gyertyát. Melyikőtök akar vacsorát? Vagy éheztek, vagy torkig laktatok, ha azt nézzük, milyen éjórára jár.

- Én éhes vagyok, anyám - mondta Seth, és helyet foglalt a kis asztalnál, melyet még napvilágnál terítettek meg.

- Én már vacsoráztam - mondta Adam. - Nesze, Gyp - tette hozzá, néhány szem hideg krumplit ragadva fel az asztalról, miközben a durva szürke fejét vakargatta, melynek pillantása állhatatosan ráirányult.

- Nem kell enni adnod a kutyának - mondta Lisbeth. - Én jól tartottam. Nemigen feledkezem meg róla, amikor ez minden, amit belőled láthatok.

- Hát akkor, Gyp - mondta Adam -, lefekszünk. Jó éjszakát, anyám; nagyon fáradt vagyok.

- Mi bántja, nem tudod? - kérdezte Lisbeth Sethtől, amikor Adam már felment. - Olyan ebben az utolsó egy-két napban, mint akit meglegyintett a halál szele... oly lesújtott. Ma délelőtt ott találtam a műhelyben, azután, hogy elmentél, de csak ült, és nem csinált semmit... még egy könyv sem volt előtte.

- Sok munkát vállalt éppen most, anyám - mondta Seth -, meg azt is hiszem, valami nyomja a lelkét. Ne vedd észre, mert az is bántja. Légy nyájas hozzá, anyám, amilyen csak tudsz, s ne bosszantsd semmivel.

- Hát ez miféle beszéd, hogy én bosszantom? S mi más lennék hozzá, mint nyájas? Majd sütök neki lángost holnap reggelire.

Adam pedig ezenközben, mártott gyertyája fényénél, Dinah levelét olvasta.

Kedves testvérem, Seth - levele, jóllehet tudtam róla, három napig hevert a postán, mert nem volt pénzem, hogy a portót kifizessem érte, miután most a nagy ínség és szorultság idejét éljük, hiszen annyi eső esett, mintha megnyíltak volna az egek csatornái; s hogy az ember napról napra félretegye a kis pénzét az ilyen időkben, amikor annyian szen-

vednek hiányt mindenben, oly kevés bizalomra vallana, mintha mannát tárolna. Ezt azért említem, mert nem szeretném, ha azt hinné, késedelmes vagyok a válaszolásban, vagy nem volt nagy az örömöm ama földi javakat illetően, amelyek bátyjának, Adamnak jutottak. Megilleti őt az a tisztelet és szeretet, amellyel körülveszi, mert az Isten gazdag adományokban részeltette, ő pedig úgy használja fel ezeket, mint József ősatyánk tette, aki, mikor a hatalom és bizalom állásába emelkedett, változatlan gyengédséggel hajolt atyja és ifjabb testvére felé.

Szívemet őszinte vonzalom fűzi agg anyjához, mióta engedélyt kaptam rá, hogy mellette legyek próbatételének napján. Említsen meg néki, és mondja meg, gyakran fordulnak hozzá gondolataim az esti órákban, amikor úgy ülök az alkonyi homályban, mint valamikor övele; egymás kezét fogtuk, én pedig a vigasz szavait mondottam néki, amint ajkamra tolultak. Áldott az az óra, ugye, Seth, amikor a külső fény elborul, és a testet kissé már elnyűtte munkája-gondja. Akkor a belső fény csak annál jobban világlik, és erősebben érezzük, hogy az Isten erejére támaszkodunk mindannyian. A sötét szobában ülök, behunyom szemem, és úgy tetszik, mintha a lelkem elhagyta volna a testemet, és soha többet nem érezne már szükséget. Mert ilyenkor minden nehézséget, bánatot, vakságot, bűnt, amelyet valaha is láttam, és amely sírásra késztetett - igen, az ember fiának minden gyötrődését, amely néha úgy borít el, mint a váratlan homály -, megbékélt fájdalommal viselem el, mintha megosztanám a Megváltó keresztjének terhét. Mert megérzem, ó, de még mennyire, hogy a végtelen szeretet szenvedés is - igen, tudása teljességében szenved, gyötrődik, gyászol a lélek; s csak a vak magunkba mélyedés igyekszik szabadulni attól a bánattól, melynek súlya alatt az egész teremtés nyög és vajúdik. Biztos, hogy nem az üdvösség állapota, ha mentesek vagyunk a bánattól, míg csak bánat és bűn van a világon; a bánat ez esetben a szeretet része, és ez a szeretet nem törekszik arra, hogy a bánatot elvesse magától. Ezt nemcsak a lélek sugallja nékem - látom ezt az Írás minden tettéből-szavából. Vajon nem járnak-e közben érettünk a mennyben? Vajon nincs-e ott a Bánat Embere abban a megfeszített alakjában, amelyben fölment oda? S vajon nem egy Ő magával a Végtelen Szeretettel - mint ahogyan szeretetünk egy a bánatunkkal?

Ezek a gondolatok sokszor foglalkoztattak mostanság, és új fényben láttam meg ezen igék értelmét: „Ha ki szeret engem, vegye fel a keresztemet." Hallottam ezt olyan túlzott formában, mintha azokat a bajokat és üldöztetéseket jelentené, amelyeket Jézus vallásával magunkra idézünk. De ez a gondolat minden bizonnyal leszűkítő értelmű. A Megváltó igazi keresztje a földi bűn és bánat - ez *nyomta keményen az Ő szívét, és ezt a keresztet fogjuk megosztani vele, ezt a kelyhet kell vele együtt kiürítenünk, ha bármi módon részesei akarunk lenni annak az Isteni Szeretetnek, amely egy a bánatával.*

Ami életem külső folyását illeti s ami felöl érdeklődik: megvan mindenem, még bőségben is. Munkám nem szűnt meg a szövőgyárban, bár időlegesen sok munkást elbocsátottak, a testem pedig jócskán megerősödött, úgyhogy kevésbé fáraszt a hosszú séta és a beszéd. Amit arról mond, hogy szűkebb hazájában kíván maradni anyjával és bátyjával, arra vall, hogy igaz hang szólalt meg magában; biztos jel mutatja, hogy a sorsa odakötődött, és ha máshol keresné boldogulását, olyan volna, mintha hamis áldozatot rakna az oltárra, és azt várná, hogy a mennyei láng belekapjon. Engem munkám és örömöm ide köt a dombok közé, és gyakran elgondolom, túlságosan is ragaszkodom az idevalósi népek közötti életemhez, úgyhogy még lázadoznék is, ha innen elszólíttatnám.

Hálásan fogadtam híreit az Úri Tanyán lévő kedves barátaimról, mert noha néném óhaja szerint írtam neki levelet a velük való együttlétet követően, erre még nem kaptam

választ. Néném nem készséges levélíró, a ház körüli teendők kitöltik napját, hiszen gyenge testű. Szívem ragaszkodik hozzá és gyerekeihez, mint akik legközelebb állanak hozzám a test kötése szerint - sőt mindenkihez, aki e házban él. Álmom szüntelen elvisz körükbe, és gyakorta munkám közepén, sőt beszéd közben is oly gondolat lesz úrrá rajtam, hogy előttem még ismeretlen szükségben és bajban vannak. Lehet, hogy megkapom majd a vonatkozó égi irányítást, de erre még várnom kell. Maga azt írja, mindannyian jól érzik magukat.

Remélem, testi valónkban majd találkozunk, ámbár lehet, hogy még sokáig nem, mert a Leedsben lakozó atyafiak azt óhajtják, töltsek egy kevés időt náluk, mihelyt megnyílik ismét az ajtóm, hogy elhagyhassam Snowfieldet.

Isten vele, kedves fivérem - és mégse búcsúzom. Mert Istennek azokat a gyermekeit, akiknek megadatott, hogy szemtől szembe láthassák egymást, és egy közösségben legyenek, s ugyanannak a léleknek a munkálkodását érezzék, semmi többé el nem választhatja egymástól, még ha hegyek feküsznek is közöttük. Mert az egyesülés révén a lelkük mindörökre úgy megnövekedik, s gondolataikban olyan állandó kapcsolat támad, mely hasonlatossá válik az új erőhöz. - Hűséges nővére és munkatársa Krisztusban

Dinah Morris

Nincs megfelelő képességem ahhoz, hogy olyan kis betűkkel írjak, mint maga, a tollam is nehezebben forog. S így szorultságomban csak keveset közölhetek abból, ami a lelkemet nyomja. Üdvözölje anyját nevemben csókkal. Kétszer kérte csókomat, amikor elváltunk.

Adam újra összehajtogatta a levelet, aztán elgondolkozva ült ágya fejénél, miközben fejét karján nyugtatta, amikor Seth feljött.

- Elolvastad a levelet? - kérdezte.

- Igen - felelte Adam. - Nem tudom, mit gondolnék Dinah felől s a leveléről, ha sohase találkoztunk volna: minden bizonnyal azt, hogy gyűlöletes az ilyen prédikátornő. De ő valami olyasféle, aki mindent, amit mond vagy cselekszik, vonzóvá tesz, és úgy tetszett, látom is őt, hallom a hangját, amikor elolvastam a levelét. Kivételezetté és boldoggá tenne téged, Seth; éppen a neked való asszony.

- Erre kár is gondolni - szólt Seth csüggedten. - Határozottan beszélt, s Dinah nem affajta nő, aki mást mond, mint amit gondol.

- Nem hát, de az érzései megváltozhatnak. Lehet úgy is, hogy egy nő fokozatosan lesz szerelmes... a legjobb láng nem mindjárt lobban. Én azt tanácsolnám néked, keresd fel néhanap: majd én alkalmasan elrendezem, hogy ne hiányozzál, ha három-négy napot távol maradsz, a gyalogút meg nem olyan sok; mindössze is csak húsz-harminc mérföld.

- Minden körülmények között szeretném Dinaht újra látni, hacsak nem volna kedve ellenére a látogatásom - mondta Seth.

- Nem lesz kedve ellenére - felelt Adam nyomatékkal, felkelve és ledobva a kabátját. - Mindannyiunk számára nagy boldogság volna, ha megfelelnél neki, mert anyánk olyan szerető szívvel hajlott Dinahhoz, és annyira megbékélt a társaságában.

- Hát igen - mondta Seth, kissé félénken -, és Dinah Hettyt is kedveli: nagyon jó véleménye van róla. - Adam erre nem felelt, s a két fivér közt már csak a „jóéjszakát” hangzott el.

HARMINCEGYEDIK FEJEZET
Hetty hálókamrájában

Ahhoz még Mrs. Poyser korán fekvő háza táján sem volt eléggé világos, hogy gyertya nélkül lehessen lefeküdni, így Hetty is felvitt magával egy szálat, amint végezetül, hamarosan azután, hogy Adam elment, felment a hálószobájába, s bereteszelte az ajtót maga mögött.

Most aztán elolvassa a levelét. Okvetlenül, okvetlenül vigaszt kell tartalmaznia. Hogyan is tudhatná Adam az igazságot? Persze hogy azt mondja, amit mond.

Letette a gyertyát, és elővette a levelet. Halvány rózsaillata volt, ez Hettyben olyan érzést keltett, mintha Arthur a közelében lenne. A levelet ajkához emelte, és a felidézett emlékek áradata egy-két percre minden aggodalmát elsodorta. De amikor a pecsétet feltörte, Hetty szíve furcsán kezdett el verdesni, és a keze is remegett. Lassan olvasott; nem volt könnyű a számára, hogy egy úr írását olvassa, jóllehet Arthur nagy gonddal iparkodott olvashatóan írni.

Drága Hetty! - Őszintén beszéltem, amikor azt mondtam, szeretem, és szerelmünket sohasem fogom elfeledni. Amíg élek, igaz barátja leszek, s remélem, ezt még alkalmam lesz sokféle módon bebizonyítani. Ha mondok is e levelemben olyasmit, ami fájdalmat okoz magának, ne higgye, hogy azt a maga iránt érzett szeretet és gyengédség hiánya okozza, mert nincs, amit meg nem tennék magáért, ha tudnám, hogy igazán boldogsága érdekében való. Nem tudom elviselni annak gondolatát, hogy az én kis Hettym könnyeket ontson, mikor nem vagyok ott, hogy lecsókoljam őket, és ha csak hajlandóságomat követném, akkor ahelyett, hogy írok, mellette lennék e percben. Nagyon nehezemre esik elválnom - még nehezebb olyan szavakat írnom, melyek talán nem látszanak barátinak, noha a legigazabb barátságból erednek.

Drága, drága Hetty, bármennyire édes volt szerelmünk számomra, bármennyire édes volna, ha mindörökre szeretne, úgy érzem, jobb lett volna mindkettőnknek, ha nem jut osztályrészünkül a boldogság. Kötelességem most azt kérni magától, szeressen oly kevéssé, és gondoljon rám olyan ritkán, amennyire csak lehet. Minden hiba teljes egészében engem terhel, mert noha képtelen voltam ellenállni annak a vágyamnak, hogy a közelében lehessek, mégis mindeközben éreztem, hogy hozzám való ragaszkodása bánatának okozója lesz. Ellen kellett volna állnom érzéseimnek. Így is tettem volna, ha igazán derék ember vagyok; de most, mivel a múlton már nem lehet változtatni, az a feladatom, hogy megmentsem minden rossztól, aminek bekövetkezését meggátolhatom. S úgy érzem, nagy csapás lenne a maga számára, ha érzelmeit oly állhatatosan kötném le, hogy nem tudna többé más emberre gondolni, aki szerelmével boldogabbá tehetné, mint én valaha is, és ha olyasmit várna a jövőtől, aminek bekövetkezése lehetetlenség. Mert, édes Hetty, ha megtenném azt, amiről minap beszélt, és feleségül venném; olyasmit cselekednék, amiről idővel maga is megtudná, hogy sokkal inkább bajára, mint boldogulására van. Tudom, hogy csak úgy lehet boldog, ha társadalmi állásához illő emberhez megy feleségül; s ha én most elvenném, csak még tetézném azokat a vétkeimet, amelyeket máris elkövettem, nem szólva arról, hogy megsérteném az élet egyéb vonatkozásait illető kötelességeimet. Semmit se tud, drága Hetty, arról a világról, amelyben nékem élnem kell, s hamarosan elfordulna tőlem, hiszen oly sok mindenben nem egyeznénk.

S mivel nem tudom feleségül venni, el kell válnunk - meg kell kísérelnünk, hogy többet ne szerelmesek módján gondoljunk egymásra. Le vagyok sújtva, míg ezeket írom, de nincs más lehetőség. Haragudjék rám, édesem, megérdemlem; de azt ne higgye, hogy

nem lesz mindig gondom magára - nem leszek mindig hálás -, hogy valaha is elfelejtem Hettymet; s ha netán most még előre nem látható baj érné, bízzék bennem, hogy ami erőmből telik, mindent megteszek magáért.

Megmondottam, hová irányítsák levelét, ha írni kíván, de ha elfelejtette volna, levelem végén még egyszer közlöm. Csak akkor írjon, ha igazán tehetek valamit magáért, mert, drága Hetty, meg kell próbálnunk a lehető legkevesebbet gondolni egymásra. Bocsásson meg nekem, és próbáljon mindent elfeledni, ami velem kapcsolatos, kivéve, hogy amíg élek, szerető barátja maradok:

Arthur Donnithorne

A levelet Hetty lassan olvasta el, s amikor feltekintett belőle, az öreg homályos tükör halovány mását mutatta arcának - fehér márványarcot, kerek, gyermekded formákkal, de a gyerekes fájdalomnál sokkal elszomorítóbb kifejezéssel. Hetty nem látta azt az arcot - semmit se látott -, csak érezte, hogy fázik, gyenge és reszket. A levél is reszketett, zörgött a kezében. Letette. Rettenetes érzés volt ez a fázás és reszketés, a gondolatokat is kiverte a fejéből, amelyek ezt az állapotot kiváltották, de felkelt, ruhásszekrényéből elővett egy meleg köpenyt, beléburkolózott, és úgy ült, mint akinek egyébre gondja sincs, csak hogy felmelegedjék. Aztán már biztosabb kézzel vette elő a levelet, és újra elolvasta. Ezúttal előbuggyantak könnyei - nagy, omló könnyek, amelyek elvakították, és bemaszatolták a papírt. Hetty csak azt érezte, hogy Arthur kegyetlen - kegyetlen, amiért így ír, kegyetlen, amiért nem veszi el. Az okokat, amiért nem veheti feleségül, nem fogta fel, nem is jutottak el az agyáig; hogyan is hihetett olyan csapásban, mely abból szakad rá, hogy beteljesültek vágyai és álmai? Egyszerűen nem volt elméjében olyan fogalom, mely szerencsétlenségét érzékelhetővé tette volna.

Amint újra ledobta a levelet, megpillantotta arcát a tükörben: kipirosodott, és nedves volt a könnyektől, olyan, mint egy társ, akinek panaszkodhatott - aki megszánja. Könyökére támaszkodva előrehajolt, és a könnyáztatta sötét szemekbe meredt, a reszkető ajakra, és nézte, hogy egyre bővebben ömlenek a könnyei és vonaglik a szája a zokogástól.

Szűk álomvilágának megrendülése, a csapás, mely újszülött szenvedélyét érte, örömök után epedő természetére olyan mindent elsöprő gyötrelmet zúdított, hogy ellenálló ereje megsemmisült, még a haragja is elködösült. Csak ült zokogva, amíg a gyertya ki nem lobbant, aztán kimerülten, elkínozva, kábultan, ruhástul az ágyára vetette magát és elaludt.

A hajnal halvány körvonalai bontakoztak a szobában, amikor kevéssel négy óra után Hetty felébredt. Tompa fájdalmat érzett, amelynek oka csak fokozatosan tudatosodott benne, amint a homályban kezdte kivenni a körülötte lévő tárgyakat. S most támadt föl benne az a lesújtó gondolat, hogy nemcsak palástolnia kell nyomorúságát, hanem el is kell viselnie abban a kietlen nappali világosságban, mely felderengett. Nem fekhetett tovább; felkelt, és az asztalhoz ment: ott hevert a levél; kinyitotta kincsesfiókját, ahol a fülbevalót és a medaliont tartotta, rövid boldogságának jeleit - most már élete fogytáig tartó boldogtalanságának jelei. Elővette az apró csecsebecséket, melyeket valamikor annyi szeretettel szemlélt és simogatott, eljövendő élete paradicsomi pompájának zálogaként újra átélte a perceket, amikor megajándékozták, annyi gyengéd becézés közepette, neki különösen hangzó kedveskedő szavak kíséretében, izzó pillantások sugárzásában, amelyek az izgalmas gyönyörűség újdonságát jelentették neki - hiszen édesebb volt mindennél, amit legmerészebb vágyaiban elképzelhetett. És az az Arthur, aki így beszélt hozzá, így nézett rá, most is mellette volt - karját dereka körül érezte, arcát arcához simítva, lélegzete elárasztotta - ugyanaz a kegyetlen, szívtelen Arthur, aki ezt a levelet írta, ezt, amelyet újra felkapott, összegyűrt, majd megint kisimított, hogy még egyszer elolvassa. Az a félig érzéketlen lelkiállapot, melybe az átzokogott éjszaka után került, szükségessé

tette, hogy újra átfussa a sorokat, és meggyőződjék róla, vajon nyomorúságos gondolatai megalapozottak-e - hogy a levél csakugyan olyan kegyetlen. Közel kellett vinnie az ablakhoz, mert a gyenge fényben aligha tudta volna elolvasni. Bizony! a levél még rosszabb volt - még kegyetlenebb. Dühében újra összegyűrte. Gyűlölte ennek a levélnek az íróját - gyűlölte éppen azért, mert olthatatlan szerelemmel csüggött rajta - mindazzal a szűzi szenvedéllyel és hiúsággal, amiből szerelme összeállt.

Reggel már nem voltak könnyei, mind elsírta az elmúlt éjszakán, s most szikkadt szemmel azt a reggeli nyomorúságot érezte, mely rosszabb az első megrendülésnél, mert nemcsak a jelent, hanem a jövőt is magában hordozza. Most már minden eljövendő reggelen, ameddig csak képzelete elér, úgy kell felkelnie, hogy érzi, örömtelen nap vár rá. Mert nincs ahhoz fogható teljes kétségbeesés, mint az, amit első nagy bánatunk első perceiben élünk át, amikor még nem ismertük meg, mit jelent szenvedni és meggyógyulni, kétségbeesni és visszanyerni reményünket. Amint Hetty csüggedt mozdulatokkal elkezdte levetni egész éjszaka viselt ruháit, hogy megmosakodjék, és kifésülje a haját, az a bágyasztó érzése támadt, hogy ezentúl így folyik majd az élete: mindig olyasmit kell tennie, amiben nem találja örömét, egyforma feladatok várják, olyan emberekkel találkozik, akik egyáltalán nem érdeklik, elmegy a templomba, aztán Treddlestonba, teázni Mrs. Besttel, és egyetlen boldog gondolata nem lesz. Mert kurta, mérgező gyönyörűségei megrontották minden apró örömét, amelyek egykor megédesítették életét - egy új ruha a treddlestoni vásárra, Mr. Britton vendéglátása a broxtoni búcsún, a széptevők folytonos visszautasítása, a várakozás arra az esküvőre, amelynek végezetül eljön a napja, s ő uszályos selyemöltözékben jelenik meg, és még azonfelül is rengeteg ruhája lesz. Most minden egyhangú és sivár, ezentúl csak fárasztó unalom vár rá: örökké csak olthatatlan szomjúságot és vágyódást hordoz magában.

Félbehagyta a vontatott vetkőzést, és nekitámaszkodott a vén, sötét ruhásszekrénynek. Nyakakarja csupasz volt, haja finom gyűrűkben omlott alá; éppoly szép volt, mint két hónappal ezelőtt azon az éjszakán, amikor le-fel járt ebben a hálókamrában, és sugárzott belőle a hiúság és a remény. Most nem is gondolt a nyakával és a karjával; még a szépsége sem érdekelte. Tekintete szomorúan járta be a kopott öreg szobát, aztán üresen pillantott a hajnal növekvő világosságába. Dinah emléke kelt talán életre benne? - intő szavai, amelyek feldühítették? - vagy Dinah szeretetből fakadó kérése, hogy a bajban mint barátjára gondoljon rá? Nem, ez az emlék túl elmosódó volt ahhoz, hogy visszatérjen. Bármilyen szeretet vagy vigasz iránt, amit Dinah nyújthatott volna e reggelen, éppoly közömbös maradt volna, mint minden egyébre, ami nem sebzett szerelmére vonatkozott. Egyedül arra gondolt, hogy nem maradhat itt, nem folytathatja régi életét - valami egészen újat könnyebben elvisel, mint azt, hogy visszasüllyedjen a mindennapok körforgásába. Legszívesebben még reggel megszökött volna, hogy soha többet ne lássa a régi arcokat. De Hettynek nem olyan volt a természete, hogy szembenézzen a nehézségekkel - merészen vállalná, hogy elveszítse a megszokott kötelékeket, és vakon rohanjon ismeretlen körülmények közé: pompakedvelő és hiú természet volt, nem vakmerően szenvedélyes; s ha mégis valami elszánt megoldást választana, erre csak a rettegés kétségbeesése ösztökélné. Gondolatai csak képzeletének szűk körében mozoghattak, és hamarosan megszilárdult benne az az egyetlen elhatározás, amit tennie kell: kiszabadulni régi életéből. Megkéri a nagybátyját, engedje el komornának. Miss Lydia komornája majd álláshoz juttatja, ha tudja, hogy elnyerte bácsija engedélyét.

Amikor ezt kigondolta, feltűzte a haját, és mosakodni kezdett: most már inkább elképzelhetőnek érezte, hogy lemenjen, és a szokott módon viselkedjék. Még ma megbeszéli kérését a nagybátyjával. Nem egykönnyen hagytak mély nyomot Hetty virágzó egészségén a kiállott lelki szenvedések; és amikor ott állt éppoly csinosan, mint szokott, munkaruhájában, kis főkötője alá tűzött hajjal, a közömbös szemlélőt jobban megragadta volna orcáinak és nyakának

fiatalos kerekdedsége, szemének és pillájának feketesége, mint a búbánatnak bármiféle felfedezhető nyoma. De amikor felvette az összegyűrt levelet és betette fiókjába, hogy elzárja a kutató pillantások elől, égő könnyek törtek a szemébe, de nem könnyítettek rajta úgy, mint tegnap. Gyorsan letörölte őket: napközben nem szabad sírnia, senki ne tudja meg, milyen nyomorúságosan érzi magát, senki meg ne tudja, milyen csalódott; és mikor gondolatban magán érezte a nénje és a bátyja pillantását, ez megadta neki az önuralomnak azt az erejét, mely gyakran kísérője a nagy megpróbáltatásnak. Mert Hetty titkolt nyomorúságában úgy tekintett arra az eshetőségre, hogy bátyja és nénje megtudja a történteket, mint a beteg, megviselt rab arra, hogy még pellengérre is állíthatják. *Ők* minden bizonnyal gyalázatosnak tartanák a magatartását, a gyalázat pedig kínszenvedés. Ennyiből állott a szegény kis Hetty lelkiismerete.

Bezárta a fiókját, és elindult, hogy megkezdje reggeli munkáját.

Este, amikor Mr. Poyser pipára gyújtott, és természetének nyájassága eközben kiteljesedett, Hetty megragadta az alkalmat, hogy nénje távollétében kimondja:

- Bácsikám, szeretném, ha megengedné, hogy elszegődjek komornának.

Mr. Poyser kivette szájából a pipát, és szelíd meglepetéssel nézte néhány pillanatig Hettyt. A lány varrt, szorgalmasan folytatta munkáját.

- Hát ezt hogy vetted a fejedbe, lányom? - kérdezte végül, miután elgondolkozva pöfékelt egyet.

- Kedvemre való lenne; inkább, mint a mezei munka.

- Nem, nem, ezt csak azért képzeled, mert még nem ismered, lányom. Sem az egészségednek nem tenne jót, sem a boldogulásodnak. Azt szeretném, ha addig maradnál velünk, míg nem akad egy jó férjed; tulajdon unokahúgom vagy, nem akarom, hogy elszegődj, még úri házba se, amíg én otthont tudok neked nyújtani.

Mr. Poyser szünetet tartott, és tovább pöfékelt.

- Szeretem a kézimunkát - mondta Hetty -, és jó bért is kapnék.

- Talán a nénéd pirított rád? - kérdezte Mr. Poyser, ügyet se vetve Hetty újabb érveire. - Nem kell azzal törődnöd, lányom, csak miattad teszi. Javadat akarja, és bizony nem sok nagynéni akad, aki nem is vérrokon, mégis olyan hozzád, amilyen ő.

- Nem, nem a néni miatt van - felelt Hetty -, csak éppen jobb szeretném azt a munkát.

- Nem volt ártalmadra, hogy beletanultál egy kicsit... hozzá is járultam habozás nélkül, ha már Mrs. Pomfret olyan kedves volt, hogy tanított. Mert bármi történik, jó tudni azt, hogy az ember sokféléhez ért. De azt soha nem gondoltam, hogy szolgálatba állsz, lányom; az én családom a maga kenyerét-sajtját ette emberemlékezet óta; nem így volt, apám? Jó néven vennéd, ha az unokád a béréből élne?

- N-e-e-m - mondta öreg Martin, annyira elnyújtva a szót, hogy az keserűségének éppúgy hangot adjon, mint tiltakozásának, ezenközben előrehajolt, és a padlót bámulta. - De ez a lány az anyjára üt. *Azt* is nehezen fékeztem, aztán akaratom ellenére ment férjhez; olyan fickóhoz ment, akinek csak két szem jószága volt, pedig jog szerint tíznek kellett volna lennie a háza táján... jobban járt a lányom, hogy meghalt tüdőgyulladásban, amikor még be se töltötte a harmincat.

Az öregember ritkán szólott ennyit egyfolytában, de a fia kérdése most mint a szikkadt fadarab hullott egy régen parázsló harag tüzére, amiért a nagyapa mindig is egykedvűbben tekintett Hettyre, mint a fia gyerekeire. Az anyja vagyonát az a semmirekellő Sorrel tékozolta el, s Hetty ereiben Sorrel vére folyik.

- Ó, a szegény teremtés! - mondta az ifjabb Martin, aki már megbánta, hogy kihívta ezt a múltba révedező bárdolatlanságot. - Neki nem volt szerencséje. De nincs lány a környéken, akinek annyi esélye volna, hogy szolid, józan férjet kapjon, mint Hettynek.

Miután ezt a nyomós érvét hallatta, Mr. Poyser visszatért a pipájához és hallgatásához, miközben Hettyre tekintett, vajon nem adja-e a lány valamiképpen tanújelét, hogy visszavonta nemkívánatos óhaját. De ehelyett Hetty önkéntelenül sírni kezdett, félig az elutasítás felett érzett bosszúsága, félig az egész nap magába fojtott bánata miatt.

- Ejnye már, ejnye - mondta Mr. Poyser, aki azt hitte, majd valahogy játékosan lecsillapítja a lányt -, nem szabad sírni. A sírás azokat illeti, akiknek nincs otthonuk, nem azokat, akik meg akarnak szabadulni tőle. Hát te mit gondolsz? - fordult Mr. Poyser a feleségéhez, aki épp most érkezett vissza a tisztaszobába, vad sebességgel kötve, mintha erre a mozgásra épp olyan szüksége lenne, mint a ráknak arra, hogy rezegteti a csápjait.

- Hogy mit gondolok? Azt, egykettőre ellopják a baromfinkat, mert ez a lány elfeledte bezárni a ketreceket éjszakára. Ugyan mi a bajod, Hetty? Mit sírsz?

- Szeretne elszegődni komornának - mondta Mr. Poyser. - Én meg amondó vagyok, ennél jócskán többet tehetünk érte, ha velünk marad.

- Gondoltam, hogy valami bogár fészkelődik a fejébe, olyan begombolkozva mászkált itt egész nap. Attól van ez, hogy bolond módra engedtük eljárni a Vadaskert szolgái közé. Már meg azt hiszi, finomabb lesz az élet köztük, mint ha itt marad a rokonai között, akik felnevelték őt azóta, hogy akkorka volt csak, mint Marty. Fogadok, azt hiszi, másból se áll a komornaság, mint hogy pompásabb ruhákat visel, mint amikbe beleszületett. Reggeltől éjszakáig csak arra gondol ez a Hetty, miféle rongyot tűzködhet magára; már nemegyszer megkérdeztem tőle, nem lenne-e inkább madárijesztő a mezőn, mert akkor lehetne kívül-belül csupa rongy. Én ugyan soha bele nem egyezem, hogy komornának menjen, amíg vannak jó barátai, akik gondját viselik, és hozzá nem megy valami jobbféléhez, mint azok az inasok, mert az olyan se nem úr, se nem közönséges ember, de azért csak lefölözné mindennek a javát. Nem átallják kezüket a frakkjuk szárnya mögé rejteni, aztán az asszony meg dolgozhat értük.

- Hát bizony - mondta Mr. Poyser -, annál jobb férjet kell szereznünk Hetty számára, akad is olyan kéznél. Eridj, lányom, hagyd abba a sírást, és feküdj le. Majd én gondoskodom rólad, nem kell komornának menned. Ne is beszéljünk erről többet.

Mikor már Hetty felment, Mr. Poyser azt mondta:

- Nem értem, mért akar elmenni; mindig azt hittem, jószívvel van Adam Bede iránt. Legalábbis azt mutatta mostanában.

- Ugyan már, ki tudja ezt ennél a lánynál, kit kedvel, bármibe kap, semmihez sincs köze istenigazában. Én azt hiszem, hogy az a lány, az a Molly, bármennyire felháborító is ez, de nehezebb lélekkel válna meg tőlünk és a gyerekektől, mint Hetty, holott csak a következő Szent Mihály napján lesz egy éve, hogy nálunk van. De hát attól támadt ez az ötlete, hogy komorna lesz, mert eljárt a szolgák közé, hiszen tudhattuk volna, mire vezet, amikor engedtük kézimunkát tanulni. De én ennek most már hamarosan végét vetem.

- Nem szívesen válnál meg tőle, ha nem tudod, hogy az ő javára lesz a dolog - mondta Mr. Poyser. - Segít a munkádban.

- Hogy nem szívesen? Igen, jobban kedvelem, mint megérdemli... kemény szívű kis fruska, képes volna egyszeriben hátat fordítani nekünk. Ugyan hogy tűrhettem volna meg magam körül hét évig, s mi mindent tettem érte, mi mindenre tanítottam, ha nem kötődnék hozzá. És csak szövettem a vásznat, és egyre arra gondoltam, ágyhuzat, abrosz lesz belőle, legyen, mire férjhez megy, aztán majd itt él velünk a faluban, soha nem tévesztjük szem elől... de hát bolond is vagyok én, hogy töröm a fejem miatta, pedig olyan ez, akár a cseresznye, kívül puha, mosolygós, de bévül kemény a magja.

- Nem kell eltúlozni a dolgot - szólt békítően Mr. Poyser. - Szeret ez a Hetty bennünket, biztos vagyok benne, de hát fiatal, aztán olyasmiket vesz a fejébe, amivel maga sincs tisztában. Rohangálnak ezek a kis csikók, sokszor maguk se tudják, miért.

Nagybátyja válasza azonban másféle hatással is volt Hettyre, nemcsak csalódást okozott neki és megríkatta. Nagyon jól tudta, kire gondolt, amikor a házasságra és egy józan, szolid férjre célzott. Amikor ismét magára maradt a hálószobájában, az a lehetőség, hogy hozzámenjen Adamhoz, Hetty előtt új fényben tűnt fel. Az olyan természetben, amelyben nem működnek erős vonzások, s a helyes iránti érzék nem annyira fejlett, hogy a felborzolt lélek megkapaszkodnék benne, és a belenyugvásig lehiggadna, a bánat első következménye a kétségbeesett kapkodás, mely kész támaszt keresni bármiben, amitől helyzete változását remélheti. Szegény Hetty, aki soha nem ismerte fel tetteinek következményeit, a legjobb esetben is csak szűk, képzeletszülte viszonylatban méricskélte, mi jó, mi rossz neki, most szenvedései hatása alatt kész volt ama torz, indokolatlan cselekedetek egyikére, amely révén nyomorult férfiak és nők az átmeneti bánatból örökké tartó nyomorúságba vetik magukat.

Miért ne menne hozzá Adamhoz? Nem sokat törődött azzal, mit cselekszik, ha cselekedete változást hoz életébe. Bízott benne, hogy Adam továbbra is el akarja venni őt; Adam boldogsága ennek az ügynek a kapcsán eszébe se jutott.

- Furcsa! - mondják talán. - Hogy ilyen vakon rohan egy olyan megoldás felé, amely éppen jelen lelkiállapotában a legvisszataszítóbbnak tetszhetett előtte, s méghozzá bánatának mindössze második éjszakáján!

Igen, az olyan kis hétköznapi lélek cselekedetei, mint amilyen a Hettyé volt, amikor az emberi lét komor, bús végzetével kell megküzdenie, *valóban* furcsák. Ugyanilyen kiszámíthatatlan egy kis hajó pályája, mely ballaszt nélkül hányódik a viharos tengeren. Milyen csinos volt sokszínű vitorlájával a napfényben, míg a csendes öbölben horgonyzott!

„Ám viselje érte a felelősséget az, aki eloldozta horgonyáról."

Csakhogy ez a hajót nem menti meg - a kedves kis jószágot, mely tartós öröm forrása lehetett volna.

HARMINCKETTEDIK FEJEZET
Mrs. Poyser „megmondja a magáét”

A következő szombat estén izgatott viták zajlottak le a Donnithorne Címerben egy olyan esemény kapcsán, mely ama szent napon esett meg - nem kevesebbről volt szó, mint hogy az elegáns, csizmás férfi másodszor is felbukkant; róla egyesek azt állították, hogy pusztán csak gazda, aki a Vadásztanyára köt bérleti szerződést, mások meg hogy a jövendő jószágigazgató; maga Mr. Casson azonban, aki személyes tanúja volt az idegen látogatásának, megvető hangsúllyal azt erősítgette, hogy nem több ő, mint ispán, ugyanolyan, mint annak idején Satchell volt. S bár álmában se vonta kétségbe senki Mr. Casson tanúságtételét, hogy valóban látta az idegent, ő mégis számos, ezt a tényt erősítő körülménnyel traktálta hallgatóit.

- Magam láttam - mondotta -, láttam, amint végigment a Rákfa körüli réten csillagos homlokú lován. Éppen felhajtottam egy pohárral, délelőtt fél tizenegy volt, én mindig olyan pontosan iszom meg a magamét, mint az óra, aztán azt mondom Knowlesnak, aki éppen arra hajtott a szekerén: „Ma még learathatsz egy kis árpát, Knowles - mondok -, ha jól megfogod a munka végét”, aztán elmentem hátra a szérűskert felé, amerre Treddlestonba visz az út; alig érek oda a nagy kőrisfához, hát látom, jön a csizmás ember a csillagos homlokú lován, ne mozdulhassak innen, ha nem így volt. Így aztán álltam ott békén, amíg oda nem ért, aztán azt mondom: „Jó reggelt, uram”, mondok, mert hallani akartam, miképp forog a nyelve, amiből megtudhatom, a magunk vidékéről való-e; szóval azt mondom: „Jó reggelt, uram, remek idő jár az árpára mama, úgy vélem. Talán jócskán be is hordanak belőle, ha egy kis szerencsénk van.” Ő meg azt mondja: „Hát biz igaza lehet - azt mondja -, ki tudhatná előre”, én meg ebből tüstént rájöttem - itt Mr. Casson kacsintott egyet -, hogy csak idevalósi az az ember. Bárha lehetséges, hogy furcsa beszédűnek hitt, már ahogyan maguk loamshire-i emberek szokták hinni mindenkiről, aki helyesen beszél.

- Helyesen beszél! - kiáltott fel Bartle Massey megvetéssel. - Maga olyan közel jár a helyes beszédhez, mint a malacvisítás a furulyaszóhoz.

- Nahát, ez nem egészen így van - felelte dühös mosollyal Mr. Casson. - Már úgy vélem, ha valaki gyerekkorától fogva az úrinép között élt, az legalább olyan jól tudhatja, mi a helyes beszéd, mint egy iskolamester.

- Az ám, ember - mondta Bartle, valami gunyoros vigasszal a hangjában -, helyes is ez a beszéd a *maga* számára. Ha Mike Holdsworth kecskéje azt mondja: me-e-e, az helyes; nem is lenne természetes, ha másként nyilatkozna meg.

Minthogy a többiek Loamshire-be valók voltak, a nevetés igencsak Mr. Casson ellen fordult, aki ezért nagy bölcsen visszatért az eredeti kérdéshez, amely az este során olyannyira nem merült ki, hogy másnap az istentisztelet előtt a templomkertben megint felújították, azzal a friss érdeklődéssel, ahogyan minden hír gyarapodik, valahányszor új hallgatója támad; ez az új hallgató Martin Poyser volt, aki, mint felesége mondogatta volt, „soha nem részegeskedett a Casson kompániával; ezek addig ülnek, amíg locsogóra nem áznak, aztán olyan értelmesen bámulnak maguk elé, mintha halszemük nőtt volna a vörös képükön”.

Amikor a templomból hazafelé tartott, Mrs. Poyser erről a problematikus idegenről beszélt a férjével. Feltehetően ennek a beszélgetésnek volt köszönhető, hogy Mrs. Poyser gondolatai azonnal visszatértek hozzá, amikor egy-két nappal utóbb, amint kötésével épp ott állt a ház ajtajában a délutáni takarítást követő áhított tétlenségben, meglátta az öreg uraságot, aki belovagolt a kapun fekete póniján, őt követte John, a lovász. Később Mrs. Poyser mindig mint

valami megérzésre hivatkozott erre az élményére, amelyben igazán több rejlett, mint a maga figyelemre méltó éleselméjűsége, hogy abban a pillanatban, amikor megpillantotta az urasá-got, azt mondta magában: „Nem lepne meg, ha annak az embernek az ügyében jött volna, aki a Vadásztanyára költözik, mégpedig azért, hogy Poyser valamit ingyen végezzen el a számára. Csakhogy Poyser bolond, ha megteszi."

Az biztos, valami szokatlan lehetett a szél járásában, mert az öreg uraság ritkán látogatta meg bérlőit, s bárha Mrs. Poyser sok képzeletbeli szónoklatot tartott az utolsó esztendő során, melyek nem voltak minden rejtett jelentés híján, s elszántan a valóságban is elő akarta adni az öregúr előtt, ha az újra megjelenik az Úri Tanya kapuin belül, mindazonáltal ezek a szónok-latok mégis csak képzeletbeliek maradtak.

- Jó napot, Mrs. Poyser - mondta az öreg uraság, rövidlátó szemekkel pislogva az asszony felé, amely szemlélési módról Mrs. Poyser azt jegyezte meg, hogy mindig felbosszantja, „mivel-hogy olyan, mintha az ember holmi bogár lenne, amit az öregúr az ujja körmével megpöcköl".

Mindamellett azt mondta:

- Alázatos szolgája, uram - és teljes tisztelettel bókolt neki, amint közeledett az urasághoz: nem olyan asszony volt ő, aki illetlenül viselkedik a társadalmilag felette állókkal szemben, és szembeszáll a katekizmussal komoly kihívás híján is.

- Itthon van a férje, Mrs. Poyser?

- Igen, uram, csak odaát a szérűskertben. Egy pillanat, és érte küldök, ha lesz szíves leszállni a lováról, és betérni hozzánk.

- Köszönöm, majd azt teszem. Egy kis ügyet szeretnék vele megtanácskozni, de maga is érdekelt benne, legalább annyira, mint ő, ha nem jobban. Ezért szükségem van a maga véle-ményére is.

- Szaladj, Hetty, és mondd meg a bácsikádnak, jöjjön be - szólt oda Mrs. Poyser, amikor mindannyian beléptek a házba, és az öregúr mélyen meghajolt Hetty pukedlijának viszonzása-képpen; Totty viszont, aki nagyon jól tudta, hogy kötényét bemocskolta az egresdzsem, az óra mögé rejtette arcát, onnan pislogott ki lopva.

- Micsoda szép régi konyha ez! - mondta Mr. Donnithorne, miközben elismerően nézett körül. Mindig ugyanazon a megfontolt, csiszolt, udvarias hangon beszélt, akár cukrozott, akár epés szavakat mondott. - És olyan ragyogóan tisztán tartja, Mrs. Poyser. Tudja, ezt a lakást jobb szeretem, mint bármelyik másikat a birtokon.

- Hát, uram, ha már annyira kedveli, örülnék, ha meg is javíttatná, mert a fapadló olyan állapotban van, hogy majd megesznek a patkányok és az egerek; a pincében meg térdig járna a vízben, ha lefáradna; de jobb, ha nem megy, és hisz a szavamnak. Foglaljon helyet.

- Még nem, előbb látni szeretném a köpülőszobáját. Évek óta nem láttam, és mindenütt csak a maga finom sajtjáról, vajáról hallok regélni - mondta az uraság, mint aki merő udvariasságból nem veszi tudomásul, hogy lehet olyan kérdés, amelyben az ő és Mrs. Poyser nézetei nem egyeznek. - Úgy tetszik, az ajtó nyitva van: ne lepődjék meg, ha kapzsi szemeket meresztek a maga tejfelére és vajára. Nem hiszem, hogy Mrs. Satchell tejfele és vaja állja az összehason-lítást a magáéval.

- Ezt nem tudom eldönteni, uram. Ritkán kerül a szemem elé a mások vaja, ámbátor némelyik vajat látni se kell, a szaga is elég.

- Ó, hát ezt már szeretem - mondta Mr. Donnithorne, körülnézve a tisztaság párás templomában, de azért az ajtó közelében maradva. - Biztos vagyok benne, hogy jobban ízlenék a reggelim, ha tudnám, ebből a köpülőszobából való a vaj és a tejszín. Köszönöm, ez valóban kellemes látvány. Sajnos, némileg hajlamos vagyok a reumára, félek a párától, így majd a kényelmes konyhájában fogok leülni. Ó, Poyser, hát hogy van? A munka sűrűjében, mint mindig, ezt látom. Éppen most néztem meg a felesége gyönyörű köpülőszobáját... a legjobb gazdasszony a faluban, vagy nem?

Mr. Poyser ingujjban, nyitott mellényben lépett be, arca egy árnyalattal vörösebb volt a szokottnál, mivel a „villázás" megerőltette. Amint ott állt piros, sugárzó kerekdedségében, az apró, inas, hűvös öregúr előtt, olyan volt, mint a díjnyertes alma egy roskatag rák mellett.

- Szabad megkínálnom ezzel a székkel, uram - kérdezte Mr. Poyser, miközben apja karosszékét húzta egy kicsit előbbre -, kényelmesnek fogja találni.

- Köszönöm, soha nem ülök karosszékbe - mondta az öregúr, miközben egy apró széken helyezkedett el, az ajtó közelében. - Tudja, Mrs. Poyser, de hát üljenek le, kérem, mindketten, egy idő óta távolról sem voltam megelégedve Mrs. Satchell tejgazdálkodásával. Sajnos, a szisztémája nem olyan jó, mint a magáé, Mrs. Poyser.

- Erről, uram, valóban nincs mit mondanom - felelte Mrs. Poyser éles hangon, ki- és betekerve a kötését, és fagyosan bámulva ki az ablakon, amint változatlanul ott állt az uraságga l szemközt. Poyser, gondolta, leülhet, ha akar: *ő* ugyan le nem ül, mintha engedné magát rászedni az ilyen sima szavú fecsegéstől. Mr. Poyser, aki érzésben csakúgy, mint látszatra, éppenséggel az ellentéte volt a fagyosnak, leült háromszegletű székébe.

- No most, Poyser, minthogy Satchell ágynak esett, az a szándékom, hogy bérbe adom a Vadásztanyát egy megbízható gazdának. Meguntam, hogy a gazdaság az én kezemen legyen... mint tudja, ilyenkor semmi nem hozza meg a várható hasznot. Alkalmas ispánt nehéz találni, így aztán úgy gondolom, maga meg én, Poyser, meg ez a maga kitűnő felesége itt, megfelelő kis egyezségre léphetünk, mely mindannyiunk javát szolgálná.

- Ó - mondta Mr. Poyser, a képzelőerő olyan jóindulatú hiányát érzékeltetve, mint akinek fogalma sincs az egyezség jellegéről.

- Ha netán rajtam a beszéd sora - mondta Mrs. Poyser, miután szánakozó pillantást vetett férjére annak puhasága miatt -, meg kell mondanom, ön tudja a legjobban, mit akar; de hát nem látom be, mi dolgunk lenne a Vadásztanyával, van nekünk elég bajunk a magunk gazdaságával. Nem mintha nem örömmel értesülnék arról, hogy tiszteletre méltó új lakó jön a faluba; elég sokan telepedtek le erre mifelénk, akiknek ez a tisztelet nem járt ki.

- Biztos vagyok benne, hogy Mr. Thurle-t kitűnő szomszédnak fogják találni: olyannak, akivel örömmel lépnek majd kapcsolatba annak a kis tervnek a révén, melyet most leszek elmondandó; kiváltképpen mivel remélhetően éppoly előnyösnek fog mutatkozni maguknak, mint neki.

- Ha valóban olyasmi, uram, ami a mi számunkra előnyös, hát akkor először kapunk ilyen ajánlatot. *Én* úgy vélem, az előnyt e világban azok kapják, akik adják: arra töméntelen soká kell várni, amíg tálcán hozzák az ember elé.

- Az a helyzet, Poyser - mondta az uraság, tudomást se véve Mrs. Poyser elméletéről a világban való boldogulást illetőleg -, túl sok a legelő, túl kevés a szántó a Vadásztanyán ahhoz, hogy Thurle elgondolásainak megfeleljen, csak azzal a feltétellel veszi át a gazdaságot, ha bizonyos változtatásokat hajtunk végre: az ő felesége, úgy tetszik, nem olyan kiváló gazdája a köpülőszobának, mint a magáé. Namármost, az elgondolásom szerint valóban

történnék egy kis csere. Ha megkapnák a Mélylegelőt, növelhetnék a tejgazdaságuk tevékenységét, amelynek a felesége irányítása alatt feltétlenül sok hasznot kell hoznia; én meg arra kérem magát, Mrs. Poyser, hogy lássa el a házamat piaci áron tejjel, tejszínnel és vajjal. Másrészről viszont maga, Poyser, átengedi Thurle-nak az Alsó és Felső Bakhátat, amelyektől, figyelembe véve a mi esős klímánkat, csak jól jár, ha megszabadul. A legelő jóval kevesebb kockázatot rejt, mint a gabonatermő föld.

Mr. Poyser előrehajolt, könyöke a térdén, fejét elbillentette, szája összecsücsörödött - szemmel láthatóan mélyen elmerült abba a törekvésbe, hogy ujjainak hegyét oly módon illessze össze, hogy azzal tökéletes pontossággal ábrázolja egy hajó bordázatát. Túl eszes volt ahhoz, hogy át ne lásson az egész ügyleten, és ne tudja halálos pontossággal, mi a felesége véleménye róla, csakhogy nem szívesen adott kellemetlen válaszokat; ha nem a gazdálkodás gyakorlati kérdéseiről volt szó, akármikor szívesebben eltekintett a választól, semhogy veszekedést kezdeményezzen; meg aztán az egész ügy fontosabb volt a feleségének, mint neki. Így hát néhány pillanatnyi hallgatás után feltekintett az asszonyra, és szelíden azt kérdezte: - Hát te mit szólsz hozzá?

Mrs. Poyser hideg szigorral szegezte szemét a férjére, míg az hallgatott, de most türelmetlen mozdulattal fordította el a fejét, fagyosan tekintett a tehénistálló szemközti tetejére, a szabad tűvel átdöfte a kötését, és keményen tartotta összekulcsolt kezében.

- Hogy mit szólok? Hát azt, hogy tégy belátásod szerint, ha a gabonatermő földet oda akarod adni, mielőtt a bérlet lejár, ami a következő Szent Mihály napjához egy évre esedékes, de ahhoz nem járulok hozzá, hogy még több tejgazdasági munkát vállaljak, sem pénzért, sem szeretetből; márpedig amennyire meg tudom ítélni, itt se szeretetről, se pénzről nincs szó, csak arról, hogy egyesek magukat szeretik, meg azt a pénzt, amely a zsebükbe vándorol. Tudom, vannak, akik arra születtek, hogy övék legyen a föld, mások meg hogy verejtékkel műveljék - itt Mrs. Poyser megállt, hogy szuszogjon egyet -, és azt is tudom, a keresztyén népek kötelessége, hogy alávessék magukat elöljáróiknak, már amennyire ezt az ember teste-lelke elbírja; de nincs az a földesúr Angliában, még ha maga őfelsége György király lenne is, akinek a kedvéért mártírt csinálok magamból, csonttá-bőrré nyuvasztom magam, míg a törődéstől olyan nem leszek, mint a sajtárban megköpült vaj.

- Nem, nem, drága Mrs. Poyser, semmiképpen sem - mondta az uraság, aki még mindig bízott szavainak meggyőző erejében -, nem szabad agyondolgoznia magát, csak hát nem gondolja, hogy a munkája inkább megcsappan, mint szaporodik ily módon? Az Apátságban annyi tejre van szükségünk, hogy a maradékból már kevés jut sajtra és vajra; márpedig azt hiszem, a tej eladás a leghasznothajtóbb üzletága az ilyen tejgazdasági munkának, nem?

- Hát ez bizony így van - mondta Mr. Poyser, aki nem volt képes rá, hogy magába fojtsa egy a gazdálkodás hasznára vonatkozó véleményét, elfeledve, hogy ebben az esetben nem egyszerű elvont problémáról van szó.

- Mondhatom - kezdte Mrs. Poyser keserűen, fejét félig a férje felé fordítva és az üres karosszéket bámulva -, mondhatom, ez így van az olyan férfiak számára, akik a kemencezugban ülnek, és azt hiszik, a dolgok maguktól is mennek. Könnyű lenne megfőzni az ebédet, ha a puding attól is elkészülne, hogy elképzeljük a tésztáját. Aztán honnan tudjam én, hogy a tejigény tartós lesz? Mi biztosít arról, hogy pár hónap múltán a személyzet élelmezését nem pénzben térítik majd, akkor aztán átvirraszthatom az éjszakákat, száz liter tej gondjával a fejemben; Dingall meg nem vesz át több vajat, a fizetségről már nem is szólva; de nekünk disznót is kell hizlalnunk, és térden állva könyörögnünk a hentesnek, hogy vegye meg, miközben a fele elhullik az atkától. Meg aztán a hordás-vivés, ami embernek-lónak fél napi

munkát jelent... *ezt* talán hagyjuk ki a nyereségből, nem? De hát vannak, akik szitát tartanának a szivattyús kút alá, hogy azzal hordják el a vizet.

- A hordás-vivés nehézségeivel nem kell számolnia, Mrs. Poyser - felelt az uraság, aki azt gondolta, a részletekbe való elmerülés holmi távoli kompromisszum lehetőségére utal Mrs. Poyser részéről. - Erről majd Bethell gondoskodik rendszeresen a szekérrel és a pónival.

- Már megengedjen, uram, én azt nem szoktam meg, hogy az úri szolgák odasündörögjenek a házam hátsó fertályához, hogy aztán egyszerre csapják a szelet mindkét lánynak, és mindenféle pletykákkal feltartsák őket, azok meg csípőre tett kézzel hallgatják, ahelyett, hogy térden állva súrolnának. Már ha tönkremegyünk, legalább ne úgy, hogy a hátsó konyhánkból kocsma válik.

- Nos, Poyser - mondta az uraság taktikát változtatva, és úgy tett, mintha azt hinné, Mrs. Poyser váratlanul kivonta magát a további tárgyalásból, és elhagyta a szobát -, a Mélylegelőt termőfölddé alakíthatja át. Én magam könnyűszerrel tudok másként is gondoskodni a házam ellátásáról. És nem fogom elfelejteni, milyen kész volt alkalmazkodni a földesurához csakúgy, mint egy szomszédjához. Tudom, örömmel veszi majd, ha a bérletét újabb három évvel meghosszabbítom, amikor a jelenlegi lejár; másként azt kell mondanom, Thurle, akinek van némi tőkéje, szívesen vállalja mindkét gazdaságot, minthogy együtt nagyon jól művelhetők. De hát nem szívesen válnék meg egy olyan régi bérlőtől, mint maga.

A vitából való ilyen jellegű kiiktatása még akkor is nekikeserítette volna Mrs. Poysert, ha a végén nem hangzik el ez a fenyegetés. A férje, akit csakugyan megriasztott annak a lehetősége, hogy el kell hagyniuk a régi helyet, ahol született és nevelkedett - mert hitt benne, hogy az öreg uraság elég rosszindulatú ehhez is -, óvatos tiltakozó magyarázkodásba kezdett, milyen bajos dolog volna, hogy még több jószágot adjon-vegyen:

- Hát uram, azt hiszem, nehéz dolog lesz... - amikor Mrs. Poyser elszántan félbeszakította azzal, hogy végre megmondja a magáét, még ha záporként szakad rájuk a felmondás, és nem marad más oltalmuk, mint a dologház.

- Akkor hát, ha szabad szólanom, uram, mert hát asszony létemre, jóllehet vannak, akik azt hiszik, az asszonyféle elég ostoba ahhoz, hogy csak álljon és bámészkodjék, miközben a férfiak eladják a lelkét, mégis jogom van beszélni, mert az én munkámból telik ki a bérösszeg egynegyede, egy másik negyedét meg megtakarítom... szóval azt mondom, ha Mr. Thurle olyan készséges, hogy két helyen gazdálkodjék az ön bérlőjeként, igazán szomorú lenne, ha netán ebbe a házba kellene költöznie, aztán majd meglátnánk, szívesen lakik-e olyan házban, amelyet meglátogatott az egyiptomi hét csapás... teli vízzel a pince, a béka és a varangy tucatszám ugrál a lépcsőn... a padló megrothadt, patkány, egér rágcsálja minden falat sajtunkat, és ott szaladgálnak a fejünk felett, miközben az ágyban fekszünk, hogy már azt hisszük, felfalnak elevenen... annak is örülnünk kell, hogy réges-rég nem zabálták fel a gyerekeket. Ugyan szeretném látni, akad-e még olyan bérlő, mint Poyser, aki eltűri, hogy egy szem javítás ne essék a házon, míg a végén az egész össze nem dől, de javításra is csak akkor számíthat, ha rimánkodva könyörög és kifizeti a felét; amellett szorongatják a bérleti díjért is, amit pedig alig bír kiszedni a földből, hiszen előbb a saját pénzecskéjét kellett belefektetnie. Csak lássa, akad-e olyan idegen, aki hajlandó itt ilyen életet folytatni: a sajtkukac beleszületik a rothadt sajtba, különben nem enné. Hiába szalad el a szavam elől, uram - folytatta Mrs. Poyser, követve az öregurat az ajtón túl is, mert a meglepetés első dermesztő percei után az uraság felkelt, mosolyogva integetett Mrs. Poysernak, és kifelé iparkodott a pónijához. De nem tudott tüstént menekülni a házból, mert John fel-alá jártatta a lovat az udvaron, és éppen meglehetősen távol volt a gyalogúttól, amikor a gazdája jelezte, hogy jöjjön.

- Hiába szökik a szavam elől, uram, és forgathat akármilyen alattomos terveket a fejében a rontásunkra, mert magának az ördög a barátja, más nincs is, de hadd mondjam meg magának végre, hogy nem vagyunk holmi néma teremtmények, akikkel gyalázkodhat, belőlük pénzt facsarhat az, akinek a kezében korbács van, merthogy amazok nem ismerik a dolgok csínját-bínját. És ha én vagyok az egyedüli, aki ki is meri mondani azt, ami a szívét nyomja, elegen gondolkodnak még hozzám hasonlóan a faluban és a környéken, mert a maga neve olyan, mint a büdös kénes gyufa a legtöbbek orrában... azt a két-három vénembert kivéve, akiknek azért ad egy darabka flanellt vagy egy kanál zabkását, hogy mentse a lelke üdvösségét. És helyesen teszi, ha keveset fektet a lelke üdvösségébe, mert ez az ilyen zsugorinak elég reménytelen befektetés.

Adódnak olyan alkalmak, amikor két szolgáló és egy kocsis félelmetes hallgatóságot jelent, s amikor fekete póniján ellovagolt az uraság, még rövidlátása sem óvta meg attól, hogy lássa a vigyorgó Mollyt, Nancyt és Timet, nem messze tőle. Talán azt is gyanította, hogy a savanyú vén John is vigyorog a háta mögött - ami egyébként igaz is volt. Ezenközben a bulldog, a fekete-barna terrier, Alick juhászkutyája és a póni patájától biztos távolságban sziszegő gúnár révén Mrs. Poyser szóló produkciójából igen hatásos kvartett lett.

Mindazonáltal Mrs. Poyser, alighogy meglátta a távolodó pónit, megfordult, s a két módfelett derűs leányzó felé olyan pillantást vetett, hogy egyszeriben a hátsó konyhába űzte őket, azzal fogta a tűjét, s a szokott sebességgel újra kötni kezdett, mihelyt visszatért a házba.

- Most aztán megadtad neki - mondta Mr. Poyser, egy kicsit riadozva és nyugtalanul, de némi győzedelmes elgyönyörödéssel is, hogy a felesége így kirámolt.

- Igen, tudom, megadtam neki - felelt Mrs. Poyser -, de hogy megmondtam a magamét, ettől, míg élek, megkönnyebbültem. Nincs öröm az életben, ha az emberben minden örökre bedugaszolódik, és csak alattomban szivárogtatja a gondolatát, akár a megereszkedett hordó. Akkor se bánom meg, ha kimondtam, amit gondolok, ha addig élek is, mint az öreg uraság, aminek nem sok a valószínűsége... mert valahogy úgy tetszik, odatúl is csak azok a kívánatosak, akik ideát.

- De nem szívesen költöznél el innen, a régi helyről Szent Mihály napjához egy évre idegen faluba - mondta Mr. Poyser -, ahol senkit se ismersz. Ez nagy csapás lenne mindkettőnknek, de apánknak is.

- Eh, nem kell aggódni: sok minden történhet még mostantól a Szent Mihály napját követő egy évig. Talán addigra a kapitány lesz a gazda, mit tudhassuk azt mi - mondta Mrs. Poyser, készen arra, hogy kivételesen reményteljes szemszögből ítéljen meg egy olyan kellemetlenséget, amely egyedül az ő közbelépése nyomán támadt, nem pedig mások hibájából.

- *Én* ugyan nem aggódom - mondta erre Mr. Poyser, felkelve háromszegletű székéből, és lassan az ajtó felé indulva -, de nem hagynám el szívesen a régi házat, a falut, ahol születtem és nevelkedtem, s előttem az apám is. A gyökerünk csak ittmaradna, és szárba már nem szöknék soha.

HARMINCHARMADIK FEJEZET
Újabb kapcsolatok

Végül is behordták mind az árpát, és túl voltak az aratók vacsoráin is úgy, hogy nem kellett felhasználni a sanyarú fekete babtermést. Az almát, diót begyűjtötték, a savó szaga helyébe a serfőzésé költözött a tanyákra. A Vadaskert mögötti erdő és az élő sövény is ünnepi ragyogást árasztott, az alacsonyan futó, sötét felhőkkel borított ég alatt. Eljött Szent Mihály napja, vele a vörös szilva illatos kosarai, a sápadtabb bíbor százszorszép, s a legények, leányok, akik megváltak a szolgálatból vagy szolgálatot kerestek, most hónuk alatt batyukkal keringéltek a sárga sövénykerítések mentén. De - jóllehet eljött Szent Mihály napja - nem jött el Mr. Thurle, ama kívánatos bérlő a Vadásztanyára, az öreg uraság pedig végezetül kénytelen volt új ispánt alkalmazni. Mindkét faluban ismeretessé vált, hogy az öregúr tervét Poyserek hiúsították meg, mivel nem voltak hajlandóak „engedni az erőszaknak", és Mrs. Poyser kitörését minden tanyán meghányták-vetették, olyan nagy lelkesedéssel, amely a gyakori ismétlés révén csak még forróbb lett. Annak a híre, hogy Napóleon hazatért Egyiptomból, viszonylag érdektelen volt, és az, hogy a franciákat visszaszorították Itáliában, semmiség ahhoz képest, hogy Mrs. Poyser visszaszorította az öreg uraságot. Mr. Irwine minden hívének házában a történet egy-két újabb verzióját hallotta, kivéve a Vadaskertet. De mivel bámulatos ügyességgel mindig elkerülte a vitát Donnithorne úrral, legalább az anyja társaságában meg kellett engednie magának azt az élvezetet, hogy jót nevessen az öregúr kudarcán. Mrs. Irwine kijelentette, ha gazdag lenne, Mrs. Poysernak életjáradékot adatna, de még meg is akarta hívni a paplakba, hogy az asszony szájából hallja, miként folyt le az emlékezetes jelenet.

- Nem, nem, anyám - szabadkozott Mr. Irwine -, ez kissé szabálytalan igazságszolgáltatás volt Mrs. Poyser részéről, viszont egy magamfajta békebírónak nem szabad támogatnia a szabálytalan igazságszolgáltatást. Nem mehet híre annak, hogy tudomást szereztem a veszekedésről, különben még azt a kis jó irányú befolyásomat is elvesztem, amit az öregnél sikerült elérnem.

- Hát én azt az asszonyt még jobban szeretem, mint a krémsajtját - mondta Mrs. Irwine. - Három férfi esze szorult belé. Azzal a sápadt képével milyen éles dolgokat mond oda.

- Méghogy éles! Meghiszem azt, olyan a nyelve, mint a frissen fent borotva. De a beszédje is egészen eredeti; azoknak a tanulatlan elméknek egyike, akik egy egész vidéket ellátnak közmondásokkal. Már említettem anyámnak, milyen remek dolgot mondott Craigről; hogy olyan, mint a kakas, aki azt hiszi, azért kel fel a nap, hogy a kukorékolását hallja. Ez akár Ezópus-mese is lehetne, egyetlen mondatba tömörítve.

- De az nagy baj lesz, ha az öregúr kiűzi őket a házukból jövő Szent Mihálykor, nem? - kérdezte Mrs. Irwine.

- Ó, hát erre nem okvetlenül kerül sor, meg aztán Poyser olyan jó bérlő, hogy Donnithorne valószínűleg kétszer is meggondolja a dolgot, és inkább lenyeli a bosszúságát, semhogy kiakolbólítsa őket. De ha Gyümölcsoltó Boldogasszonykor tényleg felmond, akkor Arthurral együtt eget-földet meg kell mozgatnunk, hogy meglágyítsuk az öreget. Az ilyen régi híveket nem szabad kiengedni a faluból.

- Ugyan, ki tudná azt megmondani, mi minden történhet még Gyümölcsoltó Boldogasszony előtt - vélte Mrs. Irwine. - Arthur születésnapján meghökkentett, milyen rozoga az öreg: tudod, végtére is nyolcvanhárom éves. Ez már egy kicsit túlzottan nagy kor. Ilyen soká csak az asszonyoknak van joguk élni.

- Különösen, ha agglegény fiuk van, azok meg végképp odalennének nélkülük - mondta erre Mr. Irwine nevetve, s megcsókolta anyja kezét.

Mrs. Poyser is azzal fogadta férje alkalomadtán elejtett jóslatait a felmondást illetően, hogy „ki tudja, mi minden történhet még Gyümölcsoltó Boldogasszony napjáig" - az ilyesmi ama tagadhatatlan általánosító állítások körébe tartozik, amely egyáltalán nem tagadhatatlan egyedi célzattal hangzik el. De igazán nehéz az emberi természetnek elviselni, hogy főbenjáró bűnnek számít a nyolcvanharmadik évébe fordult király halálára akár csak gondolni. Ilyen megszorítások miatt csak a legegyügyűbb angolok lehetnek hűséges brit alattvalók.

E balsejtelmektől eltekintve, a dolgok menetében nem sok változás állott be a Poyser háztartásban. Mrs. Poyser úgy találta, Hetty magatartásában meglepő javulást észlel. Igaz, a lány „ridegebb lett, és néha olyan, mintha kötéllel se lehetne egy szót kihúzni belőle", de jóval kevesebbet törődött a ruháival, és szorgalmasan járt munkája után akkor is, ha nem utasították rá. Az meg egyenesen csodálatos volt, hogy egyáltalán nem akart a házból kimozdulni, sőt ilyesmire alig is lehetett rávenni, és minden durcás ajakbiggyesztés nélkül fogadta nagynénjének azt a döntését, hogy a hetenkénti kézimunkaleckéket a Vadaskertben be kell szüntetni. Mindennek oka végtére nem lehetett más, mint hogy megkedvelte Adamot, és a hirtelen szeszély, hogy komornának akar szegődni, az is csak azzal volt magyarázható, hogy valami kis összezördülés vagy félreértés támadt kettőjük között, ami aztán elmúlt. Mert valahányszor Adam ellátogatott az Úri Tanyára, Hetty jobb kedvűnek látszott, bőbeszédűbb is volt, mint máskor, ámbár amikor történetesen Mr. Craig vagy egy más csodálója jött el hozzájuk, szinte morcosan fogadta.

Adam előbb reszkető aggodalommal figyelte Hettyt, mely később csodálkozásnak, majd boldog reménykedésnek adott helyet. Öt nappal azután, hogy átadta Arthur levelét, ismét elmerészkedett az Úri Tanyára - s nagyon félt attól, hogy Hetty számára fájdalmas lesz még a látása is. Amikor a tisztaszobába lépett, a lány nem volt ott, így aztán néhány percig a Poyser házaspárral beszélgetett, miközben súlyosan nehezedett a szívére a rettegés, talán most mindjárt azt kell hallania, hogy Hetty beteg. De nemsokára ismerős, könnyű léptek közeledtek, és amikor Mrs. Poyser megszólalt, „ejnye már, Hetty, hát hol jártál?", Adam kénytelen volt megfordulni, ámbár attól félt, hogy nyilván megváltozott kifejezést lát majd Hetty arcán. Szinte megriadt, hogy a lány mosolyog, mintha öröme telnék a látásában - első pillanatra éppen olyan volt, mint máskor, csak éppen főkötő volt rajta, amit amióta Adam esténként járt oda, még nem viselt. Mégis, amikor Hettyt újra meg újra megfigyelte, amint munkája közben járkált vagy ült, észrevette a változást: az orcája éppoly rózsás volt, mint eddig, mosolyogni sem mosolygott kevesebbet, mint szokott volt, de - Adam úgy gondolta - van valami új a tekintetében, az arckifejezésében, minden mozdulatában, valami keményebb, öregesebb, kevésbé gyermekded. „Szegény teremtés! - gondolta Adam. - Hát ez bizony így van, s onnan származik, hogy először érte fájdalmas szívbéli csalódás. De van lelkiereje, hogy elviselje. Hála az égnek érte."

Amint múltak a hetek, és Adam mindig azt találta, hogy Hetty örül a látásának - eleven arcát úgy fordítja feléje, mintha értésére akarná adni, mennyire kedvére van, hogy eljött -, s ugyanazon a derűs módon járt a munkája után, a bánat semmi jelét se mutatva, Adam azt kezdte érezni, hogy Hettynek Arthur iránt táplált érzelmei mégiscsak jelentéktelenebbek voltak, mint első megrendülésében és riadalmában képzelte, s letett arról a gyermekes ábrándjáról, hogy Arthur szerelmes belé, és elveszi, mint olyan együgyűségről, amelyből idővel kigyógyult.

S talán azért van ez, mint Adam bizakodóbb perceiben reménykedve elképzelte - mert Hetty szíve csak annál nagyobb melegséggel fordul feléje, a férfi felé, akiről tudja, hogy igazán szereti.

Talán úgy vélik most, hogy Adam egyáltalán nem lehetett túlságosan éleselméjű ebben az értelmezésben, és viselkedése egészében nem vall értelmes emberre - belészeret egy lányba, akinek a szépségén kívül egyéb ajánlólevele sincs, ennek a lánynak képzelt erényeket tulajdonít, sőt odáig süllyed, hogy akkor is ragaszkodik hozzá, amikor más férfiba lesz szerelmes, lesi nyájas pillantását, akár a türelmes, reszkető eb, hogy gazdája tekintetét reá vesse. Csakhogy abban a sokrétű valamiben, amilyen az emberi természet, be kell látnunk, nehéz olyan szabályt találni, amely alól nincs kivétel. Persze nagyon jól tudom, hogy értelmes férfiak rendszerint az ismeretségi körük legértelmesebb nőibe szeretnek bele, átlátnak a kacér szépség apró cselszövésein, soha nem képzelik, hogy szeretik őket, ha nem így van, aztán megfelelő ok miatt megszűnnek szeretni, és azt a nőt veszik el, aki minden tekintetben a legjobban illik hozzájuk - olyannyira, hogy kikényszerítik valamennyi környékbeli aggszűz helyeslését. De az évszázadok menete során még az ilyen szabályokba is csúszik olykor kivétel, és Adam barátunk ilyen kivétel volt. Mindazonáltal én a magam részéről semmivel sem becsülöm őt ezért kevésbé: sőt úgy vélem, az a mélységes szerelem, amelyet az édes, kerekded, sziromszerű, sötét szemű Hetty iránt érzett, akinek belső lénye felől igazában olyan tudatlan volt, természetének legerősebb oldalából fakadt, nem pedig valami állhatatlan gyengeségből. Mert kérem, gyengeség-e, ha a gyönyörű zene izgalomba hozza az embert? - ha azt érezzük, hogy a csodálatos harmónia lelkünk legmeghittebb zugaiba férkőzik, az életnek ama finom szövevényébe, ahová az emlék sem képes behatolni, s egyetlen mondhatatlan rezgésbe fogja össze egész lényünk múltját és jelenét: egybeolvasztva egyetlen pillanatba mindazt a gyengeséget és szeretetet, amelyet a gyötrelmes évek csak gyéren nyújtottak, a heroikus bátorság vagy rezignáció egyetlen érzelmébe összpontosítva a kemény próbatételek árán tanult önmegtagadást, összevegyítve a jelen örömével a múlt bánatát, s a jelen bánatát a múlt minden örömével? Ha ez nem gyengeség, akkor az sem az, ha egy nő orcáinak, nyakának, karjainak gyönyörű hajlata, rimánkodó szemének pillantása vagy ajkainak édes gyermekded biggyesztése felkavar. Mert a gyönyörű nő szépsége olyan, mint a zene: mi mást mondhatna rá az ember? A szépség olyasmit fejez ki, ami messze meghaladja és felülmúlja annak az egy nőnek a lelkét, akit testi mézbe burkol, mint ahogy a zseniális szavaknak szélesebb körű értelmük van, mint annak a gondolatnak, amely sugallta őket: az asszonyi szerelemnél több, ami bennünket egy asszonyi tekintetben megindít - mintha valami távoli hatalmas szerelem közelített volna meg bennünket, és magamagáért szólna; a kerekded nyak, a gödröcskés kar más egyébbel is hat ránk, nemcsak a bájával - azzal a szoros rokonsággal, amely mindahhoz fűzi, amit valaha gyengédség, békesség terén tapasztaltunk. A legnemesebb természet látja meg a legtöbbet a szépségnek abból a *személytelen* kifejezéséből; talán mondanom se kell, hogy számtalan úriember semmit sem érez meg belőle, akár festi, akár nem festi a pofaszakállát, és ez az oka annak, hogy éppen a legnemesebb természet a legelvakultabb amaz egy nő lelkének jellege iránt, akit ez a szépség ékesít. Amiért is sajnos, az emberi élet tragédiája még hosszú időn át folytatódni fog, azoknak az elméleti filozófusoknak tevékenysége ellenére, akik készségesen szolgálnak a legjobb receptekkel az ilyenfajta tévedések elkerülésére.

A mi jó Adamunknak nem voltak szép szavai, amelyekbe Hetty iránti érzelmeit burkolhatta volna, nem tudta a titkot ily módon a tudás álorcájában szerepeltetni; szerelmét nyíltan titoknak nevezte, amint ezt hallották tőle. Tudni csak azt tudta, hogy Hetty látása, vagy ha csak gondol rá, mélyen megindítja, minden szeretet és gyengédség, minden hit és bátorság forrását felbuzogtatva benne. Hogyan is képzelhette, hogy ebben a lányban szűklátókörűség, önzés, keménység rejlik? Adam a magáéból teremtette meg azt a lelket, amelyben hitt, az övé pedig nagy, önzetlen, gyengéd lélek volt.

A Hettyvel kapcsolatos remények kissé meglágyították az Arthurral szemben táplált ellenszenvét is. Arthur, minden bizonnyal csak jelentéktelen figyelmességet tanúsított Hetty

irányában, az egész persze helytelen, és ilyesmit férfi Arthur helyzetében semmi esetre sem engedhet meg magának, de mégis nyilván volt benne jó adag játékosság, amely elvakította az ügyben rejlő veszély iránt, viszont emiatt történt az is, hogy Hetty szívére nem hatott erősebben. Amint kibontakozott Adamban a boldogság új ígérete, alábbhagyott méltatlankodása és féltékenysége: Hetty végtére is nem boldogtalan, már-már azt hitte, hogy mindenkinél jobban szereti őt, sőt néha az a gondolat is felötlött benne, hogy a már halottnak látszó barátság felelevenedhet az eljövendő napokban, nem kell istenhozzádot mondania a remek vén erdőknek, sőt csak még jobban fogja szeretni őket, mivelhogy Arthuréi. Mert a boldogságnak ez az új ígérete, mely olyan gyorsan követte a fájdalom megrendülését részegítő hatással volt a józan Adamra, aki egész életén át megszokta, hogy sok baj jut osztályrészéül és kevés remény. Lehetséges, hogy most mégis könnyebb élet vár rá? Úgy tetszett, mert november elején Jonathan Burge, mivel lehetetlennek bizonyult, hogy Adam helyett megfelelő embert találjon, eldöntötte magában, mégis részt kínál fel neki üzletében, csupán azt köti ki, hogy annak szentelje minden energiáját, és felhagyjon azzal az elképzeléssel, hogy önállósítja magát. Vő vagy nem vő, Adam nélkülözhetetlen, nem válhat meg tőle, és a fejével végzett munka annyival fontosabb volt Burge számára, mint a mesterségbeli, hogy az erdők ügyintézése nem sokat vont le szolgálata értékéből; ami pedig az uraság fakitermelését illeti, arra könnyű harmadik embert találni. Adam mindebben a boldogulás útjának feltárulását látta, olyasmit, amire nagyra törő vágyakozással már kamaszkora óta gondolt: talán egyszer még hidat is épít, egy városházát vagy gyárat, mert mindig azt mondotta magában, Jonathan Burge építői vállalkozása olyan, mint a makk, még terebélyes fa is sarjadhat belőle. Burge tenyerébe csapott hát az alku után, és hazafelé tartva, boldog látomások rajzottak benne, amelyekben (kifinomult olvasóm talán megbotránkozik, ha kimondom) Hetty képe lebegett és mosolygott olyan tervek felett, melyekben a faárunak csekély költséggel való kitermelése, a vízi úton nagy tételekben szállított tégla olcsó kalkulációja szerepelt, meg egy olyan kedvenc elképzelése, hogy a tetőket és a falakat egy különleges fajta vas kötőgerendával erősíti meg. Nos hát - Adam lelkesedését ezek a dolgok fejezték ki, a szerelem pedig úgy átitatja lelkesedésünket, mint a villamosság a levegőt, felmagasztosítva erejét fennkölt jelenlétével.

Adam most már abba a helyzetbe került, hogy külön házba költözzék, és anyjáról a régiben gondoskodjék; kilátásai lehetővé tették a mielőbbi nősülést, és ha Dinah mégis vállalja az életet Sethtel, akkor anyjuk talán beletörődik, hogy megváljon tőle. De Adam azt mondogatta magának, nem siet el semmit - nem teszi próbára Hetty iránta való érzelmeit, kivárja, míg megerősödnek és megszilárdulnak. Mindamellett holnap, istentisztelet után elmegy az Úri Tanyára, és elmondja, mi újság. Mr. Poyser, ezt tudta, jobban örül majd az újságnak, mint egy ötfontos bankjegynek, és majd meglátja, Hetty szeme is kifényesedik-e tőle. A következő hónapok elröppennek mindattól, ami betölti a fejét; az az ostoba mohóság, mely újabban hatalmába kerítette, semmiképpen nem bírhatja rá elsietett szavak kimondására. De mégis, amint hazaért, elmesélte a jó híreket, megette a vacsoráját, miközben anyja szinte sírt az örömtől, és folyton unszolta, egyék kétszer annyit, mint szokott, merthogy ilyen jószerencse érte, nem állhatta meg, hogy gyengéden elő ne készítse anyját az eljövendő változásra azzal, hogy felemlítette: a régi ház kicsiny lesz majd, hogy valamennyien együtt éljenek benne.

HARMINCNEGYEDIK FEJEZET
Az eljegyzés

Száraz vasárnap volt, és november másodikához képest kellemes is. A nap nem sütött, de a felhők magasan szálltak, és olyan szélcsend volt, hogy a sárga levelek a sövénykerítés melletti szilfákról pusztán csak a korhadás okán hullottak le. Mindamellett Mrs. Poyser nem ment templomba, mert úgy meghűlt, hogy betegsége elhanyagolását komoly veszélynek tekintette, alig két tél múlt el azóta, hogy hetekig feküdt hűléssel; és ha már a felesége se ment templomba, Mr. Poyser úgy vélte, okosabb lesz, ha ő is otthon marad, és inkább „társaságot szolgáltat" az asszonynak. Talán nem tudta volna meghatározni, mi sugalmazta elhatározását, de a tapasztalt elmék mind tudják, hogy legszilárdabb meggyőződéseink néha olyan futó benyomásokon alapulnak, melyekhez a szavak túlságosan durva kifejezőeszközök. Végül is úgy esett, hogy ezen a délutánon a Poyser család köréből senki se ment templomba, Hettyt és a fiúkat kivéve; Adam azonban nagy merészen csatlakozott hozzájuk istentisztelet után, és azt mondta, hazasétál velük, jóllehet a falun át vezető út túlnyomó részén Martyval és Tommyval látszott foglalatoskodni, a bintoni csalitban található mókusokról mesélgetve nekik, és azt is megígérte, hogy majd egy szép napon elviszi őket Bintonba. De amikor kiértek a szabad mezőre, Adam azt mondta a fiúknak: - Nos hát, ki közületek a legderekabb gyalogló? Aki előbb ér a kapuig, az jön el velem a leghamarabb a bintoni csalitba, méghozzá szamárháton. De Tommy előnyt kap a következő kerítésátjáróig, mert ő a kisebb.

Adam még soha eddig nem viselkedett ilyen eltökélt udvarlóként. Mihelyt a két fiú nekivágott az útnak, letekintett Hettyre, és azt mondta: - Nem karolna belém, Hetty? - méghozzá esengő hangon, mintha egyszeri kérését a lány már elutasította volna. Hetty mosolyogva nézett rá, és gömbölyű karját egy pillanat alatt az övébe fűzte. Az, hogy a karját Adaméba fonja, semmit sem számított Hettynek, de azt tudta, a férfinak igen sokat jelent, ő pedig kívánta is, hogy sokat jelentsen. A szíve nem vert sebesebben, és a félig csupasz élő sövényre, a felszántott földekre ugyanazzal a bús tompasággal tekintett, mint annak előtte. Adam azonban alig is vette észre, hogy jár; úgy gondolta, Hettynek is éreznie kell, hogy kissé szorítja a karját - nagyon kicsit; olyan szavak kívánkoztak az ajkára, amelyeket nem mert kimondani - amelyeknek kimondására még nem szánta rá magát, hallgatott hát mindaddig, amíg ezen a mezőn át nem vágtak. Az a szelíd türelem, amellyel egykor Hetty szerelmére várt, s beérte a lány puszta jelenlétével meg a jövőt illető gondolatokkal, elhagyta Adamot ama rettenetes megrázkódtatás óta, mely csaknem három hónappal ezelőtt érte. A féltékenység izgalmai új nyugtalansággal töltötték el szenvedélyét - majdnem elviselhetetlen félelmet és bizonytalanságot keltve benne. De ha nem is nyilatkozhat Hettynek a szerelméről, beszélhet új kilátásairól, és megláthatja, örül-e neki? Így miután erőt vett magán ahhoz, hogy beszéljen, így kezdett bele:

- Majd lesz néhány olyan hírem a nagybátyja számára, amelyek meg fogják őt lepni, Hetty; és azt hiszem, örülni fog nekik.

- S mik lesznek azok? - kérdezte Hetty közömbösen.

- Nos, Mr. Burge részt ajánlott nekem a vállalkozásában, és én elfogadom az ajánlatát.

Valóban látszott változás Hetty arcán, de az nem az egyértelmű örömből fakadt. Igazában pillanatnyi bosszúságot és riadalmat érzett, mert nagybátyját gyakran hallotta utalni arra, hogy Adam amikor csak akarja, Mary Burge-dzsal együtt megkaphatja a betársulás lehetőségét az üzletbe, ő hát most összekapcsolta a két dolgot, és tüstént az a gondolat merült föl benne, Adam talán lemondott róla a közelmúltban történtek miatt, és szíve Mary Burge felé fordult.

Ez a gondolat - mielőtt még ideje lett volna más, ezt cáfoló gondolatokat felidézni - az elhagyatottság és a csalódás érzésével töltötte el Hettyt: az egyetlen valami - az egyetlen személy, aki tompa fásultságában megpihentette, most kicsúszik a kezei közül, és az ingerült elkeseredés könnyeket csalt a szemébe. A földet nézte, de Adam megpillantotta az arcát, és mielőtt még befejezte volna a kérdést: - Hetty, drága Hetty, miért sír? - gyors, mohó gondolatai már minden számára elképzelhető indokot elébe tártak, és a végén az egyik félig igaznál kötöttek ki. Hetty azt gondolja, Mary Burge-ot veszi el - a házasságát nem nézi jó szemmel - talán nem szívesen venné, ha mást venne el és nem őt? Ettől Adam minden óvatoskodásának egyszeriben vége lett, oka sem volt már rá, csakis reszkető örömöt érzett. Hetty felé hajolt, kezét kezébe vette, miközben ezt mondta:

- Most már megengedhetem magamnak a házasságot, Hetty... kényelmesen el tudnám tartani a feleségemet, de sohasem házasodom, ha nem vehetem el magát.

Hetty feltekintett rá, és könnyein keresztül mosolygott, mint ahogyan Arthurra mosolygott azon az első estén az erdőben, amikor már azt hitte, nem jön, de mégis eljött. Most kisebb megkönnyebbülést, kisebb diadalt érzett, de a nagy sötét szemek és az édes ajkak éppolyan szépek voltak, talán még szebbek is, mert Hetty körül mostanában valami pompázó nőiesség bontakozott ki. Adam alig tudott hinni e perc boldogságában. Jobbja a lány balját fogta, és lehajoltában karját erősen szívéhez szorította.

- Igazán szeret, Hetty? Akar a feleségem lenni, hogy szeressem és gondját viseljem mindhaláláig?

Hetty nem szólt, de Adam arca nagyon közel volt az övéhez, és kerek orcájával odatörleszkedett, mint egy kis cica. Kívánta a gyengéd becézést - kívánta, hogy azt érezze, Arthur ismét vele van.

Adam ezek után nem volt szavakra kíváncsi, nem is igen beszélgettek az út hátralévő részén. A férfi csak ennyit mondott:

- Most már megmondhatom a nagybátyjának, ugye, Hetty?

A lány meg azt mondta: - Meg.

A tűzhely vörös fénye boldog arcokra sütött ezen az estén, amikor Hetty már felment, és Adam megragadta az alkalmat, hogy közölje Mr. és Mrs. Poyserral, valamint a nagyapával, immár képes eltartani a feleségét, és Hetty beleegyezett, hogy hozzámegy.

- Remélem, nincs kifogásuk ellenem, mint férj ellen - mondta Adam -, most még szegény vagyok, de Hetty semmiben nem szenved majd hiányt, amit munkámmal megszerezhetek.

- Kifogásunk? - ismételte Mr. Poyser, miközben a nagyapa előrehajolt, és elnyújtott „nem, nem”-jét hallatta. - Ugyan mi kifogásunk lehetne ellene, fiam? Mit számít az, hogy most még szegény; a fejében pénz van, akár a bevetett földben, csak idő kell hozzá. A kezdéshez elég, amije van, és mi is segíthetjük egypár bútorral, amire szükségük lesz. Tollad, ágyneműd akad bőségben, nem?

Ez a kérdés természetesen Mrs. Poysernak szólt, aki meleg sálba burkolózott, és túl rekedt volt ahhoz, hogy szokásos könnyedségével beszéljen. Kezdetben csak hevesen bólogatott, de hamarosan képtelen volt ellenállni a kísértésnek, hogy pontosabban fejezze ki magát.

- Szép kis história lenne, ha nem akadna tollam és ágyneműm - mondta rekedten -, hiszen soha úgy baromfit el nem adok, hogy előbb meg ne kopasztanám, a rokka meg a hét minden napján forog.

- Gyere hát, lányom - mondta Mr. Poyser, amikor Hetty ismét lejött -, gyere, és csókolj meg bennünket, és hadd kívánjunk neked sok szerencsét.

Hetty nagyon nyugodtan odament, és megcsókolta a nagy darab, derék embert.

- Nocsak - mondta az, megveregetve Hetty hátát -, eredj és csókold meg a nénédet és a nagyapádat is. Olyan szívből kívánom, hogy boldogulj, mintha csak a magam lánya lennél, és így vélekedik minden bizonnyal a néned is, hiszen hét esztendőn át annyit tett érted, mint a maga gyerekeiért. Nomármost - fordult tréfásan Adamhoz azután, hogy Hetty megcsókolta a nénjét és az öregembert -, Adam is szeretne egy csókot, ebben nem kételkedem, és bizony most már joga is van hozzá.

Hetty mosolyogva üres széke felé fordult.

- Nos, Adam, lopjon egy csókot - állhatatoskodott Mr. Poyser -, különben csak fél ember.

Adam felkelt, és elpirult, mint egy kislány - pedig milyen tagbaszakadt fickó volt -, és Hettyt átölelve lehajolt, és gyengéden ajkon csókolta.

Kedves volt ez a jelenet a tűz vörös fényében: mert gyertya nem égett; miért is égett volna, hiszen világított a tűz, sőt vissza is verte a fényét az a sok ónedény meg a csiszolt tölgy. Dolgozni vasárnap este senki sem kívánt. Még Hetty is valami megelégedettségfélét érzett e szerető légkörben. Adam vonzódása hozzá, Adam kedveskedése nem dúlta fel szenvedélyét, ahhoz sem volt már elég, hogy kielégítse hiúságát, de ennél jobbat nem kínált számára az élet most - legalább a változás ígéretét rejtette magában.

Még sok mindent megvitattak, mielőtt Adam eltávozott, főleg arról, lelhetne-e megtelepedésre alkalmas házat? A faluban egy üres ház sem volt, kivéve a Will Maskeryvel szomszédosat, ez viszont most már Adamnak túlságosan szűk volt. Mr. Poyser azt állítgatta, a legjobb megoldás az volna, ha Seth és anyja elköltöznének, Adam pedig maradna a régi házban, amelyet idővel meg lehet nagyobbítani, mert hely bőven van a fatelepen és a kertben; Adam azonban nem akarta anyját kitenni.

- No jó - mondta végezetül Mr. Poyser -, hiszen nem kell ma este mindent elintéznünk. Lesz még időnk a megfontolásra. Húsvét előtt úgysem gondolhattok a házasságra. Nem vagyok a hosszú udvarlás híve, de egy kis időnek el kell telnie, hogy a dolgok kialakuljanak.

- Persze - mondta Mrs. Poyser rekedt suttogással -, keresztyén népek nem is házasodhatnak úgy, mint a kakukkok.

- Azért egy kicsit elcsüggeszt a gondolat - mondta Mr. Poyser -, hogy esetleg felmondanak nekünk, és húsz mérfölddel odébb kereshetünk tanyát.

- Úgybizony - szólalt meg az öreg is, a padlót bámulva, és fel-felemelgetve a kezét, miközben karjai a szék támláján nyugodtak -, szomorú dolog az, ha el kell hagynom a megszokott zugot, és idegen faluban temetnek el. Amellett talán kétszeres bért kell majd fizetned - tette hozzá, fiára tekintve.

- Nohát, apám, nem kell aggályoskodnod - felelte az ifjabb Martin. - Talán visszatér a kapitány, és kibékít az öreg uraséggal. Erre nagyon is építek, mert tudom, hogy a kapitány, ha lehet, igazságot szolgáltat a népeknek.

HARMINCÖTÖDIK FEJEZET
A titkolt rettegés

Adam nagyon elfoglalt volt a november eleje és február eleje közötti időszakban, ritkán látta Hettyt, a vasárnapokat kivéve. Mindazonáltal boldog időszak volt ez, mert egyre közelebb vitte a márciushoz, amikor házasulandók voltak, s minden kis előkészület új háztartásuk számára az óhajtva várt nap közeledését jelezte. Két új szobát „csaptak hozzá" a régi házhoz, mert végezetül mégiscsak úgy döntöttek, hogy Adam anyja és Seth együtt marad velük. Lisbeth olyan szánalomkeltően sírt annak gondolatára, hogy megváljék Adamtól, hogy a férfi elment Hettyhez, és megkérte rá, vajon az ő kedvéért hajlandó lesz-e megbékélni anyja szokásaival, és beleegyezni, hogy náluk lakjék. Nagy örömére Hetty azt mondta: - Igen, nekem mindegy, hogy nálunk lakik-e vagy sem. - Hetty gondolatait e percben súlyosabb teher nyomta, mint a szegény Lisbeth szokásai; nem sokat törődhetett velük. Így Adam megvigasztalódott azért a csalódásért, hogy Seth azzal tért vissza snowfieldi látogatásáról: „Minden hiába - Dinah szíve elzárkózik a házasságtól." Mert amikor Adam megmondta anyjának, hogy Hetty kész rá, hogy mindannyian együtt éljenek, és nincs többet szükség arra, hogy a válás gondolatával foglalkozzanak, Lisbeth megbékéltebb hangon, mint ahogy Adam szólni hallotta őt, amióta eldőlt a házasság kérdése, azt mondta: „Ó, fiam, úgy meghúzódom én csendben, mint a vén cirmos, és mást, mint a munka hitványát, nem kérem, azt, amit *ő* majd nem akar elvégezni. Meg aztán nem is kell megosztoznunk a tányérokon, semmin, amik már azóta ott állnak a polcon, hogy még meg se születtél."

Egyetlen felhő keresztezte csak hébe-korba Adam napsütötte egét. Hetty gyakran látszott boldogtalannak. De minden aggódó, gyengéd kérdésre azzal a biztatással válaszolt, hogy nagyon is meg van elégedve, és semmit sem kíván másként, s amikor legközelebbi alkalommal látta, élénkebb volt a szokottnál. Talán egy kicsit túl sok munka és izgalom jutott osztályrészéül most, mert kevéssel karácsony után Mrs. Poyser ismét meghűlt, ez a hűlés gyulladásba ment át, a betegsége aztán szobájához kötötte egész januárban. Hettynek kellett mindent intézni odalent, s félig Molly helyét is betölteni, minthogy a derék leányzó úrnőjét szolgálta ki; Hetty pedig oly odaadással vetette magát új teendőibe, és oly - meglepetésként ható - komoly megállapodottsággal dolgozott, hogy Mr. Poyser gyakran mondta Adamnak, meg akarja mutatni neki, milyen jó háziasszonya lesz majd, csak éppen az aggasztotta, „nem lesz-e a lánynak túl sok a teher - egy kis nyugalomhoz kell jutnia, mihelyt a nénikéje ismét lejárhat".

Mrs. Poyser várva várt lejövetele február elején következett be, amikor a megenyhült időben elolvadt az utolsó hófolt is a Bintoni Dombokon. E napok egyikén, kevéssel azután, hogy nénje lejött, Hetty bement Treddlestonba, hogy vegyen egyet-mást a lakodalommal kapcsolatos dolgokból, ami még hiányzott, s a nemtörődömsége miatt meg is szidta Mrs. Poyser, azzal a megjegyzéssel, hogy véleménye szerint „azért nem siet, mert ezeket a holmikat nem aggathatja magára, különben ugyan hamar megvette volna őket".

Mintegy tíz óra lehetett, amikor Hetty útnak indult, s az a csekély deres fagy, amely fehéren rakódott a sövényekre korán reggel, eltűnőben volt, amint a nap felhágott a felhőtlen égre. Fényes februári napok a remény teljesebb ígéretét sugározzák, mint az év bármely más napjai. Az ember szívesen megpihen a nap szelíd sugaraiban, s a kapukon túl elnézegeti a türelmesen szántó lovakat, amint megfordulnak a barázda végén, aztán eltűnődik azon, hogy még előtte az egész pompás esztendő. A madarak is valahogy így éreznek: daluk tiszta, mint a tiszta lég. A fákon, sövényeken még nincsenek levelek, de milyen zöldek már a füves mezők! és a felszántott föld, a csupasz ágak sötét barnásvöröse is igen szép. Milyen boldognak tűnik a világ,

amint az ember áthajt vagy lovagol völgyeken-dombokon! Gyakran jutott ez eszembe idegen tájakon, ahol az erdők-mezők olyannak tűntek a szememben, mint a hazai angol Loamshire - ahol a gazdag földet éppannyi gonddal művelték meg, s az erdők éppoly békélten ereszkednek alá a szelíd hajlatokon a zöld mezőkre -, s mégis az út mentén valami figyelmeztetett, hogy nem vagyok Loamshire-ben: a rettenet képe - a Kereszt rettenetéé. Talán ott állott a virágzó almafák sűrűjében vagy a gabonatáblára szélesen áradó napsütésben, esetleg az erdő egy olyan fordulójában, ahol alant tiszta patak csobogott; s minden bizonnyal, ha olyan utas térne e világra, aki mit sem tud az ember élete történetéről, a rettenetesnek ezt a jelképét furcsán ide nem illőnek vélné a természet örömét sugárzó teljességében. Nemigen sejtené, hogy a virágzó almafák mögött, az arányló vetésben vagy az erdő bokrai között talán kín dobogtat valamely emberi szívet; talán egy viruló ifjú leány nem tudja, hol lel menedéket a gyorsan közeledő szégyen elől; az utas nem értene többet ebből a mi életünkből, mint az ostoba kis eltévedt bárányka, amely a beállott éjszakában egyre messzebb kódorog az elhagyott pusztán; és mégis érzékelné az élet keserűségének legkeserűbb cseppjét.

Ilyen dolgok rejtőznek néha a napsütötte földek között, a virágzó gyümölcsösök mögött; és a csörgedező patak hangja, ha egy bizonyos helyen közel hajolnak hozzá valamely apró bokor mögött, elvegyül fülünkben a reményvesztett ember zokogásával. Nem csoda, hogy az ember vallásában annyi a bánat: nem csoda, hogy egy Szenvedő Istenre van szüksége.

Hetty vörös köpenyében és meleg főkötőjében, karján kosárral, éppen befordul egy kerítéskapun a Treddlestonba vezető út mentén, de nem azért, hogy kicsit élvezze a napsütést, vagy reménykedve gondoljon a kibontakozó esztendőre. Alig is veszi észre, hogy süt a nap, és az elmúlt hetekben, ha reménykedett egyáltalán valamiben, az csak olyasmi volt, amitől reszket és borzad. Alig várja, hogy letérhessen az országútról, hogy lassabban járhasson, nem ügyelve arra, mit mutat az arca, hiszen iszonyatos gondok nyomasztják; ezen a kapun át olyan mezei ösvényre ér, amely széles, tömött élő sövény mögött vezet. Hetty nagy, sötét szeme üresen járja be a földeket, mint annak a tekintete, aki elhagyatott, otthontalan, nélkülözi a szeretetet, nem pedig elígért jegyese egy derék, gyengéd férfinak. De e szemekben nincsenek könnyek: mind elsírta már őket azon a szörnyű éjszakán, mielőtt elaludt. A következő kerítésátjárónál elágazik az ösvény: két út van Hetty előtt - az egyik a sövénykerítés mentén fokozatosan visszavisz a főútra, a másik átvág a földön, mely jócskán megrövidíti útját Kopárföld irányában, ez a bokros legelők mellett visz el, ahol senki meg nem látja. Ez utóbbit választja, és sietni kezd, mintha olyan úticél jutott volna eszébe, amely felé érdemes szaporán lépkedni. Hamarosan ott is van a Kopárföldnél, ahol a füves föld fokozatosan lejt, s a lány elhagyja a síkföldet, hogy a lejtőn haladjon tovább. Távolabb, a lenti laposban facsoport van, errefelé veszi útját Hetty. Nem, voltaképp nem is facsoport ez, hanem sötét, beárnyékolt tó, amelyet a téli esőzés annyira felduzzasztott, hogy a bodzabokrok alsó ágait ellepi a víz. Leül a füves parton egy hatalmas tölgy meghajlott törzsének támaszkodva; a fa ráborul a sötét tóra. De sokszor gondolt erre a tóra az elmúlt hónap éjszakái során, s most végre eljött, láthatja. Kezével átkulcsolja a térdét, előrehajol, és komoran bámulja, mintha csak azt találgatná, ugyan miféle ágyat is kínál gömbölyű, ifjú tagjainak.

Nem, nincs hozzá bátorsága, hogy belevesse magát ebbe a hideg, nedves ágyba, s ha lenne is, megtalálnák -, rájönnének az okára, miért tette. Csak egyet tehet: elmenni olyan helyre, ahol nem találják meg.

Amikor a nagy rettegés először merült fel benne, néhány héttel az Adammal történt eljegyzése után, csak várt és várt, abban a bizonytalan vak reményben, hogy majd történik valami, ami megszabadítja az iszonyattól, de most már nem várhat tovább. Természetének minden erejét arra összpontosította, hogy rejtegessen valamit, és riadt rettegéssel borzadt vissza annak

minden lehetőségétől, hogy elárulja nyomorúságos titkát. Valahányszor eszébe jutott, hogy ír Arthurnak, elhárította ezt a gondolatot: a férfi semmit sem tehet érdekében, ami megoltalmazná őt attól, hogy lelepleződjék, és gúny tárgya legyen rokonai és szomszédai körében, akik újra csak egész világát tették ki most, hogy légből szőtt álma szétfoszlott. Képzelete sem boldogította már az Arthurral való együttléttel, mert a férfi semmit sem tehet azért, hogy kielégítse vagy elcsitítsa büszkeségét. Nem, valami más fog történni - valami másnak *kell* történnie -, hogy ettől a rettegéstől megszabaduljon. A fiatal gyermeteg tudatlan lelkekben ilyen állandó vak bizalom él a még alaktalan lehetőségek felől: fiúnak-lánynak éppoly nehéz elhinnie, hogy valóban valami baj szakad rá, mint azt, hogy meg fog halni.

De most a szükség sarokba szorította - a házasság időpontja már közelgett, ez a vak bizalom többé nem zsongíthatta el. Meg kell szöknie, el kell rejtőznie valahol, ahol ismerős szemek nem bukkanhatnak rá; s akkor a világban való bolyongás félelmét, amely világról semmit se tudott, a lehetőség, hogy elmegy Arthurhoz, olyan gondolattá varázsolta, amelyben rejlett némi vigasz. Olyan tehetetlennek érezte magát most, annyira képtelennek a jövője formálására, hogy az a lehetőség, hogy Arthurhoz forduljon, erősebb volt a büszkeségénél is. Amint ott ült a tónál, és megborzongott a sötét, hideg víz látásán, az a remény, hogy Arthur gyengéden fogadja - hogy gondoskodik róla, és gondolkodik helyette -, valami elringató melegség érzésével töltötte el, amely pillanatnyilag minden más iránt közömbössé tette; s most már csak azon gondolkozott, miféle terv alapján kerülhetne el innét.

A minap levelet kapott Dinahtól, ez teli volt nyájas szavakkal a házasságát illetően, amiről Sethtől értesült; amikor Hetty ezt a levelet felolvasta a nagybátyjának, az azt mondta: - Szeretném, ha Dinah újra eljönne hozzánk, mert a nénédnek vigaszul szolgálna ittléte, ha elmégy tőlünk. Mit tartasz arról, leányom, hogy elmennél hozzá, mihelyt nélkülözhetővé válsz, aztán rábeszéled, hogy veled együtt térjen vissza? Talán sikerül rávenned, ha elmondod, hogy a nénédnek szüksége van rá, mert hát folyton csak azt írja, hogy nem jöhet. - Hettynek nem nagyon tetszett a gondolat, hogy elmenjen Snowfieldbe, Dinah látására sem vágyott, így csak azt mondta: - Nagyon messze van, bácsi. - De most az jutott eszébe, ez a tervezett út ürügyül szolgálhatna arra, hogy elutazzék. Amint hazaér, megmondja a nénjének, jóleső változatosságnak tekintené, ha egy hétre vagy tíz napra Snowfieldbe mehetne. Aztán, ha egyszer eljut Stonitonba, ahol senki se ismeri, kérdezősködni fog a postakocsi felől, amely elviszi Windsorba. Arthur Windsorban van, ő pedig elmegy hozzá.

Mihelyt Hetty e mellett a terv mellett döntött, felkelt a tó füves partjáról, felvette kosarát, és tovább folytatta útját Treddlestonba, mert hát meg kellett vennie azokat a lakodalomhoz szükséges dolgokat, amelyek miatt útnak indult, még akkor is, ha soha nem lesz szüksége rájuk. Vigyáznia kell arra, ne keltse semmiféle gyanúját annak, hogy el akar szökni.

Mrs. Poysert nagyon kellemesen lepte meg, hogy Hetty kész felkeresni Dinaht, és rávenni, jöjjön hozzájuk az esküvő idejére. Minél előbb indul, annál jobb, mert az idő most kellemes, és Adam is, amikor este meglátogatta, azt mondta, ha Hetty másnap indul, majd úgy rendezi a dolgát, hogy Treddlestonig elkísérje, és biztonságosan elhelyezze a stonitoni postakocsin.

- Szeretném, ha magával tarthatnék, Hetty, és gondját viselném - mondta másnap reggel, behajolva a kocsi ajtaján -, de hát ugye nem marad egy hétnél tovább... ez az idő is igen hosszúnak fog tűnni.

Szeretettel nézte a lányt, erős kezébe kulcsolva a kezét. Hetty védettséget érzett Adam jelenlétében - ezt már megszokta: ó, ha meg nem történtté tehetné a múltat, s nem ismert volna más szerelmet, mint az Adam iránt érzett szelíd vonzódást! Könnyek gyűltek Hetty szemébe, amint utolsó pillantást vetett Adamra.

- Az Isten áldja meg azért, hogy szeret - mondta Adam, amint újra munkába indult, sarkában Gyppel.

Csakhogy Hetty könnyei nem Adamnak szóltak - nem annak a szorongató fájdalomnak, amit majd akkor érez, amikor rájön arra, hogy Hetty örökre elhagyta. Saját sorsát siratta, amely elszakítja ettől a derék, gyengéd embertől, aki egész életét ajánlotta fel neki, ő pedig most szánalmas kérelmezőként veti magát annak a férfinak a lába elé, aki szerencsétlenségnek fogja tartani, hogy Hetty kénytelen beléje kapaszkodni.

E napon, délután három órakor, amikor Hetty azon a postakocsin ült, amely őt Leicesterbe volt szállítandó - ez annak az irdatlan hosszú útnak egy része, mely Windsorba viszi -, a lány homályosan azt érezte, hogy ezt az egész siralmas utat tán csak azért teszi meg, hogy újabb nyomorúságban legyen része.

De hát Arthur ott van Windsorban; ő biztosan nem fog haragudni rá. Ha nem is fog vele úgy törődni, mint eddig, de azt megígérte, hogy jó lesz hozzá.

Ötödik könyv

HARMINCHATODIK FEJEZET
A reményteljes út

Hosszú, magányos út, mikor bú üli meg a szívet; el a megszokottól az idegen felé: kemény és félelmetes dolog ez még a gazdagok, az erősek, a tanultak számára is: kemény dolog, még ha a kötelesség hív is, nem pedig a rettegés ösztökél.

Mit jelentett hát ez az út Hettynek? Szegény kis szűkös gondolataival, melyek immár nem váltak bizonytalan reményekké, de az egyértelmű félelem hidegével szorították; újra és újra bejárva emlékeinek egyforma kicsiny körét - újra és újra formálva az eljövendő dolgok gyermeteg, kétes képeit - semmit sem látva széles e világon, mint a maga örömének és bánatának gyatra kis történeteit; oly kevés pénzzel a zsebében - s az út oly hosszú volt és bonyolult. Ha nem engedheti meg magának, hogy mindig postakocsin utazzék - és Hetty bizonyos volt benne, hogy nem, mert már a Stonitonba vezető út is költségesebb volt, mint várta, nyilvánvaló, hogy fuvarosok kocsijait vagy lassú szekereket kell igénybe vennie; s milyen tömérdek időbe telik, amíg útja végére ér! Az Oakbourne-ba való gubancos hajú öreg kocsis, meglátva azt, hogy egy ilyen csinos ifjú nő a külső utasok között foglal helyet, meginvitálta, hogy üljön mellé; s mivel azt érezte, hogy mint férfinak és kocsisnak úgy illik, hogy tréfával nyissa meg a társalgást, mihelyt elhagyták a kövezett utat, minden tekintetben alkalmas tréfán törte a fejét. Miután többször is megpattintgatta ostorát, és a szeme sarkából rá-rápillantott Hettyre, sáljának szegélye fölé emelte ajkát, és azt mondta:

- Fogadok, van az vagy hat láb magas is, vagy nem?

- Ki? - kérdezte Hetty kissé riadtan.

- Hát a kedvese, akit elhagyott, vagy akinek utánaeredt... mármost melyik esetről van szó?

Hetty érezte, hogy előbb elpirul, aztán elsápad. Azt gondolta, a kocsis tán tud valamit felőle. Bizonyára ismeri Adamot, esetleg elmondja neki, hová ment, mert a vidéki ember nehezen hiszi el, hogy azt, aki számottevő a maga falujában, nem ismerik mindenfelé, de hasonlóan nehezen értette meg Hetty azt is, hogy véletlenül kiejtett szavak is illőek lehetnek az ő körülményeire. Annyira megijedt, hogy beszélni sem tudott.

- Hehe - kuncogott a kocsis, amikor látta, hogy tréfája nem volt olyan sikeres, mint várta -, nem kell túlságosan mellre szívni; ha csapodár volt, szerezzen másikat. Az ilyen szép leánynak, mint maga, minden ujjára akad új szerető.

Hetty félelme fokozatosan csillapult, amikor látta, hogy a kocsis nem utal többet személyes körülményeire, de annyi hatása azért volt az incidensnek, hogy most már nem merte megkérdezni, milyen helységek sorjáznak a Windsorba vezető út mentén. Azt mondta a kocsisnak, hogy csak kevéssel megy túl Stonitonon, és amikor leszállt a fogadónál, ahol a kocsis megállt, kosarával együtt a város egy másik része felé sietett. Amikor windsori szökésének tervét kieszelte, semmi más nehézséggel nem számolt, csak azzal, hogyan szabadul el otthonról; s mihelyt ezt az akadályt legyűrte azzal a javaslatával, hogy meglátogatja Dinaht, gondolatai repesve rohantak az Arthurral való találkozás elébe, azt találgatva, miképpen fog a férfi vele viselkedni - az út esetleges problémáira egy gondolata se jutott. Túlságosan tájékozatlan volt utazási ügyekben ahhoz, hogy azoknak részleteit elképzelje, s azzal a pénzzel - mindössze három guinea volt -, amely tarsolyában meghúzódott, úgy vélte, bőségesen el van látva. Csak amikor már rájött arra, mennyibe kerül, hogy eljuthat Stonitonba, kezdett el aggodalmaskodni az útja miatt, és akkor érezte először azt is, mennyire nem tudja, merre kell mennie. Ez az új

riadalom teljesen lesújtotta, így haladt végig Stoniton barátságtalan utcáin, s végül befordult egy kopott kis fogadóba, ahol azt remélte, olcsó szállást kaphat éjszakára. Itt kérdezte meg a gazdát, milyen útvonalon kell haladnia, hogy Windsorba jusson.

- Hát, én bizony azt nem tudom. Windsor elég közel lehet Londonhoz, mert hát hogy ott él a király - hangzott a felelet. - De azért mindenképpen legjobban teszi, ha innét Ashbynak fordul, az dél felé van. De tőlünk Londonig annyi a helység, mint a ház Stonitonban, már amennyire én fel tudom mérni. Magam nem sokat utaztam. De hát hogyan lehetséges, hogy egy ilyen magányos ifjú nő efféle útra vállalkozik?

- A bátyámhoz megyek, Windsorban katonáskodik - mondta Hetty, megijedve a gazda fürkésző tekintetétől. - Nem engedhetem meg magamnak a postakocsit; gondolja, megy Ashby felé szekér a reggeli órákban?

- Hát szekér akadhat, csak tudja az ember, honnan indul; beszaladgálhatja a várost, mire rájön. A legjobb, ha elindul, aztán majd csak beéri valami.

Minden szó úgy feküdte meg Hetty lelkét, akár az ólom; most már látta, amint az út szakaszonként megnyúlik előtte; hiszen még az is nehéznek látszott, hogy Ashbyba elérjen; ez, amennyire ő tudta, egy napot is igénybe vehet, s mi az még az út hátralévő részéhez képest. De hát vállalnia kell - el kell jutnia Arthurhoz; ó, hogyan vágyódott rá, hogy ismét olyasvalakivel legyen, aki gondoskodik róla! Ő, aki soha nem kelt fel reggel úgy, hogy ne vegye körül a megszokott arcok biztonsága, olyan embereké, akiknek ragaszkodására igényt tarthatott; ő, aki eddig nem tett meg távolabbi utat, mint Rosseterbe, ahová a nagybátyja vitte a kocsi pótülésén; akinek a gondolatai mindig ünnepet ültek a boldogság álmaiban, mert hiszen az élet komoly feladatát más intézte helyette - az a kiscica Hetty, aki még pár hónappal ezelőtt más bánatot nem érzett, mint azt, hogy irigyli Mary Burge új szalagját, vagy ha nagynénje megszólta, amiért elhanyagolta Tottyt, most magányosan rója vesződséges útját, békés otthonát mindörökre elhagyva, előtte meg semmi egyéb, mint a távoli mesék ingatag reménye. Most először fogta fel Hetty, amikor éjjel lefeküdt idegen és kemény nyoszolyájára, hogy otthona boldog otthon volt, hogy bácsikája igen jó volt hozzá, hogy nyugalmas sorsa volt Hayslope-ban, ismerős tárgyak és emberek között, kicsinyes büszkeséggel főkötőjére és legjobb ruhájára, amikor semmi rejtegetnivalója nem volt senki elől - de boldogan ébredne erre a valóságra most, ha az a lázas élet, amelyet azontúl megismert, csak rövid, lidérces álom lett volna. Maga miatt gondolt mindarra, amit elhagyott, vágyakozó megbánással: a maga nyomorúsága töltötte be szívét, a más bánatának nem jutott benne hely. És mégis, a kegyetlen levelét megelőzően, Arthur oly gyengéd és szerető volt: ennek emléke még mindig elbűvölte, bár nem volt több csillapító kortynál, mely a fájdalmat éppen csak elviselhetővé tette. Mert más létformát Hetty nem tudott a maga számára a jövőben elképzelni, mint a rejtőzködést, s az olyan élet, még ha szerelem kíséri is, nem tűnt kívánatosnak; hát még az olyan, amelybe szégyen keveredik. Hetty nem ismert regényeket, és csak alig volt része azokban az érzésekben, amelyek a regények forrásai, így hát a sokat olvasott hölgyek tán nehezen tudják megérteni lelkiállapotát. Ő csak azokat az egyszerű fogalmakat és szokásokat ismerte, amelyek körében felnőtt, amiért elképzelhető jövőjéről sem volt más képe, mint hogy Arthur valamiképpen gondoskodik majd róla, s megoltalmazza őt a haragtól és a csúfságtól. Feleségül nem veszi, úrihölggyé nem teszi; márpedig ezen kívül semmi egyebet nem várhat tőle, ami vágyait vagy törekvéseit beteljesítené.

Másnap reggel korán kelt, s csak egy kevés tejet és kenyeret fogyasztva reggelire, elindult az Ashby felé vezető úton, ólomég alatt, melyet, mint a remény búcsúzó sugara, egy keskenyedő sárga csík övezett a horizont alján. Most szívének gyengeségében útjának hosszúsága és nehézségei miatt leginkább attól félt, hogy elkölti minden pénzét, és oly ínségbe kerül, hogy

mások jótékonyságához kell folyamodnia; mert Hettyben nemcsak egy büszke lélek, hanem egy büszke osztály öntudata is lakozott - azé az osztályé, mely a legtöbb hozzájárulást fizeti a dologházak fenntartására, és leginkább reszket attól a gondolattól, hogy ez intézmény jóindulatára szorul. Az Hettynek eddig eszébe se jutott, hogy pénzt kaphatna a medalionjáért és a fülbevalójáért, amelyeket magával vitt, s minden gyér számtani tudását, árismeretét annak szentelte, hogy azt számítgassa, hány étkezésre és hány kocsiútra futja a két guineából és abból a pár shillingből, melyeknek oly szomorú külsejük volt, mintha halvány hamvai lennének annak a másfajta, tüzet lövellő aranypénznek.

Az első pár mérföldet Stonitonból kifelé Hetty derekasan tette meg, célként mindig valami fát, kaput vagy előrehajló bokrot jelölve ki az út legtávolabbi, még belátható pontján; aztán, amikor odaért, még némi halvány örömet is érzett. De amikor eljutott a negyedik mérföldkőig - ezt elsőnek vette észre az út mentén burjánzó magas fűben, és leolvasta róla, hogy még mindig csak négy mérföldre hagyta maga mögött Stonitont, egyszeriben odalett a bátorsága. Még csak ilyen kis utat tett meg, s máris belefáradt, de újra meg újra meg is éhezett az éles reggeli levegőn; mert bár Hetty megszokta a házon belüli sok mozgást és fáradozást, a hosszú séták viszont ismeretlenek voltak előtte, márpedig az egészen más fáradság, mint a házimunkától való. Amint Hetty a mérföldkövet nézegette, néhány cseppet érzett az arcára hullani - elered az eső. Új bajjal állott szemközt, amely eddig nem fordult meg szomorú gondolataiban, és bajának ez a váratlan megnövekedése annyira lesújtotta, hogy leült egy kerítésátjáró lépcsőjére, és hisztérikus zokogásba kezdett. A nehézségek kezdete olyan, mint a keserű étel első falatja - egy pillanatra elviselhetetlennek látszik; de aztán, ha nincs más, ami éhségünket csillapítaná, még egyet harapunk belőle, és tűrhetőnek találjuk, még tovább is esszük. Amikor Hetty magához tért zokogógörcséből, összeszedte kihunyó bátorságát: esik, s neki el kell jutnia egy faluba, ahol pihenést és menedéket találhat. Amint fáradtan tovább vonszolta magát, nehéz kerekek zörgését hallotta maga mögött, egy ekhós szekér közeledett, lassan, mászva, mellette lomha hajtójával, aki el-elpattintotta ostorát a lovak mellett. Hetty bevárta a kocsit, azt gondolva, hogy ha a szekeres nem lesz nagyon sanyarú ember, megkéri, vegye fel. Amint a szekér közeledett, a hajtója elmaradt, de volt valami a nagy alkotmány elején, ami Hettyt felbátorította. Ezt a valamit életének semmilyen megelőző percében nem vette volna észre, de most a szenvedés olyan új fogékonyságot élesztett benne, melytől a valami mély benyomást tett rá. Nem volt az más, mint egy kis fehér-májbarna spániel, amely a szekér bakján ült, a szeme nagy volt és félénk, a teste szüntelenül remegett, ahogy ez már az ilyen apró teremtményeknél lenni szokott. Hetty, mint tudjuk, nem sokat törődött az állatokkal, de ebben a percben azt érezte, mintha a tehetetlen félénk teremtés és őközötte valami kapcsolat lett volna, és anélkül, hogy ennek okáról számot tudott volna adni magának, kevesebb kétséget érzett aziránt, hogy megszólítsa a hajtót, aki most előlépett - nagy darab, pirospozsgás ember volt, vállaira zsákot borított, mintha csak holmi sál vagy köpeny volna.

- Nem venne fel a szekerére, ha Ashbynak tart? - kérdezte Hetty. - Megfizetem érte.

- Hát - mondta a nagy termetű fickó azzal a lassan derengő mosollyal, mely az ilyen darabos arcok tartozéka - felvehetem éppen, még ha nem is fizet, ha nem bánja, hogy kicsit szűkösen kell a gyapjúbálák tetejére feküdnie. Honnan jön, és mi keresnivalója van Ashbyban?

- Stonitonból jövök. Nagy útra indultam: Windsorba.

- Ugyan már!? Szolgálatot keres, vagy mit?

- A bátyámhoz indultam, ott katonáskodik.

- Hát én csak Leicesterig megyek, az is elég messze van, de elviszem, ha nem bánja, hogy egy kissé elhúzódik az utunk. A lovak nem fogják jobban érezni a *maga* súlyát sem, mint azét a kiskutyáét, amit két hete szedtem fel az úton. Azt hiszem, eltévedt, azóta is egyre csak reszket. No, adja ide a kosarát, aztán menjünk hátra; én majd felsegítem.

Hogy elheveredett a gyapjúbálákon, egy kis réssel a ponyvatető hajlatai között, azt most Hetty fényűzésnek fogta föl, és többé-kevésbé átbóbiskolta az út óráit, míg csak a kocsis oda nem ment hozzá megkérdezni, nem akar-e leszállni, és némi „táplálékot" fogyasztani; ő maga ebédelni készült ebben a „korcsmában". Késő éjszaka elérték Leicestert, ezzel Hetty útjának második napja is véget ért. Több pénzt azon kívül, amit a kosztjáért fizetett, nem költött, de úgy érezte, ez a lassú út, ha még egy napon át tart, elviselhetetlenné válik, s reggel odatalált egy postakocsi-állomásra, ahol megkérdezhette, milyen út vezet Windsorba, és megtudakolta, vajon túl sokba fog-e kerülni, ha az út egy részét megint kocsin teszi meg. Hát igen! A távolság túl nagy volt - a postakocsi túl drága - le kellett mondania róla, de az idősebb írnok az állomáson, akit meghatott Hetty csinos, aggódó arca, leírta neki azoknak a főbb helységeknek a nevét, amelyeken át kellett haladnia. Ez volt az egyedüli vigasz, amelyben Leicesterben részesült, mert a férfiak megbámulták, amint keresztülhaladt az utcákon, és Hetty életében először kívánta azt, bárcsak senki se tekintene rá. Ismét útnak eredt, de ezúttal szerencsés volt, mert egy fuvaros szekere hamarosan beérte, ez elvitte Hinckleybe, és egy visszatérőben lévő postakocsi segítségével, amelynek lovon ülő kocsisa részeg volt - s aki azzal ijesztette meg a lányt, hogy úgy hajtott, mint Jehu,[9] Nimsi fia, miközben tréfás megjegyzéseket tett rá ordítozva, nyergében jobbra-balra dülöngélve - még az éjszaka beállta előtt az erdős Warwickshire szívében volt: de - mint közölték vele - még mindig majdnem száz mérföldre Windsortól. Ó, milyen nagy a világ, és milyen nehéz benne eligazodni! Tévedésből Stratfordon-Avonba ment, miután az útilistáján Stratford szerepelt, és csak ott tudta meg, milyen messzire tért ki a helyes irányból. Végül az ötödik napon került el Stony Stratfordba. Ez a térképen, vagy ha az ember egykori kellemes útjaira emlékszik, csekélyke útnak tetszik, bejárva az Avon zöldellő partjait. De milyen elcsüggesztően hosszú út volt Hetty számára! Neki úgy tűnt, hogy a lapos tájak, sövénykerítések, sorjázó házak, faluk, kisvárosok - melyek közömbös szemének egyformának látszottak - véget nem érően folytatódnak, ő pedig arra kényszerül, hogy mindörökre ott vándoroljon közöttük, vámsorompóknál várakozva holtfáradtan, míg arra jön egy szekér, csak hogy megtudja, a szekér pusztán egy kis utat tesz meg - nagyon kis utat -, esetleg a molnárig egy mérföldet; azt pedig Hetty gyűlöletesnek találta, hogy betérjen fogadókba ételért, meg kérdezősködjön, mert ott mindig férfiak lebzseltek, és durva tréfákat engedtek meg a rovására. A testét is elnyűtte e napoknak szokatlan fáradsága és aggodalma; Hetty most sápadtabbnak és megviseltebbnek látszott, mint az otthon kiállott titkos rettegésének egész ideje alatt. Mikor végül elért Stony Stratfordba, türelmetlensége és fáradtsága erőt vett számító óvatosságán: elhatározta, hogy az út hátralévő részét postakocsin teszi meg, még ha ez minden megmaradt pénzét felemészti is. Windsorban már nem lesz arra szüksége, minthogy megtalálja Arthurt. Amikor az utoljára igénybe vett postakocsi költségét kifizette, egy shillingje maradt, s amikor a Zöld Ember cégére előtt leszállt Windsorban a hetedik nap delén, éhesen és fáradtan, a kocsis odalépett hozzá, mondván „emlékezzék meg" róla, Hetty a zsebébe nyúlt, kivette a shillinget, de a kimerültségtől könnyek gyűltek a szemébe, meg attól a gondolattól is, hogy utolsó lehetőségét ajándékozza el, amelynek révén élelemhez juthat, erre pedig igazán szüksége volt, mielőtt Arthur felkutatásához lát. Amint odatartotta a shillinget, felemelte sötét, könnylepte tekintetét a kocsis arcába, és azt kérdezte: - Vissza tud adni hat pennyt?

---

[9] Bibliai alak, az i. e. 9. században Izrael királya, féktelen kocsihajtó.

- Nem, nem - mondta az mogorván -, hagyja csak, tegye el a shillingjét.

A Zöld Ember fogadósa eléggé közel állott, hogy tanúja legyen a jelenetnek; olyan ember volt, akit a bőséges koszt jólelkűvé tett, testileg pedig kövérré. Hetty kedves, könnyáztatta arca egyébként is rátalált volna szinte minden férfi érzékeny pontjára.

- Jöjjön csak, ifjasszony, jöjjön be - mondta -, aztán igyék egy csepp valamit; látom, nagyon elfáradt.

Az ivóba irányította, és azt mondta a feleségének: - Asszony, vezesd ezt az ifjasszonyt a nappaliba; kicsit elpilledt - akkor már Hetty könnyei bőven hullottak. E könnyek forrása egyedül a hisztéria volt: úgy gondolta, immár nincs oka a sírásra, és bosszantotta, hogy gyengesége és fáradtsága okán nem tudta megállni zokogás nélkül. Hiszen végre Windsorban volt, nem messze Arthurtól.

Mohó, éhes szemmel nézte a kenyeret, húst és sört, amit a fogadósné elébe tett, és néhány percre mindent elfeledtetett Hettyvel az az elragadtatott érzés, hogy kielégítheti éhségét, és összeszedheti magát kimerültségéből. A fogadósné szemben ült a falatozó Hettyvel, és komoran nézte. Ez nem is volt csoda: Hetty ledobta főkötőjét, fürtjei kibomlottak: arcát még megindítóbbá tette szépségében és ifjúságában az, hogy kifejezése oly kimerült volt; a jó asszony pillantása aztán továbbsiklott az alakjára, amelynek öltözéke az út sietségében olyan volt, hogy nem nagyon palástolt semmit; azonfelül az idegen tekintet könnyen felismeri azt, ami a megszokott gyanútlan pillantás előtt észrevétlen marad.

- Hát nincs valami utazóképes állapotban - mondta az asszony, beszéd közben Hetty gyűrűtlen ujjára pillantva. - Messziről jön?

- Igen - mondta Hetty, akiben a kérdés felébresztette az önuralom igényét, meg aztán jobban is érezte magát most, hogy ismét evett. - Jó hosszú utat tettem meg, ami nagyon kimerítő volt. De most már jobban vagyok. Meg tudná mondani nekem, hogyan jutok el erre a helyre? - Ezzel Hetty kivett a zsebéből egy darabka papírt - ez Arthur levelének a vége volt, ahová a címét írta.

Miközben Hetty beszélt, a fogadós bejött, és éppoly fürkészve kezdte nézni a lányt, mint előbb a felesége. Átvette azt a papirost, amelyet Hetty az asztalon át feléje nyújtott, és elolvasta a címet.

- Hát ebben a házban mit keres? - kérdezte. Ez már a fogadósok tulajdonsága, meg mindazoké, akiknek maguknak nincs sürgős dolguk, hogy a lehetőségig sok kérdést tesznek fel, mielőtt felvilágosítást nyújtanak.

- Egy urat, aki ott van - felelte Hetty.

- De ott nincs semmiféle úr - viszonozta a fogadós. - Be van zárva a ház; méghozzá már két hete. Miféle urat keres ott? Talán meg tudom mondani, hol leli.

- Donnithorne kapitány az - mondta reszkető hangon Hetty, és szíve fájdalmasan kezdett dobogni a csalódástól, hogy nem találta meg Arthurt tüstént.

- Donnithorne kapitány? Várjunk csak - mondta lassan a fogadós. - Nem volt az a loamshire-i milíciában? Magas, fiatal tiszt, világos bőrű, vöröses pofaszakállal, meg aztán volt egy Pym nevű szolgája?

- Igen, igen - mondta Hetty. - Ismeri? Hol van?

- Jó egynéhány mérföldnyire innen: a loamshire-i milíciát áthelyezték Írországba; már két hete el is vonult.

- Tessék! hiszen elájul - mondta a fogadósné, és Hetty segítségére sietett, aki elvesztette szánalomra méltó öntudatát, és olyan volt, mint egy szép holttest. A pamlagra vitték, és kibontották a ruháját.

- Itt valami rosszat gyanítok - mondta a fogadós, miközben vizet hozott be.

- Ó, hiszen elég nyilvánvaló, miről van szó - mondta az asszony. - Nem valami közönséges puccos perszóna ez, látom. Tisztességes falusi lánynak látszik, jó messziről jött, amint a szavajárása elárulja. Valahogy úgy beszél, mint a mi lovászunk, aki északról érkezett: hozzá hasonló tisztességes fickó ritkán szolgált a házunkban... azok ott északon mind tisztességesek.

- Soha életemben még csinosabb fiatal nőt nem láttam - mondta a férje. - Akár a kirakati kép. Az embert szíven üti, ha csak nézi is.

- De bizony jobb lett volna neki, ha rútabb lenne és tartózkodóbb - mondta a fogadósné, aki a legjobb indulatú vélemény szerint is inkább tartózkodó volt, mint szép. - Kezd magához térni. Hozzál még egy kis vizet.

HARMINCHETEDIK FEJEZET
A reményvesztett út

A nap hátralévő részében Hetty túlságosan beteg volt ahhoz, hogy kérdéseket intézzenek hozzá - túlságosan beteg még ahhoz is, hogy valami pontos elképzelése legyen a rá váró út hosszáról. Csak azt érezte, hogy minden reménye megsemmisült, és ahelyett, hogy menedéket talált volna, egy vadon új határára ért, ahol már nincs előtte cél. A testi elesettség érzete, kényelmes ágyban, egy jólelkű gazdasszony gondozásában, valamiféle lélegzetnyi pihenőt jelentett Hettynek, olyanfélét, ami abból a csüggesztő ernyedtségből származik, mely arra késztet valakit, hogy a homokba vesse magát, ahelyett, hogy továbbvonszolódjék a perzselő napon.

De amikor az alvás és a pihenés visszahozta azt az erőt, amely a maró lelki fájdalommal való szembenézéshez szükséges - amikor Hetty ott feküdt másnap reggel, a növekvő világosságot szemlélve, mely mint valami kegyetlen munkafelügyelő tért vissza, hogy a gyűlölt, reménytelen erőbeosztás új menetére kényszerítse - elgondolkozott azon, mit is tegyen, s eszébe jutott, hogy minden pénze elfogyott, az idegenek közt folytatandó további vándorlására pedig abban az új megvilágításban tekintett, amihez Windsorig tett utazásának tapasztalatai juttatták. De hát merre forduljon most már? Lehetetlenség most szolgálatba lépnie, még ha akad is helye: másra nem számíthat, mint az azonnali koldusnyomorra. Eszébe jutott egy fiatal nő, akit ott találtak Hayslope-ban egy vasárnap, a templom falának támaszkodva, félholtan a hidegtől és az éhségtől - karján csecsemő: az asszonyt úgy mentették meg, hogy a községi szegényházba vitték. „A szegényházba!" Nemigen fogják megérteni ennek a szónak a hatását Hettyre, aki olyan emberek között nevelkedett, akik még a szegénységgel szemben is szokatlanul szigorúak voltak, akik a földeken töltötték az életüket, és kevés szánalmat éreztek a szükség és a nyomor, mint holmi kikerülhetetlen végzet iránt, amint ez a nagyvárosokban gyakran mutatkozik, sőt a restség és bűn következményének tekintették - és szerintük a restség és a bűn rakja terheit a falusi közösség vállára. Hetty szemében a „szegényház" gyalázat tekintetében közvetlenül a börtön mellett állott, és az idegenekhez való folyamodás - a kéregetés - az elviselhetetlen szégyennek ugyanabba a távoli gyűlöletes világába tartozott, amelyről Hetty egész életében azt hitte, soha még csak a közelébe se kerül. De most annak a nyomorult nőnek az emléke, akit maga látott a templomból jövet, amint Joshua Rann házába vezették, azzal az iszonyú felismeréssel tért vissza, hogy *őt* ugyanettől a sorstól oly kevés választja el. És most a testi próbatétel riadalma összeolvadt a szégyen riadalmával: mert Hettyben egy gömbölyded, puha szőrű cica pompakedvelő természete rejlett.

Mennyire áhította most régi biztonságos otthonát, azoknak dédelgetésétől és gondozásától körülvéve, akik mindig vele voltak! Nagynénje zsémbelése minden semmiségért most zene volna a fülének; még vágyakozott is rá, hiszen olyan időkben hallotta, amikor csak csekélységeket kellett rejtegetnie. Vajon ugyanaz a Hetty-e ő, aki a köpülőszobában a vajat készítette, miközben a labdarózsák bekandikáltak az ablakon - ő, a szökevény, aki előtt soha többet baráti ajtó nem nyílik meg, aki idegen ágyban hever, annak tudatával, hogy nincs pénze kifizetni, amit kapott, és ezeknek az idegeneknek a kosarában hozott valamelyik ruháját kell felajánlania? Ekkor jutott eszébe a medalion és a fülbevalók, és észrevéve, hogy tarsolya a közelben van, felvette és tartalmát maga elé rakta az ágyra. Ott volt a medalion és a fülbevaló kis bársonybélésű dobozában, s a szép ezüst gyűszű, amelyet Adamtól kapott; a szegélyét vésés díszítette. „Gondolj rám." Egy acél erszényben az egyetlen shillingje, és volt egy kis szíjjal átfogott vörös bőrdobozkája. Ebben tartotta a szép kis fülbevalót, finom gyöngyökkel és gránáttal, amelyet oly vágyakozva próbált fel július harmincadikának tűző napsütésében!

Most azonban semmiféle vágyat nem érzett arra, hogy a fülébe tegye: sötét gyűrűkkel övezett feje lankadtan hevert a párnán, s a szomorúság, mely homlokát és szemét megülte, a szánakozó emlékezést is megindította. De kezét a füléhez emelte: azért tette, mert valami vékony arany függő volt benne, ez is ér valamennyit. Hát igen, az ékszereiért biztosan kap egy kis pénzt: azok, amelyek Arthur ajándékai, feltétlenül sokba kerülhettek. A fogadós és a felesége jók voltak hozzá; talán majd segítik abban, hogy megkapja az értük járó összeget.

De ez az összeg sem tart soká: mit tegyen, ha elfogy? Hová menjen? A szükség és a koldusnyomor iszonyata egy futó percre arra a gondolatra bírta, talán visszamegy a nagybátyjához és a nénjéhez, bocsánatukat kéri, és a szánalmukért esedezik. De újra csak visszariadt ettől a gondolattól, mint ahogyan az izzó vas érintésétől riadt volna vissza: szégyene elviselhetetlennek látszott bátyja és nénje előtt, de Mary Burge, a Vadaskert szolganépsége, Broxton minden lakója előtt is, sőt mindenki előtt, aki ismerte. Nem szabad soha megtudniuk, mi érte őt. Mit tehet? Windsorból mindenesetre elmegy - útnak indul, mint az elmúlt hét során, visszakerül a lapos zöld földek és az őket kerítő magas sövénykerítések közé, ahol emberi szem meg nem pillanthatja, vágy rá nem ismer, s aztán, ha talán már semmi egyéb lehetősége nem marad, összegyűjti a bátorságát, hogy belefojtsa magát valami olyan tóba, mint amelyet a Kopárföldön talált. Igen, Windsorból a lehető leggyorsabban el akar kerülni; nem szívesen vette, hogy ezek a fogadóbeli emberek kifürkészik a dolgait, hogy megtudják, Donnithorne kapitányt keresi: ki kell találnia valami ürügyet, miért is érdeklődött utána.

Ennek a gondolatnak a jegyében kezdte visszarakosgatni holmiját a tarsolyába, azzal a szándékkal, hogy felkel, és még mielőtt háziasszonya bejön, felöltözik. A vörös bőrdobozkán tartotta a kezét, amikor eszébe jutott, lehet valami benne, amit elfelejtett - valami, ami eladható, mert Hetty, anélkül, hogy tudta volna, mihez kezdjen életével, a lehető legmesszebbmenően ragaszkodott az élet eszközeihez; és ha nagyon mohón vágyakozunk arra, hogy leljünk valamit, készek vagyunk rá, hogy reménytelen helyeken is kutassunk. Nem, semmi sem volt benne, csak közönséges tűk és gombostűk és fonnyadt tulipánszirmok azok között a papírdarabkák között, amelyekre Hetty kis elszámolásait jegyezte fel. De e kis cédulák egyikén név volt, mely - bármily gyakran találkozott is vele Hetty - most úgy villant fel gondolataiban, mint valami frissen megtalált üzenet. Ez a név így hangzott: *Dinah Morris; Snowfield*. Fölötte egy rövid szöveg is volt, amelyet, csakúgy, mint a nevét, Dinah maga írta fel egy kis ceruzával egyik estén, amikor együtt ült Hettyvel, és a lány vörös bőrdobozkája történetesen nyitva volt. Hetty most nem olvasta el a szöveget, lenyűgözte a név. Most először emlékezett vissza hűvös közömbösség nélkül arra a szívélyes barátságra, melyet Dinah mutatott iránta, és Dinahnak a hálókamrában elhangzott szavaira - hogy Hetty úgy emlékezzék reá, mint barátra a szükségben. Mi lenne, ha Dinahhoz menne, és az ő segítségét kérné? Dinah semmiről nem gondolkozik úgy, mint mások: Hetty számára rejtély volt, de azt tudta róla, hogy mindig nyájas. El nem képzelhette, hogy Dinah arca sötét rosszallással vagy gúnnyal forduljon el tőle, hogy Dinah hangja szántszándékkal rosszat mondjon felőle, vagy örömét lelje nyomorúságában, mint büntetésben. Mintha Dinah nem tartozott volna Hetty világának ahhoz a köréhez, amelynek pillantásától úgy félt, mint a perzselő tűztől. De a hozzá való könyörgéstől és vallomástól azért mégis megrettent: nem volt képes kimondani azt, hogy „elmegyek Dinahhoz”; pusztán csak mint lehetséges alternatívára gondolt rá, ha a halálhoz nem lenne elegendő bátorsága.

A jó fogadósné elképedt, amikor látta, hogy Hetty őt követően szintén lefelé tart a lépcsőn, csinosan felöltözve, határozottan, higgadtan. Hetty azt mondta, már egészen jól érzi magát, csak az utazás fárasztotta el és merítette ki, mert igen hosszú utat kellett megtennie ahhoz, hogy érdeklődjék a bátyja felől, aki megszökött, s feltevéseik szerint katonának állt be, amiről Donnithorne kapitány adhatott volna bővebb felvilágosítást, mert valamikor nagyon jó embere

volt a fivérének. Ügyetlen történet volt, a fogadósné kétségeskedve nézte Hettyt, amíg elmondta, de ezen a reggelen áradt belőle a feltétlen magabiztosság, annyira más volt, mint a tegnapi tehetetlen, csüggedt leány, hogy a fogadósné már azt sem tudta, milyen megjegyzést tegyen, hogy ne tűnjék olyannak, mintha más magánügyeit firtatná. Így hát csak meghívta a reggelihez, ennek során Hetty elővette fülbevalóit és a medaliont, s megkérdezte a fogadóst, vajon segítségére lehet-e abban, hogy pénzt kapjon értük: útja, mondotta, sokkal többe került, mint számította, és most nincs pénze arra, hogy barátaihoz visszatérjen, márpedig ez feltett és azonnali szándéka.

Nem először látta a fogadósné az ékességeket, mert már tegnap megvizsgálta Hetty tarsolyának tartalmát, és a férjével együtt bőven megbeszélték ezt a különös dolgot, hogy egy falusi lánynak ilyenfajta szép holmija legyen, s még az eddigieknél is erősebben meggyökeresedett az a meggyőződésük, hogy a szerencsétlent nyomorultul megcsalta az a délceg fiatal tiszt.

- No jó - mondta a fogadós, amikor Hetty elébe rakta az értékes apróságokat -, mindezt elvihetjük az ékszerész boltjába, van is egy innen nem messze, de hát az Isten szerelmére, hiszen az értéküknek még egynegyedét sem kapja meg. Meg aztán nem is szívesen válna meg tőlük? - tette hozzá, fürkészően nézve Hettyt.

- Ó, nekem mindegy - mondta erre gyorsan Hetty -, csak a pénzemhez jussak.

- Meg aztán azt is hihetik, hogy lopott holmiról van szó, ha maga akarja eladni őket - folytatta a fogadós -, mert nem mindennapos dolog, hogy egy magafajta fiatal nőnek ilyen drága ékszerei legyenek.

A düh Hetty arcába kergette a vért.

- Tisztes család tagja vagyok - mondta -, s nem tolvaj.

- Hát persze hogy nem - felelt a fogadósné -, te pedig mi a csodának mondasz efféléket - tette hozzá, és méltatlankodó pillantást vetett a férjére. - A lány kapta ezeket a holmikat: ez csak világos.

- Nem az én véleményemet mondtam - szólt bocsánatkérően a férj -, csak hogy esetleg azt gondolná az ékszerész, és aztán nem sok pénzt kínálna érte.

- Nos - mondta az asszony - tegyük fel, hogy te magad előlegezel ezekre a dolgokra némi pénzt, aztán a lány, ha akarja, kiválthatja őket a hazatérése után. De ha két hónapig semmit sem hallunk felőle, fenntartjuk magunknak a szabad cselekvés jogát.

Nem akarom azt mondani, hogy a fogadósné engedékeny javaslatába nem játszott bele némiképpen az a tény, hogy jólelkűségének mintegy jutalmaképpen végül is az övé lehet a medalion és a függők: sőt az a hatás is, amit ez esetben a szatócs feleségére gyakorolhatna, fürge képzeletében élénk látomásként jelentkezett. A fogadós felvette az ékszereket, és elmerült töprengéssel elbiggyesztette a száját. Nem kétséges, hogy Hetty javát akarta, de hát könyörgök, hány olyan jóakaró kerül, aki nem vesz szívesen egy kis hasznot ráadásként? A háziasszonyunk őszintén sajnálja, hogy el kell búcsúznia tőlünk, nagyon tisztel is bennünket, s igaz örömére szolgál, ha bárki más nagylelkű irányunkban; ám ugyanakkor olyan számlát nyújt át, amelynek révén a lehető legnagyobb hasznot zsebeli be rajtunk.

- Mennyi pénz kell a hazautazásához, fiatal barátnőm? - kérdezte végül is a jóakaró.

- Három guinea - felelte Hetty, azt az összeget nevezve meg, amennyivel útnak indult, mert nem volt más mértékegysége, meg félt is attól, hogy túl sokat kér.

- Nos, nincs kifogásom azellen, hogy három guineát előlegezzek magának - mondta a fogadós -, ha pedig vissza akarja küldeni nekem, hogy megkapja az ékszereit, mindig megteheti, tudja; a Zöld Ember nem fut el sehová.

- Ó, igen, nagy örömmel veszem, ha megkaphatom a pénzt - mondta Hetty, aki megkönnyebbült attól a gondolattól, hogy nem kell elmennie az ékszerészhez, ahol megbámulhatják és kikérdezik.

- De ha ismét meg akarja kapni a holmikat, írjon hamarosan - mondta a fogadósné -, mert ha a két hónap letelt, úgy vesszük, mintha nem tartana igényt rájuk.

- Helyes - felelt Hetty közömbösen.

Ezzel az elrendezéssel férj-feleség egyaránt elégedettek voltak. A férj azt gondolta, ha a holmit nem váltják ki, jól jár vele, majd elviszi Londonba és eladja: a feleség meg azt remélte, majd csak ráveszi a jóembert, hogy megtarthassa őket. És ellátták Hettyt, szegénykét - ezt a csinos, tisztes külsejű fiatal nőt, aki nyilvánvalóan nagy bajban van. Nem fogadtak el semmit a szállásért, ételért, váljék egészségére. Tizenegy órakor Hetty elköszönt tőlük ugyanazzal a nyugodt, higgadt arckifejezéssel, mely egész délelőtt nem hagyta el, és felszállott abba a kocsiba, amely húsz mérföldet kellett hogy visszavigye azon az úton, amelyet ide jövet megtett.

Van az önuralomnak egy olyan ereje, mely biztos jele annak, hogy az utolsó remény is elveszett. A kétségbeesés éppúgy nem igényel támaszt, mint a tökéletes elégültség; reménytelen helyzetben az önérzet nem lel támaszra a bizakodás kérdésében.

Hetty azt érezte, senki nem válthatja meg mindattól a rossztól, ami az életet gyűlöletessé teszi számára, de senki - mondotta magának - ne tudjon nyomorúságáról és megalázottságáról. Nem, még Dinahnak se fog vallani: elvándorol messzire, aztán vízbe fojtja magát egy olyan helyen, ahol a holttestét sohasem találják meg, és senki meg nem tudja, mi lett belőle.

Amikor erről a postakocsiról leszállt, megint útnak indult, szekéren tett meg olcsó utakat, olcsón is étkezett, határozott cél nélkül haladva tovább, de valami különös vonzerő folytán ugyanazt az utat választva, amelyen érkezett, noha feltett szándéka volt, hogy nem megy vissza a hazai vidékre. Talán azért volt ez, mert valahogyan ragaszkodott a füves Warwickshire rétjeihez, a bozontos fákkal szegett élő sövényekhez, amelyek még ebben a lombtalan évszakban is búvóhelyet jelentettek. Lassabban haladt, mint idejövet, gyakran lépett át kerítésátjárókon, aztán órákig ült a sövénykerítések mellett, szép szemében üres tekintettel bámult maga elé, azt képzelve, hogy valami rejtett, mélyen fekvő tó szegélyén van, mint az ott a Kopárföldön, eltűnődve azon, fájdalmas dolog-e a vízbefúlás, és van-e valami a halálon túl, ami rosszabb, mint a félelmetes élet. Vallásos doktrínák Hetty gondolataiban nem sok szerepet játszottak: ama számos ember egyike volt, akinek van keresztapja, keresztanyja, megtanulta a katekizmust, konfirmált, vasárnaponként templomba járt, de hogy erőt merítsen az életben, hite legyen a halálban, hasonló gyakorlati szempontból semmiféle keresztyéneszmét vagy érzést soha nem sajátított el. Teljesen félreértené Hetty gondolkodását e válságos idők során az, aki azt hinné, valami szerepe volt benne a vallásos félelemnek vagy a vallásos reménynek.

Úgy döntött, hogy ismét Stratford-on-Avonba megy, ahová annak előtte, tévedésből jutott el, mert emlékezett rá, hogy arra haladtában füves mezőkre lelt - olyan mezőkre, ahol remélte, megtalálja pontosan azt a fajta tavat, amilyenre mindig gondolt. De azért a pénzére változatlanul ügyelt, kosarát is magával vitte: a halál még mindig távolinak látszott, és az élet oly erős volt benne! Ételre, pihenésre vágyódott - s feléjük irányította sebes lépteit abban a percben, amelyben képzelete azt a partot idézte fel, ahonnan majd a halálba ugrik. Már öt nap telt el azóta, hogy elhagyta Windsort, mert egyre csak vándorolt, kerülve a beszédet vagy a

fürkésző pillantásokat, büszkén öntudatos kifejezést öltve magára, valahányszor figyelték, alkalmas szállást keresve éjszakára, csinosan öltözve fel reggel, állandóan továbbfolytatva útját, vagy oltalmat keresve az eső elől, mint aki dédelgetve óvja drága életét.

És mégis, legöntudatosabb perceiben is, az az arc, amely a pettyes, vén tükörből visszamosolygott rá, vagy mások hódoló pillantását viszonozta mosollyal, szánalmasan megváltozott. Kemény, majdnem ádáz tekintet költözött a szemébe, bár pillája éppolyan hosszú volt, mint azelőtt, és sötét csillogása sem változott. Mosoly pedig többé nem gödröcskézte orcáit. Ugyanaz a kerek, ajkát biggyesztő, gyermeteg csinosság jellemezte Hettyt, de elmúlt belőle minden szeretet és a szeretetben való hit - olyan szép volt, csak még szomorúbb, mint az a bizonyos csodálatos, szenvedélyesen szenvtelen ajkú Medúza-fő.

Végül ott járt azokon a mezőkön, melyeket megálmodott, ahonnan hosszú, keskeny ösvény vezetett egy erdő felé. Ha tó lenne ebben az erdőben! Az még rejtettebb, mintha a mezőn volna. Nem, a facsoport nem volt erdő, csak valami csalitos, ahol egykor kavicsbánya volt, most már csak dombos-gödrös nyomai maradtak, melyekből bozótok, kisebb fák meredeztek. Fel-alá kódorgott, amíg oda nem ért, tavat sejtett minden gödörben, de tagjai elnehezedtek, és leült pihenni. A délután már messzire előrehaladt, az ólom-ég sötétedni kezdett, mintha a nap mögötte nyugodna le. Kis idő múltán Hetty megint felserkent, érezve, hogy hamarosan ellepi a sötétség; holnapra kell halasztania, hogy a tavat megtalálja, s éjszakára menedéket kell keresnie. A földek közt végképp elvesztette az útját, s a tájékozódás lehetősége felől bármelyik irányt választhatta. Egyik mezőn a másik után haladt át, se ház, se falu nem látszott semerre; de *ott*, e legelő szögleténél, a sövénykerítés megtört, a föld mintha egy kissé bemélyedt volna, és a nyílás fölött két fa hajolt egymás felé. Hetty szíve erősen megdobbant, amint elgondolta, hogy itt lehet a tó. Nehéz léptekkel haladt feléje a csomós füvön át, sápadt ajakkal és valamiféle reszketéssel: mintha az magától, akarata ellenére bukkant volna fel előtte, nem buzgó keresés után.

Hát itt volt, feketén a sötétlő ég alatt; sehol semmi mozgás, semmi zaj. Hetty letette a kosarát, aztán maga is - reszketve - lerogyott a fűre. A tó teljes téli mélységében terült el előtte: mire leapad, mint emlékezete szerint a hayslope-i tavak szoktak nyáron, már senki se fogja tudni, hogy a tetem az övé volt. Csak hát itt a kosara - ezt is el kell rejtenie: bele kell dobnia a vízbe, előbb azonban kövekkel kell megnehezítenie, csak azután dobhatja bele. Felkelt, hogy köveket keressen, hamarosan talált is ötöt-hatot, ezeket lerakta a kosara mellé, majd ismét leült. Sietségre nem volt szükség - előtte állott az egész éjszaka, hogy vízbe fojtsa magát. Könyökét a kosárra támasztva ült. Fáradt volt és éhes. Volt még néhány zsemle a kosarában - három, még ott szerezte be, ahol ebédelt. Ezeket most elővette, mohón megette, majd újra nyugton ült, a tavat bámulva. Az a békés hangulat, mely éhségének elcsitításából eredt, és álmataggá tette, valóban elálmosította, és feje hamarosan térdére konyult. Mélyen elaludt.

Amikor felébredt, késő éjszaka volt, fázott. A sötétség megriasztotta - a rá váró végtelen éjszakára gondolt. Hacsak *képes* lenne a vízbe vetni magát! De nem, még nem. Járkált, hogy felmelegedjék, mintha ettől döntésre jutna. Ó, milyen lassan telik az idő ebben a sötétségben! A világító tűzhely, az otthon melege és hangjai, a biztonságos felkelés és lefekvés, az ismerős földek, az ismerős emberek, vasárnapok és ünnepek a ruhák és vendégségek egyszerű örömeivel - fiatal életének minden édessége most egyszerre megrohanta Hettyt, s ő mintha hatalmas szakadékon át nyújtotta volna a karjait feléjük. Összeszorított foggal gondolt Arthurra, megátkozta, miközben maga sem tudta, mi történnék, ha átka megfoganna: azt kívánta, ő is ismerje meg az elhagyatottságot, a hideget, a szégyenteli életet, amelynek nem meri végét vetni halállal.

A hideg, a sötétség és a magány rettenete - kívül az emberi közösségen - minden hosszú perccel egyre nőtt: az egész olyan volt, mintha már meg is halt volna, tudja is, hogy halott, s vágyik visszatérni az élők közé. De nem: még mindig él, az iszonyú ugrásra nem szánta el magát. Egyszerre érzett magában egymásnak ellentmondó nyomorúságot és diadalt, nyomorúságot, amiért nem mert a halállal szembenézni, diadalt, hogy még él - hogy része lehet még fényben és melegben. Fel-le sétált, hogy megmelegedjék, lassan kivette az őt körülvevő tárgyakat, amint a szeme hozzászokott az éjszakához: a sövény setétebb vonalát, valami élőlény - talán mezei pocok - gyors mozgását, amint átsurran a füvön. Már nem érezte, hogy a sötétség elkeríti: úgy vélte, visszasétálhat a mezőn keresztül, át a kerítésátjárón, aztán a következő földön, s úgy emlékezett, ott volt egy rekettyekalyiba a juhakol közelében. Ha eljutna abba a kalyibába, felmelegedne; ott tölthetné az éjszakát, ellés idején Alick is úgy szokta Hayslope-ban. E kalyiba gondolata az új remény energiájával töltötte el: felvette a kosarát, és átvágott a mezőn, de még eltartott egy ideig, amíg megtalálta a helyes irányt az átjárótól. Mindamellett ez a megerőltetés és elfoglaltság, amelyet az átjáró keresése jelentett, ösztönzően hatott, és felderítette a sötétség és a magány borzalmát. A szomszéd mezőn juhok voltak, egyik csoportjukat meg is riasztotta, amint letette a kosarát, és átmászott a kerítésátjárón; mozgásuk hangja megnyugtatta Hettyt, mert bizonyságát adta annak, hogy benyomása helyes volt: *ez* volt az a mező, ahol a kalyibát látta, mert itt voltak a juhok is. Csak végig az ösvényen, és odajut. Elérte a szemközti kaput, kitapogatta útját előbb a kapu, majd a juhakol karóin, amíg a keze rá nem akadt a tüskés rekettye szúrós töviseire. Elragadó érzés! Megtalálta a menedéket: kereső ujjai meg-megérintették a tüskéket, amíg az ajtóhoz nem ért, azt betaszította. Fülledt, rossz szagú kuckó, de meleg, szalma is volt a földre hintve, úgy rogyott le, mint aki megmenekült. Könnyei előbuggyantak - azóta, hogy elhagyta Windsort, egyetlen könnyet sem ejtett -, a hisztérikus öröm könnye és zokogása volt ez, hogy még megkapaszkodott az életben, hogy még otthonos földön van, közelében a juhokkal. Még tagjainak tudata is örömmel töltötte el: feltűrte a ruhája ujját, és az élet szenvedélyes szeretetével eltelve, megcsókolta a karját. Hamarosan sírásának teljében a meleg és a fáradtság elringatta, el-elbóbiskolt, ismét azt képzelve, hogy ott áll a tó szegélyén, meg azt is, hogy beugrott a vízbe, míg megrezzenve fel nem ébredt, hogy elálmélkodjék azon, hol is van. De végül is elérte a mély álmatlan alvás; feje, melyet a főkötő védett, a tüskés falon talált párnát, és a szegény lélek, melyet két egyforma borzalom hajtott erre-arra, végül is meglelte a számára egyedül lehetséges megkönnyebbülést - az öntudatlanságot.

Ó, jaj, ez a megkönnyebbülés szinte már abban a percben a végéhez is ér, amint elkezdődik. Hettynek úgy tűnt, mintha bóbiskoló álma csak egy másik álomnak adott volna helyet - hogy ott van a kalyibában, és a nagynénje áll felette, gyertyával a kezében. Megreszketett nénjének pillantása alatt, és kinyitotta a szemét. Gyertya nem volt sehol, de fény szüremkedett a kalyibába - a nyitott ajtón át beáradt a kora reggel fénye. S egy arc is nézett le rá, de az ismeretlen arc volt, ujjasba öltözött idős emberé.

- Hát maga mit keres itt, fiatalasszony? - mondta a férfi nyersen.

Hettyt a valóságos félelem és szégyen még jobban megreszkettette, mint nénjének múló, álombéli pillantása. Úgy érezte, máris olyan, mint a koldus - alva találják ezen a helyen. De reszketése ellenére oly mohón kívánt számot adni ennek az embernek, miért is van itt, hogy tüstént megjött a szava.

- Eltévedtem - mondta. - Észak felé tartok, és letértem az útról a földek irányában, aztán utolért a sötétség. Lenne szíves megmondani, hol találom a legközelebbi faluhoz vezető utat?

Beszéd közben felkelt, kezét a főkötőjére tette, hogy megigazítsa, aztán a kosarát ragadta meg.

Az ember lomha birkatekintettel nézte néhány pillanatig, választ nem adva. Aztán elfordult, és a kalyiba ajtaja felé indult, de csak akkor állt meg, amikor odaért, majd vállát félig Hetty felé fordítva, azt mondta:

- Hát éppen megmutathatom magának az utat Nortonba, ha akarja. De mi a csodának tért le az országútról? - tette hozzá a mogorva szemrehányás hangján. - Bajba kerül, ha nem ügyel.

- Igaz - mondta Hetty -, ilyet nem teszek többet. Tartom magam az úthoz, ha lesz szíves megmutatni, hogy jutok oda.

- Miért nem ott jár, ahol az útjelző táblák vannak, és emberek, akiktől megkérdezheti, merre menjen? - mondta az ember, még mogorvábban. - Aki magára néz, azt hihetne, valami kóbor nőszemély.

Hetty félt a mogorva öregembertől, de még inkább riasztotta az a megjegyzése, hogy ő kóbor nőszemély. Amint kifelé menet követte a kalyibából, úgy gondolta, ad majd neki hat pennyt, amiért megmondta az utat, akkor aztán nem fogja hinni róla, hogy kóborol. Amint az ember megállt, hogy megmutassa Hettynek az utat, tarsolyába tette a kezét, hogy előkészítse a hat pennyt, aztán amikor az öreg köszönés nélkül elfordult, odanyújtotta felé, és azt mondta: - Köszönöm; lesz szíves elfogadni ezt a csekélységet a fáradságáért?

Az ember lassú pillantást vetett a hat pennyre, azután azt mondta: - Nem kell nekem a pénze. Jobb lesz, ha vigyáz rá, különben ellopják, ha ide-oda mászkál a mezőkön, mint valami eszement asszony.

Többet aztán az ember nem is mondott, otthagyta Hettyt, aki folytatta útját. Új nap virradt rá, s neki tovább kellett vándorolnia. Hiába is gondolt arra, hogy vízbe fojtja magát - nem tudja megtenni, legalábbis addig nem, amíg marad pénze, hogy ételt vásároljon rajta, és marad ereje, hogy továbbmenjen. De ami reggeli ébredésekor történt, még csak növelte Hetty félelmét attól, ami lesz, amikor minden pénzét kiadta; akkor majd a kosarát és a ruháit kell eladnia, és valóban olyan lesz a külseje, mint a koldusnak vagy kóbor nőszemélynek, mint ahogyan az az ember mondotta. Az a szenvedélyes életöröm, melyet éjjel érzett, amikor megszabadult a fekete, hideg haláltól a tóban, elhagyta most. Az élet - ebben a reggeli fényben, annak az embernek kemény, csodálkozó tekintetével tetézve - tele volt a halálhoz hasonló borzalommal, sőt rosszabb volt annál: ehhez a borzalomhoz, úgy érezte, oda van láncolva, és ugyanúgy riadozott tőle, mint a fekete tótól, de nem talált előle oltalmat.

Elővette pénzét az erszényéből, megnézte: még volt huszonkét shillingje. Ez még sok napra elegendő lesz, vagy segítheti abban, hogy hamarabb elérje Stonyshire-t, Dinah közelségét. Dinah! Ez a gondolat most erősebben tolult előtérbe, hogy viszolygó képzeletét az éjszaka tapasztaltak elűzték a tótól. Ha csak arról lett volna szó, hogy elmenjen Dinahhoz - és ha erről senki más nem tud meg semmit kívüle -, könnyebben szánta volna rá magát, hogy felkeresse. Gyengéd hangja, irgalmas tekintete vonzotta. De utána szükségszerűen mások is megtudják szégyenét, és Hetty ezt a szégyent éppoly kevéssé volt képes hajszolni, mint a halálát.

Tovább kell vándorolnia, és ki kell várnia, amíg eljut a csüggedés legmélyebb szakadékáig, hogy bátorságot merítsen belőle. Talán a halál úgyis eléri, hiszen egyre nehezebben viseli el a nap fáradalmait. És mégis - ilyen különös dolgokat művel a lélek, tudatunk alatt lappangó vággyal irányít bennünket a rettegett cél felé - Hetty, amikor ismét elindult Nortonból, a leg-egyenesebb út felől érdeklődött, melyen Stonyshire-ba jut, és ezen haladt egész napon át.

Szegény, vándor Hetty, kerekded gyermeki arcával, s a mögüle kitekintő megkeményedett, szeretettelen, kétségbeesett lelkével - beszűkült szívével és beszűkült gondolataival, ahol egyedül a maga bánatának jutott hely, hogy ezt a bánatát csak annál nagyobb keserűséggel

ízlelje! Szívem vérzik érte, amint ott látom veszkődni fáradt lábán vonszolódva, vagy valami szekéren ülve, üres tekintetét az előtte kígyózó útra szegezve, nem gondolva rá, nem is törődve vele, hová tart, míg csak az éhség rá nem tör, és fel nem kelti azt a vágyát, bárcsak a közelben lenne egy falu.

Mi lesz ennek a vége? - ennek a céltalan vándorlásnak, ami közben messze került minden szeretettől, és emberi lényekkel már csak büszkesége révén törődik, s az élethez csak annyira ragaszkodik, amennyire az űzött, sebzett vad ragaszkodik hozzá?

Isten óvjon mindannyiunkat és engem is, hogy ilyen nyomorúságos útra vetődjünk!

HARMINCNYOLCADIK FEJEZET
A keresés

A Hetty távozását követő első tíz nap oly nyugodtan telt el, mint bármely más időszak az Úri Tanyán élő család körében, s Adam is szokás szerint ellátta napi munkáját. Úgy számították, hogy Hetty legalább egy hetet vagy tíz napot tölt távol, talán egy kevéssel többet is, ha Dinah vele együtt tér haza, mert akkor úgy adódhat, hogy valami még ott-tartóztatja őket Snowfieldben. De amikor már két hét is eltelt, csodálkozni kezdtek azon, hogy Hetty nem jött meg: minden bizonnyal kellemesebbnek találta a Dinahval való együttlétet, mint arra bárki is számíthatott. Adam a maga részéről egyre türelmetlenebb lett, hogy viszontlássa, el is határozta, ha másnap - szombaton - nem bukkan fel, vasárnap reggel nekiindul, és érte megy. Vasárnaponként ugyan nem jár postakocsi, de ha még hajnalhasadás előtt elindul, és esetleg útközben felveszi egy arra tartó szekér, jó korán megérkezik Snowfieldbe, aztán másnap visszahozhatja Hettyt - Dinaht is, ha jön. Már ideje, hogy Hetty visszatérjen, szívesen feláldozza a hétfői napot is azért, hogy hazahozza.

Adam tervét teljes mértékben jóváhagyták a Tanyán, amikor Szombat este felkereste őket. Mr. Poyser a lelkére kötötte, hogy vissza ne jöjjön Hetty nélkül, mert máris túl soká maradt távol a lány, figyelembe véve, mennyi mindennel kell még elkészülnie március közepéig, egy hét pedig minden bizonnyal elegendő annak, aki egészsége helyreállítása céljából utazott el. Ami Dinaht illeti, Mrs. Poysernak csekély reménye volt arra, hogy Adamék őt is magukkal hozzák, hacsak nem tudják elhitetni vele, hogy a hayslope-iak kétszerte oly nyomorúságos helyzetben vannak, mint a snowfieldiek. „Ámbátor - tette hozzá Mrs. Poyser, mintegy lezárva a megbeszélést -, megmondhatja neki, hogy csak egy szál nagynénje maradt, az is árnyékká nyűvődött; lehet, hogy a következő Szent Mihály napján húsz mérfölddel odébb vonulunk tőle, aztán megtört szívvel fogunk idegen népek körében meghalni, apátlan-anyátlan árvákat hagyva magunk után."

- No nem, nem - mondta Mr. Poyser, akiben nyoma sem volt a szívbéli megtörtségnek -, hát azért nem áll ilyen rosszul a dolog. Te is jó színben vagy már, és gyarapodol naponta. De azért örülnék, ha Dinah eljönne, mert segítene a kicsinyekkel való vesződségeidben: egész csodálatos, mennyire kedvelik őt a gyerekek.

Így vasárnap hajnalhasadáskor Adam útnak indult. Egy-két mérföldnyire Seth is elkísérte, mert Snowfieldnek a gondolata, meg az is, hogy Dinah esetleg újra eljön, nyughatatlanná tette, és a gyaloglás Adammal a friss reggeli levegőn - mindketten az ünneplő ruhájukban - hozzásegítette, hogy elnyerje a vasárnapi békességet, február utolsó reggele volt, a szürke ég alacsonyan csüngött, az út menti árkot gyenge dér lepte, szintúgy a fekete sövényeket. Hallották a dombon lefelé tartó, megduzzadt ér csobogását, hallották a korai madarak elhaló csiripelését. Mert csendben lépkedtek, az együvé tartozás jóleső érzésével.

- Isten veled, fiú - mondta Adam, kezét Seth vállára téve, és gyengéden pillantva rá, amikor búcsúra készültek -, szívesen vettem volna, ha egész úton mellettem maradsz, s oly boldogan, mint én.

- Elégedett vagyok, Addy, elégedett - mondta vidáman Seth. - Majd megmaradok vén agglegénynek, és a te gyerekeiddel fogok hancúrozni.

Elfordultak egymástól, Seth kényelmesen hazafelé ballagott, magában egyik kedvenc dicséretét énekelve - a dicséreteket nagyon szerette:

Homályos a reggelem,
Hogyha nem vagy vélem te,
Napom is örömtelen:
Nem fogadsz kegyelmedbe;
Szivem pusztán akkor vig,
Ha betöltöd zugait.

Lelkemet keresd hát fel,
Törd át a bün és bú falát -
Isteni láng, fényeddel
Taposd a kétely szavát.
Önmagaddal töltsél bé,
Váljék a nap teljessé.

Adam sokkal sebesebben járt, s aki e reggelen napfelkeltekor az Oakbourne-ba vezető útra tévedt, kellemes látványként élvezhette ennek a magas, széles mellkasú embernek a szálfaegyenes és erőteljes tartását-járását, amint egy kocsi mellett lépkedett, akár egy katona, miközben átható és örömteli pillantását a távolban kékellő dombokra vetette, amelyek már kezdtek kibontakozni útközben. Adam életében nemigen látszott az arca oly felhőtlennek és gondtalannak, mint ezen a reggelen: és éppen ez a gondtalanság tette, mint ez már a hozzá hasonló gyakorlati, építő elméjű emberekkel történni szokott, hogy még készségesebben figyelte meg a környező dolgokat, még elevenebben igyekezett sugallatot meríteni mindenből kedvelt terveihez és elmés találmányaihoz. Boldog szerelme - az a tudat, hogy minden lépése közelebb viszi Hettyhez, aki hamarosan az övé lesz - azt jelentette gondolatainak, amit az édes reggeli lég az érzékeinek: olyan örömmel töltötte el, hogy minden ténykedés gyönyörűséget okozott. Újra meg újra elborították őt a heves érzelmek hullámai, amelyek a Hettyén kívül minden más képet elmostak benne; s ilyenkor valami ámuló hálaérzet fogta el, hogy mindez a boldogság osztályrészéül jutott - hogy ebben a mi életünkben ennyi édesség lakozik. Mert Adam ájtatos lélek volt, bár az ájtatos szavakat türelmetlenül elhárította, s gyengédsége és tisztelete között oly szoros volt a kapcsolat, hogy az egyikhez aligha lehetett hozzáérni a másik háborítása nélkül. De miután érzelmei felbuzogtak, s ily módon kiáradtak, a fáradhatatlan gondolkodás csak még nagyobb erővel működött újra: ezen a reggelen olyan terveket vázolt fel magában, amelyek révén meg lehetne javítani az utak állapotát, hiszen oly hitványak országszerte, és elképzelte egyetlen vidéki uraság tevékenységének áldásos hatását: ha az felteszi magában, hogy a maga körzetében megjavíttatja az utakat, már azzal is mérhetetlen jót tesz.

Az Oakbourne-ba vezető tíz mérföldnyi út nagyon rövidnek tetszett, csinos városka volt ez, ahol Adam reggelizni szándékozott, a távolban kék dombok fogták körül. Továbbhaladva, a táj egyre kietlenebbé vált: sem ringó erdő, sem terebélyes fák a tanyák körül, sem bozótos sövénykerítés, ehelyett szürke kőfalak kerítették el a sovány legelőket, és baljósan ható gyéren elszórt szürke kőházak a repedezett földeken, melyeken egykor bányák voltak, de már régen megszűntek. „Éhező táj ez - mondta Adam magában. - Szívesebben mennék délnek, ahol - úgy mondják - lapos a vidék, mint az asztal, mintsem itt éljek; ámbár ha Dinah olyan vidéket keres, ahol az embereknek vigaszára lehet, akkor helyesen választott; mert hiszen olyannak kell tűnnie, mint aki egyenest az égből érkezett, akár a pusztában lakozó angyalok, hogy erősítse azokat, akiknek nincs betevő falatjuk.” S mikor végül Snowfield felbukkant Adam előtt, azt gondolta felőle, olyan ez a város, mintha „társa lenne a vidéknek”, ámbár a völgyet átszelő folyó, amelynek mentében a nagy szövőgyár állott, az alacsonyabban fekvő földeknek kellemes zöld színt kölcsönzött. A város - barátságtalanul, megkövülten és kiszolgáltatva - egy meredek domb oldalán terült el, s Adam nem is ment tovább, mivel Seth megmondotta,

hogy hol találja Dinaht. Egy zsúpfedeles kunyhóban lakott a város végén, nem messze a gyártól - egy vén kunyhóban, mely az útnak oldalt állott, előtte kis krumpliskerttel. Itt élt Dinah egy idősebb házaspárral; ha történetesen sem ő, sem Hetty nincs odahaza, Adam megtudhatja tőlük, hová mentek, vagy mikor lesznek ismét otthon. Dinah talán valamiféle prédikációs kötelezettsége miatt távol van, de Hettyt azért odahaza hagyhatta. Adam ebben reménykedett, és amikor felismerte az út mentén a kunyhót, önkéntelen mosoly ragyogott fel arcán, amint a közeli öröm várakozásában történni szokott.

Adam sietve lépkedett végig a keskeny gyalogúton, megkopogtatta az ajtót. Nagyon tiszta öregasszony nyitotta ki, aki a szélütött lassú mozgásával rázta a fejét.

- Dinah Morris itthon van? - kérdezte Adam.

- Hogy?... nincs - felelt az öregasszony, olyan elbámultan nézve fel a szálas idegenre, hogy még lassabban beszélt, mint máskor. - Talán befáradna? - tette hozzá, hátralépve az ajtóból, mint aki összeszedi magát. - De hiszen maga annak a fiatalembernek a bátyja, aki már itt járt, ugye?

- Igen - mondta Adam, s belépett. - Az Seth Bede volt. Én Adam vagyok, a bátyja. Mondotta is nekem, adjam át tiszteletét magának és jó urának.

- Ó, én is üdvözlöm őt; igen kedves fiatalember volt. S maga kiköpött mása, csak éppen a haja egy kicsit sötétebb. Üljön le a karosszékbe. A férjem még nem tért haza a gyülekezetből.

Adam türelmesen leült, nem akarta kérdéseivel zaklatni a reszkető fejű öregasszonyt, de mohó érdeklődéssel nézett a keskeny csigalépcső felé egy sarokba, mert úgy gondolta, lehetséges, hogy Hetty meghallotta a hangját, és majd lejön rajta.

- Szóval azért jött, hogy Dinah Morrisszal találkozzék? - mondta az öregasszony, szemközt állva Adammal. - És azt persze ezek szerint nem tudta, hogy nem tartózkodik idehaza?

- Nem - mondta Adam -, ámbár tekintettel a vasárnapra, nem tartottam lehetetlennek, hogy távol van. De hát a másik fiatal nő... az itthon van-e vajon, vagy ő is elment Dinahval?

Az öregasszony riadtan nézett Adamra.

- Hogy elment vele? - ismételte. - De hiszen Dinah Leedsbe ment, egy nagy városba, talán már hallott is felőle, ahol az Úrnak sok választottja él. Pénteken múlt két hete, hogy elment: megküldték neki az útiköltséget. Itt láthatja a szobáját - folytatta az asszony, kinyitva egy ajtót, és észre sem véve, milyen hatást tesznek a szavai Adamra. Felkelt és követte az öregasszonyt, kutató pillantást vetett a kis szobába, amelyben keskeny ágy állt, a falon Wesley képe, egy nagy Biblián néhány könyv hevert. Adamban valami bolond remény támadt, hogy Hetty esetleg itt van. Beszélni sem tudott az első percekben azután, hogy látta, a szoba üres; valami megfoghatatlan félelem szorította össze a szívét - Hettyvel baj történt útközben. Viszont az öregasszony olyan lassú beszédű és felfogású, hogy attól még Hetty Snowfieldben lehetett.

- Kár - mondta az asszony -, hogy minderről nem tudott semmit. Azért jött onnan a maga vidékéről, hogy Dinahval találkozzék?

- De Hetty... Hetty Sorrel - szólt türelmetlenül Adam -, hol van *ő*?

- Senki ilyen nevűt nem ismerek - mondta az öregasszony, elcsodálkozva. - Olyasvalaki volna, aki felől Snowfieldben hallott?

- Hát nem jött ide egy fiatal nő, nagyon fiatal és csinos, pénteken múlt két hete, látogatóba Dinah Morrishoz?

- Nem, én nem láttam semmiféle fiatal nőt.

- Csak gondolkozzék; egészen biztos benne? Tizennyolc éves leány, a szeme sötét, sötéten göndörödik a haja is, piros köpenyben volt, karján kosár. Ha egyszer látta, nem felejti el.

- Nem, pénteken két hete... azon a napon utazott el Dinah, nem jött ide senki. De nem is érdeklődött Dinah felől senki, amíg maga meg nem érkezett, mert az itteni nép tudja, hogy eltávozott. Istenem, Istenem, tán valami baj van?

Az öregasszony látta az Adam arcán tükröződő szörnyű félelmet. De a férfi se kába, se zavarodott nem volt: mohón gondolkozott azon, hol tudakozódhatna Hetty felől.

- Igen, egy fiatal nő indult el tőlünk, hogy Dinaht felkeresse, pénteken két hete. Azért jöttem, hogy visszavigyem. Most már félek, hogy valami baja esett. Nem maradhatok tovább. Isten vele.

Kisietett a kunyhóból, az öregasszony a kapuig követte, reszkető fejével szomorúan nézett Adam után, amint szinte futva haladt a város felé. Ott akart érdeklődni, ahol az Oakbourne-ba vivő postakocsi megállt.

Nem, ott nem láttak semmiféle olyan fiatal nőt, aki megfelel Hetty személyleírásának. Érte-e valami baleset a járatot két héttel ezelőtt? Nem. Olyan kocsi aznap már nem is indult, amely visszavihette volna Adamot Oakbourne-ba. Nos, akkor gyalog megy: képtelen ittmaradni, nyomorult tétlenségében. De a fogadós, látván, hogy Adam nagyon aggodalmaskodik, mohó érdeklődéssel fogadta az eseményt, mint az olyan ember szokta, aki napjának jó részében zsebre tett kézzel bámulja a megátalkodottan egyhangú utcát, nyomban felajánlotta, hogy a maga „bérszekerén" viszi vissza Oakbourne-ba, ma este. Még nem volt öt óra; Adamnak bőven volt ideje, hogy egyék, s még tíz óra előtt beérjen Oakbourne-ba. A fogadós kijelentette, ő is Oakbourne-ba készül, és nincs akadálya, hogy ma este induljon; akkor előtte az egész hétfői nap. Adam megpróbált ugyan enni, de hiába, ezért aztán zsebre rakta az ételt, és felhajtotta sörét, majd késznek nyilatkozott az indulásra. Amint a kunyhó felé közeledtek, Adamnak eszébe jutott, jó lenne megtudni az öregasszonytól, hol található Dinah Leedsben: ha baj van az Úri Tanyán - csak félig merte megvallani magának előérzetét, hogy úgy lesz -, Poyserék talán szívesen elküldenének Dinahért. Csakhogy nem hagyott hátra semmiféle címet, az öregasszony pedig, akinek emlékezete kihagyott, ha nevekről volt szó, semmiképpen sem tudta visszaidézni annak az „üdvösséges teremtésnek" a nevét, aki Dinah legfőbb barátnője volt a leedsi hívek körében.

E hosszú, hosszú út során a bérszekéren, bőven volt idő a rátörő félelem és a viaskodó remény közepette a lehetőségek latolgatására. Az első megrendülés után, amikor Adam felfedezte, hogy Hetty nem is volt Snowfieldben, Adamba úgy hasított az Arthurra való emlékezés, mint valami éles fájdalom, de ennek visszatértét azzal próbálta elhárítani egy ideig, hogy a nyugtalanító esemény különböző valószínű magyarázatait sorjáztatta fel, ettől az elviselhetetlen emlékezéstől egészen függetlenül. Valami baleset történt. Hetty esetleg, valami különös véletlen folytán, Oakbourne-ban rossz kocsiba szállt: megbetegedett, és nem akarta őket megijeszteni azzal, hogy megírja. De az elmosódó lehetőségeknek ezt a vékonyka rácsát csakhamar áttörte a határozott, gyötrelmes félelmek áradata. Hetty önmagát is becsapta azzal, hogy azt képzelte, képes szeretni Adamot, és hozzámenni feleségül: egész idő alatt Arthurt szerette, és most, kétségbeesésében, hogy elközelgett a házasságuk ideje, megszökött. És *hozzá* ment. Adamban újra támadt a régi méltatlankodás és féltékenység, annak a gyanúját gerjesztve, hogy Arthur álnokul járt el - írt Hettynek -, azzal kísértette, hogy látogassa meg őt -, mert végül is nem akarta, hogy máshoz tartozzék, ne hozzá. Talán az egész dolgot ő eszelte ki, és ő adott utasítást Hettynek, hogy kövesse Írországba, mert Adam tudta, hogy három héttel ezelőtt

Arthur odament; a Vadaskertben csak a minap hallotta. Hettynek minden szomorú pillantása azóta, hogy Adam jegyese volt, visszatért most emlékezetébe, azzal a túlzással, melyet a fájdalmas visszatekintés sugalmaz. Ostobán vérmes és bizakodó volt. Az a szegény teremtés talán hosszú időn át maga se tudta, mit akar; valóban azt hitte, képes elfelejteni Arthurt; pillanatnyilag ahhoz az emberhez vonzódott, aki oltalmazó hűséges szeretetét kínálta neki. Adam semmi elmarasztalót nem talált Hettyben, aki soha nem akart elviselhetetlen fájdalmának okozója lenni. Gáncs csak azt az embert érheti, aki önző módon játszott Hetty szívével - sőt talán szántszándékkal elcsalta.

Oakbourne-ban a Királyi Tölgy lovásza emlékezett rá, hogy egy olyan fiatal nő, amilyet Adam leírt, kiszállt a treddlestoni postakocsiból, még több mint két héttel ezelőtt - nemigen felejthetett el egyhamar ilyen csinos fruskát -, abban is biztos volt, hogy nem ült be a Buxton felé menő kocsiba, mely Snowfielden áthalad, de szem elől vesztette, amikor elvezette a lovakat, aztán többet nem bukkant fel előtte. Adam ezután egyenesen abba a házba ment, ahonnan a stonitoni postakocsi indult: Stoniton volt a legvalószínűbb hely, ahová Hetty először mehetett, bármerre is szándékozott továbbhaladni; mert aligha próbálkozhatott más lehetőséggel, mint a főbb köcsiutak valamelyikével. Itt is feltűnt, arra is emlékeztek, hogy a bakon ült a kocsis mellett, a kocsis viszont nem volt fellelhető, mert az utolsó három-négy napon valaki más hajtott helyette ezen az úton; talán majd Stonitonban megtalálják, ha érdeklődnek utána abban a fogadóban, ahol a kocsi megállt. Így az aggódó, sebzett szívű Adamnak szükségszerűen várnia kellett, és megpróbálni másnapig pihenni - legalább tizenegy óráig, mikor a kocsi indul.

Stonitonban megint késedelmeskedtek, mert az öreg kocsis, aki Hetty kocsiját hajtotta, csak éjszaka ért vissza a városba. Amikor megjött, kiderült, jól emlékszik Hettyre, emlékezett arra is, hogyan tréfálkozott Hettyvel, amit nemegyszer elismételt Adam előtt, ugyanilyen gyakorisággal hangoztatta azt a megfigyelését is, hogy tüstént tudta, valami nem mindennapi dologról lehet szó, merthogy Hetty nem nevetett, mikor megtréfálta. De azt ő is kijelentette, mint a többiek a fogadóban, hogy Hettyt rögtön a leszállás után elvesztette szem elől. A következő reggel egy része azzal telt, hogy a város minden házában, ahonnan kocsi indult, Adam felvilágosítást igyekezett szerezni (persze teljesen hiába, mert, mint tudjuk, Hetty nem kocsin hagyta el Stonitont, hanem gyalog a szürke reggelen), azután meg azzal, hogy mindegyik közeli vámsorompóhoz kiment a város különböző útjain, abban a csalóka reményben, hogy ott tán valami emléket hagyott hátra a lány. Nem, tovább nem volt nyomon követhető, s Adam következő sanyarú feladata az volt, hogy hazatérjen, és megvigye a lesújtó hírt az Úri Tanyára. Hogy azon túl mit tegyen, arra vonatkozóan két világos elhatározás bontakozott ki előtte azoknak a gondolatoknak és érzéseknek a kavargása során, amelyek ide-oda járása közben eltöltötték. Addig, amíg az egyértelmű szükség rá nem kényszeríti, nem említi azt, amit Arthur Donnithorne-nak Hetty irányában tanúsított magatartásáról tud: még mindig van rá lehetőség, hogy Hetty visszatér, s a leleplezés igazságtalanul vagy méltatlanul sértheti. S mihelyt hazaért, s megtette a szükséges intézkedéseket további távollétének előkészítésére, útnak indul Írországba; ha útközben nem találja Hettynek nyomát, egyenest Arthur Donnithorne-hoz megy, hogy megbizonyosodjék, mennyire ismerte a férfi Hetty lépéseit. Nemegyszer felötlött benne az a gondolat is, hogy Mr. Irwine-hez fordul tanácsért; de ennek csak akkor lett volna értelme, ha mindent elmond a lelkésznek, s ezzel elárulja az Arthurra vonatkozó titkot. Furcsa, hogy Adamnak, miközben elméjét szüntelenül Hetty foglalkoztatta, még csak eszébe se jutott az a lehetőség, hogy a lány Windsorba ment, mit sem tudva arról, hogy Arthur már nincs ott. Ennek oka talán az volt, hogy felfoghatatlan volt előtte, Hetty csak úgy Arthur karjaiba veti magát anélkül, hogy a férfi hívta volna; el nem tudott képzelni olyan okot, mely ilyen lépésre ösztönözte volna amaz augusztusban kapott levél után. Adamnak csak két lehetőség jutott az eszébe: vagy Arthur írt Hettynek újra, és csalogatta maga után, vagy egyszerűen menekült a

vele kötendő házasság elől, mert végezetül úgy találta, nem tudja eléggé szeretni, de félt övéinek haragjától, ha visszavonja ígéretét.

Szívében ezzel az utolsó elhatározással, hogy késedelem nélkül elindul Arthurhoz, az a gondolat, hogy két napot pocsékolt el úgyszólván teljesen hasztalan kutatással, nagyon meggyötörte; s mégis, minthogy nem kívánta Poyseréknak megmondani, megítélése szerint hová ment Hetty, de azt a szándékát sem, hogy követni fogja útján a lányt, legalább azt kell közölnie velük, hogy ameddig csak lehetett, kutatta a nyomát.

Kedden éjjel éjfél után érte el Adam Treddlestont, s mivel sem anyját, sem Sethet nem akarta zavarni, de nem is kívánt szembesülni kérdéseikkel ebben az órában, a Felborult Szekérben ruhástul egy ágyra vetette magát; s a puszta fáradtságtól mélyen elaludt. Mégsem pihent négy óránál többet, mert már öt előtt elindult hazafelé vezető útján a homályos hajnali derengésben. Mindig zsebében hordta a műhely ajtajának kulcsát, hogy oda bármikor beléphessen; most úgy kívánt bejutni, hogy anyját ne ébressze fel, mert mindenképpen el akarta kerülni, hogy új bajokat közöljön vele, mielőtt még Sethtel beszélt volna, inkább őt kéri meg, akkor mondja el a dolgot anyjának, ha szükségesnek ítéli. Óvatosan lépkedett az udvaron keresztül, óvatosan forgatta meg a kulcsot a zárban; de - mint várta is - Gyp, aki a műhelyben feküdt, éleset vakkantott. Mihelyt meglátta Adamot, tüstént elhallgatott, a férfi feltartott ujjával jelezte, hogy maradjon csendben; s mivel farkát sem csóválhatta, az állatnak néma örömében be kellett érnie avval, hogy testével ura lábához dörgölődzhet.

Adam szíve túlságosan fájt ahhoz, hogy méltányolja Gyp kedveskedését. A padra vetette magát, kifejezéstelenül meredt a fára és a munka megannyi tartozékára, mely körülvette, azon elmélkedve, vajon eljön-e még az idő, amikor ezekben ismét örömét fogja lelni; ezenközben Gyp, akiben valami homályos sejtelem ébredt, hogy gazdájával nincs minden rendben, durva szürke fejét Adam térdére fektette, és ráncolt homlokkal tekintett fel rá. Eddig, vasárnap délután óta, Adam mindig csak idegen helyeken, idegenek közt tartózkodott, akiknek semmi kapcsolata nem volt mindennapi életének aprólékos járulékaival; most, hogy az új reggel fényénél visszatért otthonába, ahol azok a meghitt tárgyak vették körül, melyek mintha örökre elvesztették volna varázsukat, bajainak valósága - kemény, kikerülhetetlen valósága - új súllyal terhelte lelkét. Éppen előtte egy befejezetlen szekrény állt, melyet ráérő idejében Hetty számára készített, amikor majd közös lesz az otthonuk.

Seth nem hallotta Adam érkezését, de Gyp vakkantása felriasztotta, s Adam hallotta, amint a fenti szobában mozog, öltözködik. Seth első gondolata a bátyja volt: biztos, hogy ma hazajön, mert az üzletnek nagy szüksége van rá holnap, mindamellett jólesett elgondolni, hogy hosszabb szabadságot vett ki, mint szándékozott. Aztán vajon Dinah eljön-e? Seth azt érezte, ennél nagyobb boldogságot nem tud elképzelni a maga számára, bár arra nézve semmi reménye sem volt, hogy a lány valaha is eléggé szereti őt ahhoz, hogy a felesége legyen; mégis gyakran mondogatta magában, jobb Dinah barátjának és fivérének lenni, mint más nő férjének. Hacsak mindig a közelében lehetne, s nem oly távol tőle!

Seth lejött, és kinyitotta a konyhából a műhelybe vezető belső ajtót, azzal a szándékkal, hogy kiengedi Gypet; de aztán dermedten megállt az ajtóban, annyira lesújtotta a váratlan megrendülés, mikor a sápadt, mosdatlan, beesett szemű, üres pillantású Adamot meglátta, aki megkövülten ült a padon, majdnem mint aki átdorbézolta az éjszakát. Ám Seth tüstént megérezte, mit jelentenek ezek a külső jelek: nem dorbézolást, hanem valami nagy bajt. Adam szó nélkül emelte rá tekintetét, Seth pedig a pad felé indult; maga is annyira reszketett, hogy nem akaródzott neki megszólalnia.

- Isten irgalmazzon nekünk, Addy - mondta fojtott hangon, miközben leült a padra Adam mellé -, mi történt?

Adam képtelen volt a beszédre: az erős ember, aki megszokta, hogy elnyomja magában a bánat jeleit, azt érezte, hogy a rokonszenv első közeledtére szíve túlcsordul, akár egy gyermeké. Seth nyakába borult és sírt.

Seth most már elkészült a legrosszabbra, mert még közös gyermekkorukat felidézve sem emlékezett arra, hogy Adam valaha is sírt volna.

- Meghalt valaki, Adam? Hetty talán? - kérdezte suttogva, amikor Adam felemelte a fejét, és újra összeszedte magát.

- Nem, öcsém, de elment... elhagyott bennünket. Soha nem is volt Snowfieldben. Dinah pénteken múlt két hete, hogy eltávozott Leedsbe, pontosan azon a napon, amikor Hetty útnak indult. Azután, hogy elérkezett Stonitonba, nem tudom, merre ment tovább.

Sethet az álmélkodás elnémította: egyszerűen el sem tudta képzelni, mi lehetett Hetty távozásának oka.

- Van fogalmad róla, miért tette? - kérdezte végül is.

- Úgy látszik, nem szeretett: ódzkodott a házasságtól most, hogy közeledett, csak ez lehetett az oka - mondta Adam. Feltett szándéka volt, hogy egyéb okot nem említ.

- Hallom, hogy anyánk mocorog - mondta Seth. - Szóljunk neki?

- Ne, még nem - mondta Adam, felkelve a padról, hátrasimítva haját az arcából, mint aki új életre akarja rázni magát. - Most nem mondhatom meg neki, s tüstént új útra kell indulnom, mihelyt megjártam a falut és az Úri Tanyát. Neked se mondhatom meg, hová megyek, te pedig mondd azt anyánknak, olyan üzleti útra indultam, amelyről senkinek se szabad megtudnia semmit. Most megyek és megmosdom. - Adam a műhely ajtaja felé indult, de egy-két lépés után megfordult, és Seth tekintetét nyugodt szomorúsággal fogadva, azt mondta: - Ki kell vennem, fiam, az egész pénzünket a bádogdobozból; de ha bármi érne, minden egyéb a tied, hogy azzal anyánk gondját viseld.

Seth sápadt volt és reszketett: érezte, hogy az egésznek a mélyén valami szörnyű titok lappang. - Bátyám - mondta elhaló hangon, soha nem hívta Adamot „bátyámnak", csak ünnepélyes alkalmakkor -, nem hiszem, hogy olyasmit fogsz cselekedni, amire nem kérheted az Úr áldását.

- Nem, fiam - mondta Adam -, ettől ne tarts. Csak azt teszem, ami emberi kötelességem.

Elgondolta, ha közli baját anyjával, az csak még jobban elbúsítja a szavaival, félig rosszul értelmezett szeretete, félig a leplezhetetlen diadalérzet okán, amiért Hetty pontosan olyan alkalmatlannak bizonyult rá, hogy Adam hitvese legyen, amint ő azt mindig is tudta, s ettől bizonyos fokig visszatért Adam megszokott lelkiereje és önuralma. Azt mondta hát anyjának, amikor lejött, hogy rosszul érezte magát hazafelé útján, s az egész éjszakát Treddlestonban töltötte, aztán attól a komisz fejfájástól, mely még most reggel is gyötörte, olyan sápadt, és attól borús a tekintete.

Adam úgy határozott, hogy legelőször is a faluba megy, egy órán át a dolga után lát, és közli Burge-dzsal azt, hogy kénytelen útnak indulni, de egyben megkéri őt arra, ezt az útját ne említse senkinek; így a reggeli ideje táján még nem akart az Úri Tanyára menni, amikor a gyerekek és a szolgák mind együtt vannak a tisztaszobában, és mindenféle hangos megjegyzések kísérnék azt a tényt, hogy Hetty nélkül tért vissza útjáról. Megvárta, amíg az óra

elütötte a kilencet, csak aztán hagyta el a falusi műhelyt, és vágott át a földeken a Tanyának. Végtelenül megkönnyebbült, amikor az Otthonközhöz érve megpillantotta a feléje közeledő Mr. Poysert, mert ezzel megtakarította magának a kínos látogatást a házban. Mr. Poyser fürgén haladt ezen a márciusi reggelen, eszében a tavaszi munkálatok: azért indult el, hogy a gazda szemével ellenőrizze egy új igáslónak a patkolását, gyomlálókapáját mint valami hasznos társat hordva magával. Nagy volt a meglepetése, amint Adamot megpillantotta, de nem olyan ember volt, aki hajlamos rá, hogy megérezze a rosszat.

- Nocsak, Adam fiam, maga az? Hát ennyi ideig elvolt, aztán mégsem hozta vissza a lányokat? Hol vannak?

- Nem, nem hoztam vissza őket - mondta Adam, megfordulva és ezzel jelezve, hogy vissza kíván menni Mr. Poyserral.

- Ejnye - mondta Martin, jobban figyelmére méltatva Adamot -, rossz színben van. Történt valami?

- Igen - mondta Adam nehézkesen. - Szomorú dolog történt. Nem találtam Hettyt Snowfieldben.

Mr. Poyser jólelkű arcán az aggodalmas csodálkozás jelei mutatkoztak.

- Hogy nem találta? De hát mi történt vele? - mondta, gondolataiban tüstént valami baleset lehetőségét latolgatva.

- Azt én nem tudom, hogy bármi is történt légyen vele. Csak azt tudom, hogy el se ment Snowfieldbe... a stonitoni postakocsira szállt, de azután, hogy Stonitonba érkezett, semmi továbbit nem tudtam meg róla.

- Csak nem akarja azt mondani, hogy megszökött - mondta Martin, dermedten állva, mert olyan zavarba jött, és annyira elképedt, hogy a bejelentés súlyát még nem is tudta bajként felfogni.

- Márpedig feltehetően ezt tette - mondta Adam. - Most, hogy elközelgett, nem szívelte a házasságunkat, ez lehetett az oka. Félreértette az érzelmeit.

Martin egy-két pillanatig hallgatott, a földet bámulta, és kapájával a füvet turkálta, anélkül, hogy tudta volna, mit tesz. Szokott lassúsága mindig megháromszorozódott, ha kínos dologról esett szó. Végül is feltekintett, egyenest Adam arcába, és azt mondta:

- Akkor nem is érdemelte meg magát, fiam. S magamat is hibáztatom, mert hiszen az én húgom, és mindig amellett kardoskodtam, hogy magához menjen. Nem tudom kárpótolni, fiam, s ez még növeli szomorúságomat; bizony, nagy bánat lehet ez magának.

Erre Adam nem tudott felelni, Mr. Poyser pedig, miután egy darabon folytatta útját, azt mondta:

- Fogadok, hogy valami komornai állás után indult, mert ezt vette a fejébe fél esztendővel ezelőtt, és kérte a beleegyezésemet. De én jobbat szántam neki, nem ilyesmit, azután, hogy szavát elkötelezte magának, és mindent előkészítettünk.

Adamnak mindenki másnál erősebb indítéka volt arra, hogy bátorítsa Mr. Poysernak ezt a feltevését, sőt maga is megpróbált hinni benne, hátha igaz. Végül is semmi nem garantálta annak *bizonyosságát*, hogy Hetty Arthurhoz ment.

- Akkor jobb, ha így történt - mondta a tőle telhető legnagyobb nyugalommal -, ha egyszer nem tudott elviselni mint a férjét. Jobb elszökni előbb, mint megbánni később. Remélem, nem fog rá ferde szemmel nézni, ha visszatér, ami megeshet, ha úgy látja, nehezen boldogul az otthontól távol.

- Nem tudok többet úgy tekinteni rá, mint azelőtt - mondta határozottan Martin. - Csúful bánt el magával, de mindnyájunkkal is. Ám azért nem fordítok neki hátat, még fiatal, és eddig soha nem vétkezett. Nem lesz könnyű dolog elmondani az egészet a nénjének. Hát Dinah mért nem jött el magával? Ő egy fokkal könnyebben békéltette volna meg a helyzettel a nagynénjét.

- Dinah nem volt Snowfieldben. Két héttel ezelőtt Leedsbe utazott; az öregasszonytól pedig képtelen voltam megtudni, hol is van Leedsben, különben meghoztam volna a címét.

- Jobban tenné Dinah, ha a saját rokonságával időzne - mondta méltatlankodva Mr. Poyser -, mint hogy idegen népek közé megy prédikálni.

- Most el kell hagynom magát, Mr. Poyser - mondta Adam -, mert még rengeteg elintéznivalóm van.

- Hát igen, intézze csak az ügyeit, én pedig szólok az asszonynak, mihelyt hazaérek. Nehéz dolgom lesz.

- De azt, ami történt - mondta Adam -, nagyon kérem, tartsa titokban vagy egy-két hétig. Még én se szóltam az anyámnak; nem lehessen tudni, hogy fordulnak a dolgok.

- Úgy, úgy; ne szólj szám, nem fáj fejem. Nem kell beszélnünk arról, mitől ment szét a házasság, Hettyről meg egy idő múlva hallhatunk is. Fogjunk kezet, fiam; bárcsak kárpótolhatnám valamivel.

Valami e percben úgy szorongatta Martin Poyser torkát, hogy e gyér szavakat is csak nagy nehezen préselte ki magából. De Adam azért annál jobban megértette az értelmüket; és a két becsületes ember kölcsönös megértésben ragadta meg egymás kérges kezét.

Most már semmi nem állt Adam indulásának útjában. Megmondta Sethnek, menjen el a Vadaskertbe, hagyjon üzenetet az uraságnak oly értelemben, hogy Adam Bede kénytelen volt váratlanul útra kelni - és csak ennyit mondjon, de semmi többet senkinek, aki érdeklődik felőle. Ha Poyserék értesülnek róla, hogy ismét elindult - ezt tudta Adam -, maguk is arra fognak következtetni, hogy Hetty felkutatására ment.

Szándéka szerint rögtön indult volna, ahogy az Úri Tanyáról kiért; de most az a sugallat, mely már előbb is gyakran fel-felbukkant benne - hogy elmenjen Mr. Irwine-hez, és avassa bizalmába -, olyan új erővel támadt fel benne, amint ez történni szokott, ha az utolsó kínálkozó alkalmat kell megragadni. Hosszú útra készült - nehéz útra, tengeren át -, és egy lélek se tudja, merre, hová indul. S ha valami baj éri? vagy ha feltétlen segítségre van szüksége valami Hettyvel kapcsolatos ügyben? Mr. Irwine-ben megbízhatott, és az az érzés, mely visszariasztotta attól Adamot, hogy olyasmit elároljon, ami a lány titka, helyt adott annak a szükségnek, hogy önmagán kívül legyen még valaki, aki kész megvédeni Hettyt a legrosszabb bekövetkezése esetén is. Arthur irányában, úgy érezte Adam, még ha nem is követett el újabb bűnt, nem kötelezi őt a titoktartás, ha Hetty érdeke azt kívánja, hogy beszéljen.

- Meg kell tennem - mondta Adam, amikor a gondolatok, melyeken szomorú utazgatásának több órája során rágódott, egy pillanat alatt újult erővel rohanták meg, mint a lassan tornyosuló hullám -, ez az egyedül helyes dolog. Nem járhatom tovább az utamat egyedül.

HARMINCKILENCEDIK FEJEZET
A hírek

Adam ábrázatát Broxton felé fordította, és gyors léptekkel haladt előre, óráját is megnézte, attól félve, hogy Mr. Irwine esetleg elmegy hazulról - talán vadászni. A félelem és sietség együttvéve fokozott izgalmi állapotba juttatta, még mielőtt a paplak kapujához ért; és éppen előtte mély friss patanyomra lett figyelmes a kavicsos úton.

De a patanyomok a kapu felé mutattak, s nem ellenkező irányba: s bár az istállóajtóhoz egy ló volt kikötve, nem a Mr. Irwine-é: a ló nyilvánvalóan megjárta már ma reggel az útját, és olyasvalakié lehetett, aki ügyeinek intézése végett érkezett. Mr. Irwine ezek szerint odahaza van, de Adamnak se szusza, se nyugalma nem futotta arra, hogy megmondja Carrollnak, beszélni kíván a nagytiszteletű úrral. A biztos és a bizonytalan bánat kétszeres kínja már kezdte alapjaiban megrendíteni ezt az erős férfit. Az inas elcsodálkozva nézte, amint egy padra vetette magát a folyosón, és szórakozottan bámulta az órát a szemközti falon: az uránál tartózkodott valaki, mondotta, de hallotta, hogy a dolgozószoba ajtaja kinyílik - az idegen nyilvánvalóan távozott, s mivel látja, Adam nagyon siet, tüstént beszól gazdájának.

Adam csak ült, s az órát bámulta: a percmutató öt perc alatt eléri a tízet, hangos közömbös tiktakolással halad előre, Adam pedig úgy figyelt a mozgásra, és hallgatta a hangot, mintha erre különleges oka lett volna. Keserű szenvedéseink idején szinte mindig beállnak ilyen szünetek, amikor a tudatunk minden más elől elzárkózik, éppen csak valami semmitmondó érzékelést fogad el. Mintha csak egyfajta bárgyúság pihentetne el bennünket az emléktől és rettegéstől, ami még álmunkban se hagy el.

A visszatérő Carroll ráébresztette Adamot súlyos bajára. Azonnal fogadják a dolgozószobában. - El nem tudom képzelni, mi járatban volt itt ez az idegen - tette hozzá az inas, éppen csak szószátyárságból, amint Adamot megelőzve az ajtó felé tartott -, most bement az ebédlőbe. Az úr meg olyan furcsának látszik, mint aki meg van rémülve. - Adam rá se hederített a szavaira: mit érdekelte őt most a mások ügye-baja. De amikor belépett a szobába, és belenézett Mr. Irwine arcába, nyomban észrevett valami új kifejezést, mely sajátosan más volt, mint a meleg szívélyesség, amivel mindig fogadta. Az asztalon egy kibontott levél feküdt, Mr. Irwine keze erre nehezedett, de az a megváltozott pillantás, amelyet Adamra vetett, nem volt egyedül annak tulajdonítható, hogy a tiszteletes valami kellemetlen üggyel foglalkozik, mert oly várakozásteljesen nézett az ajtóra, mintha Adam belépése valami megrendítő aggodalmához kapcsolódnék.

- Beszélni óhajt velem, Adam - mondta Mr. Irwine, azon a fojtott, kényszeredetten nyugodt hangon, amit az ember akkor használ, amikor feltett szándéka, hogy visszafojtsa izgalmát. - Foglaljon itt helyet. - Egy szemközt álló székre mutatott, a magáétól alig egy lépésnyire, és Adam azzal az érzéssel ült le, hogy Mr. Irwine-nek ez a hűvös modora váratlanul még jobban megnehezíti megnyilatkozását. De ha egyszer elszánta magát egy bizonyos lépésre, nem volt az a fajta ember, aki - hacsak parancsoló szükség nem kényszeríti rá - feladja tervét.

- Úgy jöttem önhöz, uram - mondotta -, mint olyasvalakihez, akit mindenki másnál többre tartok. Valami nagyon fájdalmas dolgot kell közölnöm önnel, olyasvalamit, aminek a hallása éppoly rosszul fog önnek esni, mint amilyen rosszul esik nekem elmondani. De ha a mások vétkeiről szólok, látni fogja, azért teszem, mert megvan rá az okom.

Mr. Irwine lassú mozdulattal bólintott, Adam pedig reszketeg hangon folytatta.

- Önnek, mint tudja, nagytiszteletű uram, engem és Hetty Sorrelt össze kellett volna esketnie e hó tizenötödikén. Azt hittem, a lány szeret engem, és én voltam a falu legboldogabb embere. De most szörnyű csapás ért.

Mr. Irwine - mint aki akarata ellenére teszi - felugrott a székéből, de aztán uralkodni akarva magán, az ablakhoz ment, és kitekintett.

- Hetty Sorrel eltávozott, uram, és nem tudjuk, hová. Azt mondta pénteken két hete, hogy Snowfieldbe megy, múlt vasárnap elmentem érte, de kiderült, hogy soha nem is járt ott, hanem Stonitonba ment postakocsin, onnan kezdve nem tudom megtalálni a nyomát. De most hosszú útra indulok, hogy felkutassam, és másra nem bízhatom annak a titkát, hová megyek, mint önre.

Mr. Irwine visszatért az ablaktól és leült.

- Fogalma sincs arról, miért ment el a lány? - kérdezte.

- Nyilvánvaló, hogy nem akart hozzám feleségül jönni - mondta Adam. - Nem szívelte ezt a gondolatot, most, hogy már ennyire közeledett a napja. De sajnos, ez még nem minden. Valami mást is el kell önnek mondanom, uram. Ebben az ügyben még valaki érdekelt, nem-csak én.

Valami sugár villant - megkönnyebbülés-e vagy öröm - Mr. Irwine élénken aggódó arcán. Adam a padlót bámulta, és egy kis szünetet tartott: a következő szavakat nehezen tudta kimondani. De amikor folytatta beszédét, felemelte a fejét, és egyenesen Mr. Irwine-re nézett. Nem tántorodik meg, végrehajtja feltett szándékát.

- Ön tudja, kit tartottam mindig legjobb barátomnak - kezdte -, büszkén gondolva arra, hogy életemet a néki szentelt munkával tölthetem, már azóta, hogy suttyó kölykök voltunk...

Mr. Irwine, mint akit elhagyott az önuralma, megragadta Adamnak az asztalon fekvő karját, és úgy megszorította, mint akit nagyon bánt valami, majd sápadt ajakkal és fojtott, szapora hangon hirtelen így szólt:

- Nem, Adam, nem... az Isten szerelmére, ki ne mondja!

Adamot meglepte Mr. Irwine érzéseinek hevessége, s már meg is bánta azt a keveset, amit mondott; ott ült lesújtva, hallgatagon. Karján a szorítás fokozatosan engedett, Mr. Irwine hátravetette magát székében és rátekintett: - Folytassa, tudnom kell, mi az.

- Ez az ember játszott Hetty érzelmeivel, és úgy viselkedett vele szemben, ahogyan nem volt joga egy hasonló társadalmi helyzetű lánnyal... ajándékokat adott neki, rendszeresen találkozott vele: csak két nappal a távozása előtt jöttem én erre rá... éppen búcsúcsókot váltott Hettyvel a Ligetben, mikor arra mentem. Akkor köztem és Hetty között erről nem esett szó, bár én már régen szerettem, s ezt ő is tudta. De a férfit felelősségre vontam vétkes cselekedeteiért, szóváltásra, sőt ökölcsapásokra is sor került köztünk; utána ünnepélyesen azt mondta nekem, hogy mindez csak csacskaság volt és éppen csak egy kis flört. De én rávettem arra, írjon egy levelet Hettynek, hogy részéről semmi mélyebb jelentősége az ügynek nem volt, mert világosan láttam, uram, olyan dolgok révén, amelyeket akkor még nem ítéltem meg tisztán, hogy meghódította Hetty szívét; azt gondoltam, mindig ő jár majd a fejében, s nem lesz képes majd egy másikhoz feleségül menni. Át is adtam neki a levelet, aztán egy idő múltán úgy látszott, jobban elviseli a helyzetet, mint ahogyan vártam... egyre barátságosabb volt irányomban... attól tartok, nem ismerte az igazi érzéseit a szegény teremtés, csak akkor zúdultak rá, amikor késő volt... nem akarom hibáztatni őt... biztos nem kívánt megcsalni. De arra azért felbátorított, hogy azt higgyem, szeret, aztán... a többit már tudja, nagytiszteletű úr.

Az azonban nagyon is nyomaszt, hogy *ő* hamis volt hozzám, csábítgatta a lányt, az meg elindult hozzá; én pedig utánuk eredek most, mert addig nem ülhetek újra a munkámhoz, amíg meg nem tudom, mi lett Hettyből.

Amíg Adam beszélt, Mr. Irwine-nek volt ideje arra, hogy önuralmát visszanyerje ama fájdalmas gondolatok ellenére, amelyek tömegestül megrohanták. Keservesen emlékezett most vissza arra a reggelire, amikor Arthur vele reggelizett, és úgy tetszett, vallomást készül tenni. *Most* már világos volt, mit is akart megvallani. S ha akkor szavaik más fordulatot vesznek, ha ő akkor kevésbé finnyás és ha nem átall más titkaiban vájkálni... keserves dolog elgondolni azt, milyen kevésen múlt, hogy nem mentette meg mindeme bűntől és nyomorúságtól. Mr. Irwine most már az egész históriát abban a félelmetes megvilágításban látta, ahogy a jelenből tekintünk a múltra. De minden más érzést, mely megrohanta, háttérbe szorított a szánalom, a mély és tiszteletteljes szánalom, amelyet az előtte ülő férfi iránt érzett - aki máris sebzetten valami vak szomorú eltökéltséggel indult elébe egy bizonytalan bánatnak, holott a biztos ott volt az orra előtt, s annyira felülmúlta a mindennapos megpróbáltatásokat, hogy ilyesmitől nem is félhetett. Mr. Irwine izgalmát elfojtotta valamiféle tisztelet, ami ádáz gyötrelem láttán száll meg bennünket; mert most ő hivatott Adamra mérni a szörnyű kínt. Kezét megint Adamnak az asztalon nyugvó karjára tette, de ezúttal nagyon gyengéden és ünnepélyes hangon azt mondta:

Adam, kedves barátom, magának nagyon nehéz megpróbáltatásokat kellett kiállania életében. Férfiasan tudja elviselni a bánatot, férfiasan tud cselekedni: ezúttal Isten mindkettőt megköveteli tőlünk. Most olyan bánat küszöbén áll, amilyet még nem ért meg. De maga nem vétkes... ez a mindennél súlyosabb fájdalom legalább nem sújtja. Isten segítse azt, akit sújt!

A két sápadt arc egymásra tekintett: Adamében reszkető várakozás volt, Mr. Irwine-ében habozás, tétova szánalom. De azért folytatta.

- Ma reggel hírt kaptam Hetty felől. Nem ment el *hozzá*. Stonyshire-ban van... Stonitonban.

Adam úgy ugrott fel székéről, mintha ez az ugrás egyenesen Hettyhez röpíthette volna. De Mr. Irwine újra megragadta a karját, és rábeszélő hangon azt mondta: - Várjon, Adam, várjon. - Így a férfi megint leült.

- Hetty nagyon áldatlan helyzetben van... olyanban, hogy a megtalálása szomorúbb a maga számára, szegény barátom, mintha örökre elvesztette volna.

Adam ajka reszketett, de hang nem jött ki rajta. Szájának újabb mozdulatával csak annyit tudott suttogni: - Mondja meg.

- Hettyt lecsukták... börtönben van.

Mintha ütés hozta volna vissza Adamba az ellenszegülés szellemét. A vér arcába szökött, s hangosan és élesen azt mondta:

- Miért?

- Nagy bűnért... megölte a gyermekét.

- *Az nem lehet!* - Adam szinte kiabált, felugrott a székéből, az ajtónak tartott, de aztán ismét megfordult, hátát a könyvszekrénynek támasztotta, és vadul nézett Mr. Irwine-re. - Lehetetlen. Soha nem volt gyermeke. Nem lehet vétkes. Ki állítja, hogy az?

- Isten adja, hogy ártatlan legyen. Még mindig reménykedhetünk benne.

- De ki állítja, hogy bűnös? - kérdezte Adam hevesen. - Mondjon el mindent.

- Itt a levél attól a békebírótól, aki elé került, az a csendbiztos pedig, aki letartóztatta, az ebédlőben van. Az a leány nem akarta megvallani sem a nevét, sem azt, honnan jött, de félek, nagyon félek, hogy nem lehet más, mint Hetty. A személyleírása megegyezik, csak éppen, mint hallom, nagyon sápadt és beteges külsejű. Kis, vörös bőrbe kötött zsebkönyv volt a tarsolyában, ebben két név állt: egy az elején, „Hetty Sorrell, Hayslope", a másik meg majdnem a végén: „Dinah Morris, Snowfield". Nem akarja megmondani, melyik az ő neve, mindent tagad, és semmiféle kérdésre nem válaszol; hozzám mint békebíróhoz, azzal a kéréssel fordultak, hogy tegyek lépéseket az azonosítása érdekében, mert valószínűnek látszik, hogy az elsőként álló név az övé.

- De ha Hetty is az, miféle bizonyítékok vannak ellene? - kérdezte Adam, még mindig hevesen, miközben annyira igyekezett fékezni magát, hogy szinte egész lénye belefájdult. - Nem akarom elhinni. Ez nem történhetett meg, egyikünk sem tud felőle semmit.

- Arra iszonyú bizonyíték van, hogy a bűn elkövetésének kísértésébe eshetett; de még mindig van rá remény, hogy igazában nem követte el. Most pedig próbálja elolvasni ezt a levelet, Adam.

Adam reszkető kezébe vette a levelet, és megpróbálta szemét állhatatosan rászögezni. Ezalatt Mr. Irwine kiment, hogy néhány utasítást adjon. Mikor visszatért, Adam szeme még mindig a levél első oldalára tapadt - képtelen volt olvasni, képtelen volt a szavakat egyberakni, és értelmüket kihámozni. Végül is ledobta az írást, és ökölbe szorította a kezét.

- Ez *neki* köszönhető - mondta -, ami bűn megesett, őt terheli, nem pedig Hettyt. Ő tanította meg az álnokságra... engem csalt meg elsőként. Ültessék *őt* a vádlottak padjára... álljon ő is Hetty mellett a törvényszék előtt, s majd én elmondom, hogy hódította meg a lány szívét, hogy csábította a rosszra, s hogy hazudott nekem. *Ő* szabad marad, és a büntetés minden terhét Hettynek kell hordoznia... aki oly gyenge és fiatal?

Ez utolsó szavak olyan képet idéztek fel, amelyek szegény Adam tébolyodott gondolatainak új irányt adtak. Elhallgatott, a szoba sarkát nézte meredten, mint aki lát ott valamit. Aztán megint kitört, könyörögve és megkínzottan.

- Nem tudom elviselni... Ó, Istenem, porig sújt ez a teher... nem tudom elhinni, hogy Hetty vétkes.

Mr. Irwine újra leült; csendben maradt, bölcsebben annál, semhogy most megnyugtató szavakat mondjon, s valóban, az előtte álló Adam látványa, a hirtelen öregedésnek azokkal a jeleivel, amelyek a szörnyű megrendülés perceiben rávésődnek egy ifjú arcára - a bőr vértelen sápadtsága, a reszkető száj körüli mély vonások, a barázdált homlok -, ennek az erős embernek a látványa, akit megrendített a bánat láthatatlan csapása, olyannyira meghatotta Mr. Irwine-t, hogy nem volt könnyű megszólalnia. Adam mozdulatlanul állt, egy-két percig a semmibe meredt a tekintete; e rövid idő alatt újra átélte egész szerelmét.

- Hetty nem tehette - mondta, még mindig úgy, hogy szemét nem fordította el, mintha magának beszélne -, csak a félelem vette rá, hogy elrejtse... Megbocsátom néki, hogy megcsalt... megbocsátok néked, Hetty... téged is megcsaltak... nehéz sorod volt, szegény Hettym... de engem rá nem vesznek arra, hogy elhiggyem *azt*.

Megint pár percig csendben volt, aztán szilaj váratlansággal ezt mondta:

- Elmegyek ahhoz az emberhez, visszahozom, rábírom, hogy menjen el, és nézze meg Hetty nyomorúságát, addig nézze, amíg soha el nem felejti... amíg az emléke éjjel és nappal követni fogja... követni, amíg él - ezúttal, nem menekül hazugságokkal... elhozom, magam vonszolom ide.

- Nem, Adam, nem; biztos vagyok benne, hogy inkább marad, és azzal törődik, mi jót tehetünk Hetty érdekében, ahelyett, hogy a bosszú értelmetlen kalandú útját választaná. A büntetés eléri *őt* a maga beavatkozása nélkül is. Amellett már nincs is Írországban: úton van hazafelé, legalábbis feltehetően még jóval a maga odaérkezése előtt el kell indulnia, mert tudomásom van róla, hogy a nagyapja írt neki vagy tíz nappal ezelőtt, és visszahívta. Azt akarom, hogy most velem jöjjön Stonitonba. Rendeltem lovat a maga számára, hogy együtt lovagoljunk át, mihelyt eléggé összeszedte magát.

Míg Mr. Irwine beszélt, Adam újra tudatára ébredt a tényleges helyzetnek: kisimította a haját a homlokából, és odafigyelt.

- Emlékezzék arra, Adam - folytatta Mr. Irwine -, hogy magán kívül másokra is kell gondolnunk, és mások helyett is kell cselekednünk: itt vannak Hetty barátai, a jó Poyserék, akiket ez a csapás oly súlyosan fog érinteni, hogy rossz rágondolnom. A maga lelkierejétől várom el, Adam, Isten és ember iránti felelősségétől, hogy nem fog húzódozni a cselekvéstől mindaddig, amíg annak haszna lehet.

Valójában Mr. Irwine ezt a Stonitonba teendő utazást Adam érdekében javasolta. A mozgás, valami határozott céllal egybekötve látszott a legjobb eszköznek arra, hogy a szenvedés tombolását ezekben az első órákban ellensúlyozza.

- Szóval, eljön velem Stonitonba? - kérdezte ismét Mr. Irwine, egy percnyi szünet után. - Tudja, utána kell néznünk annak, csakugyan Hetty van-e ott.

- Igen, uram - mondta Adam. - Azt teszem, amit helyesnek lát. De mi lesz azokkal ott az Úri Tanyán?

- Addig semmit se tudjanak meg az egészről, amíg vissza nem tértem, és magam nem számolok be nekik. Közben majd megbizonyosodom olyan dolgok felől, amelyek most még bizonytalanok, s mihelyt lehet, visszatérek. Jöjjön most, a lovak készen állanak.

NEGYVENEDIK FEJEZET
A keserűség vizei eláradnak

Mr. Irwine azon az éjszakán postakocsin tért vissza Stonitonból, és az első hír, amivel Carroll fogadta, amint belépett, az volt, hogy Donnithorne uraság meghalt - aznap, reggel tíz órakor halva találták az ágyában -, és hogy Mrs. Irwine meghagyta, mondja meg, ébren várja, és kéreti a nagytiszteletű urat, ne feküdjék le addig, míg vele nem beszélt.

- Nos, Dauphin - szólt Mrs. Irwine, amint fia belépett a szobájába -, végre megjöttél. Így hát az öregúr nyugtalansága és depressziója, mely váratlanul arra bírta, hogy Arthurért küldjön, mégiscsak jelentett valamit. Gondolom, Carroll már megmondta neked, hogy Donnithorne-t holtan találták az ágyában ma reggel. Majd ezentúl hiszel a jövendöléseimben, ámbátor alig vélem, hogy még egyebet is megjövendölök, mint a halálomat.

- Milyen intézkedés történt Arthurral kapcsolatban? - kérdezte Mr. Irwine. - Futárt küldtek elébe, hogy bevárja Liverpoolban?

- Igen, Ralph még azelőtt elment, hogy a hírt hozzánk meghozták. A drága Arthur, hát mégis megéltem, hogy ő lesz a Vadaskert ura! Jó életet teremt a birtokon, hiszen annyira nemes lelkű ifjú. Olyan boldog lesz most, akár egy király.

Mr. Irwine óhatatlanul halk nyögést hallatott: az aggodalom és a fáradtság elnyúzta, és anyja könnyed társalgása majdnem elviselhetetlennek tűnt számára.

- Ugyan mért vagy oly búvalbélelt, Dauphin? Valami rossz híred van? Vagy úgy gondolod, veszély fenyegeti Arthurt, hogy ebben a szörnyű évszakban kell átkelnie a félelmetes ír csatornán?

- Nem, anyám, nem erre gondoltam, de nem vagyok túlzottan jó kedvemben.

- Nagyon megviselt ez a bírósági ügy, amiben Stonitonban eljártál. Ugyan mi a csoda lehet az, hogy nem tudod elmondani nekem?

- Majd nemsokára megtudja, anyám. Nem lenne helyes, ha most elmondanám. Jó éjszakát, és aludjék, hiszen nem kell tovább fülelnie, hogy jövök-e már.

Mr. Irwine letett arról a szándékáról, hogy levelet küld Arthurnak, és sürgeti, találkozzanak mielőbb, minthogy most már ez nem siettetné a visszatérését; nagyapja halálhíre amúgy is a lehető leggyorsabban hazahozza. Most már lefekhet, nagy szüksége van a pihenésre, mire eljön a reggel, a súlyos kötelességének ideje: hogy elvigye a riasztó hírt az Úri Tanyára és Adam otthonába.

Adam maga nem tért vissza Stonitonból, mert bár attól visszariadt, hogy Hettyt lássa, de azt sem volt képes elviselni, hogy megint messze legyen tőle.

- Hasztalan, uram - mondta a lelkésznek -, hasztalan mennék vissza. Képtelen lennék dolgozni, amíg tudom, hogy Hetty itt van, s nem is tudnám elviselni a dolgok meg az emberek látványát odahaza. Majd kibérelek itt egy kis szobácskát, ahonnan láthatom a börtönfalakat, s talán idővel majd arra is képes leszek, hogy elviseljem az *ő* látványát.

Adamot semmi nem rendítette meg meggyőződésében, hogy Hetty ártatlan abban a bűnben, amellyel vádolják, mert Mr. Irwine, megérezve, hogy a bizonyosság súlya összeroppantaná Adam amúgy is roskadásig terhelt vállait, nem tárta elébe mindazokat a tényeket, amelyek az ő számára nem hagytak kétséget ez irányban. Nem lett volna értelme, hogy mindent egyszerre

zúdítsanak Adamra, ezért Mr. Irwine a búcsúzáskor csak ennyit mondott: „Ha a bizonyítékok mégoly terhelőek is, Adam, kegyelmet akkor is remélhetünk. Fiatalsága és más körülmények mind mellette szólnak."

- Ó, és úgy helyes, ha az emberek megtudják, milyen kísértés vitte őt a rossz irányába - mondta Adam nekikeseredett komorsággal. - Helyes, ha mindenki megtudja, hogy egy finom úr udvarolt neki, és mindenféle zagyvasággal elcsavarta a fejét. Emlékezetébe idézem, nagytiszteletű uram, hogy megígérte, megmondja anyámnak, Sethnek és a Tanyán lévőknek, ki csalta a rossz útjára Hettyt, különben keményebben fognak ítélni róla, mint megérdemli. Csak Hettyt bántja meg, ha a férfit kíméli; Isten előtt őt tartom bűnösebbnek, bármit is tett a lány. Ha ön megkíméli, én fogom pellengérre állítani.

- Azt hiszem, Adam, jogos a kívánalma - mondta Mr. Irwine -, de ha higgadtabb lesz, több elnézéssel fogja Arthurt megítélni. Most egyebet nem mondok, mint hogy büntetése más kezekben van, nem a mienkben.

Mr. Irwine nyomasztónak érezte, hogy szólania kell Arthur szomorú szerepéről a bűnnek és bánatnak ebben a történetében - neki, aki apai szeretettel törődött a fiúval, sőt apai büszkeséggel is. De tisztán látta, hogy előbb-utóbb ki kell derülnie a titoknak, függetlenül Adam eltökéltségétől, hiszen aligha lehetett feltételezni, hogy Hetty mindvégig kitart makacs hallgatása mellett. Mr. Irwine feltette magában, hogy semmit nem titkol el Poyserék előtt, sőt inkább tüstént megmondja nekik a legrosszabbat, mert nincs idő arra, hogy a hirtelen értesülés hatásával foglalkozzék. Hetty ügyére valószínűleg a nagyböjti esküdtszéki tárgyalások idején kerül sor, ezeket pedig Stonitonban a következő héten tartják meg. Az aligha remélhető, hogy Martin Poysert megkímélhetik attól a fájdalomtól, hogy tanúnak beidézzék, s jobb, ha lehetőleg mindent mielőbb megtud.

Csütörtök délelőtt tíz óra előtt az Úri Tanya-béli otthon a gyász háza volt, egy olyan szerencsétlenség miatt, melyet súlyosabbnak éreztek a halálnál. A család megbecstelenítésének érzése még a nyájas szívű ifjabb Martin Poyserban is intenzívebb volt, semhogy helyet engedjen benne a Hetty iránt érzett részvétnek. Ő is, apja is egyszerű gazdák voltak, büszkék mocsoktalan tisztességükre, büszkék arra, hogy olyan családból származnak, amely emelt fővel állott, és becsülettel fizetett meg mindenért, azóta, hogy az anyakönyvben szerepel a neve: Hetty pedig szégyent hozott mindnyájukra - olyan szégyent, mely soha, semmiképpen le nem mosható. Ez a mindent lebíró érzés töltötte be az apát és a fiát - a szégyen perzselő tudata, mely minden más iránt közömbössé tette őket; Mr. Irwine őszintén meglepődött, hogy azt figyelhette meg, Mrs. Poyser kevésbé szigorú a férjénél. A szelídek szigora gyakran meghökkent bennünket bizonyos kivételes alkalmakkor; ennek oka az, hogy a szelídek hajlamosabbak elfogadni a hagyományos megítélés igáját.

- Kész vagyok bármi pénzt megfizetni azért, hogy Hettyt felmentsék - mondta az ifjabb Martin, amikor Mr. Irwine már elment, miközben az öreg nagyapa csendesen sírdogált a szemközti székben -, de a közelébe sem akarok menni, látni sem akarom újra, és ez feltett szándékom. Egész hátralévő életünk idejére megkeserítette a kenyerünket, és többé nem járhatunk emelt fejjel sem ebben, sem semmi más faluban. A pap arról beszélt, hogy az emberek szánnak bennünket; no, ugyan szép kis kárpótlás nekünk a szánalom.

- Szánalom? - kérdezte éles hangsúllyal a nagyapa. - Soha életemben eddig nem tartottam igényt senki szánalmára... és most kell megérnem, hogy lenézzenek rám, amikor múlt Szent Tamás napján betöltöttem a hetvenkettőt, és azok a koporsóvivők és halottkísérők, akiket kiválogattam a magam számára, mind itt élnek ebben a faluban vagy a szomszédosban... Most már hasztalan... Majd idegenek cipelnek a síromba.

- Ne eméssze magát, apám - mondta Mrs. Poyser, aki alig beszélt, mert valahogy lenyűgözte őt a férje szokatlan szigora és határozottsága. - Magával lesznek a gyermekei; meg aztán a fiúk meg a kicsike ugyanúgy felnőnek az új faluban, mint ahogyan felnőttek volna a régiben.

- Ó, most már nincs maradásunk ezen a vidéken - mondta Mr. Poyser, és lassan nehéz könnyek peregtek le kerek orcáin.

- Még azt hittük, pórul járunk, ha az öreg uraság felmond nekünk Gyümölcsoltó Boldogasszony napján, de most nekem kell felmondanom, és megkeresnem azt, aki gondját viseli az elvetett gabonának; mert egy nappal sem kívánok tovább ennek az embernek a birtokán maradni, még ha kényszerítenének is rá. És én még olyan derék, becsületes fiatalembernek véltem *őt*, akiben majd örömünk telik, ha ő lesz a birtok ura. Én ugyan a kalapomat többet meg nem emelem előtte, de egy templomban sem ülök le vele... hiszen mindnyájunk barátjának adta ki magát... Aztán itt van ez a szegény Adam... neki aztán pompás barátja volt, csak mondta a beszédeket, nagyszerűen szóval tartotta, s eközben mérgezte a fiú életét, olyannyira, hogy ő sem maradhat ezen a vidéken, akárcsak mi.

- S neked még oda is kell állnod a törvény elébe, és megvallanod, hogy tulajdon véred ez a lány - mondta az öregember. - Bizony, eljön a napja, amikor még a kicsinek is felróják, aki a négy esztendőt se töltötte be, majd felróják a kislánynak, hogy az unokanővére bíróság elé került emberölésért.

- Ha így lesz, csak a maguk gonoszságára vessenek - mondta Mrs. Poyser, felcsukló zokogással a hangjában. - De van Valaki odafent a mennyekben, aki gondját viseli az ártatlan kisdedeknek, mert ha nem így van, ugyan gyér igazságot prédikálnak nekünk a templomban. Most még nehezebb lesz halálunk után magukra hagyni a kicsinyeket, és senki nem lesz, aki anyjukként gondjukat viseli.

- Jó lenne elküldenünk Dinahért, csak tudnánk, hol található - mondta Mr. Poyser -, de Adam azt mondta, nem hagyta meg a leedsi címét.

- Biztosan azzal az asszonnyal lesz, aki Judith nénjének barátnője volt - mondta Mrs. Poyser, akit kissé megvigasztalt férjének ez az ötlete. - Dinah gyakran beszélt róla, de már nem emlékezem, milyen néven szólította. De itt van Seth Bede, ő nyilván tudni fogja, mert az is olyan prédikálós nő, akit a metodisták nagy becsben tartanak.

- Elküldök Sethhez - mondta Mr. Poyser. - Elküldöm Alickot, mondja meg, keressen fel bennünket, vagy üzenje meg, minek hívják az asszonyt, aztán te meg írhatsz neki levelet, amit Treddlestonon át elküldünk, mihelyt megtudjuk a címét.

- Nem sokat ér a levélírás, ha az ember azt akarja, hogy a bajban felkeressék - vélte Mrs. Poyser. - Biztosan egy örökkévalóságig lesz úton, és soha nem éri el Dinaht.

Még mielőtt Alick megérkezett az üzenettel, Lisbeth gondolatai is Dinahnál időztek. Azt mondta Sethnek:

- Nincs már vigasz a számunkra ebben a világban, ha nem tudod rávenni Dinah Morrist arra, hogy felkeressen úgy, mint amikor az öregem meghalt. Szeretném, ha eljönne, és újra kézen fogna, beszélne hozzám: tudná, mit kell mondania, mi jó származhat mind e bajból és szívszorongatásból, ami azt a szegény fiút érte, aki soha életében nem vétett senkinek, de jobb fia volt az anyjának bárki másénál, még ha az egész környékünket ízekre is szedem. Ej, fiam... szegény fiam, Adam!

- Nem szívesen vennéd, ha elhagynálak, hogy elmenjek Dinahért? - kérdezte Seth, miközben anyja zokogott, és ide-oda himbálta magát.

- Érte menni? - kérdezte Lisbeth, aki feltekintett, és gyászában szünetet tartott, mint a síró gyermek, aki holmi vigasz ígéretét hallja. - Hát hol van, mi hírlik?

- Jó messze, anyám, Leedsben, egy nagy városban. De három nap alatt megjárom az utat, ha nélkülözni tudsz engem.

- Nem, nem, nem tudlak nélkülözni. Eridj, keresd fel a bátyádat, aztán hozd hírül, mi van vele. Mr. Irwine megígérte, hogy eljön, és majd beszámol róla, de nem nagyon tudok eligazodni az ő szaván. Magadnak kell elmenned, ha egyszer Adam nem engedi, hogy én keressem fel. Írjál levelet Dinahnak; megteheted, hiszen akkor ugyan szívesen irkálsz, ha nincs rá szükség.

- De hát nem tudhatom bizonyosan, hol tartózkodik abban a nagy városban - mondta Seth. - Ha magam járok ott, megtudhatom, ha kérdezősködöm a Társaság tagjai között. De talán ha azt írom a borítékra, Sarah Williamson, metodista prédikátor, Leeds, eléri a levelem, mert igen valószínű, hogy Sarah Williamsonnál van.

Ekkor érkezett Alick az üzenettel, és amikor Seth megtudta, hogy Mrs. Poyser maga készül Dinahnak írni, letett arról a szándékáról, hogy ő írjon, ezzel szemben elment az Úri Tanyára, hogy elmondja, mi az elgondolása a levél címzését illetőleg, és figyelmeztesse az ottaniakat, a levél kézbesítése esetleg némi késedelmet szenved, mivelhogy nem tudja a pontos irányítását.

Amikor Lisbethet elhagyta, Mr. Irwine Jonathan Burge-hoz ment, akinek szintén joga volt megtudni, mi tartja távol minden valószínűség szerint egy ideig Adamot az ügyek intézésétől; az esti hat óra még el sem jött, amikor már csak kevés ember volt Broxtonban és Hayslope-ban, aki nem értesült a leverő hírről. Mr. Irwine nem említette Burge előtt Arthur nevét, mégis a férfinak Hetty irányában tanúsított viselkedése, amelyre rettenetes következményei miatt sötét árnyék borult, egykettőre éppoly közismert lett, mint az, hogy nagyapja meghalt, és ő lépett a birtok örökébe. Mert Martin Poyser aztán nem érezte kötelezőnek, hogy lakatot tegyen a szájára az előtt az egy-két szomszéd előtt, aki együttérzően megszorította a kezét a rászakadt baj első napján; Carroll pedig, aki mindig mindenre fülelt, ami a paplakban történt, kikerekített formában adta tovább a történetet, amelynek terjesztésére hamarosan alkalma adódott.

Ama szomszédok egyike, aki felkereste Martin Poysert, és néhány percen át némán szorongatta a kezét, Bartle Massey volt. Az iskoláját becsukta, és útban volt a paplakhoz, ahová este fél nyolckor érkezett meg, és Mr. Irwine-nek tiszteletét küldve, elnézést kért a kései zavarásért azzal, hogy valami különlegesen fontos dolog nyomja a szívét. Bevezették a dolgozószobába, ahol Mr. Irwine is hamarosan megjelent.

- Nos, Bartle? - kérdezte Mr. Irwine, kezét nyújtva. Ez ugyan részéről nem szokásos módja volt az iskolamester üdvözlésének, de a baj olyan, hogy a velünk együttérzőkkel egyenlő formán bánunk. - Foglaljon helyet.

- Gondolom, maga is tudja, mi járatban jöttem, uram - mondta Bartle.

- Bizonyára az igazat akarja tudni azokkal a szomorú hírekkel kapcsolatban, melyek magához is eljutottak... Hetty Sorrel felől?

- Nem, nagytiszteletű uram, én Adam Bede-re vagyok kíváncsi. Értesülésem szerint Stonitonban hagyta, és azt kérdem tisztelettel, milyen állapotban van a szegény fiú, és mit szándékozik cselekedni. Mert ami a rózsaszín-fehér mütyürkét illeti, akit börtönbe vetettek, az nekem egy lyukas mogyorót sem ér, egy lyukas mogyorót sem... s csak annyiban érdekel, mi jó vagy rossz háramlik belőle egy becsületes emberre; valakire, akit annyira sokra tartok, akiben megbíztam, hogy a magam csekélyke tudását meghordozza majd a világban... Hiszen, uram, ezen az ostoba vidéken nem akadt más tanítványom, akiben akarat és ész volt ahhoz,

hogy megtanulja a matematikát. Ha a szegény fickónak nem lett volna annyi tömérdek tennivalója, többre viszi, akkor pedig ez a dolog soha meg nem esik... soha bizony.

Bartle-t feltüzelte, hogy izgatott lelkiállapotában gyorsan tette meg az utat, és nem volt képes megzabolázni magát, mikor először nyílt alkalma szabad folyást engedni érzelmeinek. De most szünetet tartott, hogy megtörölje izzadt homlokát, s talán elnedvesült szemét is.

- Már megbocsásson, uram - mondta, amikor ez a szünet lehetőséget adott neki a tűnődésre -, hogy csak így berontok az érzéseimmel, akár az a bolondos kutyám, amely üvölt a viharban, holott éppúgy senki se kíváncsi rám. Azért jöttem, hogy az ön szavait halljam, nem pedig a magam beszédét; hát ha lenne szíves elmondani, mi van azzal a szegény fiúval.

- Ne fékezze magát, Bartle - mondta Mr. Irwine. - Az a helyzet, hogy én se vagyok egy szemernyivel sem jobb állapotban pillanatnyilag, mint maga: sok fájdalmas dolog terheli a gondolataimat, és nehéznek találom, hogy elhallgassam a magam érzéseit, s csak a másokéira ügyeljek. Osztom Adam iránt érzett aggodalmait, jóllehet nem ő az egyetlen, akinek szenvedését ebben az ügyben számon tartom! Adamnak az a szándéka, hogy a tárgyalásig Stonitonban marad: a tárgyalásra talán holnaphoz egy hétre kerül sor. Szobát bérelt, erre én is bátorítottam, mert helyesebbnek tartottam, ha éppen most távol van az otthonától, meg aztán a szegény fickó változatlanul azt hiszi, Hetty ártatlan... erőt kíván gyűjteni ahhoz, hogy felkeresse; nem akaródzik neki odahagyni azt a helyet, ahol megtalálható.

- Ezek szerint ön azt hiszi, az a teremtés bűnös? - kérdezte Bartle. - Azt hiszi, fel fogják akasztani?

- Sajnos, kemény sors vár rá: a bizonyítékok nagyon súlyosak. S az nagyon rossz jel, hogy a lány mindent tagad, tagadja, hogy gyereke volt, a legegyértelműbb bizonyíték ellenére. Magam is meglátogattam, és makacsul hallgatott előttem is; mint a riadt állat, úgy összerezzent, amikor meglátott. Soha életemben így nem rettentett meg semmi, mint az a változás, amit rajta tapasztaltam. De remélem, hogy még a legrosszabb esetben is kegyelmet nyerünk az ártatlanokra való tekintettel, akik az ügybe belekeveredtek.

- Szamárság! - kiáltott Bartle, elfeledve ingerültségében, kihez is beszél. - Már bocsánatát kérem, uram, a szamárságot úgy értem, hogy az ártatlanoknak nem érdemes törődniük azzal, felakasztják-e a lányt, vagy sem. A magam részéről azt hiszem, minél hamarabb irtják ki a világból az efféle nőszemélyeket, annál jobb; de nem árt, ha útjukra azok a férfiemberek is elkísérik, akik segítik őket a bajcsinálásban. Ugyan mi haszna, ha az ilyen férgeket életben tartjuk? hiszen csak eleszik azt az ételt, ami értelmes lények táplálására való. De ha már Adam ilyen bolond, hogy mindezzel törődik, legalább ne szenvedjen többet a szükségesnél... Nagyon sebzett szegény? - tette hozzá Bartle, előhúzva és felrakva pápaszemét, mintha az is segítené képzeletét.

- Igen, sajnos, a bánat mélyen a húsába vágott - mondta Mr. Irwine. - Rettenetesen megrendültnek látszik, s tegnap hébe-korba olyan indulat fogta el, hogy szerettem volna ott maradni a közelében. De holnap ismét Stonitonba megyek, s bízom benne, Adam lelkileg elég erős ahhoz, hogy el tudja viselni a legrosszabbat anélkül, hogy valami meggondolatlansághoz folyamodnék.

Mr. Irwine-t, aki szinte önkéntelenül azokat a gondolatokat mondta ki ebben az utolsó mondatban, melyek őt magát foglalkoztatták, nem pedig Bartle Masseyhez intézte szavait, az a lehetőség nyugtalanította, hogy a bosszúállás szelleme Arthur iránt, mely Adam gyötrelmeit szüntelenül kísérte, esetleg végzetesebb összecsapásra vezet, mint az a régebbi ott a Ligetben. Ez a lehetőség még csak növelte Mr. Irwine aggodalmát, amellyel Arthur érkezését várta.

Bartle azonban azt hitte, Mr. Irwine holmi öngyilkosságra céloz, és arcára valami új aggodalom kifejezése ült.

- Majd megmondom, tiszteletes uram, mi jár az én fejemben - mondta -, és remélem, egyet fog érteni velem. Becsukom az iskolámat; ha jön diák, majd szépen hazasétál, ez minden: magam meg elmegyek Stonitonba, és gondját viselem Adamnak mindaddig, amíg az egész ügy véget nem ért. Majd azt hozom fel ürügyül, hogy a tárgyalások miatt jöttem; ez ellen Adamnak nem lehet kifogása. Mit gondol a tervem felől, uram?

- Hát - mondta Mr. Irwine, kissé habozva - kétségtelenül van némi előnye... és nagyra értékelem benne az Adam iránt megmutatkozó barátságát, Bartle. De... nagyon kell arra vigyáznia, mit is mond neki, tudja. Attól tartok, az iránt, amit Adamban Hettyt kímélő gyengeségének nevez, kevés megértést mutat.

- Csak bízzék bennem, uram... csak bízzék bennem. Tudom, mire céloz. Magam is nagy bolond voltam annak idején, de ez maradjon köztünk. Nem varrom magam Adam nyakába, csak rajta tartom a szememet, gondom lesz arra is, hogy egy-két jó falathoz jusson, s ahol kell, szóval tartsam.

- Akkor - mondta Mr. Irwine, minthogy Bartle tapintatát illetően némi bizonyosságot nyert - úgy vélem, jót fog cselekedni; azt is helyesen teszi, ha tudatja Adam anyjával és öccsével, hogy útra kél.

- Igen, uram, igen - mondta Bartle, aki felkelt, és letette szemüvegét. - Megteszem, hogyne tenném; habár Adam anyja örökösen nyüszít, nem szeretek még csak a hallótávolságába se kerülni; de azért egyenes derekú, tiszta asszony, nem holmi szutykos nőszemély. Hadd kívánjak önnek jó napot, tiszteletes uram, és hadd köszönjem meg az időt, amit rám fordított. Maga ebben az ügyben mindenki barátja... mindenki barátja. Súlyos terhet cipel a vállán.

- A viszontlátásra, Bartle, addig is, amíg Stonitonban találkozunk, ami majd minden bizonnyal bekövetkezik.

Bartle elsietett a paplakból, kikerülve Carroll beszélgetésre hívó közeledését, és bősz hangon azt mondva Boszorkánynak, amelynek kurta lába mellette kocogott a kavicsos úton:

- Most aztán kénytelen leszek téged is magammal vinni, te semmirekellő nőszemély. Halálra emésztenéd magad, ha odahaza hagynálak, persze hogy azt tennéd, s talán valami csavargó el is csórna; meg aztán biztosan rossz társaságba is keverednél, hiszen minden lyukba-sarokba bedugdosod az orrod, ahol semmi keresnivalód. De ha valami szégyenleteset cselekszel, kitagadlak, ezt el ne feledd, nagyságos asszony!

NEGYVENEGYEDIK FEJEZET
A tárgyalás előestéje

Egy emeleti szoba valahol Stoniton egy rideg utcájában, benne két ágy - az egyiket a padlón vetették meg. Csütörtök este tíz óra, az ablakkal szemközti sötét fal kirekeszti a holdfényt, mely bizonyára birokra kelne az egy szál mártott gyertya fényével; ennek világosságánál Bartle Massey úgy tesz, mintha olvasna, holott igazában szemüvege felett Adam Bede-et bámulja, aki a sötét ablak közelében foglal helyet.

Ha nem mondanám meg néked, olvasó, aligha tudnád, hogy az az ember Adam Bede. Arca az elmúlt héten megfogyott: szeme beesett, szakálla olyan elhanyagolt, mint a betegé, aki éppen most kelt fel ágyából. Tömött fekete haja ellepi homlokát, ő pedig nemigen mutat hajlandóságot, hogy kisimítsa onnan, s aztán éberebben figyeljen arra, ami körülveszi. Egyik karját a szék támláján nyugtatja, s mintha összekulcsolt kezét bámulná. A kopogtatás riasztja fel.

- No itt van - szólt Bartle Massey, sietősen felkelve, és kinyitva az ajtót. Mr. Irwine érkezett.

Adam ösztönös tisztelettel állt fel székéből, amint Mr. Irwine odalépett hozzá, és megragadta a kezét.

- Elkéstem, Adam - mondta, helyet foglalva azon a széken, melyet Bartle készített oda neki -, de később keltem útra Broxtonból, mint szándékoztam, és azóta, hogy megérkeztem, egy percnyi megállásom nem volt. Viszont most már mindent elvégeztem... mindent, ami legalábbis ma este elvégezhető volt. De üljünk le.

Adam gépiesen nyúlt a széke után, Bartle pedig, akinek nem maradt üres szék, a háttérben ült le, az ágyra.

- Látta Hettyt, nagytiszteletű uram? - kérdezte Adam reszkető hangon.

- Igen, Adam; magam és a börtönlelkész mindketten vele voltunk ezen az estén.

- Megkérdezte őt... mondott valamit rólam?

- Igen - mondta Mr. Irwine, némi habozás után -, beszéltem magáról. Megmondtam neki, szeretne találkozni vele még a tárgyalás előtt, ha hozzájárul.

Mikor Mr. Irwine megállt, Adam mohó, kérdő szemmel tekintett rá.

- Tudja, Adam, hogy visszariad mindenki látásától. Nemcsak magát kerüli Hetty, úgy látszik, valami végzetes hatás elzárta a szívét minden embertársa elől. Csak éppen annyit mondott nekem is, a börtönkáplánnak is: „Nem.” Három-négy nappal ezelőtt, mielőtt még említést tettem volna magáról, és csak azt kérdeztem, van-e valaki a családjában, akit szívesen látna - aki előtt megnyílna a szíve, hevesen megreszketve, azt mondta: „Mondja meg mindenkinek, a közelembe se jöjjenek - senkit nem akarok látni.”

Adam megint lecsüggesztette a fejét, s nem beszélt. Néhány percig csend volt, aztán Mr. Irwine azt mondta:

- Nem akarok érzései ellen tanácsot adni magának, Adam: ha ilyen erősen ösztökélik arra, hogy elmenjen, és meglátogassa Hettyt holnap reggel, menjen el a hozzájárulása nélkül. Lehet, az ellenkezőjére valló látszat ellenére, hogy ez a beszélgetés jótékonyan fog hatni rá. De fájdalommal kell kijelentenem, hogy erre kevés a reményem. A lány nem látszott felindultnak, amikor megemlítettem a nevét, csak annyit mondott: „nem”, ugyanazon a hideg, eltökélt hangon, mint mindig. Ha pedig a találkozásnak nem lesz jó hatása Hettyre, az magának csak

merő értelmetlen szenvedést jelentene, súlyos szenvedést, attól tartok. Hetty nagyon megváltozott...

Adam felpattant székéből, és megragadta a kalapját, mely az asztalon feküdt. De aztán csendben megállt, Mr. Irwine-re nézett, mintha valami olyan kérdést kívánna intézni hozzá, amelyet még most is nehéz kimondania. Bartle Massey nyugodtan felkelt, megfordította a kulcsot a zárban, aztán zsebre tette.

- Visszatért? - kérdezte végül is Adam.

- Nem - válaszolta Mr. Irwine csendesen. - Tegye le a kalapját, Adam, hacsak nem kíván egy kicsit sétálni velem a friss levegőn. Attól tartok, ma sem járt kint.

- Ne csapjon be, uram - mondta Adam, kemény tekintettel nézve Mr. Irwine-re, miközben a dühös gyanú hangján szólt. - Nem kell tartania tőlem. Én csak az igazságot áhítozom. Azt akarom, érezze azt, amit Hetty. Ez az ő műve... Hetty még gyermek volt, aki mindenki szívét megindította... nem bánom, mit cselekedett... bármi is az, ő vette rá. De ezt meg kell, hogy tudja... meg kell, hogy érezze... ha van igazságos Isten, meg kell tapasztalnia, mit jelent egy ilyen gyereket, mint Hetty, bűnbe és nyomorúságba dönteni.

- Nem csapom be magát, Adam - mondta Mr. Irwine. - Arthur Donnithorne nem tért vissza... legalábbis akkor még nem, amikor én eltávoztam hazulról. Hátrahagytam a számára egy levelet: mindent megtud abban a percben, mihelyt megjön.

- De önt mindez nem háborítja fel - csattant fel Adam méltatlankodva. - Úgy véli, oda se neki, hogy Hetty szégyenben és nyomorúságban sínylődik, ő meg mit se tud felőle, semmit se szenved.

- Adam, meg fogja tudni... szenvedni fog, hosszan és keservesen. Arthurnak van szíve és lelkiismerete: annyira nem csalódhattam a jellemében. Hiszem, szent meggyőződésem, hogy a kísértésnek nem minden belső küzdelem nélkül engedett. Lehet, hogy gyenge, de nem érzéketlen, nem hűvösen önző. Vallom, hogy ennek a megrendülésnek a hatását élete végéig hordozni fogja. Mért sóvárog a bosszúra ilyen módon? Hiszen nincsen a világnak annyi kínja, amivel meggyötörhetné őt úgy, hogy valamennyire is jó származzék belőle a lánynak.

- Nincs, ó, Istenem, nincs - nyögte Adam, újra székére rogyva -, csakhogy... és ez az átokban a legátkosabb, a feketénél feketébb... *ami történt, jóvátehetetlen*. Szegény Hettym... soha nem lehet már az én édes Hettym, Isten legbájosabb teremtménye, aki rám mosolyog... Azt hittem, szeret... és jó hozzám...

Adam hangja fokozatosan rekedt motyogássá torzult, mintha csak magának beszélne; de most váratlanul azt mondta, Mr. Irwine-re nézve:

- De ugye ő nem bűnös, mint mondják? Ugye nem hiszi el róla, uram? *Ezt* Hetty nem tehette.

- Az igazságot talán soha nem fogjuk feltétlen bizonyossággal megtudni - felelte Mr. Irwine gyengéd hangon. - Az ilyen ügyekben gyakran alapozzuk ítéletünket olyasmire, ami nekünk megcáfolhatatlan bizonyítéknak tűnik fel, és mégis, valami apróság ismeretének hiányában, ítéletünk hamis. De tegyük fel a legrosszabbat: magának, Adam, akkor sincs joga azt mondani, hogy Hetty bűnének súlya Arthurt terheli, és néki kellene viselnie a büntetést. Nem nekünk, embereknek adatott meg, hogy felosszuk az erkölcsi felelősséget és megtorlást. Még abban se tudjuk elkerülni a tévedést, hogy eldöntsük, ki követett el valami bűntettet, és az a probléma, ki mennyire felelős tettének előreláthatatlan következményeiért, olyan probléma, mely joggal megreszkettet, ha mélyebben kívánunk beletekinteni. Mindama rossz, amely benne rejtezik az önző engedékenység egyetlen megnyilvánulásában, még gondolatnak is

olyan riasztó, hogy feltétlenül másféle, kevésbé kihívó érzést kell hogy ébresszen bennünk, mint a büntetés meggondolatlan vágyát. A maga észjárása, Adam, tökéletesen alkalmas ennek megértésére, ha nyugodt. Ne higgye, hogy nem tudom átérezni azt a gyötrelmet, mely a bosszuló gyűlöletnek ebbe az állapotába hajszolja, de gondolja meg: ha módjában lenne engedni szenvedélyének, mert csak szenvedély ez, megcsalja önmagát, amikor igazságosztásnak nevezi, pontosan az történnék magával, mint ami Arthurral, sőt még rosszabb: szenvedélye magát is belesodorná valami szörnyű bűnbe.

- Nem... az nem lenne rosszabb - mondta Adam keserűen -, nem hiszem, hogy rosszabb lenne; én hamarább követnék el valami gonosztettet, amiért magam bűnhődhetek, semmint Hettyt sodorjam ilyen bajba, aztán félreálljak, és csak nézzem, hogy büntetik a lányt, míg magamnak kutya baja; s mindezt holmi kis örömért, amelyet... ha férfiszív lakoznék benne, az az ember inkább a jobb kezét vágatta volna le, semmint elfogadja. És ha nem is tudhatta előre, mi fog történni? Éppen eleget tudhatott: Hettyt illetően nem számíthatott másra, mint bajra és szégyenre. Aztán az egészet hazugságokkal próbálta kiegyengetni. Nem, már sok mindenért akasztottak embert, ami fél oly gyűlöletes nem volt, mint ez az ügy: ám tegyen bárki, amit akar, csak tudja, hogy tettének következményeit magának kell vállalnia; az ilyen korántsem oly rossz, mint a hitvány, önző gyáva, aki megkönnyíti a maga dolgát, és mindeközben tudja, a büntetés valaki mást ér.

- Itt most megint részben becsapja önmagát, Adam. Nincs olyan gonosztett, amelynek büntetését az ember egyedül képes elviselni, mert nem szigetelheti el magát, és nem mondhatja azt, hogy a rossz, amely benne rejlik, nem terjed tovább. Az emberek élete annyira keveredik egymással, mint a levegő, amit belélegzünk: a rossz oly szükségszerűen terjed, mint a betegség. Tudom és értem az Arthur bűne okozta szenvedés szörnyű méreteit, melyet másokra árasztott; de ez így van minden bűnnel: szenvedést okoz azoknak is, akik nem követték el. A bosszú cselekedete a maga részéről Arthurral szemben csak új bűnnel tetézné azt a rosszat, amelynek súlya alatt máris szenvedünk; nem viselheti egyedül a büntetést: a legnagyobb bánatot róná mindenkire, aki szereti magát. A vak düh irányítaná cselekedetét, mely a meglévő rosszon semmit sem változtatna, de még rosszabbal tetézné. Hiába mondja nekem azt, hogy nem forgat a fejében holmi végzetes bosszút, de a szívében lakozó érzés ilyen cselekedetet szül, s amíg ebben tobzódik, amíg nem fogja fel: az a rögeszme, hogy Arthurt mindenáron büntetnie kell, nem más, mint bosszú, nem pedig igazságosztás, addig olyan veszélyben forog, hogy valami súlyos rossznak az ösztönzésére cselekszik. Csak emlékezzék rá, hogyan beszélt azokról az érzéseiről, amelyek akkor töltötték el, amikor Arthurra azt a csapást mérte a Ligetben.

Adam hallgatott: az utolsó szavak élénk erővel hívták életre a múltat, Mr. Irwine pedig átengedte őt a gondolatainak, miközben Bartle Masseyvel beszélgetett az öreg Mr. Donnithorne temetéséről és más közömbös dolgokról. De végül is Adam megfordult, és immár mérsékeltebb hangon kérdezte:

- Nem érdeklődtem, nagytiszteletű uram, hogy s mint vannak az Úri Tanyán? Vajon Mr. Poyser eljön-e?

- El, ma este már Stonitonban van. De nemigen kívántam rávenni arra, hogy felkeresse magát, Adam. Őt is mindenféle kusza gondolatok töltik el, s jobb, ha csak akkor találkoznak, amikor már mindketten lecsillapodtak.

- Hát Dinah Morris elment-e hozzájuk? Seth azt mondja, érte küldtek.

- Nem. Mr. Poyser azt mondta, amikor elment hazulról, még nem volt ott. Attól tartanak, a levél nem érte el Dinaht. Úgy tetszik, nem volt pontos címük.

Adam töprengve ült egy darabig, aztán azt mondta:

- Vajon Dinah elment volna Hettyhez? De talán éppen Poyserék ellenezték volna, mivel nem kívánnak maguk se a lányhoz közeledni. De Dinahról mégis azt hiszem, felkereste volna, mert a metodisták nagyon buzgón járnak a börtönökbe, meg aztán Seth is erősítgette, hogy elmenne. Van Dinahban valami gyengédség... ugyan lehet-e, hogy jó hatással lett volna Hettyre? Ön, nagytiszteletű uram, még soha nem találkozott vele, vagy igen?

- De, sőt beszélgettünk is; nagyon tetszett nekem. S most, hogy szóba hozta, őszintén kívánom, bárcsak eljött volna, mert lehet, hogy egy ilyen kedves, szelíd nő, mint ő, megnyitotta volna Hetty szívét. A börtönkáplán modora kissé nyers.

- Csakhogy minden hiába, ha egyszer nem jön - mondta szomorúan Adam.

- Ha előbb gondolok rá, megtaláltam volna a módját, hogy a nyomára bukkanjak - mondta Mr. Irwine -, de most már sajnos, késő... Nos, Adam, mennem kell. Próbálja meg, és aludjon éjjel. Isten áldja. Holnap korán reggel találkozunk.

NEGYVENKETTEDIK FEJEZET
A tárgyalás délelőttje

Másnap egy órakor Adam egyedül volt borongós emeleti szobájában; órája előtte feküdt az asztalon, mintha csak a hosszú perceket számolgatná. Nem tudta, hogy feltehetőleg mit vallanak majd a tárgyalás tanúi, mert elzárkózott minden olyan részlettől, ami Hetty bebörtönzésére és az ellene emelt vádra vonatkozott. Ez a derék, tevékeny ember, aki minden veszedelmet vagy fáradságot szívrepesve vállalt volna, hogy Hettyt a rossztól vagy bajtól megmentse, most képtelennek érezte magát arra, hogy beletekintsen a jóvátehetetlen bajba és szenvedésbe. Az az érzékenység, amely ösztönző erő lett volna, ha a cselekvés legkisebb lehetősége kínálkozik, szánalmas gyötrődéssé vált, mihelyt tétlenségre kényszerült, vagy a tevékenységre csak abban a gondolatában keresett kiutat, hogy megtorlást mér Arthurra. Az energikus természetek, melyek minden erőfeszítést vállalni képesek, sokszor kudarcot vallanak a reménytelen szenvedésben, mintha kemény szívűek lennének. Csak a fájdalom mindent lebíró érzése hajtja őket. Kormányozhatatlan ösztön hatására visszahőkölnek, mintha kínoznák őket. Adam már beletörődött abba a gondolatba, hogy Hettyt meglátogassa, feltéve, hogy a lány is hozzájárul, mert úgy vélte, a találkozás talán jót tesz majd neki - talán segít feloldani azt a szörnyű keménységet, amelyről már értesült. Ha majd látja, hogy nem neheztel rá azért, amit ellene vétett, talán megnyílik a szíve előtte. De ez az elhatározás iszonyú erőfeszítésébe került Adamnak; megreszketett a gondolatra, hogy látni fogja a lány megváltozott arcát, mint ahogyan a félénk nő reszket a sebész késétől; s most inkább választotta a feszültség hosszú óráinak elviselését, semmint szembenézzen azzal, amit még elviselhetetlenebb kínnak vélt: hogy részt vegyen a tárgyaláson.

A mélységes, kimondhatatlan szenvedést joggal nevezhetjük keresztelésnek, újjászületésnek, egy új állapotba való beavatásnak. A sóvár emlékek, a keserű megbánás, a gyötrő részvét, a kétségbeesett könyörgés a Láthatatlan Igazsághoz - mindazon bensőséges érzelmek, melyek az elmúlt hét napjait és éjszakáit betöltötték, s most rajzó tömegben zsúfolódtak össze egyetlen délelőtt futó óráiban, arra késztették Adamot, hogy úgy tekintsen vissza az elmúlt esztendőkre, mintha eddig ködös álmatlanságban tengődött volna, s csak most ébredne teljes tudatosságra. Úgy tűnt fel előtte, könnyedén tért eddig napirendre afelett, hogy az embereknek szenvedniük kell; mintha mindaz, amit eddig bánatként tűrt és viselt el, csak pillanatnyi csapás lett volna, mely nyomot se hagy. Nem kétséges, a nagy megrázkódtatás évek munkáját végezheti el, s ebből a tűzkeresztségből úgy térhetünk meg, hogy lelkünk teli van új áhítattal és új szánalommal.

- Ó, Istenem - nyögte Adam, miközben az asztalnak támaszkodott, és üres pillantással nézte az óra lapját -, és az emberek ekképpen szenvedtek eddig is... és szegény tehetetlen ifjú teremtések szenvedtek hozzá hasonlóan... Még kevéssel ezelőtt oly boldognak és oly csinosnak látszott... mindannyiunkat megcsókolta, a nagyapját és mindenkit, és ők jó szerencsét kívántak neki... Ó, szegény, szegény Hettym... vajon mindez eszedbe jut-e most?

Adam megrezzent, és tekintete az ajtó felé fordult. Boszorkány nyüszíteni kezdett, s egy bot és sántító léptek neszezése hallatszott a lépcső felől. Bartle Massey tért vissza. Lehetséges volna, hogy a tárgyalás befejeződött?

Bartle nyugodtan lépett be, s odamenve Adamhoz, megragadta kezét, és azt mondta: - Csak azért jöttem, hogy megnézzelek, fiam, mert a nép egy időre elhagyta a tárgyalótermet.

Adam szíve oly hevesen vert, hogy képtelen volt szólni - csak éppen barátja kezének szorítását tudta viszonozni; Bartle pedig, odahúzva a másik széket, leült Adammal szemközt, miközben levette kalapját és szemüvegét.

- Ez még eddig soha nem történt meg velem - jegyezte meg -, hogy az orromon hagyom a szemüvegem, miközben kimegyek az ajtón. Egyszerűen elfelejtettem levenni.

Az öregember azért tette ezt a semmitmondó megjegyzést, mert jobbnak vélte, ha egyáltalán nem vesz tudomást Adam dúltságáról: majd valamilyen közvetett úton tudomására hozza, hogy ez idő szerint semmi döntő közlendője nincs.

- Most pedig - mondta, ismét felkelve - az a feladatom, hogy kivedd a részed a cipóból meg a borból, amit Mr. Irwine küldött ma reggel. Haragudni fog rám, ha nem adok belőle neked. Nohát - folytatta, miközben elővonta az üveget és a cipót, és egy pohárba némi bort töltött - magam is rászorulok egy falatra meg egy kortyra. Igyál velem egy cseppecskét, fiam... igyál velem.

Adam gyengéd mozdulattal eltolta magától a poharat, és kérlelő hangon azt mondta: - Meséljen a tárgyalásról, Mr. Massey, meséljen el mindent. Hetty ott volt? Elkezdték?

- Igen, fiam, igen; azóta, hogy elmentem, folyvást tárgyalnak; csakhogy nagyon lassúak, nagyon lassúak; meg aztán ott van az az ügyvéd, akit Hettynek felfogadtak, az mindenbe beléakaszkodik, keresztkérdések alá fogja a tanúkat, veszekszik a többi ügyvéddel. Egyebet se tehet azért a pénzért, amit kap; az összeg pedig nem kicsi, nem ám. De ravasz a fickó, olyan a szeme, hogy megleli a kazalban a tűt egykettőre. Ha az embernek nem lennének érzései, még mutatványként gyönyörködnék is abban, mi folyik ott a tárgyaláson; csakhogy a gyengéd szív ostobává teszi az embert. Lemondtam volna mindenfajta számolásról a hátralévő életemben, csak azért, hogy valami jó hírt hozhassak neked, szegény fiam.

- De hát olyannak látszik a tárgyalás folyamata, mintha ellene fordulnának a dolgok? - kérdezte Adam. - Mondja már meg, mi hangzott el ottan. Tudnom kell már most, tudnom kell, mit tudnak felhozni ellene.

- Hát a fő bizonyosságot a doktorok szolgáltatják; az egyedüli mentőtanú Martin Poyser... a szegény Martin. Mindenki vele érzett a bíróságon... az a zaj, amely akkor hangzott el, mikor lelépett a tanúk emelvényéről, olyan volt, mint egyetlen zokogás. A legrosszabb az volt, amikor azt parancsolták neki, nézzen a vádlottak padján ülő fogolyra. Ez kemény feladat volt a szegény embernek, kemény feladat. Adam fiam, a csapás súlyosan érinti Martint, csakúgy, mint téged: segítened kell rajta, bátorságot kell mutatnod. Igyál hát némi bort, és most mutasd meg nekem, férfi módra szándékszol elviselni a csapást.

Bartle jó irányban kereskedett. Adam a nyugodt engedelmesség arckifejezésével emelte fel poharát, és ivott egy keveset.

- Most pedig mondja el nekem, milyen volt ő - mondta aztán.

- Ijedt, nagyon ijedt, amikor először kísérték be; hát hiszen a szegény teremtés csak akkor látta a tömeget is, meg a bírót. Aztán van ott egy csomó ostoba nőszemély finom ruhákban, felcicomázott karokkal és tollas ékítményekkel a fejükön, akik a bíró közelében ülnek: az ember azt hihetne, azért öltözködtek így neki, hogy örök intelmül szolgáljanak, akár a madárijesztők, és a férfinépség soha többé ne ereszkedjék nőkkel semmiféle kapcsolatba; ezek felrakták a lornyonjukat, bámészkodtak és pusmogtak. De aztán Hetty már úgy állt ott, mint a fehér kőszobor, a kezére szegezve a pillantását, mint aki se nem lát, se nem hall. Olyan fehér volt, mint a lepedő. Akkor se szólt, amikor megkérdezték, bűnösnek vagy ártatlannak vallja-e magát, s mások mondták ki helyette az ártatlant. De amikor meghallotta a nagybátyja nevét,

mintha egész testében megrázkódott volna, s amikor azt mondták Martinnak, nézzen rá, lecsüggesztette a fejét, meglapult, és arcát kezébe rejtette. Szegény Martinnak nagyon nehezére esett a beszéd, annyira reszketett a hangja. Még a jogászok is - akik többségükben olyan keménynek látszanak, mint a szeg -, úgy láttam, a lehetőség szerint kímélték őt. Mr. Irwine a közelében helyezkedett el, és Martinnal együtt hagyta el a tárgyalótermet. Ó, nagy dolog az az ember életében, ha kiállhat a szomszédja mellett, és támasza lehet egy olyan megpróbáltatásban, mint ez itt.

- Isten áldja meg őt érte, s magát is, Mr. Massey - mondta Adam, fojtott hangon, miközben kezét Bartle karjára tette.

- Hát bizony Mr. Irwine jó öntvény: megfelelő csengést hallat, ha az ember kipróbálja, a mi papunk már csak ilyen. Értelmes ember... soha annál többet nem szól, mint amennyire szükség van. Nem tartozik azok közé, akik azt hiszik, merő locsogással meg lehet az embert vigasztalni, mintha aki csak szemlélődő nézője egy eseménynek, jobban tudná, mi a baj, mint az, akinek el kell viselnie. Volt annak idején épp elég dolgom az ilyen emberekkel... még délen, mikor magam is bajban voltam. Egyébként Mr. Irwine is tanú lesz, mégpedig mellette szól, és beszámol jelleméről, neveltetéséről.

- De hát az egyéb bizonyíték... nagyon terheli őt? - kérdezte Adam. - Erről mit gondol, Mr. Massey? Mondja meg az igazat.

- Igen, fiam, persze: a legjobb is az igazat mondani. Úgyis ki kell derülnie végül. A doktorok vallomása nagyon terhelő, nagyon terhelő. De ő elejétől végéig tagadja, hogy gyermeke volt: ez már ilyen buta asszonyi praktika... nincs eszük, hogy belássák, nem érdemes tagadni azt, ami bizonyítható. Attól tartok, ellene fogja hangolni az esküdtszéket, hogy így megmakacsolta magát: kevésbé lesznek készek, hogy kegyelemre ajánlják, ha a döntés ellene fordulna. De Mr. Irwine minden követ meg fog mozgatni a bírónál... ebben megbízhatol, Adam.

- De hát senki nem áll ki mellette, senki nem törődik vele a bíróságon? - kérdezte Adam.

- A börtönkáplán ott ül Hetty közelében, de az olyan menyétképű ember, egészen más húsa-vére van annak, mint Mr. Irwine-nek. Úgy tartják, a börtönkáplánok a papság selejtje.

- Egy ember hiányzik csak onnan, akinek ott kéne lennie - mondta keserűen Adam. Hirtelen kiegyenesedett, meredten kibámult az ablakon, mint aki új eszmét forgat a fejében.

- Mr. Massey - mondta végül is, kisimítva a haját a homlokából -, visszamegyek magával. Elkísérem a tárgyalóterembe. Gyáva dolog tőlem, hogy távol tartom magam a tárgyalástól. Én kiállok érte... hitet teszek mellette, ha megannyira megcsalt is. Nem taszíthatják el őt, a saját húsa-vére. Rábízzuk az embereket Isten irgalmára, de magunk semmiféle irgalmat nem tanúsítunk. Magam is gyakran voltam hajthatatlan: soha többet nem leszek az. Megyek, Mr. Massey, elmegyek magával.

Olyan elszántság tükröződött Adam magatartásában, mely még akkor is belefojtotta volna az ellenkezést, ha csakugyan ellenkezni akar. Így csak annyit mondott:

- Akkor hát egyél még egy falatot, igyál még egy kortyot, az én kedvemért. Mert lásd, nekem is ennem kell egy falatocskát. Hát vegyél csak magad is.

A cselekvésre sarkalló döntés hatására Adam is evett egy falat kenyeret, ivott némi bort. Megviselt és borotválatlan volt, mint tegnap, de megint csak talpra állott, és már jobban hasonlított a régmúlt napok Adam Bede-jéhez.

NEGYVENHARMADIK FEJEZET
Döntés és ítélet

Az a hely, melyet e napon az igazságszolgáltatás házaként rendeztek be, régi nagy kastély volt, azóta elpusztította a tűzvész. A déli fény, mely a sűrűn egymás mellett szorongó emberfejekre esett, magas csúcsos ablakok során szűrődött be, az ódon festett üveg lágy színárnyalataiban. A terem túlsó végében a sötét tölgyfa galériát poros, domborművű címer ékítette; a túloldali függőleges elosztóval felezett ablak széles íve alatt régi szövésű függöny húzódott, amelyen elmosódott gyászos figurák, mintha a múlt zavaros álmát álmodnák újra. Ezt a helyet az év más részeiben csak egykori boldogtalan, trónfosztott, bebörtönzött királyok és királynők árnyai kísértették; ma azonban eltűntek ezek az árnyak, s nem volt ember a hatalmas teremben, aki másféle bánatot érzett volna, mint azt az eleven szomorúságot, mely ott reszketett a forró szívekben.

De mintha ez a bánat is alig-alig nyilvánult volna meg, mindaddig, míg Adam Bede szálas alakja fel nem tűnt, amint a vádlottak padjának oldalára vezették. A nagy terembe ömlő napsütésben, a többi simára kiborotvált férfiarc körében, Adam arcán a szenvedés szembeszökő jelei még Mr. Irwine-t is megriasztották, aki kicsiny szobájának homályos világításában látta őt utoljára; azok a Hayslope-ból való szomszédok pedig, akik jelen voltak, és késő öregkorukig mesélgették Hetty Sorrel történetét a tűzhely mellett, soha nem mulasztották el megemlíteni, mennyire megindította őket, amikor Adam Bede, a szegény fiú, aki egy fejjel volt magasabb, mint a legtöbben körülötte, belépett a tárgyalóterembe, és elfoglalta a helyét Hetty mellett.

De Hetty nem látta meg. Ugyanabban a helyzetben állott, amelyet Bartle Massey szavaiból megismertünk, tekintetét mereven összekulcsolt kezére szegezve. Az első pillanatokban Adam nem is mert a lányra tekinteni, de végül is, amikor a bírói testület figyelme a további procedúrával elterelődött róla, azzal az elhatározással fordította arcát felé, hogy nem retten vissza semmitől.

Miért is mondták, hogy Hetty annyira megváltozott? A szeretett halott porhüvelyében is a *hasonlóságot* látjuk - s ez a hasonlóság csak még fájdalmasabban érint, mert valami *elmúlt*, és immár *nincs többé*. Íme előtte minden: az édes arc, a nyak, a ráboruló sötét hajfürtökkel, a hosszú fekete pillák, a gömbölyű orcák és a telt ajak: sápadtan és soványan, igaz - de mégis mindenestül Hetty, ő és csakis ő. Mások azt gondolták, olyan, mint akire valami démon vetette rontó pillantását, elsorvasztva asszonyi lelkét, és nem maradt benne más, mint a kemény, kérlelhetetlen makacsság. De a sóvárgó anyaszív, akinek élete egy másik életben teljesedik ki, ami az igazi emberi szeretet lényege: megérzi drága gyermeke jelenlétét a megnyomorodott, mélyre süllyedt emberben is; ilyenképpen Adamnak is ez a sápadt, keményszívű vádlott ugyanaz a Hetty volt, aki rámosolygott a kertben az almafa ágai alatt - annak a Hettynek porhüvelye, akire először reszketve tekintett, de aztán nem akarózott elfordítani róla a szemét.

Ám most Adam olyasmit hallott, ami arra késztette, hogy füleljen, s ne csupán a látás érzéke kösse le. A tanúk padján egy nő jelent meg, egy középkorú nő, aki határozott, jól érthető hangon beszélt. Ezt mondta:

- Nevem Sarah Stone. Özvegy vagyok, Stonitonban, a Church Lane-en kis boltom van, amely dohány, tubák és tea árusítására jogosult. A vádlottak padján ülő nő azonos azzal a fiatal teremtéssel, aki beteges és fáradt benyomást keltve, karján kosárral, betért hozzám, és egy szombat estén, február huszonhetedikén szállást keresett a házamban. A házat fogadónak

vélte, mivelhogy az ajtón cégér van. S mikor megmondtam neki, hogy nem fogadok be lakókat, a vádlott sírni kezdett, és azt mondta, túlontúl fáradt ahhoz, hogy továbbmenjen, meg különben is csak egy éjszakára kérne egy ágyat. Csinossága, állapota, meg aztán valami tiszteletet parancsoló a ruházatában és a megjelenésében, meg hogy nyilvánvalóan nagy bajban van, megindított, és nem volt hozzá szívem, hogy rögtön elküldjem. Arra kértem, foglaljon helyet, egy kevés teát adtam neki, megkérdeztem tőle, merre tart, meg hol vannak a hozzátartozói. Azt felelte, hazafelé indult a hozzátartozóihoz; ezek gazdálkodó emberek, elég messze laknak, ő meg olyan hosszú út után van, amely jócskán felemésztette a pénzét, többet is, mint várta, így aztán alig maradt valami a tarsolyában, és attól fél, hogy olyan helyre vetődik, amely majd sokba kerül. Rákényszerült, hogy kosara tartalmának legnagyobb részét eladja, de azért szívesen fizet az ágyért egy shillinget. Nem láttam semmi okát annak, miért ne fogadjam be a fiatal nőt erre az éjszakára. Nekem csak egy szobám van, de abban két ágy áll, így aztán azt mondtam neki, nálam maradhat. Úgy gondoltam, elcsábították, bajba került, de ha a hozzátartozóihoz megy, csak jót cselekszem, ha távol tartom őt attól, hogy még jobban pórul járjon.

A tanú ezután azt állította, hogy azon az éjszakán kisgyermek született, s a felmutatott csecsemőholmiban felismerte azokat, amelyekbe ő maga öltöztette a gyermeket.

- Ezek azok a ruhák. Magam készítettem és megőriztem őket azóta is, hogy utolsó gyermekem megszületett. A gyermekkel és az anyával igen sok vesződségem volt. Óhatatlanul megkedveltem az apróságot, és aggódtam érte. Orvosért nem küldtem, mert úgy látszott, nincs rá szükség. Napközben közöltem az anyával, hogy meg kell mondania nekem a hozzátartozói nevét meg azt, hogy hol élnek, hadd írhassak nekik. Ő azt felelte, idővel majd maga fog nekik írni, csak még nem ma. Hiába volt minden közbevetésem, ellentmondást nem tűrve felkelt és felöltözött. Azt állította, elég erősnek érzi magát, és valóban, csodálatos lelkierőt mutatott. De az én szívemet csak nyomta, mit is tegyek vele, és estefelé úgy döntöttem, hogy mihelyt az istentisztelet véget ér, elmegyek, és beszélek róla a lelkészünkkel. Fél kilenc tájt hagytam el a házat. Nem a boltajtón át mentem, hanem a hátsón, amely egy keskeny közre nyílik. A háznak csak a földszintje az enyém, a konyha és a hálószoba egyaránt a közre néz. A vádlottat úgy hagytam el, hogy a konyha tüzénél ült, ölében a csecsemő. Nem sírt, még csak lehangolt se volt, mint előző este. Úgy gondoltam, valami furcsa van a tekintetében, s estére kissé ki is pirult. Féltem is a láztól, s még azt gondoltam elmenet, majd meglátogatom és megkérem az egyik ismerősömet, egy sokat tapasztalt asszonyt, hogy térjen haza velem együtt. Nagyon sötét éjszaka volt. Nem csuktam kulcsra az ajtót magam mögött, nem is volt zárja, csak egy retesze, amelyet belülről el lehetett tolni, s ha senki sincs a házban, én mindig a boltajtón keresztül járok ki. De úgy gondoltam, veszélytelen, ha erre a kis időre nyitva hagyom az ajtót. Tovább voltam távol, mint arra számítottam, mert várnom kellett az asszonyra, aki velem együtt jött vissza. Beletelt másfél órába, míg hazaértünk, s amikor beléptünk, a gyertya éppúgy égett, mint amikor elmentem, csakhogy a vádlott és a csecsemő eltűnt. Köpenyét, főkötőjét felvette, de a kosarat és annak tartalmát otthagyta... Rettentően megijedtem, de haragudtam is rá, amiért távozott. Feljelentést nem tettem, mert nem gondoltam, hogy valami rosszat forgat a fejében, azt meg tudtam, hogy van pénze a tarsolyában élelemre és szállásra. Nem akartam a rendőrséget ráuszítani, mert hiszen joga volt elmenni tőlem, ha így akarta.

Ennek a tanúvallomásnak felvillanyozó hatása volt Adamra: új erőt adott neki. Hetty nem lehetett részes abban a bűnben, amellyel vádolták - hiszen a szíve biztosan a kisdeden csüggött, különben mért vitte magával? Ott is hagyhatta volna. A kicsi természetes halállal halt meg, aztán Hetty csak elrejtette: a gyerekek oly könnyen pusztulnak - a gyanú pedig kiterebélyesedik a bűn minden bizonyítéka nélkül. Adam elméjét annyira elfoglalta az érvek felsorakoztatása az ilyen gyanúval szemben, hogy képtelen volt odafigyelni Hetty ügyvédjének keresztkérdéseire, aki eredménytelenül kísérelte meg annak igazolását kicsalogatni, hogy a

vádlottban igenis mocorgott a csecsemője iránt táplált anyai érzés bizonyos jele. Az egész idő alatt, amíg ezt a tanút faggatták, Hetty éppoly mozdulatlanul állott, mint annak előtte; mintha semmi szó nem hatolt volna el a fülébe. De a következő tanú hangja olyan húrt érintett, mely még érzékeny volt; Hetty megriadt tőle, és rettegő pillantást vetett feléje, ám tüstént utána elfordította a fejét, és - mint eddig - most is lenézett a kezére. Ez a tanú férfi volt, nyers paraszti ember. Azt mondta:

- A nevem John Olding. Mezőgazdasági munkás vagyok, Tedd's Hole-ban lakom, Stonitontól két mérföldre. Múlt hétfőn egy hete, délután egy óra tájt, a Hetton Csalit irányába tartottam, aztán a csalittól mintegy negyed mérföldnyire megláttam a vádlottat, aki valamiféle szénaboglya alatt ült, vörös köpenyben, nem messze a kerítésátjárótól. Amikor meglátott, felkelt, és úgy tett, mint aki a másik úton akar elmenni. Ez az út szabályosan vezet át a földeken, nem is volt abban semmi szokatlan, hogy egy fiatal nőt látok rajta, mégis a szemembe tűnt, mivelhogy olyan sápadt és riadt volt. Ha nem lettek volna jó ruhái, azt hihettem volna, koldusasszony. Szerintem kicsit hibbantnak látszott, de ez végtére is nem tartozott rám; én csak álltam, és bámultam utána, ő meg ment a maga útján mindaddig, amíg el nem tűnt. Nekem a csalit másik oldalára kellett mennem, hogy egypár karó után nézzek. A csaliton út vezet keresztül, itt-ott tisztások szegélyezik, ahol a fákat kivágták, némelyiket otthagyták. Nem haladtam végig egyenesen ezen az úton, hanem a közepe tájt elkanyarodtam, s átvágtam arrafelé, amerre törekedtem. Még nem messzire tértem ki a tisztások egyike irányában, amikor furcsa nyüszítést hallottam. Úgy gondoltam, semmiféle ismert állattól nem származik, de éppen akkor nem akartam megállni és körülnézni. Mivel azonban a nyüszítés ismétlődött, e helyütt oly furcsának tűnt nekem, hogy kényszerűen megálltam, és körülnéztem. Azt is gondoltam magamban, talán valamiféle pénzt ér majd nekem, ha új dolgot lelek. De nehezemre esett megállapítani, merrefelől is jön a hang, hosszú időn át csak az ágakat figyeltem. Aztán úgy véltem, a föld felől szól; jócskán volt körülöttem fahulladék meg laza gyep, egy-két rönk is. Ezek között körülnéztem, de semmit se találtam; végül is a fura hang megszűnt. Így aztán úgy véltem, feladom a keresést, s a dolgom után indultam. De amikor vagy egy óra múltán ugyanazon az úton jöttem vissza, nem állhattam meg, hogy lerakva a karókat, újra körül ne nézzek. S alighogy lehajoltam, és letettem a karókat, valami furcsát, kereket, fehéreset pillantottam meg a földön, egy növendék diófa alatt, közvetlenül mellettem. Négykézláb ereszkedtem, hogy felszedjem. Akkor megláttam, hogy egy kisgyerek keze.

E szavaknál izgalom futott végig a termen. Hetty szemmel láthatóan reszketett: most először látszott figyelni arra, mit mond egy tanú.

- Mindenütt, ahol a földben üreg képződött, rengeteg fahulladékot hordtak össze, ilyen volt a növendék fa alatti hely is, ebből nyúlt ki a kéz. De a hulladék között egy helyen lyuk képződött, ebbe leláthattam, meg is pillantottam egy gyerek fejét, így aztán nagy sietve eltakarítottam a füvet és a hulladékot, s kiemeltem a gyereket. Rendes ruha volta rajta, de a teste hideg volt, azt gondoltam, már meghalt. Gyorsan kivittem az erdőből, haza a feleségemhez. Ő azt mondta, halott a gyerek, s jobban teszem, ha beviszem a faluba, és mindent elmondok a rendőrnek. Én meg azt mondtam: „Életemet teszem rá, hogy ez annak a fiatal nőnek a gyereke, akivel a csalitba menet találkoztam." De mintha eltűnt volna az emberi pillantás elől. Aztán elvittem a gyereket Hetton községbe, megmondtam mindent a rendőrnek, s együtt továbbmentünk Hardy bíróhoz. Aztán a fiatal nő keresésére indultunk, egész míg be nem esteledett, utána feljelentést tettünk Stonitonban, ahol esetleg feltartóztathatják a nőt. Másnap reggel egy újabb rendőr keresett, ez azt kérte, menjek vele arra a helyre, ahol a gyerekre rábukkantam. Hogy odaértünk, ott találtuk a vádlottat; annál a fácskánál ült, ahol én a gyermeket megleltem; amikor meglátott bennünket, felkiáltott, de mozdulni nem mozdult. Az ölében nagy darab kenyér volt.

Adam a kétségbeesés halk nyögését hallotta, míg ez a tanú beszélt. Arcát karja mögé rejtette, mely az előtte lévő deszkalapon nyugodott. Ez volt szenvedésének tetőpontja; Hetty bűnös, ő pedig némán kérte az Isten segedelmét. A tanúvallomás további részeit már meg sem hallotta, öntudatánál se volt, amikor az ügyet a vádhatóság lezárta - arról se tudott, hogy Mr. Irwine lépett a tanúk padjára, aki beszámolt Hetty mocsoktalan híréről a maga falujában, s hogy erényes környezetben nőtt fel. A döntést ez a vallomás nem befolyásolhatta, de ama kegyelmi felterjesztés részeként számított, melyet Hetty ügyvédje kívánt benyújtani, ha módja lesz a lány nevében felszólalni - ezt a kegyet a vádlottaknak azokban a szigorú időkben nem engedélyezték.

Végül is Adam felemelte a fejét, mivel általános nyüzsgés kezdődött körülötte. A bíró az esküdtszékhez fordult, azok pedig visszavonultak. A döntő pillanat már nem sokáig késett. Adam borzongató riadalmat érzett, mely nem engedte, hogy Hettyre tekintsen, de a lány már réges-régen visszasüllyedt üres, kemény közömbösségébe. Minden szem reá szegeződött, de ő úgy állt ott, mint a tompa kétségbeesés szobra.

A szünet során zörgés, suttogás, halk zümmögés hallatszott a tárgyalóteremben. A figyelem után most mindenki érzelmeit vagy véleményét kívánta közölni, innen eredt a suttogás. Adam üres tekintettel meredt maga elé, de meg se látta azt, ami közvetlenül az orra előtt történt - hogy a védő és az ügyvédek hűvös közömbösséggel tárgyalnak, Mr. Irwine pedig halk, komoly beszélgetésbe merül a bíróval: azt sem látta, hogy Mr. Irwine izgatottan újra leül, s gyászosan megrázza a fejét, mikor valaki suttogva odaszól neki. Ami benne lezajlott, sokkalta mélyrehatóbb lelki folyamat volt, semhogy Adam külső eseményeket tudomásul vehetett volna mindaddig, míg valami izgalmas szenzáció fel nem rázta.

Nem tartott soká, alig valamivel egy negyedóránál tovább, mikor felhangzott az a kopogás, mely jelezte, hogy az esküdtszék döntésre jutott, mintegy mindenki számára csendet parancsoló jelként. Fenséges egy nagy tömegnek az a hirtelen elcsendesülése, mely azt jelzi, hogy egyetlen lélek hatja át mindannyiukat. Ez a csend mintha egyre mélyebbé vált volna, akár a mélységes éjszaka, mialatt az esküdtszék tagjait nevükön szólították, a vádlottnak fel kellett tartania a kezét, az esküdtszéket pedig felszólították, közölje a verdiktjét.

- Bűnös.

Ezt a döntést várta mindenki, mégis egyes szívekből a csalódottság sóhaja tört fel, mivel nem következett utána, hogy a vádlottat kegyelemre ajánlják. A bíróság rokonszenve azonban nem állott mellette: a természetellenes bűncselekmény még kirívóbbnak hatott kemény hajthatatlansága és makacs hallgatása következtében. A távolabbról szemlélődök úgy látták, hogy még a verdikt sem indította meg; de akik közelebb állottak hozzá, észrevehették, hogy remeg.

A feszült csend valamennyire felengedett, amíg a bíró feltette fekete fövegét, és feltűnt mögötte a börtönkáplán, papi öltözékben. Aztán megint elmélyült, még mielőtt a kikiáltónak ideje lett volna csendet kérni. Ha hallatszott hang, az csak erős szívdobogás lehetett. A bíró megszólalt:

- Hester Sorrel...

A vér elöntötte Hetty arcát, aztán újra elhagyta, amint feltekintett a bíróra, s tágra meresztett szemét ráfüggesztette, mint akit megbénított a félelem. Adam még nem fordult felé: kettejüket mély szakadékként választotta el az áthághatatlan borzalom. De azoknál a szavaknál: „s aztán nyakánál fogva függesztessék fel, míg halálát nem leli” - átható sikoltás hangja hatott át a termen. Hetty sikoltott. Adam talpra ugrott, és kinyújtotta két karját a lány felé, de ezek a karok nem érhették el: Hetty ájultan hanyatlott alá, és eszméletlenül vitték ki a tárgyalóteremből.

NEGYVENNEGYEDIK FEJEZET
Arthur visszatérése

Amikor Arthur Donnithorne kikötött Liverpoolban, és elolvasta Lydia nénjének levelét, mely röviden közölte vele nagyapja halálát, első érzése az volt: „Szegény nagyapa! Bárcsak mellette lehettem volna, amikor haldokolt. Talán volt valami végső kívánsága vagy akarata, amit most már sohasem fogok megtudni. Magányosan halt meg."

Lehetetlen azt állítanunk, hogy Arthur bánata ennél mélyebbre hatolt. A régi ellentét helyét a részvét, a lágyító emlékezés foglalta el, és a jövőt illető szapora gondolataiban most, hogy hazafelé gördítették a hintó kerekei, otthona felé, ahol immár ő lesz az úr, ott járt az a mindegyre visszatérő igyekezet, hogy tiszteletben tarthassa nagyapja kívánságait, de úgy, hogy a bérlők és a birtok javát illetően dédelgetett terveiről se mondjon le. Ám nincs is az ember természetében - csak az ember pózában -, hogy egy testben-lélekben ép ifjú, mint Arthur, aki sokat tart magáról, s közben azt hiszi, mások is sokra tartják, s egyben égő vágya, hogy e jó véleményekre minél inkább rászolgáljon - ha az ilyen ifjú egy igen öreg ember halála révén, akit nem is nagyon kedvelt, éppen most kerül egy pompás uradalom birtokába, hogy mást érezzen, mint ujjongó örömet. *Most* kezdődik az igazi élete, most kínálkozik számára tér és alkalom a cselekvésre, s ő mindkettőt megragadja. Megmutatja a loamshire-ieknek, milyen az igazi falusi földesúr: nem cserélné el a maga sorsát semmiért a csillagok alatt. Arthur látta magát, amint szellős őszi napon lóháton járja a dombokat, hogy ellenőrizze kedvenc csatornázási és elkerítési terveit; aztán meg komor reggeleken, mint a vadászat legpompásabb lovasát fogják megcsodálni a legpompásabb lovon; vasárnapokon dicsérőleg emlegetik, mint kiváló földesurat: egyre gyakrabban mond beszédet a választási lakomákon, miközben tanúságot tesz csodálatos szakértelméről a mezőgazdaság kérdéseiben; új szántás-vetési eljárások patrónusa lesz; szigorú pirongatója a hanyag birtokosoknak, s mindenestül olyan remek fickó, akit mindenkinek szeretnie kell - a saját birtokán boldog arcok fogják köszönteni, a szomszédos családok pedig megannyi jóbarát. Irwine-ék majd nála vacsoráznak minden héten, és a saját kocsijukon járnak hozzá, mert Arthur majd valamilyen tapintatos módon kieszeli, mint a hayslope-i papi tized világi kezelője, hogyan juttathat évi néhány százzal többet a lelkésznek; nagynénje is éljen a lehető legnagyobb kényelemben továbbra is a Vadaskertben, ha úgy akarja, vénkisasszonyos allűrjei ellenére - legalábbis addig, amíg ő meg nem nősül; ez azonban még bizonytalan messzeségben ködlött, mert Arthur eddig még nem bukkant rá arra a nőre, aki méltó lett volna a jeles vidéki uraság mellett a hitves és az úrnő szerepére.

Efféle gondolatok foglalkoztatták Arthurt legfőképpen, már amennyire egy embernek az utazás órái közben felvetődő gondolatai néhány mondatba sűríthetők, mintha csak helyi elnevezések felsorolásával próbálgatnánk érzékeltetni egy hosszú, színekkel, részletekkel, élettel teli panoráma mozzanatait. Azok a boldogan köszöngető arcok, melyeket Arthur képzeletben látott, nemcsak halovány elvont képek voltak, hanem valóságos pirospozsgás ábrázatok, melyeket már régóta ismert: Martin Poyser tűnt fel előtte - az egész Poyser család.

És hát - Hetty is?

Igen, mert Arthur szíve könnyű volt Hettyt illetően: nem annyira a múltbéli dolgok kapcsán, mert néha égett a füle, amikor a közte és Adam között lezajlott jelenetekre gondolt tavaly augusztusban - de könnyű szívvel gondolt Hetty jelenlegi sorsára. Mr. Irwine, aki Arthurt mint állandó levelező partnerét tájékoztatta, és beszámolt az otthoni tájról és lakóiról, azt írta közel három hónappal ezelőtt, hogy Adam Bede nem Mary Burge-ot veszi el, mint gondolta volt, hanem a csinos Hetty Sorrelt. Erről mind Martin Poyser, mind maga Adam beszámolt Mr.

Irwine-nek - Adam már két éve fülig szerelmes Hettybe, s most megállapodtak abban, hogy márciusban egybekelnek. Ez a tagbaszakadt lókötő Adam érzékenyebb szívű, mint a lelkész sejtette; az egész szerelmi ügy igazán idillikus volt; s ha a história nem lett volna túl hosszú egy levél számára, Mr. Irwine szívesen leírta volna Arthurnak, milyen piruló ábrázattal és egyszerű, de határozott szándékkal számolt be titkáról ez a derék, becsületes fickó. Biztosra veszi, Arthur majd szívesen hallja, hogy Adamra ez a derűs boldogság vár.

Valóban - Arthur úgy érezte, amikor a levélnek ezt a passzusát elolvasta, nincs elég levegő a szobában, hogy újjáéledt lényének szomjúságát kielégítse. Kitárta az ablakokat, kirohant a szabadba a decemberi égbolt alá, és olyan mohó jókedvvel köszöntött mindenkit, aki szólt hozzá, mintha Nelson újabb győzelméről értesült volna. Azóta, hogy Windsorba érkezett, Arthurt először szállta meg valami fiúsan gyerekes boldogság: lement a válláról az a teher, amely eddig nyomasztotta, az ólálkodó rettegés eloszlott. Úgy gondolta, most már erőt tud venni Adammal szemben érzett keserűségén - képes rá, hogy felajánlja neki a jobbját, hogy megkérje, legyenek újra barátok, mit sem törődve azzal a fájdalmas emlékkel, melytől még most is ég a füle. Leütötték, s arra kényszerült, hogy hazudjék: bizony, az ilyesmi nyomot hagy, bármennyire is berzenkedünk ellene. De ha Adam is az lesz, aki régen volt, Arthur is az akar lenni, s azt is akarta, hogy Adam részese legyen terveinek, jövőt illető elgondolásainak, mint ahogyan ezt amaz átkozottul emlékezetes augusztusi találkozás előtt is óhajtotta; még sokkal többet is fog tenni Adamért, mint máskülönben tette volna, ha egyszer rászáll a birtok; Hetty férjének különleges igényei vannak vele szemben - Hettynek magának is éreznie kell, hogy bármennyit szenvedett is Arthur révén a múltban, azért ő százszorosan kárpótolja. Valójában persze Hetty nem érezhette, valami nagy méltánytalanság érte, ha egyszer ilyen gyorsan rászánta magát arra, hogy Adamhoz megy.

Tisztán látható, miféle kép kerekedett Adam és Hetty felől Arthur gondolatainak abban a panorámájában, amely hazafelé való útján állt össze. Már március volt; azok ketten hamarosan egybekelnek - talán már össze is házasodtak. És *most* aztán igazán hatalmában állott, hogy sokat tegyen értük. Édes, édes kis Hetty! A kiscica feleannyit se törődött vele, mint amennyit ő a lánnyal - hiszen még mindig a bolondja, szinte fél a viszontlátástól -, valójában rá se nézett más nőre azóta, hogy elváltak. Az a kis alak, amint feléje tart a Ligetben, azok a sötét pillájú, gyermeteg szemek, az a kedves, csókját áhító ajak - ez a kép nem homályosodon el a hónapok múlása során sem. És biztos, hogy Hetty most se változott. Képtelen volt arra gondolni is, miképpen találkoznak újra: biztos, hogy reszketni fog. Furcsa, milyen sokáig tart az ilyenfajta hatás; mert hiszen bizonyos, hogy most már nem szerelmes Hettybe: hónapokon keresztül őszintén kívánta, hogy menjen feleségül Adamhoz, s boldogságát az ilyen percekben semmi sem táplálta jobban, mint házasságuk gondolata. A képzelőerő túlburjánoztató hatása dobogtatta meg Hetty gondolatára a kelleténél jobban a szívét. Amikor újra látja majd a kis teremtést igazi mivoltában, Adam feleségeként, prózai munkába merülve új otthonában, talán még el is csodálkozik múltbéli érzésein. Hála az égnek, hogy minden ilyen jól alakult! Majd lesz ezentúl elég dolga-baja, ami kitölti az életét, s nem kerül ismét abba a veszélybe, hogy a bolondját járja.

Milyen kellemesen hangzik a postakocsis ostorcsattogtatása! Milyen kellemes érzés, sebes kényelemben átsuhanni azokon az angol tájakon, amelyek olyannyira hasonlatosak az ő otthonához, csak éppen nem oly elragadóak. Itt egy mezővároska - olyanforma, mint Treddleston - ahol a szomszédos földesuraság címerét hordozza a legjelentősebb fogadó cégére: utána földek, sövénykerítések, a mezővároskához való közelség magas bérösszege kellemes jólétre vall; ezután rendezettebb formát ölt a táj: az erdők sűrűsödnek; időnként egy fehér vagy egy vörös úri lak tekint alá bizonyos magaslatról, vagy csak mellvédje és kéménye villan a sűrű tölgyek és szilfák közül - a fák sűrűjét a korai bimbók festik rőtre. Innen közel a falu: a kis

templom, vörös cseréptetejével, mely még a kopott, félig-meddig fából ácsolt házak között is szerénynek látszik, a mohalepte vén zöld sírkövek, gyom és csalán között; semmi sem friss és üde itt, csak a gyerekek, amint kerekre nyílt szemmel bámulnak a robogó postakocsi után; semmi sem zajos, csak a lihegve ugató, kétes származású ebek. Mennyivel szebb falu Hayslope! S nem hagyja, hogy olyan elhanyagolt legyen, mint ez a helység: gyökeres felújításokba fog mindenütt, a gazdasági épületek és a lakóházak között egyaránt; a postakocsi utasai pedig, amint a rosseteri út mentén haladnak tova, csak álmélkodjanak, csodálkozzanak, amíg arra járnak. Mind e munka felügyelője pedig Adam Bede legyen, hiszen most már betársulhat Burge üzletébe, és - ha kedve tartja - Arthur is befektet némi pénzt a vállalkozásba, aztán egy-két év múltán majd kifizeti az öreget. Az a múlt nyári ügy csúnya hiba volt Arthur életében, de a jövő majd jóváteszi. A legtöbb férfi magában hordozná a bosszú érzését Adammal szemben; *ő* azonban nem; állhatatosan túl teszi magát az efféle kicsinyességen, hiszen kétségtelenül ő volt a hibás; s ha Adam elhamarkodott és erőszakos volt is, s fájdalmas dilemma elé állította, a szegény fiú szerelmes volt, meg aztán igazán felingerelték. Nem, Arthur semmi rossz érzést nem táplál semmiféle élőlénnyel szemben; boldog, és szívesen tesz boldoggá mindenkit a környezetében.

S lám végre feltűnt szeme előtt a drága öreg Hayslope, a késő délutáni nap fényében szunnyadozva a domboldalon, olyan nyugalmasan, amilyen nyugodalmas vén helység a valóságban; szemben vele a Bintoni Dombok nagy nyúlványai, alattuk az aláereszkedő erdők rőtes feketesége, s végül az Apátság színehagyott homlokzata, mely úgy kandikált ki a Vadaskert tölgyei közül, mintha türelmetlenül várná az örökös visszatértét. „Szegény nagyapa! Ő már holtan fekszik itt. Valamikor *ő* is fiatalember volt, reá szállott a birtok, s ő is terveket kovácsolt. Ez a világ sora! Lydia néném nagyon magányosnak érezheti magát, a szegény teremtés; de ugyanúgy kényeztetni fogom őt, ahogyan ő kényezteti kövér Fidó kutyáját."

Arthur kocsijának zörgésére aggódva füleltek a Vadaskertben, mert már péntek volt, és a temetést máris két nappal halasztották el. Mielőtt a kocsi befordult a kavicsos udvarra, a ház teljes személyzete összegyűlt, hogy Arthurt komor méltósággal üdvözölje, amint az a ház gyászához illik. Egy hónappal ezelőtt talán még nehezükre esett volna arcukra erőltetni a gyászos kifejezést, amikor Arthur azért tér haza, hogy átvegye a birtokot; csakhogy a személyzet rangosabbjai szívét ma más bú nyomta, mint az öreg uraság halála, nem is egy közülük szívesebben lett volna vagy húsz mérfölddel távolabb, mint például Mr. Craig, tudván tudva, mi lett Hetty Sorrel sorsa - a csinos Hetty Sorrelé -, akit minden héten láttak. Mindannyiukban megvolt a helyét szerető házi cselédek elfogultsága, és nem tudták annyira átadni magukat a dühös felháborodásnak Arthurral szemben, mint a bérlő gazdák, sőt inkább mentségeket kerestek számára; mindamellett a rangosabb szolgák, akik sok esztendőn át jószomszédi kapcsolatot tartottak Poyserékkal, mégiscsak azt érezték, a fiatal uraság várva várt birtokba lépése ilyen körülmények között nem is örvendetes.

Arthurt nem lepte meg, hogy a személyzet komornak és szomorúnak mutatkozott: őt magát is megrendítette, hogy mindannyiukat így egybegyűlve látja, és érzi, hogy kapcsolatuk új szakaszba lépett. Ez az a fajta patetikus megrendülés volt, amelyben több az öröm, mint a fájdalom - amely talán a jó szándékú ember egyik legmegrendítőbb élménye, amikor tudatára ébred annak, hogy most már módjában van jó szándéka szerint cselekednie. Arthur szívét kellemes érzések duzzasztották, amikor megszólalt:

- Nos, Mills, hogy van a nagynéném?

Most azonban Mr. Bygate, az ügyvéd, aki a haláleset óta a házban tartózkodott, lépett oda, hogy hódoló üdvözletét tolmácsolja, és minden kérdésre válaszoljon, Arthur pedig vele együtt lépkedett a könyvtár felé, ahol Lydia nénje várt rá. Lydia néni volt az egyetlen személy a

házban, aki mit sem tudott Hettyről: mint pártában maradt árvaleánynak, bánatába nem keveredett semmiféle más gond, csak hogy miképpen alakulnak a temetés előkészületei, s mi lesz az ő jövendő sorsa; és asszonyok módján annál jobban gyászolta az apját, mivel ő adott fontosságot életének, és titkon érezte, hogy mások szívét kevéssé szomorítja ez a gyász.

Arthur azonban Lydia néni könnylepte arcát gyengédebben csókolta meg, mint eddig valaha is életében.

- Kedves néném - mondta szeretettel, miközben a kezét fogta -, *a maga* vesztesége mindannyiunk közt a legnagyobb, de csak szólnia kell, s igyekszem majd mindent kipótolni élete végéig.

- Oly váratlan volt és oly szörnyű, Arthur - kezdte szegény Miss Lydia, elébe tárva kis keserveit; Arthur pedig leült, hogy türelmetlen türelemmel meghallgassa. Amikor szünet állott be, azt mondta:

- Most pedig, néném, elhagyom egy negyedórára, éppen csak hogy a szobámba menjek, aztán visszatérek, és teljes figyelmemet szentelem mindennek.

- Remélem, a szobám rendben van, Mills? - kérdezte Arthur a komornyikot, aki mintha hangtalanul téblábolt volna az előcsarnokban.

- Igen, uram, és levelek várják; ki vannak rakva mind az öltözőszobája íróasztalára.

Belépve abba a kis előszobába, amelyet öltözőszobának neveztek, de amelyet Arthur csak arra használt, hogy elüldögéljen és írjon benne, szemét az íróasztalra vetette: számos levél és csomag hevert rajta, de most fáradt volt és poros, hosszú utat tett meg nagy sietve, legfőképpen annak érezte szükségét, hogy rendbe hozza ruházatát, mielőtt elolvassa leveleit. Pym ott volt, és mindent előkészített számára, Arthur pedig hamarosan, kellemesen felfrissülve, mintha csak új napra éledt volna, visszatért az öltözőszobába, hol felnyissa a leveleit. A kései délutáni nap lapos sugarai közvetlenül hatoltak át az ablakon, s amint Arthur leült bársonyszékébe e sugarak kellemes, melengető hatását érezve, az a nyugodt, jó érzés tudatosult benne, amelyet talán ön is, én is éreztünk ilyen napos délutánokon, amikor ifjúságunk és egészségünk virágjában új arculatát tárta fel az élet, s a tennivalók hosszú holnapjai úgy nyújtóztak előttünk, mint a megnyerő síkság, nem kell sietnünk megtekinteni, hiszen teljes egészében a miénk.

A legfelső levél úgy feküdt, hogy a címe volt felül: Arthur tüstént felismerte rajta Mr. Irwine kézírását, a cím alatt pedig ez állt: érkezés után azonnal kézbesítendő. Semmi meglepő nem volt abban, hogy e percben Mr. Irwine levele várja: természetes, hogy Arthurt valamiről előbb akarta tájékoztatni, mielőtt találkozhatnak. Ilyen időkben magától értetődő, hogy Irwine-nek valami sürgős mondanivalója van. Arthur azzal a kellemes előérzettel törte fel a levél pecsétjét, hogy hamarosan az íróját is látni fogja.

Azért küldöm ezt a levelet, Arthur, hogy még érkezésedkor elérjen, mivel lehet, hogy én épp akkor Stonitonban leszek, ahová a legkínosabb kötelezettség szólít, mint aminőnek valaha is eleget kellett tennem; helyesnek tartom, ha haladék nélkül tudomásodra jut az, amit mondandó vagyok.

Egyetlen szemrehányó szóval sem kívánom tetézni azt a büntetést, amely most téged ér: minden más szó, amelyet e percben leírhatnék, gyenge és értelmetlen lenne az egyszerű tényhez képest, amit közölnöm kell veled.

Hetty Sorrel börtönben van, perét pénteken tárgyalják, a vád ellene: gyermekgyilkosság...

Arthur nem olvasott többet. Felpattant a székéből, s egy pillanatig egész lényében erősen reszketve állt ott, mintha szörnyű lüktetéssel az élete távozott volna el belőle; de a következő percben már kirohant a szobából, még mindig a levelet szorongatva - végig a folyosón, le a lépcsőkön az előcsarnokba. Mills még ott állt, de Arthur nem látta; mint akit kísértet üldöz; úgy vágott át a csarnokon, ki a kavicsos udvarra. A komornyik utánasietett, már amennyire öreg lábai engedték; sejtette, tudta, hová tart a fiatal uraság.

Amikor Mills az istállóba ért, már nyergelték az egyik lovat, Arthur pedig rákényszerítette magát, hogy elolvassa a levél hátralévő részét. A zsebébe gyűrte, amikor a lovat elé vezették, s csak akkor vette észre Mills aggódó arcát közvetlenül előtte.

- Közölje, hogy elmentem, Stonitonba mentem - mondta az izgalom fojtott hangján, aztán nyeregbe ugrott, és gyors iramban elvágtatott.

NEGYVENÖTÖDIK FEJEZET
A börtönben

Ezen az estén, napnyugta tájt, idősebb úr állt a stonitoni börtönben, háttal a kisebb bejárati ajtónak támaszkodva, miközben néhány búcsúszót mondott a távozó káplánnak. A káplán elment, de az idősebb úr mozdulatlanul a helyén maradt, a padlózatra bámulva, s töprengő arckifejezéssel simogatva állát, amikor is édes, tiszta női hang verte fel gondolataiból.

- Megengedi, hogy belépjek a börtönbe?

A férfi megfordította a fejét, és néhány percig állhatatosan nézte a beszélőt, anélkül, hogy megszólalt volna.

- Én már láttam magát előbb is - mondta végül. - Emlékszik még rá, amikor ott prédikált Hayslope-ban, Loamshire-megyében, a réten?

- Minden bizonnyal, uram. Ön az az úr, aki megállt, s lóhátról hallgatott engem?

- Igen. Miért akar bemenni a börtönbe?

- Hetty Sorrelhez szeretnék bejutni, ahhoz a fiatal nőhöz, akit halálra ítéltek, hogy nála maradjak, ha engedélyt kapok rá. Van önnek valami szava itt, uram?

- Igen, békebíró vagyok, megszerezhetem a belépési engedélyt. De hát ismeri az elítéltet, Hetty Sorrelt?

- Igen, rokonok vagyunk: a nagynéném az ő nagybátyjához ment feleségül, Martin Poyserhoz. Én azonban távol voltam Leedsben, és semmit sem tudtam arról a nagy bajról, ezért nem érhettem ide idején, csak ma. Mennyei Atyánk szeretetére kérem önt, uram, szerezze meg az engedélyt, hogy bemehessek hozzá, és nála maradhassak!

- Honnan tudja, hogy halálra ítélték, ha csak most érkezett Leedsből?

- A tárgyalás óta már találkoztam nagybátyámmal. Ő most visszament az otthonába, a szegény bűnöst pedig mindenki magára hagyta. Kérve kérem, szerezze meg az engedélyt, hogy vele lehessek.

- Hogyan? Hát van magában bátorság ahhoz, hogy egész éjszakán át a börtönben maradjon? A lány nagyon megátalkodott, s nemigen válaszol, ha szólnak hozzá.

- Ó, uram, ha Istennek úgy tetszik, még mindig megnyithatja a szívét. Ne késlekedjünk.

- Hát akkor rajta - mondta az idősebb úr, csengetett, és elintézte a belépést. - Tudom, hogy a birtokában van az a kulcs, amely megnyitja a szíveket.

Dinah gépiesen levetette főkötőjét és sálját, amint a börtön udvarára léptek, annak a szokásnak az alapján, hogy mindkettőt tüstént lerakta, valahányszor prédikált, imádkozott vagy beteget látogatott; s amikor a börtönőr szobájába léptek, gondolkozás nélkül otthagyta a ruhadarabjait egy széken. Külsőleg semmi izgalom nem mutatkozott rajta, inkább mély, koncentrált nyugalom, mintha még beszéd közben is imádságba merülve nyugodott volna a lelke, valami láthatatlan támaszon.

Miután beszélt a börtönőrrel, a békebíró Dinahhoz fordult, és azt mondta: - A foglár majd felkíséri a lány cellájába, s ha kívánja, ott is maradhat egész éjjel; de világításra ne számítson... nem engedik a szabályok. A nevem Townley ezredes; ha valamiben a segítségére lehetek, csak kérje el a börtönőrtől a címemet, és keressen fel. Bizonyos fokig érdekel ez a Hetty Sorrel,

annak a derék fickónak, Adam Bede-nek a kedvéért: történetesen ugyanazon az estén láttam őt is Hayslope-ban, amikor maga prédikált, és ma, bármilyen rossz színben volt is, felismertem a tárgyalóteremben.

- Ó, uram, tudna valamit mondani róla? Tudja azt, hol szállt meg? Mert szegény bátyámat túlságosan lesújtotta a bánat, nem emlékszik rá.

- Igen, közel ide, Irwine-éknél tudakozódtam felőle. Egy bádogosműhely felett vett ki lakást, jobb kéz felől azon az utcán, amelyen át a börtönhöz ért. Egy öreg iskolamester is fele van. Most pedig Isten vele: sok sikert kívánok.

- Ég önnel, uram. Igazán hálás vagyok önnek.

Amint Dinah keresztülhaladt a börtönudvaron a foglárral, a méla esti fény magasabbnak láttatta a falakat, mint amilyeneknek napközben mutatkoztak, és a sapkácska alatt megbúvó édes, sápadt arc a háttérben az alkonyi fénnyel még inkább hasonlított egy fehér virágra. A foglár egész idő alatt szemmel tartotta, de egyetlen szót se szólt; mintha csak megérezte volna, hogy bárdolatlan hangja éppen most csikorogva hatna. Világot gyújtott, amint arra a homályos folyosóra kanyarodtak, mely a siralomházhoz vezetett, aztán nagyon udvariasan szólt: - Most már meglehetősen sötét lesz a cellában, de egy darabot elidőzhetek ezzel a fénnyel, ha kívánja.

- Nem, barátom, köszönöm - felelte Dinah. - Egyedül óhajtok bemenni.

- Amint tetszik - mondta a börtönőr, s a kulcsot megfordította a zárban, majd olyan szélesre nyitotta az ajtót, hogy Dinah beférjen rajta. Lantornájának egy fénypászmája a cella szemközti sarkára esett, ahol Hetty ült szalmazsákján; arcát térdei közé temetve. Úgy tetszett, alszik, de a zár csikorgása nyilván fel kellett hogy ébressze.

Az ajtó ismét becsukódott, s a cellát egyedül az esti égbolt világította meg, a magasan fekvő, keskeny rostélyon át - arra elég volt a fény, hogy az emberi arcok kivehetőek legyenek. Dinah egy percig csendben állt, nem mert megszólalni, attól félt, Hetty talán alszik. Elszorult szívvel nézte a mozdulatlan rongycsomót. Aztán nagyon finoman megszólította:

- Hetty!

Hetty alig észrevehetően megrezzent - olyasfajta mozdulat volt ez, amit egy nagyon gyenge villamos ütés válthatott volna ki, de fel nem tekintett. Dinah ismét megszólalt, hangját erősebbé tette a vissza nem fojtható megrendülés.

- Hetty... Dinah van itt.

Megint apró, riadt mozgás futott végig Hettyn, majd - anélkül, hogy arcáról levette volna a kezét - kissé felemelte a fejét, mint aki fülel.

- Hetty... Dinah jött el hozzád.

Pillanatnyi szünet után Hetty lassan és félve felemelte a fejét a térdéről, pillantása is felfelé siklott. A két sápadt arc egymásra tekintett: az egyik csupa vad és kemény kétségbeesés, a másik csupa szomorú, sóvárgó szeretet. Dinah öntudatlanul kitárta a karját.

- Hát nem ismersz meg, Hetty? Nem emlékszel Dinahra? Nem jutott eszedbe, hogy felkereslek a bajban?

Hetty le nem vette a szemét Dinah arcáról - kezdetben úgy, mint valami állat, amely csak bámul, bámul, de azért visszahúzódik.

- Azért jöttem, Hetty, hogy veled legyek - hogy el ne hagyjalak - hogy társad maradjak -, testvéred mindvégig.

Miközben Dinah beszélt, Hetty lassan felkelt, egy lépést tett előre, aztán Dinah karjai közé borult.

Így álltak hosszú időn át, mert egyiküknek sem akaródzott, hogy ismét kibontakozzanak. Hetty - anélkül, hogy ez irányban határozott gondolatai támadtak volna - rajta csüggött azon, aki most eljött hozzá, hogy karjaiba szorítsa, amikor ő menthetetlenül süllyedt alá a sötét szakadékba; Dinah pedig mélységes örömet érzett annak első jelére, hogy a nyomorult, veszendő lélek méltányolja szeretetét. Miközben ott álltak, a világosság egyre fakóbb lett, s mikor végül leültek a szalmazsákra, egymás arcát már nem tudták kivenni.

Egy szó nem hangzott el. Dinah várt, azt remélte, Hetty ajkáról majd önkéntelenül rebben egy hang, de a lány változatlan tompa kétségbeesésben ült, csak megszorította azt a kezet, mely az övét tartotta, s orcájával Dinahhoz simult. Az az emberi kapcsolat volt ez, amelyhez Hetty ragaszkodott, de azért változatlanul süllyedt a sötét mélységbe.

Dinah kételkedni kezdett abban, vajon Hetty tudja-e, ki az, aki mellette ül. Úgy vélte, a szenvedésben és a félelemben megzavarodott a szegény bűnös elme. De - mint utóbb mondotta - az volt az érzése, hogy nem szabad siettetni Isten munkáját: túl buzgók vagyunk a beszédben - mintha csak Isten nem nyilvánulna meg néma érzéseinkben is, s nem éreztetné szeretetét a miénken keresztül. Dinah már nem is tudta, mióta ülnek így, de egyre sötétebb lett, már csak egy halvány fényfolt mutatkozott a szemközti falon - minden mást elborított a sötétség. De Dinah mind erősebben érezte az isteni jelenlétet - sőt mintha maga is annak része lenne, s szívében az isteni szánalom lobogott, készen, hogy megmentse ezt az elesettet itt. Végül is az a sugalma támadt, hogy beszéljen és kifürkéssze, Hetty mennyire tájékozott a helyzetéről.

- Hetty - mondta gyengéden -, tudod, ki ül itt melletted?

- Tudom - felelte Hetty lassan -, Dinah vagy.

- És emlékszel még arra az időre, amikor együtt voltunk az Úri Tanyán, és arra az éjszakára, amikor azt mondtam, bizton számíthatsz rám, barátodként, ha bajba kerülsz?

- Igen - mondta Hetty, aztán némi szünet után hozzátette: - De hát semmit se tehetsz értem. Semmire sem bírhatod rá *őket*. Hétfőn felakasztanak... s ma péntek van.

Amikor Hetty ezeket az utolsó szavakat mondta, még szorosabban kapaszkodott Dinahba, s megremegett.

- Nem, Hetty, ettől a haláltól nem tudlak megmenteni. De hát nem elviselhetőbb-e a szenvedés, ha olyasvalaki van melletted, aki együtt érez veled, akihez szólhatsz, s megmondhatod azt, ami a szívedben rejtezik?... Igen, Hetty, rám támaszkodol, örülsz, hogy veled vagyok.

- Nem hagysz el, Dinah? Itt maradsz a közelemben?

- Nem, Hetty, nem hagylak el. Mindvégig kitartok melletted... Csakhogy, Hetty, van itt még kívülem másvalaki is ebben a cellában, valaki hozzád egészen közel.

Hetty megrettenve suttogta: - Ki?

- Valaki, aki veled volt a bűn és a baj óráiban; aki ismerte minden gondolatodat, aki látta, merre mentél, hol feküdtél le, és hol keltél fel ismét, s látta mindazon cselekedeteidet, amelyeket megpróbáltál a sötétség leplével elfedni. És azon a hétfőn, amikor már én nem tudlak követni... amikor kinyújtott karjaim nem érnek el... amikor a halál már elválasztott... az, aki most velünk van, s mindent tud, veled lesz akkor is. Mit sem tesz, akár élünk vagy halunk... mindenkor az Úr előtt állunk.

- Ó, Dinah, hát senki sem tesz értem semmit? *Biztos*, hogy felakasztanak?... Semmit sem bánnék, csak életben hagynának.

- Szegény Hettym, a halál nagyon borzalmas a számodra. Tudom, hogy az. De mi lenne, ha akadna olyan barátod, aki a halál után is gondodat viseli - abban a másik világban - valaki, akinek a szeretete nagyobb, mint az enyém - aki mindenre képes?... Ha Isten, a mi Atyánk, a barátod lenne, készen, hogy megváltson bűntől és szenvedéstől, hogy többet ne érezzél se gonosz indulatot, se fájdalmat? Ha hinni tudnál abban, hogy Isten annyira szeret és megsegít, mint ahogyan hiszed, hogy én szeretlek, és segítségedre akarok lenni, akkor nem lenne olyan nehéz hétfőn meghalni, ugye nem?

- De hát efelől nem tudhatok semmit - mondta Hetty eltökélt szomorúsággal.

- Mert, Hetty, elzárod a lelked előle azzal, hogy elpalástolod az igazságot. Az Isten szeretete és irgalma erőt vehet mindenen - tudatlanságunkon, gyengeségünkön, s a múlt minden gonoszságának terhén - mindenen, csak a tudatosan vállalt bűnön nem, azon a bűnön, amelyhez ragaszkodunk, és amelyről nem vagyunk hajlandóak lemondani. Abban hiszel, Hetty, hogy én szerető és irgalmas vagyok irántad; de ha nem engedtél volna a közeledbe, ha nem tekintettél volna rám, vagy nem szóltál volna hozzám, kizártál volna annak lehetőségéből, hogy segítsek rajtad: nem lett volna módom rá, hogy éreztessem veled a szeretetemet, nem mondhattam volna el, mit érzek irányodban. Ne zárkózz el az Isten szeretete elől azzal, hogy ragaszkodol a bűnhöz... Az Úr nem áldhat meg mindaddig, amíg egyetlen hamisság lakozik a szívedben; könyörülő irgalma nem tud elérni, míg fel nem tárod a szíved előtte, és azt nem mondod: „Elkövettem ezt a nagy gonoszságot; ó, Uramisten, ments meg, tisztíts meg a bűntől." Ameddig egyetlen bűnhöz ragaszkodol, és nem kívánsz megválni tőle, az lehúz a nyomorúságba a halál után éppen úgy, mint ahogyan lehúzott a nyomorúságba itt, ebben a világban, szegény, szerencsétlen Hettym. A bűn hozza magával a rettegést, a sötétséget, a kétségbeesést: fény és üdvösség támad számunkra nyomban, mihelyt levetjük a bűnt; akkor az Úr belép a lelkünkbe, tanít bennünket, és erőt és békességet szerez a lelkünknek. Vetkezd le a bűnt most, Hetty - most; valld meg a gonosztettet, amit elkövettél -, a bűnt, amellyel vétkeztél mennyei Atyád ellen. Ereszkedjünk térdre mindketten, mert Istennek színe előtt vagyunk.

Hetty engedelmeskedett Dinah mozdulatának, és térdre rogyott. Még most is fogták egymás kezét, és a hosszan tartó csönd nem szűnt. Aztán Dinah azt mondta:

- Hetty, Isten előtt vagyunk; arra vár, hogy megmondd neki az igazságot.

Még mindig csend volt. Végül is Hetty szólalt meg, rimánkodó hangon:

- Dinah... segíts rajtam... én nem tudok úgy érezni, mint te... az én szívem kemény.

Dinah megfogta az övébe kulcsolódó kezet, s teljes lelke benne volt hangjában:

- Jézus, Te jelenlévő Megváltónk! Te megismerted minden bánat mélységeit: Te alászálltál abba a fekete homályba, ahol már Isten sincs, és az elhagyottak panaszszavát hallattad. Jer, Uram, és gyűjtsd egybe vajúdó kínod és könyörgésed gyümölcseit: nyújtsd ki kezedet Te, aki hatalmas vagy arra, hogy mindeneket megvált és mentsd meg itt ezt az elveszettet. Befedezte őt körben a sötétség, bűne béklyózza őt, ezért nem tud moccanni, hogy elédbe jöjjön: egyedül csak azt érzi, hogy szíve kőkemény, maga pedig tehetetlen. Hozzám kiáltozik, a Te gyenge teremtményedhez... Megváltóm! számodra süket ez a kiáltás, de hallgasd meg! Hasítsd meg a sötétség kárpitját! Tekints reá a Te szeretetet és bánatot hordozó arcoddal, amelyet nem fordítottál el attól, aki megtagadott; és lágyítsd meg az ő kemény szívét.

- Nézzed, Uram... úgy hozom el őt Hozzád, mint egykor a betegeket és a csonka-bonkákat, akiket meggyógyítottál: karomon hordozom, és elibéd viszem. A félelem és a reszketés tartja

őt markában, de csak a test fájdalma és pusztulása rettegted: leheld reá életet adó Lelkedet, és öntsél belé új félelmet - a bűntől valót. Tedd, hogy rettegjen az átkozott valamitől, amit lelkében őriz: tedd, hogy érezze az élő Isten jelenlétét, aki ismeri a múltat, akinek a sötétség déli verőfény, aki most arra vár, a huszonnegyedik órában, hogy ez a lány feléje forduljon, megvallja bűnét, és irgalomért sikoltson - most, mielőtt eljő a halál éjszakája, s elillan a bűnbocsánat pillanata mindörökre, mint a tegnapi nap, mely soha vissza nem tér.

- Megváltónk! van még idő - idő arra, hogy kiragadd ezt a szegény lelket az örökkévaló sötétségből. Hiszek - hiszek a Te végtelen szeretetedben. Ugyan mi is az *én* szeretetem és az *én* könyörgésem? Beléfúl a Tiedbe. Én csak gyenge karjaimba tudom ragadni őt, és serkenteni gyenge szánalmammal. Te - Te rálehelsz a halott lélekre, és feltámad az a halál feleletre néma álmából.

- Igen, Uram, látlak Téged, amint jössz a sötéten át, jössz, akár a hajnal, gyógyulást hozva szárnyadon. Rajtad gyötrelmednek jegyei - ám látom, látom, hogy kész vagy, és óhajtod a megváltást -, hogy nem engeded őt elveszni mindörökre.

- Jer hát, hatalmas Üdvözítőnk! Hadd hallják a halottak hangodat, hadd nyíljék ki szeme a világtalanoknak: hadd lássa ő is, hogy Isten körülövezi őt; engedd, hogy semmi más ne reszkettesse, mint a bűn, amely elválasztja Istentől. Olvaszd meg a kemény szívet, bontsd fel a zárt ajkak pecsétjét: hadd kiáltsa teljes lelkével: „Atyám, vétkeztem...”

- Dinah - zokogta Hetty, két karjával Dinah nyakát kulcsolva -, beszélni fogok... megmondom... nem titkolok többé semmit.

De a könnyek, a zokogás erőt vettek rajta. Dinah gyengéden felemelte Hettyt térdelő helyzetéből, visszaültette a szalmazsákra, s maga is leült melléje. Soká tartott, míg a vonagló torok elcsitult, s egy darabig még azután is csendben és homályban ültek, egymás kezét fogva. Végül Hetty suttogva megszólalt.

- Én tettem, Dinah... én temettem el az erdőben... a kisbabát... pedig sírt... hallottam a sírását... még azután is, hogy messze voltam... egész éjszaka... s azért mentem vissza, merthogy sírt.

Hetty szünetet tartott, aztán kapkodva folytatta hangosabb, könyörgő hangon.

- De úgy gondoltam, talán nem fog meghalni, esetleg valaki megtalálja. Nem öltem meg... nem öltem meg enkezemmel. Csak leraktam ott, és betakartam, de amikor visszatértem, már nyoma veszett... Azért volt minden, mert olyan nyomorúságos helyzetben voltam, Dinah... Nem tudtam, hová forduljak... meg is akartam ölni magam még előbb, de nem voltam rá képes. Ó, hiszen annyira azon voltam, hogy a tóba fojtsam magam, de nem ment. Elmentem Windsorba, odaszöktem... tudtad ezt? Azért mentem, hogy megtaláljam őt, aki gondomat viselhetné, de ő már nem volt ott, aztán meg nem tudtam, mit tegyek. Újra hazamenni nem merészkedtem; ez elviselhetetlen volt a számomra. Képtelen lettem volna bárkinek is a szemébe nézni, mert gúnyolódtak volna rajtam. Gyakran gondoltam rád, és az is eszembe jutott, hogy felkereslek, mert nem hittem, hogy te is haragudni fogsz rám, és gyalázattal halmozol el: úgy éreztem, neked mindent elmondhatok. De aztán végül másoknak is tudomására jut minden, s ezt képtelen voltam elviselni. Részben az irányította a lépteimet Stoniton felé, hogy rád gondoltam: meg aztán féltem is attól, hogy addig bolyongjak, amíg koldussá szegényedem, és semmim se lesz; gyakran tűnt fel úgy, hogy még ezt megelőzően vissza kell térnem a Tanyára. Ó, olyan borzasztó volt, Dinah... Olyan nyomorult voltam... Azt kívántam, bár sose születtem volna. Nem vágyakozom többé a zöld mezők közé... nyomorúságomban annyira meggyűlöltem őket.

Hetty megint elhallgatott, mintha a múlt emléke legyűrte volna benne a feltoluló szavakat.

- Így értem el Stonitonba, s meg is ijedtem azon az éjszakán, merthogy olyan közel voltam az otthonomhoz. Aztán megszületett a kicsike, amikor nem is vártam; az ötlött fel bennem, hogy megszabadulhatok tőle, és újra hazatérhetek. Ez a gondolat egészen váratlanul támadt fel, amint az ágyban feküdtem, aztán egyre erősödött bennem... Úgy vágyódtam rá, hogy ismét hazatérhessek... Elviselhetetlen volt a magány és az, hogy a szükség koldulásra kényszeríthet. Ez adott erőt és elszántságot arra, hogy felkeljek és felöltözzem. Azt éreztem, meg kell tennem... Nem tudtam, hogyan... Úgy gondoltam, ha lehet, majd találok egy tavat, olyasfélét, mint az a másik volt, a mező sarkában, a sötétben. S amikor az asszony elment, azt éreztem, elég erős vagyok ahhoz, hogy bármit megtegyek... Úgy gondoltam, megszabadulok minden nyomorúságomtól, visszamegyek otthonomba, és soha nem tudatom senkivel, miért is szöktem meg. Felvettem a főkötőmet és a sálamat, kimentem a sötét utcára, köpenyem alá rejtve a kicsikét; sietve lépkedtem mindaddig, amíg egy olyan távoli utcába nem értem, ahol kocsma volt, itt valami meleget ittam, kenyeret is vásároltam. Aztán továbbmentem, egyre messzebb, már nem is éreztem lábam alatt a talajt, amire léptem; világosabb is lett, mert felkélt a hold... ó, Dinah, mennyire megijesztett, amikor először bámult rám a felhők mögül... még soha olyannak nem láttam; aztán lekanyarodtam a járt útról a földekre, mert féltem, hogy a holdfényben találkozni fogok valakivel. Eljutottam egy szénakazalig, ahol - úgy gondoltam - lepihenhetek, és melegedhetem egész éjszaka. Volt egy vájat is benne, ebbe ágyat formáltam; kényelmesen elfeküdtem, a baba melegített, s jócskán aludhattam is, mert amikor felébredtem, reggel volt, de még derengett, és a kicsike sírt. És nem sokkal odább egy kis erdőt pillantottam meg... gondoltam, lesz ott talán valami árok vagy tó... s még olyan korán volt, hogy úgy képzeltem, el tudom benne rejteni a gyereket, s jó darab utat megteszek addig, amíg az emberek felébrednek. Aztán azt gondoltam, hazatérek... majd szekerekre kéredzkedem, és elvisznek, otthon meg azt mondom, elmentem szolgálatot keresni, de nem kaptam. Annyira vágyódtam rá, Dinah, hogy biztonságban otthon legyek. Azt magam sem tudom, miképp vélekedtem a kicsikéről. Talán gyűlöltem... olyan volt, mint az ólomsúly, mely lehúzza a vállam; de azért a sírása át- meg áthatott, nem is mertem apró kezére, arcára nézni. Mentem az erdőben, fáradhatatlanul, de sehol se volt víz...

Hetty megreszketett. Néhány pillanatig hallgatott, s mikor újra megszólalt, csak suttogott.

- Olyan helyre jutottam, ahol rengeteg volt a faforgács meg a fűcsomó; leültem egy fatörzsre, hogy kigondoljam, mit is tegyek. És egészen váratlanul üreget pillantottam meg a diófa alatt, olyan volt, mint egy kis sír. Akkor villámként hasított belém: odateszem a babát, és befedem fűvel és forgáccsal. Más módon nem voltam képes megölni. Meg is tettem egy pillanat alatt, és ó, Dinah! annyira sírt... nem is voltam képes egészen befedni; azt gondoltam, talán arra megy valaki, és majd gondját viseli, aztán nem fog meghalni. Nagyon nagy sietségben hagytam el az erdőt, de mindeközben hallottam a sírását, s mikor kiértem a földekre, csakolyan volt, mintha megbéklyóztak volna, képtelen voltam továbbállni, bármennyire is akartam. Így aztán a kazalnak dűlve ültem, azt figyelve, jön-e arra valaki; nagyon éhes voltam; és csak egy darab kenyerem maradt, mégsem tudtam elmozdulni. S aztán nagyon sok idő múltán, órák teltek el így, arra jött egy ember, ujjasban, olyan pillantással méregetett, hogy megijedtem, és sebesen odébbálltam. Azt gondoltam, az ember bemegy az erdőbe, és ott talán megtalálja a kisbabát. Én pedig haladtam előre, amíg egy faluba nem értem, jó messze az erdőtől; beteg voltam, gyenge, éhes. A faluban kaptam valami ételt, meg vettem is egy cipót. De ottmaradni nem mertem. Hallottam a kisbaba sírását, és azt véltem, mások is hallják... így továbbmentem. De nagyon fáradt voltam, és már sötétedett. Végül az út mentén találtam egy csűrt, távol minden háztól, nagyon hasonlított az Apátság-közi csűrhöz; azt gondoltam, ebbe bemenekedhetek, és elrejtőzhetem a széna és szalma között, nem valószínű, hogy odatévedne

valaki. Bementem, félig szalmakötegekkel rakták tele, de volt egy kevés széna is. Ágyat készítettem magamnak, egészen hátul, ahol senki se akadhatott rám; olyan fáradt voltam és elgyengült, hogy tüstént lefeküdtem... De a kicsike sírása ébren tartott, és azt éreztem, az ember, aki annyira furcsán nézett rám, eljön és megragad. De végül is, bár nem tudtam róla, mégis soká kellett hogy aludjam, mert amikor felkeltem, és kijöttem a csűrből, nem is tudtam, éjszaka van-e vagy reggel. De reggel volt, mert egyre világosabb lett, én meg visszafordultam azon az úton, amerről jöttem. Képtelen voltam mást tenni, Dinah; a baba sírása vitt rá, de ugyanakkor halálra rémültem. Úgy gondoltam, az a zubbonyos ember meglát, és rájön arra, én tettem oda a babát. De mégis mentem előre; már azt a gondolatot is feladtam, hogy hazatérjek; ki is ment a fejemből. Semmi mást nem láttam magam előtt, mint azt a helyet az erdőben, ahol a kicsikét eltemettem... még most is látom. Ó, Dinah, vajon örökké fogom-e látni?

Hetty megkapaszkodott Dinahban, és újra összerázkódott. A szünet, amely után folytatta történetét, hosszúnak tűnt fel.

- Senkivel se találkoztam, mert még nagyon korán volt. Elértem az erdőt. Tudtam, merre visz az út arra a helyre... a diófánál... minden lépésnél hallottam a kicsike sírását... azt gondoltam, él még... Nem is tudtam, félek-e vagy örülök... Nem tudom, mit éreztem. Egyedül azt tudtam, az erdőben vagyok, és hallom a sírást. Csak akkor tudtam meg, mit érzek, amikor láttam, hogy a baba eltűnt. Pedig amikor odatettem, azt gondoltam, örülnék, ha valaki megtalálná, hogy megmeneküljön a haláltól; de amikor megláttam, hogy eltűnt, majd kővé dermedtem a félelemtől. Moccanni se mertem, annyira gyenge voltam. Tudtam, hogy képtelen vagyok el-rohanni, s hogy aki megpillant, tudni fogja, mi közöm van a babához. A szívem is megkövült; sem kívánni, sem tervezni nem tudtam semmit; olyan volt, mintha örökké ott kellett volna maradnom, s eközben semmi nem változik. Hanem aztán jöttek, és elvittek.

Hetty hallgatott, de megint összerezzent, mintha még most is leselkednék valaki mögötte, Dinah pedig várt, mert a szíve olyan teli volt, hogy úgy érezte, előbb fakad könnyekre, mint szavakra. Végül is Hettyből tört ki zokogva:

- Dinah, gondolod, hogy Isten most már megszabadít attól a sírástól, és eltávolítja belőlem annak az erdei helynek a képét, hogy megmondtam mindent?

- Imádkozzunk, szegény bűnös; boruljunk térdre ismét, és könyörögjünk a minden irgalom Urához.

NEGYVENHATODIK FEJEZET
A szorongás órái

Vasárnap reggel, amikor Stoniton harangjai reggeli istentiszteletre kongattak, Bartle Massey rövid távollét után belépett Adam szobájába, és azt mondta:

- Adam, egy látogató kíván veled beszélni.

Adam háttal ült az ajtónak, de felugrott és körülnézett, felhevült arccal, mohó pillantással. Arca keskenyebb és megviseltebb volt, mint amikor utoljára láttuk, de ezen a vasárnap reggelen megmosdott és megborotválkozott.

- Valami hírünk van? - kérdezte.

- Csak maradj békén, fiam - mondta Bartle -, csak maradj békén. Nem annak a híre érkezett, amire számítasz, hanem a fiatal metodista nő, aki a börtönből jött. Lent van a lépcső alján, és azt akarja tudni, vajon alkalmas-e, hogy találkozzatok, mert van valami közlendője a szegény kitaszítottról, de azt mondja, engedelmed nélkül nem akar feljönni. Azt gondolta, talán kimennél hozzá, és beszélnél vele. Ezek a prédikáló nők általában nem olyan együgyűek - mormogta Bartle magában.

- Kérje meg, hogy fáradjon beljebb - mondta Adam.

Arccal az ajtónak állt, s amikor Dinah belépett, miközben szelíd szürke pillantását Adamra függesztette, nyomban észrevette rajta azt a nagy változást, amely azóta következett be, hogy a kunyhóban látta a nagy darab embert. A nő tiszta hangja megremegett, amikor kezét a férfi tenyerébe tette, és azt mondta:

- Vigasztalódjék, Adam Bede: az Úr nem hagyta el Hettyt.

- Áldja meg magát az Isten, hogy elment hozzá - mondta Adam. - Mr. Massey hírül hozta tegnap, hogy megjött.

Abban a percben egyikük se volt képes többet mondani, csak némán álltak egymással szemközt; még Bartle Massey is, aki felrakta a szemüvegét, megkövülten állt ott, Dinah arcát vizsgálgatva. De azért mégis ő szedte össze magát elsőnek, és azt mondta: - Üljön le, fiatalasszony, üljön le. - Aztán egy széket készített a számára, maga meg odaült régi helyére az ágyra.

- Köszönöm, barátom, de nem ülök le - mondta Dinah -, mert vissza kell mennem: Hetty megkért, hogy ne hagyjam magára sokáig. Amiért eljöttem, Adam Bede, annak oka az, hogy megkérjem, látogassa meg a szegény bűnöst, és mondjon néki istenhozzádot. Hetty a bocsánatát akarja kérni, és a mai nap alkalmatosabb, hogy találkozzanak, mint holnap korán reggel, amikor az idő már kurta lesz.

Adam reszketve állt, és végezetül is újra lerogyott a székére.

- *Arra* nem fog sor kerülni - mondta -, elhalasztják... talán mégiscsak megjön a kegyelem. Mr. Irwine azt mondta, van remény, azt mondta, nem szabad teljességgel feladnom.

- Áldott ez a gondolat számomra - mondta Dinah, miközben szeme megtelt könnyel. - Rettenetes, hogy olyan gyorsan küldjék útjára a lelkét.

- De történjék akármint - tette aztán tüstént hozzá -, maga, Adam, minden bizonnyal eljön velem, és lehetővé teszi neki, hogy kimondja azokat a szavakat, amelyek ott rejtőznek a

szívében. Jóllehet szegény lelke nagy sötétségben van, és csak keveset fog fel abból, ami a hús megett rejtezik, mégsem oly eltökélt már: megbánta bűneit, és mindent megvallott nekem. Szívének gőgje összeomlott, bennem keres támaszt, és óhajtja az útbaigazítást. Ez bizakodással tölt el, mert mindegyre csak azt kell gondolnom, az atyafiak néha tévednek, amikor az isteni szeretet mértékét a bűnösnek az Istent illető ismereteihez mérik. Hetty levelet is készül írni az Úri Tanyán élő barátainak, hogy azt akkor adjam át nekik, ha ő már nem lesz, s amikor megmondtam neki, hogy maga itt van, azt mondta: „Szívesen mondanék istenhozzádot Adamnak, és kérném bocsánatát." Tehát eljön, ugye, Adam?... talán most mindjárt velem is tart.

- Nem tehetem - mondta Adam -, nem vagyok képes rá, hogy búcsút vegyek tőle, míg még van remény. Csak fülelek és fülelek... egyébre sem tudok gondolni, mint erre. Nem lehet, hogy Hetty ezen a szégyenletes módon haljon meg, nem tudok ezzel megbékélni.

Ismét felkelt a székéből, és kibámult az ablakon, miközben Dinah részvevő türelemmel állott. Egy-két perc múltán Adam megfordult, és azt mondta:

- Megyek, Dinah... holnap reggel... ha meg kell lennie. Több erőm lesz az elviseléséhez, ha tudom, hogy így *kell* történnie. Mondja meg, hogy megbocsátok neki; mondja, hogy elmegyek hozzá... de csak a legvégén.

- Nem akarom ösztökélni magát szíve szava ellenére - mondta Dinah. - Vissza kell sietnem hozzá, mert csodálatos, hogyan ragaszkodik most hozzám, és szinte szem elől sem kíván téveszteni. Azelőtt nemigen viszonozta a vonzalmamat, de most a megpróbáltatás megnyitotta a szívét. Isten vele, Adam; a mi mennyei Atyánk vigasztalja és erősítse meg szívét minden próbatétel elviselésére. - Dinah kinyújtotta a kezét, Adam pedig csendben megszorította.

Bartle Massey felkelt, hogy lenyomja Dinah előtt az ajtó kilincsét, de még mielőtt elérte volna, a lány gyengéd hangon azt mondta: - Isten vele, barátom - s már el is tűnt, könnyű lépteivel, megindult le a lépcsőn.

- Hát - mondta Bartle, miközben levette szemüvegét és zsebre rakta -, ha már kell olyan nőknek is lenniük, akik csak bajt csinálnak a földön, úgy van rendjén, hogy olyanok is legyenek, akik a vigaszunkra vannak... hát ő ezek közül való. Kár, hogy metodista, de hát olyan asszony nincs, akihez valami bolondság ne tapadna.

Adam le sem feküdt ezen az éjszakán: a várakozás izgalma, mely minden órával, amely a végzetes pillanathoz közelítette, csak fokozódott, de minden fogadkozása, minden ígérete ellenére, hogy ő ugyan nyugodt lesz, az iskolamester is virrasztott.

- Ugyan már mit számít az nekem, fiam - kérdezte Bartle -, hogy egy éjszakával többet vagy kevesebbet alszom? Majd odalent nyugszom még eleget. Hadd szegődjem társadul a bajban, amíg tehetem.

Hosszú és kínos éjszakát töltöttek abban a kis kamrában. Adam néha felkelt, és fel-alá járkált a faltól a falig terjedő kis közön; aztán meg leült, és elrejtette az arcát; nem hallatszott egyéb hang, csak az asztalon lévő óra ketyegése, vagy egy aláhulló parázs neszezése a tűzben, amelyet az iskolamester gondosan táplált. Adam néha indulatosan kitört.

- Csak tehettem volna valamit azért, hogy megmentsem; ha magamra vállalhattam volna valamit helyette... de csak itt kellett ülnöm, tudván tudva mindent, tehetetlenül... nehéz ezt az embernek elviselni... kiváltképp ha elgondolja, minden másként történhetett volna, ha *ő* nincs... Ó, Istenem, hisz ez a napja annak, amikor meg kellett volna esküdnünk.

- Igen, fiam - mondta Bartle gyengéden -, nehéz ez, bizony, nagyon nehéz. De egyet ne felejts el: amikor elhatároztad, hogy elveszed a lányt, úgy vélted, másféle természet lakozik benne. Nem hitted volna, hogy így megkeményszik, ennyi kis idő alatt, hogy képes lesz megtenni azt, amit tett.

- Tudom, tudom én - felelte Adam. - Azt hittem, szerető és gyengéd szívű, nem hazudik, s rá nem szed senkit. De hát hogyan is gondolhattam volna másként? S ha *ő* nem jön a közelébe, én pedig elveszem, szeretem, gondját viselem, soha rosszat el nem követ. Ugyan mit jelentett volna, ha támad is köztünk néha valami félreértés? A történtekhez képest semmiség.

- Ki a megmondhatója annak, fiam, ki a megmondhatója, mi is lett volna. Most nehezen viseled el a sajgó fájdalmat, ehhez idő kell... idő bizony. De meggyőződésem, hogy felül fogsz emelkedni mindezen, és férfi leszel, s mindebből még származhat valami olyan jó, amit most meg se látunk.

- Még hogy jó származhat belőle! - kiáltott fel Adam szenvedélyesen. - Ez ugyan fikarcnyit se változtat a rosszon: nincs, ami az ő romlását meg nem történtté teheti. Gyűlölöm az olyan locsogást, hogy minden jóvátehető. Inkább azt látnák be, hogy a rossz, amit cselekszenek, többé meg nem másítható. Ha valaki tönkreteszi embertársa életét, nincs joga hozzá, hogy azzal vigasztalódjék, hátha valami jó származik belőle: senkinek a jó sora nem változtat Hetty szégyenén és gyalázatán.

- Jól van, fiam, jól van - nyugtatta Bartle gyengéden, valami furcsa ellentétben szokott önfejűségével és minden ellentmondást illető türelmetlenségével -, lehet, hogy butaságokat mondok; öreg fiú vagyok már, s jó néhány esztendeje annak, hogy magam is bajban voltam. Könnyű annak okát találni, hogy más mért legyen türelemmel.

- Mr. Massey - mondta Adam bűnbánóan, -, felhevült vagyok és izgága. Nem ezzel tartozom magának, de kérem, ne vegye tőlem most rossz néven.

- Nem én, fiam, dehogy veszem.

Így telt el az éjszaka izgalomban, míg a hűvös hajnal és a gyarapodó fény meg nem hozta azt a reszketeg nyugalmat, mely a kétségbeesés határát jelzi. Hamarosan véget ér a várakozás.

- Menjünk most a börtönbe, Mr. Massey - mondta Adam, amikor látta, hogy óramutatója a hatoson áll. - Ha jött valami hír, ott megtudjuk.

A nép már talpon volt, sietve tolongtak egyetlen irányba, át az utcákon. Adam próbált nem is gondolni arra, hova tartanak, azon a rövid útvonalon, amely lakását a börtönkaputól elválasztotta. Hálás volt, amikor a kapu elzárta a mohón kíváncsiskodók látványától.

Nem, semmiféle hír nem jött, se kegyelem, se halasztás.

Adam vagy egy félórát téblábolt az udvaron, amíg erőt gyűjtött ahhoz, hogy hírül adja Dinahnak: itt van. De egy hang megütötte a fülét, s a szavakat nem volt képes kirekeszteni tudatából.

- A kordé fél nyolckor indul.

Nincs mód a halogatásra - az utolsó istenhozzádnak el kell hangzania.

Ettől számítva tíz perc sem telt el, Adam a cella ajtaja előtt állt. Dinah kiüzent, hogy nem mehet elébe, egyeden percre sem hagyhatja magára Hettyt, Hetty azonban felkészült a találkozásra.

Adam nem láthatta a lányt, amikor belépett, mert az izgalom elzsibbasztotta érzékeit, s a homályos cella még szinte túlontúl sötétnek is tűnt fel előtte. Egy percig azután, hogy az ajtó bezáródott mögötte, ott állt reszketve és dermedten.

De azért lassan áttört tekintete a homályon - meglátta az ismét rászegeződő sötét szemeket, melyekben azonban nem volt mosoly. Ó, Isten, milyen szomorú is volt a tekintete! Amikor ez a pillantás utoljára kulcsolódott az övébe, szíve örömteli, reménykedő szerelemben vált el tőle, akkor ez a pillantás könnyes mosoly kíséretében kandikált ki egy rózsaszínű, gödröcskés, gyermeteg arcból. Most ez az arc márvánnyá vált, az édes ajkak halványak, félig nyitvák és reszketők; a gödröcskék mind eltűntek, egynek kivételével, amely soha el nem tűnt; és a szeme - ó, ez mindennél borzalmasabb volt, hogy még mindig hasonlított a Hettyére! Igen, Hetty szeme tekintett rá ezzel a gyászos kifejezéssel, mintha a halálból tért volna vissza, hogy elmondja néki nyomorúságát.

Hetty szorosan Dinahba kapaszkodott, orcájával hozzásimult. Úgy tetszett, a lány utolsó gyenge ereje és reménye mind ebbe az érintésbe összpontosult, s az az irgalmas szeretet, mely Dinah arcából világolt, mintha látható záloga lett volna a láthatatlan Kegyelemnek.

Amikor a szomorú tekintetek találkoztak - amikor Hetty és Adam egymásra pillantott, a lány megérezte a változást a férfiban is, s ez mintha megújult félelemmel illette volna őt. Először látott valakit, akinek arcán ott tükröződött a rajta végbement változás: Adam új képe volt a rettenetes múltnak és a rettenetes jelennek. Hetty - amint ránézett, még jobban reszketett.

- Szólj hozzá, Hetty - mondta Dinah -, mondd meg neki, mi van a szívedben.

Hetty úgy engedelmeskedett Dinahnak, mint egy kis gyermek.

- Adam... borzasztóan sajnálom... nagyon csúnyán viselkedtem magával szemben... megbocsát-e nekem... mielőtt meghalok?

Adam fojtott zokogással válaszolt:

- Igen, megbocsátok neked, Hetty; hiszen már réges-régen megbocsátottam neked.

Adamnak úgy tetszett, agya majd szétpattan azokban az első percekben, amikor ki kell állnia Hetty pillantásának gyötrelmét; de hangjának csengése, amint ezeket a bűnbánó szavakat kiejtette, olyan húrt érintett, mely nem feszült meg annyira: az elviselhetetlen nyomás alól felszabadulva, valami könnyebbséget érzett, és felbuzogtak ritka könnyei, melyek azóta se törtek elő, hogy Seth nyakában csüngött bánata első óráiban.

Hetty önkéntelenül megmozdult Adam felé; mintha valami elérte volna abból a szeretetből, amelynek egykor a kellős közepén élt. Egyre Dinah kezét fogva, odament Adamhoz, és félénken azt mondta:

- Ugyan megcsókol-e még egyszer, Adam, ha gonosz voltam is?

Adam megragadta a fehér, kiaszott kezet, amelyet feléje nyújtottak, és azt az ünnepélyes, elmondhatatlan izzó csókot váltották, amelyet az életre szóló búcsú sugalmaz.

- És mondja meg neki - szólt Hetty, valamivel erősebb hangon -, mondja meg... mert nincs más, aki elmondhatná... hogy utánaeredtem, de nem voltam képes ráakadni... s volt, hogy gyűlöltem és átkoztam... de Dinah azt mondja, bocsássak meg néki... megpróbálom... mert különben az Isten se bocsát meg nékem.

Most zaj hangzott a cella ajtaja felől - a kulcs megfordult a zárban, és amikor az ajtó megnyílt, Adam elmosódottan ugyan, de számos arcot látott: ahhoz túlságosan izgatott volt, hogy ennél többet kivegyen - még Mr. Irwine-t sem vette észre közöttük. Csak annyit érzett, hogy a végső előkészületek kezdődnek, s ő nem maradhat tovább. Mély csendben engedtek utat a távozónak, aki magányosan ment el kamrájáig, Bartle Masseyt hagyva hátra abból a célból, hogy figyelje a továbbiakat, egészen a befejezésig.

NEGYVENHETEDIK FEJEZET
Az utolsó percben

Ama látványra utóbb sokan jobban emlékeztek, mint akár a maguk bánatára - arra a látványra, amint a szürke tiszta reggelben a végzetes kordé, benne két fiatal nővel feltűnik a figyelmesen várakozó tömeg előtt, utat törve a megfontoltan kirótt hirtelen halál gyűlöletes szimbóluma felé.

Egész Stoniton hallott már Dinah Morris, a fiatal metodista nő felől, aki a konok bűnöst vallomásra bírta, és mindenki éppoly mohón kívánta látni őt, mint a nyomorult Hettyt.

De Dinah aligha vett tudomást a sokaságról. Amint Hetty meglátta a széltében-hosszában feketéllő tömeget, görcsösen belekapaszkodott Dinahba.

- Hunyd be a szemed, Hetty - mondta Dinah -, és imádkozzunk szüntelenül Istenhez.

És Dinah suttogó hangon, miközben a kordé lassan haladt át a bámész tömegen, kiöntötte lelkét a végső könyörgés viaskodó erejével azért a beléje kapaszkodó reszkető teremtésért, aki úgy kulcsolta át, mintha a szeretet és irgalom egyetlen látható jeléhez simulna.

Dinah nem tudta, hogy a tömeg csendben, egyfajta áhítattal bámulja őt - még azt sem tudta, milyen közel vannak a végzetes helyhez, amikor a kordé megtorpant, és olyan rettenetes kiáltás borzasztotta meg, mint a démonok iszonyú üvöltése. Hetty sikolya elvegyült ezzel a hanggal, és a két nő iszonyatban ölelte át egymást.

De nem káromló kiáltás volt az - nem a diadalmas kegyetlenség ordítása.

A váratlan izgalom kiáltása volt, mert hirtelen feltűnt egy lovas, sebesen vágtatva tört át a tömegen. A ló tajtékos és agyonhajszolt, de enged az elszánt sarkantyúzásnak; a lovas olyan, mint akinek eszelős pillantása megkövült, és csak azt látja, ami mások szeme számára hozzáférhetetlen. És íme, a lovasnak valami van a kezében - magasra tartja intő jelként.

A seriff tudja, ki ő: Arthur Donnithorne az, kezében a halálbüntetést feloldó kegyelem nehezen megszerzett okmánya.

NEGYVENNYOLCADIK FEJEZET
Újabb találkozás az erdőben

A következő nap estéjén két férfi haladt egymással ellenkező irányból ugyanarra a helyre, mindkettőjüket közös emlék vonzotta oda. Ez a helyszín a Donnithorne-vadaskert Ligete volt: azt pedig, ki volt a két férfi, olvasóim úgyis tudják.

Az öreg urasig temetése aznap reggel zajlott le, utána felolvasták a végrendeletet, és most, hogy először jutott lélegzethez, Arthur Donnithorne rászánta magát erre a magányos sétára, hogy állhatatosan szembenézzen az előtte kibontakozó új jövővel, és erőt gyűjtsön egy szomorú elhatározásra. Úgy gondolta, erre legalkalmasabb hely a Liget.

Adam szintén Stonitonból érkezett meg hétfőn este, egész nap el sem hagyta otthonát, csak éppen az Úri Tanyán élő családot látogatta meg, hogy elmondja nekik mindazt, amiről Mr. Irwine-től nem értesülhettek. Megegyezett Poyserékkal, hogy követni fogja őket oda, ahol letelepedni készülnek, bárhol legyen is az, mert az volt a szándéka, hogy feladja az erdőgazdaság irányítását, és mihelyt gyakorlatilag lehetővé válik, felszámolja a Burge-féle üzletet, aztán anyjával és Sethtel együtt azoknak a barátoknak a közelében telepszik le, akikhez a közös bánat szálai kapcsolják.

- Seth és én biztosan találunk munkát - mondotta. - Az olyan ember, aki a szakmáját alaposan ismeri, otthonra lel mindenütt, nekünk pedig mindent elölről kell kezdenünk. Anyám nem áll majd utamban, mert azóta, hogy hazajöttem, megmondta nekem, beletörődött, hogy idegen temetőben nyugodjék, ha ez a kívánságom, és ha az életet máshol elviselhetőbbnek találom. Csodálatos, milyen nyugodt, mióta hazatértem. Úgy tetszik, mintha a baj nagysága elcsitította és megbékéltette volna. Mindannyiunk számára jobb lesz egy új környezet, bár van, akit nem szívesen hagyok el. De magától és az övéitől nem válok meg, Mr. Poyser, ha csak egy mód van rá. A baj barátokká kovácsolt.

- Hát bizony, fiam - mondta Martin -, elmegyünk oda, ahol annak az embernek a nevét se kell hallanunk. Csakhogy kételkedem benne, eljuthatunk-e valaha is olyan messzire, ahol az emberek nem fogják megtudni: valakit a családunkból tengeren túlra deportáltak, és a bitó alól szabadult. Ezt bizony gyakran fogják az arcunkba vágni, de még a gyermekeinkébe is.

A látogatás az Úri Tanyán hosszúra nyúlt, s túlságosan kimerítette Adam energiáját ahhoz, hogy a másokkal való találkozásra gondoljon, vagy újra hozzákezdjen szokott foglalatosságaihoz a holnapi nap előtt. „De holnap - szólt magában - ismét nekilátok a munkámnak. Lehet, hogy idővel majd újra megkedvelem, s ez így van rendjén, akár tetszik nekem, akár nem."

Ezt az estét engedélyezte magának, mint utolsót, amikor még a bánat úrrá lehet felette: a feszült várakozás ideje elmúlt, és a megváltoztathatatlanba bele kell nyugodnia. Feltett szándéka volt, hogy Arthur Donnithorne-nal soha többé nem találkozik, ha mód lesz rá, hogy elkerülje. Átadni való üzenete már nem volt Hetty részéről, mert Hetty találkozott Arthurral, Adam pedig nem bízott magában: megtanulta, hogy féljen érzelmeinek hevességétől. Mr. Irwine szava - hogy emlékeznie kell arra, mit is érzett azután, hogy a Ligetben utoljára sújtott le Arthurra - benne maradt emlékezetében.

Arthur járt a fejében, és minden indulatokkal telített gondolata egyre visszatért, újra meg újra felidézték a Liget képét - azt a helyet, ahol az egymásba ívelő ágak alatt megpillantotta az összesimuló két alakot, és elfogta a hirtelen düh.

- Még egyszer utoljára elmegyek oda, megtekintem ma este - mondta -, javamra válik majd; ugyanazzal az érzéssel fog eltölteni, mint amikor leütöttem. Mindjárt, mihelyt megtettem, éreztem, milyen értelmetlen, hiábavaló cselekedet volt, még *azelőtt*, hogy azt hittem, meghalt.

Így történt, hogy Arthur és Adam ugyanarra a helyre indult ugyanabban az időben.

Adam megint munkaruhában volt, mert a másikat a megkönnyebbülés érzésével hányta le magáról, mihelyt hazaért; s ha a szerszámoskosarat is a vállára veszi, akkor sovány, elnyűtt arcával ugyanazon Adam Bede kísértetének tűnt volna, aki ezelőtt nyolc hónappal, egy augusztusi éjszakán lépett be a Ligetbe. De hát nem volt nála szerszámoskosár, nem is azzal a kemény pillantású, sudár járással járt már; kezét zsebébe süllyesztette, pillantása leginkább a földre szegeződött. Régen nem járt a Ligetben, s most megállt egy bükk előtt. Jól ismerte ezt a fát: ifjúságának határköve volt - annak a régmúlt időnek a jele, amelyben a legkorábbi, legerősebb érzései elhagyták. Biztos volt benne, hogy ezek soha többé nem térnek vissza. És mégis, ebben a percben, valami érzelemféle moccant benne annak az Arthur Donnithorne-nak az emlékképe iránt, akiben hitt, azt megelőzően, hogy útja ehhez a bükkfához vezette nyolc hónappal ezelőtt. Ez a szeretet a halotthoz fűzte: *az* az Arthur nincs többé.

Közeledő léptek zaja zavarta meg, de a bükk az ösvény fordulójában állt, s így Adam nem láthatta, ki jön, míg csak a magas, karcsú alak mély gyászba öltözve, váratlanul ott nem állt előtte, alig két lépésnyire tőle. Mindketten meghökkentek, és némán nézték egymást. Az elmúlt két hét során Adam gyakran képzelte el, ha ilyen közel kerül Arthurhoz, olyan szavakat zúdít rá, amelyeket a lelkiismeret hangjának érez, és arra késztetik, hogy illő részt vállaljon abból a nyomorúságból, amelynek okozója volt; gyakran viszont azt mondta magában, jobb, ha ez a találkozás meg sem esik. De az elképzelt találkozásokon Arthurt mindig olyannak látta, mint azon az estén a Ligetben, élénknek, gondtalannak, könnyű szavúnak; most pedig az előtte álló férfi meghökkentette a szenvedés jegyeivel. Adam maga is tudta, mi a szenvedés - képtelen volt kegyetlen kézzel nyúlni egy sebzett emberhez. Nem érzett olyan indulatot magában, melyet le kellett volna gyűrnie: a hallgatás itt helyénvalóbb volt, mint a szemrehányás. Arthur törte meg először a csendet.

- Adam - mondta nyugodtan -, talán jó is, hogy most itt találkozunk, mert látni akartam magát. Különben arra kértem volna, látogasson meg holnap.

Szünetet tartott, de Adam nem szólt semmit.

- Tudom, fájdalmas magának találkozni velem - folytatta Arthur -, de hasonlóra az elkövetkező években aligha kerül sor.

- Nem, uram - felelt hűvösen Adam -, én meg azt akartam megírni önnek holnap, jobb, ha köztünk minden kapcsolat megszakad, és más foglalja el a helyemet.

Arthurban ez a válasz igen erős visszhangot keltett, és erőt kellett vennie magán, hogy folytassa szavait.

- Részben erről kívántam magával beszélni. Nem akarom csökkenteni velem szemben érzett felháborodását, sem arra kérni, hogy bármit is tegyen a kedvemért. Csak megkérdezem, hajlandó-e segíteni abban, hogy enyhítsük a múlt átkos következményeit, miután a múlt úgyis megváltoztathatatlan. Nem a reám háruló következményekre gondolok; hanem amelyek másokat érintenek. Tudom, hogy keveset tehetek. Azt is tudom, hogy a leggaládabb következmények megmaradnak, de valamit azért mégis tehetnénk, ha ebben maga segítene. Hajlandó türelmesen meghallgatni?

- Igen, uram - szólt Adam, némi habozás után -, meghallgatom, mit akar. Ha segíthetek valaminek a jóvátételében, megteszem. Tudom, a harag semmin sem segít. Ebből már elegünk volt.

- A Nyári Lakba tartottam - mondta Arthur. - Hajlandó elkísérni, és ott leülni velem? Alkalmasabban tudunk ott beszélgetni.

A Nyári Lakba azóta se lépett be senki, hogy valamikor együtt hagyták el, mert Arthur a kulcsot bezárta az íróasztalába. S most, amikor kitárta az ajtót, előttük volt a tartójában kiégett gyertya; a szék ugyanazon a helyen, ahol Adam emlékezete szerint ült; a szemétkosár tele hulladékpapírral, és legalul, Arthur egy pillanatra belenyúlt, egy kis rózsaszín selyemkeszkenő. Még akkor is fájdalmas lett volna e helyre belépni, ha kevésbé fájdalmas gondolatok fűzik őket a Lakhoz.

A régi helyükre ültek le, egymással szemközt, aztán Arthur azt mondta:

- Én elmegyek, Adam; beállok katonának.

Szegény Arthur úgy érezte, Adamra nyilván erős hatást tesz majd a bejelentése - legalábbis árnyalatnyi megrezzenést vált ki belőle. De Adam ajka szorosan zárva maradt, arckifejezése is változatlan.

- Amit pedig mondani akarok magának, Adam - folytatta Arthur -, ez: az egyik ok, ami távozásra késztet, hogy senki más ne kényszerüljön elhagyni Hayslope-ot... elhagyni otthonát énmiattam. Mindent megtennék, nincs az az áldozat, melyet meg ne hoznék, ha megakadályozhatom vele, hogy bármiféle újabb méltánytalanság történjék, aminek én... az események voltak az okai.

Arthur szavai pontosan az ellenkező hatást érték el, mint amit várt tőlük. Adam azt gondolta, ugyanazt a felfogást fedezi fel bennük, mely szerint a jóvátehetetlen rosszért van kárpótlás, azt az önámító kísérletet, hogy a gonoszból éppúgy sarjadhat jó gyümölcs, mint a jóból, s ez mindennél jobban felháborította. Adam kész volt szembenézni fájdalmas tényekkel, Arthur viszont el akarta fordítani a tekintetét róluk. Azonfelül Adamot áthatotta az az éber, gyanakvó büszkeség is, amit a szegény ember érez a gazdag jelenlétében. Érezte, visszatér a régi keménysége, amikor megszólalt:

- Ennek az ideje elmúlt, uram. Az ember azért hozzon áldozatot, hogy elkerülje a rossz cselekedetet; ha egyszer ez nem sikerült, akkor az áldozat már nem segít. Amikor az ember érzései halálos sebet kaptak, azt semmiféle kegy be nem gyógyítja.

- Kegy! - kiáltott fel Arthur szenvedélyesen. - Ugyan hogyan tételezheti fel, hogy erre gondoltam? De Poyserék... Mr. Irwine-től tudom, hogy Poyserék el akarják hagyni azt a helyet, ahol annyi éven át, sőt nemzedékeken át éltek. Magának is látnia kell, mint ahogyan Mr. Irwine látja: ha rá lehetne venni őket arra, győzzék le magukban azt az érzést, mely elűzi őket otthonukból, végezetül nekik is sokkal jobb, ha megmaradnak régi helyükön, olyan barátok és szomszédok között, akik ismerik őket!

- Ez igaz - mondta erre Adam hidegen. - Csakhogy, uram, az emberek nem könnyen lesznek úrrá érzéseiken. Nehéz lesz Martin Poysernak idegen helyre távozni, idegen arcok közé, ha egyszer az Úri Tanyán nőtt fel, s őelőtte még az apja is, csakhogy még nehezebb lenne a hozzá hasonló alkatú embernek maradni. Mindenképpen csak keserves módját látom a megoldásnak. Van olyan sérelem, uram, amit nem lehet jóvátenni.

Arthur néhány pillanatig hallgatott. Minden más érzelme ellenére, amelyek ezen az estén vezették, büszkesége megsínylette, ahogyan Adam bánt vele. Hát ő talán nem gyötrődött?

Neki nem kell lemondania dédelgetett reményeiről? Ugyanaz történt most, mint nyolc hónappal ezelőtt - Adam rákényszerítette Arthurt, hogy még erőteljesebben átérezze: ami rosszat cselekedett, az visszavonhatatlan: azt a fajta ellenállást tanúsította, ami a legingerlőbb Arthur szenvedélyesen izzó természetének. De dühét ugyanaz csillapította, ami Adamét is, mikor először álltak egymással szemtől szembe: hogy a régen ismert arcon a szenvedés jegyeit fedezte fel. A pillanatnyi belső küzdelem abban az érzésben ért véget, hogy rengeteget el kell viselnie Adam részéről, akit ő maga is olyan sok minden elviselésére késztetett; de azért, amikor megszólalt, volt a hangjában valami vitatkozó, kamaszos ingerültség:

- Csakhogy az emberek ésszerűtlen magatartásukkal még rosszabbá teszik az igazságtalanságokat, azzal, hogy szabad utat engednek a dühüknek a pillanatnyi kielégülés kedvéért, és nem gondolják meg, hogy ennek mi lehet a hatása a jövőre nézve.

- Ha itt akarnék maradni, és földesúrként tevékenykedni - tette hozzá Arthur kisvártatva, még ingerültebben -, ha fütyülnék arra, amit tettem... aminek okozója voltam, akkor, Adam, még lenne némi mentsége arra, hogy elmegy, és másokat is a távozásra bátorít. Akkor lenne némi mentsége a baj növelésére. De ha azt mondom magának, hogy évekre távozom... holott tudja, mit jelent ez nekem, hogyan semmisíti meg minden olyan tervemet, amelyet a boldogságról valaha szőttem magamban, akkor lehetetlen, miért ne látná be a magafajta értelmes ember: semmi elfogadható okuk nincs Poyseréknak arra, hogy ne maradjanak. Tudom, hogyan vélekednek a szégyen felől... Mr. Irwine mindent elmondott nekem, de neki az a véleménye, meg lehetne győzni őket, tévednek abban, hogy megszégyenültek a szomszédaik szemében, és nem maradhatnak tovább a birtokomon, ha maga is kész részt venni a lelkésznek ilyen irányú iparkodásában - ha maga is marad, és változatlanul intézi az erdők ügyét.

Arthur megállt egy pillanatra, aztán kérlelve még hozzátette: - Tudhatná, hogy ez lenne a helyes, nemcsak a tulajdonos, hanem mások érdekében is. Azt pedig nem tudhatja, hogy azok a mások hamarosan jobb tulajdonossal számolhatnak a jelenleginél, akinek maga is szívesen dolgozik majd. Ha meghalok, Tradgett unokafivérem örökli a birtokot, és veszi fel nevemet. Ő derék ember.

Adam önkéntelenül meghatódott: lehetetlen volt nem éreznie, ez annak a becsületes, melegszívű Arthurnak a hangja, akit egykor szeretett, s akire oly büszke volt; de azért a közelebbi emlékeket se lehetett elhárítani az útból. Hallgatott, de Arthur az arcáról leolvasta azt a választ, mely rábírta, hogy növekvő komolysággal folytassa szavait.

- És így, ha hajlandó lenne beszélni Poyserékkal, ha megbeszélné az ügyet Mr. Irwine-nel is... holnap akar magával találkozni... s ha aztán a maga érveit is odasorakoztatná az övéihez, hogy rávegye őket a maradásra... Tudom persze, hogy Poyserék semmiféle kegyet nem hajlandók elfogadni tőlem, nem is gondolok semmi ilyesfélére, de abban biztos vagyok, hogy végezetül így kevesebb szenvedésnek tennék ki magukat. Ez Irwine-nek is a véleménye, és Mr. Irwine lesz a birtok legfőbb irányítója, elfogadta ezt a tervemet. Így Poyserék olyan ember vezetése alatt lesznek majd, akit becsülnek és szeretnek. És ugyanez vonatkozik magára is, Adam, s így azt az elhatározást, hogy elmegy innen, nem tekintem másnak, mint hogy még nagyobb fájdalmat akar okozni nekem.

Arthur megint hallgatott egy darabig, aztán némi izgalommal hangjában, így szólt:

- Én, tudja, nem így járnék el magával szemben. Ha én lennék a maga helyén, és maga az enyémben, segíteni igyekeznék abban, hogy a legjobbat tegye.

Adam hirtelen mozdulatot tett a székén, és a földet nézte. Arthur folytatta:

- Talán maga, Adam, soha nem tett olyat életében, amit keservesen meg kellett bánnia, különben megértőbb lenne. Akkor tudná, hogy nekem rosszabb, mint magának.

Az utolsó szavaknál Arthur felállt a székéből, az egyik ablakhoz lépett Adamnak hátat fordítva, kitekintett, miközben szenvedélyes hangon folytatta:

- Hát vajon én nem szerettem őt? Nem találkoztam vele tegnap? Nem fog elkísérni az emléke ugyanúgy, mint magát? S nem hiszi, hogy a vétkes többet szenved?

Néhány percnyi csend következett, mert az Adam lelkében dúló küzdelem nem könnyen dőlt el. A felületes természetek, akiknek indulatai kevéssé tartósak, alig is érthetik meg, mennyi belső ellenállást kellett legyűrnie Adamnak, míg felkelt a székéből, és Arthur felé fordult. Arthur hallotta a mozgást, és megfordulva, abba a szomorú, de megenyhült tekintetbe kapcsolódott, mellyel Adam e szavakat mondta:

- Igaz az, amit mond, uram, én kemény vagyok: ez a természetem. Kemény voltam apámhoz is, ha rossz fát tett a tűzre. Mindenkihez túlságosan kemény voltam, csak éppen hozzá nem. Úgy éreztem, őt senki nem szánja eléggé... a szenvedése a húsomba vágott, és amikor az jutott eszembe, hogy a Tanyán lévők is túlságosan keményen bántak vele, megfogadtam, magam nem leszek már senkivel szemben se kemény. De hogy annyi érzést áldoztam a lánynak, az talán egy kissé méltánytalanná tett ön iránt. Magam is megtanultam életemben, mit jelent az, megbánni s azt érezni, már késő: akkor éreztem meg, mennyire durva voltam az apámhoz, amikor örökre távozott tőlem; s ez az érzés most sem hagy el, valahányszor rá gondolok. Nincs jogom, hogy kemény legyek azokhoz, akik rosszat cselekedtek, de megbánták.

Adam e szavakat az olyan férfi erőteljes határozottságával mondotta, aki elszánta magát arra, semmit nem hagy kimondatlanul, aminek kimondását kötelességének érzi, de aztán valamelyest habozva folytatta:

- Egyszer, uram, amikor kérte, nem akartam önnel kezet fogni... de ha most hajlandó a kézfogásra, a visszautasítás ellenére...

Arthur fehér keze tüstént Adam hatalmas tenyere szorításában pihent, s erre mindkettőjükben előtört a régi, gyerekkori érzelem.

- Adam - mondta Arthur, immár teljes beismerésre kényszerülve -, soha semmi nem történik, ha tudom, hogy maga szereti. Ez segített volna abban, hogy odahagyjak mindent. Én magam küzdöttem ellene, soha *őt* bántani nem akartam. Később becsaptam magát, ez aztán még rosszabbhoz vezetett, de úgy éreztem, rákényszerültem erre az álnokságra, s még ez a legjobb, amit tehetek. S abban a levélben azt közöltem vele, tudassa velem, ha bajba kerül; ne higgye, hogy nem tettem volna meg mindent, amire csak képes vagyok. Csakhogy kezdettől fogva rossz úton jártam, és ebből az igaztalanságból szörnyű baj származott. Isten a tudója, életem adnám érte, ha meg nem történtté tehetném.

Megint leültek egymással szemben, és Adam reszketegen azt mondta:

- Milyennek találta, amikor elhagyta, uram?

- Ne kérdezze ezt, Adam - felelte Arthur. - Néha úgy érzem, megőrülök, ha visszagondolok a külsejére, és arra, mit mondott nekem, meg arra, hogy nem voltam képes a teljes kegyelmet elnyerni... hogy a deportálás nyomorult sorsától nem tudtam megmenteni... hogy e sok elkövetkező év során semmit se tehetek érte, ő meg meghalhat ezeknek nyomasztó súlya alatt, és többé megnyugvást nem talál.

- Ó, uram - mondta Adam, aki először érezte, hogy a fájdalma elvegyül az Arthur iránt érzett részvéttel -, ön és én gyakran fogunk ugyanarra gondolni, ha mégoly távol leszünk is egymástól. Imádkozni fogok Istenhez, hogy segítse önt, mint ahogy segítsen engem.

- De itt van ez az édes nő, ez a Dinah Morris - mondta Arthur, gondolatainak útját követve, s föl sem fogva, mi Adam szavainak az értelme -, ez azt mondja, vele marad a legutolsó percig... amíg el nem távozik; az a szegény teremtés meg úgy kapaszkodik belé, mintha némi vigaszt talált volna benne. Én képes lennék imádni ezt a Dinaht; nem is tudom, mit tennék, ha ő nem volna ott. Adam, maga majd találkozik vele, ha visszatér; én képtelen voltam bármit is mondani neki tegnap, semmit abból, amit iránta érzek. Mondja meg neki - folytatta Arthur sebesen, mintha csak rejtegetni akarná felindulását, amely szóra bírta, miközben lerakta óráját és láncát -, mondja meg neki, arra kértem, rám való emlékezésül adja át ezeket neki, hogy ezt az az ember küldi, akinek számára ő a vigasz egyedüli forrása, ha arra gondol... Tudom, hogy ő az ilyesmivel nem sokat törődik... vagy bármi mással, amit öncélúan adhatnék neki. De azért az órának hasznát fogja venni... szívesen gondolok majd rá, hogy használja.

- Át fogom adni neki, uram - mondta Adam -, és megismétlem előtte a szavait. Azt mondta nekem, úgy lehet, visszajön az Úri Tanyára a rokonaihoz.

- És ugye rábeszéli Poyserékat arra, hogy maradjanak, ugye, Adam? - mondta Arthur, visszaemlékezve arra, amit újraéledő barátságuk első kölcsönös kifejezése során mindketten elfelejtettek. - S maga is marad, és segít Mr. Irwine-nek a birtok új létesítményeinek munkálataiban.

- Egy dolog van, uram, amit talán nem vesz megfelelően számításba - mondta Adam, tartózkodó gyengédséggel -, és ez tette, hogy hosszabban haboztam. Tudja, Poyseréknál ugyanaz a helyzet, mint nálam: ha maradunk, az a földi boldogulásunk érdekében történik, és a látszat az lesz, hogy ennek érdekében mindennel megalkuszunk. Tudom, mindenki ezt gondolja, és egy kicsit én magam is azt hiszem. Ha az emberekben tiszteletet érdemlő független szellem van, nemigen szeretnek olyasmit cselekedni, ami az aljas gondolkodás látszatába keveri őket.

- De ezt senki, aki ismeri magukat, nem fogja hinni, Adam: ez nem ok annak a választásnak a megtagadására, amely a másiknál nagylelkűbb is, önzetlenebb is. És majd köztudomásúvá lesz... majd köztudomásra hozzuk, hogy maga is, Poyserék is az én kérlelésemre maradtak. Adam, ne akarja a dolgokat még nehezebbé tenni a számomra, enélkül is eléggé sújt a büntetés.

- Nem, uram, nem - mondta Adam, szomorú szeretettel nézve Arthurra. - Isten mentsen attól, hogy én még megnehezítsem a dolgokat az ön számára. Valamikor szenvedélyes dühömben erre vágytam; de ez még akkor volt, amikor azt hittem, nem eléggé mély önben az érzés. Maradok, uram: minden tőlem telhetőt megteszek. Most már csak erre van gondom, hogy jól végezzem a munkámat, és a világot olyan hellyé tegyem, amelyben örömüket lelhetik azok, akik erre képesek.

- Akkor hát elválunk most, Adam. Maga holnap felkeresi Mr. Irwine-t, és megbeszél vele mindent.

- Hamarosan útnak indul, uram? - kérdezte Adam.

- Amilyen hamar csak lehetséges... mihelyt megtettem a szükséges intézkedéseket. Isten vele, Adam. Majd gondolok magára, hogy ott jár-kel a régi házban.

- Isten vele, uram. És Isten áldja.

A kezek még egyszer egymásba kulcsolódtak, aztán Adam elhagyta a Nyári Lakot, azt érezve, most, hogy a gyűlölet elmaradt mellőle, elviselhetőbb a bánat.

Mihelyt becsukódott mögötte az ajtó, Arthur odament a szemétkosárhoz, és előhúzta a kis rózsaszín selyemkeszkenőt.

Hatodik könyv

NEGYVENKILENCEDIK FEJEZET
Úri Tanyán

Az 1801-es esztendő első őszi napsütése terült az Úri Tanya udvarára, több mint másfél esztendővel azután, hogy Adam és Arthur búcsúja lezajlott a Nyári Lakban, a bulldog izgalma tetőfokára hágott, mert ez volt a napnak az az órája, amikor a teheneket az udvarra hajtották délutáni fejésre. Nem csoda, hogy a türelmes állatok zavarodottan rohangáltak képtelen helyekre, mert a bulldog riasztó lármája elkeveredett más olyan távolabbi zajokkal, amelyeket ezek a félénk női lények megbocsátható tévhittel olyannak képzeltek, mint aminek valami köze van az ő mozgásukhoz - a kocsis ostorának iszonyú pattogásához, öblös kiáltozásához, a szekér morajló dübörgéséhez, amint aranyló terhétől megszabadulva elhagyja a szérűskertet.

A fejés olyan látvány volt, amelyet Mrs. Poyser kedvelt, s enyhe napokon ilyen idő tájt rendszerint ott állt a ház ajtajában, kezében kötésével, nyugodt szemlélődésbe merülve, amelyből érdeklődése csak akkor élénkült, amikor a gaz sárga tehenet, mely egyszer egy egész sajtár drága jó tejet rúgott fel, annak a megelőző büntetésnek vetették alá, hogy hátsó lábait összeszíjazták.

Ma azonban Mrs. Poyser csak megosztott figyelmének egy részét szentelte a tehenek érkezésének, mert élénk beszélgetésbe merült Dinahval, aki Mr. Poyser inggallérjait varrogatta, és türelemmel viselte el, hogy Totty már harmadszorra tépi el a fonalát úgy, hogy váratlan állhatatossággal megragadja a karját, nézze meg a „bébit", azaz azt a nagy lábatlan, hosszú szoknyás fababát, amelynek kopasz fejét Totty, aki Dinah oldalán a kis székében ült, elragadtatva cirógatta és szorította párnás arcocskájához. Totty kétévnyit növekedett azóta, hogy utoljára láttuk, és köténye alatt fekete ruhát visel: Mrs. Poyser ruhája is fekete, mely mintha még jobban elmélyítené a családi hasonlóságot közte és Dinah között. Más tekintetben kevés változás észlelhető régi barátainkon, vagy a kellemes tisztaszobában, amelyet beragyog a fényesre dörgölt tölgy és ón.

- Soha még a másodat nem láttam, Dinah - mondta éppen Mrs. Poyser -, ha egyszer valamit a fejedbe vettél: nem lehet kimozdítani, akár az erősen meggyökerezett fát. Mondhatsz, amit akarsz, de én nem hiszem, hogy *ez* a hit, mert ugyan mi másról szól a Hegyi beszéd, amit olyan szívesen olvasol fel a fiúknak, mint hogy azt cselekedd magad, amit másoktól is elvársz? De ha azok a mások valami oktalanságot kívánnának tőled, mint például hogy kanyarítsd le a köpenyegedet és add oda nékik, vagy szépen tűrd, hogy arcul üssenek, te ugyan, biztos vagyok benne, arra is kész lennél: csak ha az ember azt kívánja tőled, amit a józan ész diktál, és ami magadnak is javadra válik, akkor makacsolod meg magad az ellenkező irányba.

- Nem így van, édes néném - mondta Dinah, halvány mosollyal, miközben folytatta munkáját -, biztos vagyok benne, hogy minden olyan óhajod parancs a számomra, amit nem érzek helytelennek.

- Helytelennek! Hiszen ezt, már nem lehet kibírni. Már csak szeretném tudni, mi abban a helytelen, ha a barátaiddal maradsz, akiket boldoggá teszel a jelenléteddel, és készek mindennel ellátni, még ha a munkádból nem is telnék ki az a verébnyi eledel, amit fogyasztasz, meg a rongy, amit magadra tűzködöl. Aztán azt is szeretném tudni, ki másnak tartozol segítséggel és támogatással a világon jobban, mint a saját húsodnak-vérednek... s nekem, az egyetlen nénikédnek, aki még a földön van, de magam is minden elkövetkező télen a sír szélére kerülök, annak az apróságnak pedig, amelyik ott ül melletted, a kis szíve szakad meg, ha elmégy, a nagyapja még egy éve sincs, hogy meghalt, bátyádnak meg úgy fogsz hiányozni,

mint eddig senki; hiszen meggyújtod a pipáját, kiszolgálod, s most már rád tudom bízni a vajat is, pedig mennyit fáradoztam, míg betanítottalak, s mennyi varrás vár rád, erre meg valami idegen lányt kell fogadnom Treddlestonból... s mindezt azért, mert neked vissza kell menned abba a csupasz kőrakásba, ahol még a varjak se telepednek le, csak átröpülnek fölötte.

- Kedves Rachel néném - mondta Dinah, Mrs. Poyser arcába tekintve -, csak a kedvességed mondatja veled, hogy hasznos vagyok a számodra. Igazában most nincs is szükséged rám, merthogy Nancy és Molly igen jelesek a munkájukban, magad is jó egészségnek örvendesz, Isten áldásával, bátyám is derűs hangulatban van újra, s nem csekély a szomszédaitok és barátaitok száma... némelyikük szinte naponta jön el látogatóba, hogy elüldögéljen a bátyámmal. Bizony, nem fogok én hiányozni, Snowfieldben pedig ott vannak a testvérek, igen nagy ínségben, akiknek nem áll rendelkezésére mindaz a vigasztaló kényelem, ami benneteket övez. Úgy érzem, oda szólít a kötelesség, ahová a sorsom kezdettől rendelt, úgy érzem, hívnak a dombok, ahol üdvösséget nyertem abban, hogy hordoztam az élet szavát a bűnösöknek és elhagyottaknak.

- Úgy érzed! No persze - mondta Mrs. Poyser, elfordítva gyámolító tekintetét a tehenekről. - Ezzel az indoklással kell megküzdenem, valahányszor azon jár az eszed, hogy velem ellenkezz. Ugyan mi szükség lenne arra, hogy többet prédikálj, mint amennyit most szoktál? Hát nem mégy el az Isten tudja, hová minden vasárnapon, prédikálni és imádkozni? és nincs elég metodista Treddlestonban, akiknek gondját viselheted, ha már az igazhitűek képét túlságosan szépnek találod ahhoz, hogy tetszésedet megnyerjék? és nincs ebben a te kézben tartott faludban is elég olyan, aki tüstént az ördöggel köt barátságot, mihelyt hátat fordítasz neki? Itt ez a Bessy Cranage... ott fog flangálni az új cicomájában három héttel azután, hogy elmentél, efelől biztos vagyok: éppoly kevéssé fog nélküled az általad megszabott új úton maradni, mint ahogyan a kutya nem jár két lábon, ha senki nem nézi. Csakhogy attól tartok, az idevalósi emberek lelke nem olyan fontos, különben úgy döntenél, hogy a tulajdon nénikédnél maradsz, aki maga sem olyan tökéletes, hogy a te réveden ne válhatna még jobbá.

Volt valami Mrs. Poyser hangjában éppen akkor, amit nem akart észrevétetni, így nagy sebesen az órára fordította pillantását, és azt mondta:

- Nocsak! Itt az uzsonna ideje, s ha Martin a szérűskertben van, szívesen vesz majd egy csésze teát. Eridj csak, Totty, galambom, hadd tegye rád anyád a főkötődet, aztán szaladj a szérűskertbe, nézd meg, ott van-e apa, s mondd meg neki, el ne menjen úgy, hogy nem issza meg a teáját, s mondd meg a fivéreidnek, ők is jöjjenek be a házba.

Totty elvonult csapdosó szárnyú főkötőjében, mialatt Mrs. Poyser megterítette a fénylő tölgy asztalt, és leadogatta a teáscsészéket.

- Azt mondod, ez a Nancy és Molly lány megállja a helyét a munkában - folytatta -, ez szóban szépen hangzik. Mind egyformák, akár okosak, akár ostobák, az ember egy pillanatig nem téveszthetí őket szem elől. Valaki mindig tartsa rajtuk a szemét, ha azt akarja, oda ne hagyják a munkájukat. Aztán tegyük fel, hogy ezen a télen megint megbetegszem, mint ahogyan a múlt tél előtti évben is megesett, ugyan ki fog a körmükre nézni, ha te nem vagy itt? Meg aztán itt van ez a drága gyermek; ezzel biztosan fog történni valami, vagy belebukik felőlük a tűzbe, vagy az üstbe esik, amiben a disznózsírt olvasztjuk, vagy más olyan baj éri, amitől egész életére megsántul, és ez a te lelkeden szárad, Dinah.

- Nénikém - mondta Dinah -, megígérem, hogy visszajövök a télen, ha megbetegszel. Ne higgyed, hogy valaha is nem leszek az oldaladon, ha igazán szükséged lesz rám. Csakhogy a lelkem igénye, hogy eltávozzam a kényelem és fényűzés eme világából, amelyben túlságosan is bőven jut osztályrészemül mindenféle... legalábbis egy rövid időre. Azt csak én tudhatom,

mik a belső szükségleteim, és mik azok a szorongatások, amelyek leginkább sodornak veszélybe. A te óhajod, hogy maradjak, nem a kötelességnek olyan hívása, amelynek meghallgatását azért mulasztom el, mert vágyam ellen való; olyan kísértés, amelynek ellen kell állanom, különben a teremtett dolgok iránti szeretetem köddé válik a lelkemben, s az kizárja onnan az égi fényt.

- Egyáltalán nem fér a fejembe, mit értesz azon: kényelem és fényűzés - mondta Mrs. Poyser, miközben vajas kenyeret kent. - Az igaz, hogy a kosztunk jó, senki ne mondhassa rám, hogy erről nem gondoskodom, de még arról is, hogy jusson-maradjon, ám ha akad olyan rágós maradék, amit már senki se akar megenni, te aztán biztosan lecsapsz rá... de nézd csak, itt van Adam Bede, ő hozza karján a kicsit. Ugyan hogy került ide ilyen korán.

Mrs. Poyser az ajtóhoz sietett, annak puszta örömével eltelve, hogy kedvencét ebben az új helyzetben szemlélje, miközben szeméből szeretet sugárzott, de ajka szemrehányást ontott.

- Ó, szégyelld magad, Totty! Ötéves kislány szégyellheti magát, hogy így cipelik. Ugyan már, Adam, beleszakad a karja, ilyen nagy lányt hurcolni; tegye csak le... hát nem szégyen?

- Nem, nem - mondta Adam -, a kezemmel is felemelem, a karomra már nincs is szükség.

Tottyt, aki olyan derűsen vette tudomásul a megjegyzéseket, mint egy kövérkés fehér kutyakölyök, lecsüccsentették a küszöbre, anyja pedig szemrehányásait csókzuhataggal tetézte.

- Bizonyára csodálkozik, hogy a napnak ebben az órájában lát - mondta Adam.

- Igen, de hát jöjjön csak be - mondta Mrs. Poyser, szabaddá téve az utat Adam számára -, nem valami rossz hírt hoz, remélem?

- Nem, semmi rosszat - felelte Adam, amint Dinah felé tartva a kezét nyújtotta. Dinah letette munkáját, és közeledtére ösztönösen felállt. Sápadt arcán gyenge pirosság halt el, amint kezét az Adaméba helyezte és félénken a férfira nézett.

- Megbízásból jöttem ide magához, Dinah - mondta Adam, észre se véve, hogy mindeközben szüntelen tartja a lány kezét -, anyám kicsit gyengélkedik, a fejébe vette, maradjon mellette éjszakára, ha lenne oly kedves. Megmondtam neki, hogy a faluból jövet majd benézek ide, és megkérem rá. Agyondolgozza magát, és képtelen vagyok rábeszélni arra, vegyen maga mellé valami kislányt, aki segít neki. Nem tudom, mit lehetne tenni.

Adam elengedte Dinah kezét, amint mondókája végére ért, és választ várt; de még mielőtt Dinah szóra nyithatta volna ajkát, Mrs. Poyser megszólalt:

- No tessék! Mondtam már ennek a lánynak, akad itt elég nép, aki segítségre szorul, minek másfelé kereskedni. Itt van Mrs. Bede, egyre öregebb és betegesebb lesz, s alig enged mást a közelébe, mint téged. A snowfieldiek azóta már megtanulták, hogy boldoguljanak nélküled is, de Mrs. Bede nem.

- Felteszem a főkötőm, és máris indulok, ha nénikém nem kíván tőlem mást - mondta Dinah, összehajtogatva munkáját.

- De kívánok ám... mégpedig azt, hogy megidd a teádat. Itt van készen, gyermekem, s igyék egy csészével maga is, Adam, hacsak nem siet túlságosan.

- Igen, kérek egy csészével, aztán majd elballagok Dinahval. Egyenest hazafelé tartok, mert sok fafélének az árát kell kiszámítanom.

- Hogyan, Adam fiam, hát maga itt van? - kérdezte Mr. Poyser, amint kimelegedve, kabát nélkül belépett, mögötte két fekete szemű fiával, akik pontosan úgy hasonlítottak rá, mint két kis elefánt egy nagyra. - Hogy lehet az, hogy ennyivel az etetés ideje előtt látjuk?

- Anyám megbízásából jöttem - mondta Adam. - Újra a régi panaszát nyögi, és azt szeretné, ha Dinah eljönne hozzá, és nála maradna egy darabig.

- Nos, anyja kedvéért kis időre lemondunk róla - mondta Mr. Poyser. - De más kedvéért nem tennők meg, hacsak nem a férjéért.

- Férj! - vetette közbe Marty, aki a fiúk értelmi fejlődésének legprózaibb, mindent szó szerint vevő időszakát élte. - Hiszen Dinahnak nincs férje.

- Lemondani róla? - ismételte Mrs. Poyser, miközben a köményes kalácsot az asztalra tette, aztán maga is leült, hogy kitöltse a teát. - De úgy tetszik, le kell mondanunk róla, méghozzá nem is egy férj, hanem a saját szeszélyei kedvéért. Ugyan már, Tommy, mit csinálsz a kis testvéred babájával? csak felbosszantod a gyereket, mikor magától jó lenne. Ha így viselkedsz, egy falat süteményt se kapsz.

Tommy igazi testvéri együttérzéssel azzal szórakozott, hogy Dolly szoknyáját a kopasz feje fölé húzta, és megcsonkított testét általános megvetésnek tette ki - mely méltánytalanság Totty szívét hasogatta.

- Ugyan mit gondolsz, miről beszél nekem Dinah már ebédidő óta? - folytatta Mrs. Poyser, miközben férjére tekintett.

- Nohát, én ugyan ki nem találom soha - felelt Mr. Poyser.

- Hát vissza akar menni Snowfieldbe, hogy ott dolgozzék a szövőgyárban, és agyoneméssze magát, mint szokta volt, akár az olyanok, akiknek senkije sincs.

Mr. Poyser nem talált szavakat, hogy kifejezze kelletlen meglepetését; csak nézett feleségéről Dinahra, aki most leült Totty mellé, hogy a bátyja játékosságának gátat vessen, és a gyerekek teájával buzgólkodott. Ha Mr. Poyser hajlamos lett volna az általánosabb következtetés levonására, rá kellett volna jönnie, hogy Dinahban valami változás állott be, mert eddig soha nem váltogatta a színét; de így csak azt érzékelte, hogy e percben Dinah arcát pír lepte el. Mr. Poyser úgy vélte, ettől csak még csinosabb; ez a pír nem volt mélyebb, mint amilyen a kínai rózsa szirmán látható. Talán onnan származott, hogy a nagybátyja olyan meredten nézte, de ezt nem lehetett megállapítani, mivel éppen akkor Adam higgadt meglepetéssel jegyezte meg:

- Ejnye már, azt reméltem, Dinah élete végéig közöttünk marad. Úgy hittem, lemondott arról, hogy visszamegy a régi otthonába.

- Márhogy azt hitte! hát igen - kezdte rá Mrs. Poyser -, hiszen ezt vélte volna bárki, akinek nem hiányzik egy kereke sem. De azt hiszem, ahhoz metodistának kell lenni, hogy az ember tudja, mit is cselekszik egy metodista. Hiába is találgatnánk, mi után repked a denevér.

- De hát mit tettünk néked, Dinah, hogy azt érzed, el kell hagynod bennünket? - kérdezte Mr. Poyser, még mindig illetlenül tartva a teáscsészéjét. - Olyan ez, mintha megszegnéd az ígéretedet, mert a néned már úgy gondolta, ezt tekinted az otthonodnak.

- Nem, bácsikám - mondta Dinah, aki megpróbált egész nyugodtnak tűnni. - Még amikor idejöttem, megmondtam, csak egy időre érkeztem, ameddig nénémnek hasznára lehetek.

- És azt ki mondta neked, hogy most már nem vagy hasznomra? - kérdezte Mrs. Poyser. - Ha nem akartál nálam maradni, jobban tetted volna, ha el se jössz. Akinek sosem volt párnája, annak később se hiányzik.

- Nono - vetette közbe Mr. Poyser, akinek nem volt ínyére semmiféle túlzás. - Így már ne beszélj, mert rosszul jártunk volna Dinah nélkül; Gyümölcsoltó Boldogasszony napján volt egy esztendeje, hogy megérkezett, és bizony hálásaknak kell lennünk iránta, akár marad, akár

nem. De azt fel nem érem ésszel, miért kellene egy jó otthont feladnia, hogy olyan vidékre térjen vissza, ahol a föld java része hektáronként nem ér tíz shillinget se, bért és hasznot beleszámítva.

- Hát hiszen épp ez a visszatérés oka, már amennyire okát tudja adni - mondta Mrs. Poyser. - Azt állítja, ez a vidék túlontúl kényelmes, sok itt az ennivaló, és a népség nem elég nyomorult. És már a jövő héten indul: semmivel nem tudom a szándéka megváltoztatására bírni, bármit is mondok neki. De ez mindig így van az ilyen szelídképűekkel; akárha tollal dobálódznék az ember, olyan az effélékkel a vitatkozás. *Én* azonban azt mondom, nem vallásos érzésre vall az ilyen makacsság... nincs igazam, Adam?

Adam látta, hogy Dinah nagyobb zavarban van, mint volt bármikor, más rávonatkozó dolog kapcsán, és igyekezetében, hogy - ha lehet - könnyítsen rajta, azt mondta, miközben szeretettel nézett a lányra:

- Hát én képtelen vagyok hibát lelni bármiben, amit Dinah tesz. Úgy vélem, ki nem tudjuk találni, miféle derék meggondolások vezetik őt. Hálás lettem volna neki, ha köztünk marad, de ha úgy látja jónak, hogy útnak ered, nem akadályoznám ezt, se meg nem nehezíteném a helyzetét az ellenkezéssel. Bizony, nem ezzel tartozunk neki.

Mintahogyan ez gyakran történni szokott, a könnyítésre szánt szavak éppen most túlontúl soknak bizonyultak Dinah érzékenységének. Szürke szemét oly sebesen lepték el a könnyek, hogy ideje se volt elrejteni őket; gyorsan felkelt, azt a látszatot keltve, hogy elindul feltenni a főkötőjét.

- Anya, méjt síj Dinah? - kérdezte Totty. - Hiszen nem jossz jány.

- Egy kicsit messzire mentél - jegyezte meg Mr. Poyser. - Nincs jogunk ahhoz, hogy beleavatkozzunk abba, mit is cselekszik. És rám is mértéktelenül haragudnál, ha kifogásolnám, amit Dinah cselekszik.

- Mert te bizonyára ok nélkül találnál hibát - vetette ellen Mrs. Poyser. - De az én beszédemnek oka van, különben nem venném a számra. Azok könnyen beszélnek, akik nem szeretik ezt a lányt úgy, mint a tulajdon nénje. És hát mennyire megszoktam! Olyan nyugtalan leszek, mint a frissen nyírott bárány, ha egyszer elhagy. És ha meggondolom, hogy olyan falut hagy itt, ahol annyira megbecsülik. Itt van Mr. Irwine, valóságos úrihölgyszámba veszi, pedig hát metodista, és fejébe vette a prédikálást is... az Isten bocsássa meg nekem, ha kárhoztatom érte.

- Az ám - mondta Mr. Poyser tréfásan -, de azt nem mondtad el Adamnak, mit is mondott nekem erről Mr. Irwine a minap. Azt mondja az asszony, Adam, hogy a prédikálás Dinah egyetlen hibája, amire Mr. Irwine azt mondja: „De ezt nem róhatja fel hibájául, Mrs. Poyser, merthogy ne feledje, nincs neki férje, akinek prédikálhatna. Garantálom, maga kiprédikálja magát Poysernak.” Itt aztán megfogott a lelkész - tette hozzá Mr. Poyser, miközben élvezettel nevetett. - Elmondtam ezt Bartle Masseynek is, ő is jót mulatott rajta.

- Ugyancsak kevés szellemesség is elszórakoztatja a férfiakat, ha egyszer ott ülnek pipával a szájukban, és bámulják egymást - mondta Mrs. Poyser. - Csak add Bartle Massey szájába a megfelelő szavakat, aztán majd megtáltosodik. Úgy vélem, ha a szecskavágó teremtene bennünket, mindnyájan szalmából lennénk. Totty, galambom, eridj fel Dinah nénédhez, nézd meg, mit csinál, aztán adjál neki egy szép puszit.

Ezt a küldetést azért szánták Tottynak, mert szája sarka fenyegetően meg-megrándult, mivel Tommy, aki már nem számított a kalácsra, mutatóujjával a szemhéját emelgette, s oly módon forgatta szemét Totty irányába, hogy a kislány valami személyes fenyegetést érzett benne.

- Magára meg rászakadt a nagy elfoglaltság, ugye, Adam? - kérdezte Mr. Poyser. - Burge asztmája egyre rosszabbodik, nem valószínű, hogy még sokszor kilovagol.

- Igen, jócskán akad építkezésünk - mondta Adam. - Itt vannak a birtokon folyó javítások, meg aztán az új házak Treddlestonban.

- Fogadok akármibe, hogy az az új ház, amelyet Burge a telkén épít, arra való, hogy magának és Mary lányának otthonul szolgáljon - mondta Mr. Poyser. - Nemsokára lemond az üzleti tevékenységről, aztán majd azt akarja, maga vegye át az egészet, és évenkénti átalányt fizessen érte. Egy év se telik bele, és azt látjuk majd, hogy odafenn él a dombon.

- Hát - mondta Adam -, magam is azt szeretném, ha az egész üzletmenet a kezemben lenne. Nem azért, mert azon vagyok, hogy többet keressek, jut nekünk elég, még arra is, hogy félretegyünk, hiszen ketten vagyunk meg az anyánk; inkább mivel önállóan szeretnék intézkedni a dolgokban: akkor terveket próbálhatnék ki, amire így nincs módom.

- Az új tiszttartóval jól boldogul, nem? - kérdezte Mr. Poyser.

- Igen, igen: meglehetősen értelmes ember, ért a gazdálkodáshoz; a csatornázást meg az effélét pompásan irányítja. El kell hogy menjen valamelyik nap a stonyshire-i oldalra, hogy megnézze, miféle változások estek ott. De az építkezésről fogalma sincs: ritkaság az olyasvalaki, aki egynél többre tudja fordítani a figyelmét; olyan az ember, mint a szemellenzős ló, nem lát túl a saját korlátain. Mr. Irwine azonban jobban ért az épületekhez, mint a legtöbb mérnök, mert a mérnökök ugyan látszatra pompás fickók, de a legtöbbjének fogalma sincs arról, hogy egy kéményt úgy helyezzen el, hogy hajba, ne kapjon az ajtóval. Az én meglátásom az, hogy a gyakorlati észjárású építő, akinek némi ízlése van, a hétköznapi dolgok legalkalmasabb mérnöke, s nekem tízszer annyi örömöm telik az olyan munka ellenőrzésében, amelynek magam készítettem a tervét.

Mr. Poyser elismerő érdeklődéssel hallgatta Adam előadását az építésről, de talán azt is eszébe juttatta, hogy a maga magtárának az építése kissé lassan halad a gazda szemének ellenőrzése nélkül, mert amikor Adam befejezte a beszédét, ezzel kelt fel:

- Hát, fiam, most elköszönök magától, mert visszamegyek a szérűskertbe.

Adam is felemelkedett, mert éppen belépett Dinah, főkötővel a fején, kezében kis kosár, előtte Totty.

- Látom, Dinah, készen van - mondta Adam -, akkor hát indulhatunk, mert minél előbb vagyok otthon, annál jobb.

- Anya - mondta Totty, vékony-pipiskedő hangján -, Dinah imádkozott, és oly igen síjt.

- Pszt, pszt - mondta az anyja. - Nem illik a kislányoknak locsogni.

Amire az apja, akit csak úgy rázott az elfojtott nevetés, a fehér fenyőfa asztalra ültette Tottyt, és azt kívánta tőle, csókolja meg. Szembetűnő, mennyire nem voltak Mr. és Mrs. Poysernak kialakult helyes nevelési elvei.

- Holnap gyere vissza, Dinah, ha már Mrs. Bede-nek nincs rád szüksége - mondta Mrs. Poyser -, de ha beteg, úgy csak maradj.

Így, miután a búcsúszavak elhangzottak, Dinah és Adam együtt hagyta el az Úri Tanyát.

ÖTVENEDIK FEJEZET
A kunyhóban

Adam nem kérte arra Dinaht, hogy fogadja el a karját, amint a dűlőútra kifordultak. Ezt még soha nem is tette meg, jóllehet sokat jártak együtt, mert megfigyelte, hogy Dinah Sethtel se járt kart karba öltve, és úgy gondolta, talán az efféle támogatás nem kellemes a lánynak. Így külön-külön mentek, bár egymás oldalán, miközben Dinah kis fekete főkötőjének szoros karimája elrejtette Adam elől a lány arcát.

- Ezek szerint az Úri Tanyán nem találja meg a boldogságát úgy, hogy otthonának tekintse? - kérdezte Adam, egy fivér higgadt érdeklődésével, aki maga érdektelen az ügyben. - Kár, hiszen ők ott annyira kedvelik magát.

- Tudja, Adam, a szívem egy az övékkel, már ami az irántuk való szeretetet és a boldogulásuk feletti gondot illeti; csakhogy jelenleg nincsenek ínségben, bánat ütötte sebeik behegedtek, és azt érzem, régi munkám visszahív, márpedig ebben olyan áldást hozó üdvöt találtam, amelyet nem leltem meg mostanában a túlságosan is bőséges földi javak körében. Tudom, hiábavaló gondolat menekülni az elől a munka elől, amelyre Isten kiszemelt, hogy a magunk lelkének nagyobb üdvösségét keressük, mintha mi választhatnánk ki, hol találjuk az isteni jelenlét teljességét, ahelyett, hogy ott keresnők, ahol egyedül található, a szerető engedelmességben. De most, úgy hiszem, tisztán megmutatkozott előttem, hogy a munkám másfelé hív... legalábbis ez idő szerint. Ha az elkövetkező években néném egészsége hanyatlani fog, vagy egyéb módon szüksége lesz rám, visszatérek.

- Maga tudja a legjobban, Dinah - mondta Adam. - Nem hinném, hogy ellene szegülne azok kívánságainak, akik szeretik magát, akik vérei, ha nem lenne alapos és elegendő oka erre a saját lelkiismeretében. Nincs jogom, hogy sajnálkozzam a távozásán: tudja jól, mi okon helyezem minden más barátom fölébe, és ha úgy rendeltetett volna, hogy sógornőként élhetett volna velünk, és megosztotta volna az életünket, a legnagyobb áldásként fogtam volna fel, ami csak érhet; de Seth azt mondja, erre nincs remény, másképpen érez, s talán már azzal, hogy ezt szóvá teszem, túl messzire is merészkedtem.

Dinah nem felelt, s néhány lépésnyi utat csendben tettek meg, míg egy kőből készült kerítésátjáróhoz nem értek; itt, mivel Adam hágott át rajta elsőnek, aztán megfordult, hogy segítő kezeket adjon a lánynak a szokatlanul magas lépcső megmászásához, Dinah nem tudta meggátolni, hogy Adam meg ne lássa az arcát. Meglepődött rajta, mert a szürke szemek, melyek rendesen szelídek és komolyak voltak, azt a nyugtalan csillogást tükrözték, mely a rejtett izgalom kísérője, orcáinak halvány pírja pedig, amellyel még odahaza lejött a lépcsőn, most mély rózsapirosba borult. Olyannak tetszett, mint aki Dinahnak csak a testvére. Adamot a meglepetés és a sejtelem elnémította néhány percre, csak aztán mondta:

- Remélem, Dinah, se meg nem sebeztem, se rossz érzést nem idéztem elő azzal, amit mondtam: talán túlságosan szabados voltam. Semmiképpen nincs eltérő óhajom attól, amit maga ítél a legjobbnak, s megelégszem azzal is, hogy harminc mérföld távolságra él tőlünk, ha ezt tartja helyesnek. Épp annyit fogok gondolni magára, mint most, mert olyasmihez kötődik, amire az emlékezést ugyanolyan kevéssé tudom elkerülni, mint szívem dobogását.

Szegény Adam! Ilyen otrombán hibáznak a férfiak. Dinah nem felelt, ehelyett tüstént azt kérdezte:

- Hallott arról a szegény fiatalemberről, mióta utoljára esett szó róla köztünk?

Dinah mindig ezen a néven nevezte Arthurt; az a kép rögződött meg benne, amikor a börtönben találkoztak.

- Igen - mondta Adam. - Mr. Irwine felolvasta nekem levelének egy részét tegnap. Úgy mondják, meglehetős biztonsággal számíthatunk rá, hogy hamarosan béke lesz, bár azt senki se hiszi, hogy hosszan tartó; mindamellett ő azt írja, nem szándékszik hazajönni. Ehhez még mindig nem gyűjtött bátorságot, és másoknak is jobb, ha távol marad. Mr. Irwine is úgy véli, igaza van, ha nem jön. Bánatos egy levél az. Érdeklődik benne Poyserék és maga felől, mint mindig is szokta volt. Egyvalami volt a levélben, ami szíven ütött, azt írja: „El nem tudja képzelni, Mr. Irwine, milyen öregnek érzem magam, már terveket se szövök. Igazában az esik jól, ha hosszú menetelés vagy csata előtt állok."

- Van a természetében valami hebehurgya, melegszívű, akár az Ézsauéban, akit mindig nagyon szántam - mondta Dinah. - Az a találkozás a két testvér között, amelyben Ézsau oly szeretőnek és nagylelkűnek, Jákob pedig félénknek és bizalmatlannak bizonyul, jóllehet érzi az isteni kegyet, mindig nagyon megrázott. Igazában megkísértett néha az a gondolat, hogy azt mondjam, Jákobban van valami alattomos. De hát ez a próbatételünk: meg kell tanulnunk meglátni a jót sok olyan közepette, ami nem vonzó.

- Ó - mondta Adam -, én legjobban Mózes felől szeretek olvasni az Ótestamentumban. Kemény feladatát becsülettel végezte el, és úgy halt meg, hogy mások gyűjtötték be fáradozásának gyümölcseit: az embernek az ilyenfajta bátorságra van szüksége, hogy úgy nézhesse az életét, mi lesz majd akkor, ha halott, és nincs többé. A derekasan végzett szolid munka tartós: ha csak egy padlót fektetünk le, valaki jól jár a jól végzett munkával, azon az illetőn kívül, aki a munkát elvégezte.

Mindketten szívesen beszéltek olyan tárgyakról, amelyek nem voltak személyes jellegűek, és ilyen beszélgetésbe merülve haladtak tovább, amíg csak át nem mentek azon a hídon, mely a Fűzfa patak fölött vezetett, amikor is Adam megfordult, és azt mondta:

- Lám, hiszen itt van Seth. Gondoltam is, hogy hamarosan hazakerül. Tud arról, hogy elmegy, Dinah?

- Igen, múlt vasárnap megmondtam neki.

Adam most már emlékezett rá, hogy Seth nagyon nyomott hangulatban tért haza vasárnap este; ez az utóbbi időben ritkán esett meg vele, mert Dinah hetenkénti látogatásából merített boldogsága mintha régen túláradt volna azon a fájdalmán, hogy soha nem megy hozzá feleségül. A mai estén szokásos álmatag jóindulatú elégültsége látszott rajta, amíg csak Dinah közelébe nem került, és észre nem vette finom pilláin és szemhéján a könnyek nyomát. Gyors pillantást vetett a bátyjára, de Adam nyilvánvalóan kívül állott azon az érzelmi áramkörön, mely Dinaht megrázta: a mindennapi közömbös nyugalma volt tekintetében. Seth azon volt, hogy ne vétesse észre Dinahval, amit meglátott, és csak annyit mondott:

- Köszönöm, hogy eljött, Dinah, mert anyám alig várja már egész nap. Maga volt az első, akit reggel megemlített.

Amikor a kunyhóba beléptek, Lisbethet karosszékében ülve találták; még ahhoz is túl fáradt volt, hogy az esti étkezéshez felterítsen, mely feladatának mindig jóval a kitűzött idő előtt tett eleget, hogy aztán szokása szerint az ajtónál állva köszöntse az érkezőket, amikor a közeledő lépteket hallja.

- Nos, gyermekem, eljöttél végre - mondta, amikor Dinah megindult feléje. - Ugyan mi jutott eszedbe, hogy itt hagytál egész héten át, és felém se néztél?

- Kedves barátnőm - mondta Dinah, az öregasszony kezét kezébe véve -, nincs jól. Ha előbb tudom, eljöttem volna.

- És honnan tudhattad volna, ha egyszer nem jártál itt? Ezek a fiúk csak azt tudják, amit az orrukra kötök: amíg az ember kezét-lábát mozgatja, a férfinépség azt gondolja, nincs semmi baj. De azért olyan rosszul se vagyok, csak egy kis megfázás gyötör. Meg aztán a fiúk folytonosan nyúznak, vegyek magam mellé valakit, aki elvégzi a munkát: ez a beszéd csak még súlyosbítja a bajom. Ha te eljönnél, és nálam maradnál, akkor békén hagynának. Bizony Poyseréknak nem lehet rád olyan szükségük, mint nekem. De hát vedd csak le a főkötődet, aztán hadd nézzelek meg.

Dinah igyekezett elfordulni, de Lisbeth szorosan tartotta, míg levetette a főkötőjét, és úgy nézett az arcába, mint ahogyan az ember azt a frissen szedett hóvirágot nézi, amelyből megújíthatja régi emlékeit a tisztaságról és szelídségről.

- Hát veled mi történt? - kérdezte Lisbeth, csodálkozva. - Hiszen te sírtál?

- Csak múló szomorúság az egész - mondta Dinah, aki éppen most nem akarta kihívni Lisbeth tiltakozását azzal, hogy felfedi a szándékát: elhagyja Hayslope-ot. - Hamarosan majd megtudja az okát... még ma este megbeszéljük. Magával töltöm az éjszakát.

Ez a kilátás elbékéltette Lisbethet; előtte állott az egész este, hogy kettesben beszélgessenek Dinahval, mert - mint emlékezhetnek rá - volt egy új szoba a kunyhóban, melyet mintegy két évvel ezelőtt építettek, új lakóra számítva; itt üldögélt Adam, valahányszor írnivalója akadt, vagy terveket kellett készítenie. Ezen az estén Seth is ott tartózkodott, mert tudta, anyja szívesen venné, ha Dinahval négyszemközt maradhatna.

A kunyhó falának két oldalán két szép kép alakult ki. Az egyik a széles vállú, markáns, merész arcú öregasszony, kék kabátkában és barna-sárga keszkenővel, aki homályos pillantását aggódva fordította annak liliomarca és fekete ruhás gyengéd alakja felé, aki vagy könnyű léptekkel járta be a szobáját, hogy segítsen, vagy az öregasszony karosszékének közvetlen közelében foglalt helyet, kezében tartva ráncos kezét, szemét reá függesztve, és olyan hangon szólva hozzá, amelyet Lisbeth sokkal jobban értett, mint a Bibliáét vagy a zsoltárokét. Nem is igen akart a felolvasásra ügyelni ma este. - Nem, nem, csukd csak be a könyvet - mondta. - Beszélnünk kell. Azt akarom tudni, miért sírtál. Vajon ugyanolyan bajaid vannak-e, mint más emberfiának?

A fal túloldalán együtt volt a két fivér, aki annyira hasonlított egymásra még különbözőségeiben is: Adam, összehúzott szemöldökkel, gubancos hajjal, sötét, de életerőt tükröző arcszínnel, számításaiba merülve. Seth arcának erőteljes vonásai szinte a bátyja vonásainak mását mutatták, de vékony szálú, hullámos haja barna volt, kék szeme álmatag, gyakrabban pillantott ki elmélázva az ablakon, mint ahányszor a könyvébe nézett, jóllehet az egészen új szerzemény volt - Wesley rövidített kiadású műve Madame Guyon életéről, Seth számára tele csodával és érdekességgel. Seth azt mondta Adamnak: - Segíthetek valamiben itt ma este? Nem akarok zajt verni a műhelyben.

- Nem, fiam - felelte Adam. - Csak olyasmi akad, amit magamnak kell elvégeznem. Neked ott az új könyved, olvasd.

S gyakran, amikor Sethnek erről fogalma se volt, Adam, miután vonalzójával egy egyenest húzott, tekintetében felcsillanó kedves mosollyal nézett az öccsére. Tudta, hogy „ez a fiú szívesen üldögél olyan gondolatok társaságában, amelyekről magának se tud számot adni, sosem lesz belőlük semmi, csak éppen boldoggá teszik”, és az utolsó egy-két évben Adam

egyre elnézőbb lett Seth irányában. Ez annak a fokozódó gyengédségnek a megnyilvánulása volt, mely a benne munkálkodó bánat nyomán született.

Mert Adam, noha látjuk, hogy teljességgel a maga ura, keményen dolgozik, és örömét leli munkájában a vele született megmásíthatatlan természete okán, azért mégsem tette túl magát a bánatán - nem vetette le magáról, mint valami időleges terhet, hogy aztán megint régi önmagaként éljen tovább. És melyikünk teszi ezt? Isten őrizzen tőle. Gyenge eredménye lenne minden gyötrelmünknek és iparkodásunknak, ha a végén csak régi magunkhoz jutnánk el általuk, ha ugyanahhoz a vak szerelemhez, öntelt felsüléshez, az emberi szenvedés hányaveti szemléléséhez, összeomlott emberi sorsok feletti léha pletykálkodáshoz, az Ismeretlen felületes felfogásához vezetne, amely Ismeretlen felé vissza nem fojtható jajkiáltásainkat küldtük sóvárgó magányunkból. Inkább legyünk hálásak azért, hogy bánatunk úgy él bennünk, mint valami elpusztíthatatlan erő, csak alakját változtatja, amint történni szokott, s a fájdalomból részvétté alakul - hiszen ez az egyedüli szegényes szó tömöríti mindazt, ami legjobb belátásunkat és szeretetünk legjavát jelenti. Nem mintha a fájdalomnak ez a részvétté való átalakulása Adamban már tökéletesen végbement volna; maradt még a fájdalomból jócskán, amelyről azt érezte, mindaddig élni fog, amíg az *ő* fájdalma sem enyhül emlékké, hanem valóság marad, melyre úgy kell gondolnia, mint ami minden induló nappal megújul. Csakhogy hozzászokunk mind a testi, mind a lelki szenvedéshez, s közben sosem válunk érzéketlenné iránta: életünkben megszokott lesz, s már el sem tudjuk képzelni a tökéletes gondtalanság állapotát, mint lehetőséget. A vágy alázattá tisztul, s elégedetten búcsúzunk a naptól, ha panasz nélkül viseltük bánatunkat, és úgy teszünk-veszünk, mintha nem is szenvednénk. Mert életünk ilyen szakaszaiban van úgy, hogy látható és láthatatlan vonatkozásba kerülünk azzal az önmagunkkal, aki független a jelen vagy jövendő lényünktől, s lényünknek ez a része erősödik, akár az izom, amelyet támaszként használni és működtetni kényszerülünk.

Ilyen lelkiállapotban volt Adam bánatának második őszén. Munkája, mint tudjuk, mindig hitvallásának része volt, s már kora ifjúságától fogva tudta, hogy a jó ácsmunka Isten akarata - mindenesetre Isten akaratának az a megnyilvánulása, mely őt a legközelebbről érinti; de most már keskeny sávnyi sem maradt meg az álmaiból, semmi, csak a napvilág józan valósága, még ünnep sem a hétköznapok egymásutánjában; nem várt rá távoli pillanat, amikor a kötelesség, levetve vaskesztyűjét és mellvértjét, szelíd pihenésbe öleli. Nem is volt más elképzelése a jövőről, csak hogy dolgos hétköznapokból áll össze, amilyeneket eddig is élt, de minden új hét növekvő megelégedéssel és mélyülő érdeklődéssel tölti el; a szerelem, úgy vélte, már soha nem lehet más számára, mint élő emlékezés - lenyesett végtag, amely azért megmaradt tudatában. Arról nem tudott, hogy folyvást új erőre kap benne az a képesség, hogy megint szeressen, hogy a mélységes tapasztalatok árán szerzett mélységes újfajta érzékenység megannyi új szál, amely révén lehetséges - sőt szükséges -, hogy természetében egy másikkal összefonódjék. Ám azzal ő is tisztában volt, hogy a szokásos gyengédség és a barátság sokkal becsesebb számára, mint eddig volt - hogy jobban ragaszkodik anyjához és Sethhez, és kimondhatatlan elégtételt érez, valahányszor azt látja vagy képzeli, boldogságuk, még oly csekély mértékben is, gyarapszik. Ugyanígy volt Poyserékkal is... alig telt el három-négy nap, máris szükségét érezte, hogy lássa őket, és baráti szavakat, pillantásokat váltson velük:, ezt valószínűleg akkor is érezte volna, ha Dinah nem tartózkodik náluk, de csak a tiszta igazat mondotta a lánynak azzal, hogy minden barátjánál többre tartja ezen a földön. Van-e ennél természetesebb dolog a világon? Mert az emlékezés legsötétebb pillanataiban is úgy gondolt Dinahra, mint az újjáéledő vigasz legelső sugarára: a borongás kezdeti napjai az Úri Tanyán Dinah jelenléte révén fokozatosan holdvilágossá fényesednek; ugyanez történt a kunyhóban is - mert Dinah minden ráérő percében oda szaladt, hogy a szegény Lisbethet nyugtassa és felvidítsa, aki annyira rettegett kedvenc Adamjának megviselt arca láttán, hogy még szokott ingerlékenységéről is

megfeledkezett. Adam megszokta, hogy elnézze a lány könnyed, nyugodt mozgását, azt a megnyerő módot, ahogyan a gyermekekkel bánik, valahányszor az Úri Tanyára ment; hogy úgy hallgassa a hangját, mint a visszatérő zenét; hogy amit mond, vagy tesz, arra úgy gondoljon, hogy feltétlenül helyes, jobb nem is lehetne. Józan okossága ellenére nem hibáztatta Dinaht, amiért túlságosan elnéző a gyerekekkel, annyira, hogy sikerült nekik a prédikátor Dinahból, aki előtt gyakran a durva férfiak köre is reszketve állt meg, alkalmas háztartási rabszolgát átnevelni, bár Dinah maga is restellte ezt a gyengeségét, és gyakran belső konfliktusba keveredett, amiért elpártolt Salamon előírásaitól. Hát igen, egyvalami azért még lehetett volna jobban is: ha szereti Sethet, és beleegyezik a vele való házasságba. Öccse sorsa némileg ingerültté tette Adamot, és óhatatlan szomorúsággal gondolt arra, hogy Seth feleségeként milyen boldoggá tehette volna mindannyiuk számára az otthont - ő volt az egyetlen lény, aki anyjuk alkonyuló napjainak békességet és megnyugvást adhatott volna.

- Furcsa, hogy nem szereti ezt a fiút - mondogatta Adam néha magában -, hiszen azt gondolná az ember, egyenesen az ő számára teremtődött. De hát a szíve annyi más dologgal van tele. Azoknak a nőknek az egyike ő, akit nem vonz az, hogy férje, gyerekei legyenek. Úgy érzi, lelkét akkor a maga élete töltené be, márpedig annyira megszokta a mások gondjának-bajának élni, hogy képtelen még a gondolatát is elviselni, hogy pártfogoltjai sorsát kirekessze a szívéből. Eléggé jól látom, hogy állanak a dolgok. Más fából faragták Dinaht, mint a legtöbb nőt, ezt már régóta tudom. Csak attól könnyebbül, ha valakin segíthet, a házasság pedig ennek útjába állana - hát ez igaz. Nincs jogom arra törekedni, azt forgatni a fejemben, mennyivel jobb lenne, ha Sethhez menne, mint hogyha okosabb lennék nála... vagy akár Istennél, mert Ő teremtette olyannak, amilyen, s ezzel a legnagyobb áldást nyertem el életemben a Mindenható kezétől, másokról már nem is szólva.

Emiatt kárhoztatta magát, s ez még határozottabban ismétlődött Adam gondolataiban, amikor Dinah arcáról leolvasta; hogy megsebezte, amikor célzott rá, mennyire szeretné, ha elfogadná Sethet; ezért is iparkodott meggyőzően erősítgetni azt a hitét, hogy a döntése végeredményben helyes - még abba is belenyugodva, hogy Dinah elhagyja őket, és életükben ezentúl már csak annyiban osztozik, hogy gondolataik társa marad, ha egyszer maga dönt úgy, hogy megválik tőlük. Adam biztosra vette, Dinah nagyon jól tudja, mennyire kívánja ő, hogy folyamatosan találkozzanak - s egy közös nagy emlék hallgatólagos tudatában beszélgessenek. Mást, mint önmegtagadó szeretetet és tiszteletet Dinah nem érezhetett abból, hogy Adam bizonygatta: a lány szempontjából helyesli, ha elmegy; s mégis lelkében az a kelletlen érzése maradt, hogy nem egészen helyesen szólt - hogy valamiképpen Dinah nem értette meg őt.

Dinah kevéssel napkelte előtt kelhetett másnap reggel, mert már mintegy öt óra körül odalent volt. Hasonlóan Seth is; mert ő, mivel Lisbeth makacsul elzárkózott azelől, hogy asszonyi segítség kerüljön a házba, megtanulta, hogy - mint Adam mondogatta - „hasznossá tegye magát a házimunkában”, hogy ezzel megkímélje anyját a túlságos fáradozástól; nem hiszem, hogy önök emiatt férfiatlannak tartják majd, mint ahogyan a délceg Bath ezredest sem tekintik férfiatlannak pusztán azért, mert beteg húgának zabkását főzött. Adam, mivel késői óráig ült írásai mellett, még aludt, és - mint Seth mondotta - alig valószínű, hogy a reggeli ideje előtt megjelenjék. Bármennyire sűrűn látogatta is meg Dinah Lisbethet az elmúlt másfél év folyamán, a Thias halálát követő nap óta nem aludt a kunyhóban, amikor, mint emlékezhetnek rá, Lisbeth megdicsérte őt fürge mozgásáért, s még zabkásáját is tűrhetőnek találta. Csakhogy a közben eltelt hosszú időszakban Dinah hatalmasat haladt a házimunka terén: ezen a reggelen pedig, amikor Seth segítsége is rendelkezésére állt, azon volt, hogy minden ragyogó tiszta és rendes legyen, olyannyira, hogy abban még Poyser nénje se leljen kivetni valót. Jelen percben a kunyhó még távol volt ettől az állapottól, mert Lisbethet reumatikus fájdalmai arra kényszerítették, hogy feladja a súrolás-kefélés kedvtelését. Amikor a konyhát már megfelelőnek

találta, Dinah átment az új szobába, ahol előző éjszaka Adam írdogált, megnézni, miféle seprésre-porolásra van ott szükség. Kinyitotta az ablakot, és beengedte a friss reggeli levegőt, a vadrózsa illatát és a korai nap ferde csíkjait, melyek glóriát vontak sápadt arca és halvány gesztenyeszín haja köré, amint a hosszú nyelű seprűt kezében tartotta, és sepert, igen halkan dalolgatva magának - akár a nyárnak az az édes zümmögése, melyet nagy kár figyelmen kívül hagyni - Charles Wesley egyik dicséretét dúdolta:

Ó égi fény, örök sugár,
A szeretet forrása te,
Atyánknak üdve, gyors futár,
Ki égből törsz a földre le;

Nyújtsd hát nekem könnyű igád,
Jézus, te vándort nyugtató;
Keblemre rakd páncél ruhád,
Mely szeretet és jámbor szó.

Nyugtasd csigázott telkemet,
Erőd erőm és váram is;
Szívemben szólj: béke veled!
S tükrözd hatalmad bennem is.

Lerakta a seprűt, és a porrongyot vette kézbe, s ha olvasóim valaha is éltek volna Mrs. Poyser háza táján, tudnák, hogyan viselkedett a porrongy Dinah kezében - hogy hatolt be minden parányi zugba, hogyan járt át minden látható és láthatatlan szegélyt -, hogyan forgott újra és újra körbe a székek minden egyes támladarabján, minden lábán, és mind a fölött és alatt, ami csak az asztalon hevert, amíg elérkezett Adam irataihoz, vonalzóihoz, és a közelükben lévő nyitott íróasztalhoz. Dinah mindezeknek a legszéléig mindent leporolt, aztán habozva megtorpant, vágyakozó, de félénk szemmel nézve a tárgyakra. Fájdalmas látvány volt, mennyire ellepte a por. Amint így nézelődött, Seth lépését hallotta éppen a nyitott ajtó előtt, amelynek hátat fordított, és csengő szoprán hangján megkérdezte:

- Seth, haragszik a bátyja, ha feltúrják az írásait?

- Igen, nagyon, főleg akkor, ha nem teszik vissza a megfelelő helyükre - szólt egy mély, erős hang, amely azonban nem Sethé volt.

Olyan volt, mintha Dinah véletlenül rezgő húrt érintett volna; át- meg átjárta a borzongató izgalom, pillanatnyilag mást nem is érzett; csak aztán jött rá, hogy ég az arca, fel se mert tekinteni, csak állt, elbúsulva azon, hogy még barátságos jó reggelt se tud mondani. Adam pedig, minthogy Dinah nem fordult meg, s nem láthatta a derülő mosolyt az arcán, attól tartott, talán komolyan veszi a haragot, odament hát hozzá, mire Dinah is kénytelen volt feltekinteni.

- Ejnye, csak nem gondolja, hogy én odahaza ilyen morcos ember vagyok, Dinah? - kérdezte mosolyogva.

- Nem - felelte Dinah, félénk pillantással nézve fel -, egyáltalán nem. De bosszanthatja, ha összekavarják a holmiját. Még Mózes is, minden férfiak legszelídebbje, dühbe gurult néha.

- Hát akkor - mondta Adam, szeretettel nézve Dinahra - együtt fogjuk megmozgatni a dolgokat, aztán majd vissza is rakni, akkor semmi hiba nem történhet. Már látom, hogy a nénje nyomdokain jár, ami az aprólékosságot illeti.

Kis feladatuknak együtt láttak neki, de Dinah nem tért annyira magához, hogy valamiféle megjegyzést tegyen, Adam pedig nyugtalanul nézte. Úgy gondolta, Dinah az utóbbi időben

mintha hibáztatná valamiért: nem volt olyan nyájas és nyílt hozzá, mint szokott volt. Adam azt akarta, nézzen rá, és éppannyira lelje kedvét ebben a játékos kis munkában, mint ő maga. Csakhogy Dinah nem nézett rá - könnyen kerülhette el, hogy a magas férfira feltekintsen, s mikor végül is már nem volt több porolnivaló, de ürügy sem arra, hogy Dinah közelében maradjon, Adam nem bírta tovább, és némileg kérlelő hangon megszólalt:

- Ugye, Dinah, nem haragszik rám valamiért? Semmi olyat nem mondtam vagy tettem, amiért rossz szívvel gondol rám?

Dinaht meglepte a kérdés, de könnyített is rajta, mivel érzelmeinek új irányt szabott. Igen komolyan tekintett most fel Adamra, szinte könnyeit visszafojtva, és azt mondta:

- Ó, nem, Adam, hogyan is gondolhat ilyet?

- Nem tudnám elviselni, ha már nem tartana éppannyira a barátjának, mint én magát - felelte Adam. - És fogalma sincs arról, Dinah, mit jelent nekem pusztán az, hogy gondolhatok magára. Erre céloztam tegnap is, amikor azt mondtam, megbékélek azzal, hogy elmegy, ha úgy véli helyesnek. Ezt úgy értettem, olyan mérhetetlen sokat jelent nekem, ha csak gondolhatok magára, hogy érzésem szerint hálásnak kell lennem, nem pedig zúgolódnom, ha maga azt tartja helyesnek, hogy elmegy innen. Azt tudja, hogy nagyon is az elevenembe vág, ha elválunk, Dinah?

- Igen, kedves barátom - mondta Dinah reszketve, de azért igyekezett nyugodtan beszélni -, tudom, hogy testvéri érzelemmel viseltetik irányomban, és lélekben gyakran fogunk találkozni; de éppen ebben az időszakban sokféle kísértés környékez; ne is ügyeljen rám. Hívó hang ösztökél, hogy véreimet egy időre elhagyjam, de azért ez megpróbáltatás nekem, a test gyenge.

Adam látta, nehezére esik Dinahnak, hogy kénytelen válaszolni neki.

- Fájdalmat okozok magának azzal, hogy erről beszélek, Dinah - mondta. - Többet nem szólok felőle. Lássuk, elkészült-e Seth a reggelivel?

Ez nagyon egyszerű kis jelenet, olvasóm. De szinte bizonyos, hogy ön is volt szerelmes - talán nem is egyszer, bár ezt a nőnemhez tartozó barátainak nyilván nem szívesen vallaná be. Ha volt szerelmes, nem fogja hétköznapinak tartani a jelentéktelen szavakat, a félénk pillantásokat, a reszkető érintéseket, amellyel két ember fokról fokra közeledik egymáshoz, mint két megborzongó esőerecske, mielőtt egyesül - éppoly kevéssé fogja hétköznapinak tartani ezeket a dolgokat, mint a tavasz elközelgő első jelét, ha még oly illanó és felfoghatatlan valami is a levegőben, a madarak énekében, vagy akár az apró, alig látható rügy az élő sövény ágain. Ezek a jelentéktelen szavak, tekintetek és érintések a lélek nyelvezetének részei; és a legkifinomultabb nyelv, azt hiszem, a legegyügyűbb szavakból alakul, mint „fény”, „hang”, „csillagok”, „zene” - olyan szavak, melyek önmagukban véve egy tekintetet vagy a meghallgatást sem érdemlik, akárha az, hogy „forgács” vagy „fűrészpor”: csak éppen hogy valami kimondhatatlanul nagynak és szépnek a hírhozói. Nekem az a véleményem, hogy a szerelem is nagy és szép dolog, s ha önök egyetértenek velem, akkor annak apró hírhozója nem pusztán forgács és fűrészpor az önök számára, sokkal inkább hasonlatosak ezekhez az aprócska szavakhoz: „fény” és „zene”, megpengetve emlékezésük hosszan megfeszített húrjait, s mindennél drágább múlttal gazdagítva jelenüket.

ÖTVENEGYEDIK FEJEZET
Vasárnap reggel

Lisbeth reumája sem bizonyulhatott elég komolynak ahhoz, hogy Dinaht még egy éjszakára távol tartsa az Úri Tanyától, most, hogy fejébe vette: igen hamar elhagyja a nénjét; este a barátoknak búcsúzniuk kellett. „Hosszú időre" - mondta Dinah, mert akkor már megvallotta Lisbethnek elhatározását.

- Ez tehát életem végéig szól, s nem látlak soha többé - mondta Lisbeth. - Hosszú időre! Nincs már nekem hosszú időm hátra. S majd elbetegeskedem és meghalok, te pedig soha el nem jutsz hozzám, meghalni is úgy fogok, utánad való vágyódásban.

Ez volt Lisbeth egész napi siránkozásának alaphangja; minthogy Adam nem tartózkodott odahaza, nem tett féket a nyelvére. Alaposan próbára tette szegény Dinaht azzal, hogy újra és újra visszatért kérdésére, miért is kell neki elmennie; minden érvelését elutasította, mert számára nem látszott másnak puszta szeszélynél és „ellenkezésnél", s még jobban gyötörte Dinaht, hogy „nem hajlandó egyik fiát sem elfogadni", és a menyévé lenni.

- Sethtel nem illenél össze - mondta -, az nem elég okos a számodra, pedig nagyon jó lett volna hozzád... nekem is segítőkész fiam, ha rossz bőrben vagyok, a Bibliát, templomozást pedig éppúgy szereti, mint te. De lehet, hogy jobban kedvedre való volna az olyan férj, akit nem veled egy fából faragtak: a rohanó patak sem szomjúhozza az esőt. Adam lett volna melléd illő; tudom, így van, és Adam meg is kedvelne minden bizonnyal, ha még maradnál. Csakhogy az is olyan makacs, akár a vasrúd, csak egyféle módon hajlik, mégpedig a magáén. Pedig akárkinek derék férje lenne, hiszen meg is becsülik, okos is. Kivételes, szerető természetű: már attól is megkönnyebbülök, ha csak a szemébe nézhetek, amikor nyájasan fordul felém.

Dinah azzal próbált kimenekülni Lisbeth rászegeződő pillantása és kérdezősködése elől, hogy apró házi feladatokat talált, melyek mindenfelé elszólították, s mihelyt Seth hazatért este, feltette főkötőjét, hogy útnak induljon. Dinaht érzékenyen érintette az utolsó istenhozzád, s még inkább az a pillantás, melyet a földekre vetett hazafelé vezető útján, amikor meglátta az ajtajában álldogáló öregasszonyt, aki minden bizonnyal addig bámult utána, míg csak homályos vén szeme előtt elmosódó foltocskává nem zsugorodott. „A szeretet és békesség Istene maradjon velük" - imádkozta Dinah, amikor az utolsó kerítésátjárótól visszatekintett. - „Adj nékik annyi boldogságot, Uram, amennyivel kiegyenlíted sújtó kezed nyomát, és azokét az évekét, melyekben a rossz volt mindennapi társuk. A Te akaratod, hogy elváljak tőlük; életemben csak az történjék, amit Te akarsz."

Lisbeth végül is befordult a házba, és leült a műhelybe, Seth közelében, aki azzal foglalatoskodott, hogy néhány esztergált fadarabot, melyeket a faluból hozott magával, kis varródobozzá illesztett össze, amit Dinahnak szándékozott adni, mielőtt elmegy.

- Te még látni fogod vasárnap, a távozása előtt - ezek voltak Lisbeth első szavai fiához. - Ha tartod magad valamire, ráveszed, hogy vasárnap este még egyszer eljöjjön hozzánk veled, hadd lássam én is újra.

- Nem, anyám - mondta Seth. - Ha Dinah jónak látja, úgyis eljön hozzánk ismét. A rábeszélésre nincs szükség. Biztos azt gondolja, hiábavalóan viselne meg téged a megismételt búcsúzkodás.

- Tudom, hogy soha el nem menne, ha Adam kedveskedne néki, és elvenné, de hát minden olyan zavaros - mondta Lisbeth, nyűgösködő kitöréssel.

Seth egy pillanatra megállt, és alig észrevehetően elpirulva, anyjára nézett.

- Hogyan? mondott volna valami effélét néked, anyám? - kérdezte lehalkítva hangját.

- Hogy mondott-e? Nem szólt az semmit. Csak a férfiak várnak arra, hogy mások mondják ki, amivel maguk sincsenek tisztában.

- De hát miért hiszed ezt, anyám? Ugyan mi ültette ezt a gondolatot a fejedbe?

- Nem számít, hogy mi volt az: nem olyan üres az én fejem, hogy valamit belé kell ültetni, ami már nem lett volna benne előbb. Tudom, hogy Dinah kedveli Adamot, mint ahogyan tudom, hogy a szél behúz az ajtón, s ennyi elég is. Adam meg szívesen el is venné őt, ha tudná, hogy kedveli, csakhogy ez addig nem jut az eszébe, amíg nem kötik az orrára.

Anyja elgondolása, miképpen is érez Dinah Adam iránt, nem volt egészen új dolog Seth előtt, de utolsó szavai nyugtalanná tették, hogy talán majd vállalkozik is Adam szemeinek felnyitására. Dinah érzelmei felől nem volt teljesen bizonyos, de úgy vélte, Adam tekintetében nem téved.

- Nem, anyám, nem - mondta Seth komolyan -, gondolnod sem szabad arra, hogy efféléről beszélj Adamnak. Ahhoz nincs jogod, hogy néven nevezd Dinah érzéseit, ha egyszer nem ő hozta a tudomásodra; ami pedig Adamot illeti, csak bajt okoznál a szavaiddal: hála és gyengédség tölti el Dinahval szemben, de olyan gondolatokat nem táplál magában, hogy feleségül vegye őt, meg aztán azt sem feltételezem, hogy Dinah hozzámenne. Egyáltalán nem hiszem, hogy valaha férjhez megy.

- Eh - mondta Lisbeth türelmetlenül. - Ezt csak azért hiszed, mert nem akar hozzád menni. Soha nem lesz a feleséged; legalább azt kívánhatnád, hogy a bátyádat elfogadja férjének.

Seth megsértődött.

- Anyám - mondta tiltakozva -, így ne vélekedj felőlem. Éppoly hálásan fogadnám el őt sógornőmnek, mint te menyednek. Ezt az ügyet én lezártam magamban, s nem venném jó néven, ha hasonlót mondanál még egyszer.

- Jó, jó, hát akkor ne haragíts azzal, hogy olyasmit állítasz, ami nem úgy van, ahogyan szerintem van.

- De anyám - mondta Seth -, azzal csak Dinaht sértenéd, ha olyasmit mondanál Adamnak, amit egyedül te tulajdonítasz neki. Ebből csak baj származik, mert Adamot nyugtalanítaná az, hogy ő nem érez hasonlóan Dinah irányában. Márpedig én szinte bizonyos vagyok benne, hogy nem így érez.

- Eh, ne mesélj nekem arról, miben vagy te bizonyos... hát mit tudsz te akármiről? Ugyan miért járna Adam folytonosan Poyserékhoz, ha nem őt akarja látni? Kétszer annyit jár oda mostanában, mint azelőtt. Az is lehet, nem is tudja, hogy Dinaht akarja látni, de hát azt se tudja, hogy a levesébe sót teszek, csak éppen nagyon hamar észrevenné, ha hiányoznék belőle. Adam soha nem fog a házasságra gondolni, ha nem figyelmeztetik rá, és te, ha csak egy kicsit szeretnéd az anyádat, magad vetnéd fel az ötletét, hogy el ne kerüljön mellőlem az a lány, akitől cseppnyi megnyugvást remélhetek, még mielőtt odafekszem az öregem mellé a fehér csipkebokor alá.

- Nem, anyám - mondta Seth -, lehet, hogy barátságtalannak fogsz tartani, de nem veszem a lelkemre, hogy én állapítsam meg, mik Dinah érzései. Amellett úgy érzem, megsérteném

Adamot, ha egyáltalán szóba hoznám előtte a házasságot, neked is csak azt tanácsolhatom, ne tedd. Lehet, hogy teljesen rossz úton jársz Dinaht illetőleg; sőt ebben egészen bizonyos vagyok, ha az elmúlt vasárnapon mondott szavait veszem figyelembe: esze ágában sincs férjhez menni.

- Eh, te is csak ellenkezel, mint mindenki. Ha olyasmiről lenne szó, amit nem akarok, akkor bezzeg gyorsan teljesülne.

Így szólva, Lisbeth felkelt a padról, s kiment a műhelyből, átengedve Sethet annak az aggodalmaskodó gondolatának, vajon dúlja-e fel Adam lelki békéjét Dinah miatt? Egy idő múltán azzal a megfontolással vigasztalta magát, hogy az Adammal történtek óta Lisbeth nagyon ódzkodva vállalkozott arra, hogy érzelmi dolgokról beszélgessen vele, s alig tételezhető fel, hogy éppen most szánja rá magát ennek a nagyon nagy tapintatot igénylő tárgynak a megközelítésére. Ha meg is tenné, Seth úgy remélte, Adam nemigen hederít arra, amit mond.

Abban Sethnek igaza volt, hogy Lisbethet félénksége visszatartotta a beszédtől; a három következő nap során ritka és kevés alkalom kínálkozott arra, hogy szóljon Adamhoz, így Lisbethben nem is volt nagy a kísértés. De a magány hosszú órái alatt annál többet tépelődött sajnálkozva Dinah felől, míg gondolatai már-már az elviselhetőség ama határát érintették, amikor ezek rejtett fészkükből meglepő módon szárnyra kelnek. És vasárnap reggel, amikor Seth elment Treddlestonba a templomba, ez a veszedelmes alkalom el is érkezett.

A vasárnap délelőtt volt a hét legboldogabb időszaka Lisbeth számára; merthogy a hayslope-i templomban csak délután volt istentisztelet, Adam mindig odahaza tartózkodott, és csak olvasott, márpedig ebben a foglalatosságában anyja meg merte zavarni. Azonfelül ilyenkor a szokottnál jobb ebédet főzött a fiainak - nagyon gyakran csak magának és Adamnak, mivel Seth egész nap távol maradt; és a tiszta konyha tiszta lángján sülő pecsenye illata, az óra békés vasárnapi ketyegése, ünneplő ruhás, kedves Adamjának közelléte, aki semmi fontosat nem cselekszik, úgyhogy odamehet, és - ha tetszik - megcirógathatja a haját, s láthatja, amint feltekint és rámosolyog, miközben a féltékeny Gyp közéjük nyomja orrát - mindezek a dolgok a szegény Lisbeth számára a földi paradicsomot jelentették.

Az a könyv, amelyet Adam vasárnap reggelenként leggyakrabban olvasott, nagy képes Bibliája volt; ezen a reggelen is nyitva hevert előtte a kerek, fehér fenyőfa asztalon a konyhában, mert a tűz ellenére ott ült, hiszen tudta, anyja örül neki, ha vele van, és ez volt a hétnek egyetlen olyan napja, amikor ily módon a kedvében járhatott. Önök szívesen nézték volna, amint Adam a Bibliáját olvassa: hétköznapokon ki sem nyitotta, így ünnepi könyvvé vált a számára, amely egyforma mértékben nyújtott históriát, életrajzot és költészetet. Egyik kezét mellényének gombjai közé dugta, a másikat készen a lapok forgatására, s a délelőtt folyamán sokféle változást figyelhettek volna meg ábrázatán. Néha úgy mozogtak ajkai, mintha félig mondaná a szöveget - ez akkor esett, mikor olyanforma beszédhez ért, amelyet képzeletben maga is elmondhatott volna, ilyen volt a haldokló Sámuel beszéde népéhez; azután a szemöldökei felhúzódtak, és ajka szegletei kissé megreszkettek a bús együttérzéstől - valami, talán az öreg Izsák találkozása a fiával, megrendítette; más alkalmakkor, az Újszövetség olvasása közben, arca igen ünnepélyes kifejezést öltött, és komoly egyetértése jeléül hébe-hóba a fejét ingatta, vagy éppen csak felemelte a kezét, majd újra lebocsátotta; bizonyos reggeleken pedig, amikor az apokrif iratokat olvasgatta, amelyeket nagyon kedvelt, Szirach fiának[10] szúrós szavai elgyönyörödő mosolyt fakasztottak ajkán, bárha azt a szabadságot is élvezte, hogy alkalomadtán más lehetett a véleménye, mint az apokrif iratok némelyikének

[10] *Jézus, Szirach fiának bölcsességei* - az alexandriai korból származó, nem kanonizált zsidó irat.

szerzőjéé. Mert Adam igen jól ismerte a hitcikkelyeket, mint ahogyan ez derék templomjáró anglikánhoz illett is.

Lisbeth azokban a szünetekben, amelyeket az ebédkészítés engedélyezett a számára, mindig szemben ült Adammal, és figyelte, míg csak nem győzte már tovább a pihenést, és fel nem kelt, hogy megcirógassa, hadd hívja fel magára fia figyelmét. Ma Adam Máté evangéliumát olvasta, Lisbeth pedig már néhány perce mellette állt, haját simogatva, amely e reggelen a szokottnál simább volt, ugyanakkor a betűk titkai iránt érzett csendes csodálkozással nézett a nagy papírlapra. E gyengédség folytatásához Lisbeth már bátorságot is merített, mert amikor először lépett Adam mellé, fia hátravetette magát székében, hogy szerető pillantást vessen rá, és azt mondta: - Ejnye, anyám, de ritka elevennek látszol ma reggel. No, Gyp is egy pillantást esdekel magának: nem bírja, hogy azt kell hinnie, téged szeretlek a legjobban. - Lisbeth semmit sem szólt, éppen mert olyan sokat kívánt mondani. Most Adam új lap forgatásához készülődött, az pedig kép volt - ezen a képen angyal ült azon a nagy kövön, amelyet Krisztus sírjáról hengergettek el. Ehhez a képhez valami társult Lisbeth emlékezetében: arra emlékeztette, amikor először látta meg Dinaht; így alighogy Adam lapozott egyet, és olyanformán tartotta oldalt a könyvet, hogy megnézzék az angyalt, máris azt mondta: - Ez ő... ez Dinah.

Adam mosolygott, és alaposabban megnézve az angyal arcát, azt mondta:

- Egy kicsit *valóban* hasonlít rá, csakhogy Dinah, úgy gondolom, csinosabb.

- Hát aztán, ha olyan csinosnak véled, miért nem vagy hozzá szívesebb?

Adam meglepetten feltekintett.

- Ugyan már, anyám, csak nem gondolod, hogy nem tartom sokra Dinaht?

- Nem - mondta Lisbeth, akit megijesztett a bátorsága, de azért csak azt érezte, megtörte a jeget, és a víznek most már áradnia kell, akármi baj is a következménye. - Ugyan mi haszna annak, ha nagyra tartod azt, aki innen harminc mérföldre van? Ha csakugyan kedvelnéd Dinaht, nem hagynád elmenni.

- De nincs jogom meggátolni, ha úgy tartja helyesnek, hogy elmenjen - mondta Adam, és úgy nézte a könyvét, mint aki szívesen folytatná az olvasást. Már előre látta, hogy most egy sor mindenestül hiábavaló panasz következik. Lisbeth újra leült a vele szemközti székre, és azt mondta:

- De bezzeg Dinah nem tartaná helyesnek a távozást, ha te nem lennél oly akaratos. - Ennél az elmosódó kifejezésnél messzebb Lisbeth még nem merészkedett.

- Akaratos, anyám? - kérdezte Adam, némi aggodalommal tekintve fel. - De hát mit tettem én? S te mire célozgatol?

- Hát hiszen te semmire se nézel, de semmire nem is gondolsz, csak a számolásodra és a munkádra - mondta Lisbeth, félig már sírva. - És azt hiszed, hogy így töltheted az egész életedet, mintha csak fából faragtak volna? És mi lesz veled aztán, ha egyszer az anyád már nem lesz, és senki se fog törődni azzal, hogy egy jó falat jusson néked reggelenként?

- Mi jár az eszedben, anyám? - kérdezte Adam, akit ez a siránkozás felbosszantott. - Nem tudom, mit akarsz. Van valami, amit megtehetnék érted, s amit nem teszek meg?

- De még mennyire van. Meglehetnéd, hogy legyen valaki mellettem, aki vigaszomra van, és ellát, ha gyengélkedem, és jó hozzám.

- De hát anyám, kinek a hibája, hogy nincs a házban valami takaros személy, aki segít neked? Bizony nem az én kívánságom, hogy akár csak egy szalmaszálat is keresztbe tegyél. Megmondtam számtalanszor: megengedhetjük magunknak a segítséget. Ha lenne, ettől mindannyian csak jobban járnánk.

- Ugyan mi haszna, hogy itt holmi takaros személyekről fecsegünk, ha te valami falusi fruskára gondolsz, vagy valakire Treddlestonból, akit az életben még nem láttam? Akkor már inkább még a halálom előtt a koporsómba térek, s nem várom meg, míg belefektetnek.

Adam hallgatott, s megpróbált tovább olvasni. Ez volt a legnagyobb szigor, amit egy ilyen vasárnap reggelen az anyjával szemben mutatni tudott. De Lisbeth már túl messzire ment ahhoz, hogy megállást parancsoljon magának, s alig egy percnyi nyugalom után újrakezdte.

- Eléggé tudhatnád, ki az, akit magam mellé kívánnék. Gondolom, nem sok olyan ember akad, akiért elküldök, hogy meglátogasson. Nemegyszer mentél utána mostanában.

- Tudom, hogy Dinahra célzol, anyám - mondta Adam. - Csakhogy semmi értelme annak, hogy olyasmit vegyél a fejedbe, ami nem valósulhat meg. Ha Dinah kész lenne Hayslope-ban maradni, akkor sem valószínű, hogy eljárna a nagynénje házából, ahol úgy tartják, mint a lányukat, s ahová több szál köti, mint hozzánk. Ha úgy alakult volna, hogy hozzámegy Sethhez, az nagy áldás lett volna mindhármunknak, csak hát éppen nem mindig úgy alakulnak a dolgok ebben az életben, ahogy szeretnénk. Meg kell próbálnod megbékélni az élettel nélküle.

- Csakhogy nem tudok ám megbékélni, amikor pontosan a te számodra teremtődött, és semmi nem tudja elhitetni velem, hogy Isten nem egyenesen végetted küldte ide hozzánk. Ugyan mit számít az, hogy metodista? Majd a házasság ezt is elmossa belőle.

Adam visszavetette magát székében, és anyját nézte. Most már megértette, mire akar kilyukadni a beszélgetésük kezdete óta. Mint anyja minden sürgető kívánsága, ez is ésszerűtlen, kivihetetlen volt, de azért Adamban csak megmozgatott valamit ez az egészen új elgondolás. Mindamellett a legfontosabb az volt, hogy anyja tudatából minél előbb elhessegesse ezt az ötletet.

- Anyám - mondta komoran -, szertelenségeket beszélsz. Meg ne halljam, hogy ilyesmit újra ajkadra veszel. Nem jó arról beszélni, ami sohasem valósulhat meg. Dinah nem akar férjhez menni; másféle életre kötelezte el magát.

- Lehetséges - mondta Lisbeth türelmetlenül -, hogy nem akar, ha egyszer az, akihez hozzámenne, nem kéri meg. Én se akartam volna hozzámenni az apádhoz, ha soha meg nem kér, márpedig téged ő éppúgy szeret, mint én a szegény Thiast valaha.

A vér Adam arcába szökött, és néhány pillanatig azt sem tudta, hol is van voltaképpen: anyja és a konyha eltűnt előle, és egyebet se látott, csak Dinah feléje fordított arcát. Mintha régen halott öröme feltámadt volna. De ebből az álmából igen hamar felébredt (az ébredés borzongató volt és szomorú), mert hiszen nagy ostobaság lett volna a részéről hinni az anyja teljesen alaptalan szavainak. Valami azt súgta neki, juttassa is kifejezésre határozott hitetlenségét - talán hogy előcsalogassa az ellenkezőjének a bizonyítékait, ha ugyan vannak.

- Ugyan miért mondasz efféléket, anyám, ha egyszer nincsen rá alapod? Semmi olyat nem tudsz, ami feljogosít az ilyen kijelentésekre.

- Akkor arra sem vagyok feljogosítva, hogy kijelentsem, az év fordult egyet, pedig hát elsőként érzem meg, amikor reggelente felkelek. Igaz-e, hogy Sethet Dinah nem kedveli, hozzá nem kíván feleségül menni? Csakhogy nagyon jól látom, irányodban nem úgy viselkedik ám, mint Seth irányában. Nem jelent neki többet Seth közeledése, mint mondjuk a

Gypé, de ha te leülsz melléje a reggelihez, és ránézel, csupa egy reszketés az a lány. Azt hiszed, anyád nem tud semmit, de elfelejted, hogy már születésed előtt a világon volt.

- De azt nem tudhatod, hogy a reszketés szerelmet jelent-e? - kérdezte aggodalmasan Adam.

- Ejnye, hát mi mást jelentene? Úgy vélem, gyűlöletet biztosan nem. S ugyan mi egyebet is tehetne Dinah, mint hogy szeret téged? Szeretetre termettél... mert hát hol akad nálad egyenesebb, derekabb ember? Az meg nem számít, hogy ő metodista. Csak petrezselyem a levesben.

Adam zsebre dugta a két kezét, és az asztalon heverő könyvet nézte, de egyetlen betűjét se látta. Reszketett, mint az aranyásó, aki az arany igézetes közelségébe jut, de ugyanabban a percben a kiábrándulás józanító élményét éli át. Anyja szimatában nem bízhatott: ő azt látja, amit látni kíván. És mégis - mégis, most, hogy az elgondolás felvetődött Adam előtt, sok minden eszébe jutott, ami mintha megerősíteni látszana anyja szavait: apróság, mint amikor az alig érzékelhető szél a víz felszínét fodrozza.

Lisbeth észrevette, hogy szavai hatottak fiára. Folytatta hát:

- S majd te is érezni fogod, milyen nagy lesz a hiánya, ha egyszer nincs itt. Te magad is jobban kedveled őt, mint akár magadnak is bevallod. Úgy követed a pillantásoddal, mint ahogyan Gyp követ téged.

Adam nem tudott tovább békén megülni. Felkelt, leemelte a kalapját, és kiment a földekre.

A földeken ragyogott a napfény: az a kora őszi napfény, amelyről rögtön tudjuk, hogy nem nyári, még ha a hárson és a gesztenyén nyoma sem látszik a sárga levélnek; az a vasárnapi napsütés is volt ez, amely a dolgozó embernek többet jelent, mint csupán őszi nyugalmat; az a reggeli napfény, amely a bozontos élő sövény árnyékában meghagyja az ökörnyál finom szálain meghúzódó apró harmatkristályokat.

Adamnak szüksége volt erre a békítő hatásra; elámult, hogy ez a merőben új gondolat Dinah szerelméről miként lett úrrá rajta olyan erővel, hogy minden más érzésén felülkerekedett az a heves vágy, hogy megtudja, vajon igaz-e ez. Furcsa, eddig a percig eszébe sem jutott az, hogy valaha is szerelmesek lehetnek egymásba, s most mégis hirtelen minden vágya erre a lehetőségre irányult; nem volt benne több kétség vagy habozás ezt a vágyát illetően, mint a madárban, mely a felé a rés felé repül, ahonnan a napfény beáramlik, és az ég lehelete árad.

Az őszi vasárnap verőfénye elbékítette Adamot, de nem azzal, hogy megnyugvással készült volna fel arra a csalódásra, amelyet anyjának el kell viselnie, sőt neki magának is, ha Dinaht illetően tévedtek volna: reményeinek gyengéd bátorításával békítette meg. Dinah szerelme úgy hasonlított a szelíd napfényhez, hogy Adam szemében azzal szinte eggyé vált, s mindkettőben egyformán hitt. Amellett Dinah annyira hozzákötődött első fellángolásának gyászos emlékeihez, hogy úgy érezte, ezekhez nem lesz hűtlen, sőt a Dinah iránti szerelmében még valami új szentséget is kapnak. Hiszen ez a szerelem abból a múltból ered: annak a reggelnek a délideje.

Hanem hát Seth? Vajon bántani fogja-e a fiút? Aligha; hiszen az utóbbi időben egészen elégedettnek mutatkozott, önző féltékenység pedig nem volt benne, anyjának Adammal kivételező kedvességét sem irigyelte. De hát észrevett-e *ő* valamit abból, amiről anyjuk szólt? Ezt Adam nagyon szerette volna megtudni, mert azt gondolta, jobban megbízhat Seth megfigyelőképességében, mint az anyjáéban. Még mielőtt felkeresné Dinaht, Sethtel kell szólnia; elméjében ezzel a szándékkal visszaballagott a kunyhóhoz, és megkérdezte anyját:

- Mondott valamit Seth neked arról, hogy mikor jön haza? Ebédre visszatér?

- Igen, fiam, kivételesen. Nem Treddlestonba ment, hanem valahová prédikálni és imádkozni.

- Nem tudnád megmondani, merre indult? - kérdezte Adam.

- Nem, de gyakran jár a legelőrétre. Te egyébként jobban tudod, merre veszi lépteit, mint én.

Adam el akart indulni, hogy találkozzék Sethtel, de meg kellett elégednie azzal, hogy kiballag a közeli földekre, és körülnéz, hogy minél előbb megpillanthassa. Erre azonban még egy órát várnia kellett, mert alig is volt remélhető, hogy Seth ebédidő előtt hazaérjen, azaz pont tizenkettőre. Csakhogy Adam nem volt képes visszaülni az olvasmányához ismét, a patak mentén kószált, nekitámaszkodott a kerítésátjáróknak, közben mohón, elmélyülten bámult, mintha valamit nagyon élénken szemlélne, ám az nem a patak volt, nem is a füzek, de a föld és az ég sem. Szemlélődését újra és újra megszakította az ámulat érzésének erősségén, hogy ez az új szerelem milyen erős és édes - majdnem olyan volt, mint amikor valaki elcsodálkozik azon, milyen újult erővel szenteli magát művészetének, holott egy időre felhagyott vele. Hogy van az, hogy a költők annyi szépet mondtak az első szerelmükről, és oly keveset a későbbiekről? Vajon az első költeményeik a legszebbek? vagy nem azok a legtökéletesebbek, amelyek teljesebb gondolataikból származnak, bővebb tapasztalataikból, mélyebben gyökeredző érzelmeikből? Az ifjú furulyahangjának megvan a maga tavaszi bája, de a férfi hangja adja a gazdagabb, mélyebb zengést.

Végre feltűnt Seth alakja a legtávolabbi kerítésátjárónál, s Adam elébe sietett, hogy találkozzék vele. Seth meglepődött, és azt gondolta, valami szokatlan történt: de amint Adam a közelébe ért, világosan látta az arcán, hogy nincs komoly baj.

- Hol jártál? - kérdezte Adam, mikor már egymás oldalán haladtak.

- A legelőréten - felelte Sath. - Dinah a hallgatók egy kis csoportja előtt igét hirdetett Kénkőnél, már ahogy közönségesen nevezik. Olyan népség ez, mely szinte sohasem jár templomba, mármint az ott a legelőréten, de azért mégis elmennek, hogy egy kicsit meghallgassák Dinaht. Nagy lendülettel beszélt ma délelőtt ennek a textusnak az alapján: „Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam el, hanem hogy a bűnösöket megtérésre indítsam.” És valami apróság történt, amit jó volt látni. Az asszonyok többnyire elhozzák a gyerekeket is magukkal, de ma egy kis vaskos, göndör hajú fickó volt ott, három- vagy négyesztendős, akit eddig még soha nem láttam. Kezdetben, amíg imádkoztam és énekeltünk, rettentően rosszalkodott, de amikor mindannyian leültünk, és Dinah beszélni kezdett, az apróság rögtön nyugton maradt, tátott szájjal kezdte el nézni Dinaht, aztán elfutott az anyjától, odaszaladt Dinahhoz, s cibálni kezdte, akár egy kis kutya, hogy észrevegye. Így aztán Dinah felemelte és a kis kölyköt az ölében tartotta, miközben tovább beszélt, az meg bárányszelíd volt, míg el nem aludt... az anyja sírt a láttán.

- Kár, hogy Dinahból soha nem lesz anya - mondta Adam -, merthogy a gyerekek annyira szeretik. Mit gondolsz, Seth, megmásíthatatlanul ellene van a házasságnak? Gondolod, hogy ezen semmi sem változtat?

Volt valami furcsa a bátyja hangjában, ami Sethet arra bírta, hogy lopva rátekintsen, mielőtt válaszol.

- Helytelen lenne részemről, ha azt mondanám, semmi sem tud változtatni rajta - felelte. - De ha rám célzol, én a legteljesebb mértékben feladtam már annak a gondolatát, hogy valaha is az *én* feleségem legyen. Fivérének nevez, s ez nekem elég.

- De gondolod, hogy esetleg másvalakit megkedvel annyira, hogy kész lenne hozzámenni? - faggatózott tovább Adam, kissé bátortalanul.

- Hát - mondta Seth, némi habozás után -, nekem is eszembe jutott mostanában néhanap, hogy talán igen; de Dinaht semmiféle teremtmény iránt táplált érzelem nem tudja kilendíteni annak

az útnak a követéséből, amelyet felfogása szerint Isten jelölt ki számára. Ha úgy gondolja, hogy nem az Úrtól nyert irányítást, akkor másfélének nincs hatalma rajta. És ebben sohasem kételkedett... hogy az ő dolga a mások szolgálata, s hogy semmiféle otthont a maga számára e világon ne teremtsen.

- De tegyük fel - mondta komolyan Adam -, tegyük fel, hogy akad olyan férfi, aki engedi, hogy járja a maga útját tovább, és nem akaszkodik a terveibe, akkor jócskán végezheti a mostani munkáját házasságban is éppúgy, mintha hajadon volna. Más magafajta nők is férjhez mentek... azazhogy nem a magafajták, de hát olyan nők, akik prédikáltak és a betegeket és ínségeseket istápolták. Itt van az a Mrs. Fletcher, akiről Dinah is szokott beszélni.

Sethben új világosság gyulladt ki. Megfordult, és kezét Adam vállára tette, azt mondta: - Bátyám, talán azt szeretnéd, ha hozzád menne?

Adam bizonytalanul állta Seth fürkésző pillantását, és azt felelte: - Bántana, ha engem jobban kedvelne, mint téged?

- Nem - mondta Seth melegen -, ugyan, hogy gondolhatod ezt? Vajon oly kevéssé éltem át veled a megpróbáltatásokat, hogy most az örömödben ne osztozzam?

Pár percig csend volt, amint továbbhaladtak, aztán Seth így szólt:

- Fogalmam sem volt arról, hogy valaha is gondoltál rá, mint asszonyodra.

- De hát van-e valami értelme annak, hogy egyáltalán gondoljak rá? - kérdezte Adam. - Ehhez mit szólsz? Anyám azzal, amit ma délelőtt mondott, úgy megkavart, hogy szinte azt se tudom, hol áll a fejem. Azt mondja, biztos benne, Dinah valami nem mindennapos érzelemmel van irányomban, és kész elfogadni engem férjéül. Csakhogy attól tartok, nem súgta ezt néki senki. Azt szeretném tudni, vajon te észrevettél-e valamit.

- Kényes beszédtárgy ez - mondta Seth -, amellett attól is félek, hogy nincs igazam, arról nem is szólva, hogy nincs jogunk beleavatkozni mások érzéseibe olyankor, amikor erről ők maguk nem akarnak nyilatkozni.

Seth szünetet tartott, de kisvártatva hozzátette:

- Mindamellett megkérdezheted Dinaht. Őt az sem sértette, hogy *én* fordultam hozzá ezzel, neked pedig a kérdezősködésre több jogod van, mint nekem volt, bárha nem vagy a Társaság tagja. De Dinah nem egyezik azokkal, akik szigorúan ragaszkodnak kapcsolataikban a Társaság tagságához. Nem bánja, ha bárki belép a Társaságba, aki méltó, hogy belépjen az Úr királyságába. A Treddlestonban lakozó testvérek közül ezt sokan rossz néven is veszik tőle.

- Hol találom Dinaht a nap hátralevő részében? - kérdezte Adam.

- Azt mondta, ma már nem hagyja el a Tanyát - felelte Seth -, mert az utolsó vasárnapját ott tölti, és arra készül, hogy a nagy Bibliából olvasson a kicsinyeknek.

Adam azt gondolta - de nem mondta: „Akkor utánaeredek még ma délután, mert ha elmegyek a templomba, a gondolataim ott fognak időzni nála az egész idő alatt. Ma nélkülem fogják énekelni a zsoltárokat.”

ÖTVENKETTEDIK FEJEZET
Adam és Dinah

Körülbelül három óra volt, amikor Adam belépett a tanya udvarára, és felriasztotta Alickot meg a kutyákat vasárnapi szunyókálásukból. Alick azt mondta, mindenki elment a templomba, „csak a fiatal úrnő nem” - így hívta Dinaht, a bejelentés azonban nem keltett csalódást Adamban, bár a „mindenkit” Alick oly bőven mérte, hogy még Nancyt, a köpülőszolgálót is belefoglalta, akinek munkája a dolog természetéből adódóan nem mindig volt összeegyeztethető a templomjárással.

A házban tökéletes csend honolt: minden ajtó csukva volt; még a kő és a hordó is némábbnak tűnt, mint máskor. Adam hallotta, amint a víz lassan csepeg a kútból - ez volt az egyedüli nesz; maga is halkan kopogtatta meg a ház ajtaját, ahogy a csendhez illett.

Az ajtó megnyílt, és ott állott előtte Dinah, aki meglepetésében mélyen elpirult, amikor ebben az órában maga előtt látta Adamot, hiszen tudta, hogy ilyenkor rendszerint a templomban van. Tegnap még minden nehézség nélkül azt mondta volna a lánynak: „Azért jöttem, Dinah, hogy meglátogassam: tudtam, hogy mást nem találok itthon.” De ma valami megakadályozta abban, hogy ezt mondja, s csak szótlanul nyújtotta a kezét Dinah felé. Amint Adam belépett, és leültek, egyikük sem szólt, mégis mindkettő arra vágyott, bárcsak megjönne a szavuk. Dinah abban a székben foglalt helyet, amelyből az imént állt fel, a sarokasztalnál az ablak közelében, az asztalon csukott könyv hevert; a lány tökéletes hallgatásba merülve ült, a fényes tűzhelyen lobogó apró lángot bámulva. Adam vele szemben ült le, Mr. Poyser háromszegletű székében.

- Remélem, Adam, nem az anyja beteg újra? - kérdezte Dinah, összeszedve magát. - Seth azt mondta, reggel jól volt.

- Nem, nagyon eleven ma - felelte Adam, akit boldoggá tettek Dinah érzelmeinek az ő láttára mutatkozó jelei, de azért bátortalan maradt.

- Mint láthatja, senki sincs itthon - mondta Dinah -, de azért csak várjon. Bizonyára valami akadályozta abban, hogy templomba menjen ma.

- Igen - kezdte Adam, aztán szünetet tartott, majd hozzátette: - Maga felől gondolkoztam, ez volt az ok.

Ez a vallomás suta volt és váratlan, Adam is érezte, de úgy gondolta, Dinahnak mindent meg kellene értenie belőle, amire célzott. De a nyílt szavak Dinaht tüstént arra bírták, hogy Adam testvéri bánkódásaként fogja fel, amiért elmegy, ezért higgadtan válaszolt:

- Ne aggódjék miattam, Adam. Nekem mindenem bőségesen megvan Snowfieldben. A lelkem pedig nyugodt, mert nem a magam akaratát követem, amikor távozom.

- De ha a dolgok másként állanának, Dinah - mondta habozva Adam -, ha olyasmikről szerezne tudomást, amiről talán most nem tud...

Dinah kérdő tekintetet vetett rá, de Adam ahelyett, hogy folytatta volna beszédét, fogott egy széket, és az asztalnak a Dinah közelében lévő sarka mellé tette le. Dinah elálmélkodott, kissé félt is - s a következő percben gondolatai visszaszálltak a múltba: vajon a távol lévő boldogtalanokról nem tud valamit?

Adam Dinahra nézett: oly édes volt látni a szemét, melyben most önfeledt kérdés bujkál - egy percre még azt is elfelejtette, hogy mondani akar valamit, vagy hogy egyáltalán még magyaráznia kell, mit is akar.

- Dinah - mondta ki hirtelen, a lány mindkét kezét a magáéba szorítva -, teljes szívemmel-lelkemmel szeretem magát. Isten után, aki teremtett, a legjobban.

Dinah ajka elsápadt, orcája is, s a fájdalmas öröm hatására egész testében reszketett. Adam tenyerében pihenő keze hideg volt, mint a halál. Nem tudta visszahúzni, a férfi oly erősen tartotta.

- Ne mondja azt nekem, Dinah, hogy nem képes szeretni engem. Ne mondja, hogy el kell válnunk, és egymástól távol kell élnünk.

Könnyek remegtek Dinah szemében, s le is hullottak, még mielőtt felelni tudott volna. De azért nyugodt, halk hangon válaszolt.

- Igen, kedves Adam, alá kell vetnünk magunkat egy más akaratnak. Válnunk kell.

- De nem, ha szeret, Dinah... nem, ha szeret engem - mondta hevesen Adam. - Mondja meg... mondja meg, tud-e engem jobban szeretni, mint egy testvért?

Dinah jobban ráhagyatkozott a Magasságos irányítására, semhogy hazug titkolózással próbálná céljait elérni. Most már kezdett magához térni az első megrendülés izgalmából, egyszerű és őszinte tekintettel nézett Adamra, s így felelt:

- Igen, Adam, a szívem igen erősen vonzódik magához, s ha a magam akaratát követném, s nem lenne az ellenkezője oly világos előttem, meg tudnám találni a boldogságomat a maga közelében, s a maga állandó szolgálatában. De félek, akkor elfeledkezném arról, hogy másokkal sírjak és örvendezzek; sőt attól is tartok, hogy elfeledkeznék az isteni jelenlétről, s másféle szeretetet nem keresnék, csak a magáét.

Adam nem szólalt meg azonnal. Édes csend ölelésében ültek, egymást nézve - mert a kölcsönös szerelem első megnyilatkozása minden más érzést kizár, magának igényli a teljes lelket.

- Akkor hát, Dinah - szólt végül is Adam -, mi szólhat ellene, hogy egymáshoz tartozzunk, és együtt töltsük le életünket? Ugyan ki ültette ezt a nagy szerelmet a szívünkbe? Lehet ennél szentebb valami? Mert hiszen minden jóban segíthetjük egymást. Álmomban se jut eszembe, hogy Isten és maga közé tolakodjam, és azt mondjam, tegye ezt, ne tegye amazt. Ugyanúgy követheti tovább a lelkiismerete szavát, mint most.

- Igen, Adam - mondta Dinah -, tudom, hogy a házasság megszentelt állapot mindazoknak, akik erre elhivattak, és semmi más nem vonzza őket; de én gyermekkorom óta másféle ösvényt követek; békességem és örömöm abból származott, hogy nem volt saját életem, igényem, kívánságom, egyedül Istenben éltem és azokban a teremtményeiben, akiknek bánatát és örömét az Úr megadta tudnom. Ezek az évek áldottak voltak számomra, és úgy érzem, ha olyan hang hívására hallgatnék, mely elszólít erről az ösvényről, hátat fordítok annak a világosságnak, mely rám ragyogott, s erőt vesz rajtam a sötétség és a kétség. Kötésünk nem lenne áldott, Adam, ha kétség marad lelkemben, s ha már hasztalan sóvárgok a jobb rész után, amely egykor osztályomul jutott, de elvetettem.

- De ha egyszer új érzés költözött a szívébe, Dinah, s ha eléggé szeret ahhoz, hogy szívesebben tartózkodik az én közelségemben, mint a másokéban, vajon nem annak a jele ez, hogy helyes útra tér, amikor változtat az életén? Hát a szerelem nem igazolja azt, amit semmi egyéb nem igazolhat?

- Adam, lelkem teli van kétséggel, mert most, hogy arról az erős szeretetről szól, mely hozzám fűzi, ismét elsötétedett előttem az, ami eddig világos volt. Eddig azt éreztem, hogy szívem igen erősen vonzódik magához, de a maga szíve nem így érez; s a magára irányuló gondo-

lataim olyannyira erőt vettek rajtam, hogy lelkem elveszítette szabadságát, s egy földi vonzalom rabszolgája lett; ettől aggódó és nyugtalan lettem, mi is lesz majd velem. Mert minden más érzelmemben beértem azzal, hogy igen csekély vagy akár semmilyen viszonzást nem találok, de a maga esetében a szívem áhítozni kezdett arra, hogy ugyanoly mértékben viszonozzák a szeretetét. S nem volt bennem kétség, hogy ez ellen mint nagy kísértés ellen küzdenem kell, s világos volt számomra a parancs is, hogy mennem kell.

- De most, drága Dinah, tudja már, hogy jobban szeretem magát, mint maga engem... most minden másként van. Nem gondolhat többet a távozásra: marad, és az én drága feleségem lesz, én pedig megköszönöm Istennek, hogy életet adott nekem, mint ahogyan még soha meg nem köszöntem.

- Adam, nehéz nekem süketen hallgatni szavait... tudja, milyen nehéz, csakhogy nagy aggodalom gyötör. Úgy tetszik, maga kinyújtja a karjait felém, és integet nékem, hogy jöjjek s pihenjek meg, a saját örömömnek élve, Jézus pedig, a bánat embere, ott áll, és engem néz, miközben a bűnösökre, szenvedőkre, megszomorítottakra mutat. Ez a kép újra és újra felmerült előttem, míg csendben és setétben üldögéltem, és megszállott az a félelem, hogy a szívem megkeményedik, önmagamat fogom szeretni, s nem hordozom tovább készséggel a Megváltó keresztjét.

Dinah behunyta a szemét, és gyengén megrázkódott. - Adam - folytatta -, azt biztosan nem kívánja, hogy a jót úgy keressük, hogy hűtlenné válunk a bennünk ragyogó világossághoz; nem hiheti, hogy ebből jó származzék. Ebben egyek vagyunk.

- Igen, Dinah - felelt Adam szomorúan. - Én soha nem fogom magát a lelkiismerete ellen lázítani. De nem adhatom fel annak reményét, hogy valaha másként fogja látni a dolgokat. Nem hihetem, hogy az irántam érzett szerelem bezárhatja a szívét, sőt csak hozzáad valamit lényében ahhoz, ami eddig is volt, nemhogy elvenne belőle; mert nekem úgy tetszik, valahogyan ugyanúgy vagyunk a szeretettel és a boldogsággal, mint a bánattal: minél többet ismerünk meg belőle, annál jobban átérezzük azt, milyen vagy milyen lehet a mások élete, ami által csak gyengédebbek leszünk irányukban, és még készségesebben segítjük őket. Minél többet tud az ember, annál jobban végzi a munkáját, s az érzés is egy fajtája a tudásnak.

Dinah hallgatott; tekintete tűnődve pihent valamin, amit csak ő láthatott. Adam pedig tovább kérlelte:

- S maga majdnem annyit tehet ezután is, mint eddig. Én nem fogom arra kérni, jöjjön velem a templomba vasárnap; mehet, ahová akar, az emberek közé, hogy oktassa őket; mert bármennyire is szeretem a templomot, nem tartom többre a lelkemet a magáénál, mintha okosabb lenne az én szavaimat követni, s nem a saját lelkiismeretét. S a betegeket éppúgy segítheti ezután is, sőt több módja lesz az én révemen, hogy jobb körülmények közé juttassa őket, s azok között a barátai között marad, akik szeretik, segítheti őket, és áldást sugározhat rájuk holtuk napjáig. Így, Dinah, mind én bizonnyal éppúgy Isten közelében maradna, mintha magányosan és tőlem távol tengetné életét.

Dinah egy ideig nem válaszolt. Adam még mindig kezében tartotta a kezét, és szinte reszkető aggódással nézte őt, amikor komoly szerető pillantását ráemelte, és némileg szomorú hangon azt mondta:

- Van abban igazság, Adam, amit mond, és atyámfiai között sok akad olyan, akiben nagyobb erő lakozik, mint bennem, s a szívük csak kitágul attól, hogy férj és rokonság gondjait oszthatják meg. De nem hiszek benne, hogy ez az én esetemben is így lenne, mert azóta, hogy mértéken túl maga felé fordultak az érzelmeim, kevesebb a békességem és Istenben való örömöm; mintha a lelkem kettéoszlott volna. És csak gondolja meg, Adam, hogyan is áll a

dolog velem: az eddigi életem olyan, mint az áldott föld, amelyet gyerekkorom óta tapostam, s ha csak egy percig is annak a hangnak a hívását vágyom követni, mely más, ismeretlen földre szólít, óhatatlanul attól kell tartanom, hogy a lelkem később áhítozni fog az után az áldás után, melyet elhagytam; ahová pedig a kétség befészkelődik, ott nincs többé tökéletes szeretet. Egyértelműbb irányításra kell várnom: el kell válnom magától, és mindketten teljességgel alá kell hogy vessük magunkat az isteni akaratnak. Néha kénytelenek vagyunk természetes és jogos érzelmeinket az oltárra helyezni.

Adam most már nem mert tovább érvelni, mert Dinah hangjában nem volt se szeszély, se hamisság. Ám az állásfoglalását mégis nehéz volt elviselnie: szeme elhomályosodott, amint a lányra nézett.

- De talán egyszer majd megbékél... azt érzi, hogy vissza kell térnie hozzám, s aztán nem válunk el többet soha, ugye, Dinah?

- Alá kell vetni magunkat, Adam. Idővel megvilágosodik a kötelességünk. Lehet, hogyha elkezdem előbbeni életemet, mindezek az új gondolatok és óhajok semmivé lesznek, mintha soha nem is lettek volna. Akkor tudni fogom, hogy nem a házasság a hivatásom. De várnunk kell.

- Dinah - mondta Adam gyászos hangon -, nem lehet, hogy úgy szeressen engem, mint én magát, különben nem lennének kétségei. De természetes, hogy így van, hiszen én nem vagyok olyan jó, mint maga. Nekem nem lehet kétségem, helyes-e, hogy a legjobb teremtményt szeretem, akinél Isten különbet nem vezetett az utamba.

- Nem, Adam, nem hiszem, hogy a maga iránt való szeretetem gyenge lábon áll, mert a szívem úgy áhítja szavát és tekintetét, szinte mint a kisgyermek áhítja azoknak az erőseknek a segítségét és gyengédségét, akikre támaszkodik. Ha az, hogy magára gondolok, csak felületesen érintene, nem tartanék attól, hogy e gondolat halvánnyá válik a szívem templomában. De majd erőt merítek magából, s maga nem lesz akadálya annak, hogy megkeressem a legfőbb parancs teljesítésének útját.

- Menjünk ki a napfényre, Dinah, és sétáljunk együtt. Nem mondok többet olyat, ami felzaklatja.

Kimentek és a földek felé sétáltak, ahol majd találkozhatnak a templomból hazaigyekvő családdal. Adam azt mondta: „Kérem, fogadja el a karom, Dinah”, amit a lány meg is tett. Ez volt egymás irányában az egyedüli változás utolsó sétájuk óta. De még szomorúsága Dinah távozásán - a maga bizonytalan lehetőségeivel - sem tudta elmosni Adam tudatából azt az édes gondolatot, hogy Dinah szereti őt. Úgy számította, ezen az estén ott marad az Úri Tanyán. Olyan soká időzik Dinah közelében, ameddig csak lehet.

- Nicsak! de hiszen ott megy Adam Dinahval - kiáltott fel Mr. Poyser, amikor megnyitotta az Otthonközbe vezető hátsó kaput. - El sem tudtam képzelni, hogyan maradhatott el a templomból. Ejha - tette hozzá a jó Martin -, mi ötlött fel bennem?

- Nem nagyon kellett ötlenie, hiszen itt van az orrunk előtt. Arra gondolsz, hogy Adam szereti Dinaht.

- Az ám! Jutott ez valaha az eszedbe?

- De még mennyire - felelte Mrs. Poyser, aki soha nem akarta elismerni, hogy őt meglepetés érte. - Én aztán nem olyan vagyok, aki látja a macskát a tejesköcsög mellett, és azt fontolgatja, ugyan mit akarhat.

- Soha egy szót se szóltál nekem felőle.

- Nem vagyok én madárijesztő kereplő, amelyik karattyol, ha a szél fújja. Megtartom magamban azt, amit tudok, amikor nincs haszna a szónak.

- De hát Dinah nem akar tudni róla; vagy másként vélekedel?

- Na - vélte Mrs. Poyser, kellő óvatosság nélkül, hogy az esetleges meglepetés lehetőségét kizárja -, az ugyan hozzá nem megy senkihez, aki nem metodista és nem nyomorék.

- Pedig derék dolog lett volna, ha összeházasodnak - mondta Martin, fejét elbillentve, mint akit ennek az új gondolatnak a fontolgatása elgyönyörködtet. - Te sem bántad volna, nem?

- Nem én. Mert akkor biztosra vehetném, hogy nem megy el tőlem Snowfieldbe, vagy harminc mérföldre ide, nekem meg teremtett lélek nem viseli gondomat, csak a szomszédok, akik nem vérrokonok, amellett a legtöbbje olyan nő, akiknek a helyében szégyellném a pofámat mutogatni, ha olyan állapotban lenne a köpülőkészségem, mint az övék. Nem is csoda, hogy a piac teli van vacak vajjal. Meg aztán örülnék neki, ha a szegény teremtés ugyanúgy megtelepedne, mint minden jó keresztyén, feje fölött a saját házának födele, vászonneműt, tollat kapna tőlünk bőven, mert szeretetemben mindjárt a magam gyermekei után következik. S valahogy biztonságot ad az, ha a házban van, mert olyan, mint a szűz hó: kettő helyett is vétkezhet az, akinek a közelében áll.

- Dinah - mondta Tommy, aki előrerohant, hogy a lányt üdvözölje -, anyám azt mondja, hogy te nem mész hozzá csak egy metodista nyomorékhoz. Akkor butaságot csinálsz! - mely megjegyzést Tommy azzal tetézte, hogy Dinaht mindkét karjával átölelte, aztán kényelmetlen hízelkedéssel ott ugrált mellette.

- Hát bizony, Adam, hiányzott nekünk a zsoltáréneklésnél - mondta Mr. Poyser. - Ez meg hogy esett?

- Dinaht akartam látni, hiszen nemsokára elmegy - felelte Adam.

- Bizony, fiam, nem tudná rábeszélni valahogy, hogy maradjon? Találjon neki egy jó férjet itt a faluban. Ha megteszi, megbocsátjuk, hogy elmulasztotta a templomot. De Dinah semmiképpen nem megy el az aratók szerdai vacsorája előtt, azon pedig magának is ott kell lennie. Eljön Bartle Massey is, meg valószínűleg Craig. Biztosan számíthatunk magára hétkor? Az asszony nem akarja későbbre.

- Jó - mondta Adam -, eljövök, ha tehetem. De nem mindig tudom megmondani előre, hogyan lesz, mert a munka gyakran tovább tartóztat, mint ahogy számítottam. Maga marad a hét végéig, Dinah?

- Igen, igen! - kiáltotta Mr. Poyser. - A tagadó választ nem fogadjuk el.

- Nincs is oka rá, hogy siessen - jegyezte meg Mrs. Poyser. - Az éhkopp megvárja, nem kell sietni a főzéssel. És arrafelé semmiből sincs annyi, mint az éhkoppból.

Dinah mosolygott, de nem ígérte meg, hogy marad, és az út hátralévő részén a társaság egyéb dolgokról beszélt, elidőzve a napfényben, hogy szemügyre vegyék a tömérdek füvet tépdelő ludat, az új magtárakat és azt a meglepően bőséges termést, amelyet idén a vén körtefa hozott; Nancy és Molly már hazaérkezett, szaporán lépkedve egymás oldalán, mindegyiknek a kezében a keszkenőbe burkolt imakönyv, amelyből alig tudtak többet kiolvasni, mint a nagybetűket és az ámeneket.

Biztos, hogy minden másfajta lustálkodás sietség ahhoz a napfényes sétához mérten, melynek helye a mező a „délutáni templomjárás” után - mint amilyenek még azok a séták voltak a régi kényelmes időkben, amikor a csatornán álmatagon végigsikló csónak volt a helyváltoztatás

legújabb sebességi csodája; amikor a vasárnapi könyveknek jórészt ódon barna kötésük volt, és meglepő pontossággal mindig ugyanazon a helyen nyíltak ki. A kényelmeskedésnek vége - eltűnt oda, ahová a rokkák, a málhás lovak, a lassú szekerek és a házalók, akik napfényes délutánokon a ház küszöbéig hozták az olcsó árut. Elmés filozófusok talán azt mondják önöknek, hogy a gőzmozdony feladata ráérő időt teremteni az emberiségnek. Ne higgyenek nekik: csak űrt támaszt, helyet a mohó gondolatok számára. Mert ma még a restség is mohó - mohón kívánja a szórakozást: kirándulóvonatok, múzeumok, tárlatok, folyóiratok és izgalmas regények felé hajszol, sőt tudományos elmélkedésre meg arra készteti az embert, hogy futólag mikroszkópba nézegessen. A hajdani Restség valami egészen másfajta úr volt: csak egyetlen lapot olvasott, abban sem volt vezércikk, és mit sem tudott arról az izgalmas, ismétlődő időszakról, amelyet a postai kézbesítés idejének nevezünk. Ez az úr elmélyülésre hajlamos, kicsit testes alak volt, kiváló emésztéssel - de nyugodt szemlélődésében nyoma sem volt a hipotézisek nyavalyájának: örömest nyugodott bele, hogy nem képes felfogni a dolgok okát, helyette inkább maguk a dolgok érdekelték. Főleg vidéken élt, kellemes udvarházak, birtokok táján, szívesen kószált a gyümölcsfák során, olyankor szagolgatva a barackokat, amikor a reggeli napfény melengette őket, vagy déltájt menedéket keresett a gyümölcsös ágai alatt, mikor a nyári körték potyogtak. Mit sem tudott a hétköznapi istentiszteletekről, s a vasárnapiról sem volt különösebben rossz véleménye, ha módot nyújtott neki arra, hogy a textustól egészen az áldásosztásig aludjék; legjobban is a délutáni templomozást kedvelte, mert akkor legrövidebbek az imák, de ezt nem is szégyellette bevallani; mivel a lelkiismerete könnyű volt és joviális, széles hátú, akár ő maga, nagy mennyiségű sört vagy portóit elbírt - nem tette finnyássá a kétség, az aggály és a magasra törő vágy. Az élet nem feladatot jelentett számára, hanem szinekúrát: megcsörgette zsebében az aranyait, megette ebédeit, a felelőtlenek álmát aludta: mert hát hiszen eleget tett minden kötelezettségének azzal, hogy vasárnap délutánonként eljárt a templomba.

Drága öreg Restség! Ne ítéljék meg szigorúan, modern mértékünk szerint: soha nem járt az Exeter Hallba, nem hallgatott meg neves hitszónokokat, s a *Napjaink traktátusá*-t vagy a *Sartor Resartus*-t sem olvasta.[11]

[11] *Napjaink traktátusa* (Tracts for the Times) 1833 és 1841 között megjelent vallásos értekezéssorozat. A *Sartor Resartus* Thomas Carlyle-nak 1833-34-ben a német romantikus iskola hatására folyamatosan megjelent filozófiai műve; címének szó szerinti fordítása: a megfoltozott szabó - arra utal, hogy a filozófia elméleteit ruhaként vetik le és cserélik.

ÖTVENHARMADIK FEJEZET
Az aratók vacsorája

Amint Adam szerda este hazafelé tartott a határai napfényben, meglátta messziről, amint az utolsó árparakomány bekanyarodik az Úri Tanya kapuja irányába, s meghallotta a „Learattuk már a termést” dallamát, mely úgy emelkedett-süllyedt, akár a hullám. Míg a Fűzfa patakhoz közeledett, egyre halkabban, de azért a növekvő távolság révén egyre zeneibben érte el őt még mindig a lebbenő, elhaló hang. A nyugatnak hanyatló nap egyenesen rátűzött a vén Bintoni Dombok vállára, a jámbor juhokat élénk fényfoltokká változtatva; rásütött a kunyhó ablakaira is, a borostyán és ametiszt ragyogását meghaladó dicsfénnyel sugározva be őket. Adamban a tünemény olyan érzést keltett, mintha óriás templomban járna, a távoli dal pedig szent ének volna.

„Csodálatos - gondolta Adam -, hogy a hang szinte úgy hat az ember szívére, mintha temetésre harangoznának, hiába hirdeti az év legörömtelibb időszakát, s azt, hogy ilyenkor buzog fel leginkább az emberek szívében a hála. Gondolom, nehéz elképzelnünk, hogy valami teljességgel elmúlt az életünkből, s minden örömünk alján ott rejtőzik a búcsú fájdalma. Olyan ez, mint amit én érzek Dinah iránt: soha meg nem tudom, hogy szerelme legnagyobb áldás-e, ami érhetett, ha egyszer azt, amit áldásnak éreztem, elragadják tőlem, hogy aztán nagyobb ínségben maradjak itt, teljesebb és igazabb megbékélés után epedezzek, óhajtozzak.”

Úgy számította, hogy Dinaht ma este ismét látni fogja, és megengedi majd, hogy egészen Oakbourne-ig kísérje; akkor majd megkéri, állapodjanak meg az időpontban: mikor mehet hozzá Snowfieldbe, hogy megtudja, vajon az utolsó reménysugárról is le kell-e mondania, az előbbiekhez hasonlóan. Otthoni teendői miatt, azonfelül, hogy legjobb ruháját öltötte fel, már hétre járt az idő, amikor ismét az Úri Tanya felé iparkodott, és kérdésessé vált, vajon akármilyen hosszúakat és szaporán lép is, odaér-e idejében a marhasültre, amely a szilvás puding után következik; mert Mrs. Poyser a vacsorát pontosan kezdi.

Kések, óntányérok, cinkupák nagy csörömpölése közepette lépett be Adam a házba, de emberi zsivaj nem kísérte a zajt: a kiváló marhasült fogyasztása, amelyben most ingyen részesültek, túlontúl komoly feladat volt ezeknek a derék béreseknek, hogy megosztott figyelemmel lássanak neki, még ha lett volna is mondanivalójuk egymás számára - ami éppenséggel nem volt; az asztalfőn helyet foglaló Mr. Poyser pedig, akit teljesen lekötött a hús szeletelése, nem ért rá figyelni Bartle Massey vagy Mr. Craig szívélyes szavaira.

- Ide, Adam - szólt oda Mrs. Poyser, aki állva ügyelt fel arra, hogy Molly és Nancy eleget tesz-e pincéri kötelességeinek -, ezt a helyet tartottuk fenn magának Mr. Massey és a fiúk között. Be kár, hogy nem érhetett ide idejében, amikor a puding még egész volt.

Adam aggódva tekintett körbe: egy negyedik női alakot keresett, de Dinah nem volt ott. Szinte félt érdeklődni utána, amellett figyelmét lefoglalták a köszöntések, egyedül az a reménye maradt, hogy Dinah a házban van, csak éppen nincs kedve holmi ünnepségekhez, a válás előestéjén.

Pompás látvány volt ez az asztal, amelynek fejénél Martin Poyser kerek, derűs arca és terebélyes személye jeleskedett, újabb adagokat osztva ki az illatozó pecsenyéből béreseinek, örülve, amikor a megürült tányérok újra visszataláltak hozzá. Martin, aki nem nélkülözte rendes körülmények között a jó étvágy áldását, ez estén elfeledte megenni a maga marhahúsát - olyannyira élvezte, hogy a szeletelés szüneteiben körülnézzen, mennyire ízlik a többieknek a vacsora; mert hisz ezek az emberek, az egy karácsony estét, no meg a vasárnapokat kivéve, az

év minden napján hideg koszton éltek, amelyet sebtiben fogyasztottak, a sövénykerítések alján, miközben fakulacsból itták hozzá a sört - igaz, hogy ezt is élvezték, de azért szájukat az ég zenitje felé kellett fordítaniuk, mely mód elviselhetőbb a kacsák, mint kétlábon járó emberi lények számára. Martin Poysernak volt valami halvány fogalma arról, milyen remeknek találják ezek az emberek a párolgó marhasültet és a frissen csapolt sört. Oldalra billentette a fejét, száját csücsörítve, miközben gyengéden oldalba bökte Bartle Masseyt, és a féleszű Tom Tholert figyelte, akit másként „Lüke Tom" néven ismertek, s aki most a második tányér sültet kapta. Tom arcára elgyönyörödött vigyorgás derült, amint a tányért elébe rakták, kése és villája közé, melyeket égre meresztve tartott, mintha szentelt gyertyák lennének; de a gyönyörűség erősebb volt, semhogy vigyorgásban hamvadjon el - a következő pillanatban kiáltásban tört ki, amelyet váratlan önmagába mélyedés követett, amint Tom kése-villája lecsapott zsákmányára. Martin Poyser terebélyes személye csak úgy rázkódott a csendes, szelíd nevetéstől: Mrs. Poyser felé fordult, vajon ő is felfigyelt-e rá; férj és feleség tekintete a derűs jókedv jegyében kapcsolódott egybe.

„Lüke Tom" a gazdaság kedvence volt, ahol a régi tréfacsináló szerepét játszotta, és fogyatékosságait ügyes visszavágásaival egyenlítette ki. Ezek, gondolom, olyasféleképpen találtak célba, mint a cséphadaró, amely csak vaktában repül el, de azért olykor mégis agyoncsap egy bogarat. Tom mondásait sokat idézgették birkanyíráskor, szénakaszáláskor, de én nem ismétlem őket itt, különben az ő szellemességével úgy járnék, mint sok más olyan tréfával, amely a maga idejében kiváló volt - csakhogy az effélék érvénye időleges, s nem hatol a dolgok időállóbb vonatkozásainak mélyére.

Tomot kivéve, Martin Poyser bizony valamelyest büszke volt szolgáira és béreseire, és elégedetten gondolt arra, hogy a birtokon az ő emberei érdemlik ki legjobban a bérüket. Itt volt például Kester Bale (feltehetően Beale, ha utánajárnánk az igazságnak, de azért csak Bale-nek nevezték, és ő nem is tartott igényt semmiféle ötödik betűre) - öregember volt, feszes bőrsapkát viselt, napbarnított arcát meg a ráncok valóságos hálózata szántotta keresztül-kasul. Ugyan volt-e egész Loamshire-ben olyan, aki jobban ismerte volna nála minden gazdasági munka „természettyét"? Egyike volt azoknak a megfizethetetlen munkásoknak, akik nemcsak szívesen fognak bármihez, de amit kezükbe vesznek, azt kiválóan meg is csinálják. Az ugyan igaz, hogy Kester térde ez idő tájt már alaposan kifelé fordult, és úgy járt, hogy állandóan bókolt közben, mintha a legtisztességtudóbb emberek egyike lett volna. Az is volt, ám hozzá kell tennem, hogy megbecsülésének legfőbb tárgya az ügyessége volt, amelyet igazán szertartásosan tisztelt. Mindig ő zsúpolta a boglyákat, mert a boglyarakásban aztán csakugyan kitűnt, s ha már az utolsó méhkaptár formájú boglyán elvégezte a végső simítást, Kester, bár otthona meglehetős távolságra volt a gazdaságtól, ünneplő ruhában elsétált a szérűskertbe vasárnap délelőtt, aztán kellő távolságban csak megállt a dűlőúton, hogy szemügyre vegye a kazalt, s úgy járta be a terepet, hogy minden egyes boglyát a legjobb szögből méltányolhasson. Helyeslően bólogatott, miközben szemét felfelé fordította azoknak az arany félgömböket utánzó szalmagöböknek a szemlélésére, melyek a kaptár formájú kazlak tetejét ékesítették, s amelyek valóban a legjobb fajta aranyból voltak - az ember azt képzelte, valamiféle pogány szentségimádás beavatottja. Kester vén agglegény volt, az volt a híre, hogy harisnyái dugig vannak pénzzel, erre vonatkozóan a gazda minden bérfizetési napon egy-egy tréfát kockáztatott meg, a tréfa nem volt sem új, sem fűszeres, de jó régi, sokszor kipróbált, és mindig bevált. „Vidám ember az ifj'úr" - jegyezte meg sűrűn Kester; merthogy pályafutása kezdetén, még a megelőző Martin Poyser szolgálatában riogatta a varjakat, minélfogva képtelen volt másként, mint ifj'úrnak szólítani az uralkodó Martint. Nem restellek emléket állítani az öreg Kesternek: önök, csakúgy, mint jómagam, lekötelezettjei vagyunk az ilyenféle emberek kérges kezének - e kezek már régen eggyé váltak az anyafölddel, amelyet oly

hűséggel műveltek, gondosan termelve a föld gyümölcseit, holott nekik bérként ugyancsak kevés jutott belőlük.

Azután az asztal végén, urával szemben, ott ült Alick, a pásztor és főember, pirospozsgás arcával és széles vállával, aki az öreg Kesterrel nem volt valami jó viszonyban; valójában kapcsolatuk egy-egy alkalmi egymásra mordulásra szorítkozott, mert bár feltehetően kevés nézeteltérés volt köztük a sövényelés, árkolás, anyajuhok kezelését illetően, alapvetően másként ítélték meg a maguk érdemét. Ha Tityrus meg Meliboeus[12] történetesen ugyanazon a tanyán szolgál, nem lettek volna csiszoltan udvariasak egymáshoz. Alick valóban nem volt semmiképpen se mézesmázos ember; volt a szavában rendszerint valami morcosság, széles vállú alakjában pedig valami a bulldogra emlékeztetett - „ne avatkozz az én dolgomba, s akkor én se fogok a tiédbe", de olyan becsületes volt, hogy még a zabszemet is kettéosztotta volna inkább, semhogy az őt nem illető részét eltulajdonítsa, és gazdájának minden tulajdonával éppoly szűkmarkúan bánt, mintha a magáé lett volna - nagyon kis maréknyi hibás árpát szórva a csirkéknek, mert a nagy maréknyi már a tékozlás keserves vádját keltené képzeletében. A lólelkű Tim, a kocsis, aki szerette lovait, a takarmány miatt haragudott Alickra: ritkán szóltak egymáshoz, egymásra meg soha nem néztek, még ha közösen fogyasztották is a hideg krumplit; és mivelhogy ily módon viselkedtek az egész emberi nemmel kapcsolatban, helytelen lenne az a következtetésünk, hogy a morcosságuk csak alkalomadtán nyilatkozott meg. Mint láthatjuk, Hayslope bukolikus karaktere nem volt teljességgel olyan derűs, vidám, szélesen mosolygós fajta, amilyet majdnem mindenütt felfedeznek a tájakat látogató művészek. A mosoly szelíd sugara ritka látvány volt a béresek arcán, és kevésszer volt fokozati különbség a baromi komorság és a röhögés között. Meg aztán nem is volt minden földmunkás oly becsületes, mint Alick barátunk. Ugyanennél az asztalnál, Mr. Poyser emberei között, ott ül a nagydarab Ben Tholoway, aki a cséplésben kiváló ugyan, de nemegyszer fedezték fel már, hogy megtömte a zsebeit a gazda kukoricájával: mely cselekedetet, minthogy Ben nem volt filozófus, aligha tulajdoníthatjuk szórakozottságának. A gazda mégis megbocsátott neki, és továbbra is alkalmazta, mert a Tholowayk időtlen idők óta ott éltek a legelőréten, s mindig is a Poyseroknak dolgoztak. S egészében véve meg merném kockáztatni azt az állítást, hogy a társadalom nem látta kárát annak, hogy Ben nem töltött hat hónapot a dutyiban, mert az eltulajdonításról vallott nézetei igen szűk körűek voltak, és valami fenyítő intézet nyilván tágított volna rajtuk. Az adott helyzetben Ben azzal a nyugodt tudattal fogyasztotta ma este pecsenyéjét, hogy semmi többet nem lopott az aratók múlt évi vacsorája óta, mint néhány borsó- és babszemet, vetőmag céljára, és jogosnak vélte, hogy Alick állandóan rászegeződő gyanakvó pillantása alatt sértett ártatlanságnak érezze magát.

De *most* véget ért a marhasült felszolgálása, leszedték az abroszt, ott maradt csupaszon a nagy fenyőfa asztal, rajta a fényes italos kannák, a habzó barna sörös kancsók, az ugyancsak fénylő réz gyertyatartók, melyek együttvéve kellemes látványt nyújtottak. *Most* elkezdődhetett az est nagy ceremóniája - az aratódal, amelynek éneklésében minden embernek részt kellett vennie: ha a maga útján kívánt járni, énekelhetett külön is, de zárt ajakkal nem ülhetett senki. A tételt háromszor kellett elismételni; a továbbiak *ad libitum* hangozhattak.

A dal eredetét illetően - hogy vajon jelenlegi formájában egyetlen dalnok ajkán fakadt-e, vagy fokozatosan tökéletesedett a dalnokiskolák vagy -nemzedékek nyomán, nem tudok felvilágosítással szolgálni. Rajta van az egység bélyege, az egyéniség zsenialitása, mely az első feltevést fogadtatná el velem, ámbár nem zárkózom el annak mérlegelésétől sem, hogy ez az egység esetleg a sok elme egybehangzó működéséből fakadt, ami csak primitív gondolat

[12] Vergilius *Bucolica* (Eclogae) című, tíz pásztorkölteményből álló sorozatának alakjai.

esetében lehetséges, és a mai modern tudatosságunktól idegen. Néhányan talán úgy vélik, hogy a dal első négy sorában egy elveszett sor jeleit fedezik fel, melyet későbbi dalnokok, gyenge képzelőerejük folytán, ismétléssel pótoltak: mások viszont inkább azon vannak, hogy ebben az ismétlésben találékony eredetiséget lássanak, amelynek költőiségét csak a prózai lelkek nem méltányolják.

Az e dalhoz fűződő ceremónia ivóceremónia volt. (Ez a tény lehet fájdalmas, de hát - mint tudják - őseinket már nemigen tudjuk megváltoztatni.) Az első és második versszak során, amelyet egyértelműen kellett énekelni, egyik kannába se töltöttek.

Urunknak egészségére,
Ki ennyi jóval várt ma,
Urunknak egészségére,
S a háznak asszonyára!

Viruljon élte, dolgai,
Minek csak nyúl utána,
Mert szolganépe vagyunk mi,
S hozzája köt a hála.

Most azonban, közvetlenül a harmadik versszak vagy kórus előtt, amelyet *fortissimo* énekeltek, miközben keményen verték az asztalt, a cimbalom és dob együttes hatását keltve, Alick kannáját megtöltötték, s kötelessége volt fenékig üríteni, mielőtt a kórus véget ér.

Igyunk, fiúk, igyunk!
Mellé egy korty se menjen,
Mert ha igen, úgy iziben
A vétkes kettőt nyeljen.

Miután Alick sikeresen megállta a biztos kéz és férfiasság e próbáját, az öreg Kesteren volt a sor, Alick jobbja felől - és ez így folytatódott, míg minden ember meg nem itta a maga felavató pintjét a kórus ösztönzése nyomán; de azt már Mrs. Poyser közbelépése megakadályozta (Tom véleménye szerint túlontúl fontoskodó módon), hogy a büntetőivást végrehajtsák.

Ha valaki a kapun kívül fülelt volna, értetlenül hallja, miért ismétlik oly sokszor és egymás után, hogy „igyunk, fiúk, igyunk"; de ha az illető belépett volna, tüstént észreveszi, hogy e percben minden arc józanságot tükröz, a legtöbb még komolyságot is: így írta elő ezeknek a nagyon derék béreseknek a szokás és a kölcsönös megbecsülés, mint ahogyan az elegáns hölgyeknek és uraknak a bájos mosolyt és a hajlongást, miközben koccintanak. Bartle Massey, akinek a füle meglehetősen érzékeny volt, még a ceremónia kezdetén kiment, hogy megtapasztalja, miféle este van odakint, és be sem fejezte elmélkedését mindaddig, míg a már öt perc óta tartó csend azt nem jelentette, hogy az „Igyunk, fiúk, igyunk" nemigen fog elhangzani kerek egy esztendő leforgásáig. Amit a fiúk és Totty nagyon sajnáltak; most a némaság valahogyan szürkén hatott a nagyszerű asztalcsapdosás után, amelyhez Totty, apja térdén ülve, a maga részéről is hozzájárult csekélyke erejével és csekélyke öklével.

Mindamellett mikor Bartle visszatért, általános óhaj nyilvánult az eddigi kórus helyett szóló éneklés iránt. Nancy kijelentette, hogy Tim, a kocsis ismer egy dalt, és mindig úgy énekel az istállóban, „akár egy pacsirta", mire Mr. Poyser bátorítóan azt mondta: „Rajta, Tim, fiam, halljuk!" Tim szégyenlősen bámult maga élé, behúzta a fejét, és azt állította, nem tud énekelni; mindazonáltal a gazda bátorító felszólítását az asztal körül ülők mind megismételték. Ez egyben alkalmat nyújtott a beszélgetésre: annyit legalább mindenki elmondhatott, „ugyan már, Tim" - Alickot kivéve, aki soha nem lágyult meg annyira, hogy léhán szükségtelen beszédre vetemedjék. Végül is Tim közvetlen szomszédja, Ben Tholoway azzal kívánt a szavának

nyomatékot adni, hogy böködni kezdte Timet, mire ez feldühödve, azt mondta: „Hagyjatok békén, különben olyat dalolok, hogy abban nem lesz köszönet.” Még a legjobb lelkületű kocsis türelmének is van határa, ennélfogva Timet nem lehetett tovább noszogatni.

- Hát akkor, David fiam, rajtad a sor a danolásban - mondta Ben, aki meg akarta mutatni, hogy a visszautasítás nem hozta ki a sodrából. - Dalold el azt, hogy „A szerelmem rózsa tövis nélkül”.

A szerelmetes szívű David ifjú ember volt, és olyan óhatatlanul nem evilági arckifejezés hordozója, mely talán rendkívüli kancsalságának volt köszönhető inkább, mint elméje ilyen irányú beállítottságának; hajlott is a Ben noszogatására; úgy elpirult, nevetgélt, és dörzsölgette a kabátja ujjával a szája szélét, hogy ezt másnak, mint a hajlandóság jelének nem lehetett tekinteni. A társaság hosszú ideig komolyan fejtegette azt az óhaját, hogy szívesen hallaná David dalát. De mindhiába - az est lírai hangulata pillanatnyilag olyan mélyponton volt, ahonnan nem lehetett kibillenteni.

Ezenközben az asztalfőn folyó társalgás politikára fordult. Mr. Craig alkalomadtán nem idegenkedett a politikától, noha inkább a dolgokat illető bölcs belátásával volt nagyra, semmint különleges jólértesültségével. Egy adott ügy hátterében annyi mindent fedezett fel, hogy a tények ismerete már-már feleslegesnek látszott.

- Magam nem vagyok újságolvasó ember - jegyezte meg Mr. Craig ma este, miközben megtömködte pipáját -, bár ha kedvem volna hozzá, átfuthatnám mindet, mivelhogy Miss Lyddynek járnak, ő meg percek alatt végez velük, de hát itt van Mills, aki ott ül a kemence-zugban, s a szó szoros értelmében reggeltől estig újságot olvas; mikor aztán a végére ért, bárgyúbb, mint volt az elején. Folyton az a béke jár a fejében, amiről annyi szó esik mostanság; ő meg csak olvas, s azt hiszi, a dolgok mélyére van betekintése. „Ugyan már, az Isten áldja meg magát, Mills - mondok neki -, maga ugyan nem lát többet az eseményekből, mint egy felvágatlan krumpli közepéből. Majd én elmagyarázom, mi a helyzet: azt hiszi, ez a béke pompás fordulatot jelent a hazának, és én se vagyok ellene - ezt jól jegyezze meg, nem vagyok ellene. Csakhogy nekem az a véleményem, hogy akik az országot vezetik, kíméletlenebb ellenségei e hazának, mint Bonaparte és mind a mössziők, akik támogatják őt, mert hát ami ezeket a mössziőket illeti, ezekből ugyan fél tucatot egy csapásra fel lehet nyársalni, akárcsak a békákból.”

- Hát igen - mondta Martin Poyser, aki nagy hozzáértéssel és épülést merítve hallgatta a szavakat -, azok soha életükben egy falat marhahúst se esznek. Úgy tudom, többnyire csak salátát.

- Én meg azt mondom Millsnek - folytatta Mr. Craig -, csak nem akarja elhitetni *velem*, hogy az ilyen külföldiek félannyi kárt sem okozhatnak nekünk, mint amennyit a minisztereink a rossz kormányzásukkal? Ha György király mind kipenderítené őket, és maga uralkodnék, majd meglátná, hogy minden helyrebillen. Billy Pittet újra kinevezheti, ha akarja, de magam nem látom be, mért lenne más egyébre szükségünk, mint királyra és parlamentre. Az a fészekaljnyi miniszter okozza mind a bajt, ezt én mondom.

- Ó, könnyű erről beszélni - jegyezte meg Mrs. Poyser, aki most ura közelében foglalt helyet, ölében Tottyval -, könnyű erről beszélni, de nehéz megmondani, melyik az ördög, amikor mindenki cipőt visel.

- Ami ezt a békét illeti - mondta Mr. Poyser, kétkedő módon féloldalt billentve fejét, s minden mondat közt óvatosan pöffentve egyet a pipájából -, hát én nem tudom. A háború jót tesz az országnak, mert különben hogyan tudnánk az árakat a jelenlegi szinten tartani? Azok a

franciák meg gonosz népek, már amennyit én tudok felőlük; jobbat nem is tehetnénk, mint hogy harcolunk ellenük.

- Ebben - mondta Mr. Craig - részben igaza van magának, Poyser, de azért én mégse vagyok a béke ellen... hadd legyen egy időre ünnep. Ezt a békét akkor szegjük meg, amikor akarjuk, s *én* aztán igazán nem félek Bonapartétól, akármennyit beszéljenek arról a nagy eszéről. Ezt mondtam ma reggel is Millsnek. Az Istenért, hogy nem képes keresztüllátni ezen a Bonapartén!... tőlem három perc alatt többet tanul, mint ha egy egész éven át forgatja az újságot. Azt mondom: „Én olyan kertész vagyok, aki érti a dolgát, vagy nem, Mills? Erre feleljen." „Maga minden bizonnyal az, Craig" - mondja ő, mert hát igazában nem rossz ember, mármint ez a Mills, komornyik létére, csak éppen tökfejű. „Nohát - mondom én -, itt maga folyton a Bonaparte nagy eszéről beszél; hát mi haszna lenne annak, ha én akármilyen elsőrangú kertész is lennék, aztán egy posványban kellene dolgoznom?" „Nem - azt mondja -, ennek nem lenne haszna." „Hát - azt mondom én - így áll a dolog pontosan Bonapartéval. Nem vonom én azt kétségbe, hogy van benne némi ész... úgy tudom, nem franciának született, de hát kikre támaszkodhat, mint csupa mössziőre?"

Mr. Craig sokat jelentő tekintettel szünetet tartott ez után a szókratészi érvelés remek példájának tekinthető kijelentése után, aztán, erős asztalcsapkodás közben hozzátette:

- Biztosan állítom, hogy ez megtörtént, és az esetnek nem egy tanúja van, hogy az egyik francia regimentben, ahol egy ember hiányzott, egy nagy majmot öltöztettek egyenruhába; úgy illett rá, mint dióra a héja, aztán nem lehetett megkülönböztetni, ki a majom, ki a mössziő!

- Hát már ilyet! - kiáltott fel Mr. Poyser, akire egyaránt mély hatást tett a dolog politikai vonatkozása, de különösen mint meglepő érdekességű természetrajzi anekdota.

- Ugyan már, Craig - szólt közbe Adam -, ez talán egy kicsit erős. Ezt maga se hiheti. Ostobaság azt állítani a franciákról, hogy ilyen nyimnyám alakok. Mr. Irwine látta őket a saját hazájukban, és azt mondja, sok jóvágású fickó van köztük. Ami pedig a tudományt, találékonyságot, ipart illeti, hát bizony mi sok tekintetben mögöttük kullogunk. Butaság az ellenséget leszólni. Hiszen akkor Nelsonnak és a többieknek nem nagy dicsőség lenne, hogy megverik őket, ha ilyen söpredék, mint amilyennek tartják.

Mr. Poyser kétkedő pillantást vetett Mr. Craigre, megzavarta a tekintélyek eltérő véleménye. Mr. Irwine tanúsága vitán felül állt, másfelől azonban Craig is beavatott ember volt, és véleménye kevésbé keltett megütközést. Martin arról soha nem hallott, hogy a franciákat valami sokra lehetne tartani. Mr. Craig nem talált hirtelenében más választ, mint amit sörének hosszúra nyújtott kortyolásában fejezhetett ki, aztán elmerült a lába arányainak vizsgálgatásába, melyet e célból kissé ki is fordított, amikor Bartle Massey visszatért a tűzhelytől, ahol nyugalomban szívta első pipáját, és azzal törte meg a csendet, hogy - miközben bádogdobozába süllyesztette a mutatóujját - azt mondta:

- Hát aztán, Adam, hogy volt az, hogy vasárnap nem láttunk a templomban? Felelj nekem erre, gézengúz. Bizony nagyon sántikált a zsoltár nélküled. Talán szégyent akarsz hozni az öreg iskolamestered fejére?

- Nem, Mr. Massey - felelte Adam. - Mr. és Mrs. Poyser megmondhatják magának, hol voltam. Nem rossz társaságban.

- *Ő* elment, Adam, elment Snowfieldbe - mondta Mr. Poyser, akinek ezen az estén először juttatták eszébe Dinaht. - Bizony azt hittem, nagyobb foganatja lesz a rábeszélésnek. Semmi vissza nem tarthatta, hát csak elindult tegnap délelőtt. Az asszony még alig tudta túltenni magát rajta. Már azt hittem, az aratók vacsorájához se lesz lelkiereje.

Mrs. Poyser nemegyszer gondolt Dinahra azóta, hogy Adam betért, de hát „nem volt szíve” megemlíteni a rossz hírt.

- Micsoda? - kiáltott Bartle, látható idegenkedéssel. - Asszony van a dologban? Akkor lemondok rólad, Adam.

- De olyan asszony, aki felől maga is jót mondott, Bartle - mondta Mr. Poyser. - Most már nem visszakozhatik: megmondta egyszer, hogy az asszony nem is lenne rossz találmány, ha minden nő Dinahra hasonlítana.

- Csak a hangjára értettem, ember, a hangjára, ez minden - felelte Bartle. - El tudom viselni a beszédét úgy, hogy nem kívánok vattát dugni a fülembe. Ami az egyéb vonatkozásait illeti, azt tartom, olyan, mint a többi nő: ő is azt képzeli, a kettő meg kettő lehet öt is, ha egyszer ki tudja rimánkodni.

- Úgy ám - mondta Mrs. Poyser -, az ember azt hihetné, ha némelyek beszédét hallja, hogy a férfiak, olyan okosak, még azt is meg tudják számlálni, hány szem búza van egy zsákban, ha csak odaszagolnak. *Azok* aztán még a csűr csukott ajtaján is keresztüllátnak. Aztán emiatt azt sem veszik észre, mi folyik az innenső oldalon.

Martin Poysert csak úgy rázta a kedélyes kacagás, rá is kacsintott Adamra, mint aki azt mondja, no most aztán az iskolamester emberére talált.

- Ó - mondta Bartle csúfondárosan -, hát bizony az asszonyok gyorsak, nagyon gyorsak. Még el se mondták a történetet, máris tudják a velejét, s már akkor is ki tudják mondani, mire gondol a férfiember, amikor ezt még ő maga se pedzi.

- Így is van - mondta Mrs. Poyser -, mert a legtöbb férfi olyan lassú, hogy a gondolatuk gyorsabban jár, mint maguk, - aztán kapkodni kell nekik, hogy elcsípjék. Előbb számolom meg, hány szemet kötöttem le egy harisnyában, mint hogy egy férfinak megmozdulna a nyelve; de aztán ha végre kint van belőle a szó, annak ugyan kevés a veleje. A döglött csirkét nehéz levágni. Mindamellett nem tagadom, hogy az asszonyok is ostobák: a Mindenható azt akarta, hogy párjára találjon benne a férfi.

- Párja a férfinak! - kiáltotta Bartle. - Bizony úgy, illik hozzá, mint az ecet az ember ínyének. Ha az ember egy szót szól, a felesége nyomban ellentmond neki; ha meleg ételre vágyik, a felesége hideg szalonnával traktálja; ha a férfi nevet, az asszony siránkozik. Úgy alkalmazkodik a férfihoz, mint a lódarázs a lóhoz: van ám az asszonynak olyan mérge, hogy megmarja a férfit, megmarja méreggel.

- No persze - mondta Mrs. Poyser -, tudom én, mit szeretnek a férfiak... valami olyan ütődött teremtést, aki csak úgy kényeskedve rájuk mosolyog, mint a napra a tükörképe, akár helyesen, akár helytelenül cselekedtek; de még meg is köszönik a rúgást, amit kaptak, s azt vallják, míg a férjük meg nem mondta, azt se tudták, a lábukon álltak-e eddig, vagy a fejükön. Ezt kívánja többnyire a férj az asszonytól: legyen olyan féleszű, aki egyre azt bizonygatja, hogy a férje milyen bölcs. Csakhogy van olyan férfi is, aki enélkül is elboldogul... aki úgyis rengeteget tart magáról, ezért vannak vén agglegények is.

- Rajta, Craig - mondta tréfásan Mr. Poyser -, hamarosan meg kell nősülnie, különben vén agglegénynek fogják elkönyvelni, aztán láthatja, mi az asszonyok véleménye az ilyesmiről.

- Hát - mondta Mr. Craig, aki ki akarta békíteni Mrs. Poysert és bemutatni, hogy tud bókolni is -, *én* kedvelem a jóeszű asszonyt, akiben szellem van, és képes intézkedni.

- Itt melléfogott, Craig - mondta Bartle szárazon -, melléfogott. A kerti veteményeire jobban építhet, mint a nőkre: mindegyiket arra használja fel, amire a legmegfelelőbb... amire a legmegfelelőbb. A borsót nem a gyökeréért becsüli, a répát nem a virágjáért. Mármost így kellene válogatni a nők között is: az okosságukkal ugyan nem sokra megy... nem sokra megy, de az együgyűségük beválik, ez érett és ízes.

- Hát ehhez mit szólsz? - kérdezte Mr. Poyser, hátra vetve magát székében, és vidáman tekintve a feleségére.

- Hogy mit szólok! - felelte Mrs. Poyser, akinek szemében veszedelmes tűz lobbant. - Hát azt, hogy némely ember nyelve olyan, mint az óra, amelyik egyre csak üt, de nem azért, hogy jelezze az időt, hanem mert valami elromlott a belsejében...

Mrs. Poyser valószínűleg még ennél is szárnyalóbbra kerekítette volna a visszavágását, ha mindenkinek a figyelmét e percben nem vonja magára az asztal túlsó vége, ahol a lírai hangulat, mely kezdetben abban nyilvánult meg, hogy David *sotto voce* előadta „A szerelmem rózsa tövis nélkül" című dalt, nem ölt bonyolultabb jelleget, mely fülsiketítő és összetett hangokban nyilvánult meg. Tim, fitymálva David dalnoki képességeit, gyenge döngicsélését túl akarta szárnyalni, és szívvel-lélekkel rázendített a „Három vidám arató"-ra, csakhogy David sem hagyta magát, sőt megmutatta, hogy egy kiadós *crescendo* lehetőségei rejlenek gégéjében, miáltal kétségessé vált, vajon a rózsa nem fogja-e túlharsogni az aratókat. Ekkor az öreg Kester, arcának rándulása nélkül, váratlanul reszketeg, vékony hangokat hallatott, mint az ébresztőóra, amelyre rájött a nyekergés.

Az asztalnak azon a végén, ahol Alick ült, a társaság meglehetősen magától értetődően fogadta a vokális szórakozásnak ezt a formáját, minthogy nem voltak zenei előítéletei; Bartle Massey azonban letette a pipáját, és befogta a fülét, Adam pedig, aki már rég vágyott arra, hogy mehessen - amióta azt hallotta, hogy Dinah nincs a házban -, felkelt, és azt mondta, el kell búcsúznia.

- Veled megyek, fiam - mondta Bartle -, veled megyek, mielőtt megreped a dobhártyám.

- Elkerülök a legelőrét felé, aztán hazakísérem, ha úgy akarja, Mr. Massey - ajánlotta Adam.

- Jó, jó - mondta Bartle -, akkor beszélgethetünk is egy keveset. Mostanában szinte soha nem találkozunk.

- Ej, be kár, hogy nem üldögélnek egy kicsivel tovább - mondta Martin Poyser. - A többiek hamarosan elmennek, mert az asszony nem engedi, hogy tíz óránál tovább maradjanak.

De Adam állhatatos volt, így aztán elhangzottak a jóéjszakátok, s a két barát megindult csillagvilágította útjára.

- Az az ostoba Boszorkány ott nyüszít utánam otthon - mondta Bartle. - Soha nem hozhatom magammal ide, attól félek, hogy Mrs. Poyser megveri szemmel, úgyhogy szegény szuka belesántul, amíg él.

- Nekem nem kell Gypet elűznöm - felelt nevetve Adam. - Magától is visszafordul, amint rájön, hogy ide tartok.

- Úgy ám - mondta Bartle. - Szörnyű egy asszony, csupa tű, csupa tű. De Martinhoz ragaszkodom, tőle soha meg nem válnék. Ő meg a tűt szereti, segítse őt az Úristen! Mintha csak tűpárnának jött volna a világra.

- Mindamellett Mrs. Poyser alapjában véve jólelkű teremtés - mondta Adam -, és becsületes, mint a napfény. Bosszantja, ha a kutyák beszemtelenkednek a házba, de ha mégis rászorulnának, gondjukat viselné, és jóltartaná őket. Ha éles is a nyelve, gyengéd a szíve: erről megbizonyosodtam a megpróbáltatások idején. Egyike azoknak az asszonyoknak, akik jobbak, mint a szapora szavuk.

- Nohát - mondta Bartle -, nem mondom én azt, hogy ez az alma a magjáig romlott, de azért nekem csak belévásik a fogam; bizony belévásik.

ÖTVENNEGYEDIK FEJEZET
Találkozás a dombon

Adam megértette, miért ment el Dinah olyan sietve, s ebből a tényből inkább reményt merített, semmint elkedvetlenítette volna. A lány attól tartott, olyan erősen vonzzák az érzései Adamhoz, hogy nem tudja kivárni, míg a belső hang visszavonhatatlanul útba nem igazítja.

„Arra mégis meg kellett volna kérnem, hogy írjon nekem - gondolta Adam. - De talán egy kicsit ez is megzavarná. Bizonyára szeretne - legalábbis egy ideig - teljes csendben élni a maga megszokott módján. Nekem pedig nincs jogom türelmetlenkedni, és kívánságaimmal zaklatni őt. Megmondta, mi lakik a szívében, s ő aztán nem olyan nő, aki mást mond, mint amit gondol. Várok türelmesen."

Ez volt Adam bölcs elhatározása, és az első két-három héten át Dinah vallomásának az emlékéből élt, amely ama vasárnapi délutánon elhangzott. Az első szerelmes szavakban rengeteg táperő fejlik. Csakhogy október közepe felé Adam elhatározását nagyon is észrevehetően megingott, s a tarthatatlanság veszedelmes jeleit mutatta. A hetek elviselhetetlenül hosszúra nyúltak: ezalatt Dinahnak feltétlenül több mint elegendő ideje volt már a döntésre. Ha egyszer egy nő megmondta egy férfinak, hogy szereti, akkor már mondhat utána, amit akar: a férfi nagyon is mámoros és felhevült lett amaz első kortytól, amelyet a nő kínált, semhogy a második korty ízével sokat törődnék; magabiztos léptekkel tapodja a földet a nőtől távozóban, s fel se veszi a további nehézségeket. Csakhogy az ilyen parázs elhamvad: az idő gyászosan felhígítja az emléket, amelyben már nincs elég erő ahhoz, hogy új életre keltsen bennünket. Adam korántsem volt oly bizakodó, mint kezdetben: félni kezdett attól, hogy régi élete erős kötelékbe szorítja Dinaht, hogy az új érzelmek nem tudnak felülkerekedni rajta. Ha nem így érez, minden bizonnyal ír neki, hogy kissé megnyugtassa; csakhogy úgy látszik, éppen azt akarja, hogy elbátortalanodjék. Adam bizakodása halványulásával együtt fogyott a türelme is, azt gondolta, most már ő lesz kénytelen írni: meg kell kérnie Dinaht, ne tartsa a szükségesnél tovább ebben a kínos kétségben. Egy éjszaka későig fennmaradt, s megírta levelét a lánynak, másnap reggel azonban elégette, megriadva attól, milyen hatást kelt majd. Rosszabb lenne csüggesztő választ kapni levél formájában, mintha azt a lány maga mondja ki, mert a puszta jelenléte kibékítené az akaratával.

Láthatják, mint állt a dolog: Adam szomjúhozott Dinah látására, s amikor az ilyen szomjúság elér egy bizonyos pontot, a szerelmes akkor is csillapítani kívánja, ha ezzel a jövőjét kockáztatja.

De ugyan mi baj származhatnék abból, hogy elmegy Snowfieldbe? Dinah nem haragudhat rá ezért, hiszen nem tiltotta meg neki, hogy odamenjen; nyilván számít is rá, hogy előbb-utóbb felkeresi. Október második vasárnapján olyan világos lett Adam előtt, hogy azt kell tennie, hogy már úton is volt Snowfield irányába, ezúttal lóháton, mert drága volt az ideje, s kölcsönvette az útra Jonathan Burge derék lovacskáját.

Micsoda eleven emlékek kísérték útján! Oakbourne-ba és vissza gyakran eljutott ama bizonyos első snowfieldi útja óta, de Oakbourne-on túl a szürke kőfalak, a szikkadt táj, a csenevész fák mintha újra elmondták volna neki annak a fájdalmas múltnak a történetét, amelyet nagyon is jól tudott kívülről. Csakhogy az idő múlásával egy történet sem hat már ránk ugyanúgy, vagyis inkább mi, akik olvassuk, nem vagyunk azonos közönség: s Adam ezen a reggelen új gondolatok hordozója volt e szürke tájon haladtában - oly gondolatoké, melyek más jelentőséget adtak a múlt meséjének.

Aljas és önző, sőt istenkáromló lélek az, mely örvend és hálás az elmúlt rossznak, ha megrontott vagy eltiport valaki mást, pusztán azért, mert önmagunk számára a nem várt jó forrása

lett; Adam örökös gyásszal gondolt az emberi bánatnak eme misztériumára, mely oly közel került hozzá; s nem tudott hálát adni Istennek a más szerencsétlensége miatt. S ha én mégis képes volnék az ilyen szűk látókörű örömre Adam érdekében, akkor is tudnám, hogy ő nem olyan ember, aki efféle örömöt érez; fejét csóválná ilyesmi hallatán, s azt mondaná: „A baj baj, s a bánat bánat, s ezeknek természetét nem lehet megváltoztatni azzal, hogy más szavakba burkoljuk őket. Másokat nem az én kedvemért teremtettek, nem csak azért, hogy én mindent rendben lévőnek találjak, ha a dolgok jól ütnek ki számomra."

De hát nem méltatlan érzés, hogy az a teljesebb élet, amelyet egy gyászos tapasztalat idézett fel, felér azzal a személyes fájdalommal, melyet elszenvedtünk érte: semmiképpen nem lehet másként érezni, aminthogy akinek hályog van a szemén, nem bánhatja, hogy alávetette magát a fájdalmas eljárásnak, amelynek eredményeképpen a homályos látás, amellyel az embereket sétáló fáknak látta, újra kitisztult, és újra ragyog számára a napfény. A magasabb rendű érzések növekedése bensőnkben olyan, mint a képességek növekedése, erőnk fokozódásának érzését keltű éppoly kevéssé kívánhatjuk vissza szűkebb körű érzéseinket, mint ahogyan a festő vagy zenész nem kíván visszatérni ki nem érlelt modorához, vagy a filozófus még tökéletlen formulájához!

A felsőbbrendűségnek valami ilyenféle tudatával lovagolt célja felé Adam ezen a vasárnap reggelen, miközben élénken emlékezett a múltra. Dinah iránti érzelmei, annak a reménye, hogy életét vele fogja eltölteni, volt ama láthatatlan távoli pont, amelynek vonzása vezette másfél évvel ezelőtt nehéz útján Snowfieldből hazafelé. Bármilyen gyengéd és mély volt is szerelme Hetty iránt - olyan mély, hogy gyökerét soha kitépni nem lehet -, Dinah iránti szerelme jobb és értékesebb, mert annak a teljesebb életnek a mellékhajtása, mely a mélységes bánat megismeréséből származott. „Olyan ez, mint valami új erő bennem - mondta Adam magának -, hogy szeretem őt, s tudom, ő is szeret engem. Hozzáfordulok majd segítségért, hogy helyesen lássam a dolgokat. Mert ő jobb nálam - kevesebb benne az önzés és a büszkeség. S ez bizonyos szabadság érzését adja az embernek, mintha bátrabban járna, kelne, ha jobban bízhat a másikban, mint önmagában. Mindig azt hittem, mindent jobban tudok, mint a környezetem, márpedig gyarló az olyan élet, amikor az ember nem fordulhat a hozzá legközelebb állóhoz úgy, hogy az helyesebb gondolattal segíti őt, mint amilyeneket magában hordoz."

Már délután két óra elmúlott, amikor Adam előtt feltűnt a domboldalon fekvő szürke város, és fürkészve nézte az alanti zöld völgyet, a vén zsúpfödelet kereste a rút vörös gyár közelében. A szelíd októberi napfényben a háttér nem látszott oly rikítónak, mint a burjánzó kora tavasz idején, de élt és elragadta minden messze nyúló fátlan táj közös bája, mely a mindent beboltozó végtelen ég tudatára ébreszti az embert, s ezúttal a szokásosnál is szelídebb, megbékéltetőbb hangulatot keltett ezen a szinte felhőtlen napon. Adam kétségei, félelmei mind megsemmisültek, amikor a finom fátyolszerű fellegek fokozatosan beleolvadtak a föléje feszülő tiszta kékségbe. Mintha Dinah kedves arcát látta volna, mely első pillantásra bizonyossá tesz előtte mindent, amit tudni kíván.

Adam nem várta, hogy Dinah ebben az órában otthon lesz, de azért leszállt a lováról, kikötötte a kis kapuhoz, hogy érdeklődjék, merre vette az útját a mai napon. Feltette magában, hogy utánamegy, és haza vezeti. Sloman's Endbe ment, egy mintegy három mérföldnyire fekvő kis faluba, a dombon túl, mondta neki az öregasszony: a reggeli istentisztelet után tüstént útnak indult, hogy ott, szokása szerint egy kunyhóban prédikáljon. A városban bárki megmondja, merre jut el Sloman's Endbe. Így aztán Adam újra felült a lovára, bement a városba, letanyázott az öreg fogadóban, ahol sebtében megebédelt a túlontúl beszédes fogadós társaságában, s alig várta, hogy baráti kérdései és emlékezései elől szabaduljon, aztán nekiindult Sloman's Endnek. Bármennyire sietett is, már majdnem négy óra volt, mire lóra szállt, és azt gondolta, mivel Dinah olyan korán indult, talán rövidesen hazafelé tart. A kis szürke,

elhagyottnak látszó falucska kitárulkozott előtte, még mielőtt elérte volna, mivel nem övezték oltalmazó fák; s amint közelébe került, hallotta, hogy odalent zsoltárt énekelnek. „Ez lehet a záróének, mindjárt szétosztanak - gondolta Adam. - Egy kicsit visszafelé sétálok, aztán újra megfordulok, hogy a falun kívül találkozzam Dinahval." Elindult, s már majdnem ismét a dombtetőre ért, ott leült egy szabadon álló kőre, hátát az alacsony falnak vetve, s onnan figyelte, mikor tűnik fel a kis fekete figura, s elhagyva a falucskát, felfelé kapaszkodik a dombon. Azért választotta Adam ezt a majdnem a dombtetőn lévő helyet, mert senki nem látja majd őket - nem volt a közelben se ház, se nyáj, még csak egy legelésző bárányka sem -, egyedül a néma fények és árnyak vették körül, s a hatalmas, mindent átölelő égbolt.

Dinah jövetele tovább késett, mint Adam számította: legalább egy órája várakozott már, szüntelenül reá gondolva; ezalatt megnyúltak a délutáni árnyak, és a fény meglágyult. Végül megpillantotta a kis fekete figurát, amint előtűnt a szürke házak közül, fokozatosan közeledve a domb lábához. Lassan jön, gondolta Adam, de Dinah csak szokott módján, nyugodt léptekkel közeledett. Most indult el a felfelé vezető kanyargós ösvényen, de Adam még mindig nem mozdult: nem akarta elsietni a találkozást, fejébe vette, hogy ebben a biztos magányban fogja viszontlátni. S most aggasztani kezdte, hogy meg ne riassza a lányt. „De hát - gondolta - nem olyan ijedős az, mindig higgadt és nyugodt, mint aki mindenre felkészült."

Vajon mire gondolhatott Dinah, miközben a kanyargós úton lépkedett? Talán nélküle is megtalálta tökéletes nyugalmát, és nem érzi többé szükségét a szerelmének? A döntő elhatározás küszöbén mindnyájan megreszketünk: a remény repeső szárnyakkal bizonytalankodik.

De most végre Dinah már egészen a közelébe került, és Adam felkelt a kőfal mellől. Úgy esett, hogy épp akkor előreindult, Dinah megállt és megfordult, hogy visszanézzen a falura: ugyan ki nem áll meg, és néz vissza, ha dombtetőre ér? Adam boldog volt, mert a szerelmes férfi finom ösztönével megérezte, legjobb is lenne, ha Dinah előbb hallja a hangját, mintsem megpillantja. Három lépésre megközelítette, aztán megszólalt: - Dinah! - A lány megrezzent, de körül se nézett, mintha a hanghoz nem kapcsolt volna helyet is. - Dinah! - szólította ismét Adam. Igen jól tudta, mi megy végbe a lány lelkében. Úgy megszokta a belső intelmek jelentkezését, hogy nem is kereste a hangnak látható testi forrását.

De a második hívásra körülnézett. Micsoda sóvárgó, szerelmes pillantás szállt a szelíd szürke szemből az erős férfi fekete szemébe! Nem riadt meg, mikor meglátta, semmit se szólt, csak odament hozzá, s Adam karja átfonta a derekát.

Így mentek tovább szótlanul, miközben forró könnyei hullottak. Adam elégedett volt, semmit se szólt. Dinah törte meg a hallgatást.

- Adam - mondta -, ez az Isten akarata. Lelkem úgy összefonódott a magáéval, hogy megosztott életet élek maga nélkül. És ebben a percben, most, hogy velem van, érzem, hogy szíveinket ugyanaz a szeretet tölti el, képes vagyok teljes erőmből végrehajtani a Mennyei Atya akaratát, ami felől már régen bizonytalanságban voltam.

Adam megállt, és Dinah becsületes szemébe tekintett.

- Akkor nem válunk el többet, Dinah, mindhalálig.

És mélységes örömmel megcsókolták egymást.

Van-e nagyobb dolog annál, mint amikor két emberi lélek azt érzi, hogy egy életre társultak egymással - hogy erőt nyújtsanak egymásnak minden megpróbáltatásban, támaszt egymásnak minden bánatban, segítséget minden szenvedésben, és egyek legyenek csendes, kimondhatatlan emlékezésben az utolsó búcsú pillanatakor?

ÖTVENÖTÖDIK FEJEZET
Menyegzői harangok

Pár héttel a domboldali találkozás után - a búcsúzó november egy zimankós délelőttjén - Adam és Dinah összeházasodtak.

Nem hétköznapi esemény volt ez a falu életében, Mr. Burge minden alkalmazottja szabadnapot kapott, ugyanígy Poyseréknál is; és az ünnepi munkaszünet tiszteletére vasárnapi ruhában jelentek meg az esküvőn. Azt hiszem, alig akad Hayslope lakói közt olyan, akit történetünkben megemlítettünk és e novemberi reggelen még a község lakosa volt, aki ne lett volna ott a templomban, hogy jelen legyen Dinah és Adam házasságkötésén, vagy a templom kapuja közelében, hogy a kijövő párt üdvözölje. Mrs. Irwine és a lányai a temetőkert kapujánál várakoztak kocsijukban (mert már kocsin jártak), hogy menyasszonnyal-vőlegénnyel kezet szorítsanak, és kifejezzék jókívánságaikat, s a Bathban tartózkodó Miss Lydia Donnithorne távollétében Mrs. Best, Mr. Mills és Mr. Craig feladata volt, hogy a Vadaskert nevében a „családot" ez ünnepi alkalomból képviseljék. A templomot övező temetőkert sétánya két szélén csupa ismerős arc, köztük sok akkor tekintett először Dinahra, amikor a Réten prédikált; s nem is csoda, hogy ilyen buzgó érdeklődéssel kísérték a lány menyegzőjét, hiszen emberemlékezet óta nem hallattak Hayslope-ban olyan históriát, mint Dinah és Adam összekerülésének története.

Bessy Cranage, aki legcsinosabb kalapját és ruháját viselte, sírt, bár nem tudta volna pontosan megmondani, miért; s mint mellette álló unokatestvére, Inas Ben találóan megjegyezte, Dinah nem megy el, és ha Bessy szomorkodik, a legokosabb, amit tehet, hogy követi Dinah példáját, és hozzámegy egy becsületes emberhez, aki kész elvenni. Bessy mellett, már éppen a templomajtón belül voltak a Poyser gyerekek, úgy pislogatva át a padsorok felett, hogy lássanak is valamit a rejtelmes ceremóniából; Totty arcán szokatlan riadalom tükröződött amiatt, hogy Dinah néni megöregedve fog visszatérni, mert Totty tapasztalata szerint nincs fiatal házaspár.

Mindenkit irigylek, aki szemtanúja lehetett, amikor a szertartás véget ért, és Adam kivezette a templomból Dinaht. A lány ezen a délelőttön nem volt feketében, mert Poyser nénje semmiképpen nem járult hozzá a balsors kihívásához, maga ajándékozta Dinahnak tetőtől talpig csupa szürke menyasszonyi ruháját, bár a szokásos kvéker módi szerint szabva, mert e tekintetben viszont Dinah nem engedett. Így a liliomarc édes komorsággal tekintett ki a szürke kvékerfőkötő alól, mosoly és pirulás nélkül, de az ünnepi érzésektől kissé reszkető ajakkal. Adam, amint Dinah karját a magáéhoz szorította, szokott egyenes tartásával lépdelt, fejét kissé hátravetve, mint aki most már jobban szembe tud nézni az egész világgal, de nem azért, mintha különösképpen büszke lett volna e napon - amint ez már a vőlegények szokása -, hiszen a boldogsága olyan természetű volt, hogy az kevés kapcsolatban állt az emberek boldogságot méricskélő fogalmával. Felmérhetetlen örömébe a bánat egy árnyalata vegyült; ezt Dinah is tudta, de nem neheztelt érte.

Három másik pár követte a menyasszonyt és a vőlegényt: elsőként Martin Poyser, aki olyan derűs volt, mint a vidáman pattogó tűz a zimankós reggelen, karján a csendes Mary Burgedzsal, a nyoszolyólánnyal; utána jött a boldogan örvendező Seth, Mrs. Poysert vezetve; utolsónak Bartle Massey következett, Lisbethtel - Lisbethnek új ruhája és főkötője volt, s e percben túlontúl elárasztotta az anyai büszkeség és az öröm, hogy betelt a vágya, s most leánya is lett, semhogy akár csak árnyalatnyi okot is talált volna a panaszkodásra.

Bartle Massey Adam nyomatékos kérésére járult hozzá, hogy részt vegyen az esküvőn, fenntartását hangoztatva a házasság intézménye ellen általában, s külön az értelmes emberek házasodása ellen. Mindamellett Mr. Poyser tréfát fabrikált Bartle Masseyvel kapcsolatban az esküvői lakoma után, ebben arra célzott, hogy a sekrestyében a szükségesnél eggyel több csókot adott a menyasszonynak.

Ez utolsó pár mögött haladt Mr. Irwine, szívében örvendezve a nap jó munkáján, amely egybefűzte Adamot és Dinaht. Mert hiszen ő látta Adamot bánata leggyötrelmesebb perceiben; s a magvetés e fájdalmas idejének ugyan milyen jobb aratása lehetett volna, mint ez? Az a szeretet, mely reményt és vigaszt hozott a kétségbeesés óráiban, a szeretet, mely utat talált a sötét börtöncellába és szegény Hetty még sötétebb lelkébe - ez az erős, gyengéd szeretet lesz ezután Adam társa és segítője mindhalálig.

A négy párt számos kézfogás, „Isten áldja" és egyéb jó kívánság üdvözölte a temetőkert kapujánál, ezekre mindenki más helyett tőle szokatlanul fürge szóval Mr. Poyser válaszolt, mert a kisujjában volt valamennyi alkalmazható menyegzői tréfa. A nők pedig, jegyezte meg, egyebet se tudnak esküvőkön, csak pityeregni és a szemüket dörzsölni. Még Mrs. Poyser sem tudta magát összeszedni annyira, hogy szóra nyissa a száját, amikor a szomszédok kezet fogtak vele; Lisbeth meg az arcába rítt mindenkinek, aki megállapította róla, hogy egészen megifjodott.

Mr. Joshua Rann, aki enyhe reumatikus fájdalmakban szenvedett, nem vett részt e délelőttön a menyegzői harangok megszólaltatásában, s miután némileg fitymálva nézte ezeket a fesztelen üdvözléseket, amelyekhez még a sekrestyés hivatalos megerősítése kell nyomatékul, dallamos basszusán zümmögni kezdte: „Ó, be örömteli nap ez" - amivel egy kissé előlegezte, minő hatást igyekszik majd kelteni a következő vasárnapon az esküvői zsoltár intonálásával.

- Ez a jó hír, remélem, fel fogja deríteni Arthurt - mondta Mr. Irwine az anyjának, amint elhajtattak. - Mihelyt hazaérek, első dolgom az lesz, hogy megírom neki.

Epilógus

1807 júniusának végén vagyunk. Adam Bede épületfatelepének udvarán - mely valamikor Jonathan Burge-é volt - a műhelyeket már vagy fél órával ezelőtt bezárták, és elomló esti fény borul a barnássárga falú és halványszürke zsúpfedelű nyájas házra, hasonlóan ahhoz, amikor azt láttuk, hogy Adam viszi a kulcsokat azon a júniusi estén, kilenc évvel ezelőtt.

Egy jól ismert alak lép ki éppen a házból, kezével beárnyékolva szemét, amint a távolban kutatva keres valamit, mivel a fehér karimátlan főkötőjére és halvány gesztenyeszín hajára hulló fény vakítja. Most azonban elfordul a naptól, és az ajtóra függeszti tekintetét. Így most jól láthatjuk az édes sápadt arcot: alig is változott, éppen csak kissé teltebb lett, hogy igazodjék anyai termetéhez, mely azonban még eléggé könnyed és mozgékony az egyszerű fekete ruhában.

- Látom már, Seth - szólt Dinah, visszatekintve a házba. - Menjünk elébe. Gyere, Lisbeth, gyere anyáddal.

A hívásra nyomban egy parányi szép teremtés felelt, haja halvány gesztenyeszín, szeme szürke, alig múlt négyéves; halkan szaladt ki, és kezét az anyjáéba tette.

- Gyere, Seth bácsi - mondta Dinah.

- Megyünk már, megyünk - felelte Seth bentről, és csakhamar meg is jelent, alakja meggörbült az ajtóbejáratban, a szokottnál magasabb volt, mivel izmos, kétéves unokaöccse fekete feje növesztette meg, aki némi késedelmet okozott azzal, hogy azt követelte, bácsikája a vállán vigye.

- Vedd inkább a karodra, Seth - mondta Dinah, becéző szeretettel nézve a tömzsi, fekete szemű fickóra. - Így bajos lesz vinni.

- Nem, nem, Addy szeret a vállamon lovagolni. Egy darabon elviszem így. - A nyájasságnak ezt a megnyilvánulását az ifjú Addy azzal nyugtázta, hogy sarka sokat ígérő erővel dobolt Seth bácsi mellkasán. De hát Dinah oldalán járni, Dinah és Adam gyerekeinek zsarnokoskodását tűrni, ez volt Seth bácsi földi boldogsága.

- Hol láttad? - kérdezte Seth, amint együtt rátértek a szomszédos földre. - Én ugyan nem látom semerre.

- A sövények közt, az út mentén - mondta Dinah. - A kalapját láttam és a vállát. Most látni újra.

- Te ugyan meglátod, akárhol bukkan fel - mondta mosolyogva Seth. - Olyan vagy, mint szegény anyánk volt. Mindig Adamot kereste a tekintete, és előbb vette észre, mint más, bár a szeme már elhomályosodott.

- Tovább volt távol, mint számította - mondta Dinah, miközben elővette Arthur óráját egy kis oldalzsebéből, és rápillantott -, már majdnem hét óra.

- Hát sok mondanivalójuk lehetett egymás számára - mondta Seth -, aztán ez a találkozás mindegyiküket érzékenyen érintette. Hiszen csaknem nyolc éve, hogy elváltak.

- Igen - felelt Dinah -, Adam nagyon megrendült ma reggel, amikor arra gondolt, milyen változásokat lát majd a szegény fiatalemberen; súlyos betegségen esett át, meg az esztendők olyan sora múlt el felette, amelyek mindnyájunkat megváltoztatták. És a szegény számkivetett halála, visszatérőben hozzánk, bánatot bánatra halmozott.

- Látod, Addy - mondta Seth lebocsátva most a kisfiút a karjára, és a távolba mutatva - ott jön apa... a messzibb kerítésátjárónál.

Dinah meggyorsította lépteit, a kis Lisbeth pedig ereje megfeszítésével futott, míg csak át nem kulcsolta apja lábát. Adam megsimogatta a lányka fejét, és felemelte, hogy megcsókolja, de Dinah látta az izgalom nyomait az arcán, amint közeledett felé, és Adam csendben fűzte karját az övébe.

- No, ifjúúr, felvegyelek? - kérdezte, mosolyt erőltetve, amikor Addy kinyújtotta kis karjait, a gyermekkor szokott hűtlenségével azonnal készen arra, hogy lemondjon Seth bácsikájáról, amint a ritkábban élvezett pártfogás kínálkozott.

- Igen mélyen érintett a dolog - mondta végül is Adam, amikor már együtt haladtak.

- Úgy találtad, hogy nagyon megváltozott? - kérdezte Dinah.

- Hát igen is, meg nem is. Bárhol megismertem volna. De az arcszíne más, és bánatos a külseje. Mindamellett az orvosok azt mondják, hamarosan talpra áll az itthoni levegőn. Belül egészséges, csak a láz gyötörte meg. De ugyanúgy beszél, és ugyanúgy mosolyog rám, mint amikor még ifjú volt. Csodálatos, hogy még mindig ugyanolyan, mint volt, valahányszor mosolyog.

- Én soha nem láttam mosolyogni a szegény fiatalembert - mondta Dinah.

- De *fogod* látni a mosolyát holnap - mondta Adam. - Legelsőként, amikor már összeszedte magát, és beszélgetésbe fogtunk, felőled érdeklődött. „Remélem, nem változott - mondta -, olyan jól emlékszem az arcára." Én meg azt feleltem neki: „Nem" - majd Adam így folytatta, szeretettel nézve a feléje forduló szemekbe: - „Csak éppen egy kicsit teltebb lett, amihez joga volt hét esztendő elteltével." „Hát akkor elmehetek meglátogatni holnap, nem? - kérdezte ő. - Szeretném neki elmondani, mennyiszer gondoltam rá ezekben az években."

- Említetted, hogy az órát állandóan használom? - kérdezte Dinah.

- Igen, és rengeteget beszéltünk rólad, mert azt mondja, soha még hozzád fogható nőt nem látott. „Meglátja, egy nap metodista leszek - azt mondja -, ha egyszer a szabadban prédikál és meghallgatom." Én meg azt feleltem: „Hát ezt, uram, nemigen teheti meg, mert a Zsinat megtiltotta a nőknek a prédikálást, ő is felhagyott vele, legfeljebb az emberekkel beszélget el egy kicsit az otthonukban."

- Sajnos - mondta Seth, aki ezt a pontot illetően nem tudta rosszalló megjegyzését elfojtani -, és milyen helytelenül járt el a Zsinat; s ha Dinahnak is az lett volna a felfogása, ami nekem, mindketten elhagyjuk Wesley egyházát, és egy olyanhoz csatlakozunk, amely nem rak béklyót a keresztyén szabadságra.

- Nem, fiam, nem úgy van az - mondta Adam - Dinahnak volt igaza, neked pedig nem. Nincs mégoly bölcs rendelkezés, mely valakit ne sértene. A legtöbb nő több bajt okoz a prédikálásával, mint amennyi jót... nincs meg bennük sem Dinah tehetsége, sem a szellemi adottsága; s ezt ő maga is belátta, és helyesnek tartotta, ha példát mutat az alázatosságban, mert hiszen a tanítás másféle formáit nem tiltották meg neki. Én pedig egyetértek vele, és helyeslem, amit cselekedett.

Seth elhallgatott. A testvérek között ez állandó nézeteltérés tárgya volt, éppen ezért ritkán utaltak rá, Dinah pedig, aki azonnal el akarta simítani az ügyet, megkérdezte:

- Nem felejtetted el, Adam, Donnithorne ezredessel közölni azt, amit a nagybátyám és a nagynéném bíztak rád?

- Nem, s el is megyek az Úri Tanyára Mr. Irwine-nel együtt még holnapután. Mr. Irwine épp akkor jött be, amikor erről beszéltünk, ő ragaszkodott hozzá, hogy az ezredes ne látogasson meg holnap senki mást, csak téged. Azt mondta, s ebben igaza volt, rosszat tesz neki, ha felkavarja az érzéseit azzal, hogy túl sok embert vizitál egymás után. „Azt akarjuk, hogy újra ép és erős legyél - mondta Mr. Irwine -, ez az első teendőnk, Arthur, aztán járhatsz a magad útján. De addig rád tukmálom régi nevelői hatalmamat.” Mr. Irwine csupa tűz és öröm, hogy fiatal barátja újra itthon van.

Adam egy ideig hallgatott, aztán azt mondta:

- Nagyon szívbemarkoló volt, amikor viszontláttuk egymást. Arthur úr addig, amíg Mr. Irwine-nel nem találkozott Londonban, mit se hallott szegény Hettyről, mivel a levelek nem érték el őt útközben. Az első, amit akkor, amikor egymás kezét megszorongattuk, mondott, az volt: „Semmit se tehettem érte, Adam, mennyi szenvedésre élt még ennyi ideig, s én annyiszor gondoltam arra az időre, amikor majd tehetek valamit érte. De magának, Adam, igaza volt, amikor azt mondta nekem: »Van olyan bűn, amit soha nem lehet jóvátenni.«”

- Nocsak, itt jön Mr. és Mrs. Poyser, már a kertkapuhoz értek - mondta Seth.

- Csakugyan - mondta Dinah. - Eridj, Lisbeth, szaladj Poyser nénéd elibe. Te pedig, Adam, gyere be és pihenj; nehéz nap volt ez számodra.